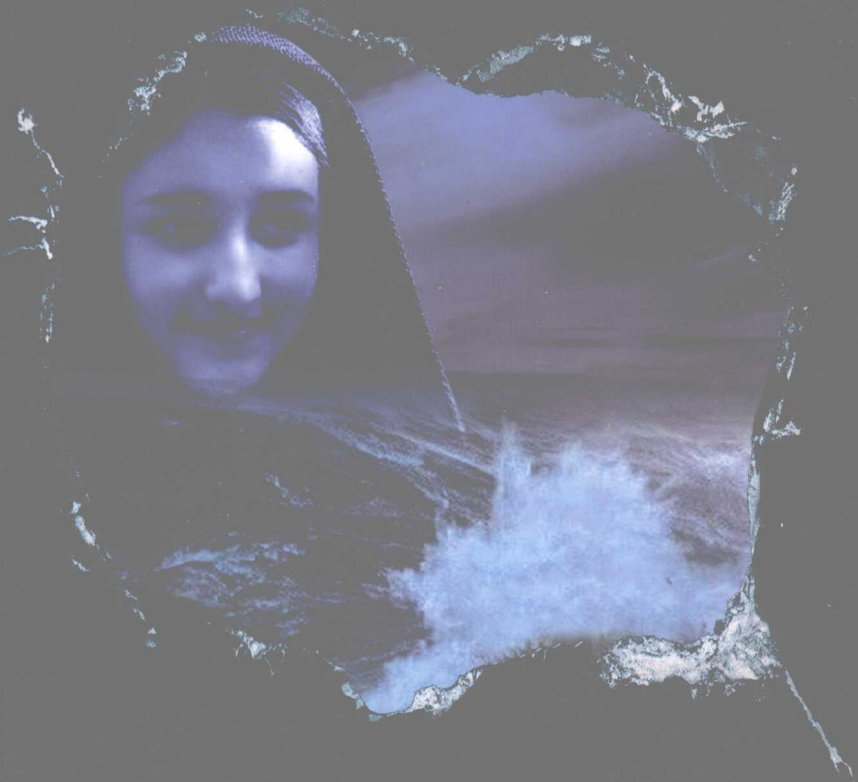
ئەختەم ئۇمەر

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ
خەتتات: سۇلايمان ئىسمائىل خالى

ئەختەم ئۇيغۇر ئەسەرلىرى

غېرىب - سەنەم (1) (2)

بايازىڭ سىرى (1) (2)

چۈمبەللىك ساھىبجامال

دىلىغۇللۇقتىكى سۆيگۈ

ئاھ، رەھىمسىز دەريا

قۇملۇق تىترەۋاتىدۇ

يېگانە ئارال

ISBN 978-7-228-11818-2
9 787228 118182 >
定价：40.00元

ئەختەم ئۆمەر

ئاھ، ۋەھىمزادە رىيا

(پوۋېستلار)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

阿，无情的河：维吾尔文/艾合塔木·吾买尔著. —乌鲁木齐：新疆人民出版社，2008. 8
ISBN 978-7-228-11818-2

Ⅰ. 阿… Ⅱ. 艾… Ⅲ.中篇小说—作品集—中国—当代—维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ. I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字（2008）第 131340 号

作　　者	艾合塔木·吾买尔
责任编辑	巴力江·孜帕尔
责任校对	阿依古丽·萨比提
特约校对	亚森·扎依莫夫
封面设计	艾克拜尔·萨力
出版发行	新疆人民出版社
电　　话	(0991)2827472
地　　址	乌鲁木齐市解放南路 348 号
邮　　编	830001
印　　刷	新疆金版印务有限公司
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230 毫米　1/32
印　　张	4.5
版　　次	2008 年 10 月第 1 版
印　　次	2008 年 10 月第 1 次印刷
印　　数	1—5000
定　　价	40.00 元

ئاھ ، رەھىمسىز دەريا (پوۋېستلار)

ئاپتورى : ئەختەم ئۆمەر
مەسئۇل مۇھەررىرى : باربجان زەپەر
مەسئۇل كوررېكتورى : ئايگۈل سابىت
تەكلىپلىك كوررېكتورى : ياسىن زايموف
مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى : ئەكبەر سالىھ
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى : شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
تېلېفون : 0991—2827472
ئادرېسى : ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 - نومۇر
پوچتا نومۇرى : 830001
باسقۇچى : شىنجاڭ جىنبەن مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتى
سانقۇچى : شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى : 880×1230 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى : 14.5
نەشرى : 2008 - يىل 10 - ئاي 1 - نەشرى
باسمىسى : 2008 - يىل 10 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى : 1—5000
كىتاب نومۇرى : ISBN 978--7—228—11818--2
باھاسى : 40.00 يۈەن

مۇندەرىجە

«شۇم پېشانە» 1
ھەسرەت 73
زېمىن ، قارا ئادەملىرىڭگە ! 107
ئاھ ، رەھىمسىز دەريا ! 168
قۇرتلاپ كەتكەن كۆل 225
قىيامەتتە قالغان سەھرا 315

«شۇم پېشانە»

1

ئۇز ۇندىن ـ ئۇز ۇنغا سوز ۇلغان ، يىلان باغرى ئاقىدىغان دولان دەريا‌سى بويى . تەكلىماكان قۇملۇقى بىلەن دەريا ئارىلىقى مۇنبەت تۇزلەڭلىك . ئۇ يەردە تۇزى تەڭشەلگەن يەرلەرمۇ ، زەي ـ شور ئۆزلەپ تۇرىدىغان يەرلەرمۇ ، ساپ ھاۋالىق باغۇ ـ بوستان مەھەللىمۇ ، بىپايان قومۇش باسقان سازلىقمۇ ، چەكسىز كەتكەن يىكەنلىك ، سۇيى تۇزلۇق كۆللەرمۇ ، قۇم بارخانلىرى ئارىسىدا كەڭرى يېيىلىپ ياتقان قويۇق توغراقلىق ، ياۋا جىگدە ، يۇلغۇنلۇقلارمۇ بار . بۇلارنىڭ شەرق تەرىپىنى دولان دەريا‌سى ئوراپ تۇرىدۇ . دەريا ئاجايىپ سېھرىي كۈچكە ئىگىكى ، بۇگۈن بۇ قىرغاقتا ئۆزىنى ئۇرۇپ نۇرغۇن زېمىننى يۇتۇۋەتسە ، ئەتىسى قارشى قىرغاقتا يېيىلىپ ئاقىدۇ . شۇڭا خەلق بۇ دەريا بويىدا زېمىن تۇتۇشتىن ئېھتىيات قىلىدۇ . دەريانىڭ ئىككى ياقىسىغا نۇرغۇن خەلق ئولتۇراقلاشقان بولۇپ ، يىراقتىكى ئېگىز تەكلىماكان قۇملۇقىدىن قارىسا ، بۇ دەريانىڭ بۇك ـ باراقسان ئورمانلار ، يېشىل تۇزلەڭ يايلاقلار ، ئېگىز شور دۆڭلەر ، تۆگە لوكىسىدەك قۇملار ئارىسىدا خۇددى كۈمۈش يىلاندەك جىمىرلاپ تولغىنىپ ئېقىۋاتقانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ . دەريانىڭ ئاياغ ئېقىنىدا بىر دەريا قايچىسى بار . بۇ قايچىدا يىكەن ، پىيىزەك ، خادا قومۇشلار ،

كىچىك ـ كىچىك شورلۇق كۆل ئىچىدە نۇرغۇن تۇزلۇق بۇلاقلار بار . بۇ كۆللەردە ئادەتتە دولانمىغان ئۇزۇن قۇيرۇق يەرلىك قارا بېلىقى ، ياۋا ئۆردەك ، قاراغاز ، ئالا بويۇن قاشقالداق ، قىزىل ، قوڭۇر قانات قاشقالداق ، يەكەن توخۇسى ، كىچە ـ كۈندۈز بۇقۇلداپ زەمبىرەك ئاتقاندەك ئاۋاز چىقىرىدىغان سۇ بۇقىسى ۋە قۇشقاچلار ماكان تۈرلىرى . ئاندىن ئۇزۇن بويۇن ئاق تۇرنا ، قىرغاۋۇل ، ھاڭغىت قاتارلىقلارمۇ بار .

مانا بۇ كۆللەرنىڭ ئەتراپىغا ئادەمزات كەمدىن ـ كەم ئاياغ باسىدۇ . لېكىن ئۇنىڭ ئېگىزرەك بىر تۆپىلىكىدە بىر يالغۇز كەپە بار . كەپىدە بىر قېرى ئاقساقال بوۋاي بىلەن ئۇنىڭ يېگىرمە تۆت ـ يېگىرمە بەش ياشلاردىكى بىر ئوغلى ياشايدۇ . ئۇلار ئاساسەن بېلىقچىلىق قىلىدۇ . يازدا دەريانىڭ ئاق سۇ كەلگەندە دەريادىن ئېقىندا سۈزىدۇ . ئاق سۇ كەلسە ئۇلارنىڭ ئامىتى كېلىدۇ . چۈنكى دەريادا ھەر يوغان لىم ياغاچلار ئېقىپ كېلىدۇ . بەزىدە بىر كۈندە يەتتە ـ سەككىز تال قارىغاي ، ئارچا ، توغراق سۈزۈۋالغىلى بولىدۇ . بۇنىڭ ھەر بىرىنى يىراقتىكى شەنبە بازارغا ئاپىرىپ ، كەم دېگەندە ئەللىك تىزىدىن ساتقىلى بولىدۇ . لېكىن دەريادىن ئېقىندا سۈزۈش خەتەرلىك ئىش ، بەزىدە ئېقىم قاينىمىغا دۇچ كەلگەندە ئېقىندىنى تاشلاپ ، دەرھال جاننى ياقىغا ئالمىسا جاندىن ئايرىلىدۇ .

يېقىنقى ئىككى يىلدىن بۇيان ماڭسۇر بوۋاي ئېقىندا سۈزۈشكە چىقالمايدىغان بولۇپ قالدى . چۈنكى ئېقىندا سۈزۈش كۈچىتۈڭگۈرلۈك ھەم چەبدەسلىكنى تەلەپ قىلىدۇ . تۇرۇلۇپ ـ تۇرۇلۇپ كېلىدىغان غايەت زور دولقۇن ، ھۆركىرەپ ، ھۇتارتىپ پىرقىرايدىغان قاينامىلارغا دۇچ كەلگەندە بارلىق جان ـ جەھلى بىلەن غۇلاچ تاشلاپ ئۈزۈپ ئۆتۈشكە ، جاپالىق ھەم خەتەرلىك ھالەتلەردىمۇ قارامىلىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ . شۇڭا بۇ ئىش ئۇنىڭ ئوغلى ئابدۇشۇكۇرگە قالدى .

ئابدۇشۇكۇر كىچىكىدە ئاتىسىدىن يېتىم قېلىپ ، ئاتىسىنىڭ ئالدىدا مۇشۇ دەريا بويىدا چوڭ بولدى . ئاتىسىنىڭ دەريا بويىدىكى

جاپالىق ، خەتەرلىك ئەمگىكى ئۈنىمۈ قاۋۇل ، قورقۇمسىز ، چىداملىق ، قارام بىر يىگىت قىلىپ يېتىشتۈردى . ئۇ ئاق سۇ مەزگىلىدە سەھەردە ئورنىدىن تۇرىدۇ ـ دە ، بېلىق شورپىسى بىلەن ياما زاغرىسىدا ناشتا قىلىپ ، يەتتە ـ سەككىز تۇخۇم بىلەن بىر ـ ئىككى زاغرىنى بېلىگە تۇگۈۋېلىپ ، كەندىر ئارقانىنى قۇلا ئاتىنىڭ بوينىغا يۆگەپ ، ئانقا يايداق مىنىپ ، دەريانىڭ قارىغا ماڭىدۇ . تاغىل ئىت ئۈنىڭغا ھەمراھ بولۇپ ئارقىسىدىن ئەگىشىدۇ . كەچكىچە غۇلاچ تاشلاپ ، سۇ بىلەن ئېلىشىپ ، قايناملاردا قېقىلىپ ، دولقۇنلاردا چۆكۈپ ـ لەيلەپ يۈرۈپ سۈزگەن ئېقىندىلارنى دەريانىڭ قولتۇق تارامىلىرى ئارقىلىق كۆلگە ئاچقىپ ، قۇلا ئانقا سۆرىتىپ مەھەللىگە ئەكېلىدۇ . ماڭسۇر بوۋاي بولسا كەچكىچە تور سېلىپ بېلىق تۇتۇش بىلەن ئاۋارە .

بۇ يەرگە كىشىلەر كەم كېلىدۇ . پەقەت ئىككى ـ ئۈچ كۈندە بىر قېتىم شەنبە بازارلىق بېلىقچىلار كېلىپ ، ماڭسۇر بوۋاي تۇتۇپ قويغان بېلىقلارنى ئېلىپ كېتىدۇ . ئېقىندىلار يازىچە ئاپتاپتا تۇرۇپ قۇرۇيدۇ . قىش كىرگەندە بازارغا ئاپىرىپ سېتىپ ، پۇلىغا ئاشلىق ، ياغ ، كىيىم ـ كېچەك سېتىۋالىدۇ . قالغان پۇلىنىڭ كۆپ قىسمىنى ماڭسۇر بوۋاي كونا مىس چۆگۈنگە سېلىپ ساقلايدۇ .

بۇگۈن ئابدۇشۇكۇر ئادىتى بويىچە ، ئاتىسى تەييارلىغان ناشىتىلىقنى يېدى ـ دە ، زاغرىنى بېلىگە تۇگۈپ ، قۇلا ئاتىنى مىنىپ ، تاغىل ئىتىنى ئەگەشتۈرۈپ ، دەريانىڭ قارىغا ماڭدى . تاڭ ئەمدىلا سۈزۈلگەندى . يىراقتا چوقچىيىپ تۇرغان قۇملۇق ئۇپۇقتا ئوخشاش ئاستا ـ ئاستا قىزغۇچ رەڭگە كىردى . دەريادىن سۇنىڭ تۇخشاش ئاستا ـ ئاستا قىزغۇچ رەڭگە كىردى . دەريانىڭ سۇنىڭ توختاۋسىز شارقىرغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ ، نەم شامال ئۈرۈپ تۇرىدۇ . ئابدۇشۇكۇر ئاتلىق كېتىپ بېرىپ ، دەريانىڭ يىراق يۇقىرى ئېقىنىغا ئۈزمەي كۆز تىكتى . لۆمۈلدەپ ئېقىۋاتقان قورقۇنچلۇق لاي سۇدا ، ئۇ يەر ـ بۇ يەردە پاچاقتەك چوڭلۇقتىكى يانغاچلار ئېقىپ كەلمەكتە ئىدى . ئابدۇشۇكۇر چوڭ ئېقىندا

كەلمسە ئادەتتە ئاتايىن سۇغا كىرمەيتتى . شۇ ئەسنادا ئۇنىڭ ئىتتى قاتتىق قاۋاپ كەتتى . ئابدۇشۇكۇر بۇرۇلۇپ دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىندىكى قۇملۇق قىرغاقتا تاغىل ئىتنىڭ ئۆزىگە قاراپ قاتتىق قاۋاۋاتقانلىقىنى كۆردى . بۇ تىمتاس قىرغاقتا ئادەتتە بىرەر ئەھۋال بولمىسا ئىت قاۋىمايتتى . شۇڭا ئۇ ئاتنى ئىت تەرەپكە قاراپ چاپتۇردى . ئۇ يېقىنلاپ كەلگەندە ، قىرغاقتا يېقىن ، ئوشۇققىچە سۇدا بىر ئادەم دۇملا سوزۇلۇپ ياتاتتى . ئۇ ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ ، ياتقان ئادەمنىڭ يېنىغا كەلدى . تاغىل ئىت ئابدۇشۇكۇرگە سۇركىلىپ ئەركىلەپ غىڭشىدى . ئۇ بۇ ئادەمنىڭ ئايال ئىكەنلىكىنى بايقىدى . چۈنكى ئايالنىڭ پۇتۇن ئەزايىغا بىر قەۋەت كۆك سېغىزلاي ئورنىشىپ كەتكەن بولۇپ ، چىرايى تۇگۇل ئۇزۇن ئىككى تال ئۆرۈمە چېچىمۇ لاي ئارىسىدا پەرق ئەتكۈسىز بولۇپ كەتكەنىدى . ئابدۇشۇكۇر ئايالنى كۆتۈرۈپ قىرغاقتا ئاچقىپ چىم ئۈستىگە ياتقۇزدى . ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزىنى بەلۇبغىنىڭ ئۇچى بىلەن ئېرتتى . قىزنىڭ چىرايىدىن گۈزەللىكى ئېنىق بىلىنىپ تۇراتتى . ئابدۇشۇكۇرنىڭ قىزغا رەھىمى كېلىپ ، ئىچى سىيرىلىپ كەتتى . ئۇ قىزنىڭ چېكىسىنى تۇتۇپ باقتى . ئاندىن ئېڭىشىپ قۇلىقىنى كۆكسىگە قويۇپ يۈرىكىنى تىڭشىدى . قىزنىڭ يۈرەك سوقۇشى بىلىنەر ـ بىلىنمەس ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

— تېخى ھاياتكەن ، — دەۋەتتى ئۇ ، خۇشال بولۇپ . قىزنىڭ قورسىقى ئېسىلىپ كەتكەنىدى . ئابدۇشۇكۇر قىزنىڭ بېشىنى تۆۋەن قىلىپ ، قورسقىنى مۇجىدى . قىزنىڭ ئاغزى ـ بۇرنىدىن بۇلۇقلاپ لاي سۇ ياندى . قىزنىڭ ئاغزىدىن پۇۋلىدى . بىر ھازا پۇۋلىگەندىن كېيىن قىزدا سۇس تىنىق پەيدا بولدى . يۈرەك سوقۇشىمۇ بۇرۇنقىدىن سەل كۈچەيگەندەك بولدى .

ئېقىندا سۇزۇۋېلىش بىلەن ئادەم سۇزۇۋېلىش ئۇلار ئۇچۇن تۇنجى ئىش ئەمەس ، بەلكى مۇشۇ قىز بىلەن سەككىزىنچى قېتىم ئادەم سۇزۇۋېلىشى ئىدى . ئەگەر مۇشۇ قىز ھايات قالسا ئۇلار

سۇزۇڭالغان ئادەمنىڭ ئۇچىنچىسى ھايات قالغان بولىدۇ . ئابدۇشۇكۇر كۆك دىكا چاپىنىنى سېلىپ قىزىنى يۆگىدى ـ دە ، ئاتىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ ، دەرھال ئۆيگە قايتتى .

ماڭسۇر بوۋاي ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن ، دەرھال ھەربىكەتكە كېلىپ ھارۋىدىكى كۆرپە ئۈستىگە قىزىق قۇمدىن يېيىتتى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەدىيالنى سالدى . ئاندىن قىزىنى يېتەلەپ ، دۇخاۋا يوتقانغا چۇمكىدى . قىز تېخى ھوشىغا كەلمىگەنىدى . ماڭسۇر بوۋاي :

— ئوغلۇم ، ئاتىنى تېز ھەيدە ، ئەمما ناھايىتى سىلىق ھەيدە . دوختۇرخانىغا قانچە تېز بارسا شۇنچە ياخشى ، تىنىقى ئۈزۈلۈپ قالاي دېسە ئاغزىدىن قورقماي پۇژلە ، — دېدى .

ئات يورغىلاپ مېڭىپ كەتتى . بوۋاي ئورۇق قوللىرىنى كۆتۈرۈپ ، ئاق ، شالاڭ ساقىلىنى تىترىتىپ بىرمۇنچە دۇئا قىلدى . ھارۋا يىراقلاپ بىر ئۇن يېتىم يەرگە بارغاندا بوۋاي نېمىشقىدۇر توۋلاپ يۇگۈردى :

— ۋا ئابدۇشۇكۇر !...

ئابدۇشۇكۇر ھارۋىنى ئارقىغا ياندۇرۇپ ، بوۋاينىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاتتى .

— ئۇنتۇغلى تاسلا قاپتىمەن ، ماۋۇ ئىككى يۈز تىزىنى يېنىڭغا سېلىۋال .

2

قىز كۆزىنى ئېچىپ ئۆزىنىڭ ئۆلمىگەنلىكىنى بىلدى . ئۇزۇن كىرپىكلىرى ئارىسىدىن سىرغىپ چىققان ياشلار ، تاتارغان يۈزىنى سىيپاپ ئېقىپ چۈشتى .

— قىزىم ، ئوبدان بوپقالدىڭىزمۇ ؟ — دېدى ، قىرىق بەش ياشلاردىكى دوختۇر ئايال مېھرىبانلىق بىلەن . قىز بىلىنەر ـ

بىلىنمەس بېشىنى لىكشىتىپ يەنە كۆزىنى يۇمدى . ئەمما ئايال دوختۇرنىڭ سېستىرا قىزغا تاپىلاپ ئېيتقان سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ياتتى .

ياتاق ئىچى جىمجىت كەتتى . قىز كۆزىنى ئاچتى . ئۇنىڭ كارىۋىتى يېنىدا ئۆزى بىلەن تەڭ دېمەتلىك ، ئاق يۇزىنى ئارىلاپ سەپكۈن باسقان سېستىرا قىز ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ تۇرقىدىن شوخلۇقى چىقىپ تۇراتتى . ئۇ كېسەل قىزنىڭ ئۆزىگە قاراۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، يېزىۋاتقان خاتىرىسىنى قويۇپ سورىدى :

— قانداق ، خېلى بەلەن بوپقالدىڭىزمۇ ؟

— ھەئە ، — دېدى قىز ، بوشقىنا ئاۋازدا .

— مۇندىن كېيىن تېخىمۇ ياخشى بولۇپ كېتىسىز ، — دېدى سېستىرا قىز . ئۇنىڭ خۇشخۇي ، مېھىر ـ شەپقەت يېغىپ تۇرغان ھۆسن ـ جامالى ، يېقىملىق ئاۋازى قىزنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلدى .

— ئېتىم مېھرىگۈل ، — دېدى سېستىرا قىز ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ ، — مۇشۇ يېزىدىن ، — ئۇ سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى . ئۇنىڭ كۈلكىسىمۇ يېقىملىق ئىدى . كېسەل قىز ئۇنىڭ شوخلۇق بىلەن ئېيتقان سۆزلىرىنى ئاڭلاپ پىسكىدە كۈلدى .

— ئېتىڭىز نېمە ؟ — سورىدى مېھرىگۈل .

— تاجىنىسا .

— قانچە ياشقا كىردىڭىز ؟

— ئون سەككىزگە .

— ھە ، مانا بۇ تېخىمۇ ئوبدان بولدى ئەمەسمۇ ، — دېدى مېھرىگۈل خۇشال كەيپىياتتا ، ھېلىقى خاتىرىنى قولىغا ئېلىپ ، — تاجىنىسا ، ئۇ دەپ يازاي ، يېشىمىزمۇ تەڭ ، ئېتىمىزنىڭ گۈلىمۇ تايىنلىق ئوخشاش بولۇپ كەتسۇن . شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئىككىمىز ئۆمۇرلۈك ئاداش بولۇپ قالايلى . ئىسمىڭىزمۇ ئۆزىڭىزگە ئوخشاش چىرايلىقكەن . چىرايىڭىزنىڭ ھېچبولمىغاندا يېرىمىنى بولسىمۇ

ماڭا بەرگەن بولسىڭىز ئىككىمىز ئوخشاش چىرايلىقلاردىن بولۇپ ، يىگىتلەرنىڭ كۆزىدىن ئوت چاقنىتىۋەتمەمتۇق... ھا... ھا... — تاجىنىسا دوستىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ، ئۆزىنى تۇتالماي كۈلۈۋەتتى ۋە :

— مېھرىگۈل ، ئەجەبمۇ شەيتانكەنسىز ، چىرايىنى قانداقمۇ بەرگىلى بولىدۇ ؟... خۇدا شۇنداق يارانقان تۇرسا... — دېدى .

— ۋاي - ۋۇي ئەجەبمۇ ياخشى بولدى ، — دېدى مېھرىگۈل هاياجانلىنىپ ، — سىز مەن بىلەن سۆزلەشكۈدەك بولدىڭىزمۇ ؟ بىلىكىڭىزنى چىقىرىڭ ، قان بېسىمىڭىزنى ئۆلچەپ باقاي .

تاجىنىسانىڭ يانقان ياتقى يالغۇز كىشىلىك ياتاق ئىدى . بۇ ياتاقتىن مېھرىگۈلنىڭ خۇش كۈلكىسى ئۇزۇلمەي ئاڭلىنىپ تۇردى . تاجىنىسامۇ كۈلۈۋېرىپ خېلىلا چارچاپ قالغانىدى . ئۇنىڭ قەلبىدە قارا بۇلۇتتەك ئەگىپ ئۇزۇپ يۈرگەن ئازاب ۋاقتىنچە ئۇنتۇلغانىدى . تاجىنىسانىڭ بۇرۇن ئوچلىرىدا پەيدا بولغان تەر تامچىلىرىنى كۆرگەن مېھرىگۈل دوستىنىڭ سەل چارچىغانلىقىنى سېزىپ ، قىزىق پارىڭىنى توختاتتى . ئۇ دوستىنىڭ سەرگۈزەشتىسىنى ئاڭلاشقا ئالدىرايتتى . بىراق تاجىنىسانىڭ سالامەتلىكى تېخى تولۇق ئەسلىگە كەلمىگەچكە ، سوراشقا پېتىنالمىدى . چۈنكى ئۇ : دوستىنىڭ كۆزلىرىدىكى ئېغىر قايغۇ - ھەسرەت ئوچقۇنىدىن بىرەر چوڭ كۆڭۈلسىزلىكنىڭ شەپىسىنى سەزگەنىدى . ئۇ ئۆزىچە ھەر خىل گۇمانىي پەرەزلەردە بولدى . ئېھتىمال ئۇ بىرەر يىگىت بىلەن پوتۇشكەن بولسا ، ئاتا - ئانىسى ئۇنى باشقا بىرىگە زورلىغاندا ئۆلۈۋالماقچى بولغاندۇ .

— ئاداش ، — دېدى مېھرىگۈل جىم ئولتۇرۇۋەرسە خۇشال كەيپىياتىنىڭ تۇگەپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ ، — بىرمۇنچە قىزىق گەپلىرىمنى قىلىپ بەرسەم ئاڭلاپ ، كۈلۈشنى كۈلۈۋېلىپ ، ماڭا بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلىپ بەرمەيسىزغۇ ؟

تاجىنىسا سەل مىدىرلاپ ، مېھرىگۈل تەرەپكە ئۆرۈلۈپ ،

يۇزىنى ئالىقىنىغا قويۇپ يانتى ۋە بىردەم جىم تۇرۇپ ، ئۇن چىقارماي خىيال سۈردى .

— ئاداش نېمىنى ئويلاۋاتىسىز ؟ — دېدى مېھرىگۈل دوستىنى سۆزلەشكە دەۋەت قىلىپ ، — ماڭا ئاشۇ خىياللىرىڭىزنى سۆزلەپ بەرسىڭىز چۇ ؟

— مەن قانداق بولۇپ بۇ دوختۇرخانىغا كىرىپ قالدىم ؟ — مېھرىگۈل دوستىنىڭ دەل مۇشۇنداق بىر سوئالنى سورىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈۋاتاتتى .

— سىزنى ئابدۇشۈكۈر دېگەن ، ئۆزى قاۋۇل ، چىرايلىق ، بىر بېلىقچى يىگىت دەپ يادىن سۈزۈۋاپتۇ . ئۇ بەكمۇ بەلەن يىگىتكەن . سىزنى داۋالىتىش ئۈچۈن يالۇۋرمىغان ئادىمى قالمىدى . بىز ئۇنىڭدىن : «بۇ قىز نېمىڭىز بولىدۇ ؟» دەپ سورىساق ، ئۇ گېپىدىن ئېزىپ ، هودۇقۇپ ، قىزىرىپ تۇرۇپ قالدى . كېيىن ئۇقساق ، سىز ئۇنىڭ هېچ نەرسىسى ئەمەسكەنسىز . قىرىق بەش كىلومېتىر يەردىن بۇ يەرگە ئەكەپتۇ . ئۇ سىز ئۈچۈن جىق ئاۋارىچىلىق تارتتى . سىزنىڭ كىيىم ـ كېچەكىڭىزنىڭ يوقلۇقىنى ئېيتىپ ، «قىزلارنىڭ قانداق كىيىمگە ئامراقلىقىنى بىلمەيمەن . سىز ئېلىشىپ بەرسىڭىز » دەپ تۇرۇۋېلىپ ، تۇنۇگۈن ئىككىمىز بازارغا چىقىپ سىزگە بىر بۆلۈك كىيىملەرنى سېتىۋالدۇق . قارىڭە ، — مېھرىگۈل تومپۇچكىنى ئېچىپ ئۇنىڭ ئىچىدىن مېغىزرەڭ توپلىيدىن بىرنى ئېلىپ كۆرسەتتى ۋە ۋىلىقلاپ كۆلۈپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — تازا قىزىق ئىش بولدى . پۈتىڭىزغا قانچىلىك ئاياغ كېلىدىغانلىقىنى ئويلىمايلا چىقىپتىمىز ، ئابدۇشۈكۈر قايتىپ كىرىپ پۈتىڭىزنى ئۆلچەپ چىقتى ، ها... ها... ها...

تاجىنىسا دوستىنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاۋېتىپ ئىختىيارسىز هالدا ياپراقتەك تىترەپ كەتتى . چۈنكى ئۇنىڭ بېلىقچىنىڭ ئوغلى تۇغرۇلۇق يەنە نېمىلەرنىدۇ ئاڭلاش ئىستىكى تۇغۇلغانىدى . ئۇ

بۇنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى . تاجىنىسانىڭ پۈتۈن دىققىتى بىلەن گېپىنى ئاڭلاۋاتقانلىقىدىن ھۇزۇرلانغان مېھرىگۈل تومپۇچكا ئىچىدىن يەنە بىر يېشىل قاتلاق يوپكا ، كوپتا قاتارلىق نەرسىلەرنى ئالدى .

— شۇنداق قىلىپ ئۇ يىگىت سىز ئۈچۈن سېخىيلىق بىلەن پۇل خەجلىدى ، بەك مەردكەن . مەن چاقچاق قىلىپ : «تاپان ھەققىمگە نېمە بېرىسىز» دەپ قويسام ، «قانچە پۇل ئالىسىز ؟» دېمەمدۇ ، مەن ئىزادىن ئۆلەي دېدىم . راست تۇزكەن . ئاخىر كېلەر قېتىم كەلگەندە ماڭا بېلىق ئەكېلىپ بېرىدىغان بولدى . قانداق ، بوپتۇما ؟... ھا... ھا... ھا...

— ئۇ قېنى ؟... — «ئۇ» دېگەن سۆزنىڭ ئاغزىدىن قانداق چىقىپ كەتكىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەي قالغان تاجىنىسا ئۇيالغىنىدىن شەپەقتەك قىزىرىپ كەتتى . ئىچىدە مىڭ پۇشايمان قىلدى .

— كۆرۈشكە ئالدىراۋاتامسىز ؟

— ياق...

— كۆرسىتىز كۆرگۈچىلىكى بار ، — دېدى مېھرىگۈل قىزىنقچىلىق قىلىپ ، — كېلىدۇ ، ئات ھارۋىسىنى بىر دەڭدە قويۇپتىكەن ، شۇنىڭدىن ئەنسىرەپ ، ئۇ نەرسىلەرنى بىزنىڭ ئۆيگە يۆتكەۋېتىدىغان بولۇپ ، ئىنىم بىلەن بىللە كېتىشتى ، — مېھرىگۈل سۆزلەۋېتىپ دوستىغا تىكىلدى . شۇ تاپتا ، تاجىنىسا بۇلاقتەك كۆزلىرىدە ياش لىغىلدىغان ھالدا تورۇسقا تىكىلىپ قالغانىدى .

— تاجىگۈل ، ئابدۇشۇكۇر سىزگە ئاشىق بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ ، — دېدى مېھرىگۈل ، دوستىنى سىنىماقچى بولۇپ ، — سىز بۇنىڭغا نېمە دەيسىز ؟

— ياق !... — دېدى تاجىنىسا ، لېكىن ئۇ خۇددى قورقۇنچلۇق چۇش كۆرگەندەك چۆچۈپ سىلكىنىپ كەتتى . كۆزلىرىدىن يىپى ئۈزۈلگەن مارجاندەك ياشلار تۆكۈلۈشكە باشلىدى . قوللىرى بىلەن يۈزىنى تۇتۇۋېلىپ قاتتىق ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى .

3

مېھرىگۈل ئۇنى - بۇنى دەپ بەزلەپ يۈرۈپ دوستىنىڭ يىغىسىنى توختاتتى . دوختۇر تاجىنىسانى يەنە بىر قېتىم تەكشۈرۈپ چىقىپ كەتتى . مېھرىگۈل ئۇنىڭغا ئوكۇل ئۇردى ، دورا ئىچۈردى .

تاجىنىسانىڭ يۈرىكى ئازاب ئىچىدە ئېچىشسىمۇ ، لېكىن قانداقتۇر ئۇ يېڭى بىر ھېس - تۇيغۇنى سەزمەكتە ئىدى . يېڭى بىر خىرە - شىرە نۇر ئۇنى سەگىتتى . يېڭى ئىنتىلىش ، غىل - پال ئارزۇ بارا - بارا چوڭىيىپ يەڭگىل تەۋرەنگەن كۆل سۈيىدەك ئۇنىڭ قەلبىگە تاراشقا باشلىدى . ئابدۇشۇكۇرنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرى كۆز ئالدىغا كېلىۋالدى . گويا ئۇ تەلمۈرۈپ ، كۈلۈمسىرەپ تىكىلىۋاتقاندەك تۇيۇلدى . تاجىنىسا دوستىنىڭ ئېيتقانلىرىغا ئاساسەن ، ئۇنىڭ تەقى - تۇرقى ، چىراي - شەكلىنى غۇۋا كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندەك بولدى . لېكىن كۆز ئالدىدا يەنىلا خالىقنىڭ سېيىماسى ئەكس ئېتىپ تۇرۇۋالدى . گويا ئۇ ئېغىر گۇناھ قىلغاندەك يۈرىكى ئېغىپ ، ئازابلىنىپ ، تولغىنىپ كەتتى . خالىقنىڭ ئارقىسىدىن بارالماي تۇرۇپ قالغىنىدىن ھەسرەتلەندى ، خىيالى چېچىلدى . ئۇنىڭ كۆڭۈل ئېكرانىدا بىردە خالىقنىڭ مۇلايىم سېيىماسى ئەكس ئەتسە ، بىردە ئابدۇشۇكۇرنىڭ ئۆزى كۆرمىگەن غۇۋا چىرايى تەكرارلىنىدۇ . تاجىنىسا قايغۇردى . ئۇنىڭغا ھاياتلىقتىن ئۆزگە تەسەللى بولغۇدەك ، كۆڭلىنى ئېغىر ئازابتىن ئازراق بولسىمۇ دالدىغا ئالغۇدەك ھېچقانداق شەپقەت كۆرۈنمىدى . ئۇ بۇ ھاياتنا ئۆزىگە ئازاب - ئوقۇبەت ، تىل - ئاھانەت ، ئۆلۈمدىن باشقا ھېچ نەرسە تاپالمىدى . پەقەت ئۆلۈملا ئۇنى تۇگىمەس - پۈتمەس دەرد - ئەلەمدىن قۇتۇلدۇرالايدىغان بىردىنبىر شەپقەتچى بولۇپ بىلىندى . شۇڭا ئۇ ئۆلۈم بوسۇغىسىغا ئۆز ئىختىيارى بىلەن قەدەم باسقاندى . ئەمما ئۆلۈم ئۇنى قوبۇل كۆرمىدى . يەنە ھاياتلىق قاينىمىغا ئىتتىرىپ بەردى . ئەمدى بۇ

يەردە ئۇ ھاياتنىڭ شەپقەتلىك نۇرىنى كۆرگەندەك بولدى . ھايات يەنە باشلاندى . تاجىنىسانىڭ بېشىغا مۇشۇ ئىككى ـ ئۇچ ئاي ئىچىدە ئاجايىپ ئېغىر قىسمەتلەر كەلدى . ئۇ ئاچچىق دەرد ـ ئەلەمنىڭ تەمىنى تېتىشقا مەجبۇر بولدى . ئەمدىلا ئۆز سېيماسىغا يېڭى ئىزلار قالدۇرماقچى بولغان پاك قەلب قاتتىق زەربىدىن يانجىلدى ، ئېزىلدى . تاللاپ چىن قەلبىدىن سۆيگەن يىگىتى يېرىم يولدا ھالاك بولدى ! يۇرەك ! ياش بەڭگۈش يۇرەك يەنە ئۆزىنىڭ بەڭگۈشلىقىنى قىلىۋاتىدۇ . ئۇ ئېزىلىپ تۇرۇپ يەنە يېڭى بىر بەختنى ئارزۇ قىلىۋاتىدۇ . ئۇنىڭ كۆزلىرى يىغلاپ ياش تۆكمەكتە ، لەۋلىرى خىرە كۆلمەكتە ؛ كۆڭلى كىمنىدۇر كۈتمەكتە . ئۇ تەشنا بولۇۋاتىدۇ . ھەسرەت بۇلىقى بولغان كۆزلىرى ئىشىككە تەلمۈرۈۋاتىدۇ . يەنە يۇرىكىنىڭ بىر يېرىدىن چىققان كۈچ ئىشىككە ئارقىسىنى قىلىپ قويۇۋاتىدۇ . ئۇنىڭ كاللىسىدا خالىق ، ۋىجدان ، سادالەت ، گۈناھ ، يەنە مۇھەببەت ، تەلپۈنۇش ھەممىسى تەڭ ياشاۋاتىدۇ . خالىق··· بىراق ، ئۇ ھازىر يوق . مەڭگۈ يوق . ئۇ ئەمدى تاجىنىسا بىلەن مۇھەببەتلىشەلمەيدۇ··· ياق··· ياق ، مۇھەببەتلىشىدۇ . ئۇ قەلبىدە مۇھەببەتلىشىدۇ . تۇنجى مۇھەببەت ھامان قەلبىدە چوڭقۇر ئىزلارنى قالدۇرىدۇ . ئۇنى ھەرگىز ، ئاسانلىقچە ئۇنتۇپ كەتكىلى بولمايدۇ . بىراق ئۇ تېخى ياش ، يەنە كېلىپ قەلبىنىڭ دەرۋازىسى رەسمىي يوسۇندا بىراۋ تەرىپىدىن ئېچىلمىدى . ئۇ تېخى پاك . ھايات ياشىغان ئىكەن ئۇنىڭغا جەزمەن··· ھازىرلا ئۇنى ياخشى كۆرسە ، ئەسلىدىكى مۇھەببەتنىڭ يۇز خاتىرىسى بولامدۇ ، يوق ؟ ئۇلار كۈرمىڭ قېتىملاپ قىلىشقان ۋەدىلەر نەگە كېتىدۇ ؟ ئەمىسە ئۇ يۇرتىغا قايتىپ كەتسۇنمۇ ؟ يۇرتىغا نېمە دەپ بارىدۇ ؟ ئۇنى يۇرتى قارشى ئالارمۇ ؟ ئۇنى قانداق بەتنامىلار ، قانداق ھاقارەتلەر ، قانداق خورلۇقلار ، قانداق ئازابلار كۈتۈپ تۇرىدىغاندۇ ؟ ! «تاراق» قىلىپ ئېچىلغان ئىشىك تاجىنىسانىڭ خىيال يىپلىرىنى ئۈزۈۋەتتى . ئۇ بېشىنى بۇراپ ئىشىك تەرەپكە قارىدى ، بېشىغا ئاق دوپپا ، ئۇچىسىغا كۆك دىكا

چاپان ، توپىرەك نىلون شىم كىيگەن قاۋۇل بىر يىگىت كىرىپ كەلدى . ئۇنىڭ ئارقىسىدا يەنە بىر ئوغۇل بالىمۇ بار ئىدى . تاجىنىسا دېرىزىگە قارىۋالدى ، مېھرىگۈل ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇلارنى خۇشال قارشى ئالدى . تاجىنىسا نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمىدى . ئابدۇشۇكۇرنىڭ يېقىنلاپ كەلگىنىنى سېزىپ ، يۈرىكى دۈپۈلدەپ ، قاتتىق سوقۇشقا باشلىدى .

— خېلى ياخشى بولۇپ قالدىڭىزمۇ ؟ — دېدى يىگىت بوش ئاۋازدا . تاجىنىسا هودۇقۇپ ، قىزىرىپ ، ئاران دېگەندە ئاغزىدىن گەپ چىقىرالمدى :

— خۇداغا شۈكرى... سىزگە رەھمەت...

ئابدۇشۇكۇر نېمە دېيىشنى بىلمەي ئوڭايسىزلىنىپ تۇرۇپ قالدى .

— ئابدۇشۇكۇر ئاكا ، — دېدى مېھرىگۈل ، ئارىدىكى جىمجىتلىقنى بۇزۇپ ، — سىز تاجىگۈلنى مەندىن بۇرۇن قوتۇلدۇرۇپ تونۇشالمىغان بىلەن ، مەن سىزدىن كېيىن قۇتۇلدۇرۇپ دوست بولۇپ كەتتۇق دەڭا .

ئابدۇشۇكۇر گەدىنىنى تاتىلاپ كۈلدى . تاجىنىسانىڭ غەمكىن كۆزلىرى ئابدۇشۇكۇرنىڭ كۆزى بىلەن ئۇچراشتىيۇ ، لاچىندىن ئۇركىگەن كەپتەردەك تېزلا باشقا تەرەپكە قارىۋالدى . ئابدۇشۇكۇر بىلەن كىرگەن بالا مېھرىگۈلنىڭ ئىنىسى ئەكرەم ئىدى . ئۇلار مېھرىگۈلنىڭ ئۆيىدە ئەتتۇرۇپ كەلگەن توخۇ گۆشى سالغان ئۇگرىنى مېھرىگۈلگە بەرگەندىن كېيىن ، تېلېۋىزور كۆرۈش ئۈچۈن چىقىپ كېتىشتى . مېھرىگۈل تاجىنىساغا ئاش ئىچۈردى ، ئاندىن كېيىن ئۆزى ئىچتى . ئۇلار خېلى ئۇزاققىچە ئۇيان - بۇيانىنىڭ پارىڭىنى سېلىشتى . مېھرىگۈل ئۆزىنىڭ مۇھەببىتى توغرىسىدا سۆزلەپ بەردى . ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپتە بىللە ئوقۇغان بىر ساۋاقدىشى بىلەن مۇھەببەتلەشكەن بولۇپ ، ئۇ يىگىت هازىر ئالىي مەكتەپتە ئوقۇيدىكەن . يەنە ئىككى يىلدىن كېيىن ئوقۇشى پۈتىدىكەن . دوستىغا ئۆز سۆيگىنى هەققىدە ئۇزاق سۆزلىگەن

مېھرىگۈل بىر - ئىككى پارچە خېتىنىمۇ ئوقۇپ بەردى . تاجىنىسا «مېھرىگۈل ھەقىقەتەن تەلەيلىك قىز ئوخشايدۇ» دېگەننى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى ۋە دوستى قىستاپ سوراۋەرگەندىن كېيىن ئۆز بېشىغا كەلگەن قىسمەتلەرنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بەردى .

4

تۇيۇتكەپ ماڭغان ماشىنا ئۆرۈلۈپ كېتىپ ، ئېغىر يارىلانغان خالىق ھوشىدىن كەتتى . بۇ ھەقىقەتەنمۇ ئېچىنىشلىق بىر ۋەقە بولدى . ناغرىسىنى تاراڭلىتىپ ، ماشىنىنىڭ ئەڭ ئالدىدا تۇرغان ناغرىچىنىڭ ھالى ھەممىدىن بەتتەر بولدى . ئۇنىڭ بېشى مىجىلىپ ، مېڭىسىنىڭ قېتىقى چاچراپ كېتىپتۇ . شوپۇرنىڭ مەيدىسى ئېزىلىپ ، بىر پارچە قىزىل تاختايەك بولۇپ قاپتۇ . ئۇ يەر - بۇ يېرى سۇنۇپ ، بېشى يېرىلغانلار ، كۆزى قۇيۇلغانلارنىڭ سانى خېلى كۆپ . خالىق بۇگۈن تاڭغا يېقىن دوختۇرخانىدا جان ئۈزدى . شۇنىڭ بىلەن خۇشال تۇي قايغۇلۇق مۇسىبەتكە ئايلاندى . تويچى ياشلار ، يىگىتنىڭ دوستلىرىدىن يارىسى سەل يەڭگىلرەكلىرى قارىلىق باغلاپ ھازا ئاچتى . ئۆزىنىڭ جېنى بىلەن قالغان ، ھالى بەتتەررەكلىرى بولسا ئېڭىراشقىمۇ ماغدۇرى يوق ، دوختۇرخانىدا ۋايساپ ياتتى . لېكىن تاجىنىسا شۇنچە بالايى - بەتتەر ئىچىدە ئامان ساقلىنىپ ، قىز پېتى تۇل قالدى . يىگىتنىڭ كۆزىنى يۇمدۇرۇش پەيتىدە ئۇنىڭ قېتىپ قالغان قارىچوقى ئۇنىڭغا شۇنچىلىك ئېچىنىشلىق تىكىلگەندەك تۇيۇلدىكى ، ئۇ خالىقنىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى تاشلاپ ، ئۇن سېلىپ يىغلاپ كەتتى . بۇ ئىشلار ئەنە شۇنداق بولۇپ ئۆتتى . كىشىلەر بۇ تاسادىپىي يۇز بېرىپ ، بىر دەمنىڭ ئىچىدە زېمىنغا يېيىلغان ۋەقەدىن چۆچۈشتى . ھەركىم ئۆز ئادەتلىرى بويىچە كاللىسىغا كەلگەن خىياللارنى جاۋلداپ سۆزلىشىپ كېتىشتى . بەزىلىرى رەھمەتلىك يىگىتنىڭ ياشلا قازا قىلغىنىغا ئىچ ئاغرىتىشسا ، يەنە بەزىلىرى قىز پېتى تۇل قالغان

بىچاره تاجىنىساغا ئىچ ئاغرىتىشىپ ، ئۇنىڭ ئۆزىنى ئۇرۇپ يىغلاپ ، كېسىلى تۇتۇپ ، چىشلىرى كىرىشىپ قالغانلىقىنى سۆزلىشىپ ، ئاخىرىدا : «ھەممىدىن ھايات قالغىنى چوڭ ئىش بولدى . يىغلا ـ قاقشا ، ئاستا ـ ئاستا ئۇمۇ ئۇنتۇلۇپ قالىدۇ . ياش ، چىرايلىق بولغاندىكىن يەنە بىرى ئالىدۇ دەپ خۇلاسە قىلىشتى . بۇ ئىشقا شور ئېقىن يېزىسىدىكىلەرنىڭ ئىچ ئاغرىتمىغىنى يوق دېيىمۇ بولىدۇ . تېخى شەھەرلىكلەرمۇ بۇ پاجىئەنى ئاڭلاپ خېلىلا قايغۇرۇپتۇ . ھادىسە يېرىم يولدا بولغانىدى . شور ئېقىنىدىكى ئاقساقاللار مەسلىھەتلىشىپ «نېمىلا بولمىسۇن ، تاجىنىساخان خالىقاخۇنىڭ نىكاھىغا ئۆتكەن ئىكەن ، ئۇنىڭ قارىلىقىنى تۇتۇپ ، چىرىغىنى ياندۇرۇپ ، ھامۇتاخۇن ، ساربىخانلار (خالىقنىڭ ئاتا ـ ئانىسى)نىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرسۇن ، قالغىنى كېيىن بىر گەپ بولار دېيىشتى . شۇنىڭ بىلەن تاجىنىسا قېيىناتىسىنىڭ ئۆيىدە تۇردى . خالىقنىڭ بۇرۇنلا ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق بولۇپ بولغان ئاۋۇتاخۇن ، سادىقئاخۇن دېگەن ئىككى ئاكىسى ، خەيرىنىسا ئىسىملىك بىر ئاچىسى بولۇپ ، ئۇلار ناله ـ زارە قىلىپ يىغلاپ ، كۆزلىرىدىن دەريا ـ دەريا ياشلارنى ئېقىتىشتى ، ھۆرىنسا ئىسىملىك ئون بەش ياشلىق سىڭلىسى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگىتىپ ئۆيىگە قايتقانىدى . تاجىنىسا مەرھۇم خالىق بىلەن ئۆزى ئۇچۇن راسلانغان ، چوڭمۇ ئەمەس ، كىچىكمۇ ئەمەس ، ئىچكىرى ـ تاشقىرى ئىككى ئېغىز ئۆيگە ئورۇنلاشتى . ھۆرىنسا ئونىڭغا ھەمراھ بولىدى . ئۇلار ئۆينىڭ تېمىدىكى سۇرەت جازىسىدا خالىقنىڭ سەككىز سۇڭلۇق چوڭلۇقتىكى سۇرىتىنى كۆردى . ئۇ كۇلۇپ تۇراتتى . تاجىنىسا ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي يىغلاپ كەتتى ، ھۆرىنسا دەرھال سۇرەتنى ئېلىپ سانداۇقا سېلىۋەتتى . تاجىنىسانىڭ ئاتا ـ ئانىسىدىن تارتىپ ئۇرۇق ـ تۇغقان ، قولۇم ـ قوشنىلىرىغىچە بۇ ئائىلىگە ئىسسىقلىق ئىچۇرۇش ، ئۆيلىرىگە باشلاپ مېھمان قىلىش بىلەن تەسەللى ئېيتىشتى . بۇ ئىشنىڭ ئاياغ قۇيرۇقى ئىككى ھەپتىگىچە داۋاملاشتى . شۇنداقتىمۇ بۇ ئائىلىدە يەنىلا ئېغىر

قايغۇلۇق كەيپىيات ھۆكۈم سۈردى . بۇ ئائىلىدىكىلەر بىر - بىرى بىلەن كەمدىن - كەم سۆز قىلىشاتتى . تاجىنىسا كېچىسى ھۆرىنسا ئۇخلىغاندا ئاستا ئورنىدىن تۇراتتى - دە ، ياندىكى ئۆيدە قېينانىسى سارىخاننىڭ جايناماز ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ، تىترەك ئاۋاز بىلەن خالىقنى قوشاق قوشۇپ يىغلاۋاتقان ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، ئۇنىنى چىقارماي ئۆكسۈپ يىغلاپ چىقاتتى . بۇ ئىش تاكى تاڭ ئاتقۇچە داۋاملىشاتتى . بەزىدە سارىخان يىغلاۋېرىپ ھالسىزلانغاندا ، ھامۇت بوۋاي ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ ، سەۋر قىلىپ ، ئارام ئېلىشقا ئۇندەيتتى . لېكىن بەزىدە ئۇمۇ تەسەللى بەرگۈدەك سۆز تاپالماي سارىخان بىلەن تەڭلا ھۆكۈرەپ يىغلاپ كېتەتتى . بەزىدە سۇبھى بىلەن تەڭ تۇيراق بېشىغا كېتىپ ، چۈشكە يېقىن ھاسسىنى تورۇكلىتىپ قايتىپ كېلەتتى . يۈرەك پارىسىنىڭ تۇيۇقسىز ۋاپات بولۇشى بوۋاي ، مومايغا ناھايىتى ئېغىر زەربە بولدى . ئىككى ھەپتە ئىچىدىلا ئۇلار خېلى قېرىپ كەتكەندەك ھالسىراپ قالدى . خالىق ئوغلاق تارتقاندا مىنىدىغان جەدە قاشقا ئاتنى بىمالال مىنىپ ، قويۇق ئاق ساقاللىرىنى سىيپاپ ، ئات ئۈستىدە كۆركەم ئولتۇرىدىغان ھامۇت بوۋاي ئەمدى ئۆزىنى ئانقا مىنگۈدەك دەرمانى قالمىغاندەك ھېس قىلدى . ئەمما ئۇ ئەتىگەندىن - كەچكىچە ئاتنىڭ ئېگەر - جابدۇقىنى پۇختىلاپ ياساش بىلەن ئاۋارە ئىدى . ئاندىن ئاتنى ئىشىك ئالدىدىكى چوڭ ئۆستەڭدە سۇغا پىشىپ ، كۆۋرۈكنىڭ ئېگىز قوزۇقىغا باغلاپ قويۇپ ، ئاتنىڭ ھەر بىر ھەرىكىتىگە سىنچىلاپ قارايتتى . ئۇ بەزىدە خالىقنى يىراق بىر سەپەرگە كېتىپ ، يېقىندا قايتىپ كېلىدىغاندەك ھېس قىلاتتى . لېكىن ئۆزىنى ئۆزى ئالدايدىغان بۇ غەل - پال ھېسسىيات بىردەمنىڭ ئىچىدىلا غايىب بولۇپ ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئوغلىنىڭ قان ئىچىدە ئوچۇقلا قېتىپ قالغان كۆزى ئۆزىگە تەلمۈرۈپ قاراۋاتقاندەك كۆرۈنۈپ ، كۆزلىرىدىن ياش سىرغىپ چىقاتتى . سارىخان تاماقتىن قېلىپ ، جايىنامازدىن قوپماي ، كۈنۈم - كۈنۈم يىغلاپ ئولتۇرۇشنى ئادەت قىلىۋالغانىدى . تاجىنىسا ئۆزىدىكى بارلىق

قايغۇ ـ ئەلەمنى بېسىۋېلىشقا ، كاللىسىنى پىرقىرىتىپ گاراڭ قىلىپ قويۇۋاتقان بۇ ئېغىر ، تەگسىز غەمكىنلىكنى بىردەم بولسىمۇ ئۇنتۇشقا ، كاللىسىدىن چىقىرىۋېتىشكە تىرىشىپ ، ئەتىگىنى سەھەر تۇرۇپ ھويلا ـ ئارام‌لارنى پاكىز سۈپۈرەتتى . ئۇلاغلارغا ئوت تاشلاپ ، ئېغىل قۇرۇقداپ ، ئاتنىڭ سامىنىنى تاسقاپ ، ئوقۇرغا قوناق تۆكۈپ بېرەتتى . ئىنەكنى سېغىپ ، سۈتىنى پىشۇرۇپ ، كورىغا ئېلىۋېتىپ ، بامدات نامىزىنى ئالدىراپ ئوقۇيتتى ـ دە ، قېينىناتىسى مەسچىتتىن كىرىپ بولغۇچە ناشتىلىق تەييارلايتتى . قېينىناتا ، قېينىنىسىغا زورلاپ ناشتا قىلغۇزاتتى . ئاندىن باغدىن ئوت ئالغىلى تاغارنى قولتۇقلاپ چىقىپ كېتەتتى . قېينىناتا ، قېينىنىسى كېلىنىنىڭ ھەر بىر سۆز ـ ھەرىكىتىگە ھاڭۇېقىپ قارايدۇ . تاجىنىسا ئۆز تەبىئىتى بويىچە قانچە خۇشخۇي ، قانچە تېتىك بولۇشقا ئۇرۇنسىمۇ ھامان قولاشماي ، قاچىغا قوشۇق سالغاندا ، بەزىدە بىر قاچىغا ئىككى قوشۇق سېلىپ ، بەزىسىگە سالماي چاندۇ . ئۆزىنىڭ بۇ قىلىقىدىن خىجىل بولۇپ ، تېخىمۇ ھودۇقۇپ كېتىدۇ . خۇددى ئېغىر گۇناھكاردەك ، قېينىناتا ، قېينىنىسىنىڭ كۆزىدىن ئىلاجى بار ئۆزىنى قاچۇرىدۇ . ئۇلارنىڭ تىكىلىپ قاراشلىرىدىن ، كۆزلىرىنىڭ ئۇچرىشىپ قېلىشىدىن ئېھتىيات قىلىدۇ . ئۇنىڭ چىرايى كۈندىن ـ كۈنگە تاتىرىپ ، مەڭزىدىكى قىزىللىق غايىب بولدى .

5

خالىقنىڭ قىرىق نەزىرىسىنى بېرىپ ، ئەتىسى ئاختىخانىنىڭ ئۆگزىسى ئۆرۈلۈپ ، ئاتنى بېسىۋالدى . بۇنداق توقۇناق بالا ـ قازا ھامۇتاخۇن ئائىلىسىنى گاڭگىرىتىپ قويۇپلا قالماستىن ، شور ئېقىنلىقلارنىمۇ تەشۋىشكە سالدى . چۈنكى ، بۇ يەردىكى خەلقنىڭ ئەقىدىسى بويىچە قارىغاندا ، بۇنداق كېلىشمەسلىك بۇنىڭلىق بىلەن تۇختاپ قالمايدۇ . بەلكى بۇ تەگسىز چوڭ ئاپەتنىڭ باشلىنىشى ھېسابلىنىدۇ . مەھەللە ئىمامىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە : ئاتنىڭ

بارلىق گۆشى پىشۇرۇلۇپ ، پۇتۇن يۇرتقا نەزىرە قىلىپ بېرىلىپ ، جامائەتنىڭ دۇئاسى ئېلىندى .

ساربخاننىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ كەتتى . تاجىنىسانىڭ ئازابى تېخىمۇ كۈچەيدى . ئۇ ساربخاننىڭ يېنىدىن نېرى كەتمەي ، ئەتراپىدا پىرقىراپ يۈردى . كۆزلىرى ياشتىن ، كۆڭلى غەمدىن خالي بولمىدى . ساربخاننىڭ كېسەل يېتىپ قىلغان ئىلتىجاسى بويىچە ئاتاقلىق بىر قېرى جىنكەش ئايال كەلتۇرۇلدى . بىرنەچچە تال نوكچا ياسىلىپ ، يەرگە سانجىپ ئوت يېقىلدى . جىنكەش كەمپىر بىر ھازا چۈشىنىكسىز توۋلاپ ، ئاللا بىر نېمىلەرنى چىللىغاندىن كېيىن بىردىنلا كۆزىنىڭ قارىقى ئارقىغا تارتىلىپ ، پۇت ـ قوللىرى قېتىپ ، ئوڭدىسىغا يىقىلدى . چىشسىز ئاغزى ھەممىدە ئېتىلىپ ، ئىككى جاۋغىيىدىن كۆپۈك كەلدى . چوڭقۇر ئىككى قوۋزى كۆپۈپ ، يەنە ئەسلىگە كېلىپ ، دەسلەپ چۈشىنىكسىز بوش ئاۋازدا بىر نېمىلەرنى دېدى . كېيىن بىردىنلا كۆزلىرىنى چوڭ ئېچىپ ، چەكچىيىپ كەتتى ۋە چىرايىنى پۈرۈشتۇرۇپ «ھە··· ھە··· ھىم ، بۇ ئۆينىڭ يېڭى كېلىنىما ؟··· » دەپلا بىر ھازا جىمىپ كەتتى . ئۆيدىكى ھەممە كۆز بىردەكلا تاجىنىساغا تىكىلدى . تاجىنىسا قورقىنىدىن يۈرىكى سېلىپ ، پۇت ـ قوللىرى تىترەپ ۋۇجۇدىدا جان قالمىغاندەك بولدى . تېنىنى سوغۇق تەر باستى . بارغانسېرى چىرايى تاتىرىپ ، بەكرەك لاغىلداپ تىترەشكە باشلىدى . جىنكەش ئايال يەنە زۇۋانغا كىردى :

— نېمە ؟ يېڭى كېلىنىنىڭ ئايىغى قۇرغاق ، شۇم پېشانە ، شەقىقە ! ئۇنىڭ قەدىمى يەتكەن يەر ، ئائىلە توزغاقتەك توزۇيدۇ !··· ھەرگىز روناق تاپمايدۇ··· قۇرۇق قاقشالدەك قۇرۇپ كېتىدۇ . بۇ ئائىلىنىڭ ئۈستىدە بىر قارا بۇلۇت ئايلىنىپ يۇرۇپتۇ !···

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان تاجىنسا بىر ئۇھ تارتىپلا بوغۇلۇپ ئىزىغا يىقىلدى . ئۇنىڭ چىرايى ئۆلۈكنىڭكىدەك سارغىيىپ كەتكەنىدى . ئۇ ئەمدى ھېچ نەرسىنى ئاڭلىيالمىدى . جىنكەش كەمپىر ئاستا ، ئۇزۇپ ـ ئۇزۇپ سۆزلىمەكتە ئىدى :

— بۇ شەقىقە يۇزىگە يۇندى ، ئىزىغا كۇل چېچىلىپ ، دەرھال قوغلانمىسا ئائىلە پۈتۈنلەي ۋەيران بولىدۇ !...

ئۆيىنىڭ ئىچى ئوپۇر - توپۇر بولۇپ ، كېيىن جىمىدى . ھەممەيلەننىڭ چىرايىنى ئاجايىپ قورقۇنچلۇق ۋەھىمە ، جىددىي سۇر باستى . ئۇلار جىنكەش كەمپىرنىڭ سۆزلىرىنى زور ئىشەنچ ، قاتتىق تەشۋىش ئىچىدە ئاڭلاپ ، يەردە خارتىلداپ سۇنايلىنىپ ياتقان تاجىنىساغا چەكسىز غەزەپ - نەپرەت نەزەرى بىلەن قاراشماقتا ئىدى...

6

كېچە جىمجىتلىقىنى توختاۋسىز شارقىراپ ئېقىۋاتقان دولان دەرياسى بۇزۇپ تۇرىدۇ . تۇتەك پەردە ئارىسىدا ئۇزۇپ كېتىۋاتقان ئاي دەريا بويىغا جايلاشقان ، بۇك - باراقسان جىگدىلەر ئوراپ تۇرغان ئۆينىڭ ئۈستىگە غۇۋا نۇر چاچماقتا . تاجىنىسا تورۇسقا تىكىلگىنىچە چەكچىيىپ ياتىدۇ . ئۇنىڭ قەلبى ئاچچىق خىياللار بىلەن تولغان . ئۇ بۇگۈن چاشكا ۋاقتى بىلەن «كۆچ - كۆچ ، لەنەت ! گۈرىستانلىققا بار ، ئىنسان قەدىمى باسمىغان چۆل - بايا‌ۋانغا بار !... » دەپ تۇكۇرۇپ ، تىللاپ ھەيدەلگەنىدى . ئۇ زار - زار يىغلاپ تۇرلۇك پاجىئەلىك خىياللارنى سۇرەتتى . ئۇنى بىر نەچچەيلەن ھارۋىغا بېسىپ ئولتۇرغۇزۇپ ئاتا - ئانىسىغا تاپشۇرۇپ بېرىپ كېتىشتى . ئۇ ھوشىغا كېلىپ ئۆز ئۆيىدىكى ھەممەيلەننىڭ ئاجايىپ يات ، بىر خىل سوغ نەزەردە قاراۋاتقانلىقىنى كۆردى . ئۇلار ئۇنىڭغا ھېچقاچان مۇنداق قاراپ باقمىغانىدى . ئۇ بەدىنىدىن بىر خىل سېسىق پۇراق ، نىجاسەت پۇراۋاتقانلىقىنى سەزدى . ئۇنىڭ ئېزىلىپ لەختە بولغان يۇرىكى ئۇزۇق ئالماقچى ، شىپا تاپماقچى ، پاناھلانماقچى بولغان ، ئۆزى ئۈچۈن پۈتۈن مېھرىبانلىقنىڭ مەنبەسى بولغان بۇ ئانا بۆشۈكتىن تەمە قىلغان ھەمە !... ھەممە نەرسە تۈگىگەندەك بولدى . يۇرىكى تىكەن

سانجىلغاندەك بولۇپ ئېچىشىپ كەتتى . ئۇ ھازىر خۇددى ئېگىزدىن موللاق ئېتىپ چۈشۈپ كېتىۋاتقان ، لاچىن سوققان بىچارە باچكىغا ئوخشاپ قالدى . ئۇنى پۈتۈنلەي ئۈمىدسىزلىك چىرمىۋالدى . ئۇنىڭ كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلىپ ھېچ نەرسىنى كۆرەلمىدى . كېيىن ھېچ نەرسىنى سەزمىدى . قاراڭغۇ چۈشتى ، ئۇنىڭ يېنىدا ئانىسى پۈشۈلداپ ئۇخلىماقتا . ئۇ ئېھتىيات بىلەن ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ ، تۆڭلۈكتىن چۈشكەن غۇۋا ئاي نۇرىدا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئانىسىنىڭ چىرايىغا ، قورۇق باسقان يۈزىگە سىنچىلاپ قارىدى . چۈۋۈلۈپ كەتكەن چاچلىرىنى تۈزەپ قويدى . دەرۋازا ئالدىغا چىقىپ ، ئۇجمىگە ئېسىلىپ بىر ھازا ئۆكسۈپ يىغلىدى . خالىق ئۇنى مۇشۇ ئۇجمە ئۈستىدە ، يوپۇرماق ئارىسىدا مۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ، قانچە ئاخشام كۈتۈپ ئولتۇرغان بولغىيتتى ؟ تاجىنىسا ئۆيدىكىلەرنى ئۇخلىتىپ قويۇپ ، مۇشۇ ئۇجمە تۈۋىدە قانچە قېتىملاپ خالىق بىلەن ئۇچراشقان ۋە ئۇنىڭ بىلەن شېرىن خىياللار ئىلكىدە مۇھەببەتلەشكەنىدى . بۇ ئۇجمە ئۇلارنىڭ ساپ مۇھەببىتىنىڭ ، بەختلىك چاغلىرىنىڭ گۈۋاھچىسى سۈپىتىدە يۈرەك سۆزلىرىنى جىمىدە تۇرۇپ ئاڭلىغانىدى . مانا ئەمدى بولسا ئۇلارنىڭ بەختسىزلىكىگە قايغۇرۇپ سۈكۈتتە تۇرماقتا . تاجىنىسانىڭ بۇ ئۇجمىگە چوڭقۇر ھۆرمىتى بار ئىدى . خالىقنى سېغىنغاندا ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ قارايتتى . مانا ھازىرمۇ شۇنداق بولۇۋاتىدۇ . ئۇ ئۇجمىنىڭ قوتۇرماچ غولىنى چىڭ قۇچاقلاپ ، يۈزىنى ئۇنىڭ غولىغا يېقىپ تۇرۇپ : «ئاھ ، خالىق ! بۇ ماڭا نېمە كۆرگۈلۈك ! ؟ بۇ مېنىڭ چۈشۈمۇ ياكى ئوڭۇمۇ ! ؟ مېنى قارا باستىمۇيا ؟ !... ياق - ياق !... سەن مېنى نېمىشقا تاشلاپ كېتىسەن ؟ مەن سېنى مۇشۇ يەردە ساقلىتىپ رەنجىتىپ قويغان بولغىيتتىم ! ؟ مېنى مۇشۇ كۈنگە قالسۇن دەپ تاشلاپ كەتتىڭما ؟ سەن مېنى تاشلاپ كەتكىنىڭ بىلەن مەن سېنى تاپمەن !... ھازىرلا يېنىڭغا بارىمەن !... » ئۇ ئۇجمىنى تېخىمۇ چىڭ قۇچاقلىدى . كەچنىڭ دەريا تەرەپتىن ئۇرغان سوغ شامىلى ئۇنى ئەندىكتۈرۈۋەتتى . ئۇ ئالغا

قاراپ ماڭدى . ھەيۋەتلىك شاۋقۇن سېلىپ ئېقىۋاتقان دولان دەريا‌سى كۆز يەتكۈسىز كۈموش قاسراقلىق ئاق ئەجدىھادەك لۆمۈلدەپ ئاقماقتا ئىدى . تاجىنىسا گىلەمدەك يۇمشاق چىمنى دەسسەپ ، قىرغاقنى بويلاپ ، ئاياغ ئېقىنغا قاراپ خېلى ئۇزاق ماڭدى . ماڭغىچىلىك مادارى قالمىغاندا ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ئۆيىگە قاردى . ئاي ئولتۇرۇپ كەتكەن بولۇپ ، ئۆي گويا قاپقارا چوڭ قورام تاشتەك كۆرۈندى . ئەنە شۇ قورام تاشنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ، سىڭلىسى ، كىچىك ئىنىلىرى شېرىن ئۇيقۇدا . تاجىنىسا يۈزىنى ئالىقانلىرى ئارىسىغا ئېلىپ ئۆكسۈپ يىغلىدى :

— خەير ئانا ! خۇدايىمغا ئامانەت ، تەقدىر ماڭا راستىنلا شۇم پېشانىلىكىنى ئاتا قىلغان ئوخشايدۇ . مەندىن رازى بولۇڭلا !... — ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە ، ئۆزىنى دەريا‌غا تاشلىدى !...

ئۇلارنىڭ پارىڭى يېرىم كېچىگىچە سوزۇلدى . مېھرىگۈلنىڭ تاجىنىسا‌غا قاتتىق ئىچى ئاغرىدى . دوستىغا بولغان ھېسداشلىقى تېخىمۇ كۈچەيدى . ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئاققان ياش يىپى ئۈزۈلگەن مارجاندەك تۆكۈلدى .

مېھرىگۈل ئاستا ـ ئاستا ئۇيقۇغا كەتتى . ئۇ چارچىغانىدى . ئۇنىڭ يۈرىكىدە ھېچقانداق جاراھەت يوق ، ئۇ خاتىرجەم .

تاجىنىسا يەنە خىيال دېڭىزىغا شۇڭغۇدى . ئابدۇشۇكۇرنى ياخشى كۆرسۇنمۇ ؟ خالىق... ئۇ ياخشى يىگىت ئىدى . ئابدۇشۇكۇرچۇ ؟ ئۇمۇ ياخشى يىگىتكەن . تاجىنىسانىڭ قولاق تۇۋىدە مېھرىگۈلنىڭ «ئۇ سىزگە كۆيۈپ قالغان ئوخشايدۇ» دېگەن سۆزى ئاڭلانغاندەك بولدى . «ئۇنىڭ شەپقەت ، ھودۇقۇشلىرىدىن قاريغاندا شۇنداق . مەن ئۇنى ھۆرمەتلەيمەن ، ئۇنى مەڭگۈ قەدىرلەيمەن ، ئۇنىڭ قىلغان ياخشىلىقىنى ئۇنتۇمايمەن . ئەمما مەن راستىنلا شۇم پېشانىمۇ ؟ ئابدۇشۇكۇرمۇ خالىققا ئوخشاش ؟ !... ئەي ھەممىگە قادىر ئاللا ، بىزنى ھەر خىل بالا ـ قازالاردىن ئۆز ھىماتىڭغا ساقلاپ ، بىزگە ئامانلىق ، خاتىرجەملىك نېسىپ

قىلغىن ، ھېچبولمىغاندا بالالىرىڭنى ماڭىلا بەرگىنىكى ، ئۇ ئامان قالسۇن . ئۇ مېنىڭ شەپقەتچىم ، ئۇ ماڭا ئۇنتۇلغۇسىز ياخشىلىق قىلدى··· بىراق ، مەن راستىنلا شۇم پېشانە بولسام ئۇنىڭ جېنىغا زامىن بولارمەنمۇ ؟··· ئاھ خۇدا ، مەن يەنە بىر ياخشى يىگىتنىڭ جېنىغا زامىن بولماسلىقىم كېرەك . ئۇ ياشىسۇن ، ئۇنى پاناھىڭدا ساقلىغىن . ئۇنىڭغا چەكسىز بەخت ـ سائادەت ئاتا قىلغىن . ئاھ خۇدا مېنى نېمىشقا شۇم پېشانە يارىتىپ قويغانسەن ؟ ئاھ دەريا ، دەريا مېنى نېمىشقا سىڭدۈرمىدىڭ ! ؟ مەن نېمىشقا ئۆلمىدىم ؟··· يەنە خەقنىڭ جېنىغا زامىن بولغىلىما ؟ ياق··· مەن شۇم پېشانە ئەمەس ؛ ياق ، مەن راستىنلا شۇم پېشانە ئوخشايمەن . بولمىسا ، شۇنچە بالا ـ قازا ، شۇنچە ۋەھىمىلىك ئىشلار ماڭا باغلىنىپ قالامدۇ ؟ ئەي ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىم ، ماڭا رەھىم قىلغىن··· »

7

خالىدە خانىم ئۇلارغا ئورۇن سېلىپ بەردى . ئەكرەم ئابدۇشۇكۇرگە ئىنتايىن ئىجىل بولۇپ قالدى . ئۇ ئابدۇشۇكۇرنىڭ بېلىق ، ئۆردەك ۋە قاشقالداق توغرىسىدىكى قىزىقارلىق پارىڭىنى بېرىلىپ ئاڭلايتتى . بۇگۈنمۇ شۇنداق بولدى . ئابدۇشۇكۇرنىڭ بىر قېتىم قاشقالداق چۈجىسى قوغلاپ كېتىۋېتىپ قومۇشلۇق ئارىسىدا يىلان ئۇۋىسىغا توغرا كېلىپ قالغانلىقى توغرىسىدىكى ھېكايىنى ئاڭلاۋېتىپ ئۇخلاپ قالدى . ئابدۇشۇكۇرنىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ كېلىدىغاندەك ئەمەس . ئۇنىڭ يۈرىكى خۇشاللىق ئىلكىدە ئويناۋاتقاندەك ئىدى . بۇ خۇشاللىق ئۇنىڭ ھاياتىدىكى ھېچقانداق خۇشاللىققا ، يوغان لىم سۈزۈۋالغان ، ئۇنى كۆپ پۇلغا سانقان ، شەھەرگە كىرگەن··· ھېچقانداق خۇشاللىققا ئوخشىمايتتى . ئۇنىڭ قانىلىرى قىزىپ توختىماي يۈگۈرگۈسى ، چېلىشقۇسى ، ئوغلاق تارتقۇسى كېلىپ كەتتىيۇ ، ئۇمۇ ئۆزى قىلماقچى بولغان ئىش

ئەمەستەك تۇيۇلدى . ئۇ بىر قېتىم بازارغا بېلىق ساتقىلى كىرىپ ، ئىككى كۆزى ئەما بىر مەددا‌ھتىن «يۇسۇپ ـ زۇلەيخا» ناملىق بىر قىسسىنى ئاڭلىدى ، شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇ قىزلارنى كۆرسە ئۆزىنى يۇسۇپتەك ھېس قىلىپ ، ئۇلار ئارىسىدىن زۇلەيخانى ئىزلەيدىغان بولۇپ قالغان . ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا تاجىنىسانىڭ گۈزەل ، ئوماق چىرايى پەيدا بولۇش بىلەنلا ، گويا يۈرىكى ئېتىلىپ چىقىپ كېتىدىغاندەك دۈپۈلدەپ سوقۇپ ، بارلىق ئەزالىرى تىترەپ ، تاماقلىرى قۇرۇپ كەتتى . «زۇلەيخا — مەن ئىزلىگەن زۇلەيخا شۇ ئوخشىمامدۇ ؟ ئۇ مېنى يارىتارمۇ ؟ ئۇ ھەقچان قول ـ ئىلكى ئۇزۇن ، باي كىشىلەرنىڭ قىزى . ئېھتىمال ، مېنى ياراتمىسا كېرەك··· »

ئۇ ئۆزىنى ناھايىتى ئاجىز ، بىچارە ھېس قىلدى . خېلى ئىشلارنى قارامىلىق بىلەن قىلىدىغان يۈرەك ئەمدى ئۇنىڭغا ناتونۇش بىلىندى . ئەمدى ئۇ ئۆزىنى قىزنىڭ ئالدىغا بېرىپ بىرنەچچە ئېغىز گەپنىمۇ جايلاپ قىلالمايدىغاندەك ھېس قىلدى . يوغان لىملارنى دەريادىن سۇزگەن ، ئېغىر تورنى سۆرىگەن كۈچ ـ قۇۋۋىتى قېنىدۇ ؟ بايا قىز ئۇنىڭغا كۈلۈمسىرەپ قاريدى ، لېكىن ئۇ ھودۇقۇپ ، قىزغا قاراشقا جۈرئەت قىلالمىدى . ئەينى چاغدا ئۇ قىزنى دەريادىن سۇزۇۋالغاندا بىمالال قۇچاقلاپ كۆتۈرگەن . چېكىسىنى قولى بىلەن تۇتقان ، كۆكسىگە قۇلىقىنى قويۇپ ، يۈرەك سوقۇشىنى تىڭشىغان . ئۇنىڭ تىنىقىدىن قىز نەپەس ئالغان . ئەجەبا ، ئەمدى نېمە بولغاندۇ ؟ ئەمدىغۇ ئۇنداق قىلىش ئون تاغنىڭ ئۇ يېقىدا تۇرۇپ تۇرسۇن ، تىكىلىپ قاراشقىمۇ بولمىسا . «ئەستا مەن ئۇنىڭغا راستتىن كۆيۈپ قالغان ئوخشايمەن . بۇ مېنىڭ خام خىيالىم بولۇپ چىقارمۇيا ؟ ئۇ قانداق قىلىپ دەريا‌غا چۈشۈپ كەتكەن بولغىيتتى ؟ ئۇنىڭ تۇغقانلىرى ئۇنى دەريا‌غا چۈشۈپ ئۆلۈپ كەتتى ، دەپ ئويلامدىغاندۇ ؟ ئۇ ساقايغاندىن كېيىن كېتىپ قالدۇ··· مېنى چوقۇم ياراتمايدۇ . مەن كۆڭلۈمدىكىنى ئۇنىڭغا دېسەم قانداق

بولار؟ ياق، ئۇنىڭغا يۈزتۇرا گەپ قىلالمىشىم چۆچۈرىنى خام سانغانلىق، ياكى كۆڭلۈمدىكىنى مېھرىگۈلگە دېسەم بولارمۇيا؟ ۋاي، راست دۆتكەنمەن. مېھرىگۈل مەندەك بىر يالاڭ ئاياغ بىلەنچىنىڭ گېپىنى توشۈيدىغان خىلىمىتتى؟!...»

ئابدۇشۈكۈرنىڭ ساددا قەلبى ئۇمىدسىزلەندى. ئۇ تاجىنىسادىن ئايرىلىپ قالىدىغانلىقىنى ئويلىغىنىدا قەلبى ئازابتىن پۈچۈلاندى. ئىككى كۈندىن بۇيانقى خۇشاللىقىدىن ئەسەرمۇ قالمىدى. ئۇنى غېرىبلىق باستى. گويا ئۆزىنى ناتونۇش ياقا يۈرتقا قاتقىپ كېپىقالغاندەك ھېس قىلدى. ئۇنى قاتتىق يىغا تۇتتى. ھەرقانچە قىلىپمۇ يېشىنى تۇتۇۋالالمىدى.

8

ئەتىگەنلىك غىزادىن كېيىن مۇھەممەت ئەپەندى، خالىدە خانىملار ئابدۇشۈكۈر بىلەن بىللە تاجىنىسانى يوقلاپ دوختۇرخانىغا كەلدى.

— خېلى ئوبدان بوپقالدىڭىزمۇ قىزىم، — دېدى خالىدە خانىم تاجىنىسانىڭ چاچلىرىنى مېھرى بىلەن سىلاپ.

— سىلەرگە كۆپ رەھمەت ئاچا... سىلەردەك مېھىر ـ شەپقەتـلىك، ئوبدان ئادەملەرگە ئۇچراشقىنىم ئۈچۈن ئۆزۈمنى!... — دېدى تاجىنىسا كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ.

— يىغلىماڭ. نېمىشقا يىغلايسىز. مانا ھازىر بىر ئوبدان ئوڭلىنىپ قاپسىز، چىرايىڭىزغا قان يۈگۈرۈپ، ئاجايىپ چىرايلىق بولۇپ كېتىپسىز، — دېدى خالىدە خانىم تەسەللى بېرىپ، — ئادەمنىڭ بېشىغا نى ـ نى ئىشلار كېلىدۇ. سەۋر قىلىسىڭىز خۇدايىم بەختىڭىزنى بېرىدۇ قىزىم، ئۆلۈمدىن ئامان قالغانلىقىڭىزمۇ چوڭ بەخت.

— ئۇغۇ شۇنداق، — دېدى تاجىنىسا كۆز ياشلىرىنى

سۇرتۇپ ، — لېكىن...

— كۆڭۈللىرىدىن ھەر خىل خىياللارنى چىقىرىۋەتسىلە قىزىم ، — دېدى مۇھەممەت ئەپەندى يول كۆرسىتىپ ، — كۆرگىنىڭدىن كۆپتۇر كۆرمىگىنىڭ ، كۆرمىگەننى كۆرسەن ئۆلمىگىنىڭ دېگەندەك ، ئىنسان بالىسىنىڭ بېشىغا ئاجايىپ - غارايىپ ئىشلار كېلىدۇ . ئەقىللىق ئادەم مۇشكۇللۈك ئىچىدە ئۆزىنى يوقىتىپ قويماي بەخت يولىنى تېپىشنى بىلىشى كېرەك...

مۇھەممەت ئەپەندى بىلەن خالىدە خانىم مەرىپەت قىلىپ خېلى ئۇزاق سۆزلەشتى . ئاخىر خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى . ياتاقتا ئابدۇشۇكۇر بىلەن تاجىنىسالا يالغۇز قالدى . ياتاق ئىچى ئادەم يوقتەك جىمجىلا كەتتى . ئابدۇشۇكۇر قىزغا قارىدى . قىزنىڭ بۇلاق كۆزلىرى ئۇنى سەيلە قىلىۋاتقانىنىڭ ئۈستىگە ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئۇچرىشىپ قالدى . قىز ھەسرەتلىك كۈلدى . ئابدۇشۇكۇر ئەندىكىپ كەتتى . ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلىپ ، بەدىنىدىن چىلىق - چىلىق تەر قۇيۇلدى . «ئۇ بىچارە بەك ئاق كۆڭۈلكەن» دەپ ئويلىدى قىز . ئۇ ئابدۇشۇكۇرنىڭ كېلىشكەن بەستىنىڭ بىچارىلەرچە قىيىپتىگە قاراپ ئىچى ئاغرىدى . ئۇنىڭمۇ يۈرىكى سەكرەپ چىقىپ كېتىدىغاندەك سوقماقتا ، «ئۇ نېمىشقا بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمايدۇ ؟ نېمانچە شۇك ئولتۇرىدۇ ؟ ئەجەبمۇ قىيىن بولدى . مەن ئاۋۋال گەپ قىلايمۇيا ؟ » تاجىنىسا شۇ خىياللار بىلەن ئۇنىڭغا نېمە دەپ گەپ قىلىشنىمۇ بىلەلمەي قالدى . ھەتتا بىرەر ئېغىز گەپ سوراپ قالسىمۇ جاۋاب بېرەلمەيدىغاندەك ھېس قىلدى . ئابدۇشۇكۇر تېخىمۇ شۇنداق ئىدى . قىزنىڭ كۆزى ئۆزىگە تەلمۈرۈپ ، قانچىلىك ئىنتىلگەنسېرى ئۇ شۇنچە ھودۇقۇپ ، ئۆزىنى يوقىتىپ قويۇۋاتاتتى . ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا قانچە كۈچەپ باقسىمۇ ئۇنىڭدا ئۆزىنى باشقۇرالمىغۇدەك دەرمان قالمىغاندى . پېشانىسىدىن ساقىپ چۈشكەن بىر تامچە تەر كۆزىگە كىرىپ كەتتى . ئاچچىق تەر كۆزلىرىدىن ياش چىقىرىۋەتتى . بۇ ھالدىن ئۇ بەكمۇ ئىزا تارتتى .

— بىر يېرىڭىز ئاغرىۋاتامدۇ؟ — ئاخىر ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا سورىدى قىز. ئابدۇشۇكۇر گويا ئۇيقۇدىن چۆچۈپ ئويغانغاندەك بولۇپ كەتتى.

— ھەم... ياق. چوڭ بولغاندىن بېرى ئاغرىپ قالمىدىم، — ئابدۇشۇكۇرنىڭ گەپلىرى قولاشمايۋاتاتتى.

— مەڭ... تەرىڭىزنى سۈرتۈۋېلىڭ، — قىز ياستۇقى يېنىدىكى لۆڭگىنى ئېلىپ ئابدۇشۇكۇرگە تەڭلىدى. لۆڭگىنى ئالغۇچە يىگىتنىڭ قولى بىلىنەر-بىلىنمەس تىترەۋاتقانلىقىنى قىز كۆرۈپ قالدى.

— سىزگە نېمە دەپ رەھمەت ئېيتىشنى بىلەلمەيۋاتىمەن، — دېدى قىز ئۇنىڭ قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىگە تىكىلىپ تۇرۇپ، — سىز ھەقىقەتەن ياخشى ئادەمكەنسىز، — بۇ چاغدا ئابدۇشۇكۇر لۆڭگىدە تەرلىرىنى سۈرتۈپ، لۆڭگىدىن چىققان پۇراقنى پۇرىدى، لۆڭگىدىن چىققان يېقىملىق پۇراق ئۇنىڭ دىلىغا ھۇزۇر بېغىشلىدى. لۆڭگىنى بەكرەك پۇرىۋېلىشنى ئويلىغانىدى، لېكىن قىزنىڭ ئۆزىگە تىكىلىپ قاراۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قىزىرىپ كەتتى.

— ياخ... ياق. ساقىيىپ قالغىنىڭىزدىن بەك خۇش بولدۇم، — ئۇ بۇ سۆزنى قىلىپ بولۇپ يەنە قىزىرىپ كەتتى، قىز كۈلۈمسىرىدى، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ھەسرەتلىك، ئەمما ئاجايىپ (تىل بىلەن ئىپادىلىگىلى بولمايدىغان) بىر ھېسسىيات يوشۇرۇنغان ئۇچقۇن چاقنىدى.

— نېمانداق شۇك ئولتۇرىسىز؟... مەن بەك سىقىلىپ كېتىدىكەنمەن، — دېدى قىز غەيرەتكە كېلىپ.

— سىزگە دەيدىغان نۇرغۇن گەپلىرىم بار ئىدى... لېكىن تاپالمايۋاتىمەن... — ئابدۇشۇكۇر ھەم خۇشاللىق، ھەم ھودۇقۇش ئىچىدە شۇنى ئاران دېيەلىدى. قىز ئابدۇشۇكۇرنىڭ كۆڭلىدىكى گەپنى قىلغىنىدىن رازى بولدى ۋە سورىدى:

— مېنى قانداق قۇتۇلدۇرۇۋالغىنىڭىزنى دەپ بەرمەمسىز ؟
— ئۇنى... ئۇنى كېيىن دەپ بېرەي... بىر نەرسە يېگۈڭىز كېلىۋاتامدۇ ؟ — سورىدى ئابدۇشۇكۇر .
— ياق ، ھازىر تاماق يېدىمغۇ ؟ — قىز ۋىلىققىدە كۇلۇۋەتتى . ئابدۇشۇكۇر ئۇنىڭ كۇلگىنىنى تۇنجى قېتىم كۆردى .
— ياق ـ ياق ، ئۇنداق دېمىدىم ھە ، ئۆرۈك پىشتى ، يەنە بازارغا چىلگە كىرىپتۇ... مەن شۇلارنى دەۋاتىمەن ، — قىز يەنە كۇلۇۋەتتى ، چۈنكى ئابدۇشۇكۇر سۆزلەۋېتىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپ تاجىنىسانىڭ كارىۋىتىغا يېقىنلاپ قالغانىدى . ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ قىلىقىدىن ئىزا تارتىپ ئارقىسىغا داجىدى . قىزنىڭ كۇلكىسى تېخىمۇ ئۇلغايدى .
— مەن ھازىرلا كىرەي ، — ئابدۇشۇكۇر شۇنداق دەپلا ياتاقتىن چىقىپ كەتتى . چارەك ۋاقىت ئۆتكەندە ، ئۇ تور سومكىدا ئۆرۈك ، ئىككى چىلگە ئېلىپ كىردى . ئۇ ناھايىتى خۇشال ئىدى . بايانىنقى ھەسرەتلىك كۆزلىرىدىن شادلىق نۇرى چاقناپ تۇراتتى .
— نېمانچە كايىيدىغانسىز ؟ — دېدى قىز خىجىل بولۇپ .
— ياق... ئۇنداق دېمەڭ ، بۇ كايىغانلىق ئەمەس . ما ئۆرۈك بەك سۇلۇقكەن ، بەك تاتلىقكەن ، يەپ بېقىڭا ، — ئابدۇشۇكۇر راسا پىشقان ئىككى ـ ئۈچ دانە ئۆرۈكنى ئېلىپ قىزغا سۇندى . تاجىنىسا يېقىملىق كۇلۇمسىرەپ قول ئۇزاتتى...
— ۋاي ـ ۋۇي ، ماۋۇ قاراڭغۇ بازارچىلارنى ، ئادەم يوق پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ مېھماندارچىلىق قىلىۋېتىپسىلەر ـ دە ؟...
مېھرىگۇلنىڭ تۇيۇقسىز كىرىپ قىلغان گېپى ھەر ئىككىيلەننى ھودۇقتۇرۇۋەتتى .
— ئابدۇشۇكۇر ، ئۆرۈكتىن ماڭمۇ بەرمەمسىز ، مەن يېمەيدىغان ئۆرۈكمۇيا بۇ ؟...
— ياق ، ياق... بۇ ، سىزمۇ يەڭ ، — ئابدۇشۇكۇر گەپ قىلغاچ چىلگىنى پېچتى . ئۇنىڭ ھەر بىر ھەرىكىتىگە مېھرىگۇل

قاقاقلاپ كۆلەتتى . ئابدۇشۇكۇر ئاخىر ياتاقتا تۇرۇپ بولالماي چىقىپ كەتتى . ئىككى قىز تەڭلا كۆلۈپ كەتتى .

9

تاجىنىسا بىر ھەپتىدىن كېيىن سەللىمازا ساقايدى . دوختۇر ئەمدى ئۇنىڭ چىقىپ كەتسە بولىدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى . ئۇلۇشكۇن ئابدۇشۇكۇر ئۆيگە كەتكەنىدى . تاجىنىسانى ئېغىر قايغۇ باستى .

— نېمىنى ئويلاۋاتىسىز ؟ — سورىدى مېھرىگۈل .

تاجىنىسا بېشىنى چايقىدى . ئۇنىڭ كۆزىدىن ياش سىرغىپ چىقماقتا ئىدى .

— ئەجەبكەنسىز ، تاجىنىسا ، شۇنىڭغىمۇ باش قاتۇرامدۇ كىشى ، ئۇنىڭ يۈرىكى كاۋاپ بولاي دەپدى .

— جېنىم ئاداش ، چاقچىقىڭىزنى قويسىڭىز ، — دەپدى تاجىنىسا ھالسىز بىر قىياپەتتە .

— سىز نېمە دەۋاتىسىز ، مەن چاقچاق قىلمىدىم ، راست گەپ قىلىۋاتىمەن .

تاجىنىسا قاراپلا قالدى . بىردە ئۇنىڭ قەلبى ئۆزىگە پاناھ بولىدىغان ئاق كۆڭۈل ئىنسانلارنىڭ بارلىقىدىن خۇشال بولسا ، يەنە بىردە خىيال كەپتىرى ئۇنى ئۇمىدسىز تۇمانلار ئارىسىدا پەرۋاز قىلدۇرۇپ ئۆزىنى خورلۇق ئىچىدە قېلىۋاتقاندەك ھېس قىلاتتى . ئۇ مېھرىگۈلنىڭ كۈنلەرنىڭ بىردە ئۆزىگە ئوخشاش بەختسىزلىككە ، ئازابقا مۇپتىلا بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى . كۈندۈزنىڭ كېچىسى ، خۇشاللىقنىڭ قايغۇسى ، كۈلكىنىڭ يىغىسى بولغىنىدەك ، ئۇمۇ ئەينى چاغدا مانا مۇشۇ شوخ قىزدەك قاقاقلاپ كۈلگەن ، چاقچاق قىلغان ، شېرىن خىياللارنى سۈرگەن ، ئېسىل چۈشلەرنى كۆرگەن ، ئۆزىنى بەخت ئىچىدە ئۇزگەندەك ھېس قىلغان . غەمسىز كۈنلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن . خالىق بىلەن ھەر كۈنى دېگۈدەك دەريا بويىغا سۈغا چىققاندا ، قوي ـ كالىلارنى

قەيلاڭدىن قايتۇرۇپ كەلگەندە ئۇچرىشىپ ، ئۇزاقتىن - ئۇزاققا مۇھەببەت سۆزلىرى ، كەلگۈسى بەختلىك ئائىلىسى ، بالىلىرى توغرىسىدا كۆلۈشۈپ ، تالىشىپ ، قىزىرىشىپ ، ماي تارتىشىپ ئولتۇرۇشۇپ قانچىلىك ۋاقىتنىڭ ئۆتكەنلىكىنى بىلمەي قالغانىدى .

بىر كۈنى تاجىنىسانىڭ ئاتىسى باغدىكى تۆت تۈپ قىزىل ئۆرۈكنى قېقىپ ، سەككىز چوڭ سېۋەتكە قاچىلاپ ، تاجىنىساغا «قاراپ تۇر» دەپ قويۇپ ، ھارۋىنى قوشقىلى باغدىن چىقىپ كەتتى . دەل شۇ پەيتتە ، خالىق باغنىڭ كەينىدە پەيدا بولدى - دە ، تۇگىمەس پاريڭنى باشلىۋەتتى . بىر چاغدا ئاتىسىنىڭ قاتتىق ۋارقىرىشىدىن تاجىنىسا ھودۇققان ھالدا ئارقىسىغا قارىدى . تاغىل موزاي ئىككى سېۋەت ئۆرۈكنى ئۆرۈۋېتىپ ، يەرگە مارجاندەك چېچىلغان ئۆرۈكلەرنى يىگىلى تۇرۇپتۇ . بۇ موزاي تۇغۇلۇپ ئىككى ھەپتىدىن كېيىن ئانىسى ئۆلۈپ كېتىپ ، ئىمىزگىدە باققان بولغاچقا ، بۇ ئۆينىڭ «ئەركە بالىسى» بولۇپ ، ھەممە يەردە ئەركىن يۈرەتتى . ھەتتا ئۆيگىمۇ ئادەمگە ئەگىشىپ كىرىپ - چىقىپ يۈرۈۋەتتى . روزاخۇنباينىڭ ۋارقىرىشى بىلەن تەڭ خالىق قوناقلىق ئېچىگە شۇڭغۇپ غايىب بولدى . تاجىنىسا قاتتىق ئىزا تارتىپ ، قورقۇپ ئاتىسىغا قاراشقىمۇ جۈرئەت قىلالماي ، پۈت - قوللىرىدا جان قالمىغاندەك تۇرۇپ قالدى .

— موزايىنى ھەيدىمەمسەن ! — ئاتىسىنىڭ قاتتىق ۋارقىرىشىدىن ، ئاران تۇرغان تاجىنىسا قورقۇپ چىرقىرىۋەتكىلى تاس قالدى .

— بارغانچە گالۋاڭ بولۇپ كەتكىلى تۇردۇڭ ، مەن موزاي ئۆرۈكنى يەپ كەتمىسۇن ، قاراپ تۇر دېسەم نېمىگە قارىدىڭ ؟

تاجىنىسا موزايىنى ھەيدەپ باغدىن چىقىپ كەتتى . ئۇنىڭ ئەس - يادى ئاتىسىنىڭ خالىقنى كۆرۈپ قالغان - قالمىغانلىقىدا بولغاچقا ، ئاتىسىنىڭ غۇدۇراشلىرى قۇلىقىغا كىرمىدى . پەقەت «سەن»لەپ قىلغان گەپلىرى ئۇنىڭ يۈرىكىگە بېرىپ تۇرۇپ

قالدى . ئۇ چوڭ بولۇپ مۇشۇ كۈنگىچە ئاتىسىدىن قالتىق گەپ ئاڭلىمىغان ، «سەن»لەپ قىلغان گېپىنى تېخىمۇ ئاڭلىمىغانىدى . شۇ كۈنى تاجىنىسا كەچكىچە يىغلاپ چىقتى . ئانىسى ئۇنى بىرمۇنچە بەزلەپمۇ يىغدىن توختىتالمىدى . كەچتە ئاتىسى بازاردىن قايتىپ كېلىشىگە ئانىسى تاپا ـ تەنە سۆزىنىڭ بېشىنى چىقىرىپ بولغۇچە ئاغزى ـ قۇلىقىغچە تويۇپ ، زۇۋان چىقىرالمىدى . روزاخۇنباي قەمبەرنىساخانغا يوغان بىرنى ئالىيىپ :

— سەن خوتۇن تولا كاپىلدىماي ، قىزىڭنى ئوبدان بىل··· ئۇ ھېلىقى ساۋۇتباينىڭ خالىق دېگىنى بېشىنى قايدۇرۇپ ، سارايڭ بولايلا دەپتۇ . قىز بالا دېگەن ئون تۆتتىن ئاشسا ئۆيده ساقلىغلى بولمايدىغان ئېشەك تاپى بىرنېمە··· قىزىڭنى چىڭ تۇت . بىز يۇرت ئىچىده نومۇس ـ ئاھانەتكە قالمايلى يەنە !···

— ئۇھۇش ، ئاغزىڭلىنى ئۇشۇتمەي تۇرۇڭلا ، — قەمبەرنىساخان ئاغزىدا شۇنداق دېگىنى بىلەن يۇرىكى «قارت» قىلىپ ، پېشانىسىنى تۇتۇپ ، ئاغزىنى قۇشقاچ كامىرىدەك ئاچقانچە تۇرۇپ قالدى ۋە قورقۇمسىراپ سورىدى :

— ۋاي تېخى شۇنداق ئىشمۇ بارمىدۇ ؟

روزاخۇنباينىڭ تېخىمۇ زەردىسى قاينىدى :

— سەن گالۋاڭ خوتۇن قانچە ، قىزىڭ شۇنچە ، — دېدى ئۇ قولىنى شىلتىپ ، — قىزىڭغا دە ، ھازىرغىچە ئادەم يارىماي مېنى يامان ئاتلىق قىلدى ، رايىغا قويدۇم ، ئەمدى بولار ، ھەر ئىشنىڭ ھېسابى بار . تېگىدىغان ئادىمى بولسا ۋاقتىدا ساڭا دېسۇن .

— ۋاي ، تۇۋا دەڭلا··· قىزىمىزنى ئەمدى ئاشۇ خالىقتا بېرەمدۇق .

— تۇۋنى قىزىڭدىن سورا··· مەن بۇگۈن بازاردا ھېلىقى بىرنېمە كوجاڭ دېگەننىڭ قىزى «تېگىمەن» دېگەنگە بەرمەي باشقىسىغا زورلىغاچقا دورا ئىچىپ ئۆلۈۋاپتۇ ، دەپ ئاڭلىدىم . بۇ كەمىنىڭ قىزلىرى··· بولدى قېرىغىنىمدا خەقنىڭ نالىتىنى

كۆتۈرگىچىلىكىم يوق . كىمگە تېگمەن دېسە ، خۇداغا ئامانەت قىزىم ، بېشىڭىز باش ، پاقالچىقىڭىز تاش بولسۇن ، دەپ ئۇزىتىپ قويىمەن .

ئېرىنىڭ كەسكىن تەلەتىنى كۆرگەن قەمبەرنىساخان بىر نەرسە دېيىشكە پېتىنالماي ، ئاغزىنى ئۆمەللەپ تۇرۇپ قالدى . بۇ گەپلەرنى يان ئۆيدە تۇرۇپ ئاڭلاۋاتقان تاجىنىسا ئىزا تارتتى ھەم خۇشال بولدى . چۈنكى ئاتىسى بىر ئىشنى قىلمەن دەپلا ئاغزىدىن چىقارسا قىلماي قويمايدىغان جاھىل ئادەم ئىدى . تاجىنىسا كېچىچە تۇزۇككىنە ئۇخلىيالماي ، ئەتىسى كەچ قىلالماي ، دەريا بويىدا بۇ ئىشنى خالىققا دېمىگۈچە ئىچى تىتىلداپ تۇرالماي قالدى . لېكىن خالىقىڭ ئالدىدا خۇشاللىقىنى ھەرگىز بىلىندۈرمەي بىچارە ھالەتتە دېدى . بۇ خەۋەردىن خۇشال بولغان خالىق قىن ـ قىنىغا سىغماي قالدى...

* * *

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، — ئىشكىنىڭ ئېچىلىشى بىلەن يېشى ئاتمىشقا تاقاپ قالغان ، ئېگىز بويلۇق ، قارامتۇل ، چوڭقۇر كۆزلىرىدىن نۇر يېغىپ تۇرغان بىر كىشى بىلەن ئابدۇشۇكۇر كىرىپ كەلدى .

ئىككى قىز بۇۋايغا قىزغىن سالام بەردى . بۇۋاي تاجىنىسانىڭ كارىۋىتىدا ئولتۇرۇپ ، دۇئا قىلغاندىن كېيىن ئامان ـ ئېسەنلىك سورىدى ، ئاندىن ئابدۇشۇكۇر ئىككى قىزنى قىسقىچە تونۇشتۇردى . تاجىنىسا ماڭسۇر بۇۋاينى كۆرگەندىن كېيىن ئۆپكىسى ئېسىلىپ ، ئۆزىنى بۇۋاينىڭ قۇچىقىغا ئاتقىلى تاس قالدى ، بىراق ئۇ ئۆزىنى بېسىۋالدى . شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن مۇنچاقتەك ياش تۆكۈلۈپ ، مەڭزىنى بويلاپ ئاقتى :

— بۇۋا ، بۇ قىز بەكمۇ يىغلاڭغۇ ئىكەن ، قاراپ تۇرۇڭ ، يىغلاۋېرىپ قېرىغاندا سىزنىمۇ يىغلاڭغۇ قىلىپ قويىدۇ ، — دېدى

مېھرىگۈل .

— سەن راست گەپ قىپتىكەنسەن ، ئوغلۇم ، — دېدى بوۋاي زوقلانغان ھالدا ، — بۇ ھەقىقەتەن شوخ قىزكەن ، مېنىڭ مۇشۇنداق بىر قىزىم بولىدىغان بولسا...

شۇئان مېھرىگۈل دوستىغا «لاپ» قىلىپ قاراپ قويۇپ :

— قىز دېگەن سىزنى دەپ دەريادا ئېقىپ ، سۇغا چۆكۈپ كېلىۋاتسا يەنە قىزىم يوق دەمسىز ؟ — دېدى كۈلۈپ .

ئابدۇشۇكۇر بىلەن تاجىنىسا تەڭلا چوغدەك قىزىرىپ يەرگە قاراشتى .

مېھرىگۈل :

— ھەي ئابدۇشۇكۇركا ، بۇرنۇمغا بېلىق پۇرىقى كېلىۋاتىدىغۇ ، سۆيۈنچە ئالغاچ كەلدىڭىزمۇ نېمە ؟ — دېدى بۈلۈڭدىكى تاغارغا قاراپ .

— ھەئە ، ئالغاچ كەلدىم ، — دېدى ئابدۇشۇكۇر تاغارنى كۆرسىتىپ ، — تەلەيلىك ئىكەنسىز ، سىزگە ئاتاپ تور سالساق ، بېلىق دېگەن كارامەت جىق چىقىپ كەتتى .

— ئۇنداق بولسا بۇنىڭدىن كېيىن تور سالسىڭىز ماڭا ئاتاپ سالسىڭىز بولغۇدەك... ھا... ھا...

— شوخ قىزنىڭ كۆموش قوڭغۇراقتەك جاراڭلىق كۈلكىسى بوۋاينىمۇ كۈلدۈرمەي قويمىدى .

بوۋاي بىرمۇنچە پىشۇرۇلغان بېلىق ، چۇجە گۆشى ۋە تۇخۇم ئەكەلگەنىدى . ئۇلار بىرگە ئولتۇرۇپ ، ئۇ نېمەتلەرنى يەپ مەززە قىلىشتى .

— ئېلىڭ ، يېڭ قىزىم ، مۇنۇ بېلىق كاۋىپىنى ھەر خىل دورا ـ دەرمەك بىلەن پىشۇردۇم ، — دەيتتى بوۋاي تاجىنىساغا ئاتىلارچە مېھرىبانلىق قىلىپ .

تاجىنىسا بوۋايغا قەلبىدە چوڭقۇر ھۆرمەت تۇيغۇسى پەيدا بولۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى .

مېھرىگۈل ماڭسۇر بوۋاي بىلەن تاجىنىسانىڭ بىر ـ بىرى

بىلەن خوددى ئۇزاق ۋاقىت ئايرىلىشىپ كەتكەن ئاتا - بالىدەك مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇپ كەتكىنىگە قاراپ ، ۋىلىققىدە بىرنى كۆلدى - دە ، ئابدۇشۇكۇرگە قاراپ ، تىلىنى چىقىرىپ قويۇپ :

— ئىسسىت ، مەن تاجىنىسا بولسامچۇ ؟ مېنىمۇ شۇنداق ئەتىۋارلايدىكەن بۇ بوۋام ، — دېدى . بوۋاي مېھرىگۈلگە قاراپ چىشسىز ئېغىزىنى ئېچىپ كۈلۈپ كەتتى ۋە :

— كېلىنگە قىزىم ، سىزمۇ بەك بەلەن قىزكەنسىز ، كۆز تەگمىسۇن دەپ قالدىم ، — دېدى . ئۇلار ئەنە شۇنداق قىزغىن پاراڭ سېلىشىپ قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكەنلىكىنىمۇ بىلمەي قېلىشتى . كەچكە يېقىن ئابدۇشۇكۇر دوختۇرخانا بىلەن ھېسابلاشتى . ئۇلار دوختۇرخانىدىن چىققاندىن كېيىن ، مېھرىگۈل ئۆيىگە باشلاپ باردى . مۇھەممەت ئەپەندى بىلەن خالىدە خانىم ئۇلارنى قىزغىن كۈتۈۋالدى . ماڭسۇر بوۋاي بىلەن مۇھەممەت ئەپەندى كېچىچە ئۆزلىرىنىڭ كۆرگەن - بىلگەنلىرىنى سۆزلەپ چىقىشتى ، مۇڭداشتى . مۇھەممەت ئەپەندى ماڭسۇر بوۋاينىڭ ساددا ، ئاق كۆڭۈل ئادەملىكىدىن مەمنۇن بولدى ھەم ئۇنى ياقتۇرۇپ قالدى . ماڭسۇر بوۋاي مۇھەممەت ئەپەندىنىڭ بىلىملىك ، ئېسىل ئادەملىكىنى بىلدى ۋە كۆڭلىدە ھۆرمەت ھېسسىياتى قوزغالدى . ئۇلارنىڭ پارىڭى تاجىنىسا ئۇستىگە كېلىپ تاقالغاندا ، بوۋاي قاتتىق ئۇھ تارتىپ :

— بۇ بەك بەلەن قىزكەن ، قارىغاندا ئابدۇشۇكۇرنىڭ ئۇنىڭغا كۆڭلى چۈشۈپ قالغاندەك قىلىدۇ . بىراق ، بۇ قىز بىزدەك جاڭگالدا كۈن كەچۈرىدىغان ئادەملەرنى يارىتامدىكەن ؟ — دېدى كۆڭلى غەلىتە بولۇپ . مۇھەممەت ئەپەندى بوۋاينىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن تاماكىسىغا ئوت يېقىپ ئۇنى بىر - ئىككى شورىدى ، ئاندىن بوۋاينىڭ مىسكىن چىرايىغا قاراپ :

— ماڭسۇركا ، سىز تاجىنىسادىن خاتىرجەم بولسىڭىز بولىدۇ . ئۇنىڭ ئەھۋالىنى بىز تولۇق بىلمەيمىز ، ئۇ ئۆلۈۋېلىش ئۈچۈن ئۆزىنى دەريىغا تاشلىغان . لېكىن سىلەر ئۇنى

قوتولدۇرۇۋالدىكلار . ئۇنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا ، ئۆيىگە قايتىپ بېرىش نىيىتى يوق . ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيىگە بارسىمۇ بەربىر ئاتا ـ ئانىسى بىلەن كۆرۈشمەي تۇرالمايدۇ . شۇڭا ئۇنىڭ سىلەرنىڭ ئۆيگە بېرىشتىن باشقا ئامالىمۇ يوق . سىزمۇ قېرىپ قاپسىز ، ئابدۇشۇكۇرنىمۇ بەربىر ئۆيلەيدىغان گەپ . شۇنداق بولغاندىكىن بۇ قىز ئابدۇشۇكۇرگە ناھايىتى باب كېلىدۇ ، — دېدى .

— ئۇنداق بولسىغۇ مەنمۇ ئۆلۈپ كەتسەم يەرلىكىمدە خاتىرجەم ياتاتتىم . لېكىن بىزنىڭ مەھەللىمىز ئادەمزاتسىز بىر چۆل . بۇ قىز بارغاندىن كېيىن كۆنەلمەي ، تۇرغۇسى كەلمەي قالامدىكىن دەيمەن ، — دېدى بوۋاي ئەندىشىسىنى ئېيتىپ . مۇھەممەت ئەپەندى بىردەم ئويلىنىپ تۇرغاندىن كېيىن :

— ئاۋۇال بارسۇن ، ئەگەر سىز دېگەندەك بولۇپ قالسا بىر ئامال قىلارمىز ، — دېدى .

ئەتىسى تاماقتىن كېيىن ئۇلار يولغا چىقىدىغان ، تاجىنىسامۇ بىللە قايتىدىغان بولدى . بوۋاي خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى باسالماي قالدى . ئابدۇشۇكۇرنىڭ يۈرىكى ئويناپ كەتتى . ئۇنىڭ قاقاقلاپ كۈلگۈسى ، ناخشا ئېيتقۇسى كېلەتتى . شۇ تاپتا ئۇنىڭ خۇشاللىقتىن بېشى ئاسمانغا تاقاشقاندەك بولدى .

تاجىنىسا خالىدە خانىم بىلەن قۇچاقلىشىپ ، يىغلاپ تۇرۇپ خوشلاشتى . ئۇ مېھرىگۈل بىلەن قۇچاقلاشقاندا ، گويا ئۆز يۈرىكىدىن ئايرىلىپ كېتىۋاتقاندەك ئىچ ـ باغرى ئېرىپ ، ئۆكسۈپ ـ ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى . ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن يامغۇردەك ياش قۇيۇلدى . مېھرىگۈلمۇ ئىچەكىشىپ كەتكەن بۇ مۇلايىم دوستى بىلەن مۇشۇ ئىككى ھەپتە ئىچىدە گويا يۈرىكى بىر ـ بىرى بىلەن قوشۇلۇپ كەتكەندەك ھېس قىلغانىدى . ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئاققان ياش تاجىنىسانىڭ مۇرىسىنى ھۆل قىلىۋەتتى . ئىككىسى بىر ـ بىرى بىلەن ئۇزاققىچە قۇچاقلاشقان پېتى تۇردى . ھەر ئىككىسىنىڭ ئاغزى گەپكە كەلمەيتتى . تاجىنىسا ناھايىتى تەستە :

— خەير ـ خوش ، مېھرىگۈل ، ئامان بولۇڭ ، — دېيەلىدى .
مېھرىگۈلمۇ كۆز ياشلىرىنى ئېرتىپ ئۇلگۈرەلمىگەن ھالدا :
— خوش تاجىنىسا ، ئامان بولۇڭ ، كېلىپ تۇرۇڭ ، — دېدى .

بۇ ھالنى كۆرۈپ خالىدە خانىمنىڭ كۆزىدىنمۇ ئىختىيارسىز ياش ئېتىلىپ چىقتى .

— خوش ماڭسۇر ئاكا ، سالامەتلىكىڭىزنى ئاسراڭ ، پات ـ پات كېلىپ تۇرۇڭ ، — دېدى مۇھەممەت ئەپەندى بوۋاينىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ .

— خۇدا سىلەرنى ئامان قىلسۇن ، مەن يەنە كېلىمەن ، رەھمەت سىلەرگە ، — دېدى ماڭسۇر بوۋاي .

ھارۋا قوزغالدى ، قۇلا ئات يورغىلاپ مېڭىپ كەتتى . ئۇلار تاكى بىر ـ بىرىنىڭ قارىسى كۆرۈنمىگۈچە قول پۇلاڭلىتىپ ، گويا مەڭگۈلۈك خوشلىشىۋاتقاندەك قىلىشتى .

10

ئەگرى ـ بۈگرى شورلۇق يولنىڭ ئىككى تەرىپى تاكى دەريا بويىغا بارغۇچە قويۇق ئۆسكەن قومۇشلۇق ئىدى . ئۇ يەر ـ بۇ يەردىكى دۆڭلۇكلەردە دېگۈدەك يانتاق ، قامغاق ئۆسكەندىن باشقا ، يۇلغۇن كۆچەتلىرىمۇ ئۆسكەنىدى . قومۇشلۇق ئارىسىغا سىنچىلاپ قارايدىغان بولسا ، خەقلەر يېقىنىدىن بېرى بۇ جاڭگاللارنى بۆلۈشۈپ ، ئېگىز پاسىل قىرلارنى سوقۇپ ، ئۇششاق ئورەكچىلەرنى كولاپ تېرىغان جىگدىلەر قاتار ئۇنۇپ كەتكەنىدى . لېكىن قويۇق قومۇش ئۇلارنى چۆكۈرۈپ كەتكەنىدى . «ئاقىۋەت سېنى چۆكۈرۈپ ، بىرنەچچە يىل ئىچىدە .قويۇق ئورمان بولۇپ كېتىدۇ... » دەپ ئويلىدى بوۋاي .

بۇگۇن ھاۋا ناھايىتى ئوچۇق بولغاچقا ، جاھان بىردەمدىلا تونۇردەك قىزىپ كەتتى . ئابدۇشۇكۇر «گۈلەمخان»غا ئىسقىرتىپ ،

قامچىسىدىن قاس چىقىرىپ ، پات ـ پات ئارقىسىغا قاراپ قويۇپ ، ياۋەندە ئولتۇراتتى .

— سايىسى يوق جاڭگالدا پىژغىرىم بولۇپ كېتىدىغان بولدى ـ ھە ، قىزىم ، — دېدى بوۋاي ، تاجىنىسانىڭ تەر قۇيۇلۇ-ۋاتقان مەيۈس چىرايىغا قاراپ .

— ياق ـ ياق ، — دېدى تاجىنىسا بوۋايغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ . ئۇنىڭ كۈلۈمسىرىشىدىن قايغۇلۇق بىر ھالەت چىقىپ تۇراتتى . بوۋاي قىزىنىڭ كۆڭلىدە ئاللىقانداق تۈگمەس بىر غەم ـ قايغۇنىڭ ھۆكۈم سۈرۈۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى . ئابدۇشۇكۇر ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ، تاجىنىساغا سەپسالدى . شۇ چاغ ئۇنىڭ كۆزى تاجىنىسانىڭ كۆزى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى ـ دە ، دەررۇ ئالدىغا قاراپ ئاتنى قامچىلىدى . ئات بىر خىل يورغىلاپ كېتىۋېتىپ ، قامچا يەپ ، ئىگىسىنىڭ كۆڭلىنى بىلگەندەك چاچما يورغىغا چۈشۈپ يۈرۈپ كەتتى .

بوۋاي قىزىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ۋە ئۆيى توغرۇلۇق بىرنەچچە قېتىم سوراق بولۇپ ئاغزىنى ئۆمەللەپ ، تىلىنىڭ ئۇچىغا كېلىپ قالغان گەپنى بوغۇزىغا يۇتۇۋەتتى . چۈنكى ئاخشام مۇھەممەت ئەپەندىنىڭ : «ماڭسۇركا ، قىزىنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەت خېلى ئېغىرەك قىلىدۇ . ئۇ يۈرتى ۋە ئاتا ـ ئانىسى توغرۇلۇق سۆزلەشتىن بەك ئېھتىيات قىلىدىكەن . ئۆيگە بارغاندىن كېيىن ئىلاجى بار بۇ توغرۇلۇق قىزدىن ئالدىراپ سوراق . كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ سىرنى ئۇ ئۆزى ئېيتىپ بېرىشى مۇمكىن ، ئۇ بىزنىڭ مېھرىگۈلگە ئېيتىپ بېرىپتىكەن . لېكىن ھېچكىمگە ئېيتماسلىقا ۋەدە ئاپتۇ . شۇڭا مېنىڭمۇ بۇ توغرۇلۇق تولۇق چۈشەنچەم يوق» دېگەن سۆزى ئۇنىڭدا كۈچلۈك تەسىرات قالدۇرغانىدى .

ئۇلار قوزا چۈشكە يېقىن مەھەللىگە يېتىپ كەلدى . تاجىنىسانىڭ دەسلەپ كۆرگىنى تىنىمسىز شاۋقۇن سېلىپ ئېقىۋاتقان دەريا بويىدىكى ئەتراپى بۇك ـ باراقسان سۆگەتلەر بىلەن

قاپلانغان مەھەللە بولدى . يىراقتىنلا تاغىل ئىت ئەركىلەپ قاۋۇغان پېتى ئۇلارنى قارشى ئېلىشقا چىقتى . ئىت يېقىن كەلگەندە ، تاجىنىسا قورققىنىدىن ۋارقىرىۋېتىشكە تاسلا قالدى . چۈنكى ئىتنىڭ ئاپئاق ، پىستان چېقىر كۆزى ناھايىتى قورقۇنچلۇق ئىدى .

بۇ ھالنى كۆرۈپ ئابدۇشۇكۇر ساددا سەھرا يىگىتىگە خاس كۇلكىسى بىلەن قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى ، تاجىنىسا ئىزا تارتقىنىدىن ھۇپپىدە قىزىرىپ كەتتى . بوۋاي ئوغلىغا كايىدى :

— ھېم سېنىڭ ئورۇنسىز كۈلكەڭنى ، تاجىگۈل قورقۇپ كېتىۋاتسا كۈلۈۋاتسىنا ؟ ! — ئۇ ھارۋىدىن چۈشتى ـ دە ، ۋارقىراپ ئىتنى سۆگەتلىك ئارىسىغا ھەيدەپ كىرىپ كەتتى . ئابدۇشۇكۇرمۇ يەرگە چۈشۈپ ، ئاتنى يېتىلەپ ماڭغاچ :

— ئەگەر مۇشۇ ئىت خەۋەر قىلمىغان بولسا سىزنى قۇتۇلدۇرۇۋالالمايتتىم ، — دېدى .

— نېمە ، بۇ ئىت گەپ ئۇقامدۇ ؟ — دېدى قىز ھەيران بولۇپ .

— ياق ، گەپ ئۇقمايدۇ . لېكىن ئىنتايىن ھوشيار ، ئەقىللىق . بۇ ئەتراپتا يېڭى يات نەرسە ئۇچرىسا قاۋاپ ، بىزگە خەۋەر قىلىدۇ .

ئۇلار ئىشىك ئالدىغا كېلىپ قېلىشتى ، ئابدۇشۇكۇر ئاتنى توختىتىپ تاجىنىسانى ھارۋىدىن يۆلەپ چۈشۈرەي دەپ بولغۇچە ، ھارۋىدىن چۈشۈپ بولدى . بوۋاي ئۆينىڭ ئارقىسىدىن چىقىپ كەلدى ، ئۇ ئىتنىڭ باغلۇۋېتىپ كەلگەنىدى .

ساپاق ـ ساپاق ، ئۇيۇل بولۇپ كەتكەن يېشىل مەۋايىتتەك ئۇزۇملەرگە قارىغان تاجىنىسا بوۋاينىڭ ئۆزىگە گەپ قىلغىنىنى ئاڭلىماي قالدى . بۇ قورۇسىز ئۆينىڭ ئالدىغا ئۇزۇم باربىڭى تەكشى پېلەك يايغان بولۇپ ، كۈن چۈشمەيتتى . 7 ـ ئاي مەزگىلى بولغاچقا ، ئۇزۇملەرنىڭ ئالدى چېكىلىشكە باشلىغانىدى . بوۋاي تاجىنىساغا بۇ ئەتراپنى تونۇشتۇرۇشقا باشلىدى . ئۆينىڭ ئورنى ئانچە چوڭ بولمىسىمۇ ، قويۇق سۆگەتلەر بىلەن قاپلانغان . ئۇنىڭ

سىرتى قوموش ، يىكەنلەر ئۆسكەن كۆل ئىدى . ئۆينىڭ غەربىدىكى يېرىم چاقىرىم يەردە دەريا شاۋقۇن سېلىپ ئاقاتتى . ئۆينىڭ ئالدىدا بولسا ، بايا كۆرگەن ئۈزۈم باربكى ، ئاندىن ئۇنىڭ سىرتىدا بەش - ئالتە پۇڭ يەردىكى ئوتياشلىق ، يەنە سۆگەتلىك كۆل بار ئىدى . ئىككى ئېغىز ئولتۇراق ئۆي ، بىر ئېغىز ئاشلىق - تۇلۇك قويىدىغان ئۆي ۋە يەنە بىر ئېغىز ئات سولايدىغان ئېغىل بار ئىدى . ئېغىلدا ئابدۇشۇكۇرنىڭ ئەللىك - ئاتمىش كەپتىرىمۇ بار ئىدى .

بوۋايلارنىڭ ئۆيى ناھايىتى ئاددىي بولۇپ ، بىر سۇپا ، ئۇستىدە تۇپا بېسىپ كەتكەن ئىككى پارچە كىگىز ، تامغا يۆلەپ پوملاپ قويغان ئۇچ - تۆت شەمبىزە يوتقان - كۆرپە ، ئۆڭۈپ كەتكەن سامان تەكىيلەر تۇراتتى . تامدا بولسا ئىسلىشىپ قارىيىپ كەتكەن ، بويىما زەدىۋال ، تەكچىدە دۇم كۆمتۇرۇكلۇك بىرقانچە چىنە - قاچىلار توپا بېسىپ تۇراتتى . قازان - چۆمۈچلەرمۇ ھەم شۇنداق . يۇقىرىقىلار بۇ ئائىلىنىڭ بىردىنبىر كۇندىلىك تۇرمۇش بىساتى ئىدى . ئۆينىڭ تورۇسىمۇ ئىستىن قارىيىپ كەتكەنىدى .

بوۋاي ئۆز ئەھۋالىنى (تاماقنى ئوغلى ئېتىدىغانلىقى ۋە ناننى ئۆزى ياقىدىغانلىقىدىن تارتىپ) تونۇشتۇردى . ھەتتا تاجىنىسانىڭ قولىغا بىر پارچە ناننى تۇنقۇزۇپ يېتىلەپ چىقىپ ، تاغىل ئىتىغىمۇ تونۇشتۇرۇپ قويدى . ئىت ناننى يەپ تاجىنىساغا ئەركىلىۋىدى ، تاجىنىسا يەنە قورقۇپ كەتتى . لېكىن ئىتنىڭ ئۆزىنى تونۇغىنىدىن ناھايىتى خۇشال بولدى . ئۇلار پاراڭلىشىپ ، كۇننىڭ خېلى يەرگە بېرىپ قالغىنىنىمۇ تۇيماي قالدى .

بىر كەمدە بوۋاي بىلەن تاجىنىسا خۇشال ھالدا ئۆيگە كىرگەندە ، ئابدۇشۇكۇر تاماق ئېتىش ئۈچۈن قازان يۇيۇۋاتاتتى . بۇنى كۆرۈپ تاجىنىسا ئابدۇشۇكۇرنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قويماي تۆشۇكنى ئۆز قولىغا ئالدى . بوۋاي كۆڭلى سۆيۈنگەن ھالدا :

— قىزىم ، سىز بىزگە مېھمان ، تاماقنى ئۆزىمىز ئېتەيلى ، سىز ئەمدىلا كېسەلدىن قوپتىڭىز ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئابدۇشۇكۇر تاماقنى خېلى ئوبدان ئېتەلەيدۇ ، — دېدى .

— ياق ، سىلەر تاماق ئەتسەڭلار مەن قانداق ئولتۇرالايمەن ، — دېدى تاجىنسا ئۇنماي .

شۇنداق قىلىپ ، تاماقنى تاجىنسا ئەتتى . تاربەدك ئىنچىكە سوزۇلۇپ پىشۇرۇلغان لەڭمەن ئالدىغا كەلگەندە ، بوۋاي ھاياجانلانغىنىدىن كۆز چانىقىدىن ئېقىپ چىققان ياشنى توسۇۋالالمىدى .

— ئابدۇشۇكۇرنىڭ ئانىسى رەھمىتى تاماققا شۇنداق ئۇستا ئىدى ، — دېدى ئۇ ياشلىرىنى بەلۇبغىنىڭ ئۇچىغا سۇرتۇپ . ئۇنىڭ قورۇق باسقان چىرايى ھاياجاندىن ئېسىلىپ قىزىرىپ كەتتى ، شۇ تاپتا تىنىمسىز شارقىراپ ئېقىۋاتقان دەريا شاۋقۇنىدىن ئۆتكەن ئىشلار تاجىنسانىڭ ئېسىگە چۈشۈپ ، ئۇنىڭ كۆڭلىنىمۇ غېرىبلىق قاپلىغانىدى . ئۇنىڭ ئۆيىمۇ مۇشۇ دەريانىڭ بېشىدا ، بەلكىم ئانىسى دەريا بويىدا تۇرۇپ ، كاللارنى باققىلى كەتكەن سىڭلىسىنىڭ يولىغا قاراۋاتقاندۇ ياكى دادىسى كەچ قالدىڭ دەپ كايىۋاتقاندۇ . تاجىنسانىڭ كۆزىدىن ياش چىقتى . لېكىن بوۋايلارنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ يانغا قارىۋالدى .

كەچتە ئورغاقتەك ئاي غەرب تەرەپتە پەيدا بولۇپ ، كەچ ئاسمىنىنى يورۇتتى . ئۇلار ھويلىدىكى سۇپىدا رادىئو تىڭشاپ ئولتۇرغاچ ، بوۋاينىڭ قىزىق پاراڭلىرىنى ئاڭلايتتى . رادىئودىن مۇڭلۇق ناخشىلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى ، بوۋاي ناخشىنى زوقلىنىپ ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ :

— ياش چېغىمدا مەنمۇ خېلى ناخشىچى ئىدىم ، كېچە - كېچىلەپ ناخشا ئوقۇيتتىم ، — دېدى ئۇلۇغ كىچىك تىنىپ .

— سىز بۇرۇندىن تارتىپ مۇشۇ دەريا بويىدا ياشىغانمۇ ؟ — سورىدى تاجىنسا قىزىقىپ .

— ياق ، مەن بۇ دەريا بويىغا قىرىق يېشىمدا ، ئابدۇشۇكۇر ئۇچ ياشقا كىرگەندە كەلگەن ، بىز بۇ يەرگە خاپىلىقتىن قېچىپ كەلگەن .

— قانداق خاپىلىق ؟

بوۋاي بىر هازا جىم ئولتۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن ، سۆزىنى بىرنەچچە ئون يىللار ئىلگىرىكى تارىختىن باشلىدى :

ماڭسۇر بوۋاي دولانىڭ بېلىقچى دېگەن يېزىسىدا تۇغۇلۇپ چوڭ بولغانىدى . ئۇ كىچىك چېغىدىلا ئاتا ـ ئانىسىدىن ئايرىلىپ قالغان بولۇپ ، ئون بىر ياشقا كىرگەندە مومىسىمۇ ئۆلۈپ كېتىپ ، باشپاناھسىز يېتىم بولدى . شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇ بايلارنىڭ مېلىنى بېقىپ ، ئۇنىڭ ـ بۇنىڭ ئۆيىدە ئىشلەپ ، جان بېقىپ يۈردى . يىگىرمە ياشقا كىرگەندە شېرىپ بەگ دېگەن بايىنىڭ مېلىنى باقتى . ئۇ ناخشىغا ناھايىتى ماھىر بىر يىگىت بولۇپ ئۆستى . كۈنلەرنىڭ بىرىدە بەگ ماڭسۇرنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلاپ قالدى ، ناخشا ئۇنىڭغا خېلىلا يېقىپ قالغانىدى . ئەتىسى ئەتىگەندە ، بەگ ماڭسۇرغا ناخشا ئوقۇپ بېرىشنى ئېيتتى . ماڭسۇر قورقۇپ تۇرۇپ ناخشا ئېيتىپ ، بەگنىڭ ئۆزىدەك بىر مالچىنىڭ ناخشىسىنى ئاجايىپ ھۆزۈرلىنىپ ئاڭلاۋاتقىنىنى كۆرۈپ قەۋەتلا خۇشال بولدى ، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ماڭسۇر مال بېقىشتىن قۇتۇلۇپ ، بەگنىڭ ئۆيىدە ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلارنى قىلغاچ ، بەگنىڭ ئىچى پۈشۈپ قالسا ناخشا ئېيتىپ بېرىدىغان ناخشىچىسى بولۇپ قالدى . بۇ جەريانىدا ئۇ بەگنىڭ ئات باقارى بوۋايدىن ساتار چېلىشنى ئۆگىنىۋالدى . بىر مەزگىلدىن كېيىن داڭلىق سازەندە ناخشىچى بولۇپ قالدى . شېرىپ بەگ ئەمدى ئۇنى خارلىمايتتى ، بەلكى خېلىلا ئەتىۋارلايتتى . ئەتراپتىكى بەگ ـ بايلارنىڭ توي ـ تۆكۈن ، بەزمە ـ مەشرەپلىرىگە ماڭسۇر بارمىسا قىزىمايدىغان ھالغا كېلىپ قالغاچقا ، ماڭسۇر قولدىن ـ قولغا يېتىشمەي قالاتتى . مۇنداق چاغلاردا ئۇنى ئۆزلىرىگە چىللاپ كەلگەنلەرنىڭ ھەر قاندىقى شېرىپ بەگدىن رۇخسەت ئالاتتى . چۈنكى توي ـ تۆكۈن ، بەزمە ـ مەشرەپلەردە ماڭسۇرغا بىرمۇنچە پۇل ، گۆش ، بىرەر قۇر تون ـ سەرپاي ، گەزمالالار قويۇلاتتى . بۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئاخىرقى ھېسابتا بايىنىڭ ساندۇقىغا كىرەتتى . بۇ تاپاۋەت ھېچقانداق دەسمىسىزلا بايىنىڭ

خەزىنىسىنى ھەرقانداق كىرىمدىن ئارتۇق تولدۇرۇۋاتاتتى . ئۇنىڭ ئۇستىگە ماڭسۇرنى چىللاپ شىرىپ بەگىنىڭ ئالدىغا كەلگۈچىلەر ئاز ـ تولىدىن بىر نەرسە ئالغاچمۇ كېلەتتى . باي مانا شۇ سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ماڭسۇرغا ئۆز سارىيىنىڭ ياقا تەرىپىدىكى بىر ئېغىز تار ئۆينى يېتىپ ـ قوپۇشقا ئاجرىتىپ بەردى .

بۇ كۈنلەردە ماڭسۇرنىڭمۇ بۇ ئائىلىدە كۆڭلى ناھايىتى خۇشاللىق ، بەخت ئىچىدە ئۆتۈۋاتاتتى . چۈنكى بەگنىڭ ئىككىنچى خوتۇنىدىن بولغان ئون يەتتە ياشلىق قىزى پاتىگۈل بىلەن كېچىلىرى ئەل ئايىغى بېسىققاندا ئاشىق ـ مەشۇق بولۇپ يۈرۈشەتتى . بەگ ئائىلىسىدىكىلەر بۇنى بىلمەيتتى . چۈنكى بەگ قىزلىرىنى كۈندۈزى ئۆيدىن تالاغا چىققىلى قويمايتتى . ماڭسۇرنىڭ ئايدىڭ كېچىلەردە ئۆزمەي ئېيتىدىغان يېقىملىق ، لەرزان ناخشىسى بۇ قىزنىڭ يۈرىكىنىڭ نازۇك تارلىرىنى چېكەتتى . ئۇنىڭ يۈرەك ـ باغرى ماڭسۇرنىڭ ساتارىنىڭ تارىسى بىلەن تەڭ تىترەپ مۇڭلىناتتى . دەسلەپتە ماڭسۇر بۇنى سەزمىدى ھەم ئۇنداق بولار دەپ خىيالىغمۇ كەلتۈرمىدى . لېكىن قىزنىڭ قەلبىگە تۇتاشقان ئىشق ئوتى ئۇنى سەۋدا قىلىپ ، بىر كېچىسى جاھان تىنچىغاندا ماڭسۇرنىڭ ئەسكى ئۆيىنىڭ بوسۇغىسىغا ئېلىپ كەلدى . ماڭسۇر كەچكىچە مەشرەپتە ناخشا تولاپ ، ھېرىپ ـ چارچاپ كەتكەنلىكتىن قاتتىق ئۇخلاپ كەتكەنىدى . قىز ئۇنىڭ ئىشكىنى ئېچىپ كىرىپ ، بېشىغا كېلىپ ئولتۇردى .

يىگىت شىرىن ئۇيقۇدا چۈش كۆرمەكتە ئىدى . قىزنىڭ ھېسسىياتى ئوت تەپتىدە يالقۇنلايتتى ، قانلىرى ئۇرغۇيتتى . ئۆزىنى ئاۋۇ بىغەم ئۇخلاۋاتقان يىگىتنىڭ ئۈستىگە ئاتقۇسى كېلەتتى . لېكىن بىر خىل غايىۋى كۈچ ئۇنى قورقۇتاتتى . ئۇ ئۆزاقتىن بېرى كەشتىلەپ ئىشلىگەن ئاق يىپەك ياغلىقنى يىگىتنىڭ يوتقان سىرتىغا چىقىپ قالغان ئوڭ قولىغا چىگىپ قويدى ـ دە ، چىقىپ كەتتى .

ئەتىگىنى ماڭسۇر ئويغاندى . ئۇ قولىدىكى قارەك ئاپئاق ،

قان رەڭگىدىكى مەشۇت يىپ بىلەن كەشتىلەنگەن ياغلىقنى كۆرۈپ ھەيران بولغىنىدىن سەكرەپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . ئۇ پاكىز يۇيۇپ يېيىپ قويغان كۆڭلەك ، دوپپىسىنى كۆرۈپ تېخىمۇ ھەيران بولدى . ياغلىقنى ئېچىپ ، چىرايلىق ، نەپىس كەشتىلەنگەن گۈلگە سىنچىلاپ قارىدى ، بۇرنىغا ئەتىرنىڭ قويۇق مەززىلىك پۇرىقى «گۇپ» قىلىپ ئۇرۇلدى . بۇ خۇش پۇراق ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئېچىلدۇرۇپ ، يۇرىكىنى بىردىنلا سىلكىتىۋەتتى . ئۇنىڭ ئىچىگە قورقۇنچلۇق بىر ئوت كىرىپ ، مېڭىسىدىن چىقىپ كەتكەندەك بولدى . چۈنكى ئۇ بۇ پۇراقنى بەگنىڭ خېنىملىرىدىنلا پۇرىغانىدى . ئۇنىڭ كاللىسى گاراڭ بولدى . قورقۇنچلۇق خىيال ئۇنى ئەندىكتۇرۇۋەتتى ، ئۇ «راستتىنلا شۇنداق بولۇپ ، باي بىلىپ قالسا تۇگەشكىنىم شۇ» دەپ ئويلىدى ـ دە ، كەچكىچە قويغان ـ تۇتقىنىنى بىلمەي گاڭگىراپ يۇردى . يۇرىكى بىردە ۋەھىمىلىك خىياللار ئىلكىدە سقىلسا ، يەنە بىردە بىر خىل بەخت سېزىمى ئىچىدە ئويناپ كېتەتتى ، بەزىدە ئېلىشىپ ھېچ نەرسىنى سەزمىگەندەك بولۇپمۇ قالاتتى .

كەچتە ئۇ ئىشكىنى چىڭ تاقاپ ياتتى ، لېكىن بىردەمدىن كېيىن بىر خىل كۈچ ئۇنىدىن تۇرۇپ دەمنى ئېلىۋېتىشكە مەجبۇر قىلدى ؛ يەنە بىردەمدىن كېيىن دەمنى چىڭ سىلىپ ، ئىشكىنى يەنە تاقىدى . بىر ھازا ياتقاندىن كېيىن يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ دەمنى ئېلىۋېتىپ ياتتى . ئۇ شۇنداق بىقارار ھالدا يېتىپ ئۇيقۇغا كۆز يۇمدى . شۇئان ئىشىك «تاراق» قىلىپ ئېچىلىپ ـ يېپىلغاندەك بولدى . ئۇ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا ھاڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى . پاتمۇل بىر ـ ئىككى قەدەم نېرىدا ئۇنىڭغا قاراپ تۇراتتى ، ماڭسۇرنى تىترەك باستى .

— خېنىم ، بۇ كېچىدە سىز ؟...

— ناخشىڭىزنى ئاڭلىغىلى كىردىم .

— ياق ، ياق ، خېنىم . مەن بىر يېتىمەكمەن ، كۈنۈمنى

ئالغىلى قويۇڭ . مەن سىزگە ناخشا ئېيتىپ بېرەلمەيمەن ، ئەگەر دادىڭىز ئۇقۇپ قالىدىغان بولسا مېنى تىرىك قويمايدۇ .

— مەن قورقماي كىرگەن يەردە ، سىز نېمىدىن قورقاتتىڭىز ؟ — دېدى قىز ، ساپال چىراغنىڭ پىلىكىنى تېخىمۇ چىقىرىپ قويۇپ ، — قېنى ناخشىڭىزنى باشلىمامسىز ؟

— ئەتە كۈندۈزدە ، — دېدى ماڭسۇر دۇدۇقلاپ .

— ماڭا بۇ پۈرسەتنىڭ قانداق قولىغا كەلگەنلىكىنى بىلەمسىز ؟ — قىزنىڭ جىنەستىدەك قىزىل ، نېپىز لېۋى تىترەپ ، كۆزلىرىدىن ياش سىرغىپ چۈشتى ، — مەن جانىنى ئالمىقانغا ئېلىپ كىردىم ، ئەجەبا سىز «لەيلى ـ مەجنۇن» ، «پەرھات ـ شېرىن» ، «غېرىب ـ سەنەم» داستانلىرىنى ئوقۇيسىزىۇ ، مېنى ئۆزىڭىزگە !... — قىز سۆزىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتالماي ، قوللىرى بىلەن يۈزلىرىنى ئېتىۋېلىپ يىغلاپ كەتتى .

— يىغلىماڭ... — ماڭسۇر هودۇققىنىدىن قىزنىڭ مۇرىسىنى تۇتتى .

— مەن قورقمايمەن ، ماڭسۇر ، — دېدى قىز بېشىنى كۆتۈرۈپ ، — مەن هەممىنى ئويلاپ قويدۇم ، يالغۇز بۇ يەرلا يۇرت ئەمەسقۇ ، بىز يىراقلارغا كېتەيلى ، مەن سىزنى تولا چۈشەپ ، مانا ئاخىر مۇشۇ هالغا كەلدىم...

مانا شۇ ئاخشامدىن ئېتىبارەن ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن ، ئەمما شېرىن ، ئوتلۇق مۇهەببىتى كۈچىيىپ كەتتى . ئۇزاقتا قالماي بەگ قىزى ، ئىككى ياخشى ئېتى ۋە بىرمۇنچە پۇل بىلەن ماڭسۇردىنمۇ ئايرىلدى .

ماڭسۇر بىلەن پاتىگۈل شۇ يوقالغىنىچە يەر ئىسلاهاتى مەزگىلىدە يۇرتقا پەيدا بولدى . ئۇلار يۇرتتا ماكانلىشىپ ، دېهقانچىلىق قىلدى . پاتەمخان (پاتىگۈل هازىر مۇشۇ ئىسىم بىلەن ئاتالغانىدى) ئۈچ قىز ، بىر ئوغۇل تۇغقان بولسىمۇ هېچقايسىسى تۇرماي ، ئارقا ـ ئارقىدىن تۇگەپ كەتتى . بۇ ئىشتىن ئەر ـ خوتۇن

ئىككىلىسى ناھايىتى ھەسرەتلىنەتتى . كېيىن پاتەمخاننىڭ بويىدا قالمىدى . ئۇلار ئىشلىدى ، تۇرمۇشى ناھايىتى جاپالىق ئۆتتى . ھەدىسە ئەترەت پاتەمخاننى «پومېشچىك» دەپ ھەيدىۋېلىپ ، بەك جاپالىق ئەمگەككە سالاتتى . بۇنداق چاغلاردا ئېغىر ئىشلارنى ماڭسۇر ئۆزى قىلىپ ، پاتەمخاننى ئاسرايتتى . ئاردىدىن بەش يىل ئۆتكەندە پاتەمخان ئېغىر ئۇستىخان بولدى . بۇ ئىشتىن ئىناق ئەر ـ خوتۇن ئالەمچە خۇشال بولدى .

بىر كۈنى پاتەمخان دولقۇنغا چىقالمىغىنى ئۈچۈن كۈرەش قىلىندى . كۈرەشتە تىل ـ ھاقارەتتىن باشقا تاياق ـ توقماقمۇ ئېشىپ ـ تاشتى .

— تۈفى سېسىق ، — دېدى كادىر . ئۇنىڭ ئاغزىدىن بەلغەم ئارىلاش چىققان تۈكۈرۈك پاتەمخاننىڭ يۈزىنى بويلاپ ئاقتى . پاتەمخاننىڭ سەۋر قاچىسى غەزەپ زەردابى بولۇپ تاشتى :

— ئادەمنى شۇنداق خارلىغان بارمۇ ؟ يۈزگە تۈكۈرسە قانداق بولىدۇ ؟ كۆر ، — دېدى ـ دە ، شالاق قىلىپ كادىرنىڭ يۈزىگە بىرنى تۈكۈردى . شۇنىڭ بىلەن ئۇر دېسە ئۇر دەپ ، بىچارە ئايالنى بىرمۇنچە غالچىلار قوناق سوققاندەك ئۇرۇپ ھوشىدىن كەتكۈزۈۋەتتى . پاتەمخان شۇ ياتقانچە بىر ئايدىن ئارتۇق يېتىپ قالدى . پاتەمخاننى داۋالىتىش ئۈچۈن ئۆيىدىكى نەرسىلەرنى پاك ـ پاكىز تۈگەتكەن ماڭسۇر دادۇيگە بىرقانچە قېتىم قەرزگە بېرىپ ، ئەلەمدە قۇرۇق قايتتى . ئۇ قار ياغقان سوغۇق كۈنلەرنىڭ بىرىدە دادۇيگە يەنە باردى . بۇ كەچ كىرىپ نامازشام ۋاقتى بولغان چاغ ئىدى . ھېلىقى خىزمەت دۇيىنىڭ كادىرى ئىشخانىدا شورپا قاينىتىپ ئولتۇراتتى ، ئۇ ماڭسۇرنى كۆرۈپ يەنە جۇدۇنى تۇتتى :

— ھە ، ماڭسۇر بەزگەك ، يەنە قەرز دەپ كەلدىڭمۇ ؟ بىلىپ قوي ساڭا قەرز بېرىلمەيدۇ !...

ماڭسۇر يوقسۇزلۇق ، ئاچارچىلىق دەردىدە ناھايىتى جىلى بولغان ، ھەتتا جېنىدىنمۇ تويغانىدى . ئۇ ئىشخانىدىن چىققىنىچە

ئۇيىگە بېرىپ پاتەمخان بىلەن ئۇچ ياشقا كىرىپ قالغان ئوغلى ئابدۇشۇكۇرنى ئېشەككە مىندۈردى ـ دە ، ئادەم ئايىغى تەگمەيدىغان دەريا بويىغا بېرىپ گەمە كولاپ ئولتۇردى . قىشچە بېلىق ، ياۋا غاز ، ئۆردەكلەرنى تۇتۇپ يەپ كۈن ئۆتكۈزدى . ئەتىيازغا ئۇلاشمايلا پاتەمخان ھاياتلىق بىلەن ۋىدالاشتى…

ماڭسۇر بوۋاي ھېكايىسىنى تۈگەتكەندە ، كېچە يېرىملاشقان بولۇپ ، ئايمۇ ئاللىقاچان قاياققىدۇر يوشۇرۇنغان . سىيادەك قاراڭغۇدا دەريا شاۋقۇنى ، ئۆردەك ، غازلارنىڭ غاقىلدىشى ، پاقا ـ چىبكەتكىلەرنىڭ كۇركىرىشى ، كۆل بۇقىسىنىڭ ھۆركىرىشى بۇ بىپايان جاڭگالنى جانلاندۇرۇۋەتكەندى . بوۋاي تاجىنىسانى ئىچكىرىكى ئۆيدە ئۇخلاشقا تەكلىپ قىلىپ ، بىردىنبىر تاۋار يوتقىنى ۋە تاۋار كۆرپىسىنى ئەكىرىپ ئورۇن راسلاپ بەردى . ئۆزى بولسا ئابدۇشۇكۇر بىلەن دالان ئۆيدە ياتتى .

11

كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئارىدىن ئۇچ ـ تۆت كۈن ئۆتۈپ كەتتى . بۇ جەريانداۋ ئابدۇشۇكۇر ئادىتى بويىچە ياغاچ سۈزۈش بىلەن ئاۋارە بولدى . دەل ھازىرقى كەلكۈن مەزگىلىدە سۈزمىسە ، كەلكۈن توختىغاندا بۇ ئامەتتىن قۇرۇق قالاتتى . بوۋاي بولسا بېلىق تۇتۇش بىلەن بەند بولدى ، تاجىنىسا ئۆينى تۈزەشتۇرۇپ ، سەرەمجانلاشتۇرۇش ، ئۇچ ۋاخ تاماق ئېتىش بىلەن مەشغۇل بولدى . ئۇنىڭ كۆڭلى تېخىچە دەككە ـ دۈككە بىلەن ئەنسىز چىلىك ئىچىدە تۇراتتى . شۇنداقتىمۇ بۇ ئۆينى راۋۇرۇس قىلىپ تۈزەشنى خىيال قىلدى . چۈنكى بوۋاي ئۇنى ئۆز قىزىدەك كۆرۈپ ، ئىشەنچ بىلەن ناھىيىدىكى بانكىدا توققۇز مىڭ يۈەن ، ئۆيدە يېقىندىن بۇيان بېلىق ساتقان يەتتە يۈز يۈەندەك پۇل بارلىقىنى ئېيتقان . تاجىنىسا ھېسابلاپ ئۆزى ئۇچۇن ئىككى يۈز يۈەندىن ئارتۇق پۇل

خەجىلەنگىنىنىمۇ ئېسىگە ئالدى . ئۇ ئويلايتتى : بۇ ئائىلىنىڭ ئىقتىسادىي ئاساسى تولۇق ، ئۆز ئېھتىياجىدىن ئاشىدىكەن ، ئەمما ئۆيىدە بار سەرەمجان ھازىرقى ۋاقىتتا ھەتتا يار ـ يۆلىكى يوق ئاجىزلارنىڭكىدىنمۇ ناچار ، مەن بۇ ئۆينى سەرەمجانلاشتۇرۇش پىلانىمنى ماڭسۇر ئاتامغا دېسەم ئۇ نېمە دەركىن ؟ بۇ ئۆيلەرمۇ بەك كونىراپ كېتىپتۇ ، ئۇنى قايتا سېلىش كېرەككەن ، بىراق ئۇلار بۇ توغرىدا ئويلىمامدىكىنە ؟ ھازىرچە بىر قېتىم رېمونت قىلىپ ئولتۇرۇپ تۇرسا بولغۇدەك .

ئۇ يەنە شۇنداق خىياللارنى قىلىپ ، ئوچاقتىن ئەمدىلا قومۇرغان ئىسسىق قاتلىمىدىن تۆتنى ياغلىققا چىگدى ـ دە ، ئاۋۇال دەريا بويىغا باردى . يىراقتىنلا تاغىل ئىت ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى . ئابدۇشۇكۇر بولسا دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىنى تەرەپتە قۇلا ئاتقا مىنىۋېلىپ ، يىراققا قاراپ دەريادا ياغاچنىڭ ئېقىپ كېلىشىنى كۈتەتتى . ئۇ تاجىنىسانى كۆرۈپ ئېتىنى چاپتۇرۇپ كەلدى ۋە خۇشال ھالدا ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ :

— نان ئېلىپ كەلگەن ئوخشىمامسىز ؟ تازىمۇ بەلەن بولدى ، رەھمەت سىزگە ، — دېدى ئاپتاپتا كۆسەيدەك قاپقارا بولۇپ كۆيۈپ كەتكەن يۈزىنى ئاق كۆڭلىكىنىڭ پېشىگە ئېرتىپ تۇرۇپ .

قىز ئۇنىڭغا يېقىندىن بېرى شەكىللەنگەن ھەسرەتلىك كۈلكىسى بىلەن كۈلۈپ قويۇپ :

— كۆڭلىكىڭىزنى تېخى ئاخشام يۇسام ، يەنە پېشىگە تەرىڭىزنى ئېرىتۇاتىسىز ئابدۇشۇكۇركا . نەچچە دېدىم ، بۇ ئادەتكىزنى قاچانمۇ تاشلارسىزكىن ـ تاك ، — دېدى ئەيىبلىگەندەك . ئابدۇشۇكۇر ئىزا ئارىلاش ھېجىيىپ قويدى :

— بۇ ، ئاپلا... يەنە شۇنداق قىلدىم ـ دە ، مۇشۇنداق كۆنۈپ قاپتىكەنمەن . لۆڭگىنى يەنە ئېسىمدىن چىقىرىپتىمەن ، — دېدى . ئۇ قانچە چاقچاق قىلىشنى ئويلىسىمۇ ، تاجىنىسانىڭ كۆزىگە قارىغان ھامان ئېسىدە ھېچقانداق گەپ قالمايتتى . تاجىنىسا ئۇنىڭغا

نـاننى بېرىپ خوشلىشىپ ، بوۋاي بېلىق تۇتىدىغان يەرگە قاراپ كـەتـتـى . هازىرمۇ ئابدۇشۇكۇر قىزغا چاقچاق قىلىپ بېقىشنى ئويلاپ ، ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋىدى ، كۆڭلىگە پۈككەن گەپلىرى ئەگىدۇر غايىب بولدى . قىز خېلى ئۇزاپ كەتكەندە يەنە ئېسىگە چۈشۈپ «ئاپلا قايسى بىر يەرگە كەتكەن بولغىيتتى بۇ... » دەپ غـۇدۇراپ ، كۈلۈپ قويدى ۋە ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قىزغا قاراپ قـويۇپ يەنە دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىنىغا ئاتتى چاپتۇرۇپ كېتىپ قالدى .

تـاجـىنسا كەلگەندىن بۇيان بوۋاي ئۆيىنىڭ بارلىق ئۇششاق ئىشىدىن ، بولۇپمۇ سۇ ئەكىرىش ، تاماق ئېتىش ، كىر يۇيۇشلاردىن ئازاد بولۇپ ئۆزىنى ياشىرىپ قالغاندەك هېس قىلدى . تاجىنسا ئـۆزىـنىڭ ئىشىنى ئۆزى تېپىپ قىلىدىغان ، كەم سۆز ، ئايغى يەڭگىل ، قولى ئەپچىل قىز ئىدى . ئۇ هەممە ئىشلاردا بوۋاينىڭ كۆڭلىدىكى ئىشلارنى تېپىپ قىلاتتى . بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئەتكەن تامىقى ناهايىتى تەملىك بولۇپ ، بوۋاينىڭ كۆڭلىگە بەكمۇ ياقاتتى . ئۇ دەسلەپتە قىزنى بىر هەسسە ياقتۇرۇپ قالغان بولسا ، هازىر ئون هەسسە ياخشى كۆرۈپ قالدى . ئۇنىڭ هەربىر هەرىكىتى ، مېڭىش - تۇرۇشلىرى ، گەپ - سۆزلىرىدىن تارتىپ دائىم بوۋاينى سۆيۈندۈرەتتى . ئۇ شۇڭا ئۆز - ئۆزىگە «خۇدا ، مەن بىچارىگە ئاسماندىن بىر پەرىشتە چۈشۈرۈپ بەردىمۇ نېمە ؟ » دەپ ئويلايتتى . يەنە بىر تـەرەپتىن قىزنىڭ بۇ يەردە تۇرغۇسى كەلمەي قالارمىكىن ياكى ئىگىسى چىقىپ ئەكېتىپ قالارمىكىن دەپ بەكمۇ ئەندىشە قىلاتتى . شـۇنـداق بـولغىنى ئۈچۈن ئۇ ئابدۇشۇكۇرگە تۆت - بەش كۈن ئىلگىرى :

— بۇ ناهايىتى ياخشى قىزكەن ، نېمە كەتسىمۇ مەيلى ، قىزنى چوقۇم بۇ يەرگە كۆندۈرۈڭالايلى ، ئۇنى بەك قەدىرلەيلى . هېلىقى يېڭىدىن چىققان لويۇڭچى (ئۇنئالغۇنى دېمەكچى) دېگەن نەرسىدىن بىرنى ئالايلى ، بانكىدىن پۇل ئاجراتساقمۇ بولىدۇ . ئىشقىلىپ ،

قىزنىڭ كۆڭلىگە ياقمىدىغان نەرسە بولسا مەيلى . سېنى مۇشۇنداق-راق قىز بىلەن ئۆيلۇك - ئوچاقلىق قىلىپ قويۇپ ئۆلۈپ كەتسەم ، ئۇ دۇنيادا ئاناڭ بىلەن يۈزۈم يورۇق كۆرۈشەلەيمەن ، — دەپ جېكىلىگەن . ئوغلى بولسا ئاتىسىنىڭ سۆزىدىن تېخىمۇ خۇشال بولغانىدى .

بوۋاي تورنى سېلىپ قويۇپ ، ساتمىدا ئەنە شۇ خىيال بىلەن لەززەتلىنىپ ئوڭدا ياتاتتى . شىپىرلىغان ئياغ تۇشى ئاڭلاندى ، بوۋاي بېشىنى كۆتۈرۈپ تاجىنىسانى كۆردى .

— ۋاي قىزىم ، كېلىڭ ، كېلىڭ ، سىزنى ئەجەبمۇ ئاۋارە قىلىۋەردىم ، — دېدى ئۇ خۇشاللىقىدىن ئورنىدىن ئىتتىك تۇرۇپ .

— قورسىقىڭىز ئېچىپ كەتكەندۇ ئاتا ، — دېدى تاجىنىسا ساتمىدا ئولتۇرۇپ ، ياغلىقىنى نان ئېلىۋېتىپ .

— يوقسۇ ، يوقسۇ ، ئانچە ئاچمىدى بالام ، — دېدى بوۋاي خۇشال هالدا ، — بۇ جاڭگالدا تازىمۇ ئىچىڭىز پۇشۇپ كەتكەندۇ ، قىزىم .

— ياق ئاتا ، رادىئودا ناخشا ئېيتىپ تۇرىدۇ ، ئۇنىڭدىن زېرىكسەم مېهرىگۈل بەرگەن بىرمۇنچە بەلەن كىتابلار بار ، ئوقۇيمەن . ئاندىن ياستۇق تىكىمەن ، — دېدى قىز بوۋاينىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشىنىپ .

— ياستۇق دېگەن نېمە ئۇ قىزىم ، — دېدى بوۋاي چۈشىنەلمەي تەئەججۈپ بىلەن .

— باشقا قويىدىغان تەكىيە ، يېڭىچە ئىسمىنى ياستۇق دەيمىز ، — دېدى قىز چۈشەندۈرۈپ ، — ئۆيدىكى ياستۇقلار كونىراپ كېتىپتۇ ، يېڭىدىن ئەتمىسەك بولمايدىكەن .

بوۋاي تاجىنىسانىڭ سۆزىدىن سۆيۈنۈپ كەتتى .

— ئەجەبمۇ ئەقىللىك قىزكەنسىز بالام ، بىزنىڭ ئۆيده ئايال بولمىغاندىكىن ، ئۆي تۈتۈشنىڭ ئېپى - جېپىنى بىلمەي يۈرۈەردۇق ، قولىڭىزدىن گۈل ئۇنسۇن ، نېمە قىلغۇڭىز كەلسە

تارتىنماي دەۋېرىڭ قىزىم ، — دېدى بوۋاي .

تاجىنىسا كۆڭلىدىكىنى بىر ـ بىرلەپ بوۋايغا ئېيتتى ، بوۋاي خۇشاللىقىدىن :

— تولىمۇ بەلەن گەپ قىلدىڭىز بالام ، مۇھەممەت ئەپەندىم مۇشۇ تەتىلدە بالا ـ چاقىلىرىنى ئېلىپ كەلسە ، بۇ ئۆي بىلەن قانداقمۇ قىلارمىز دەپ بېشىم تاشتەك قېتىپ تۇراتتى ، ئەتىلا ئىشقا كىرىشەيلى . ئابدۇشۇكۇرمۇ ئىشىنى قويسۇن ، — دېدى بوۋاي . ئۇنىڭ تامچىلىق ھۇنىرىمۇ بار ئىدى . ئۇلار ئىشىك ئالدىدىكى سېغىزلىقتىن يىكەن توزغىقىدا لاي ئېتىپ ، ئىككى ئېغىز ئۆينىڭ ئىچى ـ تېشىنى سىلىق سۇۋىدى . ئابدۇشۇكۇر بىلەن تاجىنىسا لاي توشۇدى . ئىككى كۈنگىچە ئۇچەيلەننىڭ ھېرىپ ماجالى قالمىغان بولسىمۇ ، ئەسكى تامنىڭ چىرايلىق ئىسكەتكە كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ ھاردۇقى چىقتى ، سۇپىنىمۇ قايتىدىن رېمونت قىلدى . ئاندىن يەكشەنبە كۈنى ئابدۇشۇكۇرنى ھارۋا بىلەن بازارغا يولغا سالدى . بۇ جەريانداا باشقا گەپ ـ سۆز بولمىدى .

ئابدۇشۇكۇر بازاردىن ئەللىك جىڭ ھاك ، بەش يوتقان ، بەش كۆرپىگە تاشلىق ، ئەستەر ، پاختا تورى ، بىر يۈك ئەدىيال ، ئۈچ پارچە كىگىز ، ئىككى پارچە شىرداق ئېلىپ كەلدى . بۇ نەرسىلەرنى تۇنۇگۈن كەچكىچە مۇھەممەت ئەپەندى ، خالىدە خانىم ، مېھرىگۈللەر ئېلىشىپ بەردى . ئابدۇشۇكۇر كۆپ نەرسە ئېلىپ باقمىغىنى ئۈچۈن بېشى ئېلىشىپ كېتىپ ، زەدىۋاللىقنى ئۇنتۇغانىدى . بۇنىڭ ئۈچۈن بوۋاي ئابدۇشۇكۇرگە «ئۇنتۇغاق» دەپ بىرمۇنچە كايىدى .

تومۇز ئاپتىپىدا تام مۇشۇ ئىككى كۈن ئىچىدە قۇرۇپ بولدى . تامنىڭ ئىچى ـ تېشى چىرايلىق ئاقلاندى .

مېھرىگۈل بىرنەچچە پارچە كىتاب بىلەن بىر پارچە خەت ئەۋەتكەن بولۇپ ، خېتىدە ئۇ بىر ھەپتىدىن كېيىن ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ كەلمەكچى بولغانلىقىنى يازغانىدى . تاجىنىسا

خەتنى ئوقۇپ يىغلىۋەتتى .

شۇنداق قىلىپ ، دەريا بويىدىكى بۇ يالغۇز ئۆي — بوستانلار ئارىسىدا يىراقتىن قارىسا ئاپئاق بىر پارچە قاشتېشىدەك كۆرۈنىدىغان بولدى ، بۇڭاي ئۆي ئىچىگە زوق بىلەن قاراپ : «پەرىشتىدەك قىز ـ دە ، پەرىشتىدەك» دەپ كۈسۈلدايدىغان بولۇپ كەتتى . تاجىنىسا هارغىنىغا قارىماي ئىشلەپ ، يوتقان ـ كۆرپىنى پۈتتۈردى . چىرايلىق تىزىپ ، يۇڭ ئەدىيالنى ياپتى . ئۆي خۇددى كۈندەك ياللىدە يورۇپ كەتتى ، بۇڭاي خۇشاللىقىدىن نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالدى .

ئەتىسى ئۇ خېلى كۆپ بېلىقنى هارۋىغا بېسىپ ، بېلىق سودىگەرلىرىدىكى نېسى قالغان پۇللىرىنى ئالغاچ ، ئۆيگە زەدىڭال ئېلىپ كەلگىلى بازارغا ماڭدى . بۇڭاي كەتكەندىن كېيىن ، ئابدۇشۇكۇر ياغاچ سۇزۇشكە چىقماقچى بولدى ، تاجىنىسامۇ ئۆيدە باشقا كىشى بولمىغاچقا بىرگە چىقىشنى ئىلتىماس قىلدى ، ئابدۇشۇكۇر ناهايىتى خۇشال بولدى ، بىراق ئۇ بىر ئىشنى ئېسىگە ئالغاندەك بولۇپ ئويلىنىپ قالدى :

— نېمە بولدى ، مەن كاشىلا بولىدىغان باشقا ئىش بارمىتتى ؟ — دېدى قىز ئابدۇشۇكۇرگە .

— ياق ، ئۇنداق ئەمەس ، دەريانا چىقساق يەنە سىز يالغۇز قالىسىز ، يەنە تېخى سىز سايىدىغۇدەك بىرەر تال گىياهمۇ يوق ، ئىسسىقتا قېينىلىپ كېتىسىز ، شۇڭا بۇگۈن بېلىق تۇتقىلى چىقايلى ، بېلىق تاماشىسى خېلى ئوبدان ، — دېدى ئابدۇشۇكۇر .

تاجىنىسا ئۇنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكىگە ئىچىدە قايىل بولدى .

ئۇلار كىچىك قولۇاققا ئولتۇرۇپ بىردەم قومۇشلۇق ئارىسىنى سەيلە قىلىپ مېڭىشتى ، بىر ئوچۇقچىلىققا چىققاندا تور تاشلاپ ، يەنە بىر يېكەنلىك ئارىسىغا كىردى . قىز بېلىق تۇتۇش ۋە باشقا ئىشلار توغرىسىدا هارماي سوئال ياغدۇرۇپ تۇراتتى ، ئابدۇشۇكۇر بولسا زېرىكمەي جاۋاب بېرەتتى . ئۇلار ئەنە شۇنداق سۆزلىشىپ ،

چۈشكه يېقىن ئۇزاقتىن بېرى چىقمىغان بىر يەرگە چىقىشتى ، بۇ يەردە بۇۋاي بىلەن تۇنقاندا سايىدايدىغان بىر ساتما بولۇپ ، ئۇزاقتىن بېرى بۇ يەرگە چىقمىغاچقا ساتما ئىچىگە قومۇش ئۇنۇپ كەتكەنىدى . ئۇلار شۇ يەرگە چىقىشتى . ئابدۇشۇكۇر ساتما يېنىدىكى قومۇشتىن بىر قولتۇق ئورۇۋالدى ـ دە ، ساتما ئىچىگە يېيىپ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كىچىك يىپ پالاسنى سېلىپ ئولتۇرۇشتى ، ساتما ئىچى تار بولغانلىقتىن ئۇلارنىڭ يېقىن ئولتۇرۇشىغا توغرا كېلەتتى . ئۇلار يانداشىپ بىردەم جىم ئولتۇرغاندىن كېيىن ساڭگىلاپ قالغان قومۇشنىڭ گەدىنىنى تاتىلاۋاتقان قۇلىقىنى گەدىنىمگە قونغان ھاشارات دەپ ئويلاپ قالغان ئابدۇشۇكۇر گەدىنىگە قولىنى ئۇزىتىۋىدى ، يانتۇ بولۇپ قىزغا يۆلىنىپ قالدى ، قىز چۆچۈپ ئۆزىنى قاچۇرماقچى بولۇۋىدى ، ئابدۇشۇكۇر دەرھال ئۆزىنى ئوڭشۇۋالدى ، جىددىيلىشىپ كەتكەنلىكتىن يۈرىكى قاتتىق دۈپۈلدەپ كەتتى .

تاجىنىسا قىزىپ كەتتى ، ئىسسىق ئەۋجىگە چىققانىدى . ھەر ئىككىسى بىردەمدە تەرلەپ چىلىق ـ چىلىق بولۇپ كەتتى ، ئابدۇشۇكۇر كۆڭلىكىنى سېلىۋەتتى ھەم قىزغا :

— بۇ يەردە باشقا يات ئادەم بولمىغاندىكىن چاپىنىڭىزنى سېلىۋېتىڭ ، بەك تەرلەپ كېتىپسىز ، — دېدى . ئۇ بۇ گەپنى قىلالىغىنى ئۈچۈن بەك خۇشال بولدى . شۇ تاپتا ئۇنىڭ يۈرىكى سېلىپ تۇرسىمۇ ئۇنىڭدا بىر خىل يېڭى غايىۋى جۈرئەت پەيدا بولغانىدى . قىز بىرئاز جىم ئولتۇرغاندىن كېيىن :

— سىز تۇرسىڭىز قانداق سېلىۋېتىمەن ؟ — دېدى پۈتىنىڭ ئۈچىغا قاراپ .

— سىز ، سىز ، تاجىگۈل مەن سىزگە تېخىچە يات ئادەم ھېسابلىنىمەنما ؟ بىراق مەن سىزنى ھاياتىمدىكى ئەڭ يېقىن ئادىمىم ھېسابلايمەن .

— ياق ، ياق ، ئۇنداق دېمەڭ ، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس . سىز

ماڭا قايتا هاياتلىق بەرگەن شەپقەتچىم ، بىراق... — قىز سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە ، ھەسرەتلىك ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ توختاپ قالدى . ئۇنىڭ كۆزىدىن تامچىپ چۈشكەن ياش قومۇش ياپرىقىدا مارجاندەك توختاپ قالدى ۋە غىلدىرلىدى .

— سىز بىلمەسلىكىڭىز مۇمكىن ، — دېدى يىگىت ، ئۆزىنى چۈشەندۈرۈپ ، — مەن سىزنى كۆرگەندىن بۇيان يۈرىكىم سىزگە — تۇنجى قېتىم سىزگە تەلپۈنۈپ سوقۇۋاتىدۇ ، سىز بولمىسىڭىز ، سىزدىن ئايرىلسام بۇ ھاياتىمىڭ ماڭا ياپراقسىز دەرەختەك بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم ، راست شۇنداق ، مەن سىزدىن ئايرىلىپ ياشىيالمايمەن . بىراق سىز...

— ئابدۇشۇكۇر ، بولدى سۆزلىمەڭ ، مەنمۇ خۇددى سىزگە ئوخشاش ، ئەمما مەن بەختسىز بىر قىزمەن ، شۇڭا... — قىز سۆزلەۋېتىپ بىر چىرقىرىدى ـ دە ، ئۆزىنى ئابدۇشۇكۇرنىڭ باغرىغا ئېتىپ ، ئۇنى مەھكەم قۇچاقلىۋالدى ، ئابدۇشۇكۇر قاتتىق چۆچۈپ قارىۋىدى ، ساتمىنىڭ ئالدىدىكى قويۇق قومۇشلۇقتىن بىلەك چوڭلۇقىدا بىر يىلان بېشىنى كۆتۈرۈپ ، تىلىنى چىقىرىپ قاراپ تۇراتتى . ئابدۇشۇكۇر ئانچە قورقۇپ كەتمىدى :

— قورقماڭ ، قورقماڭ ، ئۇ بىزنى ھېچنېمە قىلمايدۇ ، بەلكى بىزنى بىر ـ بىرىمىزگە يېقىنلاشتۇرىدۇ ، — دەپ ، ئويناپ تۇرغان يۇرىكىمىڭ تەقەززاسى ، قايناپ ، ئوقچۇپ تۇرغان قېنى ، ئۆزىگەشلەپ تۇرغان مۇھەببەت ھېسسىياتى بىلەن قىزنى باغرىغا چىڭ باستى . قىزنىڭ ئاۋازى دەز كەتكەن ساتارنىڭ تارىسىدەك بوش ، تىترەپ چىقاتتى :

— قورقۇۋاتىمەن... قەدىرلىكىم ، سىزدىن ، پەقەت سىزدىن ئەنسىرەيمەن . بىراق ، سىز نېمىدېگەن ئوبدان ، — ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا ئوتلۇق ھارارەت بەخش ئېتىپ ، يېگىدىن كىرگەن ئىسسىق سېزىم پۈتكۈل ۋۇجۇدىنى تىترىتىۋەتكەندەك بولدى ـ دە ، سۆزىنى داۋاملاشتۇرالمىدى .

يىلان بۇ بىر جۈپ ئاشىق - مەشۇقنىڭ تاماشىسىنى بىردەم كۆرگەندىن كېيىن ، تېزلا قومۇشلۇق ئارىسىغا كىرىپ غايىب بولدى . قىز بۇنى كۆرەلمەيتتى ، ئۇنى پەقەت ئابدۇشۇكۇر كۆرۈپ تۇردى . ئۇ بۇنداق بەختلىك مىنۇتلارنىڭ پەيزىنى بۇرۇن سۈرۈشكە قادىر بولالمىغانىدى . ئۇ مۇھەببەتنىڭ بۇ بەتلىرىدىن ۋاراق ئۆرۈشتىن قورقۇنچلۇق ئىش يوق دەپ بىلگەنىدى . ھازىر بولسا يۈرىكىدىن ئۇرغۇپ چىققان مۇھەببەتنىڭ يوشۇرۇن ، قۇدرەتلىك كۈچى بۇ بەتنى تۇنجى قېتىم ئاچقۇزدى . ئۇ بۇرۇن مۇھەببەتنىڭ بۇنداق چوڭقۇر قاتلاملىرىنى ، ئۇنىڭ لەززىتىنىڭ بۇنداق شېرىن ئىكەنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلالمىغانىدى ، ئەمدى بولسا ئۇ ئۆزىنى يېڭىدىن باشقىچە بىر دۇنياغا كۆز ئاچقاندەك ، يېڭى بەخت قۇچىقىدا ۋىلىقلاپ كۈلۈۋاتقاندەك سەزدى . ئىسسىق تەپتىدىن چىقىۋاتقان تەر ئۇنىڭ بوشىشىپ كەتكەن بەدىنىنى ھۆل قىلىۋەتكەنىدى . دەريا تەرەپتىن كەلگەن سالقىن شامال ئۇلارنى سەگىتىپ ئۆتتى .

ئۇلار بىر كۈنلۈك كۆڭۈللۈك ساياھىتىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ، بېلىقلارنى تاغارغا سېلىپ قايتقاندا كۈن غەرب ئۇپۇقىغا ئولتۇرۇپ ، ئۇنى قىپقىزىل نۇرلاندۇرۇۋەتكەنىدى ، بۇۋايمۇ قايتىپ كەلگەن بولۇپ ، ئۇلارنىڭ يولىغا قاراپ تۇرغانىدى . مۇشۇ ئازغىنە ۋاقىت ئىچىدە بۇۋاي خۇشاللىقتىن بارغانچە ياشىرىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى . تاجىنىسا كېلىپلا ئادەتتى بويىچە تاماققا تۇتۇندى .

ئابدۇشۇكۇرنىڭ چىرايىنى بىر خىل غەمكىنلىك قاپلىغانىدى ، سۆز - ھەرىكىتىمۇ ئىنتايىن سۈس كۆرۈنەتتى ، تاجىنىسامۇ باشقا-چىلا خىيالچان بولۇپ قالغانىدى .

بۇۋاي ئىككىسىدىكى بۇ جىددىي كەيپىياتنى كۆرۈپ سەل ئەندىشىگە چۈشتى . ئۇلار كەچلىك غىزانى جىملا ئولتۇرۇپ يېيىشتى ، مەززىلىك چۆچۈرە ئۇلارنىڭ ئېغىزىغا تېتىمىغاندەك ئىدى . تاماقتىن كېيىن تاجىنىسا قازان - قومۇشلارنى پاكىز يۇيۇپ ، يىغىشتۇرغاندىن كېيىن ھەر كۈنكى ئادەتتى بويىچە ھويلىدا

ئۇزاق ئولتۇرۇشۇپ هېكايه ئاڭلاشنى قويۇپ ، پانار چىراغنى ياندۇرۇپ ، ئىچكىرىكى ئۆيگه كىرىپ كەتتى ، بۇ هالنى كۆرۈپ بوۋاينىڭ مېڭىسىنى تېخىمۇ ئەندىشىلىك خىياللار چۇلغىدى .

بوۋاي بىلەن ئابدۇشۇكۇر هويلىدىكى سۇپىغىلا ئۇرۇنلىرىنى سىلىشىپ ياتتى ، بىرئاز جىمجىتلىقتىن كېيىن بوۋاي :

— تاجىگۇل نېمه بولدى ، سەن گالۋاڭ رەنجىتىپ قويدۇڭمۇيا ؟ — دېدى ئابدۇشۇكۇر تەرەپكه ئۆرۈلۈپ پەس ئاۋازدا .

— ياق ، — دەپ ئېغىر تىندى ئابدۇشۇكۇر . بۇ هالنى كۆرۈپ بوۋاينىڭ ئىچى تېخىمۇ تىت ـ تىت بولدى .

— ئەمىسە نېمه بولدى ، مەن بىردەم ئۆيده بولمىغانغا قىزنى رەنجىتكەن ئوخشايسەن ، بولمىسا ئۇ...

— ئۇنداق ئەمەس ئاتا ، نېمانچه ئاغزىڭىزغا كەلگەننى دەۋېرىسىز ؟ — ئابدۇشۇكۇر بوۋاينىڭ گېپىنىڭ بېلىگه تەپتى ، ئۇ دادىسىنىڭ تېخىمۇ غەزەپلىنىپ كەتكىنىنى كۆرۈپ ، بولغان گەپلەرنى دەپ بەردى . بوۋاي ئوغلىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ خىرىلدىغان هالدا :

— شۇم پېشانه ، — دەپ تەكرارلاپ قويدى .

تاجىنىسا بۇگۈن ساتمىدا ئولتۇرۇپ ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن بارلىق سەرگۈزەشتلىرىنى ئابدۇشۇكۇرگه سۆزلەپ بەرگەنىدى . ئابدۇشۇكۇردىن بۇلارنى ئاڭلاپ ، بوۋاينىڭ ئۇزاق يىللىق قاينام ـ تاشقىنلىق ، خىلمۇخىل سەرگۈزەشتلەر بىلەن تولغان كاللىسى چۆرگىلەپ كەتتى .

— هه ، ئەسلىده ئايىغى قۇرغاق ، شۇم پېشانه ئىكەن ـ ده ، مەنمۇ بۇرۇنلاردا ئاڭلايتتىم . بۇنداق شەقىقلەر خۇدانىڭ غەزىپىگه ئۇچرىغان ، قەدىمى يەتكەنلا يەردىن بالا ـ قازا ئۇنەرمىش ، لېكىن كۆرمىگەن... — بوۋاي شۇلارنى دەپ ، ئېغىر خۇرسىنىپ جىم بولۇپ قالدى . ئەتراپ تىنچسىز ، شاۋقۇن كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى . كۆلدىكى پاقىنىڭ كۇركىرىشى شاۋقۇن ئاۋازىنى بېسىپ تۇراتتى .

ئابدۇشۇكۇر كۆز يېشىدىن زېرىكتىمۇ ياكى دادىسىنىڭ ئاغزىدىن چىققان نەشتەردەك ئاچچىق ، ۋەھىمىلىك سۆزلەرنى ئاڭلاشتىن ئۆزىنى قاچۇردىمۇ ئەيتاۋۇر ، يوتقانغا پۈركۈنۈۋالدى .

— ياۋاللا ، نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق ، تويىنى كۆچۈرۈپ ماڭغان ماشىنا كۆمتۇرۇلۇپ··· خۇددى باسقاقتەك بېسىلىپ ، تويى بولغان يىگىت ئۆلۈش !··· سۇبھاناللا ! قېرىنداڭدا يەنە بالا ـ قازا مېنى تاپارمۇ ! ؟ ياق ، ياق ، مەن دەرد ـ ھەسرەتكە چىدىماي يۇرتىنى تاشلاپ مۇشۇ يەرگە كېلىۋالغانمەن ، ئەمدى يەنە بۇنداق دەردنى تارتقۇچىلىكىم يوق ، — دېدى غۇدۇراپ .

— ئۇخلاپ قالدىڭمۇ ؟ — دېدى بوۋاي يوتقانغا پۈركۈنۈۋالغان ئوغلىنى نوقۇپ .

— ياق ، — دېگەن ساداً چىقتى يوتقان ئىچىدىن ، يىغا ئارىلاش چىققان ئاۋازدىن بوۋاي ئۆزى قىلغان ھەممە گەپنى ئوغلىنىڭ ئاڭلىغانلىقىنى بىلدى . «ھەي ، ياشلىق ـ ته ، ياشلىق··· بۇنىڭ ئەلپازىدىن ئەگەر ئاشۇ قىز ئۆيدىن چىقىرىۋېتىلسە مەندىن كېچىدىغان چېغى ، ھەي شەيتان ، مۇھەببەت دېگەننىڭ ھەممىسى شەيتان ، ئاشىق ـ مەشۇق دېگەنلەرمۇ شەيتان . بىراق ، مۇھەببەت دېگەن··· » بوۋاي جاۋابسىز ، ئۇزۇك ، قورقۇنچلۇق خىيالىلارنى ئارقا ـ ئارقىدىن سۈرەتتى . ھېچقانداق خىيالنىڭ توغرىلىقىغا ئىشەنمەيتتى . كۆڭلىنى ھەممىدىن بەكرەك ئەندىشىگە سالىدىغىنى «مەنمۇ شۇم پېشانە قىزنى ئېلىپ بېرىپ ، ھېلىقى ئوغلىدىن ئايرىلىپ قالغان بىچارىلەردەك ، قېرىنداڭدا دەرد تارتىپ قالارمەنمۇ ؟ !··· » دېگەندەك قورقۇنچلۇق خىيال ئىدى . بىر تۇرۇپ «ئەجەبا شۇنچە ئەقىللىق ، چىرايلىق خۇش پېچىم قىز شۇم پېشانە ، شەقىقە بولۇپ تۇرەلگەنمىدۇ ؟ ياكى بۇنداق شەقىقە ئاياللارنى خۇدا شۇنداق چىرايلىق يارىتامدىغاندۇ ؟ » دېگەن ئۆزىنىڭ ئاددىي رامكا بىلەن قورشىۋالغان خىيالىنى سۈرەتتى . بىردە خۇدانىڭ ئۆزىگە بۇنداق شۇم پېشانە بالايىئاپەتنى يولۇقتۇرغىنىدىن ھەسرەتلىنەتتى ،

قورقاتتى ، بۇ بىچاره قىزنىڭ ھالىغا قايغۇراتتى . «ئاھ... خۇدا بەش ۋاخ نامىزىمدا ئوغلۇمنى مەن كۆرگەن كۈنگە دۇچار قىلمىغايسەن ، دەپ دۇئا قىلاتتىم ، ئەمدى ئۇ مەندىنمۇ ئېغىر دەردكە مۇپتىلا بولامدۇ ـ نېمە !؟» دەپ ھەسرەت چېكەتتى . ھازىر ئۇنىڭ مۇشۇ بىرنەچچە كۈندىن بۇيانقى خۇشاللىقى نەلەرگىدۇر غايىب بولغان ، دەھشەتلىك خىياللار ، قورۇنچلۇق كۆرۈنۈشلەر ، چېكى يوق غەملەر گويا ئوچۇق ئاسماننى تۇتۇك قاپلىۋالغاندەك ، ئۇنىڭ كۆڭۈل ئاسمىنىنى قاپلىۋالغان بولۇپ ، بېشى پىرقىرايتتى . ئۇ ھاياتىدا شۇنچە ئېغىر كۈنلەرنى بېشىدىن كەچۈرۈپمۇ ئۆزىنى بۇنچىۋالا بىچارە ، غېرىب چاغلىمىغانىدى ، ئۇ ھازىر ئۆزىنى شۇنچىۋالا ئاجىز ، كۈچسىز ، يېگانە ھېس قىلىپ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش چىقىراتتى . شۇ تاپتا ئابدۇشۇكۇرنىڭ غەم ـ قايغۇسى ھەممىنى بېسىپ چۈشەتتى ، بېشىغا كېلىدىغان ھەرقانداق بالا ـ قازانىڭ يۈز بېرىشىدىن قەتئىينەزەر ، ئۇ بۇ مۇھەببەت ئۇچۇن ئۆزىنى بېغىشلاشقا رازى ئىدى . بىراق ئۇنى ئىككى نەرسە ھەسرەتكە سېلىۋاتاتتى ، بىرى ، قىز يامغۇرەدەك ياش ئاققۇزۇپ يىغلاپ تۇرۇپ : «قەدىرلىك ئابدۇشۇكۇر ، مەن دۇنيادا مەڭگۇ بەختسىز ئۆتىمەن ، مەن سىزنى بەك ياخشى كۆرەتتىم ، سىزمۇ مېنى چىن يۈرىكىڭىزدىن ياخشى كۆرۈپ ، ئاجايىپ قەدىرلىدىڭىز ، بىراق مەن تەقدىر تەرىپىدىن شۇم پېشانە بولۇپ يارىلىپ قاپتىمەن ، مەن دەسلەپ ئۆزۈمنىڭ شۇم پېشانە ئىكەنلىكىمگە ئىشەنمىگەن ، لېكىن كېيىنچە ئىشەندىم ، شۇڭا سىز مېنى ئۇنتۇڭ ، سىز ياشىشىڭىز كېرەك ، مېنى دەپ نابۇت بولسىڭىز بولمايدۇ !...» دېگەنىدى . شۇ چاغدا ئابدۇشۇكۇر : «سۆيۈملۈكۈم ، ھەرگىز ئۇنداق دېمەڭ ، سىز ھەرگىز شۇم پېشانە ئەمەس ، مەن بۇ گەپكە ئىشەنمەيمەن ، سىزنى دەپ ھەرقانداق خەۋپ ـ خەتەرگە ، بالا ـ قازاغا يولۇقسام رازىمەن» دەپ تەڭلا يىغلاپ كەتكەنىدى . شۇ چاغدا قىز : «ياق ، مەن سىزنىڭ مېنى دەپ بەختسىز بولۇپ قېلىشىڭىزغا چىداپ تۇرالمايمەن ،

بىچاره قېرى دادىگىزنى ئويلاڭ ، ئۇ قېرىنغاندا ھەسرەت چەكمىسۇن ، دادىگىزغا دەپ مېنى يولغا سېلىپ قويۇڭ» دېگەن . قىزىڭ تەلىپى بويىچە يولغا سېلىپ قويۇش كېرەكمۇ ؟ ياق ، ھەرگىز ئۇنداق قىلالمايدۇ ، بۇ مۇھەببەت ئۈنىڭ تومۇر ـ تومۇرلىرىغا سىڭىپ كەتكەن ، بۇنىڭدىن ھەرگىز كېچەلمەيدۇ . ئەمىسە ، دادىسىچۇ ؟... ئابدۇشۇكۇر گويا ئۆزىنى ئىككى قورام تاش ئارىسىدا قېلىپ مىجىقى چىقىپ كېتىۋاتقاندەك خارامۇش ھالەتتە سەزدى .

قىزىڭ ئازابىتىن ئۆتمىتۆشۈك بولۇپ كەتكەن يۈرىكى ھازىرمۇ يەنە ھەسرەت قاچىسىدىكى نىمجان بېلىقتەك تىپچەكلەيتتى . دەريا بويىدىكى بۇ ئۆيدە ئۇچ كىشى كېچىچە ھەسرەت كېمىسىدە پايانسىز ، تېگى كۆرۈنمەيدىغان ، دولقۇنلۇق دېڭىز ئىچىدە ئۇزۇپ چىقتى !...

12

ئەتىسى ئۇلار ئورۇنلىرىدىن تۇردى ، ھەممىسىنىڭ كاللىسى خۇددى خام قاپاقتەك بولۇپ قالغاندى . بوۋاينىڭ چىرايىدا قېرىلارغا خاس ھەسرەت سايىسى ئەكس ئېتەتتى ، بىر كېچىدىلا خېلى بەك قېرىپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى .

تاجىنىسانىڭ بىر ئايدىن بۇيان ھەسرەتكە ئادەتلىنىپ كەتكەن چىرايى قەغەز كەبى ئاقىرىپ كەتكەن . ھېسسىياتلىرىمۇ قاياقتىدۇر غايىب بولغان ، سۈزۈك بادام قاپىقى پەرق ئېتەرلىك ئىششىغانىدى .

ئابدۇشۇكۇرنىڭ ھالى ھەممىدىن بەتتەر ئىدى . ئۇنىڭ قارامتۇل چىرايى كۆكۈش ، سېرىق رەڭگە كىرگەن ، قاپىقى قاتلىنىپ ، كۆزى چوڭقۇرلىشىپ ، قىزىرىپ كەتكەن ، ساددا چىرايى قايغۇنى يوشۇرالمىغانىدى . ئۇ خېلى ۋاقتىچە ئورنىدىن تۇرمىغانىدى ، بوۋاي سىلكىشلەپ ئورنىدىن تۇرغۇزدى .

بوۋاي گويا ھېچ ئىش بولمىغاندەك چىرايىدىكى قايغۇنى يوشۇرۇشقا تىرىشىپ كايىدى :

— قوپ ، شۇ چاغقىچە يانقانمۇ بارمۇ ؟ كۈن قىزىلىغچە يانقان

ئادەم شەقىقە كېسىلىگە گىرىپتار بولىدۇ ، تېز قوپۇپ ناماز ئوقۇ !...

ئابدۇشۇكۇر ئورنىدىن تۇرۇپ تامغا يۆلىنىپ ، بېشىنى چاڭگاللاپ يەنە ئولتۇردى .

بوۋاي ئىچىدە ئوغلىغا قاتتىق ئىچ ئاغرىتسىمۇ ، ئۇنىڭغا ھومىيىپ قاراپ ، يەنە بىر مۇنچە غۇدۇرىدى . شۇ چاغ تاجىنىسا :

— بولدى قىلسىلا ئاتا ، تومۇز ئەمەسمۇ ؟ ئىسسىق ئۆتۈپ قالغان بولسا بېشى ئاغرىۋاتىدىغاندۇ ؟ — دېدى زورىغا كۈلۈمسىرەپ .

بوۋايمۇ زولاپ تەبەسسۇم قىلىپ قويدى .

تاجىنىسا ئورۇن - كۆرپىلەرنى يىغىپ ، ئۆيگە توشۇغلى تۇردى .

بوۋاي ئېغىلدىن ئاتنى ئاچىقىپ توقۇدى . ئاندىن ئەتىگەنلىك غىزا ئۈچۈن قازان يۇيۇۋاتقان تاجىنىساغا ، ئاندىن پەرىشان ھالدا ئولتۇرغان ئوغلىغا «لاپ» قىلىپ بىردىن قاراپ قويۇپ ، ھەممە ئاڭلىغۇدەك قىلىپ :

— مەن مۇھەممەت ئەپەندىنىڭكىگە بېرىپ كېلەي ، — دېدى - دە ، ئاتقا مىنىپ ھويلىدىن چىقىپ كەتتى .

تاجىنىسا «ناشتا قىلىۋالمامسىز ؟» دېمەكچى ئىدى ، لېكىن ئۇلىگۈرەلمەي ئىزىدا تۇرۇپ قالدى . ئابدۇشۇكۇر بېشىنى كۆتۈرۈپ ، دادىسىنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قويدى .

— بىر يېرىڭىز ئاغرىۋاتامدۇ ؟ — سورىدى قىز ئابدۇشۇكۇرنىڭ قارشىسىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ .

ئابدۇشۇكۇر ئۇنىڭغا قارىدى ، ھەسرەتكە تولغان ئىككى جۈپ كۆز بىر - بىرى بىلەن ئۇچراشتى .

— يۈرىكىم ئاغرىۋاتىدۇ ، — دېدى ئابدۇشۇكۇر .

بۇ ھەسرەتلىك ساداغا ھەقىقىي مۇھەببەت ساداسى ئىدى . قىز ئۆزىنى تۇتۇۋالالمايى يىغلىۋەتتى ۋە ئۆزىنى ئابدۇشۇكۇرگە تاشلىدى .

* * *

— مەنمۇ ئاخىر مۇشۇنداق بولىدۇ دەپ ئويلىۋىدىم ، — دېدى مۇھەممەت ئەپەندى ماڭسۇر بوۋاينىڭ قولىغا سۇ قۇيۇۋېتىپ ، لۆڭگىنى بوۋايغا ئۇزىتىپ بولغۇچە بوۋاي قولىنى بەلۋېغىنىڭ ئۇچىغا ئېرتىپ بولدى...

داستىخان يىغىشتۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن يەنە قول چايقالدى . مۇھەممەت ئەپەندى تاماكا ئوراپ مۇشتەككە سېلىپ تۇتاشتۇرۇپ قاتتىق ئىككى شورىدى ، ئاندىن كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا بوۋايغا قارىدى . ئۆيدە خالىدە خانىملا قالغان بولۇپ ، مېھرىگۈل ، ئەكرەملەر ئۆز ئىشلىرىغا كېتىشكەنىدى . ئۆينى بىر پەس جىمجىتلىق قاپلىدى ، بوۋاينىڭ بۇلۇت كەبى تۇتۇلۇپ كەتكەن چىرايى ئۇنى خېلى بەكلا جۇدەڭگۈ كۆرسىتەتتى .

خالىدە خانىم ئىشكاپ يېنىدىكى كىچىك ئورۇندۇقتا ئولتۇرغانىدى ، ئۇنىڭ بوۋايغا قانچە قېتىم بىر نەرسە دەپ ، ئۆز كۆڭلىدىكىنى دېگۈسى كەلگەن بولسىمۇ ، لېكىن مۇھەممەت ئەپەندىنىڭ خىيالچان ئولتۇرۇشىغا قاراپ ، تىلىنىڭ ئۇچىغا نەچچە قېتىم كەلگەن گەپنى ئىچىگە يۇتۇۋېتىپ ، ئىچى تىت ـ تىت بولغان ھالدا ئولتۇردى .

— دېمەك ، تاجىنىسا شۇم پېشانە ، ئايىغى قۇرغاق شۇم پېشانە شەقىقە بولۇپ چىقتى دەك ، — دېدى مۇھەممەت ئەپەندى ئېغىر ئۇھ تارتىپ ، ئورنىدىن تۇرۇپ . ئۇ قولىدىكى تاماكا قالدۇقىنى كۈلدانغا تاشلىدى ـ دە ، مۇشتىكىنى پۇۋلەپ ياچۇقىغا سالدى . ئاندىن سافاغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ ، توپاردەك شەپكىسىنى قولىغا ئېلىپ ، شالاڭ چاچلىق بېشىنى تاتلاپ قويۇپ ، سۆزىنى داۋام قىلدى :

— ھە ، ماڭسۇركا ، سىز نېمىدەپ ئويلاپ قالسىڭىز مەيلى ،

مېنىڭچە بىچارە قىزغا ناھايىتى ئۇۋال بوپتۇ ، بولغاندىمۇ چىدىغۇسىز دەرىجىدە ئۇۋال بوپتۇ .

ماڭسۇر بوۋاي نۇرسىز ، ئاجىز كۆزلىرىنى چوڭ ئېچىپ مۇھەممەت ئەپەندىگە تىكىلدى . ئۇ مۇھەممەت ئەپەندىنىڭ نېمە ئۈچۈن بۇنداق دەيدىغانلىقىغا ھەيران بولغانىدى .

— مەسىلەن ئالايلى ، مەن تاسادىپىي ۋېلىسىپىتتە كېتىپ بېرىپ ، ئاپتوموبىل ياكى باشقا نەرسىگە ئۇرۇلۇپ كېتىپ ، بەختكە قارشى قازا قىلىپ كەتسەم ، بۇنى كىمدىن كۆرۈش كېرەك ؟ بۇنى خالىدە خانىمنىڭ شۇم پېشانىلىقىدىن بولدى ، دېيىشكە بولامدۇ ! ؟

مۇھەممەت ئەپەندى ماڭسۇر بوۋايغا سوئال نەزەرى بىلەن تىكىلىپ قارىدى . ماڭسۇر بوۋاي بىگىز بارمىقى بىلەن دوپپىسىنىڭ تېگىدىن بېشىنى تاتىلاپ قويۇپ جاۋاب بەردى :

— بۇلار خۇدانىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدىغان ئىشلار ، ئەجەل شۇنداقتۇ ئەمدى…

— ئەمىسە نېمە ئۈچۈن ئاپتوموبىلنىڭ ئۈرۈلۈپ كېتىشى ، خالىق قاتارلىق بىرقانچە كىشىنىڭ ئۆلۈپ كېتىشى ، ئېغىل ئۆرۈلۈپ ئاتنىڭ ئۆلۈشىنى خۇدانىڭ تەقدىرىدىن ، ئەجەلدىن كۆرمەي ، ئەمدىلا ئون سەككىز ياشقا كىرگەن بىر قىزدىن كۆرۈ-شىدۇ ؟ ھەممە ئىش خۇدانىڭ تەقدىرىگە باغلىق دەپ تۇرۇپ ، شۇنچە ئادەمنىڭ ئۆلۈمىنى ئاشۇ بىر قىزدىن كۆرسە ، ئۇ چاغدا بەندىنىڭ تەقدىرى خۇدانىڭ ئىلكىدە ئەمەس ، بەندىنىڭ قولىدا دېگەنلىك بولمامدۇ ؟ ئاخىر بېرىپ خۇداغا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولمامدۇ ؟ سىز تەقۋادار ئادەم ، مېنىڭ بۇ سۆزلىرىم خاتا ئەمەستۇ ؟ — مۇھەممەت ئەپەندى سۆزىنى توختىتىپ ، ماڭسۇر بوۋايغا سوئال نەزەرى بىلەن قارىدى .

— ياق ، ياق ، دېگەنلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى توغرا گەپلەر ، — دېدى ماڭسۇر بوۋاي ، مۇھەممەت ئەپەندىنىڭ سۆزىنى تەستىقلاپ .

ئۇ مۇھەممەت ئەپەندى بىلەن دەسلەپ تونۇشقاندىن تارتىپلا

«ئاجايىپ ئىلمىي ، ياخشى ئادەم ئىكەن» دېگەن قاراشقا كەلگەن ھەم كۆڭلىدە چەكسىز ھۆرمەت پەيدا بولغانىدى ، شۇڭا ئۇ بۇ ئىش توغرۇلۇق مۇھەممەت ئەپەندىنىڭ مەسلىھەتىنى ئاڭلاپ ئاندىن بىر ئىش قىلىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ كەلگەنىدى .

— ئۇنداق بولسا بۇ شۇم پېشانە دېگەن گەپ قانداق ئۆزى ؟ — دەپ سورىدى ماڭسۇر بوۋاي كۆڭلىدىكى دىلىغۇل نەرسىلەرنى تېخىمۇ ئايدىڭ قىلىۋېلىش ئۈچۈن .

— مېنىڭچە ، — دېدى مۇھەممەت ئەپەندى ئوراپ بولغان تاماكىسىنى مۇشتەككە سېلىپ ، — بۇ تاجىگۈلگە قىلىنغان تۆھمەت ، قورسقىدا ئېلىپىنىڭ سۇنۇقى يوق ئېپقاچتى گەپلەرنى قىلىپ يۈرۈپ ، نادان خەلقنى ئۆزىگە ئىشەندۈرۈۋالغان جان باقارلارنىڭ تاپقان گېپى . ئۇلار ھەممە ئىشنى خۇدانىڭ تەقدىرى دەيدۇيۇ ، يەنە ئۇنىڭ تەتۈرسىچە گەپلەرنىمۇ قىلىپ قويۇشقىنىنى ئۆزلىرى بىلىشمەيدۇ .

ماڭسۇر بوۋاينىڭ دىلى يورۇپ ، كۆڭلى شادلىققا تولدى . ئۇ تۇنۇگۈن ئاخشامدىن بېرى «شۇم پېشانە» دېگەن بۇ قورقۇنچلۇق سۆزدىن ناھايىتى ئەنسىرىگەن ئىدىيۇ ، تولۇن ئايدەك بىر ياخشى قىزنىڭ «شۇم پېشانە» ئىكەنلىكىگە ئىشەنمەي كەلگەنىدى . بۇ قىزنىڭ ئۇنداق بولۇپ چىقماسلىقىنى تىلەپ ، خۇداغا يېلىنىپ ، نەچچە قېتىم يىغلىغانىدى . مانا بۇ گەپ ئۇنىڭ ئارزۇسى بويىچە بولۇۋاتىدۇ ، ئۇ خىيال سۈرمەكتە ئىدى : بەلكىم بۇمۇ خۇدانىڭ تەقدىرىدۇ ، نىكاھ دېگەن ئاجايىپ سىرلىق نەرسە جۇمۇ ، ئۇ يەتتە غايىبنىڭ بىرى ئەمەسمۇ ؟ مەنمۇ بىر يېتىم بالا ئىدىم ، بەگنىڭ قىزى ماڭا كۆيۈپ قالار دەپ ئويلاشقىمۇ يېتىنالمايتتىم ، خۇدانىڭ تەقدىرى بىلەن نىكاھىمىز قوشۇلۇپ قالغانىدى . بۇ قىزنى ئابدۇشۇكۇرنىڭ نىكاھى سۆرەپتىكەنمۇ دەيمەن ، بۇمۇ باھانە ـ سەۋەب ـ تە ! باھانە سەۋەب .

مۇھەممەت ئەپەندى بوۋاينىڭ بايانىن بۇيان قايغۇ تۇمانلىرى

قاپلىۋالغان چىرايىنىڭ تەبەسسۇم جىلۋە قىلىپ تۇرغىنىنى كۆرۈپ ، ئۆزىنى يېنىڭ ھېس قىلدى .

— ماڭسۇر بوۋا ، قانداق ، تاجىنىسا دىتىڭىزگە يېقىپ قالغاندۇ ؟ — دەپ سوردى خالىدە خانىم خۇشال كۈلۈپ .

— ياقمامدىغان ، مەن ئۇنداق قولى گۈل ، ئەقىللىق قىزنى كۆرمىگەن ، بىرلىزە !... — بوۋاي گېپىنىڭ ئاخىرىنى يۇتۇۋەتتى .

— ھە توختاپ قالدىڭىزغۇ ؟ تاجىنىسا كۆنەلمەي قالدىمۇ يا ؟ — دېدى خالىدە خانىم ، بوۋاينىڭ ئىچىگە يۇتۇۋەتكەن گېپىنى سۇغۇرۇۋالماقچى بولۇپ .

— ۋاي ياق خانىم ، ئۇنى بىر دېمەڭ ، كۆنەلمەيدىغان گەپ نەدە . ئابدۇشۇكۇر بىلەن ئىككىسى خۇددى كاككۇك ـ زەينەپلەردەك كۆيۈپ ـ پىشىپ يۇرۇشىدۇ ، دەڭا ، — دېدى بوۋاي پىخىلداپ كۈلۈپ .

— ئەمىسە نېمىشقا «بىرلىزە» دەپ توختاپ قالىسىز ؟

بوۋاي بىرنەرسە دېيەلمەي قالدى . قارىغاندا بوۋاي يەنىلا قىزنىڭ پېشانىسىدىن قورقۇۋاتسا كېرەك .

— ئۇنداق بولسا ، ئايىغى قۇرغاق شۇم پېشانە قىز بىزنىڭ پۇتۇن ئائىلىمىزنى قۇرۇتۇۋەتسىمۇ مەيلى ، بىز ئەكىلىۋالايلى ، — دېدى مۇھەممەت ئەپەندى . بوۋاي قىزىرىپ كەتتى . چۈنكى مىنۇت ، سېكۇنتلاپ ھېسسىياتى ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان بوۋاي يەنە كۆڭلىنىڭ بىر يەرلىرىدە شۇ قېرىقۇنچلۇق ، بەختسىزلىك سايىسىنىڭ ئەگىشىپ يۇرۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلغاندى . مۇھەممەت ئەپەندىنىڭ گېپى بوۋايغا خىلىلا ئۆتۈپ كەتتى ، ئۇ ئەمدى قەتئىي قارارغا كەلدى .

— بولدى ، پېشانەمگە كەلگىنىنى كۆردۇم ، خۇدانىڭ تەقدىرى نېمە بولسا تارتماي ئىلاجىم يوق . تويىنى قىلىۋېتەيلى ، قالغىنى ئوغلۇمنىڭ پېشانىسى ، — دېدى بوۋاي كەسكىن تەۋەككۈل قىلىپ .

بۇ چاغ مۇھەممەت ئەپەندى بىلەن خالىدە خانىملارغا تەتىل

بولغىلى بىرنەچچە كۈن بولغان بولۇپ ، كېلەر ھەپتە ئۇلار ماڭسۇر بوۋاينىڭكىگە بېرىشقا كېلىشتى .

بوۋاي خوشلىشىپ قايتتى . ئۇنىڭ كۆڭلىدە غەم ـ ئەندىشىمۇ يوق ، ئەمما تامامەن خاتىرجەممۇ ئەمەس ئىدى . ئۇ يول بويى ئات ئۈستىدە چىگىش خىياللارنى قىلىپ ماڭدى : «مۇھەممەت ئەپەندىنىڭ گەپلىرى بەرھەق ، لېكىنزە··· مەيلى تەقدىردىن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولامتى . نېمە بولسا مەيلى ، مەنغۇ توي دېگەننى بىلمەيلا خوتۇن ئالغان ، نېمىلا بولمىسۇن ئوغلۇمنىڭ تويىنى بەلەن قىلمىسام بولمايدۇ ، ئانىسى رەھمەتلىكىنىڭمۇ ئارزۇسى شۇ ئىدى . »

لېكىن بىر ئىش بوۋاينى يەنە قايغۇغا سالدى : «توي قىلىدىغان پۇلمۇ ئېشىپ ـ تېشىپ تۇرۇپتۇ ، لېكىن بۇ تويىنى كىشىلەر كېلىپ ئۆتكۈزۈشۈپ بېرىدۇ . بۇ جاڭگالدا بولسا تويغا قاتنىشىدىغان مۇھەممەت ئەپەندىلەردىن باشقا ئادەم يوق ، ئالتە ـ يەتتە ئادەم بىلەنلا توي ئۆتكۈزەرمىزما ؟ ياكى يېقىندا ئىپى ـ مەھەللە ، يىراقتا ئۇرۇق ـ تۇغقانمۇ يوق··· » بوۋاينىڭ كۆڭلى قاتتىق بۇزۇلدى .

ئۇ بايىاتىنراق بۇ ئىشنى ئېسىگە كەلتۈرۈپ ، بۇ توغرىدا مۇھەممەت ئەپەندى بىلەن مەسلىھەتلەشمىگىنىگە پۇشايمان قىلدى . كەينىگە يېنىشنى ئويلىۋىدى ، مەھەللىگە يېقىنلاپ قالغانلىقتىن بىلىپ ، توي كېتەرلىكلىرىنى ئالغىلى بارغاچ سۆزلىشىش قارارىغا كەلدى .

بوۋاي ئۆيگە كېلىپلا بولۇنغان گەپنى ئوچۇق ـ يورۇق ئېيتىۋەردى . ھەسرەت ـ پىغانلىرى ئىچىدە مۇڭلىنىپ ئولتۇرغان ئىككى ياش خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى قويارغا يەر تېپىشالماي قالدى .

— قىزىم ، خۇدانىڭ تەقدىرى — ئىككىڭلارنىڭ نىكاھى سۆرىگەن گەپ ، ئىنشائاللا سىز شۇم پېشانە ئەمەس ، بۇ سىزگە قىلىنغان بوھتان ، نىكاھىڭلار سۆرەپ شۇنداق بولغان ، «نىكاھ غايىب» دەيدىغان گەپ بار ئەمەسمۇ ؟ — دېدى بوۋاي روھلۇق

هالدا .

تاجىنسا ئىزا ئارىلاش كۆلۈمسىرەپ يەرگە قارىدى ، ئۇ خۇشاللىقىدىن گاڭگىراپ قالغانىدى .

شۇنداق قىلىپ قارار قىلىنغان كۈنى توي بولدى . مۇھەممەت ئەپەندى مەكتىپىدىن بىرمۇنچە ئوقۇتقۇچى كەسىپداشلىرىنى ، مېھرىگۈلمۇ خېلى كۆپ خىزمەتداش ، تونۇش ـ بىلىشلىرىنى بىللە ئېلىپ كەلگەن بولۇپ ، قىرىقچە ئادەم بىر ئاپتوموبىلدا دەريا بويىدىكى بۇ يالغۇز مەھەللىگە يېتىپ كېلىشتى .

توي دەيدىغان بولسا ئۇنىڭ مەشرىپىنى دەپ ئۆزىنى ئاتىدىغان دولان خەلقى بۇ يالغۇز مەھەللىگىمۇ ئارىلىقنى يىراق كۆرمەي ، تاللىق بازىرىدىن كېلىشتى . دولان مەشرىپى دولان دەرياسىنىڭ ھەيۋەتلىك شاۋقۇنى بىلەن قوشۇلۇپ ، بۇ قومۇشلۇق ۋادىنى زىلزىلىگە كەلتۈردى . كۆللەردە بەخىرامان ئۈزۈشۈپ ، سەيلە قىلىشىپ يۈرگەن ياۋا ئۆردەك ، غازلار ۋە باشقا ئاللىقانداق سۇ قۇشلىرى بۇ سادادىن ئۇركۈشۈپ ، بىر قىسمى يىراق قويۇق تىكەنلىك ئارىسىغا شۇڭغۇپ كىرىۋېلىپ ، بۇ ساداغا قىزىل پىستان كۆزلىرىنى تىكىشتى . بويۇنلىرىنى سوزۇشۇپ ، دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىشتى .

تويغا كەلگەنلەر ئاساسەن ئوقۇتقۇچى ، دوختۇر ، سېستىرالار ئىدى . ئۇلار گۈزەل مەنزىرىلىك دەريا بويىدا ھۆزۈرلىنىپ سەيلە قىلىشتى ، قىزىق پاراڭلارنى سېلىشتى . قازانلاردا غاز ، ئۆردەك ، بېلىق ، قوي گۆشلىرى مەززىلىك دەم يەپ پىشتى .

تويغا كەلگەنلەرنىڭ كۆپچىلىكى ياش قىز ـ يىگىتلەر بولۇپ ، ئۇلار بىر ـ بىرىنى مەشرەپكە تارتىشاتتى ، چاقچاق قىلىشاتتى ، كۈلۈشەتتى . بىر ـ بىرىگە ياشلىق غۇرۇرى چاقناپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن بېقىشاتتى ، تېخى بىرنەچچە جۈپ قىز ـ يىگىتنىڭ مۇشۇ توي مەشرىپىدە ئۆزئارا يېقىنلىشىپ ، مۇھەببەتلىشىپ قالغانلىقىنى دېمەيلا قويماي .

بوۋاي خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى بېسىۋالالماي قالغانىدى ، ئۇ بۇ تويىنى بۇنچىلىك كۆڭۈللۈك بولار دەپ ئويلىمىغانىدى ، باراڭنىڭ سايىسىدە قاتار تىزىلىپ ئولتۇرغانلار ئۆزئارا دەريا بويىنىڭ گۈزەل مەنزىرىسى ، ئۆردەك گۆشى ، بېلىق گۆشىنىڭ مەززىلىكلىكى ، بوۋاينىڭ بېلىق كاۋىپىنى مەززىلىك پىشۇرىدىغانلىقى ۋە باشقىلار توغرىسىدا پاراڭ سېلىشاتتى .

قىز ئۇستىدە پاراڭ بولغاندا ھەممە دىققەت بىلەن مۇھەممەت ئەپەندىنىڭ ئاغزىغا قاراشتى ، مۇھەممەت ئەپەندى تاجىنىسانىڭ ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىسىنى سۆزلەشكە باشلىدى...

ئىچكىرىكى ئۆيدە مېھرىگۈل باشلىق بىرنەچچە قىز تاجىنىسانى ئورىۋالغان بولۇپ ، ئۇلار ھەدەپ قىزىق پاراڭلارنى قىلىشىپ ، قاقاقلاپ كۈلۈشەتتى ، بىر - بىرىنى قىچقىلىشاتتى ، ئوينىشاتتى ، بىر - بىرى بىلەن نازلىق ماي تارتىشىپ ، گەپ تالىشىپ يەنە كۈلۈشەتتى .

تاجىنىسا بېشىغا زەر بېسىلغان ئاق گىجىم رومالنى ئارتىپ يۈزىنى يېرىم ئېتىۋالغان ، ئۇچىسىغا شىپىڭ دۇخاۋا كۆڭلەك ، كۆك سارجىدىن كاستۇم ، پۇتىغا مېغىزرەڭ توپلى كىيگەنىدى ، بۇنچىلىك ئاددىي كىيىملەر ئۇنى شۇنچىلىك چىرايلىق قىلىۋەتكەنكى ، خانىم - قىزلار بىلەن سېسترا قىزلار ئۇنىڭغا ھەۋەس بىلەن قارىشاتتى . مېھرىگۈل بولسا شوخلۇق بىلەن چاقچاق قىلاتتى :

— ھوي ، نېمانچە يەپ كېتىدىغاندەك قارىشىسىلەر ، كۆزۈڭلەر يەپ بولمىسۇن يەنە ، ئازراق ئىنساپ قىلىڭلار ، يىگىتكىمۇ قالسۇن ، ھى... ھى... ھى !... — ئۇ شۇنداق كۈلۈپ ، تاجىنىسانى قۇچاقلىۋېلىپ ئۇنىڭ يۈز - كۆزلىرىگە بىرقانچىنى سۆيۈۋەتتى . تاجىنىسا ئىزا تارتقىنىدىن شەلپەردەك قىزىرىپ يەرگە قارىۋالدى . شۇ چاغدا يەنە بىر قىز :

— سىز توي قىلغانمىدىڭىز ؟ يىگىت سۆيمەستە ، نېمە سىز

خەقنىڭ يارىنى سۆيمۇبرىسىز ؟ — دېدى پىخىلداپ كۈلۈپ .
— قانداق ، ئىچىڭىز ئاداۋاتامدۇ ؟ ئەگەر مەن يىگىت بولسىدىغان بولسام بۇنىڭدىن قاتتىقراق سۆيۈپ ، ۋايجىنىنى چىقىرىۋەتكەن بولاتتىم ، — دېدى مېھرىگۈل بوش كەلمەي . شۇ ئەسنادا يەنە بىر قىز :
— سىز ئاۋۇ ئوقۇۋاتقان ھېلىقىنى شۇنداق قىلارسىز ، تاقىلداپ تۇرالماي قالدىڭىزمۇيا ؟ ھى... ھى... ھى... — بۇ گەپ مېھرىگۈلنىڭ جان يېرىگە تەگدى . ئۇ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ ھېلىقى قىزنىڭ ئەدىپىنى بەرمەكچى بولغانىدى ، ئۇ قىز تۇتۇق بەرمىدى ، قىزلار پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى ، تاجىنىسا بولسا كۆزىگە ياش ئېلىپ ، غېرىبسىنىپ ئولتۇردى . ئۇ يېنىدا چاقچاقلىشىپ ئولتۇرغان قىزلار ئىچىدە مېھرىگۈلدىن باشقىنى تونۇمايتتى .
يۇرتىدا توي بولغاندا ئۇنىڭ دوستلىرى ئەتراپىدا پەرۋانىدەك ئايلىنىشىپ ، ئۇنىڭ يىغىسىغا چاۋاك بىلەن جور بولۇشقانىدى ، سىڭلىسى ئۇنى پەپىلىگەنىدى ، ئەمدىچۇ ؟ ئۇنىڭ ئانىسىمۇ ، سىڭلىسىمۇ ، دوستلىرىمۇ ئەنە شۇ مېھرىگۈل ئىدى .
— نېمىشقا يىغلايسىز ؟ — دەپ سورىدى بىر قىز ، تاجىنىسا ئۇندىمەي يەرگە قارىۋالدى .
— توي قىلغاندا يىغلاش قىزلارنىڭ ئادىتىغۇ ؟ — دېدى يەنە بىر قىز .
— مەن تويۇم بولغاندا يىغلىماي ، تازا قاقاقلاپ كۈلىمەن ، — دېدى بايىقى مېھرىگۈلنى پوملىغان قىز پىخىلداپ كۈلۈپ ، ئارانلا تۇرغان مېھرىگۈل پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي :
— ئاران تۇرغان ئەسلىدە ئۆزۈڭكەنسەن ـ دە ؟ ۋاي بىچارە ، تويۇڭنى ۋاقتىدا قىلىۋەتمىسە بولمىغۇدەك ، ھى... ھى... ھى... — دېدى . قىزلار چۇرقىرىشىپ كەتتى ، ھېلىقى قىز گەپتە ئۇتتۇرۇپ قويغىنىنى بىلىپ ئۇيۇلۇپ كەتتى .

قىزلار ئەنە شۇنداق كۆلكە ـ چاقچاقلار بىلەن ئولتۇرۇشتى . ئەمدى بىز بىرقانچە ناتونۇش يىگىت بىلەن سورۇننىڭ بىر تەرىپىدە ئولتۇرۇپ بېللىق تۇتۇش ھەققىدىكى قىزىق ھېكايىلەرنى سۆزلەۋاتقان ئابدۇشۇكۇرنىمۇ قويۇپ تۇرۇپ ، سەرگۈزەشت سۆزلەپ ئاخىرلاشتۇرغان مۇھەممەت ئەپەندىنى تاپساق بىر يېڭىلىق ئۇستىگىلا كېلىلمىز . قىزنىڭ سەرگۈزەشتىسىنى ئاڭلاپ ، ھەممەيلەن قىزنىڭ ھالىغا ئىچ ئاغرىتىشتى . شۇ ئارىدا بىر ياش يانچۇقىدىن قاتلاقلىق گېزىتنى ئېلىپ :

— تۇنۇگۈن كەلگەن مۇنۇ گېزىتتە ئادەم ئىزلەش ئېلانى بار ئىكەن ، مۇشۇ قىز شۇ بولۇپ چىقمىسۇن يەنە ، — دەپ گېزىتنى مۇھەممەت ئەپەندىنىڭ قولىغا بەردى . ئېلان مۇنداق ئىدى :

«تاجىنىسا روزى ، ئايال ، ئون سەككىز ياش ، بۇ يىل 6 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى ئۆيدىن چىقىپ كېتىپ ، تا ھازىرغىچە قايتىپ كەلمىدى . ئۇچرانتۇچىلارنىڭ M ناھىيە شورئىقىن رايونلۇق ج خ شۆبە ئىدارىسىگە خەۋەر قىلىپ قويۇشنى سورايمىز . »

ئېلاننىڭ يان تەرىپىدە تاجىنىسانىڭ كۈلۈمسىرەپ چۈشكەن سۈرىتى تۇراتتى . مۇھەممەت ئەپەندى جىددىيلىشىپ دەككە ـ دۈككە ئىچىدە قالدى . بۇ خەۋەر بىردەمنىڭ ئىچىدىلا توي سورۇننىڭ زىلزىلىگە سېلىۋەتتى . ھەر تەرەپتە ، بۇلۇڭ ـ بۇلۇڭدا غۇلغۇلا ، كۈسۈرلاشلار بولۇپ كەتتى . ھەر كىم ئۆزىنىڭ قارىشى ، ھېسسىياتى بويىچە سۆزلىشەتتى . بەزىلەر : «ئاتا ـ ئانىسى بۇ قىزنىڭ دېرىكىنى قىلغانكەن ، ئۇنىڭ ئۆزىنى دەرياغا تاشلىۋالغىنىدىن بىخەۋەر ئىكەن ، ئاتا ـ ئانىسىغا خەۋەر قىلىش كېرەك» دېسە ، يەنە بەزىلەر : «بۇ قانداق بولىدۇ ، قىز بۇ يەردە توي قىلىۋاتقان تۇرسا ، ئاتا ـ ئانىسى خەۋەر تاپسا بۇنى خالامدۇ ، ئۇنىڭدىن كۆرە خەۋەر قىلمىغان ياخشى ، بارسا يەنە شۇ ھېلىقى گەپلەرنى تاپقان ناشىكەر يۇرتقا بارىدۇ » دېيىشەتتى . يەنە بەزىلەر : «نېمىلا بولمىسۇن ئاتا ـ ئانا ئەمەسمۇ ، بىر بالىنى بېقىپ ئون

سەككىز ياشقا كىرگۈزمەك ئاسان گەپمۇ ، خەۋەر قىلىش كېرەك ، ئۇلارنىڭ ئارزۇسى پەقەت قىزىنىڭ بار - يوقلۇقىنى بىلىش» دېيىشەتتى . بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان بوۋاي دىلىغۇل بولۇپ ، تۇرالمايلا قالدى ، كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈپ پەرىشان بولدى . ئابدۇشۇكۇر بولسا نېمە قىلارىنى بىلمەي گاڭگىراپ قالدى . تويمۇ پاتپاراق بولۇپ كەتتى ، بۇ خۇددى ۋاراقلاپ قاياقاۋاتقان قازانغا بىر كاللەك مۇز سالغاندەك ئىش بولدى . ئاياللار ۋە قىزلارمۇ بۇ ئىشقا ھەر خىل تەبىر ئېيتىشىپ ، ئولتۇرغان يېرىنى «يىپ بازىرى» قىلىۋەتتى .

خالىدە خانىممۇ چۆرگىلىتىپ قويۇپ بەرگەندەك بېشى قېيىپ تۇرۇپ قالدى ، مۇھەممەت ئەپەندى بىردەم ئۇيان - بۇيانغا مېڭىپ ، نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي قالدى . ئۇ بوۋاينىڭ بەكلا تىتىلداپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا تەسەللى بەرمەكچى بولدى ، بوۋاينىڭ يېنىغا بېرىپ تۇرۇشىغا ئاجايىپ بىر ئىش يۈز بەردى . ئۇ بۇرۇلۇپ قارىۋىدى ، سورۇننىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر توپ قىزلار بىلەن مېھرىگۈل پەيدا بولدى . قىز ناھايىتى تەمكىن ھالدا :

— قەدىرلىك مېھمانلار ، ئارىسالدى بولماي ، بەختسىز قىزنىڭ بەختلىك تويىنى خۇشال - خۇرام ئۆتكۈزسەك ، بۇ توي رەسمىي تۇي . تاجىنىسا ئۆز رازىلىقى بىلەن : «بۇ مېنىڭ ئۆمۈربويى تۇرىدىغان ئۆيۈم ، ئاتا - ئانامغا خەۋەر قىلىش ئىشىغا كەلسەك ، بۇنىڭدىن خاتىرجەم بولۇڭلار ، ۋاقتى كەلگەندە ئۆزۈم خەۋەر قىلىمەن» دەيدۇ ، — دېدى . ئۇنىڭ ئاۋازى شۇنچىلىك مۇلايىم ، يېقىملىق ئىدى . شۇئان توي سورۇنىدا :

— بارىكاللا ، مۇبارەك بولسۇن ! — دېگەن سادا ياڭرىدى . بوۋاي چاقماق تېزلىكىدە كۆز ئالدىدا بولۇپ ئۆتكەن ئىشلاردىن ھەم گاڭگىرايتتى ، ھەم خۇشال بولاتتى . كېلىنىنىڭ جاسارىتىدىن ھەيران بولاتتى .

يىگىتلەر دۇخاۋا ، تاۋار بەلۋاغنى ئابدۇشۇكۇرنىڭ ھەممە

يېرىگە ، ھەتتا قول ، پاچاقلىرىغچە ئۇست ـ ئۇستىلەپ باغلىۋەتتى .
قىزلار بولسا ھەر خىل باش رومالىلىرىنى قىزنىڭ بوينىغا ئۇست ـ ئۇستىلەپ ئارتىۋەتتى . ھەر بىر رومال ئارتقاندا :
— تويۇڭلارغا مۇبارەك بولسۇن ، بەختلىك بولۇڭلار ، — دەپ قۇتلۇقلايتتى . توي مانا شۇنداق جىددىيىچىلىك ، خۇشاللىق ، ھاڭ ـ تاڭلىق ئىچىدە ئاخىرلاشتى...

خاتىمە

تويدىن كېيىن دەريا بويىدىكى بۇ خىلۋەت مەھەللىنىڭ ئىشى خېلى بەكلا روناق تاپتى . يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ، تاجىنىسانىڭ تەكلىپى بويىچە ئاۋۇال توخۇ ـ چۈجە فېرمىسىدىن ئىككى يۈز توخۇ چۈجىسى ، ئۈچ يۈز ئۆردەك چۈجىسى ئەكېلىپ باقتى . كۆپچىلىكى ئەي بولۇپ قاتارغا قوشۇلدى ، ئۇنىڭدىن باشقا ئون بەش تۈياق سىغىن كالا بېقىۋېدى ، كېيىنكى كۈنلەردە بۇ كالا سەكسەندىن ئاشتى .
ئۇلار يەنە يەر ئۆزلەشتۈرۈپ كېۋەز ، شال تېرىدى .
مانا شۇنداق قىلىپ بۇ «شۇم پېشانە» قىزنىڭ ئايىغى بۇ ئائىلىگە ئاجايىپ يارىشىپ قالدى ، بۇ ئائىلە بایاشاتلىق بوستانىدا تېخىمۇ يېشىللىققا پۈركەندى .
ھازىر ئابدۇشۇكۇر بالىلىق بولۇپ قالدى . بوۋاي گەرچە مۈكچىيىپ قالغان بولسىمۇ ، نەۋرىلىرىنى قولۇاققا سېلىۋېلىپ ، بېلىق كۆللىرىنى ئارىلاپ ، تورغا چۈشكەن بېلىقلارنى ئاجرىتىدۇ . ئۆردەكلەرنىڭ تۇخۇمىنى يىغىدۇ .
ئۇلار ناھىيىلىك يېمەكلىكلەر شىركىتى بىلەن سۆت ، تۇخۇم ، بېلىق سېتىپ بېرىش توختىمى تۈزگىنى ئۈچۈن بۇ يەرگە ماشىنىلار ئايىغى ئۈزۈلمەي كېلىپ تۇرىدۇ . ئابدۇشۇكۇرنىڭ ھازىر دەريادا ئېقىندا سۈزۈشكە چولىسى تەگمەيدۇ . ئۇ موتسىكلىتنى مىنىپ ئۆي بىلەن تاللىق بازىرى ھەم ناھىيە يولى ئارىلىقىدا قاتناپ يۈرۈپ

ئائىلە ئىگىلىكىگە ئېھتىياجلىق نەرسىلەرنى ئېلىپ كېلىدۇ . ئۇلار بىرقانچە مۇساپىرنى يارداەمچى قىلىۋالغان بولۇپ ، ئۇلارنى ئۆي - ئوچاقلىق قىلىپ ، ئۆز ئۆيىنىڭ ئەتراپىغا چىرايلىق ئۆيلەرنى سېلىپ بەردى .

هازىر دەريا بويىدىكى ئەسلىدە بار بولغان بىر ئائىلە بەش ئائىلە بولۇپ قالدى .

تاجىنىسا ئاشۇ مۇساپىرلارغا كۆندىلىك ئىشلارنى كۆرسىتىپ بېرىپ ، قوماندانلىق قىلىدۇ . ئۇ بۇرۇنقىدەكلا مۇلايىم ، كۆيۈمچان بولۇغىنى ئۈچۈن ، ئەر - ئايال مۇساپىرلار ئۇنى قەۋەتلا هۆرمەتلەيدۇ .

ساق ئالتە يىل ئۆتكەندە بوۋاي ئالەمدىن ئۆتتى . شۇ يىلى قۇربان هېيتتا ئۇلار شورئېقىنغا تۈيۈقسىزلا كېلىپ پۈتۈن يۇرتنى هەيرانلىقتا قالدۇردى .

ئەمدى ئاخىرقى هېكايىنى شورئېقىندىن ئاڭلايلى :

تاڭ سۈزۈلگەندە تاجىنىسانىڭ ئۆيدە يوقلۇقى بىلىندى . ئۆيدىكىلەرنىڭ هەممىسى ئۆلۈكتەك ئۇخلاپ قېلىشقىنى ئۈچۈن بىر - بىرىگە تاپا - تەنە قىلىشتى . ئۆينىڭ ئارقىسى ، باغ ئىچى ، يۇرت ئىچى ، هەتتا باشقا يۇرتلارمۇ ئىزلەندى . لېكىن تاجىنىسانىڭ دېرىكى بولمىدى . يىراق - يېقىن ، ئۇرۇق - تۇغقانلارغا خەۋەر بېرىلدى . لېكىن تاجىنىسانى ئىزلەپ مېڭىلغان يوللار بىكار ئاۋارىچىلىك بولدى . كېيىنكى چاغدا بەزىلەرنىڭ مەسلىھىتى بىلەن گېزىتكە ئېلان چىقىرىلدى ، بۇلارمۇ نەتىجىسىز بولدى ، ئاخىرقى هېسابتا دەريا‌غا ئۆزىنى تاشلاپ ئۆلۈۋالغان ئوخشايدۇ ، دېگەن يەرگە كېلىپ ، يىغا - زارە بىلەن يۇرتقا نەزىر بېرىشتى . هامۇتاخۇن بالا - ۋاقىسى بىلەن كېلىپ نەزىرگە قاتناشتى . ئۇ بۇ يەردىكى مۇسىبەتتىن خالىقنى ئەسلەپ يەنە قايغۇرۇپ ، هۆركىرەپ يىغلاپ كەتتى .

شۇنداق قىلىپ ، بۇ كۈنلەر ئۇزاقلاپ كەتتى . شورئېقىنلىقلار بۇ ئىشنى ئاستا - ئاستا ئۇنتۇشقا باشلىدى . پەقەت ئىككى ئائىلە —

هامۇتاخۇن ئائىلىسى بىلەن روزاخۇن ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ يۈرىكىنى ئېچىشتۇرۇپ ، پات ـ پات قوزغىلىدىغان يارا بولۇپ قالدى . روزاخۇن بۇ يىل بەكلا قېرىپ قالدى ، قېرىغانسېرى ئۆتكەن ئىشلار يۈرەكنى تاتىلاپ ئارام بەرمەيدىغان بولدى . ئۇ دائىم : «ئىسىت رەھمەتلىك تاجىگۈل قىزىم ، ئاتا ـ ئاناڭ ھايات تۇرۇپ ئەجەب دەرد تارتىپ ئۆلۈپ كەتتىڭ ـ ھە !» دەپ ھەسرەت چېكەتتى .

قۇربان ھېيت بۇ يىل سېخىي كۆزدە كەلدى . داستىخان نېمەتلەرگە تولدى . تاجىنىسانىڭ مەرھۇمنىسا ئىسىملىك سىڭلىسى بار ئىدى . تاجىنىسا ئۆلۈپ كېتىپ ئىككى يىلدىن كېيىن ئۇ تېببىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ، توي قىلغانىدى ، ئۇمۇ يولدىشى بىلەن كەلدى . ھەممە بالا ـ ۋاقىلار جەم بولدى . قۇربانلىققا ئاتاپ بېقىلغان يوغان ، سېمىز قوشقار سويۇلدى . يۇمشاق پىشۇرۇلغان گۆش داستىخانغا كەلتۈرۈلدى . ھەممە خۇشال ئېغىز تېگىشتى ، لېكىن قەمبەرنىساخان مومای كۆزىدىن تارىلاپ ياش ئاققۇزۇپ ، ئېچىنىشلىق يۆلەپ ئولتۇرۇپ قالدى ، مەرھۇمنىسا ئانىسىنىڭ يىغلاۋاتقىنىنى كۆرۈپ :

— ئانا ، نېمە بولدۇڭ ؟ — دەپ سورىدى .

— رەھمەتلىك ئاچاڭ تاجىنىسا بولغان بولسا ، سىلەرگە ئوخشاش قارىشىپ ئولتۇرۇپ ، بىر داستىخاندا تاماق يېيىشسەك يۈرىكىم ئېتىلىپ كەتمەستى !... — ھەممە يېيىشتىن توختاپ ئولتۇرۇپ قېلىشتى ، ئۆي ئىچىنى قايغۇلۇق سۈكۈت باستى . بىر چاغدا سىرتتا قول تراكتورىنىڭ پاقىلدىغان ئاۋازى ئاڭلاندى . ئاندىن ئىت قاتتىق ۋاۋاپ كەتتى .

— مېھمان كەلگەن ئوخشايدۇ ، — دېدى مەرھۇمنىسا ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ ھەممىدىن بۇرۇن تالاغا چىقتى . ئۇ ھويلا دەرۋازىسىدىن چىققاندا ، بىر ئايال كونا ئۆينىڭ ئورنىدىكى باراقسان ئۇجمىگە قاراپ تۇراتتى . يېڭى ئۆي دەريادىن قاچۇرۇلۇپ ، ئارقىغا تارتىپ سېلىنغانىدى . مەرھۇمنىسا دەرھاللا ئايالنى تونۇيالمىدى .

ئايالـنىڭ قۇچىقىدا بـوۋاق ، يېنىدا يەتـتە ياشـلاردىكى بىر قىز ، تۆت ـ بەش ياشلاردىكى بىر ئوغۇل تۇراتتى . توپلىق يولدا بولسا بىر ئەر قول تراكتورىنىڭ ئوتنى ئۆچۈرۈپ ، يەنە قانداقتۇر بىر ئىشلارنى قىلىش بىلەن ئاۋارە ئىدى . مەرھۇمنىسا «كەت» دەپ ھاۋىشۋاتقان ئىتنى قوغلىدى . شۇئان ئايال چۆچۈپ ئۆي تەرەپكە بـۇرۇلـدى ، يـېـنـىدىكى قىز بىلەن ئوغۇل تارتىنچاقلىق بىلەن ئانىسىنىڭ كۆڭلىكىگە ئېسىلىشىپ مۆكۈنۈشتى . مەرھۇمنىسا داڭ قـېـتىپ تۇرۇپلا قالدى . ئۇ كۆزلىرىگە ئىشىنىپ ـ ئىشەنمەي ، يۈرىكى دۈپۈلدەپ سېلىپ ، ئاغزىنى ئاچقانچە قېتىپ قالغانىدى .

— مـەرھـۇمـنـىـسـامـۇ سىز ؟ !... — ئايال تىترەك ئاۋازدا تۇۋلىدى .

— ئـاچـا... تـاجـىنسا ئاچا !... — مەرھۇمنىسا ئۇچقاندەك يۇگۇرۈپ بېرىپ ، تاجىنسانى چىڭ قۇچاقلاپ يىغلاپ كەتتى ، — ئاچا... جېنىم ئاچا بۇ ئۇڭۇمۇ ، چۈشۈمۇ ؟ سەن ھايات‌كەنسەن ـ دە...

بۇ چاغدا ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى چىققانىدى . روزى بۇۋاي بـىـلـەن قـەمبەرنىساخان مەرھۇمنىسانىڭ «تاجىنسا ئاچا» دېگەن ئـاۋازىنى ئاڭلاپ ، ئۆز قۇلاقلىرىغا ئىشەنمىگەن ھالدا تەڭلا يىغا ئارىلاش :

— قېنى تاجىنساخان قىزىم ، قېنى... — دېيىشىپ كەلدى ، تـاجـىنسا يۇگۇرۈپ دېگۈدەك ئاتىسى بىلەن ئانىسىنىڭ ئالدىغا باردى ، يۈرەكـىنى ئـەزگـەن دەرد ـ ئەلەم تۈيۈقسىز خۇشاللىقتىن يىغا ـ زارىغا ئايلاندى . تاجىنسا قانداق تۈيۈقسىز غايىب بولغان بولسا ، شۇنداق تۈيۈقسىز پەيدا بولدى . ئۇزاق يىللىق سېغىنىش ئوتى ئۇلارنىڭ ئىچىنى ئۆرتىگەنىدى . مانا ئەمدى يەنە كۆيدۈرۈپ چېقىۋاتىدۇ . خېلى ئۇزاق يىغا ـ زارىدىن كېيىن تاجىنسا ئىرىنى ئـۆيـدىـكـىـلـەرگـە تـونۇشتۇردى ، قىزىنىڭ ئىسمى پەخرىنىسا ، ئـوغـلـىـنـىـڭ ئـىسمى پەرھات ، قۇچىقىدىكى بوۋاقنىڭ ئىسمى ئـابدۇغىنى ئىدى ، روزاخۇن بىلەن قەمبەرنىساخان نەۋرىلىرىنى

ياتسىرغىنىغا قارىماي قۇچاقلىرىغا ئېلىپ ئەركىلىتىشتى . لېكىن ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدىكى بۇ ئىشلارغا ھېچ ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى ، گويا يەنە غايىب بولۇپ كېتىشىدىن قورققاندەك تاجىنىساغا چوڭقۇر سىڭغىنىش ، ئازاب ، بەخت ئىچىدە مۆلدۈرلەپ تىكىلەتتى ، قۇچاقلايتتى . گويا چىڭ تۇتۇۋالمىسا بىردىنلا كۆزدىن غايىب بولۇپ كېتىدىغاندەك چىڭ قۇچاقلاپ بىر - بىرىنىڭ يۈرەك سوقۇشىنى پۈتۈن دىققىتى بىلەن ئاڭلايتتى . بىر - بىرىنى پۈرايتتى ، كۆزلىردىن ياش ، چېھرىدىن ھاياجان كۈلكىسى كەتمەيتتى . ھېچقايسىسى زورۇقۇپ ئېغىزىدىن گەپ چىقىرالمايتتى ، ھەممە ئۆزىنى ئۇنتۇغاندى .

بۇ ئىش بىردەمدىلا پۈتۈن شورئېقىنغا تارالدى ، ھەممە ھەيران بولۇشۇپ ، بىر - بىرلەپ روزاخۇنىڭ ئۆيىگە پەتىگە كېلىشتى . قۇربان ھېيت بۇ ئائىلىدە تازا قىزىدى . بىر كۈن ئىچىدە ھېيت نەغمىسى روزاخۇن بوۋاينىڭ كەڭرى بېغىدىن ئاڭلاندى . مەشرەپ بولدى . ياش - قېرى ھەممەيلەن دولان مەشرىپىنى قانغۇچە ئويناندى .

1986 - يىل ، قەشقەر .

ھەسرەت

1

ئوڭ پۇتى تىزىدىن يوق غازى بوۋاي قولتۇق تايىقى بىلەن تەستە مېڭىپ كېتىۋاتاتتى . نامازشام مەزگىلى بولسىمۇ ، ئاپئاق قارلار ئۈستىدىن زېمىننى بېسىپ كېلىۋاتقان قاراڭغۇ تېخىچە ئۆز كۈلىڭگىسىنى يېيىپ بولالمىغانىدى . بەلكى شۇ ئىس ـ تۈتەك ئارىلاش قاراڭغۇلۇق بىلەن يەنە ئاق قار دانچىلىرى زېمىنغا بىللە چۈشمەكتە ئىدى .

غازى بوۋاي بىر پۇتى بىلەن قار ئاستىدا قالغان ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل خالتا كوچىلاردا چوڭقۇر ئىز قالدۇرۇپ ، ھەر ئىشىككە كەلگەندە ، توختاپ تىلمەكچى بولاتتى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئىز بېسىپ ، يوغان يەكپاي كەشتىنى سۆرەپ ماڭىدىغان سۇلايمان قاپقارا قاسماق بېسىپ كەتكەن ، چاك ـ چاك يېرىلغان چەمەك قوللىرىدا يوغان ياغاچ ئاياغنى كۆتۈرۈپ كەلمەكتە ، ئۇ غازى بوۋاينىڭ نەۋرىسى بولۇپ ، بۇ يىل ئون ياشتا ، بوۋاي بىر ئىشكىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، تىلمەكچى بولۇپ كانىينى قىرىۋىدى ، سۇلايمان بوۋىسىنىڭ بىقىنىغا يېنىك نوقۇپ :

— چوڭ ئاتا ، سەن قېرىغانچە ئۇنتۇغاق بولۇپ قېلىۋاتسەن . «كەچ كىرگەندە تىلسە يامان بولىدۇ» دەيتتىڭغۇ ؟ پۇر كېتەيلى ! — دېدى ئاستاغىنە .

بـوۋاي قېتىم تارىشا بولۇپ قالغان قوللىرى بىلەن چاپاق باسقـان كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ نەۋرىسىگە چوڭقۇر مېھرى بىلەن تىكىلدى .

— تـوغـرا ئـېـيـتتىڭ ئوغلۇم ، بىز ھەزرىتى نەخشۇەندە پىرىمىڭ يولىدا مېڭىۋاتىمىز ، بىز كىشىلەرنىڭ بېشىغا چۈشكەن بالا ـ قازانىڭ بەدىلىگە ياشاۋاتىمىز ، ئەتىگەننىڭ سەدىقىسى قوبۇل بولىدۇ ، دېگەن گەپ بار··· — بوۋاي چوڭقۇر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويدى ـ دە ، نەۋرىسىگە زوق بىلەن قارىدى . ئۇ مەيۈس بىر كۈلگەنىدى ، ئۆسۈپ كەتكەن ساقال ـ بۇرۇتلىرى ئارىسىدىن شالاڭ ، سېرىق چىشلىرى كۆرۈنۈپ قالدى . ئۇ تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن نەۋرىسىنىڭ تۇمىقىنى ئۈستۈن قىلىپ كىيدۈرۈپ قـويـدى . سـۈلايـمانىڭ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن چوڭ كۆزلىرى ، قـوشـۇقـتـەك ، كـىـر باسقان يۈزى كۆرۈندى . ئۇنىڭ بوۋىسىغا مىدىرلىماي قاراپ تۇرغان كۆزلىرى : «بوۋا ، بىلىپ قوي ، مەن ئـادەم بـولـۇۋاتـىـمەن ، ئادەم بولغاندا كارامەت ئادەم بولىمەن ، تومۇرۇمدا ئاتامنىڭ قېنى بار ! » دەۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى .

ئۇلار كوچا بېشىدىكى تۇرالغۇسى — ياقۇپ ناۋاينىڭ تونۇرىغا قـاراپ مېڭىشتى . بوۋاي تونۇرنىڭ قار ئاستىدا قالمايدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى ، كوچىدا ھەر كۈنى نۇرغۇن مەينەتچىلىكلەر دۆۋىلىشىپ تۇراتتى ، لالما ئىتلار ئۇنى تاتىلاپ ، ھەممە يەرنى بۇلغايتتى . ئۇنىڭ سـېـسـىـق پۇرىقى كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى بۇلغىسا ، مەينەتلىرى پاچاقلىرىغا چاپلىشاتتى .

بـۇگـۈن ئـەتـىگەن ياغقان قار بۇ مەينەتلىكلەرنى پۈتۈنلەي يوشۇرۇپ ، زېمىننى پاكلاشتۇرۇپ قويغانىدى .

2

بۇنىڭدىن بىر يىل بۇرۇن غازى بوۋاينىڭ ئوغلى نىياز «تاغ ئـوغـرىـلـىرىنىڭ شېرىكى» بولغاچقا دارغا ئېسىلىپ ، سىرتماقتا

ئۆلتۈرۈلدى ، ئۆلۈكى سازايى قىلىندى ، كېلىنى بۇزەينەپ ئاۋۇال زىندانغا تاشلاندى ، كېيىن ئامبالغا دېدەك قىلىنىپ ، هايال ئۆتمەي ئۆلۈكى داۋزا قۇمدىن چىقتى . غازى بوۋاي شۇنىڭدىن بېرى نارەسىدە نەۋرىسىنى ئېلىپ سەرسان بولۇپ ، ياقا يۇرتلاردا يۇردى ، كېيىن هۆكۈمەتنىڭ ئۆپكىسى بېسىلغاندا ، يەنە قولتۇق تايىقىنى توكۇلدىتىپ ، نەۋرىسىنى ئەگەشتۈرۈپ يۇرتىغا قايتىپ كەلدى .

ئۇلار قارلىق كوچىلارنى تۇگىتىپ ، ئۆزىنىڭ تۇرالغۇسىغا يېتىپ كېلىشتى . تونۇر بېشىدا بۇلارنىڭ كونا هەمراهلىرى — توققۇز - ئون جۇلدۇر كېپەن يېتىمچىلەر تارتىپ چىقىرىلغان قوقاسنى چۆرىدىگەن هالدا ۋارقىرىشىپ - جارقىرىشىپ ئولتۇرۇشاتتى ، ئۇلارنىڭ بۇ هالىتى كىشىگە خۇددى قىر بېشىغا قونۇۋالغان بىر توپ توڭ قاغىلارنى ئەسلىتەتتى .

غازى بوۋاي بىلەن سۇلايمان ئوتسىنماق بولۇپ كېلىۋىدى ، سىغقۇدەك يەر قالماپتۇ ، هەممىسى غېمىدە يوق ، ئۆز گېپى بىلەن . بىرى : بۇگۈن بىر يەردە ئىشلەپ قورسقىنى باقالماي كەلگىنىدىن زارلانسا ، يەنە بىرى بىر بايۇەچچىنىڭ دېدىكى بىلەن ئاشنا بولغانلىقى هەققىدە سۆزلەيتتى ، يەنە بىرى بولسا بەدەنلىرىنى كارتىلدىتىپ قاشلاپ ، قوينىدىن ئالغان پىتنى يەتمىش پۇشتىغچە تىللاپ ، قاغاپ ئوتقا تاشلايتتى .

سۇلايمان چىشلىرى كاسىلداپ تىترىگەن هالدا شۇمشىيىپ بوۋىسىغا قارىدى . غازى بوۋاي ئۆز پاراڭلىرى بىلەن بولۇپ كەتكەن مۇساپىرلارغا زەن سېلىپ ، بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن كانىيىنى يېنىككىنە قېقىپ قويۇۋىدى ، باشقىلار يەنىلا تۇيمىدى . ئۇلار ئارىسىدا ئولتۇرغان يوغان سالۇرىنىڭ ئوستى ئۆتكەمىدەك ئۆتمىتۇشۇك ، چۇپۇرلىرى چىقىپ تۇرغان بىرى ئورنىدىن دەرس تۇردى ، ئۇنىڭ ئېتى تۇرغۇن ئىدى .

— ۋوي غازى ئاتام كەپتۇ ، ۋاي ئىسىت ، كەلسىلە غازى ئاتا ، توڭلاپ ياپراقتەك تىترەپ كېتىپلا ، كەلسىلا ، ماۋۇ مېنىڭ ئورنۇمغا كەلسىلە ، — دېدى ئۇ تەكلىپ قىلىپ . تۇرغۇنىڭ

گېپىنى ئاڭلاش بىلەن باشقا مۇساپىرلارمۇ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ غازى بوۋاينى قوقاسنىڭ يېنىغا ئولتۇغۇزۇشتى .

— بوۋا سالامەت كەلدىلىمۇ ؟

— بوۋا ، بەك توڭۇپ كېتىپلا ، بىز ياش جېنىمىزدا ئوتقا قاقلىنىپ ئولتۇرۇپمۇ ئىسسىمايۋاتىمىز ، سىلىزە ، تازا پىشقان ئادەمدە .

شۇ چاغدا سالۋالىق ھومىيىپ زەردە قىلدى :

— ئاش كەلسە ئىمان قېچىپتۇ ، دېگەندەك بايا بېشىمىزدا قاراپ تۇرسا ، بىرىكمۇ مىدىرلاپ قويۇشمىدىڭ ، ئەمدى قاپاقتىن سۇ تۆكۈلگەندەك كولدۇرلىشىپ كېتىشتىڭغۇ ! ؟

يېتىمچىلەردىن بىرى :

— ھەي تۇرغۇن ، نىيىتىڭ نېمىدېگەن ياماں ـ ھە ؟ مۇشۇنداق دەپ غازى ئاتامغا ياخشى كۆرۈنۈپ ، جىقراق نان ئالارمەنمىكىن دەپ ئويلاۋاتسەنغۇ دەيمەن ، بولدى ، ئۇنچىۋالا قىلىپ كەتمە ، — دېدى چاقچاق بىلەن .

— قارىڭغۇ دېمىسەڭ سەنمۇ بۇنچىۋالا قىلمىغان بولاتتىڭ ، — دېدى تۇرغۇن بوش كەلمەسلىككە تىرىشىپ .

غازى بوۋاي يېنىدا ئوتسىنىپ ئولتۇرغان نەۋرىسىگە ئىشارەت قىلىۋىدى ، ئۇ خۇرجۇندىكى نانلارنى مۇساپىرلارغا ئۈلەشتۇرۇپ بەردى . مۇساپىرلار خۇشال بولۇشۇپ ، پارچە نانلارنى ئىشتىھا بىلەن يېگىلى تۇردى . بوۋاي قويىندىن يەنە بىر پارچە نان ئېلىپ تۇرغۇنغا بەردى .

— رەھمەت بوۋا ، سىلىدەك مېھىر ـ شەپقەتلىك ئادەمگە خۇدايىم ئايرىم بىر جەننەت يارىتىپ ئەكىرسىمۇ ئازلىق قىلىدۇ ... ھى ... ھى ... ھى ... — دېدى تۇرغۇن بوۋايغا سەجدە قىلغۇدەك بولۇپ ، باشقا يېتىمچىلەر پىخىلداپ كۈلۈشتى . غازى بوۋاي :

— ياغلىما گەپنى ئاز قىل ، — دېدى خىتاب قىلىپ ، — شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ باشقىلار ساڭا كۈن بەرمەيدۇ .

بوۋايغا قورقۇمسراپ قارىغان تۇرغۇن بىچارىلەرچە بىرنى ھىجايدى ـ دە ، قولىدىكى ناننى يالماپ يېيىشكە باشلىدى . بوۋاي مەيدىسىنى ئوتقا قاقلىغاچ مۇساپىرلارنىڭ نان يېيىشىگە زەن سالدى . ئۇ شۇ تاپتا بۇلارنىڭ قورسىقىغا نان تېپىپ بېرەلىگەنلىكىدىن مەمنۇن ئىدى .

— غازى ئاتا ، بىر ھېكايە سۆزلەپ بەرمەمسىز ، — دېدى ، مۇساپىرلاردىن بىرى .

— ھە راست ، شۇنداق قىلسىلا غازى ئاتا ، — دېيىشتى باشقىلارمۇ .

— بىلىدىغانلىرىمنىڭ ھەممىسىنى سۆزلەپ بولدۇم ، ئەمدى مەندە ھېكايە قالمىدى ، — دېدى غازى بوۋاي .

— غازى ئاتا ، پۇتىڭىزنىڭ نېمە ئۈچۈن مېيىپ بولۇپ قالغانلىقىنى سۆزلەپ بەرسىڭىز قانداق ؟ — دېدى توپ ئىچىدىن بىرى .

— ھە راست ، پۇتىڭىز نېمىشقا مۇشۇنداق ئاجىز بولۇپ قالغان ؟ — دەپ سوردى باشقىلارمۇ قىزىقىپ .

ئۇلار نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بوۋاينىڭ شۇنچە قىزىق ھېكايە ـ چۆچەكلەرنى ئېيتىپ بېرىپ ، پۈتى ھەققىدە گەپ قىلمىغىنىدىن ھەيران قېلىشتى .

— ھەي !... سۆزلەپ كەلسەم گەپ تولا ، يۈرەك ئېچىشىدۇ !... — دېدى غازى ئاتا ، چوڭقۇر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ .

— ياش ۋاقتىڭىزدا تامدىن ئارتىلىپ قاچىمەن دەپ پۇتىڭىزنى سۇندۇرۇۋالغانمۇيا ؟

ۋىجىككىنە كەلگەن سېرىق يۈزلۈك يېتىمچىنىڭ بۇ چاقچىقى ھەممەيلەننى كۈلدۈرۈۋەتتى ، ھەتتا غازى ئاتىمۇ كۈلۈپ سالدى .

— ھەي ئاغىنىلەر ، كەلسە ـ كەلمەس گەپلەرنى ئاز قىلىڭلار جۇمۇ ! غازى ئاتام سىلەرنىڭ چاقچاق قىلىپ ئويناىدىغان كىچىك

بالاڭلار ئەمەس ، ئاتمىز يوللۇق ، خىزمەتكە ئۇلۇغ ئادەم ، — دېدى تۇرغۇن ، «كارت» قىلىپ سوزۇپ بىرنى كېكىرىۋەتكەندىن كېيىن .

— ئەمدى خۇشامەت قىلساڭمۇ بېرىدىغىنى تۇگىدى .

— سەن دېمىسەڭمۇ بىز بىلىمىز ، — يېتىمچىلەر ھەر تەرەپتىن تۇرغۇنغا ھۇجۇم قىلىشتى ، سالۋالىق غىدىق ـ پىدىق قىلىپ جىم بولدى .

غازى ئاتا بىردەم خىيال سۈرۈپ كانىيىنى قىرغاندىن كېيىن سۆز ئالدى :

— بالىلىرىم ، ئەمدى ئېيتمىسام بولمىدى ، — دېدى ئۇ ، چىڭگىلماچ ساقلىنى سىلاپ قويۇپ ، — ھەممە ئەزالىرىم ساق قاۋۇل بىر يىگىت ئىدىم ، «مەن» دېسە «مەن» دەپ مەيدىسىگە ئۇرۇپ يۈرىدىغان دولاننىڭ نوچىلىرىدىن ئىدىم ، «غازى دولان» دېسە ، ئالتە شەھەردە تونۇمايدىغان ئادەم يوق ئىدى . بەرجەس نوچى يىگىتلەردىن بىرنەچچىسى خىزمىتىمنى قىلاتتى . يىگىتلىرىمنى باشلاپ ، ما تەرىپى مارالبېشى تۇمشۇقتىن ئاقسۇغىچە ، ئا تەرىپى قەشقەر ، خوتەنلەرگىچە يۈرۈپ چېلىشاتتىم ، ھېچكىم تارغىقىمنى يەرگە تەگكۈزەلمىگەن ، بەزىلىرى غازى دېسە بەل قورۇشمايلا سورۇننى بېرەتتى . مەن دائىم ئوڭچىلىق قىلاتتىم . بىر يىلى ياۋا تۇشقۇز دېھقانلارنىڭ زىرائەتلىرىنى ۋەيران قىلىۋەتتى . ئەل ـ جامائەت دۇئا بېرىپ مېنى ياۋا تۇشقۇزنى تۇتقىتىپ بەرگەن دېيىشتى . شۇنىڭ بىلەن ياۋا توشقۇز ئوۋلاشقا كىرىشتىم . كۈنلۈكى ئىككى ـ ئۈچنى ئۆلتۈردۈم . يۇرت ئىچى ياۋا توشقۇزنىڭ ئەندىشىسىدىن خالاس بولغىلى تۇردى . بىر كۈنى كەچ مېنى پالاكەت باستى ، قوناقلىقنى ئارىلاپ جىرىڭلىما تەرەپكە ئۆتۈپ قاپتىمەن ، ياۋا توشقۇزنىڭ تازا يوغىنىغان — بىر ئەركىكىگە ئۇچراپ قالدىم ، مىلتىقىمنى ئوقلاپ ، چېنەپ ئېتىۋىدىم ، كاساپەت شۇئان غالجىرلىشىپ ماڭا ئېتىلدى ، مىلتىقىمنى قايتا ئوقلاشقا

ئۇلگۈرەلمىدىم . چۈنكى ئۇ يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى ، قېچىشنىڭ ئامالى يوق . مىلتىقنىڭ بىر يېرىم گەز كېلىدىغان يۇلغۇن دۇشالقىسى بىلەن ئۇنىڭ قارنىغا كۇچەپ بىر ئۇرۇۋەتتىم ، توڭگۇز غەزەپ بىلەن قاتتىق بىر چىرقىرىدى ـ دە ، دۇشالقىنى سۇندۇرۇۋېتىپ ماڭا تاشلاندى . كۆزلىرىمگە ھېچنېمە كۆرۈنمەي قالدى ، مېڭەمدىن تۇتۇن چىقىپ كەتتى . ئەلنىڭ دۇئاسى بىلەن ، ئاللا تائالا مەدەت قىلدىمۇ ، بىر كەمدە توڭگۇزغا مىنىپ قاپتىمەن . شۇ ئارىدا ئىككى يوتامنى ، كاسامنى ئۇنىڭ قىلىچى يېرىۋېتىپتۇ ، قاتتىق غەزىپىم كەلدى ، كۆزۈمگە ھېچنېمە كۆرۈنمىدى ، خەنجىرىمنى قىنىدىن سۇغۇرۇۋېلىپ ، توڭگۇزنىڭ قارنىغا ، قۇلاق تۇۋىگە پاتۇردۇم . ئۇزاق ئۆتمەي بۇ كاساپەت يىقىلىپ ، خارقىراپ ياتتى . شۇ چاغدا مەنمۇ ھالىمدىن كېتىپتىمەن .

— غازى ئاتا ، پۈتكۈز شۇ چاغدا ناكا بولغانمۇ ؟ — سورىدى يېتىمچىلەردىن بىرى سۆز ئارىلاپ .

— ياقەي ، تەخىر قىلىپ ئاڭلىمامسەن ، — دېدى بوۋاي داۋام قىلىپ ، — ئۇچ ئاي دېگەندە ، سەللىمازا ساقايدىم . يۇرت ئىچىدە يەنە بىر ئەنسىزلىك پەيدا بولدى : «بىر بۆلۈك بەدنىيەت چېرىكلەر ئىسيانچىلاردىن زەربە يەپ ، دەريادىن ئۆتۈپ ، مەكتكە قاراپ كېلىۋېتىپتۇ ، ئۇلار كەلسە ئەلنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىپ ، ئۆيلەرگە ئوت قويارمىش ، خوتۇن ـ قىزلارغا چېقىلارمىش . ئايىغى تەگكەن يۇرتلارنىڭ ھەممىسىدە شۇنداق قىپتۇ !» دېگەندەك مىش ـ مىش گەپلەر ئۇلغايدى . راست دېگەندەك دەل شۇ چاغدا ، جەرەندۆڭدىن نىياز بەگ ، ئويبۇغدايدىن ئەزىز بەگھاجى ، دۇشەنبە بازاردىن ياقۇپ بەگلەر كېڭىشىپ ، پۈتكۈل دولان خەلقىنى باشلاپ چىقىپ ، بۇلاڭچى چېرىكلەرنى دولان زېمىنىغا ئاياغ باستۇرماسلىققا كېڭىشىپتۇ . ئاز كۇن ئىچىدىلا پۈتكۈل دولان تەۋرەپ كەتتى . ئون مىڭغا يېقىن ئادەم توپلىنىپ ، قوللىرىمىزغا ئارا ـ توقماق ئېلىپ ، ئات ـ خېچىرى بارلار ئات ـ خېچىرىمىزغا ، ئېشەكمىز بارلار

ئېشكىمىزگە مىنىپ جەڭگە ئاتلاندۇق .

مارالبېشى چېگرىسىدىكى جاڭگالدا شۇنداق تۇتۇشتۇقكى ، بىزنىڭ ئارا - توقماق ، قىلىچ ، ئوقيا ، قارا مىلتىقلىق مەغلۇلاپ تۇرغان ئادەم توپىمىز بۇلاڭچى چېرىكلەرنى ئانىسىدىن تۇغۇلغىنىغا پۇشايمان قىلدۇرۇۋەتتى . ئۇلار ئالاقزادە بولۇپ پىلىموتلىرىدىن ئوق ياغدۇرغىنىدا بىز ئاتلىرىمىزنى ئۇياق - بۇياق چاپتۇرۇپ ، چاتقاللىق ئارىسىدا كۆرۈنۈپ - كۆرۈنمەي چۇقان سېلىشتۇق . ئۇ توخۇ يۇرەك چېرىكلەر قورقۇنچلىقىدا بولۇشىغا ئوق ياغدۇردى . ئاخىر ئوقى تۈگىۋىدى ، بەدەر قاچتى . ئۇلار قانچە قىلىپمۇ قويۇق تۇغراقتىن چىقالمىدى ، بىز خۇددى ئوغلاق ئوينىغاندەك ياكى تۇشقان ئوۋلىغاندەك ئۇلارنى تىرىپىرەن قىلىپ ، ئۆلۈكىنى تۇغراقتا ئوغۇت قىلىۋەتتۇق . ئاشۇ جەڭدە ساق يىگىرمە ئۈچ خاۋارىچنىڭ مېڭىسىدىن تۈتۈن چىقىرىپ ، ئۆلۈكىنى جاڭگالدا قويغانىمەن . بۇ ئارىدا سۆزلەپ كەلسەم گەپ تولا... شۇنداق قىلىپ كېيىنكى كۈنلەردە ئىسيانچىلارغا ئەسكەرمۇ بولدۇم . بىر قېتىملىق جەڭدە پۈتۈم پارتلاپ كېتىپ ، جېنىمدىن ئايرىلغىلى تاس - ماس قالدىمۇ ، ياخشى ئەجىلىم توشماپتىكەن ، لېكىن بىر پۇتۇمدىن ئايرىلدىم . بىر كۈنلەردە «ئىسيانچىلارغا ئەسكەر بولغانلارنىڭ كاللىسى ئېلىنىپتۇ» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلاش بىلەنلا ، بالا - چاقامنى ئېلىپ ، تەكلىماكانىنىڭ ئىچكىرىسىگە ئۆزۈمنى ئالدىم . بىرنەچچە زامان تاكاس ، خېنىيا جاڭگاللىرىدا ئوۋچىلىق بىلەن جاھاندارچىلىق قىلدىم ، كېيىنكى كۈنلەردە ھۆكۈمەتنىڭ ئۆپكىسى بېسىققاندا يۇرتقا قايتىپ چىقتىم .

3

قار ياغقانغا ئىككى ھەپتە بولدى ، تېخى توختىمىدى . تونۇر بېشىغا توپلىنىدىغان يېتىمچىلەر كۆپەيدى . باشقا ئاشپەز - ناۋايلار

ئۇلارنى دۇكانلىرىنىڭ يېنىغا يېقىن يولاتمايدۇ . ياقۇپ ناۋاي ياقا يۇرتلۇق مۇساپىر كىشى بولغاچقا غېرىب ـ مىسكىنلەرگە ئۆزىنىڭ تونۇر بېشىنى قونالغۇ قىلىشقا رۇخسەت قىلدى ، بەلكى ئانچە ـ مۇنچە نان ئاچىقىپ ئۇلەشتۇرۇپمۇ بېرىدۇ . مەدىكار لازىم بولغانلار مۇشۇ يەرگە كېلىدۇ ، شۇنىڭ ئۈچۈن يېتىمچىلار بۇ يەرنى ئۆزلىرى ئۈچۈن ئەڭ ياخشى پاناھلىق جاي ھېسابلايدۇ .

بۇ كوچا يېتىمچى كوچىسى . مانا ئەمدىلىكتە بولسا مەدىكار بازىرى بولۇپ قالدى . بۇ يەردىكى يېتىمچىلار ھەرقانچە ئىشلەمچىلىك قىلسىمۇ يەنىلا قورسىقى ئاچ ، ئۈچىسى يالىڭاچ كۈن ئۆتكۈزۈشىدۇ . قىش كىرگەندىن بېرى تېخىمۇ شۇنداق بولۇپ كەتتى . ئۇلارنىڭ قورساق غېمىنى ئازراق بولسىمۇ غازى بوۋاي قىلىدۇ . ئۇ ئەتىگەندىن ـ كەچكىچە ھاسىسىنى توكۇلدىتىپ يۇرۇپ تىلەيدۇ . تاپقىنىنى تونۇر بېشىدىكى قوقاسقا قاقلىنىپ ئولتۇرۇپ تەڭ يەيدۇ ، شۇڭا يېتىمچىلەر غازى بوۋاينى ئاتىسىدەك قەدىرلەيدۇ .

ماۋۇ كېلىشمەسلىكنى دېمەمدىغان ، بوۋاي ئۇشتۇمتوت ئېغىر بىتاپ بولۇپ قالدى . قارىغاندا ئۇنىڭ ئۆمرى ئۇزاققا بارمايدىغاندەك قىلاتتى . ئۇ يېتىپ قالغاندىن كېيىن ، بۇ يەردىكى مۇساپىرلارنىڭ كۈنى ئېغىرلاشتى . سۇلايمان كۆزلىرىدىن ياش ئېقىتىپ مېھرىبان چوڭ ئاتىسىنىڭ يېنىدىن ئايرىلمايتتى . مۇساپىرلار بولسا بوۋاينىڭ كېسىلىگە ئالىلادىن شىپا تىلەيتتى . يېتىمچىلەرنىڭ ئاھ ـ پەريادى بوۋاينىڭ يۈرىكىنى ئەزدى ، ئۇ نۇرى ئۆچكەن كۆزلىرىنى ئاران ئېچىپ ، قۇرۇپ گەز باغلىغان لەۋلىرىنى مىدىرلىتىپ ، نەۋرىسىگە ئاز ـ تولا نان تېپىپ كېلىشىنى بۇيرۇدى ، سۇلايمان ئەقىللىق ، ئايىغى يەڭگىل ، ياخشى بالا ئىدى . ئۇ چوڭ ئاتىسى ئېيتقاندەك قىلدى . ئەمما ئۇنىڭ ئەكىلىدىغىنى تاينىلىق بولاتتى . چۈنكى ئۇ چوڭ ئاتىسىدىن ئەنسىرىگەچكە پات ياناتتى .

4

ئەتىيازنىڭ ئىزغىرىن شامىلى جۇل - جۇل كىيىملىك بىر جۇپ نەمجان ۋۇجۇدنى ھەربىدەك چېقىپ ، تېنىنى قاتۇرۇشقا ئۇرۇناتتى .

غازى بوۋاي قولتۇق تاياقتا تايىنىپ ئاران ئىلگىرىلەيتتى ، سۇلايمان بولسا ئۆزىنىڭ ئاۋاق تېنىگە ئارتىۋالغان يوغان كىيىملىرى بىلەن پۈتىدىكى يەكپاي كەشىنى سۆرەپ ، تەسلىكتە چوڭ ئاتىسىنى يۆلەپ ماڭاتتى . سوغۇقتىن ئۇنىڭ لەۋلىرى كۆكەرگەن بولۇپ ، چىشلىرى كارسىلداپ تىترەيتتى . شۇنىڭغان ئارىلاش جۈت شامال قۇملارنى ئۇچۇرۇپ ، سوغ بىلەن قوشۇپ ئادەمگە ئۇراتتى . بوۋاينىڭ چىرايلىرى سامانەك سارغىيىپ ، قاقشالدەك قېتىپ قالغاندى ، ئۇنىڭ نۇرسىز كۆزلىرى قارىماققا خاتىرجەملىك پەردىسىدە ئورالغىنى بىلەن ، ئىنچىكە سەپسالغاندا ئاجايىپ قورقۇنچلۇق ئۇچقۇن يېلىنجاۋاتقانلىقىنى كۆرۈش مۇمكىن ئىدى ، ئۇنىڭدىكى مېھرىبان نۇر سېيىماسى ئەمدىلىكتە ئۇمىد ھەم ئۇمىدسىزلىك ، جاسارەت ۋە ئارمانىنىڭ يوشۇرۇن كۆلەڭگىسى بىلەن ئالماشقان .

سۇلايمان لاغىلداپ تىترەپ تۇرغان بوۋاينى تىرەجەپ مېڭىۋاتاتتى . ئۇنىڭ كۆزلىرى توختىماي ئېقىۋاتقان ياشلاردىن قىزارغان ، كىرلەشكەن مەڭزىدە ئۇششاق ياش ئېرىقچىلىرى پەيدا بولغاندى . ئۇ ئىچ - ئىچىدىن بۇقۇلداپ يىغلىماقتا . نەۋرىسىنى ئەتلىمە گۆش ۋاقتىدىن تارتىپلا ئەسكى چاپىنى بىلەن قوينىغا سولاپ باققان ، نەۋرىسى ئۇچۇن جان بېرىشكە تەييار بۇ چوڭ ئاتا مۇشۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى تاش يۈرەك بولۇپ كەتتى ، سۇلايمانىنىڭ يىغىسى ئۇنى قىلچىمۇ ئېرىتەلمىدى . بەلكىم سۇلايمان مۇشۇ يېشىغچە مۇنداق ھەسرەتلىك يىغىنى تۇنجى قېتىم يىغلاۋاتقاندۇ .

چۈنكى ، ئاتىسى دارغا ئېسىلىپ كاللىسى ئېلىنغاندا سەبىي كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ ، ئىنسانلار ئارىسىدىكى بۇنداق قەبىھلىككە ھەيران بولۇپ تىكىلگەن ، ئاتىسىنىڭ كاللىسى بىر قىلچ بىلەن يەرگە دومىلىتىلغاندا ، چىرايىدىن ياۋۇزلۇق چىقىپ تۇرغان ، سېمىز قارا كىيىملىك جاللاتقا قاراپ ھاڭقىيىپ قالغان !...

ئانىسى : «ئوغلۇم ، سۇلايمان !... جېنىم قوزام !... » دەپ ۋارقىرىغاندا ئۇ ئانىسىغا قاراپ چىرقىراپ يىغلىغان ، ئەمما ھازىرقىدەك ھەسرەتلىك ، ئاچچىق يىغلىمىغان .

ئۇ سوغۇقتىن — ئاچچىق شۇرغاننىڭ زەھەر تىللىق قامچىسىنىڭ بەدىنىنى تىلىشىدىن يىغلاۋاتامدىغاندۇ ؟ ياق ، ئۇ بۇنىڭدىن ئۇچ كۈن ئىلگىرى چوڭ ئاتىسىدىن دەھشەتلىك بىر خەۋەر ئاڭلىدى . ئۇ تەقدىرنى باشقىچە قىلىپ قويىدىغان ، بېشىغا ئەڭ كۈلپەتلىك كۈنلەرنى سېلىپ ، كىچىككىنە ئاۋاق جىسمىنى مىجىپ سۈيىنى چىقىرىۋېتىدىغان كۈنلەر توغرىسىدىكى ئەڭ قورقۇنچلۇق بىر خەۋەرنى ئاڭلىغانىدى . ئۇ يىغلاشقا ھەقلىق ، يىغلىسۇن ! مەرھۇم ئاتىسىنىڭ داردا چاچراپ چىققان كۆزلىرى ئۈچۈن يىغلىسۇن ! قورساقلىرى يېرىلىپ ، ئۈچەي - باغرى چۈۋۈلغان ئانىسىنىڭ كۆكسىدىكى ياۋۇز خەنجەر ئىزلىرىدىن بۇلۇقلاپ چىقىۋاتقان قانلار ئۈچۈن يىغلىسۇن !... چوڭ ئاتىسىنىڭ ھەر بىر مۇساپىر - يېتىمچىنى دەرمانسىز قوللىرى بىلەن قۇچاقلاپ ، «خۇدايىمغا ئامانەت ، رىزقىڭلارنى ئاللا كەڭرى قىلسۇن» دېگەن سۆزلىرى ئۈچۈن يىغلىسۇن !...

سۇلايمان ئۆزىنى يىغدىن ھەرقانچە توختاتماقچى بولسىمۇ ، توختىتالمىدى . ئۇ كۆكسىپ كەتكەن ئاستىنقى لېۋىنى قاتتىق چىشلىدى . ئۇنىڭ ئاق ، ئۆتكۈر چىشلىرى ئىزىدىن قان تەپچىرىدى . بۇۋاي ھازىر بۇ ھالنى كۆرمەيتتى . كۆرسىمۇ كۆرمەسكە سالاتتى ، ئاھ !... ئىلگىرى نەۋرىسىنىڭ كۆزىدە ياشنىڭ سايىسىنى كۆرسە سەكپارە بولۇپ كېتىدىغان بۇ ئاتا نېمە

بولدىكىنە !؟ ئەنە ئۇ ھاياتتىن ئۈمىد ئۈزگەن ئاتا : «ئەجەل يېقىنلاشماقتا !... ئوغلۇم ، مەن ئاتاڭ بىلەن ئاناڭنىڭ ئىنتىقامىنى ئالماقچىمەن !... مەن ئىنتىقام ئالمەن !... » دېگەن خىياللارنى قىلىپ بارماقتا...

5

تۈن قاراڭغۇسى ئۆز ئادىتى بويىچە زېمىننى يالماپ يۇتتى . يامۇلنىڭ قارا سىرلىق دەرۋازىسى قاراڭغۇلۇق بىلەن تازا ماسلاشقان بولۇپ ، زۇلمەت ئۈۋىسىدەك تولىمۇ ۋەھىمىلىك كۆرۈنەتتى .

كېچە خېلى بىر يەرگە باردى . ئۇلارنىڭ يامۇل دەرۋازىسى ئالدىدا يانتىنىغا ئۈچ كۈن بولدى . بوۋاي ناھەق قەتلى قىلىنغان بالىلىرىنىڭ خۇنى ئۈچۈن يامۇلغا ئەرز قىلىپ ، ئۆز بۇرچىنى ئادا قىلماقچى بولغانىدى ، ھەيدەپ چىقىرىلدى . ئۇ قەتئىي نىيەتكە كەلگەنىدى ، بىراق تېنى كېسەل ئازابىدىن ئاجىزلاپ كەتكەچكە يامۇل دەرۋازىسىنىڭ سەل ئوڭ يېنىدا سۇنايلىنىپ ياتتى . ئۇنى تەشنالىق تۇتتى . سۇلايمان بېلىدىكى كىچىك قاپقىنى يېشىۋىدى ، بىر يۇتۇم سۇ چىقتى . بوۋاي تەشنالىققا قانمىدى .

سۇلايمان مەسچىت يېنىدىكى كۆلدىن سۇ ئەكېلىشكە يۈگۈردى ، ئۇنىڭ يۈگۈرۈشى تەس ئىدى ، يەكپاي كەش ئۇنىڭغا ئىشكەل بولغانىدى . ئۇ ئىشكەلنى زەردە بىلەن ئىزىغا تاشلىدى ، تاپىنىدىن كىرگەن سوغۇق مېڭىسىنى زىڭىلدىتىۋەتتى . ئۇ تېخى ئون ـ ئون بەش قەدەم ماڭا ـ ماڭمايلا دەرۋازا ئالدىدىن ئېچىنىشلىق بىر ئاۋاز ئاڭلاندى !

— ۋايجان ! !...

سۇلايمان ئارقىغا يېنىپ ، دەرۋازا ئالدىغا كەلگەندە ، غازى بوۋاي ھاكىم ھارۇنىسىنىڭ تۆمۈر چاقى ئاستىدا قانغا مىلىنىپ

جانسىز ياتاتتى .
— چوڭ ئاتا ! ...
سۇلايمان چوڭ ئاتىسىنىڭ جەسىتى ئۈستىگە ئۆزىنى ئاتتى .

6

تۈتەك قاپلىغان سەھەر .
يامۇل ئالدى ئادەملەر بىلەن تولغان . چېرىكلەر خەلقنى دەرۋازىغا يېقىن كەلتۈرمەي ھەيۋە بىلەن تۇرۇشاتتى . كىشىلەر غەزەپلىك كۆزلىرىگە لىققىدە ياش ئېلىپ ، قانغا مىلىنىپ ياتقان غازى بوۋاينىڭ جەسىتىگە ، ئۇنىڭ يېنىدا دۇگدىيىپ ئولتۇرۇپ يىغلاۋاتقان ، كۆزلىرى ، جەندە كىيىملىرى قان بىلەن بۇلغانغان سۇلايمانغا قارىشاتتى .
قارا دەرۋازىنىڭ كىچىك ئىشىكى ئېچىلىپ ، ماۋزۇرلىرىنى يالىڭاچ ھالدا بېلىگە قىستۇرۇۋالغان توققۇز - ئون چېرىك چىقىپ ، دائىرە ھاسىل قىلىپ ، خەلقە ھومىيىپ تۇرۇشتى . ئاندىن سېمىز تاغار قورسىقى ساقچى فورمىسىغا پاتماي قالغان ساقچى باشلىقى قاسىم شېكەر ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كۆزەينەكلىك ئورۇق ھاكىم ، ئاندىن يۇرتنىڭ قاسقان سەللىلىك دىنىي زاتلىرى چىقىشتى ، ئۇلار ھەممىسى ئىنتايىن سىلىق - سىپايىلىك بىلەن خەلقە ئېگىلىپ سالام بەردى . خەلق «مىت» قىلىپ قويمىدى . ساقچى باشلىقى قاسىم شېكەر يوغان قورسقىنى ئالدىغا چىقىرىپ ، قولىنى ئارقىسىغا قىلىپ سۆزلەشكە باشلىدى :
— ئەھە ، خالايىق ، تىلەمچى بوۋاينىڭ يامۇل دەرۋازىسى ئالدىدا ھاكىم جانابلىرىنىڭ ھارۋىسى تېگىدە قازا قىلغىنىغا ھاكىم جانابلىرى ماتەم بىلدۇرىدۇ ، جامائەتكە ئۆزرە ئېيتىدۇ . ئەھە ، بۇ ھاكىم جانابلىرىنىڭ ئۇلۇغ ئىنسانپەرۋەر زات ئىكەنلىكىنى بىلدۇرىدۇ...

توپ ئىچىدىن بىردىنلا غۇلغۇلا قوزغىلىپ كەتتى ، ھاكىم خەلقە باش لىڭشىتىپ كۈلۈمسىرىدى .

سۇلايمان كۆز ياشلىرىنى تارام - تارام تۆكۈپ ئەسلەيتتى : ھاكىم غالجىرلىق بىلەن قاسىم شېكەرگە قولىنى شىلتىدى ، سىرتماق تارتىلدى ، ئاتىسىنىڭ بېشى قاسىم شېكەرنىڭ قولىدىكى قىلىچ بىلەن چېپىلدى ! !... ھاكىم قولىنى شىلتىدى ، خەنجەر ئانىنىڭ كۆكسىگە ئۇرۇلدى ، ئانا قان ئىچىدە تولغىنىپ يەرگە يىقىلدى ! !...

قاسقان سەللىلىك ئاخۇنۇم سۆز ئالدى :

— جامائەت ، غەزەپ شەيتانىنىڭ سۈيدۈكى ، ئىمانىنىڭ دۈشمىنى ، ئاللانىڭ تەقدىرىسىز قىل تەۋرىمەيدۇ ، ھەر بىر مۇسۇلمان قازاغا رازى بولۇشى لازىم . ئىنسان ئاللانىڭ مۈلكى ، ئاللا بىر ئادەمنى خالىسا كۈلدۈرىدۇ ، خالىسا ئۆلتۈرىدۇ ، ئاللانىڭ بۇ ئىشىغا بەندىنىڭ ئارىلىشىشىغا رۇخسەت يوق ، كىمكى ئارىلىشىدىكەن ۋاھىدىلقاھھارنىڭ غەزەپ لەنىتىگە گىرىپتار بولىدۇ . تىلەمچى بوۋاينىڭ جېنىنى ئاللانىڭ ئەمرى بىلەن ئەزرائىل ئالدى ، بۇنىڭغا ھېچكىم جاۋابكار ئەمەس ، شۇنداقتىمۇ ئۇلۇغ ئىنسانپەرۋەر ، مېھىر - شەپقەتلىك ھاكىم جانابلىرى مەرھۇم بوۋاينىڭ نەۋرىسىگە ئەللىك سەر كۈموش تەڭگە نەپقە بېرىدۇ .

7

ئەتىيازنىڭ جۇدۇنلۇق كۈنلىرى ئاخىرلاشتى . جۇلدۇر چاپىنى ئۈستىدىن كىردىن قارىيىپ كەتكەن ماتا قارىلىق باغلىغان ئاۋاق سۇلايمانىنىڭ ئورۇق يۈزلىرىنى بىر قەۋەت قاسماق باسقان بولۇپ ، چاچلىرى ئۆسۈپ چىگىشلىشىپ ، يوغان كۆرەك تۇماقنىڭ ئەتراپىدىن چىققان قۇلاق ، گەدەنلىرىنى يايقاندى . ئۇ چوڭ يەكپاي ، يىرتىق كەشتى سۆرەپ ، پاتقاقلارنى شالاپشىتىپ

مەدىكارلار كوچىسىغا كەلدى . ئۇنىڭ كونا ئۇلپەتلىرى مۇساپىر - يېتىمچىلار ئۈ يەردە ئادەتتى بويىچە قوقاسنىڭ ئەتراپىدا دۇگدىيىشىپ ئولتۇرۇشاتتى . ئۇلار ئۆزئارا پاراڭلىشىپ ئاۋارە ئىدى ، شۇڭا سۇلايمان خېلى يېقىنلاپ كەلگەن بولسىمۇ ئۇنى كۆرۈشمىدى . يېقىن كەلگەن سۇلايمان خېلى ئۇزاققىچە قاراپ تۇردى ، ئۇلار يەنىلا ئۆز ھەلەكچىلىكىدە ئىدى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئاكىلار ، — دېدى سۇلايمان ئاۋازىنى چىقىرىپ ، سالام بېرىپ . يېتىمچىلار سۇلايمانغا دەرھال قاراشتى ۋە ھال سوراشتى . مۇساپىر - يېتىمچىلار سۇلايمان ئۇچۇن دۇنيادا تەڭداشسىز ، مېھرىبان كىشىلەر ئىدى ، ئۇنىڭ بۇلاردىن باشقا ھېچقانداق باشپاناھى يوق ئىدى ، چوڭ ئاتىسىنىڭ دەپنە مۇراسىمىمۇ ئاساسەن مۇشۇ مۇساپىرلار بىلەن ئۆتتى ، جىنازىنىمۇ مۇشۇ كىشىلەر كۆتۇرۇپ «ۋاي ئاتام» دەپ يىغلاشتى ، يىغلىغاندىمۇ شۇنداق قاتتىق يىغلىدىكى ، ئەتراپ مۇسىبەتنىڭ ھەسرەتلىك ساداسىدىن چاڭ كەلدى .

ئاردا مەيدىلىرىنى سېرىق قوناقنىڭ ساقلىدەك تۇكلەر باسقان كۆكسىنى ئوتقا قاقلاپ ئولتۇرغان ، يېشى ئوتتۇز ئالتە - ئوتتۇز يەتتىلەردىكى بىر كىشى سۇلايمانىنى يېنىغا چاقىرىپ :

— كېلە بالام ، كەل ، نېمىگە قورقۇپ تۇرىسەن ، ئىلگىرى بۇنچىۋالا قورقۇنچاق ئەمەستىڭغۇ ؟ ئاجايىپ ئەقىللىق ، زېرەك بالىنىڭ ، چوڭلار ئويلىمىغان ئىشلارنى قىلاتتىڭ ، ئەمدى سەن بىزنىڭ كىچىك باتۇرىمىز سۇلايمانغا ئوخشىماي قالدىڭ ، ئاتا - ئاناڭ سېنى جانلىرىدىنمۇ ياخشى كۆرەتتى . رەھمەتلىك چوڭ ئاتاڭ پۇتۇن ئۆمۇر بويى ئەركىنلىك ، ھۆرلۇك ، تەڭلىك ئۈچۇن ، ئاۋامنىڭ ئىشلىرى ئۈچۇن ياشاپ شېھىت بولدى . چوڭ ئاتاڭ ئاخىرقى ئۆمرىدە ئاتاڭ بىلەن ئاناڭنىڭ ئىنتىقامىنى ئالمەن دەپ ، ئارمانىغا يېتەلمەي قازا قىلدى . سەن ھۆرلۇك ، ئادالەت قۇربانلىرىنىڭ پەرزەنتى تۇرۇپ ، نەسلىڭنىڭ دۇشمىنى — قانخور

جاللاتلار بىلەن پۈل ئۇچۇن دوست بولدۇڭ...

سىرىق ئادەمنىڭ ئاۋازى بوغۇلۇپ ، قىزىل جىيەك قوڭۇر كۆزلىرىدىن سىرغىپ چۈشكەن ياش ، ئۆسۈپ چاڭگىلىشىپ كەتكەن ساقاللىرى ئارىسىغا كىرىپ كەتتى ، مۇساپىرلار باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ تۇرۇشتى ، سىرىق كىشى سۆلايمانىنىڭ يېنىغا كېلىپ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ مەڭزىدە توختاپ قالغان ياشنى يىرتىق قوللىرى بىلەن سۈرتتى :

— ئوغلۇم ، ئاتاڭ سەن تۇغۇلغاندا ئۆزى قىلالمىغان نۇرغۇن ئىشلارنى سېنى قىلالىسۇن ، دۇنيادا سۆلايمان پادىشاھدەك ئادالەتچى بولسۇن دەپ ئارزۇلاپ ، ئىسمىڭنى سۆلايمان قويغان بولغىيتتى بىلكىم . ئاناڭ سېنى توققۇز ئاي قورساق كۆتۈرۈپ ، ئاچچىق تولغاق يەپ تۇغۇپ ، ئاق سۈت بېرىپ بېقىپ ، قاتتىلىم بىلەن دوستلاشسۇن دەپ ئارمان قىلمىغان بولغىيتتى ، چوڭ ئاتاڭمۇ ئۆلۈكۈمنى ساتار دەپ ئويلىمىغان بولغىيتتى . مۇشتەك تۇرۇپ بۇنداق قارا يۈرەكلىكنى نەدىن ئۆگەندىڭ ! ؟

سۆلايمان ئۆزىنى بۇ مېھرىبان كىشىنىڭ قۇچىقىغا ئېتىپ ، بار ئاۋازى بىلەن ئۇن قويۇپ يىغلىۋەتتى !...

— ئاكىلار... مەن... مەن... مېنى... — ئۇ گەپ قىلىشقا بار كۈچى بىلەن تىرىشسىمۇ ئاغزىدىن پەقەت گەپ چىقىرالمىدى ، كانىيىنى غايىبانە بىر سىرتماق بوغۇپ قويغاندەك باشقا ھېچ نەرسە دېيەلمىدى ، بوغۇزىغا كەپلىشىپ قالغان گېپى بولسا «ئاتا ، ئانا... چوڭ ئاتا... ئاكىلار... بالاڭلار ئىنتىقام ئېلىش ، ئاشۇ جاللاتلاردىن قىساس ئېلىش ئۈچۈن شۇنداق قىلدى ، مېنى چۈشىنىڭلار ، ئاخىر ئىنتىقام ئالىمەن !... ئىنتىقام ! !... » دېگەنلەر ئىدى .

— تۇڧى يالغانچى نىجىس ، ھارام تاماق ئاۋاق شۇم ! ئىسىت غازى ئاتامنىڭ سەن شۇمۇغا قىلغان مېھرىبانلىقى ، ئەگەر بۇ ئىپلاسلىقلىرىڭنى بىلگىنىدە ، كىچىك چېغىڭدىلا بۆشۈكۈڭدە بوغۇپ ئۆلتۈرسە بوپتىكەن ! ؟ — ئارىدىن چاچراپ تۇرغان تۇرغۇن

سۇلايمانىنى چۇجىنى قامالىلمىغان سادەك يۇلۇپ ئېلىپ ، ئەسكى تۇماقتەك چۆرىمەكچى بولۇۋىدى ، سېرىق كىشى ئۇنى توسۇپ قويدى ، سالۇالىق سۇلايمانغا ئەلەم بىلەن چەكچەيدى . ئۇنىڭ ئىسلاشقان بەتبەشىرە چىرايى ئېيىقنىڭكىدەك سۇرلۇك تۇسكە كىرگەندى ، سۇلايمان قورقۇنىدىن لاغىلداپ تىترەپ كەتتى :

— ئاكا ـ ئاكا ! سەن !...

سالۇالىق سۇلايماننىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ تارتقۇچلاپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى :

— يوقال ، ئەسلىنى يوقاتقان ئىپلاس شۇم ! بىلەمسەن ، چوڭ ئاتاڭ رەھمەتلىكنىڭ ئۆلۈكىنى ئەللىك سەر ئاق تەڭگىگە ساتتىڭ ، چوڭ ئاتاڭنىڭ نامىنى پۇلغا ساتتىڭ ، قارنىڭ يېرىلىدىغۇ سېنىڭ ! ئاكىلىرىڭ ، شۇنچە ئەل ـ جامائەت تەڭگىنى ئالما دېسە ، پۇلنى كۆرۈپ ھەممىنى ئۇنتۇدۇڭ ، ھېچكىمنىڭ گېپىگە كىرمىدىڭ . مەرھۇم غازىكامنىڭ روھى ئۇرسۇن سەندەك ۋاپاسىز ھايۋاننى ، يوقال كۆزۈمدىن !...

ئۇ سۇلايمانىنى يەردىن يۇلۇپ ئېلىپ ، ئۆزىدىن بەش ـ ئالتە گەز يىراقلىققا چۆرۈۋەتتى ، ئۇنىڭ كانىيى بوغۇلۇپ خىرىلداپ قالغانىدى . بۇ قېتىم سېرىق ئادەمۇ ئۇنى توسمىدى . باشقا مۇساپىرلارمۇ ئۇن ـ تىنسىز يەرگە قارىشىپ ئولتۇرۇشتى . تۇرغۇنىڭ چىرايى قورقۇنچلۇق تۇس ئالغانىدى ، ئۇ شۇ تۇرقىدا بىردەم تۇرغاندىن كېيىن ، بېشىنى چاڭگاللاپ ھۆركىرەپ يىغلىغانچە ئىزىدا ئولتۇرۇۋالدى .

ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتى مۇساپىرلارنىمۇ يىغلىتىۋەتتى . ھەممىسى سۇلايمانغا غەزەپ ـ نەپرەت بىلەن غۇدۇراشتى . بۇ چاغدا تۇرغۇنىڭ ئىچىدە ھەر خىل يامان خىياللار ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى . سۇلايمان شاراقلاپ تۇرغان ئەللىك سەر ئاق تەڭگىنى ئالغان چاغدىلا ئۇنىڭ ئىچىگە بىر پارچە ئوت كىرىۋالغانىدى . ئۇ دەسلەپتە سۇلايماننى خالىي بىر يەرگە ئاپىرىپ ، پۇلنى تارتىۋېلىپ بۆلەك يۇرتقا قېچىپ

كەتمەكچى بولدى . لېكىن ساقچى باشلىقى سۇلايمانىنى پاناھىغا ئېلىۋالدى ، بۇ خۇددى ئوغرىنى قاراقچى ئۇرغاندەك بىر ئىش بولدى . ساقچى باشلىقىمۇ سۇلايماننىڭ پۇلىنى دەپ ئۇنى پاناھىغا ئالغانلىقىنى ، بەربىر ئاخىر قوغلايدىغانلىقىنى ئۇ ئېنىق بىلەتتى ، بۇ ئىشتىن ئۇنىڭ زەردىسى قاينىاپ ، سۇلايماننىڭ يالغۇز پەيتىنى كەلتۈرەلمەي ، ئارقىسىدىن پايلاپ يۈرەتتى . ئىش ھېچ ئوڭىنى بەرمىدى . سۇلايمان ئادەم مىغىلداپ تۇرغان چوڭ كوچا بىلەن مېڭىپ يا ساقچىغا ، ياكى يامۇلغا كىرىپ كېتەتتى ، بەزىدە ھاراق دۇكىنىدىن ھاراق ئالاتتىيۇ ، ئۇدۇل ساقچىغا كىرىپ كېتەتتى . تۇرغۇن مەخپىي ھالدا ئەگىشىپ يۈرۈۋەردى . ئىش ئوڭدىن كەلمىدى . ئىچىگە كىرىۋالغان ئوت ئۇنى ئۆرتەپ باراتتى ، شاراقلاپ تۇرغان ئاق كۆموش تەڭگە كۆز ئالدىغا كەلسىلا ئوتقا چۈشكەن قىلدەك تولغىنىپ كېتەتتى ، ئۇ ۋاقىتتىنلا ئۇزىراپ كېتىشىنى خالىمايتتى . چۈنكى ، بىر كۈن ئۇزارسا سۇلايماندىكى ئاق تەڭگە بىر ھەسسە خورايتتى ، ئويلىمىغان يەردىن سۇلايماننىڭ بۇگۈن بۇ يەرگە كېلىپ قالغىنىنى كۆرمەمدىغان ؟ !

«ئۇ ھازىر سۇلايمانىنى قوغلايدۇ ـ دە ، ئارقىسىدىن بېرىپ مەقسىتىگە يېتىدۇ ، بىراق ، ئۇنى ئارقىدىن قوغلاپ ماڭسا ماۋۇلار گۇمانلانمامدۇ ؟... » ئۇ مانا شۇنداق خىياللار ئىلكىدە ، تەلىيىنىڭ كاجلىقىغا يىغلىماقتا ئىدى .

سۇلايمان يەرگە يېنىچە چۈشتى . قويۇندىكى كۆموش تەڭگىلەر ئۇنىڭ گۆشسىز بەدىنىگە پېتىپ ، سىرتىق ئېشەك چاققانەك ئاغرىتىۋەتتى . لېكىن ئۇ ۋايسىماي ، تولغىشىپ ئورنىدىن تۇردى . ئولتۇرغانلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمىدى ، ئۇنى يۆلەپمۇ قويمىدى . قويۇندىكى مېتال پۇللار چوڭ ئاتىسىنىڭ ھاسىسىدىنمۇ قاتتىق ئىدى . كىم بىلىدۇ ، سۇلايمان قىساس ئالالماي ، كىشىلەرنىڭ ھازىر بەرگەن باھاسى ، لەنەت ـ نەپرىتى راستقا ئايلىنىپ ، رەھمەتلىك ئاتا ـ ئانىسى ، چوڭ ئاتىسىغا مەڭگۈ يۈز

كېلەلمەمدۇ ، تېخى !...

ئۇ يىغلىمىدى . ئو ئون گەز يىراقتا ئۆزىگە لەنەت بىلەن قاراپ تۇرغان مۇساپىرلارغا بىر ھازا قاراپ تۇردى . ئۇنىڭ كىچىككىنە يۈرىكى سۇسىز كۆلچەكتە قالغان نىمجان بېلىقتەك تېپىرلاپ يىغلىماقتا .

ئۇ قويىنىدىن چوڭ ئاتىسىنىڭ ئۆلۈكىنى سانتان پۇلنىڭ ئازراق ، ناھايىتى كىچىككىنە بىرقىسمىغا سېتىۋالغان بىرنەچچە گىرده ناننى ئېلىپ :

— ئاكىلار ، مەن سىلەرگە نان ئەكەلگەنىدىم ، — دېدى بوغۇق ئاۋازدا . شۇئان مۇساپىرلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ كەتتى . ئۇلارنىڭ چىرايىدىكى بايىقى نەپرەتلىك تۇمانلاردىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى . ئۇھ... شۇ ئاچ قورساق ئۇلارنىڭ ۋىجدانىنى ، قەسەملىرىنى يالماپ تاشلىغاندەك ئىدى ، ئۇلار سۇلايمانغا قاراپ يۇگۇرۇشتى .

— توختاش ، لەنىتى دەيۇزلەر !... ئۇ نان توڭگۇزنىڭ پوقىدىنمۇ ھارام ! ئۇ ناننى قايسىڭ يېسەڭ رەھمەتلىك غازى توكۇرنىڭ گۆشىنى يېگەن بىلەن ئوخشاش بولىسەن ! ئادەم گۆشى ھارام . يەر يۇتقۇر شۇم ئۇ نانلارنى چوڭ ئاتىسىنىڭ ئۆلۈكىنى ساتقان پۇلغا ئالغان !... — بايىتىن بېرى يىغلاۋاتقان تۇرغۇن ئورنىدىن سەكرەپ قوپۇپ ، بار ئاۋازى بىلەن سۆزلەيتتى . ئۇنىڭ ئاۋازى شۇنچىلىك چىقتىكى ، ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق ئەكس سادا پەيدا قىلدى . ئىتلارمۇ بۇ غەزەپلىك سادادىن چۆچۈپ ئويغىنىپ ھۇۋلاشقا باشلىدى . مۇساپىرلار ئىزلىرىدا توختاپ ، باشلىرىنى تۆۋەن سېلىشتى ، ئۇلارنىڭ خۇشاللىق ، ئۇمىد نۇرلىرى ئەكس ئەتكەن چىرايلىرى شۇئان تۇتۇلدى ، ئۇلار ئۆپكىدەپ يىغلاۋاتقان ھەمراھى تۇرغۇنغا مەيۇسلۇك بىلەن قاراشتى . ئۇ خىرىلداپ سۆزلىمەكتە ئىدى :

— بۇرادەرلەر ، ھارام نەرسىنى يېيىش مۇسۇلمانلار ئۈچۈن

ئۆلۈمدىنمۇ يامان ، ئادەم گۆشىنى يېيىش تېخىمۇ شۇنداق ، بولۇپمۇ ھۆرمەتلىك ئاتىمىز غازى توكۇرنىڭ گۆشىنى يېيىش بىز ئۈچۈن نومۇس . ئۇ ھايات ۋاقتىدا بىزنى ئاچ قويمىغان ، ئۇ ئۆلسە بىز ئۇنىڭ گۆشىنى يېمەيلى ، بۇگۈن كېچىنى ئاچ قورساق ئۆتكۈزسەك غازى ئاتىمىزنىڭ روھى بىزدىن خۇش بولمىدۇ ، ئۇ دۇنيادىمۇ يۈزىمىز ئۇنىڭ ئالدىدا يورۇق بولمىدۇ .

سۇلايمانىنىڭ قولىدىكى نانلار يەرگە — ئالدىدىكى پانقاققا چۈشۈپ كەتتى . ئۇ لېۋىنى قاتتىق چىشلىدى ـ دە ، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ، قەدىناس يەكپاي ئۆتۈكىنىڭ چۈشۈپ قالغىنىغا قارىماي يۈگۈرگىنىچە كوچا بويلاپ كەتتى ، ئۇ شۇنداق تېز يۈگۈردىكى ، بىر دەمدىلا ئۇنىڭ ئاۋاق جىسمى قاراڭغۇلۇق ئىچىدە كۆزدىن غايىب بولدى .

8

خۇپتەن ۋاقتى بولغانىدى . گازۋاي لامپا قاسىم شېكەرنىڭ پاكىز قىردۇرۇڭلۇغان بېشىنى يورۇتۇپ پارقىرىتىۋەتكەنىدى ، ئۇنىڭ ئۆي ، خوتۇن ، بالا ـ چاقىلىرى يېزىدىكى كەڭرى زېمىنىدا . ئۇ نۇرغۇن زېمىن ، ھېسابسىز مال ـ مۈلۈك ، كۆپلەپ ئىشلەمچىلەرگە ئىگىدارچىلىق قىلىدۇ . ئۆزى ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى ئىچىدە ياتاق تۇتۇپ ، يېتىپ قوپىدۇ . كەچتە بولسا قانغۇچە ئىچىپ ، خالىغىنىچە ئاشنا ئويناپ ، ئەيش ـ ئىشرەت قىلىدۇ...

بىر كومزەك ھاراق كۆتۈرگەن سۇلايمان ياتاقتا كىرىپ كەلدى .

كومزەكنى كۆرۈپ خۇشاللىنىپ :

— كەل ، شاكىچىك كەل ، يارايسەن ـ دە ، — دېدى قاسىم شېكەر ، — بىر كومزەك ئەكەلدىڭمۇ ؟ ھادى پونكتىدىن ـ ھە ؟

سۇلايمانمۇ ئۆز ئىشىدىن ھۇزۇرلىنىپ سۈنئىي ھىجايدى .

ئۇنىڭ يۈز - قوللىرى پاكىزلانغان ، ئورۇق مەڭزىگە قان يۈگۈ-رۈپ ، ئـەت قونغان ، ئۇستۈبشىمۇ بىر قۇر يېڭى كىيىم بىلەن يـېپىلغان بولۇپ ، كۆلگۈنچەك كۆزلىرىدىن قانداقتۇر بىر خىل زېرەكـلـىك چىقىپ تۇراتتى ، ئۇ قوينىدىن پىشۇرۇپ بويالغان بىرنەچچە تۇخۇمنى چىقىرىپ ، قاسىم شېكەرنىڭ ئالدىغا قويدى . هاراقتىن ئەمدىلا بىر رومكا ئىچكەن قاسىم شېكەر يېتىمنىڭ بۇ ئىلتىپاتلىرىدىن شادلىنىپ مەمنۇن بولدى :

— يـارايـسەن ئـاۋاق ئەزىمـەت ، كۆڭـلـۈمدىكىنى ئەجەب تاپسەن - هە ! ؟ سېنى نېمە بىلەن مۇكاپاتلىسام بولار ؟ — دېدى ئـۇ قـاقـاقلا كۈلۈپ ، سۈلايمانىنى ماختاپ ئەركىلىتىپ ، — هە راست ، هادى دوغا بۇ هاراقنى قانچە پۇلغا بەردى ؟

— بىرسەر كۈمۈش تەڭگىگە .

— هۇ ، هارام تاماق جازانخور ! مېنىڭ يۈز - خاتىرەمنىمۇ قىلماپتۇ - دە ! توختا ، ئۇ چېقىر كۆزگە ئۆزۈمنى بىر تونۇتۇپ قويىمسام !... هە بولدى ، ئاشۇ بىر سەرگە بىر هەپتىگىچە پۇلسىز هاراق ئىلىۋېرىمىز جۈمۇ .

قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىغان بۇ قانخور جاللات ئۆزىنىڭ ۋەهشىي ، ئاچ كۆز ، مۇتىهەملىكى بىلەن مەشهۇر بولۇپ ، ئۇنى كىشىلەر : «قاسىم شېكەر» دەپ ئاتىشاتتى . ئۇ ياقا يۇرتلاردىن كېلىپ قالغان مۇساپىر - سەرگەردانلارنى كۆرسە مال - مۈلكىنى هېچبىر سەۋەبسىزلا مۇسادىرە قىلىپ ، ئۆزىنى زىندانغا تاشلايتتى . شـۇڭا «قـاسىم شېكـەر» دېسە هەرقانـداق ئادەمـنىڭ ئەرۋاهى ئۇچاتتى !...

ئـۇ تـۇخۇمنى چالا سويۇپ ئاغزىغا قاپلاپ ، هاراقنى جامغا تولدۇرۇپ ئىچمەكتە ئىدى . سۈلايمان كومزەككە بىر پەس قاراپ تۇردى ، ئۇنىڭ يېنىدىكى چوڭ ئاتىسىنىڭ ئۆلۈكىنى سانقان پۇلنى مۇشۇ بىر - ئىككى ئاي ئىچىدە بۇ خۇنخور هاراق ئىچىپ ئازلا قويغانىدى ، پۇل بارغانچە ئازلاۋاتاتتى . ئۇ غازى بوۋاينىڭ قېنىنى ئىچىپ بولۇشقا ئازلا قالدى . يېنىدىكى كۈمۈش تەڭگىلەر تۇگىگەن

هامان سۇلايمان بۇ يەردە بىرەمگۇ تۇرالمايدۇ .

— جۇيجاڭ ئاتا ، بايا مېنى بىر نېمە بىلەن مۇكاپاتلايمەن دېگەنىدىڭىزغۇ ؟

— ھە ، راست ، ئۇنتۇپتىمەن ، نېمە مۇكاپات ئالىسەن ؟

قوۋزىدىن چېچىلىپ يوغان قورسىقى ئۇستىگە چۈشكەن تۇخۇم ئۇۋاقلىرىنى تېرىپ ئاغزىغا سالغاچ سورىدى قاسىم شېكەر .

— مەن سىزنىڭ كىچىك ساقچى ئەسكىرىڭىز بولسام دەيمەن ، — دېدى سۇلايمان ، ئەركىلىگەندەك قىلىپ .

— سەنما ؟ ها !... ها !... ها !... — قاسىم شېكەر ئاغزىدىكى تۇخۇمنىڭ بىر قىسمىنى پۇرقۇۋەتتى ، ئۇنىڭ كۆزلىرى كۈلكىدىن ئەسكى جۇۋىنىڭ تۆشۈكىدەك پۇرۇلۇپ كەتتى ، — ماقۇل ، ھازىردىن باشلاپ مېنىڭ كىچىك كانۇېيىم بول . ها... ها... ها ! !...

— مەن تاپانچا ئاسىمەنمۇ ؟

— ھىم ؟ ! ھازىر سەن تېخى كىچىك ، تاپانچىنىڭ قېپىغا باسۇرۇپ قويسام ھەپتە يېتىسەن ، سەل چوڭ بولغاندا...

— ئەمىسە بىرىڭ كۆتۈرۈپ باقاي .

— ھەي ، تولا مەمەدانلىق قىلمىساڭچۇ ! — دېدى قاسىم شېكەر قاپىقىنى تۇرۇپ .

— ماڭا بىرىدىغان مۇكاپاتىڭىز شۇمۇ ؟ — دېدى سۇلايمان دومسىيىپ .

قاسىم شېكەر ئوڭايسىز بىر قىياپەتتە ھەجايدى :

— ھەي ھارامزادە ، بىر گېپىمنى تۇتۇۋېلىپ تىلمىنى كەستىگىدە .

ئۇ بېلىدىكى تاپانچىنى ئېلىپ ، ئىچىدىكى ئوقلارنى چىقىرىۋېلىپ ، سۇلايمانغا بەردى . مۇزدەك تاپانچىنى ئېلىش بىلەن سۇلايماننىڭ يۈرىكى گۈپۈلدەپ سوقۇپ ، ئاغزىدا نەم قالمىدى . تاپانچا ھەقىقەتەن ئېغىر ئىدى . ئۇنىڭ كىچىككىنە ئاۋاق بەدىنى كاچكۇلدىن سۇزۇۋالغان كۈچۈكتەك تىترەپ كەتتى . تاپانچا قولىغا

ئۆتۈش بىلەن ئۇنىڭ كاللىسىدا قانداقتۇر بىر قورقۇنچلۇق خىيال «يالت» قىلىپ قالغاندى...

قاسىم شېكەرنىڭ قارا سىرلىق تاپانچىسى — مانا مۇشۇ ئۆزى تەستە كۆتۈرۈپ تۇرغان تاپانچا ئۆز ئاتىسىنىڭ مېڭىسىگە تەڭلىنىپ، ئاتىسىنى ئىزىدىن قىمىرلاتمىغان... كېيىن ئاتىسى يېنىدا ئۇزۇن كۆسەي مىلتىقلارنى تەڭلەپ تۇرغان ئىككى چېرىكنى بىر مۇشت، بىر كاللا بىلەن تىك موللاق چۈشۈرۈپ، ئىككى تاقلاپ بولغۇچە مانا مۇشۇ قارا ئەزرائىلنىڭ ئاغزىدىن «پاك» قىلىپ بىر ئوت چىقىپ ئاتىسىنى تىك موللاق چۈشۈرگەن. ئۇنىڭ يوتىسىدىن ئاققان قان ئۇزۇن قونجىلىق ئۆتۈكىنى تولغۇزغان. ئىككى چېرىك ئۇنى قولىدىن باغلاپ ئاتلىرىغا سۆرەتكىنىچە ئېلىپ كەتكەن... مانا مۇشۇ قولىدا تۇرغان نەرسىنىڭ ئاغزىدىن ھېلىقى قىزىل ئوت چىقىمغان بولسا بەلكىم ئاتىسى يىقىلمىغان، يۇگۇرۈپ كېتىۋەرگەن، پەقەت توختىمىغان بولاتتى. ئۇنىڭ ئاتىسى ئالدىراپ يىقىلمايتتى. چېلىشسىمۇ نى - نى ئادەملەرنى بېشىغا ئېلىپ يەرگە ئۇرىدىغان ئادەم ئىدى. «ئابدۇكېرىم پالۋان» دەپ ئۇنى ھەممە ئادەم ھۆرمەتلەيتتى. ھەقىقەتەن پالۋان ئادەم ئىدى. ئەمما باشمالتاق قولچىلىك كېلىدىغان مۇشۇ نەرسە ئاتىسىنى يىقىتۇەتكەنىدى. دېمەك، بۇ نەرسە ھەرقانداق ئادەمنى يىقىتۇېتەلەيدىكەن. بەلكى قاسىم شېكەر بىلەن ھاكىمنىمۇ يىقىتۇېتەلەيدىغان ئوخشايدۇ ياكى بۇ نەرسە ئۆز ئىگىسىنى بىر سىلىق كۆزىدە قاراپ تۇرۇپ يىقىتمايمۇ قالارمۇ؟

سۇلايمانىنىڭ ئەمدىلا قان يۇگۇرۇشكەن ئورۇق يۈزى تاتىرىپ كەتتى. قاسىم شېكەر خىرىلداپ كۈلۈپ سورىدى:

— قانداق، قورقامدىكەنسەن؟

— ياق... ياق... قورقمايمەن، — دېدى سۇلايمان دەررۇ جاۋاب بېرىپ، — مەن دېگەن سىزنىڭ ساقچىڭىز تۇرسام...

ئەمەلىيەتتە سۇلايمان قولىدىكى ئۇ نەرسىنى مۇمكىنقەدەر، بىردەم بولسىمۇ ئۇزاقراق تۇتۇپ تۇرۇشنى، بەلكى مەڭگۇ ئۆزىنىڭ

بولۇشىنى ئارزۇ قىلاتتى . شۇنى دەپ پۇلنىڭ كۆپىنى خەجلەپ ئاران تۇتالىغۇدەك بولدى .

سورىدى ئۇ :

— بۇنى مەنمۇ ئاتالامدىمەن ؟

كومىزەكنى قۇرۇقداپ بولغان قاسىم شىكەر شىر كەيپ بولغانىدى . ئۇ قىزارغان كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ سۇلايمانغا تىكىلدى . سۇلايمان ئەركىلىگەن قىياپەتتە يەنە سورىدى :

— سىزنىڭ كانۇيىڭىز بولغاندىكىن ، مەنمۇ بىلمەن ـ ھە ، ئاكا ؟

— ئۆگەنسەڭ بىلىسەن ، — دېدى قاسىم شىكەر مەستلىكتە خىرىلداپ كۇلۇپ ، — بولدى تولا گەپ قىلماي ھېلىقى ئۇجمىلىك ھويلىدىكى ئاچاڭنى چاقىرىپ كەل .

— قورقمەن...

— قورقمەن ! ؟...

— ھەئە ، كېچە بولۇپ كەتتى...

— ھۇ ھارامزادە ، توخۇ يۇرەك ، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى تالادا ، گۆلەختە يېتىپ قورقمايسەن ، ئەمدى قورقۇمسەن ! ؟

— يولدا بالىلار توسۇۋېلىپ ، ئۇرۇپ ماڭغىلى قويمايدىكەن ،— دېدى سۇلايمان يىغلامسىراپ .

— ھازىر كېچىدە ئۇ ھارىمىلار يوق ، بېرىۋەر ، — دېدى قاسىم شىكەر نەشە سىلىنغان چىلىمنى پۇرقىرىتىپ شورىۋالغاندىن كېيىن .

— ھازىر ھەممىسى يولغا چىقىۋېلىپ ئاق سۆڭەك ئويناىدۇ .

قاسىم شىكەر بىر ھازا ئۇن ـ تىنسىز جىم بولدى . ئۇنىڭ ئاغزىدىن پۇرۇلداپ چىقىۋاتقان كۆكۇش ئىس ئۆينى بىر ئالدى . سۇلايمان يەر تېگىدىن قاسىم شىكەرگە زەن سالدى : ئۇنىڭ كۆزلىرى ئېلىشقانىدى .

— سىز خاپا بولىدىكەنسىز ، — دېدى سۇلايمان دومسايغان ھالدا ، — گېپىمگە ماقۇل دېسىڭىز ئاندىن قىچقىرىپ بېرىمەن .

قاسىم شېكەرنىڭ كۆزلىرى پارقىراپ كەتتى :
— قايسى گېپىڭگە ؟
— ماڭا تاپانچا ئېتىشنى ئۆگىتىپ قويسىڭىز ؟
— ئەكە ، جاھىل يېتىم ئوغلاق ، — دېدى قاسىم شېكەر ، ئۇ تاپانچىنى قولىغا ئېلىپ قۇرۇق شاراقلىتىپ قويدى ، — تۈتە مانا ، ماۋۇ تەپكىنى باسساڭ ئېتىلىدۇ .
سۇلايمان تاپانچىنى قولىغا ئېلىپ سورىدى :
— قاياققا ئاتسامەن ؟
— نەگە ئاتساڭ بولىۋېرىدۇ .
سۇلايمان تىترەپ كەتتى ، ئۇنىڭ پۈت ـ قولى ماغدۇرسىزلىنىپ ، تاپانچا قولىدىن چۈشۈپ كېتىشكە تاسلا قالدى .
— ئاتمامسەن نان قېپى ! ئاسمانغا — ئۆينىڭ تورۇسىغا قارىتىپ ئاتە !...
— چاق !...
سۇلايمان ھەيران بولدى . چۈنكى ئۇ تەپكىنى بېسىۋىدى ، «چاق» قىلغان ئاۋازدىن بۆلەك ، تاپانچىنىڭ ئاغزىدىن ھېچنېمە چىقمىدى . «بوشراق بېسىپ قالدىممىكىن يا ؟» ئۇنىڭ يۈرەك سوقۇشمۇ توختاپ قالغاندەك ئىدى .
— ئاكا ، بۇنىڭ ئاغزىدىن ھېچنېمە چىقمىدىغۇ ؟
— ئوق يوق ، — دېدى قاسىم شېكەر پەرۋاسىزلارچە جاۋاب بېرىپ ، — نېمانداق مەن تەرەپكە ئاتسەن ھارامزادە ؟
— قولۇم كۆتۈرەلمىدى ، — دېدى سۇلايمان تەبىئىي ئاھاڭدا ، — ئۆزىڭىزنىڭ تۇرسا ، سىز تەرەپكە قىلسام نېمە بوپتۇ ؟
— نېمە ! ؟ ھا !... ھا !... ھا !... ۋاي گالۋاڭ ئەخمەق . بۇ نەرسە ئىگىسىنى تونۇيالامتى ؟... جۇگۇ ، تولا قاپاقباشلىق قىلماي ھېلىقى ئىشىڭغا ماڭ .
سۇلايمان خۇشال بولۇپ چىقىپ كەتتى . ئۇ چوڭ يولغا چىقىپ ، شۇنداق يۈگۈردىكى ، ساقچى ئىدارىسىنىڭ دەرۋازىسىنى باققان قارا كۆچۈك ئۇنىڭ بىلەن تەڭ يۈگۈرۈپ ، يېتىشەلمەي

توختاپ قالدى . ئۇنىڭ كاللىسىدا بىرلا سۆز يادلانماقتا ئىدى : «بۇ نەرسە ئىگىسىنى تونۇيالامتى ؟... »

9

هاكىمنىڭ يەتتە ياشلىق ئوغلى ئوبۇل بەگزادە بىر تۇمۇچۇقنى چىڭ سىقىمدىغان هالدا ئىشىك ئالدىدىكى دىۋاندا ئولتۇراتتى . سۇلايمان بولسا كىچىككىنە قوللىرىنى ئەپچىللىك بىلەن هەربىرىكەتلەندۈرۈپ قوۋزىقى سويۇۋېتىلگەن سۆگەت چىۋىقىدا قەپەس توقۇۋاتاتتى .

— ئىتتىك بولمامسەن ، — دېدى ئوبۇل بەگزادە تومۇچۇقنى قەپەسكە سولاشقا ئالدىراپ .

شۇ ئەسنادا قوللىرىنى كەينىگە تۇتقان هالدا ئۆيدىن چىقىپ كەلگەن هاكىم بالىلارنىڭ ئويۇنىغا قىزىقىپ بىرەەم قاراپ تۇردى . سۇلايماننىڭ قولىنىڭ ئەپچىللىكىگە زوقى كەلدى بولغاي ، بەگزادە خىرىلداپ سورىدى :

— يەنە بىرنى قاچان تۇتۇپ بېرىسەن ؟

— يەنە قۇرۇپ قويدۇققۇ ؟ — دېدى سۇلايمان قەپەس توقۇۋېتىپ ، — چۇشسىلا يەنە تۇتۇۋالىمىز .

هاكىم كۇلۇپ قويۇپ كېتىپ قالدى . سۇلايمان قەپەس توقۇشنى داۋام قىلماقتا...

چوڭ ئاتىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ، ئۇ هېلىقى ئەللىك سەر پۇلنى ئالغاندا هاكىمنىڭ بۇ بەگزادىسى بىلەن تونۇشۇپ قالغان . قىشتىن بۇيان تولا چاغلاردا ئوبۇل بەگزادىغا قۇشقاچ تۇتۇپ بېرىپ يۈردى . هاكىم دەسلەپ بۇ قەلەندەر سوكىنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقارغانىدى ، بەگزادىسى يىغلاۋېرىپ بېشىنى ئوچاق ئېتىۋەتتى ، ئىلاجسىز سۇلايماننى تاپتۇرۇپ كەلگەنىدى . سۇلايمان كۇندۇزى هاكىمنىڭ قورۇسىدا بەگزادە بىلەن ئوينىسا ، كەچتە ساقچى ئىدارىسىگە كېلىپ قېرى چايچىنىڭ يېنىدا ياتاتتى . قېرى چايچى

بالا ـ چاقسى بولمىغاچقا چايخانىنىڭ بۇرجىكىدىكى سۇپىدا يالغۇز ياتاتتى . قاسىم شېكەر سۇلايمانىنى پاناھىغا ئالغاندىن كېيىن ئۇنى چايچىغا ھەمراھ قىلىپ قويغاندى . قېرى چايچى بۇ يېتىم ئوغۇلنى ئۆز بالىسىدەك ياخشى كۆرۈپ قالدى .

10

بىر تۇرۇلغا ئۇچۇپ كېلىپ ھاكىمنىڭ قورۇسى ئارقىسىدىكى باغدا سايراشقا باشلىدى . نەچچە كۈندىن بېرى تازا ئىچى پۇشقان بەگزادە بىلەن سۇلايمان باغ ئىچىگە قاراپ يۇگۈرۈشتى .

تۇرۇلغا ئەمدى يېشىل يوپۇرماقلار بىلەن چۈمكەلگەن قېرى ئامۇت دەرىخىنىڭ ئۇچىدا سايراۋاتاتتى .

— ئۇنى تۇت ، ئۇنى تۇتۇپ بەر ! — دېدى بەگزادە تۇرۇلغىنى كۆرسىتىپ ، — تۇتۇپ بەرمىسەڭ ئاتامغا دەيمەن .

— ئۇنى تۇتماق ئوڭاي ئەمەس ، — دېدى سۇلايمان سالماقلىق بىلەن چۈشەندۈرۈپ ، — ئۇ بەك ھوشيار جانىۋار ، ئۇنى تۇمۇچۇق ياكى ئاق قۇشقاچتەك تۇتۇۋالغىلى بولمايدۇ .

— ماڭا ئۇنى تۇتۇپ بەر دېدىم ، تۇتۇپ بەر ، — دېدى بەگزادە ئارتۇقچە قەغىشلىك قىلىپ ، — تۇتۇپ بەرمەيدىغان بولساڭ دادامغا دەيمەن !...

— مەندە نېمە ئامال ، — دېدى سۇلايمان غەزىپى كېلىپ ، — مېنىڭ يا قانىتىم بولمىسا...

— ياق ، سەن تۇتالايسەن !...

— ئۇنداق بولسا ، — دېدى سۇلايمان بىرئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن بەگزادىگە ، — ئۇنى ئاتاڭنىڭ تاپانچىسى بىلەن ئاتايلى ، سەن تاپانچا ئېتىشنى بىلەمسەن ؟ — بەگزادە مەيۈس ھالەتتە بېشىنى چايقىدى . سۇلايمان ئۇنىڭغا دومسىيىپ تۇرۇپ :

— ھېم ، سەن تېخى بەگزادە تۇرۇپ تاپانچا ئېتىشنى

بىلمەمسەن؟ مېنىڭ ئاتامنىڭ تاپانچىسى بولمىسىمۇ مەن جېنىمدا تاپانچا ئېتىشنى ئۆگىنىۋالدىم. قاسىمكام ماڭا تاپانچا ئېتىشنى ئۆگىتىپ قويدى. ئىسىت، ئاتاڭ ساڭا تاپانچا ئېتىشنى ئۆگىتىپ قويماپتۇ - دە!؟...

بەگزادە كالپۈكلىرىنى ئۇمچەيتىپ، يىغلىماقچى بولۇۋىدى، سۇلايمان دەررۇ ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ:

— يىغلىما، مۇنداق قىلايلى، بۇ جانىۋار باغقا ئۆگىنىپ قاپتۇ، ئەتە يەنە كېلىدۇ. سەن ئاۋۇال ئاتاڭدىن تاپانچا ئېتىشنى ئۆگەن، ئاندىن تاپانچىنى ئېلىپ چىق، تۇرۇلغىنى ئاتىمىز.

11

كەچقۇرۇن ھاكىم ھەرقانداق قىلىپمۇ ئوغلىنى گوللىيالمىدى. ئاخىر تاپانچا ئېتىشنى ئۆگىتىشكە مەجبۇر بولدى. بەگزادە تاپانچىنى ئاران كۆتۈرۈپ تۇرۇپ، ئاسمانغا ئىككى پاي ئوق ئېتىپ، شادلىقتىن بېشى كۆككە يەتكەندەك بولدى.

ئەمدى ئۇ ئەتە ئۆينىڭ ئارقىسىغا چىقىپ، سۇلايمان بىلەن تۇرۇلغا ئاتىدۇ. ئاتىسى قانچىلىك يالۋۇرسىمۇ تاپانچىنى بەرگىلى ئۇنىمىدى، بەلكى تاپانچىنى مەھكەم قۇچاقلىغىنىچە ئۇخلاپ قالدى.

12

سەھەردە ھاكىم قورۇسىنىڭ ئارقىسىدىن ئاڭلانغان ئوق ئاۋازى قورۇنىڭ ئىچىنى زىلزىلىگە سېلىپ، ھاكىم، خېنىم ۋە چېرىكلىرنى ئۆرە - تۆپە قىلىۋەتتى. ئۇلار ۋارقىرىشىپ - جارقىرىشىپ، باغقا يۈگۈرۈشتى. باغدا بەگزادە بىلەن سۇلايمان تۇراتتى. ئوبۇل بەگزادە تاپانچىنى سۇلايمانغا بەردى. سۇلايمان ئامۇت دەرىخىگە قارىتىپ يەنە بىر پاي ئوق ئاتتى. ئۇلار ئىككىسى

خۇشال بولۇپ قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى . بەگزادە سۇلايمانئاڭ قولىدىكى تاپانچىنى ئالدى ، ئاتماقچى بولۇپ قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈشىگە تۇيۇقسىز بىر چېرىك كېلىپ تاپانچىنى تارتىۋالدى ۋە سۇلايمانئاڭ بىر تېپىپلا تىك موللاق چۈشۈرۈۋەتتى ، سۇلايمانئاڭ بۇرنى قاناپ كەتتى ، بەگزادە ئۆزىنى يەرگە تاشلاپ يۇمىلاپ ، چىرقىراپ يىغلاشقا باشلىدى .

خېنىم كېلىپ چېرىكنىڭ تەستىكىگە بىرنى سېلىپ تاپانچىنى تارتىۋالدى . چېرىك شۇئان ئىزىغا تىزلاندى . بەگزادىنى يۆلەپ تۇرغۇزغان خېنىم ئۇنىڭغا تاپانچىنى تۇتقۇزدى ۋە توپىسىنى قېقىشتۇرغاچ ئۇنى بەزلىگىلى تۇردى :

— يىغلىماڭ جېنىم قوزام ، يىغلىماڭ ، ئاشۇ ئەسكى سىزنى خاپا قىلدىمۇ ؟ خاپا بولماڭ .

«پاڭ» قىلىپ ئېتىلغان ئوق ، تىزلىنىپ ئولتۇرغان چېرىكنى ئارقىسىغا ئۇچۇرۇۋەتتى . ئۇ چالا بوغۇزلانغان كالىدەك خارقىراپ ، قېنىنى چاچرىتىپ ، بىردەم تېپىچەكلىدى ـ دە ، جىمىقتى .

ئوق ئۇنىڭ بوغۇزىغا تەگكەنىدى . بەگزادە تاپانچىنى تاشلىۋېتىپ چىرقىرىغانچە ئانىسىنى قۇچاقلىۋالدى . سۇلايمان قوغلاپ چىقىرىلدى .

13

يېرىم كېچە ، تولۇن ئاي قارا بۇلۇتلار ئارىسىدا قالغان .

«پاڭ ـ پۇڭ» قىلىپ ئېتىلغان ئوق ئاۋازى غەپلەتتە ئۇخلاپ قالغان زېمىننى ئەنسىز ساراسىمگە سېلىۋەتتى . توخۇلار قاتتىق قاقىلدىشىپ كېتىشتى ، تۇمشۇقىنى قۇيرۇق ئاستىغا تىقىپ يانقان ئىتلار قاۋشىپ كەتتى ، زېمىن چاپاق باسقان كۆزىنى ئېچىپ مەڭدەپ كەتتى . شۇنچىلىك ۋەھىمە ، مەڭدەشلەرنى كەلتۈرۈپ چىقارغان سۇلايمان ئىدى . ئۇ ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئېگىز ھويلا

تېمىدىن چاققانلىق بىلەن سەكرەپ چۈشتى - دە ، قاراڭغۇلۇق قوينىدا قۇيۇندەك يۈگۈرۈپ ، ساقچى ئىدارىسىدىن يىراقلاپ كەتتى . ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئىچىنى بىر دەمدىلا قىيا ، چىيا ، داد - پەريات ، قالايمىقان ۋارقىراشلار ، تىللاشلار ، دۈپۈرلەپ يۈگۈرۈشلەر قاپلاپ كەتتى .

— قا... قاسىم جۇجاڭنى بىرى ئېتىۋېتىپتۇ ! !...

— كىم ! ؟ ھۇ ، ئاناڭنى !... قاراۋۇل پىتىلقلار نېمە ئىش قىپتۇ ؟ تېز قوغلاڭلار !...

ھايات - ھۇيت دېگۈچە ساقچى ئىدارىسىنىڭ دەرۋازىسىدىن چىققان ئاتلىقلار بىر - بىرىنى تىللىشىپ ، ۋارقىرىشىپ - جارقىرىشىپ قاتلىنى ئىزلەپ تەرەپ - تەرەپكە چېپىشتى .

سۇلايمان ھاسىرغان ھالدا يۈرگۈرمەكتە ، ئۇنىڭ قوينىغا سىلىۋالغان تاپانچا بايا تىن بەدىنىنى كۆيدۈرۈۋەتكەن بولسا ، ئەمدى بىر پارچە مۇزغا ئايلانغان بولۇپ ، كۆز ئالدىدىن بايىقى مەنزىرە ئۆتمەكتە ئىدى .

كەچتە ئۇ قوينىدىكى ئاخىرقى تەڭگىگە ھاراق ، گۆش ، تۇخۇم ئەكىلىپ قاسىم شېكەرگە سۇندى . قاسىم شېكەر قانداقتۇر بىر ئىشتىن خاپا بولۇپ ، چېچىلىپ تۇراتتى . تازا خۇمارى تۇتقان بىر پەيتتە كەلگەن بۇ نازۇنېمەتلەر ئۇنى دۇم سالدى . ئۇ بولۇشىغا يېدى ، ئىچتى . تاكى مەست بولۇپ ، چوشقىدەك خارقىراپ ئۇخلىغۇچە ئىچتى . سۇلايمان بۇرۇنلا چايخانىغا ھەيدەلگەنىدى ، بىراق مۇھاپىزەتچىمۇ نەپسى يامان ، ھاراقخۇمار بىر نېمە بولغاچقا ، ئاللىقاچان مەست بولۇپ ، ياندىكى ئۆيگە كىرىپ ئۇيقۇغا كەتكەنىدى .

يېرىم كېچە بولغاندا سۇلايمان چايخانىدىن چىقتى ، تام بېغىرلاپ قاسىم شېكەرنىڭ تۇرالغۇسىغا كەلدى . ئاۋۇال پەم بىلەن ئالدىن تەييارلاپ قويغان ئون ئىككى پەرىلىك تۆمۇر قۇلۇپىنى يان ئۆيدىكى مۇھاپىزەتچىنىڭ ئىشىكىگە سالدى . ئاندىن تاقاقسىز

قالغان ياتاققا كىردى ـ ده ، تىمىسقىلاپ بېرىپ ، ئەچىللىك بىلەن تاپانچىنى سۇغۇرۇۋالدى . قاسىم شېكەر ھېچنېمىنى تۇيمىدى . ناھايىتى سېسىق ، قوپال ئاۋازدا يەل قويۇپ بېرىپ ئىنجىقلاپ مىدىرلىدى . سۇلايماننىڭ يۇرىكى ئاغزىغا كەپلىشىپ ، بەدەنلىرى تاياقتەك قېتىپ قالدى ، قاسىم شېكەر يەنە جىم بولۇپ ، خورۇلداشقا باشلىدى . سۇلايمان تاپانچىنى ئاستا ئۇنىڭ بېشىغا توغرىلىدى ـ ده ، تەپكىنى باستى :

— «پاڭ !... »

ئۇ چاقماق تېزلىكىدە چايخانىنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ ، قورۇ تامدىن پەسكە چۈشۈپ بولدى ۋە يۇگۇرگىنىچە ھاكىم قورۇسىنىڭ ئارقا تەرىپىگە كېلىپ ، قويۇق جىگدە چاتقاللىقى ئارىسىغا يوشۇرۇندى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ كەلگەن بىر كۆلەڭگىمۇ ئۇنىڭدىن ئون گەز يىراقلىقتىكى قويۇق جىگدە چاتقاللىقىغا يوشۇرۇندى .

كىچىككىنە ناھىيە بازىرىدا قىيامەت قايىم بولدى . ئىشكىلەر چېقىلىپ ، ئېغىل ـ قوتانلار قېزىلىپ ، ئۆي ـ ئۆيلەردىن يېرىم يالىڭاچ كىشىلەر ھەيدەپ چىقىرىلدى . بوۋاقلارنىڭ چىرقىراپ يىغلاشلىرى ، ئىتلارنىڭ ئەنسىز قاۋاشلىرى ، چېرىكلەرنىڭ ئاغزىغا كەلگىنىنى دەپ ۋارقىراشلىرى بازارنى بىر ئالدى . كوچا ـ كوچىلاردىن ھەيدەپ چىقىرىلغان كىشىلەر چېرىكلەرنىڭ قارا كۆسەيلىرى بىلەن يامۇل ئالدىغا توپلانماقتا ئىدى . تونۇر بېشىدىكى بىر توپ سەرگەردان مۇساپىرلارمۇ قوللىرى باغلىنىپ ھەيدەپ كېلىندى ، لېكىن بۇلارنىڭ ئارىسىدا تۇرغۇن يوق ئىدى .

14

خورازلار بەس ـ بەستە چىللاشقا باشلىدى . تاڭ ئالدىدىكى قاراڭغۇلۇق باشلاندى . سۇلايمان قويۇق جىگدە چاتقاللىقى

ئارىسىدىن پەم بىلەن چىقىپ ، ھاكىم بېغىغا سۇ كىرىدىغان ئېرىقنى چۆشتى - دە ، ئېرىق ئىچىدە ئۆيۈغان مۇز ئۈستىدە ئۆمىلەپ ماڭدى . سۇئگۇچكە بىرنەچچە قېتىم دوقۇرۇپ ، كىرىشكە ئۇرۇنغان بولسىمۇ ، توسۇقتىن ئۆتۈپ باغ ئىچىگە كىرىشكە بولمىدى . قوللىرى مۇزلاپ ، تاياقتەك قېتىپ كەتكەن بولسىمۇ ئۇ پۇتۇن ئەس - يادى بىلەن باغ ئىچىگە كىرىشنى ئويلايتتى . ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كەلگەن كۆلەڭگە شەپە چىقارماي ئۆچ گەز يىراقلىقتىكى قېرى سۆگەت دالدىسىغا كېلىپ تۇردى ، سۇلايمان بۇنى سەزمىدى ، لېكىن كۆڭلى بۇزۇلۇپ يىغلىۋەتتى : «بۇ باغقا كىرەلمەيۋاتىمەن ، تامدىن باغقا كىرىۋالسامىلا خالاغا مۆكۈنەتتىم - دە ، ھاكىم دېگەن جاللاتنىمۇ !... چوڭ ئاتا ، ماڭا مەدەت بېرىڭە ، مېنى يۆلىگە ، مەن مۇشۇ تامدىن ئۆتۈۋالسامىلا... » سۇلايمان ئۆكسۈپ يىغلايتتى . ئۇنىڭ كۆزى ئېگىز باغ تېمىغا يېقىن ئۆسكەن سۆگەت بادرىسىغا چۈشتى .

سۇلايمانىنىڭ بايىقى سۆزلىرىنى قېرى سۆگەت دالدىسىدا تۇرۇپ ئاڭلىغان كۆلەڭگە تۇرغۇن ئىدى . ئۇ ئىككى كۈندىن بېرى مۇساپىرخانىسىغمۇ بارماي كېچە - كۈندۈز ساقچى ئىدارىسى ئەتراپىدا يوشۇرۇنۇپ ، سۇلايمانىنى پايلاپ ياتقانىدى . بايا سۇلايمان تامدىن چۈشكەندىن كېيىن ئۇ ئەگىشىپ كەلگەنىدى . «ھە ، ئەسلىدە سەن شۇم قاسىم شېكەرنى ئۆلتۈرۈپ بولۇپسەن - دە ! يائاللا !... نېمىدېگەن جىگەرلىك نېمىسەن ، ھېچبىر ئادەمنىڭ ئەقلىگە كەلمەيدىغان ئىش ، ئەمدى سەن ھاكىمنى ئۆلتۈرمەكچى . يائاللا ، ئات كاللىسىدەك يۇرىكى بار شۇمكەن - دە !... مەن سېنىڭ پۇلۇڭنى ئالمەن دەپ... ھە توختا ، سېنىڭ ئۇنچىلىك پۇلۇڭنى ئېلىپ قانچىلىك باي بولارمەن ! ؟... » ئۇنىڭ خىيالى شۇ يەرگە كەلگەندە ، سۇلايمان تىك ئۆسكەن ياش سۆگەت بادرىسىغا يامىشىقا باشلىدى ، پۇرسەتنى قولدىن بەرسە بولمايدىغانلىقىنى پەملىگەن تۇرغۇن ئېچىرقاپ كەتكەن ياۋۇز بۆرىدەك ئېتىلىپ بېرىپ ، سۇلايمانىنى باسماداپ ، كانىيىنى ئامبۇردەك قىسۋالدى :

— ھۇ يەر يۈتقۇر ، ئادەم سۇرەتلىك شايانۇن شۇم !... — دېدى ئۇ تاپانچىنى تارتىۋېلىپ ، سۇلايمان ھەرقانچە تېپىچەكلەپمۇ ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمىدى !...

* * *

ھاۋانى تۇمان باسقان كۈنلەرنىڭ بىرى ، ئەتىگەن ، يامۇل ئالدى ئادەم دېگىزغا ئايلانغانىدى ، قوراللىق چېرىكلەر خەلقنىڭ چۆرىسىدە مازارلىقنىڭ شەددىسىدەك ئەگرى ـ بۈگرى سەپ تۈزۈپ تىك تۇراتتى .

مۇنبەردە بولسا ھاكىم باشلىق ئەمەلدار ، قازى ـ ئاخۇنۇملار ئولتۇرۇشاتتى .

سورۇنغا چەمبەرچاس باغلىنىپ ، ئاغزىغا لاتا تىقىلغان سۇلايمان كەلتۇرۇلدى . كىشىلەر توپى تەۋرەپ كەتتى .

— ۋاي جېنىم ، قاسىم شېكەرنى ئۆلتۈرگەن قاتىل ئىشۇمىكەن ؟ !

— ئۆزى مۇشتەك تۇرىدۇ ، ئەجەب يامانكەنا ! ؟

— باتۇر قۇش نەسلىنى دوراپتۇ !...

قاسقاندەك سەللە ئورىغان قازى جانابلىرى ھۆكۈم ئېلان قىلىشقا باشلىدى :

— ... ئىلى قىزىل پاچاق باندىتلىرىنىڭ شېرىكى نىياز غازى مۇرتەدنىڭ تۇخۇمى ، مانا بۇ شايانۇن شۇم — سۇلايمان ، ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى قاسىم شېكەرنى ئۆلتۈرۈپ ، يەنە ھاكىم جانابلىرىنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان . شەرئىەتتە بۇ چوڭ جىنايەت ھېسابلىنىدۇ . ئادەم ئۆلتۈرگەن كىشى ئىماندىن ئايرىلىدۇ ، ئوغرىلىق قىلغانىنىڭ قولىنى كېسىش ، ئادەم ئۆلتۈرگەننى ئۆلتۈرۈش شەرىئەتنىڭ مۇقەددەس ھۆكمى . شۇنىڭ ئۈچۈن سۇلايمان دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈلۈپ كىشىلەرگە ئىبرەت

قىلىنسۇن !...

ياشقا تولغان ھەسرەتلىك كۆزلەر دارغا تىكىلدى ، رەھىمسىز جاللاتلار ھەربىر كەلدى . قانلىق سىرتماق كىچىككىنە نارەسىدىنى خۇددى بېلىجانىنى ئىلغان قارماقتەك ئېگىزگە تارتىپ چىقىپ كەتتى !...

نارەسىدىنىڭ ئاغزىغىمۇ قېپلىن ، بۇخسىغان رەزگى لاتىلار تىقىۋېتىلگەن بولۇپ ، ئۇنىڭ ئاستىدا ئاشۇ ھۇ تارتىپ يىغلىشىۋاتقان نادان ئانىلارغا ، ئۆزى بىلەن تەڭتۇش بالىلارغا ، بۇ پاجىئەگە قاراشقا جۇرئەت قىلالمايۋاتقان زېمىنغا ، ئەر بولۇپ تۆرەلگەن دىلى مەجرۇھ قابىل ئەزىمەتلەرگە دەيدىغان قانچىلىك گەپلىرى بار ئىدىكىن - تاڭ ؟ !...

1986 - يىل ، قەشقەر .

زېمىن ، قارا ئادەملىرىڭگە !

ئەي زېمىن ، بۇرنۇڭ سەزمەس بولۇپ قالدىمۇ ؟ سېسىقچىلىقتىن كۆڭلۈڭ ئاينىمىدىمۇ ؟ ئادەملىرىڭنىڭ گەپلىرى شۇنچىلىك سىلىق ، چىرايلىق بولغان بىلەن ئۇلارنىڭ ھەربىر نەپىسىدىن سېسىق بۇس چىقىدۇ . ئادەملىرىڭدىن سېنىڭ ئۈستۈڭگە چۈشۈۋاتقان پاسكىنىچىلىقلار پۈتۈن جىسمىڭنى بۇلغۇۋەتتى . ئادەملىرىڭ سېنىڭ ساپ ھاۋايىڭنى سۇمۇرۇۋېلىپ ، قەلبىدە بۇلغىنىپ كەتكەن بۇسلارنى قويۇۋېتىۋاتىدۇ . زېمىن ، بۇنى بىلدىڭمۇ ؟ بەلكى بۇنىڭغا ئىشەنمەيۋاتقانسەن . مانا ، ئادەملىرىڭ سېنىڭ ئۈستۈڭگە دەسسەپ ، بەدىنىدىن قۇيۇلغان سېسىق تەرلىرىنى ساڭا تۆكۈۋاتىدۇ . مانا ، بۇ پاسكىنىچىلىقلار سېنىڭ كۆزۈڭنى كور ، بۇرنۇڭنى سەزمەس ، قۇلىقىڭنى گاس ، ئاغزىڭنى تىلسىز ، پۈتۈڭنى پالەچ ئادەمگە ئوخشىتىپ قويدى . مەيلى ، ئاڭلا ياكى ئاڭلىما ، مەن بار ئاۋازىم بىلەن توۋلاپ باقاي : «زېمىن ، قارا ئادەملىرىڭگە !»

ئەي زېمىن ، قارىغىن : سېنىڭ بۇنچىلىك ھالغا كېلىپ قېلىشىڭنى ئادەملىرىڭنىڭ بۇزۇلقىدىن ئەمەس ، ئىلاجسىزلىقىدىن بولۇۋاتىدۇ ، دەپ جاۋاب بېرىمەن . بىقاۋۇل ، ئارمانغا چۈشلۈق دەرمانى يوق ، دەرد ئاستىدا مىجىقى چىققان ئادەملەر ئىلاجسىز سېنى بۇلغايدۇ . ئەي زېمىن ، دەرد ئېزىۋەتكەنلەر يىغلاۋېرىپ ، كۆزىنىڭ يېشى قۇرۇدى . بېشىغا كۈن چۈشسە ، يىغنىڭ ئورنىغا سازاڭدەك مىدىرلاپ ، پىلە قۇرتىدەك

سۆڭەكسىز بولۇپ ، بىر - بىرىنى يالاپ ، بىر - بىرىنى شوراپ ياشاشنى ئۆگەندى . مەينەتچىلىك سېنىڭ ئۇستۇڭگە مانا شۇندىلا تېمىشقا باشلىدى .

زېمىن ، مەن سېنى بۇلغاۋاتقان ئادەملىرىڭنىڭ كىچىككىنە سۈرىتىنى سىزىپ كۆرسەتمەكچى . سەن ئادەملىرىڭنىڭ سۈرىتىنى كۆرگىن !

1

ئون گەز ئۇزۇنلۇقتىكى ئاق يىپەك رەختكە ئاجايىپ بىر سۈرەت كەشتىلەندى . شۇ سۈرەتكە زېمىنىمىزنىڭ ئەڭ گۈزەل جايلىرىنىڭ رەڭلىرى ماھىرلىق بىلەن بېرىلگەن . يېشىل يەرلىرى خۇددى پوستىدىن يېڭىدىن يېشىلىپ چىققان يۇمران ياپراققا ، يەڭگىل تەۋرىنىپ تۇرغان بۇلاق سۇلىرى خۇددى گۈزەل قىزلارنىڭ ئوماق كۆلكىسىگە ئوخشاش جىلۋىلىك ئىدى . ئەنە شۇ بۇلاق بېشىدىكى ئېچىنىشلىق مەنزىرە گويا ھازىرقى زامان ئۇۋچىلىرىنىڭ ۋەھشىي يىرتقۇچلارغا چېقىلىشتىن قورقۇپ ، بىچارە ، مەھكۇم مۆمىنلەرنى قىرغىن قىلغىنىغا ئوخشاش پاجىئە ئىدى . كۆرۈڭلار ئادەملەر ، ۋەھشىيلىك ئالدىدا كۆز پىلدىرلىتىپ قاراپ تۇرىدىغان ياكى ساقىپ چۈشۈۋاتقان قانغىمۇ قاراشقا پېتىنالمايدىغان قابىل تېنىڭلاردا پىلدىرلاپ تۇرغان ئاجىز قەلب كۆزۈڭلار بىلەن كۆرۈڭلار ، ھەرگىز قورقماڭلار ! بۇ رېئاللىق ئەمەس بىر سۈرەت ، سۈرەت بولغاندىمۇ بىر خىيالىي سۈرەت . بىر بىچارە چىشى كېيىك بۇلاق بېشىغا ئۇۋچى تەرىپىدىن قويۇلغان چوڭ بىر تۆمۈر قاپقانغا چۈشكەن بولۇپ ، پۇتلىرىدىن سىرغىپ چىققان قان بۇلاق سۈيىنى قىزىل رەڭگە كىرگۈزگەن . تىنىق بۇلاق سۈيى بىچارە كېيىكنىڭ بىگۈناھ قېنى بىلەن بويالغان . كېيىك زېمىنغا تۆرىلىپ ھېچ نەرسىگە ياكى ھېچبىر ئادەمگە دەخلى - تەرۇز قىلمىغانىدى . بىراق ئۇنىڭ ئاشۇنداق يىرتقۇچ بولماي دۇنياغا تۆرەلگىنى ئۈچۈنلا ،

يىرتقۇچلار ئۇنى زېمىنغا چۈشكەن ئارتۇق نەرسە قاتاردا بىر تەرەپ قىلىۋاتىدۇ . چىشى كېيىك قاپقاندا تولغىنىپ ، يۈمران چۆپلەرنى چەيلىۋەتكەن ، ئەركەك كېيىك چوڭقۇر دەرد بىلەن ئۆز جۈپىنىڭ كۆز يېشىنى يالىماقتا . ئۇنىڭ قارا سىياھتەك كۆزلىرى ئالىتاغىل تۈسكە كىرگەن ئاسمانغا تىكىلگەنىدى . ئۇنىڭ بۇ قارىشى گويا بېشىغا چۈشكەن بۇ بەختسىزلىكتىن ئاللاغا نالە قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ . يەنە بىر قاراشتا ، ئۆز بېشىغا مۇشۇ كۈننى سالغان رەھىمسىز تەقدىرگە غەزەپ بىلەن قاراۋاتقاندەك ، ئۇنسىز شىكايەت قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ . بۇ ھەقىقەتەن زور بەختسىزلىك ، چىدىغۇسىز بەختسىزلىك ! بۇ تۈپراقنىڭ ئادەملىرى ئۆز جۈپتى ھالاك بولسا ، ئىككىنچى بىرى بىلەن جۈپ بولۇپ خاتىرجەم ياشاۋېرىدۇ . ئەمما ماۋۇ كېيىكچۇ ، كېيىك ئۇنداق قىلالمايدۇ . ئۇنداق قىلىش ئۇنىڭ تەبىئىتىگە يات . ئۇ ئەمدى ياشاشنى ئايىغلاشتۇرىدۇ . مانا ، ئەركەك كېيىكنىڭ پىغانلىق نالىسى ئاڭلانغاندەك بولدى . قويۇق ئورمانلاردىن ، يىراقتا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاق چوققىلاردىن ، يېشىل جىلغىدىن ، بۇلاق سۇيىدىن... كېيىكنىڭ ھەسرەتلىك نىداسىنىڭ دولقۇنسىمان ئەكس ساداسى يانىدى . كېيىك تىپىرلىدى ، ئۆزىنى بۇنداق پاجىئەدە سىزغان رەسسامغىمۇ لەنەت ئوقۇغاندەك بولدى . جۈپتىدىن ئايرىلىپ تىرىك ياشاشنى ھارام دەپ نالە قىلىۋاتقاندەك بولدى . رەسسامنىڭ يۈرىكى كېيىكنىڭ يۈرىكىدىكى ئۇنسىز نالىنى چۈشەنگەندەك ، بىردىنلا قاپقانغا چۈشۈپ تولغىنىپ ياتقان چىشى كېيىكنىڭ يېنىدىكى ئەركەك كېيىكنى يۇتۇۋەتتى . چىشى كېيىكنىڭ يېنىدا بىردىنلا بىر قارا كۆلەڭگە پەيدا بولدى . رەسسامنىڭ قوللىرى بەزگەكتەك تىترىگىنىچە ، ئۇزلۇكسىز ھەرىكەتلەنمەكتە . قارا كۆلەڭگە ئاستا ـ ئاستا ئاق رەڭگە كىرىشكە باشلىدى . ئەمدى چىشى كېيىك گويا بۇ يەرگە ئۇۋچى يېتىپ كەلگەندە ھەمراھى ئۆزىنى تاشلاپ قېچىپ كەتكىنىگە نەپرەت بىلەن قاراپ ياتقاندەك ئىدى . ئۇنىڭ بۇرۇن تۆشۈكلىرى غايەت چوڭايغانىدى ، ئۇ راستىنلا

نەپرەتلەنگەندەك ئىدى . ياق ، ياق ، بىردىنلا ئاقۇش رەڭ ئۇستىدە يەنە ئەركەك كىيىك پەيدا بولدى . دەسلەپتە ئۇنىڭ بېشى پەيدا بولدى ، كۆزى پەيدا بولدى . ئەنە كۆزى پەيدا بولدى . ئۇنىڭ كۆزى بايىقى كۆرۈنۈشنىڭ ئەكسىچە ، پۈتۈنلەي ھەيران قالارلىق دەرىجىدە ئۆزگەرگەن . مانا ئەمدى ئۇنىڭ كۆزلىرى شادلىق ، خۇشاللىق بۇلىقىغا ئايلانغانىدى . ئۇ نېمىگە شۇنچە خۇشاللانغاندۇ ، جۇپتىنى قۇتقۇزۇشنىڭ بىرەر ئامالىنى تاپقانمىدۇ ؟ ياق ، بۇ مۇمكىن ئەمەس ، ھېيلىگەر ئادەملەرنىڭ قويغان قاپقىنىدىن كېيىكنىڭ ئامان قېلىپ ئۆزلىرىنى قۇتقۇزۇشى مۇمكىن ئەمەس ، ئەمىسە ئەركەك كىيىك بايا غايىب بولغاندا ، ئۇۋچىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ، كۆزلىرىدىن تارام - تارام ياش تۆكۈپ تۇرۇپ ، ئۇنسىز ھالدا ئۇنىڭغا يالۋۇرغانمىدۇ ؟ ياق ، ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ! ياۋۇز ئۇۋچى كىيىكنى كۆرگەن ھامان ئوقيانىڭ كىرىچىنى بولۇشچە تارتىپ ، كىيىكنى ئاتماي قويمايدۇ ، كىيىكمۇ ئۇۋچىغا يېلىنمايدۇ . ئۇ ئۇۋچىنىڭ رەھىمسىز يىرتقۇچ ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ . ئادەملەرنىڭ ئۆزىنى كۆرگەندە ھامان يەۋېتىدىغانلىقىنى بىلىدۇ ، ئەمىسە ئۇ ھازىر نېمانچە خۇشال ، ئاھ ، ئەمدى كۆرۈڭلار ، ئەمدى ئۇنىڭ ھەممە يېرى كۆرۈندى ، ئەسلىدە ، كۆكرىكىگە ، بقىنىغا ئۇۋچىنىڭ ئىككى تال ئوقى سانجىلغان ، قىزىل قان جۇپتىنىڭ قېنى بىلەن قوشۇلۇپ بۇلاق سۈيىگە قۇيۇلغانىدى . ئورمان ئارىسىدىن رەھىمسىز ئۇۋچىنىڭ يېرىم گەۋدىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . دېمەك ، ئەركەك كىيىك ئۆز ھەمراھى بىلەن مەڭگۈ بىرگە بولىدىغانلىقىدىن ، ئادەملەرنىڭ ئۆتكۈر پىچاقلىرىدا تارتقۇشلاپ سويۇلۇپ ، ژاراقشىپ تۇرغان قازانلىرىدا تەنلىرى بىرگە قاينايدىغانلىقىدىن ، چىشلىرىدا بىرگە چاينىلىدىغانلىقىدىن ، قاراڭغۇ قورساقلىرىغا تىتىلىپ كىرگەندىمۇ بىرگە كىرىدىغانلىقىدىن ، شۇ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ، شۇ ئادەملەرنىڭ يۈرىكىنىڭ قانداقلىقىنى بىرگە كۆرىدىغانلىقىدىن خۇشال بولغانىكەن - ھە ! ئانا كىيىك ئەسلىي يېڭىدىن دۇنياغا كۆز ئاچقان

ئوغلاقلىرىغا ئوزۇقنى كۆپرەك بېرىش ، بۇلاق سۇيىدىن كۆپ ئىچىپ ، كۆكسىدىكى سۈتنى كۆپەيتىش ئۈچۈن بۇلاق بويىغا كەلگەندى . بىچارە ئوغلاقلار مەسۇم كۆزلىرىنى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يولىغا ئىنتىزارلىق بىلەن تىكىپ ، ئانا سۈتىگە تەشنا بولۇپ تۇرغاندا ، ياۋۇز ئوۋچى ئۇلارنىمۇ تۇتار . ئادەملەر يامان ، ھىيلىگەر . ئۇلارنى كىيىك ئىزىدىن ئىزدەپ بېرىپ تۇتىدۇ ـ دە ، ئۇلارنىڭ يۇمران تەنلىرىنىمۇ لەززەت بىلەن چاينap يۇتىدۇ . دېمەك ، كىيىك ئوغلاقلىرىمۇ ئاتا ـ ئانىسى بىلەن چوڭ بەختسىزلىك ئىچىدە بەختلىك ئۇچرىشىدۇ...

رەسسامنىڭ قولى تالدى ، كۆزى تالدى .

ئۇ قىچىشىپ كەتكەن تاقىر بېشىنى بىر سىلىۋىدى ، ئاشۇ ئېچىنىشلىق كۆرۈنۈشنى شەكىللەندۈرگەن بويالغار تاقىر بېشىغا يۇقتى ، ئۇنىڭ تۇكسىز بېشىغا يۇققان بويالغار ئاشۇنىڭغا ئوخشاش بىر پاجىئەلىك سۈرەتنى ئىپادىلەپ بېرەلمىسىمۇ ، لېكىن كىچىككىنە بولسىمۇ بىر كۆڭۈلسىزلىكنىڭ بېشىغا سايە تاشلىغانلىقىنىڭ ئالدىن بېشارىتىدەك كۆرۈنەتتى .

— بۇ سۈرەت ئەجەب مەنىلىك سىزىلىپتىغۇ ؟

رەسسامنىڭ تاياقتەك ئورۇق ، ئېگىز ئايالى ئۇنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ ، ھەم خۇشال ، ھەم ھەيران بولۇپ ، ئىشخانىنىڭ بىر تېمىنى لىق ئالغان رەختتىكى سۈرەتكە قاراپ قالدى . رەسسام بىر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ، ئايالىغا قاراپ قويدىيۇ ، ئۇنچىقمىدى .

— قاچاندىن بېرى بۇنداق سۈرەت سىزىشقا تەييارلىق كۆرگەنتىلە ؟

— تۇنۇگۈن كەچتىن بېرى ، — رەسسام جامال ھارغىن ، بوش ئاۋازدا جاۋاب بەردى . جامالنىڭ ئايالى تېخىمۇ ھەيران بولۇپ ، تۇمشۇقىنى ئۇشلاپ ، چوڭقۇر كۆزلىرىنى يېپىۋالغان قاپىقىنى سۇزدى .

— ۋىيەي ، پوچىلىقىنى ، رەسمىي ئىجادىيەتكە كىرىشىپ

بىرەر ئەسەر ئىجاد قىلماقچى بولسىلمۇ ، بىرقانچە ئاي تەييارلىق قىلاتتىلە ، ئەمەلىيەتتە سىزغانلىرى ئۇنچۇالا ئەمەس ئىدى . ئەجەبا ، بىر كېچىدىلا بۇنداق ئېسىل سۈرەت چىقامدۇ ؟ ھازىرغىچە سىزغان ھەرقانداق داڭلىق رەسىملىرى مېنىڭچە بۇ رەسىمنىڭ ئالدىدا يېپ ئېشەلمەيدۇ .

— مەيلى ، يېپ ئېشەلسۇن ، ئېشەلمىسۇن ، يېزا باشلىقىغا يارىسىلا بولغىنى . بۇ رەسىمنى سىزىشتا ئۇنىڭمۇ بىر كىشىلىك ھەسسىسى بار ، بولمىسا بۇنداق چىقىشى ناتايىن ، — دېدى رەسسام ئايالىنى ئاپىتۇۋادا قۇيۇپ بېرىۋاتقان ئىسسىق سۈدا قولىنى يۇيۇۋېتىپ .

— باشلانغۇچنى تۇرۇك ئوقۇمىغان باشلىقنىڭ بۇ رەسىمگە ھەسسە قوشالىغۇدەك قانچىلىك بىكسى بار ئىدى ؟ ئۇ كىشىلەرگە ژارقىراشنى ، بۇيرۇق چۈشۈرۈشنى ، دېھقانلارنى شۇلۇپ يېيىشنى بىلىدۇ ، — دېدى جامالنىڭ ئايالى ئاۋازىنى بولۇشىغا قويۇۋېتىپ ، جامال چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈرۈپ ئەتراپىغا قاراپ قويۇپ :

— بوشراق گەپ قىل ، كۈندۈزى گەپ قىلساڭ ئەتراپىڭغا باق ، كېچىسى گەپ قىلساڭ قۇلاقنى قۇلاققا ياق . چىڭراق گەپ قىلساڭ ، ئەتىسى يېزا باشلىقىنىڭ ئاغزىدىن ئوت بولۇپ چىقىپ ، يۈزۈڭگە داغ سالىدۇ ، — دېدى ئايالىغا چېچىلىپ . ئايالى ئېرىنىڭ چۈس مىجەزىنى بىلگەچكە ، ئاستا غوتۇلدىدى :

— ئۆز ئۆيىدىمۇ ئۇنلۇكرەك گەپ قىلىشقا پېتىنالمايدۇ كىشى . يېزا باشلىقى بۇ رەسىمگە نېمە ھەسسە قوشتى ؟

— ئۇ : «ئوغلۇمنىڭ يېڭى تۇنقان ئۆيىگە ئاسىدىغان گەپ ، مۇشۇ ئون گەز رەختكە قاملاشتۇرۇپ بىر رەسىم سىزىپ بەر» دېدى . نېمە سىزىپ بېرىمەن ؟ دېسەم ، بىردەم بېشىنى قاشلاپ : «كېيىكنىڭ رەسىمنى سىز» دېدى . ئويلاپ ئولتۇرۇپ ، ئۇشتۇمتۇتلا ، ھېلىقى مەشھۇر ئۇيغۇر خەلق چۆچىكىدىكى كېيىك پاجىئەسى ئېسىمگە كېلىپ قالدى . شۇنىڭ بىلەن بۇ رەسىم سىزىلىپ قالدى .

— بۇ رەسمنى بەرمەيلى ، — دېدى جامالنىڭ ئايالى پاتىمە . جامال ئايالىغا ئالىيىپ قاراپ قويدى .

— نېمىشقا بەرمەيسىز ؟

— بۇ سىلىنىڭ ئىجادىيەتلىرى ئىچىدىكى ئەڭ ياخشىسى ، ئۇنى بەرگەن تەقدىردىمۇ ، بىزنىڭ ئۆيدە يەپ كېكىرىپ چىقىپ كەتكەن نەچچە قوينىڭ گۆشىچىلىك ئەتىۋارى بولمايدۇ ، ئۇچىغا چىققان يۇزسىز چوقۇر ئۇ .

— بولدى ، پاتىمە ، مۇشۇ كۇندە ئاغزىڭ ئېچىلىپ كەتسە توختاتقىلى بولمايدىغان بولۇپ قالدىڭ ، قانداق قىلىمىز ؟ بۇنداق ئىت خۇيلۇق ئادەملەرنى ئۇزاق مۇددەتكىچە يۇندا بىلەن باقمىغۇچە ، ئىشنى ھەل قىلغىلى بولمايدۇ . مەيلى بۇنىمۇ ئالسۇن ، يەنە نېمە يېسە يېسۇن ، بۇ قېتىم يېزىغا بېرىلگەن كادىر قوبۇل قىلىش شتاتىنىڭ بىرىنى ماڭا تەستىقلاپ بەرسىلا بولغىنى . ئاشۇ نەپسى تويماس چوقۇرنىڭ قورسىقى تويۇپ ، بۇرۇتى مىدىرلاپ كەتسىلا ، باشقىسى بۇ يەرلىك خاقانىنىڭ ئالدىدا غىڭ قىلالمايدۇ ، — دېدى جامال چوڭقۇر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ . پاتىمە ئىچى سىيرىلگەن ھالدا رەسىمگە تىكىلدى .

2

جامالنىڭ شاپتۇل قېقىدەك قورۇلۇپ قالغان چىرايىغا خۇشاللىق يامىشىپ ، يۇزىدىكى قورۇقلار تېخىمۇ قورۇلۇپ ، ئۆمۈچۈك تورىغا ئوخشاپ قالدى . شۇنداق قىلىپ ، ئۇ بىر يىل تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ ، قوي سويۇپ شورپا تەييارلاش ، ئۇچرىغان ئەمەلدارلارغا كۆزىنى بىچارىلىك بىلەن مۆلدۈرلىتىپ يىلىنىش ، سانسىز قېتىم بالىۋاقىسىنى رەسىمگە تارتىپ قويۇش ، ئۇلارنى چوڭايتىپ ، چىرايلىق نەقىشلىك رامكىلارغا ئېلىپ ، ئۆيلىرىگە ئاپىرىپ ، ئالىي ئېھتىرام بىلەن قاراش ، ئاغزىغا كەلگەنلىكى چىرايلىق سۆزلەر بىلەن ئاغزى قۇرۇغىچە مەدھىيە ئوقۇش

نەتجىسىدە ، ئاخىر ئۆزى كۆزلىگەن مەقسەتكە يېقىنلاپ قالدى . تەستىق سېلىنسىلا ، كادىرلىق شتاتىدىن بىرنى ئېلىپ ، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى مەتبۇئات ، كۆرگەزمىلەردە دېھقان رەسسام جامال دەپ ئاتىلىپ كەلگەن قالپاقتىن قۇتۇلدۇ . ئەمدى گېزىتلەر ئۇنى دېھقان رەسسام دېمەيدۇ . بۇ ئىسىمدىن ئۇ شۇنچىلىك بىزار بولغانىدى . بىراق نېمە ئىلاج ، ئۇنىڭ ئۆزىمۇ نامرات بىر يالاڭتۆش رەسسام ئەمەسمۇ ؟ بۇ ئىشنى قىلىپ تۇرمىسا ، چۆنتەككە كىرىپ تۇرىدىغان پۇل توختايدۇ - دە . ئەمدى ئۇ دۆلەتنىڭ تۆمۈر كىيىملىك كادىرى بولماقچى . ئۇنىڭ ھەممە يېرى — ئاغزى ، قۇلىقى ، بۇرنى... ھەممە يېرى كادىر ، ئۆلۈكمۇ كادىر بولىدىغان گەپ . ساق قىرىق بەش ياشتا ئارانلا بىر پېزا كادىرى بولماقچى . ۋاي ، بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ قانچىلىك تىرىشىپ - تىرماشتى ؟ پېزا باشلىقى ، ناھىيە ھاكىمى ، مۇئاۋىن شۇجى ، كادىرلار ئىشخانىسى ، ئىش بېجىرگۈچىسى ، باشلىقى ، باشلىقنىڭ كاتىپى ، ھەتتا ئاشۇ مۇناسىۋەتلىك ئورگانلارنىڭ دەرۋازىۋىنىدىن تارتىپ ئالدىغا بېرىپ ، ئوتتۇز تەزىم قىلىش ، زوربغا ھىجىيىش ، بىچارىلەرچە يېلىنىش ، رەسمگە چۈشىدىغان - چۈشمەيدىغانلىقىنى ، ئۆيىدە سىرلايدىغان نەرسىسىنىڭ بار - يوقلۇقىنى سوراش... ئۇھ ، بۇ ئاقىنانچى ئاغىنىلەرنىڭ بۇنداق بىكار نەپتىن قاچىدىغىنى نەدە ! بىرىنى رەسمگە تارتسا بالىسى ، بالىسىدىن ئاشسا چوڭ ئانىسى ، ئۇنىڭدىن ئۆتۈپ قوشنىسى ، قوشنىسىنىڭ نەۋرىسىنى تارتماق ، يەنە بىرىنىڭ ئەبجىقى چىقىپ كەتكەن غىچ - غىچ ئىشكاپىدىن تارتىپ كەشىنى قويىدىغان ئورۇندۇقىغىچە سىرلىماق ... ۋاي ، بۇلارنى سانىسا بەلكىم يۈز نەچچە قېتىمدىن ئېشىپ كېتەر . بۇ جەريانىدا ، يېمەي - ئىچمەي ، چۆچۈرىدەك تۆت بالىسى بىلەن ئايالىغا تەسەللى بېرىپ ، چىشىنى چىشىغا چىشلەپ ئىشلىدى . ياپىر ! بۇ ئېغىزلار شۇنچىلىك تولايدىغان ، چوڭقۇر ھەم كەڭرىكەنكى ، خۇددى سۇلايمان پادىشاھنىڭ دۇنيانى بەند قىلىدىغان كۈپلىرىگە ئوخشاش تەگسىز ئىدى . بۇنداق چوڭ ھاڭلارنى جامالدەك بويى بىر مېتىر

ئاتمىش سانتىمېتىر كېلىدىغان ئاۋاق ئادەمنىڭ قان ـ تەرى قانداقمۇ تولۇرۇپ بولالمىسۇن . بىراق ، جامال ئۇمىدسىزلەنمىدى ، ئەكسىچە گېزىت ـ ژۇرناللار ئەۋەتكەن ئازغىنا قەلەم ھەققىنى توپلاپ ، مېھمانغا يېتەرلىك نەرسىلەرنى تەييارلاپ ، باشلىقلارنىڭ ئالدىغا بارغاندا ، قورۇنۇپ ، ئۇلارنىڭ قار ـ مۇز يېغىپ تۇرغان چىرايىغا ساقچىدىن قورققان ئوغرىدەك قاراپ يۈرۈپ ، ئاران تەكلىپ قىلىپ ، مىڭبىر تەكەللۇپلار بىلەن يېگۈزگەندە ، ئاغزىدا چىرايلىق مەدھىيە ئوقۇۋاتقان بولسىمۇ ، قەلبىدە : «يە ، يېگىن ، ئىچە ، نېمە يېسەڭ يەپ ، نېمە ئىچسەڭ ئىچىپ ، ئىشىمنى بىر ھەل قىلىۋەتسەڭلا مەيلىدى ، قېنىمنى ئىچىۋاتسەن ، بالانى يېسەڭمۇ يېگىن ، لېكىن بىر ھەل قىلىۋەتسەڭ بولاتتى» دەيتتى . كىم باشقىلارنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولمايدۇ ، كىم رەسىمگە چۈشمەيدۇ ، كىم دېرىزىنى سىرلاتمايدۇ ؟ بۇ ئەلۋەتتە نورمال ئەھۋال ـ دە . جامال ئۇھ دېگۈچىلىك دەرمان قالمىغاندا ، ئۆز مەقسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇراي دېدى . ئاشۇ چاغدىلا ، ئۇ ئۆز ۋاقتىدا نېمە ئۈچۈن ياخشى ئوقۇپ مەكتەپنى سالامەت پۈتكۈزمىگەنلىكىگە يەنە قاتتىق ئازابلاندى . ئەينى چاغدا كادىرلىقنىڭ قەدرىگە يېتىپ ، كادىر بولماقنىڭ مۇشۇنچىلىك قىيىن ئىكەنلىكىنى بىلگىنىدە ، غىت قىلىپ ئوقۇغان بولاتتى . ئەمدى پۇشايمان قىلغانىنىڭ نېمە پايدىسى ؟ بۇ ئىشلارمۇ ئۆتۈپ كېتەر . كادىرلىقمۇ كۆزگە كۆرۈنۈپلا قالدى . ئۇ كادىر بولۇۋالغاندىن كېيىن ، بىر ئاز دېمىنى ئېلىۋالماقچى ، بىر مەزگىل تىنىۋالماقچى . قوللار تالدى ، پۇتلار قاپاردى ، تولا سۆزلەپ ئېغىزنىڭ بىر قات تېرىسى قالمىدى . تولا كۈتۈپ كۆزنىڭ نۇرى ئاجىزلىدى . يۈرەك زاربىقىپ لەش بولدى . ئۇ خۇشال ھالدا چوڭ بىر ئۇھ تارتتى . ئۇنىڭ يېنىدا ياتقان ئايالىمۇ ئويغاقكەن ـ دە ، ئۇ ئېرى تەرەپكە ئۆرۈلدى .

— مۇرادلىرى ھاسىل بولۇشقا پەقەت بىر كۈنلا قالدى ، — دېدى پاتمە تەنە ئارىلاش . بەلكىم ئەتىگەندىن بېرى ئۇمۇ ئېرىگە

ئوخشاش نۇرغۇن خىياللارنى سۈرگەندۇ ، ئېرىنىڭ كادىر بولۇش يولىدا كەشىنىڭ سوغۇق چۈشۈپ قالغۇدەك پالاقشىپ ، يۇقىرى - تۆۋەن قاتىرىغانلىقىنى ئويلىغاندۇ . ئۇچىسىدا كىيىمى قالمىغۇچە مېھمان كۈتكەن مۇساپىسىنى ئەسلىگەندۇ .

— ماڭغان يوللىرىنى ، قىلغان ئەجرىنى ئويلاپ ئۇھ تارتىۋاتىمەن . مۇشۇ كىچىككىنە بىر جايدا باشلىقىنىڭ شۇنچە تولىلىقىنى ئويلاپ ئۇھ تارتىۋاتىمەن . مېنىڭدەك بىر ئادەتتىكى ئادەمنى كادىرلىققا قوبۇل قىلىش شۇنچىۋالا كۆپ باشلىقنىڭ قولىدىن ئۆتىدىغانلىقىنى ئويلاپ ئۇھ تارتىۋاتىمەن . نېمىدېگەن مۇرەككەپ ؟ قانچە ئويلىسىمۇ تېگىگە يەتكىلى بولمايدۇ . خۇددى ئالۋاستىنىڭ چېچىدەك چىگىش ئىشلار . مېنىڭ ئىشىمغۇ ئاساسەن ھەل بولاي دەپ قالدى ، ئەمما ئاشۇلارنىڭ ئالدىغا قاتىراش جەريانىدا ، ماڭا ئوخشاش نۇرغۇن بىچارىلەر بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدىم . مېنىڭ قولۇمدىن ھېلىقىدەك ئۇششاق ئىشلاردىن تارتىپ مەدھىيە ، خۇشامەتكىچە ھەممىسى كېلىدىكەن . تولا قاتىراش ھارمۇ كەلمەيدىكەن . بىراق ھەممە ئادەم ماڭا ئوخشامدۇ ؟ ئاشۇلارنىڭ ئىچىدە ماڭا ئوخشاش يېلىنىش - ھىجىيىش ، مەدھىيە ، ماختاشقا تىلى بارمايدىغانلارمۇ بار . ئاشۇ بىچارىلەرنىڭ ھالىغا ئېچىنىمەن . مەسىلەن ، باشلىقلارنىڭ تولىسى ماختانچاق كېلىدىكەن . مەن ئۇلارنىڭ بۇ ئاجىزلىقىنى بايقىۋالدىم - دە ، ئۇلارنىڭ قاملاشمىغان ئىشلىرىنى كارامەت دانا ئىش بوپتۇ دەپ ، ھارماي ماختىدىم ، ياراشمىغان كىيىملىرىنى ئاجايىپ يارىشىپتۇ ، دېدىم . سەت دۆڭ پېشانە بالىلىرىنى ئەجەبمۇ ئوماق بالىلاركەن ، پېشانىسى ئوچۇقكەن ، دېدىم . ئۇلار ھاكاۋۇر ، غادىيىپ تۇرسىمۇ ، ئەجەب كەمتەر ، كەڭ قورساق ، دۇنيادا تېپىلغۇسىز بەلەن ئادەمكەنلا ، دېدىم . بۇ ماختاش ، مەدھىيىلىرىمگە گەرچە ئۇلار پەرۋا قىلمايۋاتقاندەك ، ئاڭلىمايۋاتقاندەك ، بۇنداق ماختاشنى ياقتۇرمايۋاتقاندەك قىلسىمۇ ، چىن كۆڭلىدىن تازا ياقتۇرىدىغانلىقىنى بىلىپ تۇردۇم . شۇڭا ئىشىم ھەل بولاي دەپ

قالدى . باشقا بىچارىلەرنىڭ ئۇلارغا قىلغان سوۋغاتلىرى مېنىڭكىدىن نەچچە ھەسسە كۆپ . بىراق ئۇلار مەندەك مەدھىيىچىلەردىن ئەمەس ، دوريالمايدۇ ، شۇڭا ھەل بولمىدى . مانا بۇلار مېنىڭ ئالىي مەكتەپتە پىسخولوگىيىنى ئوبدان ئوقۇپ...

— ۋاي ئاللا ، بولدى قىلسىلىچۇ ، ئېغىزلىرى بىر ئېچىلسا توختاتقىلى بولمايدۇ .

پاتمە جامالنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى . جامال پىخىلداپ كۈلۈپ ، قولىنى ئۇن - تىنسىز پاتمەگە سوزدى .

بايا جامالنىڭ سۆز ئاخىرىسىدا : «مانا بۇلار مېنىڭ ئالىي مەكتەپتە پىسخولوگىيىنى ئوبدان ئوقۇپ... » دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ قالدۇق . ئەجەبلىنىۋاتامسىلەر ؟ «ئەجەبا ئۇ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇپتۇيۇ ، يەنە نېمىشقا كادىر ئەمەس ، ھازىرغىچە ئالىي مەكتەپتە ئوقۇغانلاردىن كادىر بولمىغىنى بارمۇ ؟ » بۇ غەلىتىلىكتىن ئەلۋەتتە ئەجەبلەنمەي قالمايسىلەر . بۇ جامال قانداق غەلىتە نەرسە ، يۈرۈڭلار ، سېۋەتتە سۇ توختىمىغاندەك ، تولا گەپ قىلىدىغان ئادەمنىڭ ئىچىدە گەپ ياتمايدۇ . ئۇ بەزى ئەمەلدارلارنىڭ ماختانچاقلىق ئاجىزلىقىدىن پايدىلىنىپ ، ئۆز ئىشىنى ھەل قىلىشنىڭ كاۋىكىنى تاپقان بولسا ، بىزمۇ ئۇنىڭ تولا گەپ قىلىدىغان ئاجىزلىقىدىن پايدىلىنىپ ، ئۇنىڭ بۇ غەلىتە سۆزىنىڭ سىرىنى بىلۈۋالايلى .

3

جامال يېرىم كېچىدە چالا مەست ھالدا ياتقىغا قايتىپ كىرىپ ، ئۆزىنى كارىۋىتىغا تاشلاپلا ، خورۇلداپ ئۇيقۇغا كەتتى . كۆزى ئۇيقۇغا ئىلىنىش بىلەنلا ، ئاجايىپ چۈشلەر باشلاندى...

«يۇمشاق ، ساپسېرىق چاچلىق بىر باش ، ئىسسىق ، يۇمشاق بىر تەن ئۇنىڭ كۆكسىگە سۈركەلمەكتە . ئۇنىڭدىن شۇنچىلىك

خۇش پۇراقلار تارالماقتىكى ، بۇ پۇراق جامالنىڭ ئۇيقۇلۇق سەزگۈلىرىنى ئويغاتتى . دەسلەپتە ئۇ ئاشۇ ئەۋرىشىم ، يۇمشاق تەندىن باشقىنى بىلەلمىدى ، كېيىن قولىنى يۇمشاق بىر قول چىڭ سىقتى . بۇ كىمنىڭ قولى بولغىيدى ؟ تونۇشلا بىر قولغۇ ؟ شۇنچە نازۇك ، ئىنچىكە بارماقلار... ۋاھ ، تونۇشلا بىر جۈپ ئوتلۇق كۆك كۆز ، لالىدەك قىزىل لەۋ . ئاخىر كۆردى . ئۇ كۆرۈشكە ئولگۈرمەيلا ئاشۇ ئىسسىق لەۋلەر ئۇنىڭ تىكىلىپ قاراپ قالغان كۆزلىرىگە نۆۋەت بىلەن بېسىلدى . جامال دەرھال ۋارقىراپ ئۇنى سىلكىۋەتتى . لېكىن ئاۋازى بوغۇلۇپ زۇۋانى چىقمىدى ، ئۇنى ئىتتىرىۋېتەي دېسىمۇ ، قولىنى مىدىرلىتالمىدى .

— سۆيۈملۈك باقىيۇ...

ئالتۇن چاچلىق ياش رۇس ئايال ، تونۇش ئاۋاز ، تونۇش چىراي ، تونۇش كۇلۇمسىرەش ، تونۇش كۆك كۆز . لېكىن جامال گەپ قىلاي دېسە ئاۋازى چىقمايدۇ . تەنلىرى بەند قىلىۋېتىلگەندەك مىدىرلىمايدۇ .

— كاتە... — جامال قورقىنىدىن لاغىلداپ تىترەپ ۋارقىرىۋەتتى . ئەمما ئاۋازى پەقەت چىقمىدى ، ھەتتا ئۆزىمۇ ئاڭلىيالمىدى .

— نېمىشقا بۇنچىۋالا ھودۇقسىز ، سۆيۈملۈك باقىيۇ ، مەن ۋاسىلىۋا كاتىنىشكا ئەمەسمۇ ؟ بۇ يەردە يات ئادەم يوق ، سىلەر بۇ ئىشلارنى بەكمۇ خەتەرلىك ، يامان ئىش دەپ قارايدىكەنسىلەر ، ئەمەلىيەتتىمۇ ھېچقانداق ئالاقزادە بولغۇدەك ئىش ئەمەسقۇ ؟ سىز قورقماڭ ، سىز ئۇچۇن ئېھتىيات قىلىپ ، بۇ ئىشنى ھېچكىم بىلمەيدىغان قىلدىم . يېنىڭىزغا كىرگىنىمنى ھېچكىم كۆرگىنى يوق ، سىز تولىمۇ سۆيۈملۈك ، ياراملىق يىگىتسىز...

كاتىنىشكا جامالنىڭ بوينىغا گىرە سالدى . جامال ئۇنىڭ قولىنى ئاجرىتىۋەتمەكچى بولۇۋىدى ، قولىنى كۆتۈرەلمىدى . كاتەنىڭ كۆك كۆزلىرى ئۇنىڭغا چوڭقۇر مېھرى بىلەن تىكىلگەنىدى . دائىم مۇڭلىنىپ تۇرىدىغان كۆزلىرى ھازىر ئاجايىپ

نۇر دېڭىزىغا ئايلانغانىدى... »

جامال بوغۇلۇپ ۋارقىراپ ئويغىنىپ كەتتى . ئۇنىڭ پۈتۈن ئەزايى چىلىق ـ چىلىق سۇ بولۇپ كەتكەنىدى . ئۇنىڭ ساۋاقداشلىرىدىن بىر نەچچىسى ئويغىنىپ بېشىنى كۆتۈردى . چىراغ ياقتى . «قارا باستىمۇ ؟... » جامال جاۋاب بەرمىدى . ئۇنىڭ يۈرىكى دەھشەت بىلەن سوقماقتا ئىدى .

ئۇ سەھەردە ئورنىدىن تۇرۇپ ، بىر بىنانىڭ يېنىغا باردى ـ دە ، دېرىزىدىن ماردى . بىر رۇس ئەر چالا سىزىلغان بىر سۈرەتكە تىكىلگىنىچە بىر قولىدا موي قەلەم ، بىر قولىدا بويياق قاچىسى تۇتۇپ قېتىپ تۇراتتى . بۇ بابا جامال چۈشىدە كۆرگەن كاتىنىشكانىڭ ئېرى ۋاسىلى ئىۋانوۋ ئىدى . ئۇ جامال بېيجىڭ گۈزەل سەنئەت ئىنستىتۇتىغا كەلگەن بىر يىلدىن بېرى ئۇنىڭ رەسىم ئوقۇتقۇچىسى ئىدى . ۋاسىلى ئىۋانوۋ ناھايىتى ئاق كۆڭۈل ، پۈتۈن ئىشتىياقىنى رەسىم كەسپىگە بېغىشلىغان ئادەم ئىدى . ئۇنىڭ ئېغىر ـ بېسىق تۇرقىدىن ھەقىقىي سەنئەتكارلارغا خاس سالاپەت چىقىپ تۇراتتى . يېشى ئەللىكتىن ئېشىپ ، پەقەت گەدىنىدىلا كىچىككىنە ئاق چېچى قالغان پېشقەدەم رەسسام جۇڭگونىڭ ئىختىساسلىق خادىملىرىنى تەربىيىلەشكە ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئۆزى ئىلتىماس قىلىپ موسكۋادىن بېيجىڭغا كەلگەنىدى . يەنە بىر تەرەپتىن ، بۇ ئۇنىڭ جۇڭگودىكى كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان گۈزەل تەبىئىي مەنزىرىلەرنى ، قەدىمىي خاتىرە جايلارنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈشكە بولغان تەشنالىقىدىنمۇ بولغانىدى . ئۇ جۇڭگوغا كېلىپ بۇ تەشنالىقىغا قاندى . بېيجىڭنىڭ سەھەر ۋاقتىدىكى نۇرغا تولغان مەنزىرىسىنى ، ئون ئۈچ پادىشاھ قەبرىسىنى ، يىخېيۈەن ، بېيدەيخې ، شياڭشەن ، سەددىچىن قاتارلىق جايلىرىنى ، گۈيلىننىڭ رىۋايەتلەردىكىدەك گۈزەل مەنزىرىلىك تاغ ـ دەريالىرىنى ، تەيشەن تېغىنىڭ ئاسمان ـ پەلەك تەك چوققىلىرىنى كۆرۈپ ، خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى بېسىۋالالماي قالدى . ئۆزىنى ياشلىقىغا يېنىپ قالغاندەك ھېس قىلدى . جۇڭگوغا

كەلگىنىدىن تولىمۇ ئىپتىخارلاندى . شۇڭلاشقىمۇ ئۇ ئوقۇغۇچىلارغا بەكمۇ ئەستايىدىل دەرس ئۆتتى . بولۇپمۇ جامالغا تولىمۇ ئامراق ئىدى . چۈنكى جامالنىڭ قىسقىغىنا بىر يىل ئىچىدە رۇس تىلىنى خېلى ئوبدان ئۆگىنىپ ، مەقسىتىنى بىلدۈرەلەيدىغان بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ تولىمۇ خۇشال قىلغانىدى . ئۈچۈنمۇ بوش ۋاقىتلىرىدا جامال بىلەن مۇڭدىشىپ ئىچ پۈشۈقىنى چىقىراتتى . دائىم دېگۈدەك تەڭرىتېغى ، بوغدا كۆلى ، تارىم ۋادىسى توغرىسىدا ھاياجانلىنىپ سۆزلەيتتى . شانلىق ئۆيغۇر مەدەنىيىتى توغرىسىدا ھاياجانلىنىپ سۆزلەيتتى . شانلىق ئۆيغۇر مەدەنىيىتى توغرىسىدا ، قەشقەر ، خوتەن ، تۇرپان ، ئىلى توغرىسىدا ، قەدىمكى زامانلاردا ئۆتكەن ئۆيغۇر ئالىملىرى ، شائىر ـ يازغۇچىلىرى ، رەسساملىرى توغرىسىدا سۆزلىگەندە ، ئۆزىنى زادىلا توختىتىۋالالمايتتى . توۋا ، بىر رۇس شىنجاڭنىڭ ھەممىلا يېرىنى ، ھەتتا نەچچە مىڭ يىللىق تارىخىنى بىلمەكەنۇ ، جامال ئۆزىنىڭ زېمىنىنى ئۇنىڭچىلىك بىلمەيدۇ . ھەتتا ھازىر شىنجاڭ قايسى تەرەپتە دېسە شۇنىمۇ ئېيتىپ بېرەلمەسلىكى مۇمكىن . ئۇنىڭ جامالنى دائىم ئۆيىگە تاماقتا تەكلىپ قىلاتتى . لېكىن جامال رەت قىلاتتى . بىر كۈنى ئۇنىڭ جامالنى ئۇنىمىغىنىغا قويماي ئۆيىگە باشلاپ كەلدى . ئايالى كاتىنىشكا ئۇلارنى قارشى ئالدى . ئۇ جامالنى كاتىنىشكىغا : «بۇ تەڭرىتېغى بويىدىن كەلگەن تەڭرى بالىسى ، كارامەت ئەقىللىق ، زېرەك ، تۇتۇۋېلىش قابىلىيىتى يۇقىرى ، تىرىشچان ئوقۇغۇچى» دەپ تونۇشتۇردى . كاتىنىشكا ئېرىنىڭ جامالنى ماختاشلىرىغا ئانچە پەرۋا قىلمايۋاتقاندەك قىلسىمۇ ، لېكىن ئۇنىڭ بىر خىل يوشۇرۇن ھەسرەت سايە تاشلاپ تۇرىدىغان چوڭقۇر كۆكۈش كۆزلىرى جامالغا پات ـ پات تىكىلەتتى . ئۇنىڭ سوزۇق ئاپئاق چىرايى ، ئۇزۇن قوڭۇر كىرپىكلىرى بۇ چوكانىنىڭ گۈزەللىكىنى نامايان قىلىپ تۇراتتى .

— كاتە ، باقىيوۋ رۇس تىلىنى ئۆگىنىشكە ناھايىتى چوڭقۇر ئىشتىياق باغلىغان يىگىتكەن ، بۇ قەدىرلەشكە تېگىشلىك ئىش ، ئۇ

بوش ۋاقىتلىرىدا سىزنىڭ يېنىڭىزغا كىرىدۇ ، سىز ئۇنىڭ رۇس تىلى ئۆگىنىشىگە ياردەملىشىڭ . ۋۇي ، باقىيوۋ ، سىز تاماق يېمەيسىزغۇ ؟... ھە ، بىلدىم ، سىز مۇسۇلمان بالىسى ـ دە ، ئەمىسە ، مېۋە سويۇپ يەڭ ، كەمپۇت يەڭ . كاتە ، بىز باقىيوۋنىڭ مۇسۇلمان بالىسى ئىكەنلىكىگە ھۆرمەت قىلايلى ، قارا ، سەن ئۇنىڭ بىلەن تاماق يېگەندە ، ئاۋۇ قوۋچىقىدىكى ماچكاڭنى نېرى قىل ، — كاتىنىشكا شۇئان قوۋچىقىدىكى چۇپۇرلۇق سېرىق ماچكىسىنى ياتاق ئۆيىگە ئەكىرىۋەتتى . ئەمدى ئۇنىڭ چىرايىدا تەبەسسۇم پەيدا بولدى . ئۇ كۆزلىرىنى توسۇۋالغان سېرىق چاچلىرىنى قولى بىلەن ئارقىغا قايرىۋېتىپ ، ئىستاكانلارغا ھاراق قۇيدى .

— باقىيوۋ ، سىز بىلەن تونۇشقىنىم ئۈچۈن ئىنتايىن خۇشالمەن ، — دېدى ئۇ ئىستاكاننى قولىغا ئېلىپ ، — بۇنىڭدىن كېيىن بوش ۋاقىتىڭىزدا دائىم كېلىڭ ، مەن سىزنىڭ تىل ئۆگىنىشىڭىزگە ياردەم قىلالىسام ، ئۆزۈمنى ئىنتايىن بەختلىك ھېس قىلىمەن ، — كاتىنىشكا ئورنىدىن تۇردى . ئىۋانوۋمۇ ئورنىدىن تۇردى . ئۇلارنىڭ ئىستاكانلىرى بىر ـ بىرىگە ئۇرۇلدى . جامال ئورنىدىن تۇرمىدى .

— ھە ، بۇنداق تارتىنچاقلىق ئۇيغۇرلاردىكى بىر خىل قەدىرلەشكە تېگىشلىك ئادەت ، بۇ قىياپەت كىشىلەردە ھېسداشلىق قوزغايدۇ . بىراق ، باقىيوۋ ، خىجىل بولماڭ ، بىز سىزنىڭ ئۆرپ ـ ئادەتلىرىڭىزگە ھۆرمەت قىلىش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسەتمىز . سىزمۇ ئەلۋەتتە چۈشىنىشىڭىز كېرەك ، — دېدى ئىۋانوۋ سەممىي بىر خىل ئاھاڭدا .

— ھۆرمەتلىك مۇئەللىم ، خانىم ، ماڭا كۆيۈنگىنىڭلار ئۈچۈن كۆپ رەھمەت ، بىراق مەن ھاراق ئىچىپ باقمىغان .

— بۇ ، دىنىڭىزغا بولغان سادىقلىقىڭىزغۇ دەيمەن ؟ بىراق تارىختىكى مەشھۇر مۇسۇلمانلاردىن ھاراق ئىچكەنلىرىمۇ كۆپ . مەن سىزگە ئۇستاز سۈپىتىم بىلەن لەۋزى قىلدىم . ئۇنىڭ ئۇستىگە ، كاتە سىزنى ئاتايىن قەدەھ كۆتۈرۈشكە تەكلىپ قىلدى . ئۇيغۇرلاردا

«دوستۇڭنىڭ كۆڭلىنى كۆكسۈڭگە باس» دېگەن سۆز بار ، قېنى ، كۆتۈرەيلى .

جامال هاياتىدا تۇنجى قېتىم هاراق رومكىسىنى قولىغا ئالدى . ئەمدى ئۇنىڭغا ئۇستازىنىڭ سۆزىنى رەت قىلىش ئىمكانىيىتى قالمىغانىدى .

تاماقتىن كېيىن ، ئۇلار ئۇزۇن پاراڭلاشتى . كاتىنىشكا ئېچىلىپلا كەتتى . ئۇ جامالغا رۇس تىلىنى چوقۇم كامالەتكە يەتكۈزۈپ ئۆگىتىشكە ۋەدە بەردى . جامال تولىمۇ خۇشال بولدى .

ئۇ مۇئەللىمنىڭ ئۆيىدىن چىقىۋېتىپ : «ۋاسىلى ئىۋانوۋ يېشى ئەللىكتىن ئاشقان ئادەمكەن ، ئايالى كاتە بولسا ئەمدىلا ئوتتۇزغا ئۇلىشىپتۇ . پەرق نېمىدېگەن چوڭ ، قىزدەكلا تۇرىدۇ» دەپ ئويلىدى .

ۋاسىلى ئىۋانوۋ بىلەن كاتە ئىشكى ئالدىدىكى گۈللۈكتە جامالنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قېلىشتى .

4

ئۇ مەكتەپنىڭ كەڭرى سەيناسىغا چىقتى . تار سېمونت يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئارچا ـ قارىغايلار بوي سايە تاشلاپ تۇراتتى . سەھەر قۇياشىنىڭ قىزغۇچ نۇرى يوپۇرماقلاردىكى شەبنەم تامچىسى ئۈستىدە پارقىرايتتى . ئەتراپتىن تومۇزغىنىڭ چىرىلداشلىرى ئاڭلىنىاتتى . ئوقۇغۇچىلار ئەتىگەنلىك تاماق يېيىش ئۈچۈن ئالدىرىشىپ ئاشخانا تەرەپكە يۈگۈرۈشمەكتە ئىدى . جامال گويا ئوغرىلىق قىلغان ئادەمدەك هودۇقاتتى . كېچىدە كۆرگەن چۈشى ئۇنى ساراسىمگە سېلىۋەتتى ، ياش ئادەم قىزلار بىلەن بىرگە بولۇپ چۈش كۆرىدۇ . ئەمما مۇئەللىمنىڭ ئايالى بىلەن بولۇپ چۈش كۆرسە ـ هە؟ ... بۇ كېچە كۆرگەن چۈشى شۇنچە ئېنىق ئېسىدە تۇرۇپتۇ . ئۇ تولا چاغلاردا چۈش كۆرەتتىيۇ ، ئەسلىيەلمەيتتى ، ئۇنتۇپ قالاتتى ، كۆرگەن چۈشىمۇ شۇنچە گۈڭگا

ئىدى . ئەمما بۇگۈن كېچە كۆرگەن بۇ چۈشى گويا راستتەكلا ، ئوڭىدا بولغاندەك تۇيۇلاتتى . كاتەنىڭ ھەربىر ھەربىكتى ، ھەربىر سۆزى ، ھەربىر تىنىقى ئۇنىڭ ئېسىدە ناھايىتى ئېنىق ساقلانغانىدى . چۈشمۇ شۇنداق بولىدىكەن ياكى جامال كاتەنى ئويلاپ يېتىپ شۇنداق چۈش كۆردىمۇ ؟ ئۇنى نېمىشقا ئويلايدۇ ؟ قانداق پېتىنىدۇ ؟ تېخى ئۇستازنىڭ ئايالى بىلەن ـ ھە ؟ !...

ئۇ بۇگۈن كەچكىچە دەرسكە قاتناشمىدى . ئۇ بېيجىڭ كوچىلىرىدا لاغايلاپ يۈرۈپ ، ئاخىر بىر بوتۇلكا ھاراق ، بىر ئاز پىشۇرۇلغان كالا گۆشى ، ئاندىن ئۇششاق يېمەكلىكلەردىن بىر ئاز ئالدى ـ دە ، يىخېيۈەن باغچىسىغا كىرىپ ، بىر سۇنئىي تاغ باغرىدىكى چۆپلۈكتە ئولتۇرۇپ ، ئۆزى يالغۇز ئىچكەچ ، خىيالغا چۆمدى . ئۇنىڭ بېشى ئېغىرلىشىپ ، لوقۇلداپ ئاغرىماقتا ئىدى . ئۇ بىرقانچە كۈن ئىلگىرىكى ئىشلارنى ئەسلىدى .

بىر كۈنى كەچلىك تاماقتىن كېيىن ، جامال ۋاسىلى ئىۋانوۋنىڭ ئۆيىگە كۇلۇمسىرەپ ، سالام بېرىپ كىرىپ كەلدى . ئىۋانوۋ بىلەن كاتە تاماق جوزىسىدا ئاخىرقى تاماقلىرىنى يېيىشىپ ، نېمىدۇر بىرنەرسە ئۈستىدە سۆزلىشىپ ئولتۇراتتى . ئۇلار خۇشال ھالدا ئورنىدىن تۇرۇشۇپ ، جامالنى ئىنتايىن قىزغىن قارشى ئالدى . ھەممىدىن كاتەنىڭ چىرايى بۆلەكچىلا ئېچىلىپ كەتكەنىدى . ئۇ جامالنىڭ قولىدىن يېتىلەپ ئەكېلىپ تاماق ئۈستىلى يېنىغا ئولتۇرغۇزدى ۋە رۇمكىلارغا ۋېنو تولدۇردى . ئۇ كۆزلىرىنى خۇمارلاشتۇرۇپ :

— ھازىر ۋاسىلى بىلەن سىزنىڭ گېپىڭىزنى قىلىشىپ ئولتۇراتتۇق . ئۇنىڭغا سىزنىڭ رۇسچە ئۆگىنىش ئۇنۇمىڭىزنىڭ يۇقىرى بولۇۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ بېرىۋىدىم ، ئۇ ئىنتايىن خۇشال بولدى ، — دېدى .

— ھە ، مەن ئىشىنىمەن ، چوقۇم ياخشى بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن . مەن سىزنى چوقۇم كېلىدۇ ، دەپ كۈتۈپ ئولتۇرغانىدىم . ئاخىر كەلدىڭىز . قېنى ، كۆتۈرەيلى !

ئۇچ رومكا بىر - بىرىگە يېنىك جاراڭلاپ ئۇرۇلدى . رومكىنىڭ جاراڭلىغان ئاۋازى شۇ تاپتا بۇ ئۇچ يۈرەكتە ئۇچ خىل ئەكس سادا پەيدا قىلغانىدى .

ئىككى رومكىدىن ۋېنو ئىچىلگەندىن كېيىن ، ۋاسىلى ئىۋانوۋ ئورنىدىن تۇردى .

— مەن ئىشخانامغا چىقىمەن ، سىلەر ئۆز ئىشىڭلارنى داۋاملاشتۇرۇڭلار . خەير كاتە ، خەير باقىيوۋ .

ۋاسىلى ئىۋانوۋ ئادەتتى بويىچە كاتەنىڭ مەڭزىگە سۆيۈپ قويۇپ ، خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى . بۇنداق چاغلاردا كاتە ئېرىدىن ئىچ - ئىچىدىن بىزار ئىكەنلىكىنى قانچىلىك يوشۇرۇشقا ئۇرۇنسىمۇ ، لېكىن ئۇنىڭ مۇڭ چىقىپ تۇرغان گۈزەل كۆك كۆزى بىلىنىدۇرۇپ قويۇاتتى . كاتە خۇمار كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ، جامالغا دەرس بېرىشكە كىرىشتى . ئۇ شۇنچىلىك ھېسسىياتچان ، شۇنچىلىك قىزغىن ، شوخ ئىدى . ئۆگەتكەن سۆزلىرى تولىمۇ كۈلكىلىك ئىدى . بۇنداق كۆڭۈللۈك ئۆگىنىش ، بىر تەرەپتىن ، جامالنىڭ ئېغىر دەرسلەرنىڭ بېسىمىدىن تالغان مېڭىسىگە ھاردۇق بەرسە ، يەنە بىر تەرەپتىن ، بۇ يەردە ئۆگەنگەنلىرى ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا كاللىسىغا ئورنىشىپلا قالاتتى . بۇنداق ئۆگىنىشنىڭ ۋاقتى ئۇزارغانسېرى ، كاتە بىلەن جامال ئوتتۇرىسىدىكى سۆزلەر كۆپەيدى . سىپايە سۆز قىزىقچىلىققا ، قىزغىنلىق چاقچاققا ئايلىنىپ ، ئۇلار ئۆزلىرىمۇ سەزمىگەن ھالدا ، بىر - بىرىگە بولغان سەمىمىي دوستلۇق ھېسسىياتى بارغانسېرى چوڭقۇرلاشتى . جامال كاتەنىڭ ھەربىر سۆزىنى قاتتىق بېرىلىپ ئاڭلايتتى . ئەگىشىپ تەكرارلايتتى .

كاتە بەزى چاغلاردا تىل ئۆگىنىش ھېسابىغا ، گۈزەل موسكۋا كوچىلىرى ، ئۇ يەردە ئۆتكۈزگەن كۈنلىرى ، قىز دوستلىرى ، مەكتەپ ھاياتى ، ئاتا - ئانىسى توغرىسىدا ئاجايىپ سېغىنىش ئىچىدە سۆزلەپ بېرەتتى . جامالمۇ ئۇنىڭ سۆزلىرىنى بېرىلىپ ئاڭلايتتى .

بىر كۈنى كاتە سۆز ئارىسىدا جامالدىن ئۆز يۇرتى توغرىسىدا

سۆزلەپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى . ئۇمۇ كاتەنىڭ سورىشىنى ئىنتىزار بولۇپ كۈتكەن ، ئەمما ئۆزلۈكىدىن سۆزلىمىگەنىدى . ئۇ ئۆز يۇرتىنىڭ تەكلىماكان گىرۋىكىگە يېقىن يەردە ئىكەنلىكىنى ، ئۇ يۇرتىنى ئۇيغۇرلار «دولان» دەپ ئاتايدىغانلىقىنى ، يەرلىرىنىڭ مۇنبەت ، ئادەملىرىنىڭ ناھايىتى ئاق كۆڭۈل ، مەرد ، مېھماندوست ، سەنئەتخۇمار ئىكەنلىكىنى ، كۈندە مەشرەپ ئويناپمۇ ئۆزىگە خاس تۇنقان ئورنىنىڭ بارلىقىنى ئىپتىخارلىق بىلەن سۆزلەپ بەردى . ئۇ سۆزدىن توختىغاندا ، يېرىم كېچە بولۇپ قالغانىدى . جامال تامغا ئېسىقلىق «ئالتۇن سۇمۇرغ» ماركىلىق سائەتكە قاراپ چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە كىتاب ـ ماتېرىياللىرىنى يىغىشتۇرۇپ ، كاتە بىلەن خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى . كاتە ھەسرەت بىلەن بىر ئۇھ تارتىپ ، بوينىنى قىسقان ھالدا ، جامالنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قالدى . ئىختىيارسىز كۆزلىرىدىن ياش سىرغىپ چۈشتى .

5

جامال كىتاب ـ خاتىرىلىرىنى قولتۇقلاپ ، ئادىتى بويىچە ۋاسىلى ئىۋانوۋنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەلدى . ئىشىك تۈۋىدە ئىۋانوۋ بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدى . ئىۋانوۋ رەسىم سىزىش ئۈچۈن ئىشخانىغا ماڭغانىدى ، ئۇنىڭ كەيپى تازا جايىدا ئەمەس ئىدى . شۇڭا ئۇ جامالغا زورىغا كۈلۈمسىرەپ باش لىڭشىتىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى . كاتە بولسا ھارغىن بىر خىل كەيپىياتتا ئېزىلىپ ئولتۇراتتى . ئۇ جامالنى كۆرۈش بىلەنلا بۆلەكچە جانلىنىپ ، ئۇنى قىزغىن قارشى ئالدى . جامال سەل تەمتىرەپ :

— كاتە خانىم ، بۈگۈن كەيپىڭىز ئانچە ياخشى ئەمەستەك تۇرىدۇ ، ئەتە كېلەيمۇيا ؟ — دېدى .

— ياق ، باقىيوۋ ، ئادەم دېگەن جانلىق نەرسە ، كەيپىياتىنىڭ

ئۆزگىرىپ تۇرۇشى ئىنساندىكى تەبىئىي خۇسۇسىيەت ، كەتمەك .
شۇنداق قىلىپ ئۆگىنىش باشلاندى . لېكىن بىردەمدىن كېيىنلا كاتە :
— باقىيۇ ، بايا سىز كەيپىمنىڭ ياخشى ئەمەسلىكىنى ئېيتقاندىڭىز ، بۇگۈن مەن سىز بىلەن بىر ئاز ئىچىشكەچ پاراڭلىشىشنى خالاپ قالدىم . بىزنىڭ پاراڭلىشىشىمىزمۇ سىز ئۇچۇن بەرىبىر ئۆگىنىش . مېنىڭ ئۇمىدىمنى رەت قىلماسلىقىڭىزنى سورايمەن . بۇگۈن ماڭا ئۆزىڭىز ياخشى كۆرگەن ھېكايىلەردىن سۆزلەپ بېرىشىڭىزنى ئۇمىد قىلىمەن .
جامال بۇ تۇيۇقسىز سوئالدىن سەل تەمتىرەپ تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن :
— ماقۇل ، چىن تۆمۇر باتۇرنى ئېيتىپ بېرەي ، — دېدى .
كاتە رازىمەنلىك بىلەن كۇلۇمسىرەپ بېشىنى لىڭشىتتى .
جامال پۈتۈن زوقى بىلەن قىسسىنى ئېيتىپ بەردى .
كاتە جامالغا بىردەم ئۇنسىز تىكىلىپ قاراپ تۇرغاندىن كېيىن :
— بۇغۇ ھەقىقەتەن تەسىرلىك قەھرىمانلىق داستانىكەن ، بۇنى ئەركىنلىككە تەشنا بولغان ، ئەمما ئۇنى قولغا ئېلىشنى بىلمەيدىغان قۇللار ئارىسىغا بېرىپ ئوقۇپ بەرسىڭىز ، مەلۇم ئۇنۇمىنى كۆرۈشىڭىز مۇمكىن ، بىراق مەن سىزدىن ھەقىقىي مۇھەببەت داستانىنى تەلەپ قىلىۋاتىمەن ، بىلدىڭىزمۇ ؟ — دېدى .
كاتە بىر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىۋېتىپ جامالغا تىكىلدى . يەنە بىر رومكا كۆتۈرۈۋەتتى . ئۇنىڭ كۆزلىرى بارغانچە مۇڭلىنىپ كېتىۋاتاتتى . جامالمۇ رومكىنى قولغا ئالدى . ئۇلار ئۇنسىز ھالدا بىر ـ بىرىگە تىكىلىپ تۇرۇپ ، ئارقا ـ ئارقىدىن ئىككى رومكىنى ئىچىۋەتتى .
— ماقۇل كاتە ، مەن سىزگە پادىچى بىلەن مەلىكە ھەققىدىكى قىسسىنى ئېيتىپ بېرەي .
جامال بىر ئاز تەڭشىلىپ ، روھى كۆتۈرۈلۈپ قالغاندى . ئۇ

قىسسىنىڭ بەزى سۆزلىرىنى رۇسچە ئېيتالمىغاندا ، ئۇيغۇرچىنى ئارىلاشتۇرۇپ ، ھاياجانلىنىپ سۆزلەپ كەتتى . كاتە بۇ ياۋاش - يۇمشاق ، جىمغۇر ، تارتىنچاق يىگىتنىڭ بۇنچىلىك ھېسسىياتلىق ئىكەنلىكىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدى . ئىختىيارسىز كۆزلىرىدىن نەچچە قېتىم ياش تۆكۈلگىنىنى سەزمەي قالدى . بۇ كۆز يېشى ئەلۋەتتە ، ئاشقلار ئاشقلارنىڭ قىسسىسىنى ئاڭلىغاندا چىقىدىغان كۆز يېشى ئىدى . قىسسە ئاخىرلاشتى . كاتە ئىختىيارسىز :

— باقىيوۋ ، سىزنىڭ مۇھەببەت باغلىغان قىزىڭىز بارمۇ ؟ — دەپ سوراپ قالدى . ۋاھ ، كۆرۈڭ ماۋۇ قاملاشتۇرۇپ سورالغان سوئالنى ؟ ھاراق سېغىنىشنى بىر ھەسسە كۈچەيتسە ، مۇھەببەت قىسسىسى ئون ھەسسە كۈچەيتىدۇ . ئەي مۇھەببەت ھىجرانىنىڭ لەززەتلىك ئازابىنى تارتىپ كۆرگەنلەر ، ئېيتىڭلار ! بۇنداق چاغدا ، سېغىنىش گىرادۇسى ئەڭ يۇقىرى رەقەمنى كۆرسىتىپ ، يۈرەكنىڭ نازۇك ستېرىلكىسى قانچىلىك تىترەيدۇ ؟ ! جامال چېكە چېچى تەكشى قىرقىلغان ، قارا كۆزلۈك ، چىرايلىق پاتمەنى ئەسلىدى ، ئۇنىڭ مەسۇم ، ئالمىدەك چىرايى ، ئۇمچىيىپ تۇرغان جىنەستىدەك لېۋى ، يوپۇرماقتىن غىرىلداپ ، سىيرىلىپ چۈشكەن شەبنەم تامچىسىدەك ياش تولۇپ تۇرغان سېيماسى جامالنىڭ كۆز ئالدىغا كەلدى . «مەن سىزنى ساقلايمەن ، ئامانەتنى چىڭ ساقلايمەن ، ياق ، ياق ، ئوبدان جامال ، سىز كەتمەڭ ، ئوقۇغان ئادەملەر ۋىجدانسىز بولىدىكەن ، بىلىمى قانچە كۆپ بولسا ، شۇنچە ۋىجدانسىز بولۇپ كېتىدىكەن ، سىز ئوقۇشقا بارمىسىڭىزمۇ بولاتتى . مۇشۇ ئوقۇغىنىڭىزمۇ يېتەر . ھازىر ئوقۇمىغان ۋاقتىڭىزدىكىگە پەقەت ئوخشىماي قېلىۋاتىسىز ، ئۇ چاغدا بەك ياخشىدىڭىز » ، «خاتىرجەم بولۇڭ پاتمەم ، ئوقۇغان ئادەملەرنىڭ كۆپلىرى ياخشى ، ۋىجدانلىق بولىدۇ ، مېنىڭ يۈرىكىمگە پەقەت سىزلا نەقىشلەنگەن . ئۇ پەقەت ئۆزگەرمەيدۇ . مېنى چوقۇم ساقلاڭ . »

جامال كاتەنىڭ سوئالغا قانداق جاۋاب بەرگەنلىكىنى ئۆزىمۇ ئاڭقىرالماي ، كاتەگە بىردەم تىكىلىپ قاراپ قالدى . كاتەمۇ ئۇنىڭغا

شۇنچىلىك تىكىلىپ قارىدىكى ، بىر جۇپ قارا كۆز بىلەن بىر جۇپ كۆك كۆزنىڭ نۇرلىرى بىر ـ بىرىنىڭ قەلبىنىڭ نازۇك يەرلىرىگە شۇڭغۇشاندەك ئىدى . كاتە ئاغزىنى ئۆمەللىدى :

— مېنىڭمۇ سۆيگەن يىگىتىم ، ئاشىقىم بارئىدى ،— ئۇنىڭ كۆزى ياشلاندى ، — رېئاللىق ئاشىقىمدىن ئايرىپ تاشلىدى . يىللاردىن بېرى ، قەلبىم ئاشىقىمنىڭ يېنىدا ، پۇلغا ، ئاش ـ نانغا ، كىيىمگە ، شۆھرەتكە ئېھتىياجلىق ماددىي تېنىم بۇ يەردە ئىدى ، يېقىندىن بېرى ، روھقا ئايلىنىپ كەتكەن مۇھەببىتىم تېنىمگە قايتىپ كەلگەندەك بولدى . يۇرىكىمنى تۇتۇپ باقسام ، مۇھەببىتىم قايتىپ كەپتۇ .

— شۇنداقمۇ ؟ — دېدى جامال كاتەگە ھەيرانلىق بىلەن تىكىلىپ . ئۇ كاتەنىڭ سۆز ـ ھەرىكەتلىرىدىن ھاياسىزلىنىڭ بەزى ئالامەتلىرىنى سېزىپ قالغانىدى . ئۇنىڭ قارىشىچە ، مۇئەللىمگە ، ئۇستازغا خىيانەت قىلىش — ئەخلاقسىزلىنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسى بولۇپ ، بۇ ئادەمگەرچىلىككە مۇتلەق سىغمايدىغان ئىش ئىدى .

6

كۈنلەر ئۆتمەكتە . جامالنىڭ ۋاسىلى ئىۋانوۋنىڭ ئۆيىگە رۇس تىلى ئۆگىنىشكە بارمىغىنىغا بىر ھەپتىدىن ئاشتى . بۇنىڭغا جامالنىڭ ھېلىقى كېچىدە كۆرگەن چۈشى سەۋەب بولدى . ئاشۇ چۈش ئۇنىڭ مۇئەللىمنىڭ ئۆيىگە بارىدىغان يولىنى توسۇپ قويغانىدى .

جامال بىر ھەپتىنى ئۈيقۇسىزلىق ، مەجنۇنلۇق ئىچىدە ئۆتكۈزدى . دەرسكىمۇ چالا ـ بۇلىلا قاتنىشىپ يۈردى . ۋاسىلى ئىۋانوۋنى كۆرگەندە ، ئۇنىڭ بەدىنىنى غۇژۇلدە سوغۇق تەر بېسىپ كېتەتتى . ئىۋانوۋ بىر كۈنى كاتەدىن جامالنىڭ دىلى رەنجىگۈدەك بىرەر ئىشنىڭ بولغان ـ بولمىغانلىقىنى سورىۋىدى ، كاتە قىلچە

تەمتىرىمەستىنلا ، بۇنداق بولۇشىنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئېيتتى . ۋاسىلى ئىۋانوۋ كاتەگە بىر ھازا تىكىلىپ قاراپ تۇرغاندىن كېيىن ، ئۇن ـ تىنسىز كەچلىك تاماققا ئولتۇردى . ئۇلار زۇۋان سۇرمەستىن تاماق يېيىشتى . ۋاسىلى ئىۋانوۋ يەر تېگىدىن كاتەگە نەزەر سالدى . كاتە كۆڭلى تارتمىغان ، خۇش ياقمىغان ھالدا تاماققا ئانچە ـ مۇنچە ئېغىز تېگىپ قويۇپلا ئولتۇردى . ۋاسىلى ئىۋانوۋ رەسسامىلارغا خاس سەزگۈرلۈك بىلەن ، بۇ ياش ئايالنىڭ ئۆزىدىن قانچىلىك نەپرەتلىنىدىغانلىقىنى ئوبدان چۈشىنەتتى . ئۇ ئەلۋەتتە ئۆز ئېرىدىن نەپرەتلىنىشكە ھەقلىق . كاتە ھازىر پەقەت مۇھەببەتكە موھتاج ، مۇھەببەتتىن باشقا ھېچقانداق نەرسىگە موھتاج ئەمەس . ئېسىل يېمەكلىكلەر ، مەخسۇس ماشىنا ، ئازادە ئۆي ، كىيگىلى نۆۋەت تەگمىگەن كىيىملەر··· لېكىن ئېرى ئۇنىڭ تەلەپ قىلغان مۇھەببىتىنى بېرەلمەيدۇ . ئۇنىڭ تەشنا يۇرىكىنى قاندۇرىدىغان مۇھەببەت بۇ ئەردە يوق . بۇنىڭ ئۈچۈن ھەر ئىككى يۇرەك ئورتاق ھەسرەتكە تولغان . بىرى تەشنالىق ئازابىدا تولغانسا ، بىرى ۋىجدان ئازابىدا ھەسرەت چېكىدۇ .

— كاتە ، مەن چۈشىنىمەن ، — دېدى ۋاسىلى ئىۋانوۋ بىر رومكا كۆتۈرۈۋېتىپ ، — سەن نۇرغۇن قۇربانلارنى بەردىڭ ، بىراق مەن سېنى بەختلىك قىلالمىدىم···

ئۇ كاتەنىڭ مەڭزىگە سۆيۈپ قويۇپ ، ئىشخانىسىغا چىقىپ كەتتى . كاتە قولياغلىقىنى ئېلىپ مەڭزىنى سۈرتۈۋەتتى . بەدەننى جۇغۇلدىتىغان بىر خىل سوغۇق ئېقىم ئۇنىڭ مەڭزى ئارقىلىق پۈتۈن تومۇرلىرىغا تارقالغانىدى . ئۇ يۈزىنى بارماقلىرى ئارىسىغا ئېلىپ يىغلىۋەتتى .

7

جامال بىر توپ ساۋاقداشلىرى بىلەن چاقچاقلىشىپ مەكتەپ باغچىسىدا كېتىپ بارغاندا ، تۇيۇقسىز كاتە بىلەن دوقۇرۇشۇپ

قالدی . ئۇنىڭ كاتەنى كۆرمىگىنىگە بىر ئايدىن ئاشقانىدى . جامالنىڭ خۇشاللىقى شۇئان غايىب بولۇپ ، چىرايى تاتىرىپ كەتتى .

— مەن سىز بىلەن ئايرىم سۆزلەشمەكچىمەن ، — دېدى كاتە رۇس تىلىدا . جامالنىڭ يېنىدا تۇرغان ساۋاقداشلىرى بۇ سۆزنى چۈشىنەلمىدى . ئۇلار جامالغا قارىدى . جامال ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا :

— سىلەر كېتىۋېرىڭلار ، مۇئەللىم مېنى چاقىرتىپتۇ ، — دېدى . ساۋاقداشلىرى كاتەگە ئەيمىنىپ قارىشىپ ، باش لىڭشىتىپ قويۇپ كېتىپ قېلىشتى . كاتە جامالنىڭ يېنىغا كەلدى . ئۇ كۆزلىرىنى خۇمارلاشتۇرۇپ :

— باقىيوۋ ، مەندىن قاتتىق رەنجىگەن ئوخشايسىز ، مەن سىزنى تەكلىپ قىلغىلى كەلدىم ، — دېدى .

— بارالمايمەن .

— نېمىشقا بارمايسىز ؟ مەن سىزنىڭ چوقۇم باردىغانلىقىڭىزغا ئىشىنىپ كەلدىم .

جامالنىڭ كۇندىلىك ئۆگىنىشى ئەسلىگە كەلدى . ئۇ يەنە ھەركۇنى كەچتە ۋاسىلى ئىۋانوۋنىڭ ئۆيىگە باردىغان بولدى .

كاتە ياشاردى . كۇندىن ـ كۇنگە ھۆسنىگە تولۇپ ، گۈلدەك ئېچىلىپ كەتتى . مۇھەببەتنىڭ تەڭداشسىز قۇدرەتلىك كۈچى ئۇنىڭ ياش تۇرۇپ مومايلارغا ئوخشاپ قالغان كۆڭلىنى ياشارتقانىدى . كاتەنىڭ خۇشاللىقى قېرى رەسسامنى كاتەدىن نەچچە ھەسسە خۇشال قىلغانىدى . كاتە ھازىر ئىۋانوۋنى ساداقەتمەن ئايالالرنىڭ ئۆز ئېرىگە قىلىدىغان ئۇلۇغ مېھرىبانلىقى بىلەن ھۆرمەتلەيتتى . ئىۋانوۋ ئايالىنىڭ ھۆرمىتىدىن ئۆزىگە لەززەت تاپتى . بۇ لەززەت ئۇنىڭ چىرىپ لەش بولغان تېنىنى چىڭ قۇچاقلاپ تۇرغان ياش ، گۈزەل ئايالىنىڭ سەكرەپ تۇرغان يۈرىكىدىكى خۇشاللىقىدىن كېلەتتى . بۇ ياش يۈرەك مانا بۇ قېرى تەن ئۈستىدە خۇشال تېپىچەكلەيدۇ . بۇ گويا بېلىجانىنىڭ سۈسىز كۆلچەكتە سۈغا تەشنا

بولۇپ ھەر تەرەپكە سەكرىگىنىگە ئوخشايدۇ . نىمجان بېلىق ئۆلۈم گىردابىغا بېرىۋىدى ، ئاسماندىن تۆيۇقسىز ياغقان شىپالىق يامغۇر ئۇنىڭغا جان بەردى ، ئۇ يەنە تىرىلدى .

8

جامال ئادىتى بويىچە كەچلىك تاماقتىن كېيىن كىتاب - دەپتەرلىرىنى قولتۇقلاپ ، قويۇق ئارچىلار ئارىسىدىكى كىچىك سېمونت يول بىلەن ۋاسىلى ئىشخانىسىغا ئۆيىنىڭ ئالدىغا كەلدى . ئايىغى ئاستىدا بىرنەرسە «پاس» قىلىپ قالدى . ئۇ يۇرىكى ئاغقان ھالدا ئايىغىغا قارىدى . ئۇ ئۇزۇن بىر سالمىغا دەسسىۋالغان بولۇپ ، سالما قانغا مىلىنىپ ياتاتتى . جامال خۇرسىندى . ئۇ يولدا تەكشى ئۆمىلىشىپ يۇرىدىغان سالمىدىن تولىمۇ بىزار ئىدى . ئۇ بېيجىڭغا كەلگەن بىر يېرىم يىلدىن بېرى ئايىغى ئاستىدا ئۆمىلەپ يۇرگەن سالمىلاردىن ئېھتىيات بىلەن ئاتلاپ ئۆتۈپ كەلگەنىدى . ئۇنىڭ يۇرتىدا : «سالمىنى ئۆلتۈرگەن كىشىنى نەس باسىدۇ» دېگەن ئەقىدە بار ئىدى . ئۇنىڭ يۇرىكى راستىنلا بۆلەكچە سوقۇپ كەتتى . ئۇنى بىرخىل ۋەھىمە قاپلىدى . ئۇغۇ كونا ، خۇراپىي قاراش . ئەمما يەنىلا ئادەمنىڭ بالىلىق دەۋرىدە ئېڭىغا سىڭىپ كەتكەن ئەقىدىنى يۇيۇپ چىقىرىۋەتكىلى بولمايدۇ . بۇ دارۋىننىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا ، ئىنسانلاردىكى تۇغما خۇسۇسىيەت . جامالنىڭ كۆڭلى چۈشۈن يەۋالغاندەك بولۇپ ، ئىشىك ئالدىغا كېلىپ قالغىنىنمۇ تۇيماي قالدى . ئۇي ئىچىدىن ۋاسىلى ئىشانوۋنىڭ ئاۋازى ئېنىق ئاڭلىنىۋاتاتتى :

— ھازىر ۋەزىيەت جىددىي ئۆزگەردى . سوۋېت - جۇڭگو مۇناسىۋىتى يامانلىشىش تەرەپكە قاراپ بۇرۇلدى . ھۆكۈمىتىمىز ئۆزىنىڭ جۇڭگوغا قىلغان بارلىق يارەملىرىنى قايتۇرۇۋالماقچى . جۇڭگوغا كىرگەن بارلىق مۇتەخەسسىس ، ئالىملارنى قايتۇرۇپ ئاچىقىپ كەتمەكچى . كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرىدىغان بۇ ئىشنى

بۇگۈن چۈشتىن كېيىن ئەلچىخانىمىزدىكى كاتتىۋاشلار بىزگە ئۇقتۇردى . بۇ يەردە قىلىۋاتقان ۋە قىلماقچى بولۇۋاتقان نۇرغۇن ئىشلار ئىزىدا قالدى . بۇ تولىمۇ ئېچىنارلىق بىر ئىش .

ئىۋانوۋنىڭ سۆزى ئۇزۇلدى . ئۆي ئىچى گۆرىستاندەك جىمجىتلىققا چۆمدى .

ئاياغ تىۋىشى ئىشىككە يېقىنلاپ كەلدى . جامال قويۇق ئارچا يوپۇرماقلىرى ئارىسىغا مەڭدىگەن ھالدا ئۆزىنى ئاتتى .

9

ئوغۇل بالىنىڭ بېشىغا ھەرخىل قىسمەتلەر كېلىدۇ . ئامىتىڭ كەلسە ، ئىشىك ـ دېرىزەڭنى ئېتىۋالساڭمۇ موراڭدىن كىرىۋېرىدۇ . ئامىتىڭ قاچقاندا بولسا ، تۇتۇۋالىمەن دەپ ئىشىك ـ دېرىزەڭنى مىخلىۋەتسەڭمۇ تېمىڭنى ئۆرۈپ چىقىپ كېتىۋېرىدۇ . ئامەت جامالغا بىر دەملىككىلا كۆلۈمسىرەپ باقتىيۇ ، ئۇنىڭ كەينىدىن بالا ـ قازا ئىز بېسىپ كېلىپ قالدى . جامال بىر يېرىم يىل كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيىپ ، گالستۇك تاقاپ ، بېيجىڭ كوچىسىدا ئۆزىنى پۇۋلەپ ، كەشىگە چۈشكەن شولىغا قاراپ چېچىنى ياساپ ، تانسا ئويناپ ، ستۇدېنت بولۇۋىدى ، بىر يېرىم يىلدىن كېيىن تەقدىر ئۇنى شېخىدىن ئايرىلغان يوپۇرماقتەك ئۇچۇرۇپ ئاپىرىپ ، تېگى كۆرۈنمەس بىر ھاڭنىڭ گىرۋىكىگە ئاپىرىپ تاشلىدى .

جۇڭگو ـ سوۋېت مۇناسىۋىتى بۇزۇلۇپ ئۇزۇنغا قالماي ، جامال شيۇجېڭجۇيېچىلارنىڭ ئىشپىيونى دېيىلىپ ، مەكتەپتىن سولاقخانىغا يۆتكەلدى . سوراق ، تاياق . ئاھ ، نەچچە مىڭ كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئانا يۇرت ، ئاھ ، تەكلىماكان ، ئاھ ، دولان ، مېنىڭ يۇرتۇم ، قايدىسەن ! مېنى قوينۇڭغا ئال ، ئوغلۇڭغا قۇچىقىڭنى ئاچ ، ئوغلۇڭنىڭ بېشىغا تېگى كۆرۈنمەس قارا بالا ـ قازا كەلدى . ئوغلۇڭنى قارا باستى . ئانا يۇرت ، ئانىلىق مېھرىڭ

بىلەن مېنى باغرىڭغا باس ، بېشىمنى سىلا ، ئاق سۈت بەرگەن قوش ئەمچەكلىرىڭ ئارىسىغا يوشۇر . ئوغلۇڭنىڭ ئارقىسىدىن قارا بۇرانىدەك دەھشەتلىك بالا ـ قازا يۈگۈرۈپ كېلىۋاتىدۇ . مېنى چەكسىز كەتكەن بىپايان قۇملىرىڭغا كۆم ، تىلسىملىق شەھىرىڭگە سولىۋەت ، ئۇلار ئوغلۇڭنى كۆرەلمىسۇن . چېتىگە كۆز يەتمەس توغراقلىقىڭغا يوشۇر ، بوران ئۇچۇرۇپ كەتمىسۇن . ساپ ھاۋالىق بوستانلىرىڭغا يوشۇر ، بالانىڭ كۆزى كۆرمىسۇن . بەختىڭ دولان دەرياسىنى گەپكە كىرگۈز ، دەھشەتلىك دولقۇنلىرى بىلەن يەتتە باشلىق يالماۋۇزنى توسقاندەك ، بالا ـ قازانىڭ يولىنى توسسۇن . ئۆزىنىڭ مەۋج ئۇرۇپ تۇرغان دولقۇنلىرى ، يۈرەكنى تىترىتىدىغان شىددەتلىك شاۋقۇنلىرى بىلەن ، بالا ـ قازانىڭ يۈرىكىنى تىترەتسۇن . ئۇھ... جامال بەدەر قاچقانچە ، ئۆز يۈرتىغا كېلىپ ھالسىرىغان ھالدا ئانا تۇپراققا ، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن يەرگە يۈزلىرىنى ، لەۋلىرىنى يېقىپ يىقىلدى . ئۇ دولان دەرياسىدىن ئۆتۈپ بولغۇچە ، گويا كەينىدىن بىرنەرسە قوغلاپ كېلىدىغاندەك ، يۈرىكى ئاغزىغا تىقىلدى . بىرەر يولۇچى ئۇنىڭغا گەپ قىلسا ، قورقىنىدىن بەزگەكتەك تىترەپ كەتتى . بىرەر ساقچىنىڭ قارىسىنى كۆرۈپ قالسا ، يەۋاتقان نېنىنى قويۇپ قاچتى . مانا ئاخىر ، مىڭ ئۆلۈپ ، بىر تىرىلىپ ، ئالىي مەكتەپتە رۇس تىلىغا قىزىققىنىغا مىڭ لەنەت ئوقۇپ ، ئانىسىدىن تۇغۇلغىنىغا پۇشايمان قىلىپ ، يۇرتىغا ئاران كېلىۋالدى . ئۇنى قورقىتىپ ، ۋەھىمگە سېلىپ ، يۈرىكىنى قېپىدىن چىقارغان بالا ـ قازا كەلمىدى . دەككە ـ دۈككىدە ئۆتكەن كۈنلەر بارا ـ بارا يىراقلاپ كەتتى . لېكىن ئۇ نەسچىلىكىنىڭ ئۇستىگىلا چۈشكەنلىكىنى بىردىنلا سېزىپ قالدى .

پۈتكۈل يۇرت قەھەتچىلىكتە قالغاندى . ئاچارچىلىقتىن كىشىلەر قىرىلىپ ، كەينى ـ كەينىدىن ئۆلمەكتە ، خۇددى كېسەل تەگكەن توخۇدەك ئارقا ـ ئارقىدىن ئۆلمەكتە . ئۆلمىگەنلىرى شامال كېسىلىگە يولۇقۇپ ، چىرايلىرى سارغىيىپ ، نىمجان بولۇپ

قالغاندى . جامالنىڭ ئاتسىمۇ بەرداشلىق بېرەلمەي يىقىلدى . ئاتسى ئۆلگەندىن كېيىن ، جامالمۇ نەمجان بولۇپ قالدى . ئۇ ئۆزىنى كۈتۈپ تۇرغان پاتىمەنىڭ كۆڭۈلچەك ، رەھىمدىل ئاتا ـ ئانىسىنىڭ پاناھىغا ئېرىشتى . ئۇ بۇ ئۆيگە زەمبىلدە كەلتۈرۈلگەندى . بۇ ئائىلىنىڭ ھال ـ كۈنىمۇ كومۇنانىڭ داش قازىنىدىكى كېپەك ئۈمىچىغا قاراشلىق ئىدى . تازا ئىشتەيلىك ئېغىزدىن بىرى كۆپەيدى . بۇ ئائىلىنىڭ يۈكى بىر ھەسسە ئېغىرلاشتى . ئەمما پاتىمەنىڭ ئاتا ـ ئانىسى غىڭ قىلمىدى . پاتىمەنىڭ گۈزەللىكى تۈگۈل ئۈنىڭ شوخلۇقىدىن ئەسەرمۇ قالمىغاندى . ئۈنىڭ يۈزى قوشۇقتەك بولۇپ قالغان ، ئالمىدەك يۇزىنى داغ باسقان ، مىجەزى ئۆزگىرىپ ، مۆرىمەس بولۇپ قالغاندى . ئۇ جامالنىڭ كەلگىنىگە خۇشال بولمىدى . ئۈنىڭ گەپلىرىگە پىسەنت قىلمىدى ، پاتىمە ئۆيدىكى ئالتە جان ئادەمنىڭ ئاچلىقىتىن ئۆلمەسلىكى ئۈچۈن ئۆزىنى قۇربان قىلغاندى . ئامانەتنى دادۇينىڭ ياش ئامبارچىسى ھېكىمگە بىر چارەك تېرىققا مەخپىي تىگىشكەندى . كېيىنمۇ ئون جىڭ... بەش جىڭ... بىر جىڭ... تېرىققا تېگىشۈەردى . ئاتا ـ ئانا بۇلارنى بىلدى . تېرىق ئىزسىز يوقالدىيۇ ، ئۈنىڭ سۆڭىكى گالغا تۇرۇپ قالدى . پاتىمە ئېغىر بوي بولۇپ قالغاندى . مانا بۇنى پاتىمەنىڭ ئاتا ـ ئانىسى جامالغا دەپ بەردى . جامال پاتىمە بىلەن توي قىلدى . ئۇ قىز تويلۇقى ئۈچۈن ، ئايالالرنىڭ ئېتىزدا ئەمگەك قىلىدىغان بىردىنبىر قورالى بولغان تاغاردىن بىرنى ئالدى . ئۇ بۇنى لېۋىنى لېۋىگە چىشلەپ قىلدى . ئۇ پاتىمەنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆزىنى پاناھىغا ئېلىپ ، ئۆلۈمدىن قۇتقۇزغىنىغا جاۋاب قايتۇرۇش ئۈچۈن ، پاتىمە بىلەن توي قىلغاندى . ئەمما يۈرىكىدە بىر داغ قالدى .

پاتىمە تاغاردا ئېتىزغا توپا قۇيۇپ يۈردى . ئېغىر توپا ئۇنى بويىدىن ئاجرىتىۋەتتى . كۈنلەر ئەنە شۇنداق ئۆتىۋەردى . جامال غەزىپىنى كەتمەندىن چىقاردى . ئۇ بىر چارەك ئېغىرلىقتىكى پولات كەتمەننى بوز يەرگە كۈچ بىلەن چاپالايدىغان بولدى . ئۆز ۋاقتىدا

ئالمي دەرجەلىك سارجىدا كاستۇم - بۇرۇلكا كىيىپ ، گالستۇك تاقاپ ، كەشىنىڭ شولىسىدا ئۆزىنى كۆرۈپ يۈرگەن يىگىت مانا ئەمدى بېشىنى چۈشۈرتۈپ ، شاپاق دوپپا كىيىپ ، توپا ئارىسىدا ھاشار چاپىدىغان دولان دېھقىنىغا ئايلانغانىدى .

10

ئايلار ، يىللار ئەنە شۇنداق مۇشەققەت ئىچىدە ئۆتىۋەردى . كىشىلەر ئۆلدى ، بالىلار تۇغۇلدى . تىرىكچىلىك يەنە داۋاملىشىۋەردى .

جامال ئېغىر ئەمگەك دەستىدىن مۇنەكتەك قورۇلۇپ قالدى . دەرد - ھەسرەت ، پۇشايمان ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئېغىر ئەمگەكتىنمۇ بەتتەر ئازابلايتتى . ئۇ ئايالى پاتىمەگە بىر قارىسىلا ، ئاچچىقى كېلەتتى - دە ، ئۇنى چېچىدىن تۇتۇپ راسا ساۋىغۇسى كېلەتتى ، يەنە بىر تۇرۇپ ئىچى ئاغرىيتتى . مېھرىبانلىقى تۇتۇپ قالسا ، تارىشىدەك قاتقان قوللىرى بىلەن ئۇنى قۇچاقلاپ قويىاتتى . بۇلارنىڭ ھەممىسى پاتىمە ئۇچۇن بەرىبىر ئوخشاش ، ئۇ يەنىلا ئۇنسىز ، ياۋاش بىر بەندىگە ئايلىنىپ قالغان . جامال نېمە تەلەپ قىلسا ، نېمىگە بۇيرۇسا ، ئۇنسىز ئىجرا قىلاتتى . مانا بۇ ھال جامالنىڭ يۈرىكىنى سقاتتى ، ئىچىنى پۇشۇراتتى . ئاخىر ئۇ نېسىۋىسىگە چاڭ سالغان ھېكىمدىن ئىنتىقام ئېلىپ ، شۇ ئارقىلىق خورلانغان قەلب يارىسىنى شىپا تاپقۇزماقچى بولدى . ئۇنى ھازىرلا بېرىپ دەردى چىققۇدەك ئۇرسۇنمۇ ياكى بىر پىچاق بىلەنلا ئۇ ئالەمگە يوللىۋەتسۇنمۇ ؟ بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆز پۇتىنى بىر ئۆتۈككە تىقىش ، ئۆزىنى ھالاك قىلىشتىن ئىبارەت ، خالاس . ئەڭ ياخشىسى ، ۋاقىت كۇتۇش ، پۇرسەت كۇتۇش ، شۇ جەريانىدا مۇۋاپىق بىر چارىگە ئىگە بولۇش كېرەك .

پەلەكنىڭ تەتۇر چۆرگىلەۋانقان چاقى بىردىنلا ئوڭ چۆرگىلەشكە باشلىدى . جامال لەپپىدە بۇ ناھىيىدىلا ئەمەس ، ۋىلايەت تەۋەسىدە نامدار ، ئابرۇيلۇق ئىنسانغا ئايلىنىپ قالدى . ھەر

چوڭ ئەترەتتە ماڭ زېدۇڭنىڭ ئون گەزلىك سۇرىتىدىن ھېچ بولمىغاندا بىرى بولۇشى ، كىچىك ئەترەتلەرنىڭ مەجلىسخانا ، ئىسكىلات تاملىرىدا ساناقسىز ماڭ زېدۇڭ سۇرەتلىرى بولۇشى ، ئائىلىلەردىمۇ ئاشۇ سۇرەتتىن بىرى بولۇشى تەلەپ قىلىندى . قانچە كۆپ بولسا ، شۇنچە ياخشى ، بۇ ھەربىر كىشىنىڭ پارتىيىگە ، ماڭجۇشىغا بولغان سادىقلىقىنى ئۆلچەيدىغان ئۆلچەم . ئەگەر كىم مەڭدەپ قېلىپ ، بۇ بورانغا توغرا تۇرۇپ قالىدىغان بولسا ، بۇ بىچارىنىڭ ھالىغا ۋاي . مانا ، بۇ بورانغا قاراپ يەلكەن يايغان ئەڭ ئاكتىپ كىشى بىزنىڭ جامال بولدى . ئۇنىڭغا بېيجىڭدا ئۆگەنگەن ھۇنىرىنى ئىشقا سالىدىغان پۇرسەت كەلگەنىدى . لېكىن بىزنىڭ جامالنى ئەترەتتىكىلەر كۆزگە ئىلماي ، نەچچە مىڭ يۇەن تۆلەم تۆلەپ ، ئىچكىرىدىكى داڭلىق رەسساملارنى تەكلىپ قىلغىلى ئادەم ماڭدۇردى . كېلىدىغان داڭلىق رەسساملار ئۇچۇن مېھمانخانا تەييارلىدى ، ئەترەتنىڭ ئاشلىق ئىسكىلاتىدا تېرىقتىن ئۆزگە ھېچنېمە يوق ئىدى . تېرىق تامىقىنى قانداقمۇ ئىچكىرىدىن چىققان داڭلىق رەسساملارنىڭ ئالدىغا قويغىلى بولسۇن ؟ ! ئۇلار دەررۇ يېزىدىكى داڭلىق قاراڭغۇ بازارچى ساۋۇت شەيخنى قاراڭغۇ ئۆيىدىن بوشىتىپ ، بۇغداي ئۇنى تېپىپ كېلىشكە ماڭدۇردى . چوڭ ئەترەتنىڭ چارۋا مۇدىرىغا ھەرقايسى قوتانلاردىكى ئەركەك پاقلانلارنى تاللاپ ، بىر يەرگە يىغىپ ، مېھمانلار ئۇچۇن ئوبدان بورداش بۇيرۇقى بېرىلدى . بېلىق ، ئۆردەك ، غاز ، قاشقالداق تۇتۇشقا مەخسۇس ئادەملەر بەلگىلەندى . بىرەيلەنگە بىرقانچە چوشقىنى بورداپ سەمرىتىش ۋەزىپىسى يۈكلەندى . مانا بۇ ئىشلار جامالنىڭ ئوغلىنى قاينىتىۋەتتى . ئۇ ئۆيىنىڭ ئالدى تېمىنى توزغاق بىلەن كۆك سېغىزدا چىرايلىق سۇۋىدى . ئاندىن ھاكلاپ ئاقارتتى ، كېچىسى پاتمەنىڭ قولىغا جىن چىراغنى تۇتقۇزۇپ قويۇپ ، بېيجىڭدىن سومكىسىغا سولاپ ئەكەلگەن بوياقنى ئاچىقىپ سۇرەت سىزىشقا باشلىدى . بىچارە پاتمە ئېرىنىڭ ھاياتىدىن ئۇمىدىنى ئۈزدى . تولا يىغلاپ ئاۋازى پۈتتى . ئېرىنى قارامىلىق قىلماسلىققا ئۇندەپ يالۋۇردى . ئالدىڭىزدىكى ئىككى بالا ئاتىسىز

يېتىم بولۇپ قالمىسۇن ، دەپ يېلىندى . بىراق جاھىل ئېرىنى توسۇپ قالالمىدى . نائىلاج چىراغنى تۇتۇپ قاراپ تۇردى . ئالا قانجۇقنى ئىشىك ئالدىدىكى قېرى ئۆرۈككە باغلىدى . ئىت قاۋاپ ئادەم كەلگەنلىكىدىن شەپە بەرسىلا ، سىزىلمۇاتقان سۇرەتنى سۇۋاپ چاپلىۋېتىش ئۈچۈن ، زەمبىلدە سېغىز لاي ئەكىلىپ قويدى . ئېرى بولسا خاتىرجەم ھالدا ئاۋۇال قېرىنداش قەلەم بىلەن ئۆزى يازمۇاتقان ياغاچ سىزغۇچتا بىرمۇنچە سىزىق تارتىپ چىقتى . پاتمەنىڭ كۆزلىرى ئالاق - جالاق بولۇپ ، بەزگەكتەك لاغىلداپ تىترىمەكتە . ئۇنىڭ شۇنچە ئېغىر - بېسىق ، غەم يېمەس مىجەزى نەلەرگە كەتتىكىن . چىراغ تولا لىپىلداپ جامالنىڭ سەپراسىنى ئۆرلەتتى . قارىۋىدى ، ئايالىنىڭ بىر قولى بىلەن يۇرىكىنى تۇتۇۋېلىپ ، ھەدەپ ھاسىراۋاتقانلىقىنى كۆردى . ئۇنىڭ ئاغزىدىن چىققان چوڭ تىنىق چىراغنى لىپىلدىتىپ ئۆچۈرۈپ قويای دەپ قالغانىدى . جامال زەردىسى قاينىغان ھالدا ، ئايالىدىن چىراغنى تارتىۋېلىپ : «كۆزۈمدىن يوقال !» دېدى . ئايالى قورقۇمسىراپ تالاغا چىقىپ كەتتى . جامال بىر قولىدا جىن چىراغنى ، بىر قولىدا موي قەلەم تۇتۇپ ، ماۋجۇشىنىڭ تېەنئەنمېن راۋنقىدا ھەيۋەت بىلەن تىكىلىپ تۇرغان ھەربىي فورمىلىق سۈرىتىنى سىزىشقا كىرىشتى . ئۇ ھودۇقماي ، خاتىرجەم ئىشلىمەكتە ئىدى . پاتمە ئىشىك تۆۋىدە تۇرۇپ ، چەكسىز قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن پىل - پىل قىلىپ كۆرۈنۈپ قالىدىغان چىراغ شولىسىنى كۆرۈپ قالاتتى . يىراق - يىراقلاردىن ئېچىرقىغان ئىتلارنىڭ ئېچىنىشلىق ھۇۋلاشلىرى ، چېكەتكىلەرنىڭ بەس - بەستە چىرىلداشلىرى ، قاياقتىندۇر ئەتىگەنلىك ناشتا ئۈچۈن يېغۇنچاق چۆرۈۋاتقان قېرى مەزلۇمنىڭ مۇڭلۇق ناخشا ئاۋازى ئاڭلىناتتى :

قادىر خۇدا قۇدرىتىڭدىن تاغنى ياراتتىڭ ،
تاغنىڭ ئىچى قاراڭغۇ دەپ ئاينى ياراتتىڭ .
...
پاتمە ئەنسىزلىك ئىچىدە يۇلتۇزسىز قاراڭغۇلۇققا قاراپ

هارغاندىن كېيىن ، سۇپىغا بېشىنى قويۇپ ، ئۇيقۇغا كەتتى .

پاتىمە دەھشەتلىك قارا بېسىپ چىرقىراپ ئويغانغاندا ، ئېرى جىن چىراغنى تۇتۇپ ، يۇز - كۆزلىرى ھەرخىل بويالغان بويالقلار بىلەن بويالغان ھالدا ، ئۇنىڭ بېشىدا زوڭزىيىپ ئولتۇراتتى ، ئۇنىڭ قارىيىپ گەز باغلىغان لەۋلىرى ئۇمچىيىپ ، ئۇيقۇسىزلىقتىن قىزارغان كۆزلىرىدىن تارىلاپ ياش قۇيۇلۇۋاتاتتى . پاتىمە ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ ، ئېرىنىڭ قولىدىن جىن چىراغنى يۇلۇۋالدى - دە ، تامنىڭ ئالدىغا بېرىپ ، جىن چىراغ يورۇقىدا تامغا ئەلەڭلەپ قارىدى . ئۇ ھەيرانلىقتىن قورقۇپ ئارقىسىغا داجىدى . ماۋ زېدۇڭنىڭ ئىككى گەز چوڭلۇقتىكى ھەيۋەتلىك ھەربىي فورما بىلەن قاراپ تۇرغان سۈرىتى يىراقلارغا ، چەكسىز قاراڭغۇلۇققا تىكىلىپ تۇراتتى . پاتىمە نېمە ئۈچۈندۇر ئۆزىچە قورقۇپ ، چىراغنى قولىدىن پاققىدە چۈشۈرۈۋەتتى ، ئۇ پېشانىسىنى تۇنقان ھالدا ھوشسىزلىنىپ يىقىلدى .

— پاتىمە ! — جامال پاتىمەنى يۆلەۋالدى .

11

جامالنىڭ ھەرە كۆنىكىدەك قۇشقاچ كامېرى تېمىدا پەيدا بولغان ھەيۋەتلىك سۈرەت قومۇشلۇق سەھرادىكى كىچىككىنە يېزىنى ئۆرە - تۆپە قىلىۋەتتى ، شامال كېسىلى بېسىپ ، چىرايلىرى سامانەدەك سارغايغان ، ئاچلىقتىن ئورۇقلاپ ، قۇرۇق قاقشالدەك بولۇپ قالغان دېھقانلار ياشاڭغىراپ تۇرغان كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىشىپ ، بۇ تامدىكى ھەيۋەتلىك سۈرەتكە قورقۇمسىراپ ، تۇرلۇك - تۇمەن ئەندىشىلەر بىلەن تىكىلىشتى . بەزىلىرى بۇ سۈرەتكە قاراشقىمۇ پېتىنالماي ، ياقىسىنى تۇتۇشقان ھالدا : «توۋا ، جامالدا ئات كاللىسىدەك يۈرەك بار ئوخشايدۇ ، قانداق پېتىنغاندۇ ؟ بۇ تەلۋە سارىڭ بېشىغا بالا تېپىۋالىدىغان بولدى - دە . خۇدانىڭ بەرگىنىگە شۈكۈر قىلىپ ، سىڭگەن يامىسىنى ئىچىسە

بولماسمىدى ؟ » دېيىشىپ تارقاپ كېتىشتى . بەزىلىرى : «ئەجەبمۇ بالادىن قورقمايدىغان قارام بىر نېمىكەن بۇ ؟ ئۆزىغۇ مىشەك مانتىسى يېمىگەندىمۇ ، گۈندىخانىغا كىرىپ ئاق موما يەپ ياتار . ئەمما ئايالى بىچارە بىلەن ئىككى بالا تەس كۈنگە قالىدىغان بولدى ـ ده ، ئۇلارغا ئەمدى سېرىق قوناقنىڭ ئۈمىچىنى كىم تېپىپ بېرىدۇ ؟ » دېيىشىپ ، جامالدىن رەنجىشتى . بۇلار بۇ بالا ـ قازانىڭ ئۆزلىرىگە يۇقۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ ، جامالنى قارغاشتى ، لەنەت ـ نەپرەت ئوقۇشتى ۋە يۈرتنىڭ بېشىغا بالا ـ قازانى چىللاپ كەلگەن بۇ شۇم ھۈۋقۇشنى سا چۈجىنى قاماللىغاندەك چاڭگاللاپ ، ئەترەتنىڭ سولاقخانىسىغا قامىۋېتىپ ، ئۇنىڭ ئىشلىرىنى بىرنەچچە ۋاراق سامان قەغەزگە پۈتۈپ ، گۈڭشېغا يوللاشتى . گۈڭشېدىن كەلگەن باشلىق جامالنىڭ تېمىدىكى سۈرەتكە قاراپ ، ئاغزىنى ئۆمەللەپ ، كۆزلىرىنى چىمچىقلاتتىيۇ ، ھۆكۈم چىقىرالماي ، ناھىيىگە يوللاش ئۈچۈن دەرھال قايتتى . ناھىيىدىن كەلگەنلەر رەڭگى ئۆچۈپ ئاقىرىپ كەتكەن سېرىق سىيامبۇ شەپكىلىرىنى قوللىرىغا ئېلىشىپ ، پېشانىلىرىدىكى تەرنى سۈرتۈشتى ، كۆزەينەكىنى ھورداپ سۈرتۈشۈپ ، رەسمگە ئۇزاققىچە تىكىلىپ قاراشتى . بىراق ، ئۇلارمۇ ھۆكۈم چىقىرىشقا ئاجىزلىق قىلىشتى بولغاي ، ۋىلايەتكە يوللاش ئۈچۈن ، جامالنى قارلىغاچ قانتى قىلىپ بوغۇچلاپ ، ساقچى ماشىنىسىغا سېلىپ ، ناھىيىگە ئېلىپ كېتىشتى . بۇ يېزىدىكى دېھقانلار گويا ئۈستىدىن بىر ئېغىر يۈك ئېلىپ تاشلانغاندەك بولۇپ يېنىك تىنىشتى . بۇ بالا ـ قازانىڭ ئاشۇ دەيۈز جامال بىلەنلا كەتكىنىگە چەكسىز خۇشال بولۇشتى . ئۇنداق شۇم قۇشنىڭ ماكانى ئاشۇ قاراڭغۇ گۈندىخانا بولۇشى كېرەك . ئەترەتتە چوڭ ـ كىچىك ، قاتلاممۇ قاتلام يىغىنلار ئېچىلىپ ، جامالنىڭ تەلۈلىكى ، دۆتلۈكى ، يۈرتقا سالغان ئەنسىزچىلىكى راسا نەپرەت بىلەن قارغالدى . پاتمە ئېغىر دەرد ـ ئەلەم ، ئاھانەتكە چىداپ تۇرالماي ، تاننى قېرى ئۆرۈككە سېلىپ تۇرۇۋېدى ، بالىلىرى چىرقىراپ يىغلىشىپ ، ئۇنىڭ پۈتىغا ئېسىلىپ

يالۇۋرۇشتى ، زېمىنغا ، ئاسمانغا قاراپ ، ئانىسىنى ، ئۆزلىرىنى قۇتقۇزۇۋېلىشنى تىلەپ ۋارقىراشتى . ئانىسىنىڭ يۈرىكى ئەلۋەتتە تاش ئەمەس ، ئۇ سەل سىقىپ قويسىلا سۇيى چىقىدىغان شوخلىغا ئوخشايدۇ . ئانا ئاخىر بالىلىرىنى قۇچاقلاپ ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى . گۆدەك بالىلارنىڭ سېھرىي كۈچى نېمىدېگەن قۇدرەتلىك ـ ھە . ئۇلار گۆرىستانغا ئوخشايدىغان سۇرلۇك ، قاپاق ئىچىگە چۈشكەن ھەربىدەك غوڭۇلداپ تۇرىدىغان بۇ دۇنيادىن ۋاز كەچكەن ئانىنى ئۇ دۇنيادىكى تىنچ ، خاتىرجەم كۆيگىلى بولمىدىغان دوزاخقا مېڭىشتىن توسۇپ قويدى . ئانا يەنە مەسۇم گۆدەكلەرنىڭ بەختى ئۈچۈن ياشاش قارارىغا كەلدى .

12

ناھىيە بۇ چوڭ سىياسىي مەسىلىنى ۋىلايەتكە يوللىدى . بۇ ئىش ئىچكىرى ئۆلكىدىن شىنجاڭنىڭ سۇرەت سىزىشىغا يارەدەم بەرگۈچى رەسسامىلار ئۆمىكى كەلگەن پەيتكە توغرا كەلدى . بۇلارنىڭ ئارىسىدا جۇڭگو ۋە چەت ئەللەردە نامى چىققان داڭلىق تاقىر باش رەسسامىلارمۇ ، ياش بۇيرۇقۇاز رەسسامىلارمۇ بار ئىدى . ئۇلارنىڭ ئىچىدە ياشلىرى قېرىلىرىنى باشقۇراتتى . قېرىلىرى «گېزەندىلەر» ، ياشلىرى ئىنقىلابىي كۈچلەر ھېسابلىناتتى . ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ياش تۇرۇپ قېرى «گېزەندىلەر»نىڭ قاتارىغا ئۆتۈپ قالغانلارمۇ بار ئىدى . «جامال» ، «رەسسام» دېگەن ئىسىم چىقىشى بىلەن تەڭ ، بىر ياش رەسسام بىلەن قېرى رەسسام بىر ـ بىرىگە ھەيرانۇ ـ ھەس بولۇپ قاراشتى ۋە بۇ ئەنزىنى تەكشۈرۈش ھەم ئۇ ناھىيىنىڭ رەسىم سىزىش ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىش ، سىزىلغان رەسىملەرنىڭ سۈپىتىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىشكە يارەدەم بېرىش ئۈچۈن ، جامالنىڭ يۈرتىغا بېرىشنى تەلەپ قىلدى . بۇ ناھىيىنىڭ قاتنىشى ئىنتايىن قۇلايسىز ، ئۇنىڭ ئۈستىگە داڭقى كەتكەن بەڭۈاش دەريادىن ئۆتكۈچىلەر ئۆلۈمنى ئالىقىنىغا ئېلىپ

مېڭىشقا توغرا كېلەتتى . شۇڭا ئۇلارنىڭ تەلىپى دەرھال تەستىقلاندى . شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى ، ئىچكىرىدىن دۆشكەللىنىپ ھەيدەپ كېلىنگەن «گېزەندە» رەسسامىلار شىنجاڭ بوسۇغۇسىغا قەدەم قويۇشى بىلەنلا ، زور قارشى ئېلىشقا ، ئۇخلاپ چۈشىدە كۆرمىگەن ھۆرمەت ۋە ئالىي ئېھتىرامغا ئېرىشكەنىدى . بۇ ئىككى داڭلىق رەسسام تەكشۈرگۈچى خادىملار بىلەن بىللە جامالنىڭ قومۇشلۇق ئارىسىدىكى ئۆيى ئالدىغا باردى . باردىيۇ ، ئېغىزلىرىنى كامارەك ئېچىشىپ قارىشىپ قالدى . ماۋ زېدۇڭنىڭ ھەيۋەتلىك سۈرىتى بۇ قومۇشلۇق مەھەللىدە ھەيۋەت بىلەن قاراپ تۇراتتى .

— ئوخشاپتۇ ، قالتىس ئوخشاپتۇ . بىزمۇ ھازىرغىچە ماۋجۇشىنىڭ بۇنچىۋالا چوڭلۇقتىكى رەسىمىنى سىزىپ باقمىدۇق . بەلكىم ، ھەرقانچە سىزساقمۇ مۇشۇنچىلىك سىزارمىز . قېنى رەسسام ، ئۇنى نېمىشقا خورلايسىلەر ؟ بۇنى سىزىش ئاسان گەپمۇ ؟ ئۇ ھەقىقىي باتۇر ئەزىمەت ئىكەن . بىزنى ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتۈرۈڭلار !

ناھىيىنىڭ ئورۇق ، بەشىنچى سىنىپ سەۋىيىسىگە ئىگە ، ئەسكەرلىكتىن ئالماشقان بۇيرۇقچاۋاز سېكرېتارى دەرھال جامالنى بوشىتىپ كېلىشنى بۇيرۇدى . تەرجىمان ئارقىلىق داڭلىق رەسسامنىڭ سۆزلىرىنى ئۇققان سېمىز گۈڭشې سېكرېتارى ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ ئاغزىنى ئېچىپلا قالدى . جامال كەلتۈرۈلدى . ئۇنىڭ ساقاللىرى سۈپۈرگىدەك بولۇپ ، چاچلىرى گەدىنىنى يايقاندى . ئىككى داڭلىق رەسسام دەسلەپتە جامالغا چېكەتكىدەك قاراپ قېلىشتى ، كېيىن كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش تۆكۈلدى . جامال بولسا بىردەم ھاڭۇېقىپ قاراپ تۇرغاندىن كېيىن خەنزۇ تىلىدا :

— جاڭ مۇئەللىم ، شياۋلىيۇ ، — دەپ ۋارقىغىنىچە ئېتىلىپ بېرىپ ، ئۇلارنى چىڭ قۇچاقلىۋالدى .

ئۇچەيلەن كاللەك بولۇپ قۇچاقلىشىپ ، يىغلىشىپ كەتتى .

— بۇ ئوڭۇمۇ ، چۈشۈمۇ ؟ مەن ھازىر نەدە ؟ سىلەر بۇ يەرگە

نېمىشقا كەلدىڭلار ؟ مېنى ئەكەتكىلى كەلدىڭلارمۇ ياكى جازالىغىلى كەلدىڭلارمۇ ؟ ئۇلار مېنى جازالاش ئۈچۈن تۈتۈپ تۇرغان . بولدى ، مەن بۇلارنىڭ قولىدا ئۆلگۈچە ، سىلەرنىڭ قولۇڭلاردا ئۆلۈشنى خالايمەن ، — دېدى جامال ئۆپكىدەپ يىغلاپ تۇرۇپ .

— نېمە دەۋاتىسىز جامال ، سارىڭ بولدىڭىزمۇ ؟ بىز سىز بىلەن كۆرۈشۈپ ئىنتايىن خۇشال بولدۇق . شىنجاڭغا كېلىدىغانلىقىمىزنى ئاڭلاپ ، سىز بىلەن كۆرۈشۈشنى تەمە قىلغانىدۇق . قەشقەرگە كېلىشىمىز بىلەنلا ، بىر رەسسامنىڭ رەسىم سىزغانلىقىنى ئاڭلىدۇق . رەسمنى چوقۇم سىزنىڭ سىزغانلىقىڭىزنى پەرەز قىلدۇق . سىز ھەم قورقۇمسىز ئىدىڭىز ، ھەم ياخشى سىزاتتىڭىز . ۋاسىلى ئىۋانوۋ سىزگە ئەڭ قاتتىق تەلەپ قويۇپ ئۆگىتەتتى .

جاڭ مۇئەللىم ۋاسىلى ئىۋانوۋنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالغىنىغا شۇ زامان پۇشايمان قىلىپ ، گېپىنى توختىتىۋالدى ، چۈنكى شۇ كۈنلەردە ، رۇسلارنىڭ ئىچىدە لېنىن بىلەن ستالىندىن باشقىسىنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالغىلى بولمايتتى . ئۇ سۆزنى بىراقلا ئۆزۈپ قويسا ياخشى ئەمەسلىكىنى ئويلاپ ، ۋىلايەت ۋە ناھىيىدىن كەلگەنلەرگە قاراپ سۆزنى داۋاملاشتۇردى :

— جامال بىلەن شياۋلىيۇ مېنىڭ بېيجىڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدىكى ئوقۇغۇچىلىرىم . شياۋلىيۇ بىلەن جامال ساۋاقداش بولىدۇ ، — دەپ سۆزنى ئاخىرلاشتۇردى .

13

جامال بىردىنلا ناھىيە ، ۋىلايەت تەۋەسىدە نامدار شەخسكە ئايلىنىپ قالدى . ئۇ رەسىم سىزىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ كەلگەن ئورۇنلارغا يېتىشەلمەي قالدى . ماشىنىلار ئۇنىڭ ئىشكى ئالدىدا ئۆچىرەت ساقلاپ تۇرىدىغان بولدى . ئۇنىڭ رەسىم سىزىپ كەلتۈرگەن كىرىمى بۇ نامرات ئەترەتنى بېيىتىپ قويدى . قەيەرگە

رەسىم سىزىپ بەرسە ، رەسىم سىزىش ھەققىگە ئاشلىق تەلەپ قىلدى . شۇنىڭ بىلەن ، تەرەپ ـ تەرەپلەردىن ھارۋا ـ ماشىنىلاردا ئاشلىق كېلىپ ، ئەترەتنىڭ چاشقان يامانلاپ چىقىپ كەتكۈدەك ھالغا كېلىپ قالغان ئامبارلىرىغا تۆكۈلدى . ئاچارچىلىقتىن تەرەپ ـ تەرەپكە پىتىراپ چىقىپ كەتكەن دېھقانلار قايتىپ كېلىشكە باشلىدى . ھەتتا باشقا ئەترەتلەرنىڭ دېھقانلىرىمۇ قورساق توپىدىغان بۇ جەننەتكە نوپۇسقا ئۆتۈشكە ئۇرۇنۇپ ، تەرەپ ـ تەرەپتىن كېلىشكە باشلىدى . جامال بولسا ، كىچە ـ كۈندۈز ئارام تاپماي ، تاملارغا ، يول بويىغا قاتۇرۇلغان سېمونت مۇنارلارغا ھارماي رەسىم سىزاتتى . ئۇ ھازىر «پادىشاھىمۇ مەندەك قەدىرلىك بولۇپ كەتمەس ؟ » دەپ ئويلايتتى . ئۇ ئەمدى ئادەمگە ئوخشىدى ، سەمرىدى ، بەدىنىگە ئەت قوندى ، قېتىپ تارشىدەك بولۇپ كەتكەن قوللىرى يۇمشىدى ، ئالىقانلىرىغا ، پۇتلىرىغا چۈشكەن قاداقلار يوقالدى . ئەمدى ئۇ ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرنىڭ ئالىي ئېھتىراملىق سالىمىنى قوبۇل قىلىدىغان بولدى . بۇرۇن ئۇنى يۇرتىغا بالايىئاپەت ئېيلىپ كەلگۈچى شۇم قۇش دەپ قارىغان يۇرت دېھقانلىرى ئەمدىلىكتە جەينامازدا ئولتۇرۇپ ، ئۇنىڭغا ئاللادىن مەدەت تىلىدى : «چىققان دۆڭسىنى تېخىمۇ ئېگىز قىلغايسەن ، مەرتىۋىسىنى تېخىمۇ يۇقىرى قىلغايسەن » دەپ دۇئا قىلىشىدىغان بولدى .

جاڭ مۇئەللىم ، شياۋلىيۇ ۋە ۋىلايەتتىن كەلگەن تەكشۈرگۈچىلەر ئەھۋالنى ۋىلايەتكە دوكلات قىلىۋىدى ، ۋىلايەت رەھبەرلىرى بۇنىڭدىن كېيىن بارلىق رەسىملەرنى جامالنىڭ سىزىشىنى ، ھازىر رەسىمچىلەر يېتىشمىگەنلىكى ئۈچۈن ، ئىچكىرىدىن كەلگەن رەسساملارنىڭ دەرھال قايتىپ كېلىشىنى ئۇقتۇردى . شۇنىڭ بىلەن ، جامال جاڭ مۇئەللىم ۋە ساۋاقدىشى شياۋلىيۇ بىلەن خوشلاشتى . جاڭ مۇئەللىم خوشلىشىدىغان چاغدا ، شياۋلىيۇنىڭ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىققا ئېلىنىپ ، مانا ئەمدىلىكتە ئۆزى بىلەن تەڭ تارتىپ چىقىرىلىپ ، بۇ يەرگە كەلگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى . جاڭ مۇئەللىم يەنە ۋاسىلى ئىۋانوۋ بىلەن بولغان دوستلۇقى ، ۋاسىلى ئىۋانوۋنىڭ تالانتى توغرىسىدا

ناھايىتى پەس ئاۋازدا كۆپ سۆزلىدى ، جامالنىڭ بالىلىرىنى ئەركىلەتتى ، كۈلدى ، خۇشال يايرىدى ، مېھمان شەرىپىگە ئۆتكۈزۈلگەن دولان مەشرىپىدە ، ئالىتاغىل توۋلاپ ، ئوڭغۇل - دوڭغۇل دەسسەپ ئۇسسۇل ئويناندى ، دولانىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى زوق بىلەن ماختاپ ئولتۇرۇپ سىزدى . جامال ئوقۇۋاتقان ۋاقتىدا ۋاسىلى ئىۋانوۋ تەقدىم قىلغان فوتو ئاپپاراتنى ئەسكى ساندۇقتىن ئاچىقىپ ، ئۇلار بىلەن گۈزەل مەنزىرە تاللاپ سۈرەتكە چۈشتى . مۇئەللىمنى ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن سۈرەتكە تارتتى . ئەترەتنىڭ قاشاڭ ئاتلىرىغا مىنىپ ، تاكاس جاڭگىلىغا بېرىپ ، جەرەن ، توشقان ئوۋلىدى . جاڭ مۇئەللىم بىلەن شياۋلىيۇ ئۇيغۇر ئوۋچىلىرىنىڭ قارچىغا ، بۈركۈتتە ئوۋ ئوۋلاشلىرىنى كۆرۈپ ، ھاياجان بىلەن ، ئاغزى كۆپۈك بولغۇچە ماختىدى ، سۈرەتكە تارتتى ، سىزدى . ئۆزلىرىنىڭ تۈغۈلۈپ ، چوڭ بولۇپ بۈنچىلىك كۆڭۈللۈك سەيلە قىلمىغانلىقىنى ، بۈنچىلىك گۈزەل ، مۇنبەت يايلاقلارنى ، بوستانلىقلارنى ، چەكسىز توغراقلىق ئورمانلارنى كۆرمىگەنلىكىنى ، بۈنىڭ ئەستىن چىقمايدىغان خاتىرە بولۇپ قالىدىغانلىقىنى سۆزلەشتى . جاڭ مۇئەللىم كېتىدىغان چاغدا ، جامالنى چىڭ قۇچاقلاپ تۇرۇپ :

— ئىنىم ، بىزنىڭ ھاياتىمىز بەك ئەگرى - توقاي ، مۇشكۈل ، بولۇپمۇ بىزنىڭ ئېلىمىزنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇنداق . چىداملىق بولۇڭ ! — دەپ خوشلاشتى . ئۇ بۇنىڭدىن كېيىن يەنە كۆرۈشەلەيدىغان ياكى كۆرۈشەلمەيدىغانلىقىنى تىلغا ئالغىنىدا ، كۆزلىرىدىن يېشى پەقەت توختىمىدى ، قوللىرىنى چۈشۈرمەي پۇلاڭلاتتى .

14

تەقدىرنىڭ قان ساقىپ ئايلىنىدىغان چاقى بىر پىرقىراپلا جامالغا ئامەتنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ قويدى . جاپالىق يىللار

داۋاملىشۇانقان بولسىمۇ ، لېكىن جامال ئەمدى ئامۇت ياغىچىدىن دەستىلەنگەن يېرىم چارەك ئېغىرلىقتىكى پولات كەتمەندىن قۇتۇلغانىدى . ئۇنىڭ ئاغزى گۆش ـ مايغا تولۇۋىدى ، يۇزلىرىدىكى چاۋىراپ تۇرغان داغلار يوقىلىپ ، ياغاچ قوشۇقنىڭ كاسىسىدەك قىزاردى ، ۋۇجۇك گەۋدىسى قاپاقتېرەكنىڭ غولىدەك چوڭايدى ، يېپىتەك ئىنچىكە قورساقلىرى ئالدىغا سېلىنىپ ، كالىنىڭ قورسىقىدەك پولتايدى ، جىگدە يىلتىزىدەك كۆرۈنىدىغان قاپقارا گەدىنى كۇندىن ـ كۈنگە ئېسىلىپ بۇقىنىڭ گەدىنىدەك زورايدى . كۆزلىرى پىلدىرلاپ تۇرىدىغان يىلتىز بويۇن جامال ھازىر يوق ، ئۇ ئەمدى باشقا بىر جامالغا ئايلانغان . ھازىر ئۇ قورسىقىنى ئالدىغا چىقىرىپ ، قولىنى كەينىگە تۇتۇپ ، بوغۇم ـ بوغۇم تورلىشىپ كەتكەن گەدىنىنى قوپۇرۇپ ماڭىدىغان بولدى . قولتۇقىغا خالتا قىستۇرغان دېھقانلار يىراقتىن ئۇنىڭ ئالدىغا ئېگىلگىنىچە كېلىپ سالام قىلىدۇ ، مەدھىيە ئوقۇيدۇ . جامال بولسا ، خۇشياقمىغان ھالدا دېھقانلىنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئالىدۇ ، قولتۇقىغا خالتا قىستۇرۇپ ، بوينىنى قىسىپ تۇرغان دېھقانغا : «پالانغا ئون جىڭ قوناق بېرىلسۇن» ياكى «پۇستانلىنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ گېلىدىن غىزا ئۆتمىگىنى ئۈچۈن ، ئۈچ جىڭ چا بۇغداي بېرىلسۇن» دەپ باغاقچە يېزىپ بېرىدۇ . دېھقان بۇ ئىنسانپەرۋەر باشلىققا تۆمەن رەھمەت ئوقۇپ دۇئا قىلىدۇ . دەسلەپتە كەينىچە ، كېيىن يېنىچە مېڭىپ ، ئېگىلگەن ھالدا كېتىپ قالىدۇ . جامال بەزىدە : «ھەي··· پالانۇاي ، بىز سېنىڭ ھالىڭغا يەتكەندىكىن ، سەنمۇ ئىشتا ھۇرۇن بولمىغىن . ئۆتكەندە ئېتىز ئارىلاپ كېتىۋاتسام ، بىر يەر ناھايىتى ئەرۋايىمنى ئۈچۈردى . يەرگە قۇيغان توپا سېنىڭ مۇشۇ تەلىپىكىڭگە بىر كېلىدۇ . سۇرۇشتۇرسەم ، سېنىڭ قىلغان ئىشىڭكەن . بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنداق قىلمىغىن ، ماڭە ، ئىشىڭغا بارغىن ، ھەممە ئادەم باش ـ كۆزى يوق ئىشلەۋاتسا ، سەن لاغايلاپ يۈرسەڭ بولمايدۇ» دەيدۇ . دېھقان بولسا بويۇنلىرىنى قىسىپ ، خىجىللىقىدىن ھىجايغان ھالدا : «ئوبدان ، سېكرېتار ، ئوبدان ،

ئوبدان قىلىلى ، بىز ھەرگىزمۇ سىلىنى تەشكىل ئالدىدا يەرگە قاراتمايمىز » دەپ كېتىپ قالىدۇ . بايا بىز ئۇنىڭ رەسىم سىزىپ يۈرگىنىنى كۆرۈۋېدۇق ، ئەمدى ئۇنىڭ ئىسمى جىسمىغا لايىق ئەمەلدارغا خاس سالاپىتىنى كۆرۈۋاتىمىز . ئەمدى ئۇنىڭ قانداق قىلىپ ئەترەت سېكرېتارى بولۇۋالغانلىقىنى كۆرۈپ باقايلى :

... شۇنداق قىلىپ ، جامال رەسىم سىزىپ يۈرۈپ داڭق چىقاردى . ئۇ بۇ ئىشى بىلەن ئۆزىنىڭ يېزىسىدىكى دېھقانلارنىڭ قورسىقىنى تويغۇزۇپ ، دۇئاسىنى ئالغانىنىڭ ئۈستىگە ، ئۇنىڭ يېزىسى ، گۇڭشېسى ، ناھىيىسى ۋىلايەت بويىچە ، ماۋجۇشى رەسىملىرىنى ئومۇملاشتۇرۇشتا ئىلغار بولۇپ ، يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشتى . دېمەك ، ئۇ پۈتۈن ناھىيىسىنى شەرەپنىڭ چوققىسىغا ئاچىققۇچى خاسىيەتلىك ئادەمگە ئايلىنىپ قالدى . ئاخبارات ئورۇنلىرى ئۇنىڭ شانلىق تۆھپىسىنى مەدھىيىلەپ جاۋلدىشىپ كەتتى . رادىئولار ئۇنىڭ ئىسمىنى تىنماي تەكرارلىدى . گېزىتلەر ئۇنىڭ ھەرخىل كۆرۈنۈشتىكى سۈرەتلىرىنى باستى . شۇنداق قىلىپ ، ئۇ بىر نامدار ، ئۇلۇغ شەخسكە ئايلاندى . ناھىيە سېكرېتارى بىر قېتىملىق سۆھبەتتە ئۇنىڭ رەسىمدىلا قابىلىيىتى بولۇپ قالماستىن ، سىياسىي جەھەتتىمۇ كۆپ نەرسىلەرنى بىلىدىغانلىقىغا ھەيران بولۇپ ھاڭ-ۋېقىپ قالدى . شۇ سورۇندا جامال ئۇنىڭ ئالتە گەز چوڭلۇقتىكى سۈرىتىنى سىزىپ ئۆزىگە تەقدىم قىلدى . سېكرېتار دەرھال ئېسىنى يىغىپ ، جامالنى ئۆز دادۇيىنىڭ سېكرېتارلىقىغا تەيىنلىدى . ناھىيە سېكرېتارى بۇ جامالنى ئۆستۇرۇشنىڭ دەسلەپكى قەدىمى ئىكەنلىكى ، كېيىن دەرىجىمۇ دەرىجە ئۆستۈرۈپ ناھىيىگە ئەكىلىدىغانلىقى ھەققىدە بېشارەت بەردى . گۇڭشې باشلىقلىرى نەچچە يۈز كىشىلىك يىغىن ئېچىپ ، جامالنىڭ شورتۆپە دادۇيىنىڭ سېكرېتارى بولغانلىقىنى تەنتەنىلىك جاكارلىدى . شورتۆپە دادۇي خەلقى بولسا تەلپەكلىرىنى ئاسمانغا ئېتىشىپ ، ئۆزلىرىنى ئاچارچىلىقتىن قۇتقۇزغان بۇ خاسىيەتلىك ئادەمنىڭ ئۆزلىرىگە

باشلىق بولغىنىنى تەنتەنە قىلىشتى . بىراق ، بىر ئاز ۋاقىت ئۆتە ـ ئۆتمەيلا ، بۇ يېڭى باشلىقتىن دەسلەپتە تويۇشتى ، كېيىن سېسىق كېكىرىشتى ، ئاخىرىدا قاقشاشتى . ئۇلار بۇ باشلىقنىڭ خىزمىتى كۆرۈستىپ ، ناھىيە سېكرېتارىنىڭ ئورنىنى ئېلىش نىيىتىنىڭ بارلىقىنى نەدىن بىلسۇن ؟ ئەتىگىنى يۇلتۇز تارىماستىنلا ، كىچىك ئەترەتنىڭ ئۇزۇن مىس كانىيىدىن كىچىك ئەترەت باشلىقىنىڭ جان ـ جەھلى بىلەن ئىشقا ھەيدەپ توۋلىغان بوغۇق ئاۋازى مەھەللىدىكى ئېچىرقىغان ئىتلارنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىپ ھاۋشىتىۋېتىدۇ . ئەترەت باشلىقى ئىتلارغا پەرۋا قىلماي ، ئۇزۇن تاياقنى ئېلىپ ، ئۆيمۇئۆي ھايت ـ ھۇيتلاپ ئىشقا سۈيلەپ ماڭىدۇ . بۇنداق چاغدا ، مەھەللە ئىتلىرى ئىگىسىنىڭ ئۆزلىرىگە ناشتىلىق بېرىشىگە پۇرسەت بەرمەيدىغان بۇ ئەشەددىي رەقىبىنىڭ ئارقىسىدىن ئۇزاققىچە قاۋايدۇ ، غىڭشىيدۇ ، ھۇۋلايدۇ . ئۇلار گەرچە توپلىشىپ ھۇجۇم قىلسىمۇ ، ھېچقايسىسى بۆسۈپ بېرىپ ئەترەت باشلىقىغا چاڭ سالالمايدۇ ، چۈنكى ئۇلار ئاچ قورساق ، كەم ماغدۇر بولغانىنىڭ ئۈستىگە ، ئەترەت باشلىقىنىڭ قولىدىكى يوغان غۇلدىدىن قورقىدۇ . ئەترەت باشلىقى شۇنچىۋالا ئىتلارنىڭ قورشاپ تىنماي قاۋاشلىرىغا پىسەنت قىلماستىن ، خاتىرجەم كېتىۋېرىدۇ .

دېھقانلار جامال سېكرېتارىنىڭ يەرلىك سىياسىتىنىڭ ھەيۋىسى ۋە ئېغىر ئەمگەك دەستىدىن يۇرتىنى تاشلاپ ، تەرەپ ـ تەرەپكە قاچىماقتا ئىدى . كىمىكى كېسەل بولۇپ قالسا ، ئۇنىڭ ئولتۇرغىچىلىك ماغدۇرى بولسىلا ، زەمبىل بىلەن ئاچىقىپ ئېتىز بېشىدا ياتقۇزۇلاتتى . كېسەل كىشى ئېتىزدىكى قاياق ئەمگەك مەنزىرىسىنى — قۇلاقلىرىنى سالپايتىپ كېتىۋاتقان يېغىر ئېشەكلەرنى ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مىسلداپ كېتىۋاتقان زەئىپ ، ھارغىن گەۋدىلەرنى ، ياغاچ ھارۋىلارنى مۇڭلۇق غىچىرلىتىپ ، دەلدۇگۇنۇپ كېتىۋاتقان خوتۇن ـ قىزلارنىڭ ئېغىر قەدەملىرىنى كۆرۈپ ياتاتتى . ھەر دېھقان زەردىسى قايناپ ، ئەترەت باشلىقىغا چوڭراق تىكىلسە ، شۇئان چوڭ ئەترەت ئىشخانىسىغا ئاپىرىپ

سولاپ قويۇلاتتى ـ ده ، كەچ كىرگەندە چىراغ ئۆچتى[1] قىلىپ راسا ئەدەپلىنەتتى . بۇنداق قاتتىق ئىنتىزام تۈپەيلىدىن دېھقانلار جامالغا ئۆچ بولۇپ كەتتى . ئۇلارنىڭ جامالغا بولغان ئۆچمەنلىكى قان ـ قېنىغا سىڭىپ كەتكەنىدى . بۇرۇن يۈزمۈيۈز ئوقۇلىدىغان مەدھىيىلەر ئەمدى يوشۇرۇن نەپرەتكە ، يۈرتقا توقچىلىق كەلتۈرگىنى ئۈچۈن جەيناماز ئۈستىدە قىلىنغان دۇئا ئەمدى «بوينۇڭ سۇنۇپ ئۆلەرسەن» دېگەن قارغىشلارغا ئۆزگەرگەنىدى .

15

چالا بوغۇزلانغان كالىدەك خارىلداپ خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتقان جامال بىرسىنىڭ يەر ئاستىغا كۆمۈۋەتكەن بەختسىز ئىت كۈچۈكىدەك غىڭشىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، كۆزىنى ئۇۋۇلاپ يانغا ئۆرۈلدى . ئۇ ئۇيقۇسىنى بۇزغۇچىغا ئاچچىقلىناي دەپ ئاغزىنى ئۆمەللىدىيۇ ، ئۇيقۇسىنىڭ ئەمدى ئاخىرلىشىپ قالغىنىنى ئويلاپ ئىنجىقلاپ ئۆرە ئولتۇردى . ئۇنىڭ ئېغىر گەۋدىسىدىن ياغاچ كارىۋات غىچىلداپ كەتتى . ئۇنىڭ ئالدىدا ، دادۇينىڭ تېلېفونچىسى قورقۇمسىراپ قاراپ تۇراتتى . جامال كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىغان هالدا :

— هازىر قانىسى ۋاقىت ؟ — دەپ سورىدى خىرىلدىغان ئاۋازدا .

— هازىر چۈش بولاي دېدى ، — دېدى تېلېفونچى بالا .

— سەن بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىسەن ؟

— تى··· تېلېفونغا قارايمەن ، — قورقىنىدىن دۇدۇقلاپ ئارانلا جاۋاب بەردى بالا .

— هە ؟··· — جامال كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ ئۆيگە بىرقۇر

---

[1] «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ، جەنۇبىي شىنجاڭ پېزىلىرىدا ، دېھقانلارنى چىراغنى ئۆچۈرۈۋېتىپ ، ئۇرۇپ جازالايدىغان ئادەت بار ئىدى .

خۇشياقماي قارىۋەتكەندىن كېيىن ، — ھەۋۋ مەن ئىشخاندا يېتىپ ئۇخلاپتىمەن ـ دە ، تېخى ئۆيدە ياتتىممىكىن دەپتىمەن . بۇ يەرگە قاچان كىرىپ ئۇخلىدىم ؟ — دېدى .

— تاڭغا يېقىن كىرىپ ئۇخلىدىلا .

— مېنى كىم ئەكىردى بۇ يەرگە ؟

— مەن ئەكىردىم .

— كۆپ ئىچىۋېتىپتىمەن ـ دە ، قۇسۇۋەتتىمۇ ؟

— ھەئە .

— چىشلىۋالغان ئوخشايدۇ ، كاساپەت ، ئىچىمدىكى ھەممە نەرسە يانىمەن دەپلا تۇرىدىغۇ ، باشقىلار قېنى ؟

— ئەترەتنىڭ ھارۋىسىدا ئۆيلىرىگە ئاپىرىپ قويدى .

— ھەممىسى مەست بوپتىما ؟

— ھەئە .

— مېنى نېمىشقا ئۆيگە ئاپىرىۋەتمىدىڭلار ؟

— ئۆزلىرى مۇشۇ يەردە ياتىمەن دەپ تۇرۇۋالدىلا .

بالا داستا سۇ ، لۆڭگە ئەكەلدى . جامال ئىنجىقلاپ تۇرۇپ يۇز ـ كۆزىنى يۇدى ، يۈزىنى سۈرتۈپ بولۇپ ، خامۇش ھالدا ئۇنسىز پۇشۇلداپ ئولتۇردى .

— بىر نەرسە يەۋالامىلا ؟ — دەپ سورىدى بالا . جامال پىشانىسىنى ئۇۋۇلاپ ، بېشىنى چايقىدى .

— ھۆ تۈتۈپلا تۇرىدۇ . كۆڭلۈم سوغۇق بىر نەرسە تارتىدۇ . ھە راست ، بىر تاۋاق قېتىق تاپمامسەن . ئىچىۋەتسەم ، ھاراق قويۇۋېتەمدىكىن ، — دېدى جامال .

— ماقۇل ، — بالا دەررۇ ئىشىك تۈۋىگە باردىيۇ ، يەنە ئارقىسىغا قايرىلدى ، — سېكرېتار ، خۇمارخان ئاچام كەپتىكەن ، بىر سائەتتەك بولدى ، سىلىنى ساقلاپ تۇرىدۇ ، دەيدىغان گېپى بار ئىكەن .

جامالنىڭ قىسىلغان كۆزلىرى سەل ـ پەل ئېچىلدى :

— قايسى خۇمارخان ، ھەۋۋ ھېلىقى ھېكىم چورۇقنىڭ

خوتۇنما؟ كىرسۇن .

بالا چىقىپ كەتتى . جامالنىڭ چىرايىدا خامۇش بىر تەبەسسۇم پەيدا بولدى . خۇمارخان ئەدەپ بىلەن ، قورۇنۇپقىنا كىرىپ كەلدى . خۇمارخان يىگىرمە سەككىز ياشلار ئۆپچۆرىسىدىكى كىبىلىشكەن ، چىرايلىق جۈۋان ئىدى . قاپقارا شەھلا كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان بولۇپ ، سەل غەمكىن ، بۇغداي ئۆڭ يۈملاق يۈزى مىسكىن كۆرۈنەتتى . ئىككى تال ئۇزۇن ئۆرۈمە چېچى تېقىمىدىن ئاشقان ، بېشىغا كىيىۋالغان مەخمەل دوپپا بىلەن ئۇچىسىدىكى ئۆڭۈپ كەتكەن كونا ئەتلەس كۆڭلىكىمۇ ئۇنىڭ بويىنى زىبالاشتۇرۇپ تۇراتتى . ئۇ مۇشۇ يېزىدىكى ئايالارنىڭ ئەڭ چىرايلىقى ئىدى . ئاچارچىلىق يىللىرىدا ، ئۇنىڭ ھازىرقى ئېرى ھېكىم چورۇق مۇشۇ يېزىدىكى بىر مىڭ تۆت يۈز قىرىق ئۇچ گالنىڭ ئۇزۇق ئاچقۇچىنى ئۆز قولىدا تۇتقان . دېھقانلار ئۇنىڭ ئالدىدا خالتىلىرىنى قولتۇقلاپ ، بويۇن قىسىپ ، يېلىنىپ - يالۇرۇپ تۇرغان . ئۇ قولىدىكى قىممەتلىك ئالتۇن ئاچقۇچتىن پايدىلىنىپ ، مۇشۇ يېزىنىڭ نۇرغۇن گۈزەل قىزلىرىنىڭ نومۇسىنى بىرقانچە جىڭدىن تېرىق ياكى سېرىق قوناققا تېگىشىپ نەپسىنى قاندۇرغان . ئۇ ئاشۇ يىللاردا ئۆزىنىڭ خوتۇنىنى ئۇچ بالىسى بىلەن بىللە ھەيدىۋېتىپ ، مۇشۇ خۇمار كۆزلۈك گۈزەل قىزنى ئۆزىگە خوتۇن قىلىۋالغانىدى . يەنە تېخى جامالنىڭ پاتمەسمۇ ئۇنىڭ چاڭگىلىدا تېپىرلاپ ، ئەڭ قىممەتلىك نەرسىسىدىن ئايرىلىپ قالغانىدى . شۇ تاپتا جامالنىڭ ھېكىم چورۇقنى چاينىپ پورکۇۋەتكۈسى ، يالاڭاچلاپ تۇۋرۇككە تېڭىپ : «يېزىمىزنىڭ قىزلىرىنى يەۋەتكەن تويماس نەپسىڭ مۇشۇمۇ؟» دەپ جان يېرىگە داغمال ياققۇسى كېلىپ كەتتى . بىراق ، ھېكىم چورۇق ھازىر يوق . جامال دادۇيىنىڭ سېكرېتارى بولۇپلا ، ئەتىسى ئۇنىڭ قولىدىكى ئالتۇن ئاچقۇچنى تارتىۋالغان ، نەدە يىراق ھاشار ، ئىغىر ئەمگەك بولسا ، شۇ يەرگە ئەۋەتكەنىدى . شۇ ئارقىلىق ئۇ ئۆچىنى ئالماقچى ، ئۆزىنىڭ قىممەتلىك نەرسىسىنى بۇلىۋالغان بۇلاڭچىنى

جازالماقچى ئىدى . مانا هازىر ھېكىم چوڕۇق بۇ يەردىن تۆت يۈز كىلومېتىر يىراقلىقتىكى سوغۇچاق سۇ ئامبىرىدا ھاشاردا ئىدى . ئۇ جامالنىڭ ئۆزىدىن ئۆچ ئالىدىنغانلىقىنى بىلمەيدۇ . چۈنكى ئۇنىڭ نەزەرىدە ، پاتمەنى ئاياغ - ئاستى قىلغىنىنى جامال بىلمەيدۇ . ئۇ جامال بېيجىڭدا ئوقۇۋاتقان مەزگىلدە بولغان ئىش تۇرسا ، قانداق بىلەلىسۇن ؟ ئۇ ئىشنى پەقەت بىر دۆۋە چالا ئادالانغان تېرىق دۆۋىسى ، ھاڭدەك چوڭ قاراڭغۇ ئامبارنىڭ تۆت تېمىدىن باشقا ئىنس - جىن كۆرمىگەن . ئەمدىلا ئون ئالتىگە قەدەم باسقان پاتمەنىڭ تېرىق دۆۋىسى ئۈستىدە ئۆڭۈپ تىتىلىپ كەتكەن زەيتۇن رەڭلىك يىپ ياغلىقىنى چىڭ چىشلەپ ، ئۇنسىز ناله قىلىپ ، تېپىچەكلەپ ئاستىدىكى تېرىقلارنى ھەر تەرەپكە چېچىۋەتكىنىنى پەقەت تېرىقلا بىلەتتى . قىز يىرتىق خالتىسىغا تېرىقنى ئېلىپ ، چىرايى تاتارغان ، كۆزلىرىدىن يامغۇرەڭ ياش تۆككەن ھالدا ، ھېكىمگە تەلمۈرۈپ تۇرۇپ : «ئوبدان ئاكا ، بۇ ئىشنى ئىنس - جىنغا تىنمىسىڭىز » دەپ ، تېرىقنى يۈدىگەن پېتى دەلدۇگۇنۇپ چىقىپ كەتكەندى . ئۇنىڭ ئۆشنىسىدىكى تېرىق ئەمەس ، ئۆزىنىڭ بەختى . پاتمە ئۆزىنىڭ بەختىنى تېرىققا ئايلاندۇرۇپ ، ئەسكى خالتىغا قاچىلاپ ، ئۆشنىسىگە ئارتىپ كەتكەندى . بىر قىز ئۇچۇن دۇنيادا بۇنىڭدىن ئارتۇق بەختسىزلىك بولماس ؟ ئۇ ئىلاجسىز شۇنداق قىلغانىدى . ھېكىم چوڕۇق مۇشۇ يېزىدىكى نۇرغۇن قىزلارنىڭ ، ياش ئاياللارنىڭ بەختىنى ئۆز ئالقىنىدىكى كەڭرى ، قاراڭغۇ تېرىق ئامبىرىدا ، تېرىق دۆۋىسى ئۈستىدە نابۇت قىلدى . بۇ بەختسىزلىكلەرنى ئىنس - جىن كۆرمىگەن ، پەقەت تۆت تام ، سانسىزلىغان تېرىق دانچىلىرى كۆرگەن . ئاشۇ بەختسىز قىزلار ، بەختسىز ياش ئاياللار چۈڭۈلغان چاچلىرىنى تۈزەشتۈرۈپ ، ئىچىدە يېلىنجاۋاتقان غەزەپ - نەپرەتنى بېسىپ تۇرۇپ : «ئوبدان ھېكىم ئاكا ، بۇ ئىشنى ئىنس - جىن بىلمىسۇن » دەپ يېلىنغانىدى . ھېكىم ھېچكىمگە تىنمىدى . قىز - جۈۋانلارنىڭ قەلبىدىكى چەكسىز نومۇسمۇ بۇ ئىشنى گويا ئاسمان

مىڭ كېچە ـ كۈندۈزلەپ كۆز يېشىنى تۆكسە ، بىپايان تەكلىماكان ھېچقانداق شەپسىز ئىچىگە سىڭىرىۋەتكىنىدەك ، ئىچىگە سىڭىرىۋەتتى . بۇ ئاياللار تەكلىماكان تۈپرىقىنىڭ نېمىتىدە ئېغىزلانغانلىقى ، ئۇنىڭ باغرىدىكى ئۆركەشلەپ تۇرغان دەريالىرىنىڭ سۈيىنى ئىچكەنلىكى ، شۇ تۈپراق بىلەن نەپەسداش بولغىنى ئۈچۈن ، گويا تەكلىماكان ئۆزىنىڭ بېشىغا كەلگەن نۇرغۇن بالا ـ قازا ۋە بەختسىزلىكلەرنى كەڭ قورساقى ئىچىگە ئۇن ـ تۇنۇشسىز سولۇۋەتكەندەك ، ئانا تۈپراقنىڭ سۈت بىلەن سىڭىرگەن خۇيى بويىچە سىڭىرىۋەتتى ، سۈكۈتكە پاتتى . قىزلار قىز ئاتىقى بىلەن ئەرگە تېگىۋېرىشتى . بەزىسى شۇنىڭ بىلەن يۈرىكى زېدە ھالدا ئىلاجسىز بەختلىك بولۇشتى . بەزىسى توي بولۇپ ئۈچ كۈندىن كېيىن ، بىر داستىخان نان ئۈستىدىكى سەۋزە بىلەن ئائىلىسىگە قايتىپ كېلىپ ، بەختسىز تەقدىر بىلەن ياشىدى ياكى ياشىمىدى . ھېلىقى چىرايلىق جۈۋانلار سۈكۈت ئىچىدە ، بۇلغانغان كۆكسىگە سوغۇق سۇ شاپشىتۇبتىپ ، بالىلىرىنىڭ ئاغزىغا ئەمچەك سالدى . قورساق بىر ئاز ئارامىلاندى ، ماددىي تەن بۇ ھارام نېمەتتىن ئوزۇق ئالدى . بىراق ئۇنىڭ ئىپلاس تامغىسى ۋىجدان تۆرىگە ئىز سالدى . ھېكىم چورۇق بۇ ئۇنسىز ، ئىزسىز ، بۇسى يوق ئىشىدىن خۇشال بولدى . قىز ـ جۈۋانلاردىن رازى بولدى . بىراق ، پاتمەنىڭ بۇ ئىشنى قان ـ يامغۇر يىغلاپ تۇرۇپ جامالغا دەيدىغانلىقىنى خىيالىغمۇ كەلتۈرمىدى . ئۇنىڭ نەزەرىدە ، ھەرقانداق ئايال ئۆزىنىڭ خىيانىتىنى ھالال جۈپتىگە دېمەسلىكى تەبىئىي ئىدى . بىراق ، ئۇ گۇمانلاندى ، كۆڭلى تۇيۇپ تۇردى . جامال ئەلۋەتتە ئۇنىڭ بۇنداق قىلغىنىنى ئېغىزدىن چىقىرىشى مۇمكىن ئەمەس ۋە شۇ قىلغىنى ئۈچۈن ئۇنى ساقچىغا سولىتىۋېتىشىمۇ ، ئۆلتۈرۈشمۇ مۇمكىن ئەمەس . پەقەت ئېغىر ئەمگەك ، ئۇستى ـ ئۇستىلەپ زۇلۇم سېلىش ئارقىلىق قىيناپ جېنىنى ئېلىشى مۇمكىن . سوغۇچاق ھاشىرىدىن ھەركۈنى كېلىۋاتقان ئاغرىق ـ سىلاقنىڭ شۇم خەۋىرى جامالنىڭ كۆڭلىگە بىر خىيالنى كەلتۈردى . شۇ ئېغىر ھاشاردا

ئۆلگەن نۇرغۇن ھايۋانلار قاتاردا ھېكىم چورۇقنىڭ — بىر ئادەم سۇپەت ھايۋاننىڭ ئۆلۈشى تەبىئىي . ھېكىم چورۇق ئۆلگەن ئات ، تۆگە ، كالىنىڭ ئورنىغا يېڭى ئات ، تۆگە ، كالا ھەيدەپ ، سوغۇچاققا ھاشارغا ماڭدۇرۇلدى . ئۆزى ھەيدەپ كېتىۋاتقان ھايۋانلارنىڭ تەقدىرىمۇ ئالدىنقىلاردەك بولىدىغانلىقىنى ھېكىم چورۇقنىڭ كۆڭلى تۇيۇپ تۇردى . ھېچبولمىسا ، يېرىمى شۇنداق بولىدۇ . جامال ھېكىمنىڭمۇ ئاشۇ قاتاردا بولۇشىنى نەقەدەر ئارزۇ قىلىدۇ ـ ھە ! بۇلارنى ھېكىم خۇددى ئەينى چاغدا ئامباردىكى تېرىقنىڭ ھېسابىنى بىلگەندەك ئېنىق بىلىدۇ . ئۇ جامال ئۇستىدىن ئەرز قىلسۇنمۇ ؟ جامال ناھىيە ، ۋىلايەت ھەتتا ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار ئادەم ، ئۇنى تونۇمايدىغان باشلىق يوق . بۇ ناھىيىدە بولسا ، ھەتتا ئەمدىلا ئەقلى تولغان بالىلارمۇ ماۋ زېدۇڭنىڭ سۆرىتى بىلەن تەڭلا جامالنىمۇ يادىغا ئالىدۇ . بېيجىڭغا ئەرز قىلسا ، ئۇ يەردىمۇ بۇ بەدرەكنىڭ تونۇشلىرى ، دوستلىرى بار ئىكەن ئەمەسمۇ ؟ بۇنداق ئىشلىگەن يالغۇز ھېكىملا ئەمەس . مۇشۇ يېزىدىكى شۇمەك سالغان ئەرنىڭ ھەممىسى ئىشلەۋاتامدۇ ؟ جامال ھېكىمنى يېزىنىڭ خوتۇن ـ قىزلىرىنى بۇلغىدى دەپ ئامبارچىلىققىتىن ئېلىپ تاشلىدى . بىراق ، ھازىر ئۆزىچۇ ؟ جامال ھېكىم چورۇقتىن نەچچە ھەسسە ئاشۇرۇۋەتتى . ھېكىم چورۇق پەقەت قاراڭغۇ تېرىق ئامبىرى ، تېرىق دۆۋىسى ئۇستىدىلا شۇنداق ئىشلارنى قىلغانىدى . جامال بولسا ، قوناقلىق ، كېۋەزلىك ، باغ ، ئۆستەڭ بويى ، ھەتتا ئەتىرەت ئىشخانىسى ، خامانلاردا بىمالال ئەسكىلىك قىلالايدۇ . كىشىلەر كۆرسىمۇ كۆرمەسكە ، ئاڭلىسىمۇ ئاڭلىماسقا سالىدۇ . ھېچكىم ئۇنىڭغا تىكىلىپ قارىيالمايدۇ . قارىسا ، ئۇنىڭ ئۆچ ئېلىش ھېيلىسى شەيتانىنىڭ نوختىسىدىن كۆپ . چىرايلىق ئاياللارنىڭ ئەرلىرى يىراق ھاشاردىن كېلەلمەيدۇ ، چىرايلىق ئاياللارنىڭ ئۆيىدىن ئۇنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدۇ . نەچچە قىزنىڭ ياتلىق بولماي بويىدا قالىدى . بىراق ، جامال ئۇلارنى ياۋاش ـ يۇمشاق ، يېتىم ـ مۇساپىرلارغا «ئاتىدارچىلىق» بىلەن چېتىپ ، ئەر ـ خوتۇن

قىلىپ قويدى . ھېكىم چورۇق يۇقىرىقىلارنى پۈتۈپ يۇقىرىغا ئەرز يازسا نېمىشقا بولمايدىكەن ؟ ئەلۋەتتە بولىدۇ . بىراق ، تەكشۈرگۈچىلەر يىراقتىنلا «پاكىتىڭ قېنى ؟» دەپ ، كۆزلىرىنى چەكچەيتىشىپ كېلىدۇ . ھە ، پاكىت قېنى ؟ جامالنى كىم بىلىكىدىن تۇتۇۋالالىدى ؟ كۆرگەن ئادەم بارمۇ ؟ بار . لېكىن ئۇلاردىن سورىساڭ ، ئالاقزادىلىك بىلەن : «ياق ، مەن كۆرمىدىم» دەيدۇ . چۈنكى «كۆردۈم» دەپ قويىدىغۇ ، بولدى ، ئۇنىڭ تېگى يوق ، پۈت ـ قولى يوق بالا ـ قازاغا ئۇچرىغىنى شۇ . كىم ئۆزىگە بالا ـ قازانى يۈكلىۋېلىشنى خالايدۇ ؟ دېمەك ، بۇ يەرلىك خاقانغا بۇ يەردە ئاللا ئۆزى تەڭ كەلمىسە ، بەندە تەڭ كېلىشى قىيىن . ئاللاغا تاپشۇردۇم ، ئۆتنە جاھان ، ئۆتنەڭ بىر كۈن ئەمەس ، بىر كۈن ئۆتۈپمۇ قالار . ھېكىم ھەممىنى ئاللاغا تاپشۇرۇپ ، ئاللانىڭ ، تەقدىرنىڭ تەڭشىشىگە قويدى . ئەگەر ھېكىم چورۇق جامالنى تەختىتىن غۇلىتالايدىغان بولسا ، ئۆزىلا ئەمەس ، پۈتۈن ئەل ـ يۇرت ، ئانىلار ، ئاياللار ، بالىلار ، قىزلار ، ئەرلەر خۇشال بولغان ، ھېكىمنى ئاسمانغا ئېتىپ ، ئۇنىڭ پېشانىسىدىن سۆيگەن بولار ئىدى . بۇ جامالغا ئاللا تەڭ كەلسۇن ، جاجىسىنى ئاللا بەرسۇن !

16

خۇمارخانىنىڭ مەسكىن قىياپىتى ئۇنى تېخىمۇ گۇزەللەشتۈرۈۋەتكەنىدى . جامال ھېكىمگە بولغان چەكسىز ئۆچمەنلىكى تۈپەيلىدىن ، ئۇنىڭ ئەنجان تېمىدىن قوپۇرۇلغان پومزەك ئۆيگە يىراقتىن نەزەر سېلىپ قويغان ، بىراق ئۇنىڭ بۇنداق چىرايلىق ياش ئايالى بارلىقىنى ئېسىگە ئالمىغان ، ئېتىز ئارىلاپ ، خىزمەت تەكشۈرگەنده ، بۇ ئايالنى ئەسكى سەگەز كىيىم ئىچىده ، بالىلىرىنىڭ تەرتىنى ئېرىقداپ ئولتۇرغان پېتىده كۆرگەنۇ ، كۆڭلى ئاينىپ ئانچە بەك دەققەت قىلىشقا ئۇلگۈرەلمىگەنىدى . يېقىندا ئۇ «بەشتە كاپالەتلىك» بىر تۇل

خوتۇن ئارقىلىق خۇمارخان توغرىسىدا ئاڭلىغان . ئۇ جامالغا چىرايلىقلارنىڭ ئۇچۇرىنى مەخپىي يەتكۈزىدىغان «كۆز» ئىدى . بالىلىرى ئاغرىپ قالغان ئاياللار ئۇنىڭ ئالدىغا بالىلىرىغا «ئوت كۆچۈرتۇش» ئۈچۈن كېلەتتى ـ دە ، بۇ «كۆز» نىڭ نەزىرىگە چۈشۈپ قالاتتى . بۇ «كۆز» نىڭ نەزىرىگە ئىلىشقان ھەرقانداق ئايال ئۇزۇنغا قالماي جامالنىڭ نەزىرىگە ئىلىشاتتى . بىراق ئۇنى ھېچكىم بىلمەيتتى . مانا بۇ خۇمارخان تېخى يېقىندىلا «كۆز» ئارقىلىق جامالنىڭ قۇلىقىغا يەتكەن . بىراق يېقىندىن بۇيان سوغۇچاق ھاشىرىغا ئادەم چىقىشتۇرۇپ بولالماي ، جامالنىڭ بۇ ئىشقا ۋاقتى يەتمىگەنىدى . مانا ئەمدى ئۇ ئۆز ئايىغى بىلەن كەپتۇ . بۇمۇ بىر ئامەت .

— ھە ، خۇمارخان نېمە گەپ ؟

— ئازراق قىيىنچىلىقىم بار ئىدى ، شۇڭا··· — قورقمىنىدىن تۇگۇلگەن ھالدا ئاران سۆزلىدى خۇمارخان .

— ھە··· قىيىنچىلىق دەڭ ؟ ئىشكىنى ئېتىۋېتىڭا ، تالادا نېمانچە غەلۋە كۆپ ، — ئەمەلىيەتتە سىرت تىنچ ئىدى . خۇمارخان بېرىپ ئىشكىنى يېپىپ قويدى .

— كۆزۈمنى كۇن چېقىپ كەتتىغۇ ، ئاۋۇ دېرىزە پەردىسىنى چۈشۈرۈۋېتىڭا !···

خۇمارخان جامالنىڭ دېگىنى بويىچە قىلدى .

— ھە ، نېمە قىيىنچىلىق ؟ — جامالنىڭ سالپاڭ گۆشلۈك چىرايىغا بىر ئاز كۇلكە يۈگۈردى .

— ئۆيىدە ئورۇس گۈگۈتى بىلەن كىرسىن تۇگەپتىكەن ، كىنىشكىغا[1] ئېلىپ بولغانكەنمىز ، تىلەپمۇ ئىش ئەپلەشمىدى ، شۇڭا ئۆزلىرىنى بەش قاپ سەرەڭگە بىلەن ئون سەر كىرسىنغا خەت يېزىپ بېرەمدىكىن ، دەپ كىرىۋىدىم .

---

① 1970 ـ يىللاردا كىرسىن ، سەرەڭگە قىس بولغانلىقتىن ، ھۆكۈمەت بۇ نەرسىلەرنى كىنىشكا تارقىتىپ تۇرمىلىق تەمىنلىگەن .

— هه... بەش قاپ سەرەڭگە هازىر ئۇچ ئائىلىگە بېرىلىدۇ . ماقۇل ، ئىككى قاپ سەرەڭگە بىلەن ئون سەر كىرسىن ئېلىپ تۇرۇڭ . تۇڭسە يەنە بىز بولغاندىن كېيىن ، بىر ئىش قىلارمىز ، هە ، يەنە قانداق قىيىنچىلىق بار ؟

— بالىلارنىڭ ئاتىسى ئۆيدە يوق... — خۇمارخان سۆزىنى داۋاملاشتۇرالماي ئۆپكىدەپ يىغلىۋەتتى . ئۇ خۇددى تاسادىپىي مېھرىبان شەپقەتچىگە يولۇققاندەك ، ئۆزىنى بېسىۋالالماي قالغانىدى . «ئۆز ۋاقتىدا مېنىڭ پاتمەمۇ سېنىڭ ئېرىڭ ئالدىدا مۇشۇنداق بىچارىلىك بىلەن يىلىنىپ تۇرغان . ئەمدى سەن... » جامال خۇمارخاننىڭ بىلىكىدىن تارتىپ ئاستا يېنىدا ئولتۇرغۇزدى . خۇمارخان قورققىنىدىن غال ـ غال تىترەپ كەتتى .

— قورقماڭ ، مەن سىزنىڭ قىيىنچىلىقىڭىزنى هەل قىلىپ بېرىمەن . ئۆز ۋاقتىدا هېكىم چورۇقمۇ ئايالىمنىڭ قىيىنچىلىقىنى ئوبدان هەل قىلىپ قويۇپتىكەن .

جامال شۇنداق دەپ خۇمارخاننىڭ ياش توختاپ قالغان مەڭزىنى يۇمشاق ، گۆشلۈك قوللىرى بىلەن سۈرتتى .

جامال خۇمارخانغا كىرسىن ، سەرەڭگە هەل قىلىپ بەردى ، خۇددى ، هېكىم چورۇق پاتمەگە تېرىق هەل قىلىپ بەرگىنىگە ئوخشاش . جامال يەنە هەل قىلىپ بەردى ، يەنە هەل قىلىپ بەردى .

جامال بىر كەچقۇرۇنلۇقى ئىككى مېتىر قارا چىبەرقۇت ئېلىپ خۇمارخاننىڭ ئۆيىگە كەلدى . ئۇششاق بالىلار ئۇخلاپ قالغانىدى . خۇمارخان دەسلەپتە جامالنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشكەندە ، خورلۇق هېس قىلىپ ، ئىچىدىن يىغلىغۇسى كەلگەنىدى . كېيىنكى كۈنلەردە كۆنۈپمۇ كەتتى . جاپانى بۇرۇنقىدىن خېلى ئاز تارتتى ، غېمىمۇ خېلى يېنىكلىدى . جامال ئۇنىڭغا هېكىمنى پات ئارىدا سوغۇچاقتىن قايتۇرۇپ كېلىشكە ۋەدە بەردى . جامال خۇمارخانغا خۇمار بولۇپ قالغانىدى . بۇگۈن كەچتە ئۇ پات ئارىدا باشلىنىدىغان بۇغداي ئورۇمىغا قەسەمياد يىغىنى ئاچماقچى بولۇپ ، كىچىك ئەترەت باشلىقىغا ئەر ـ ئايال ، قېرى ـ ياش هەممىسىنى

ئەترەتنىڭ كالا ئېغىلى يېنىدىكى چوڭ گەمگە يىغىشنى تاپىلاپ قويۇپ ، خۇمارخانىڭ ئۆيىگە كەلگەندى . جامال چىبەرقۇتنى خۇمارخانىغا ئۇزاتقاندا ، ئۇ خۇشاللىقتىن سەكرەپ كېلىپ ، جامالنىڭ بوينىغا ئېسىلدى . چىبەرقۇت بۇ يىللاردا هوقۇقى ، ئابرۇيى بار كىشىلەر كىيىدىغان ئالىي دەرىجىلىك رەخت هېسابلىناتتى . ئىككى قەدىناس ئۇزاققىچە ئىرمىشىپ ، چىرمىشىپ يېتىپ ، ئاخىر ئۇخلاپ قېلىشتى . بۇ ئۇيقۇ ئۇلارنىڭ ئاخىرقى شېرىن ئۇيقۇسى ، ئۇلارنىڭ بېشىغا كېلىدىغان بالا ـ قازانىڭ مۇقەددىمىسى ، جامال دېگەن يەرلىك خاقانىڭ زوراۋانلىق دەۋرىنىڭ خاتىمىسى بولۇپ قالغانىدى...

كىچىك ئەترەت باشلىقىنىڭ ئىشكىنى قاتتىق تېپىپ ۋارقىراپ ـ چارقىراپ تىللىشى ئۇلارنى چۆچۈتۈپ ئويغىتىۋەتتى .

— قاناداق دېگەن يۈزى قېلىن خوتۇن سەن؟ بايا يىغىنغا قىچقىرىپ قويسام ، تېخىچە بارمىدىڭ ، هەممە ئادەم يىغىلىپ بولدى ، بۇ يىغىننى جامال سېكرېتار ئاچماقچى ، مېنى شۇ ئادەمنىڭ سېپىدىن گېپىمگە قويماي دەمسەن؟ سەندەك گەپ ئاڭلىمايدىغان قېلىن خوتۇننى ئالدىمغا سېلىپ هەيدەپ بارمىسام ، ئاچە ئىشىكىڭنى !

خۇمارخان لاغىلداپ تىترەپ ، چىراغ يېقىش ئۈچۈن سەرەڭگىنى قولىغا ئېلىۋىدى ، جامال ئۇنىڭ قولىغا ئۇرۇۋېتىپ ، چىراغنى ياقمايلا كىيىنىپ كېچىك ئەترەت باشلىقى بىلەن كېتىۋېرىشنى بۇيرۇدى . خۇمارخان قاراڭغۇدا ئالاق ـ جالاق بولۇپ كىيىملىرىنى كىيىپ چىقىپ كەتتى . كېچىك ئەترەت باشلىقى ئۇنى ئالدىغا سېلىپ ، تىللىغانچە ئېلىپ كەتتى . ئۇ چىراغمۇ ياقماستىن ئالدىراپ كىيىملىرىنى كىيدى . ئۈيدىن چىقىپ هويلا تېمىدىن ئارقىغا ئارتىلىپ چۈشۈپ ، مېڭىبىر جاپادا سىرتقا چىقىۋالدى . ئەتراپ سىياهتەك قاراڭغۇ ، هاۋا تىنجىق ، بەش بارماقنىمۇ پەرق قىلغىلى بولمايتتى . جامال هاسىراپ ، بىر هازاغىچە ئىزىدا ئولتۇرۇپ قالدى ، پۈتۈن ئەزايى تەرلەپ چىلىق ـ چىلىق سۇ بولۇپ كەتكەنىدى . ئۇ ئىزىدا بىر ئاش پىشىم ئولتۇرۇپ ، سەل دېمىنى

ئالغاندىن كېيىن ، ئۆزىنى كۈتۈپ تۇرغان يىغىننى ئېچىش ئۈچۈن ، يىراقتا پىلدىرلاپ كۆرۈنۈپ تۇرغان چىراغ يورۇقىغا قاراپ يول ئالدى .

جامال ئادىتى بويىچە قوللىرىنى ئارقىسىغا تۇتۇپ ، قورسىقىنى ئالدىغا تومپايتىپ ، لىققىدە ئەزالار ئولتۇرغان گەمىگە كىرگىنىدە ، ھەممە دېگۈدەك پاراسلىتىپ چاۋاك چېلىۋەتتى . خۇمارخاننى ئوتتۇرىدا توختىتىپ قويۇپ تازا تىللاۋاتقان كىچىك ئەترەت باشلىقى چاۋاك ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، ئارقىسىغا بۇرۇلدى . گەمە ئىچى ئون بەش تال شام بىلەن يورۇتۇلغانىدى . كىچىك ئەترەت باشلىقى ئەدەپ بىلەن قول باغلاپ ئالدىغا ماڭدىيۇ ، ئۈچ قەدەم مېڭىپ ئىزىدا توختاپ قالدى . ئۇ سېكرىتارغا قاراپ بۇتتەك قېتىپ قالدى . بىردىنلا گەمە ئىچىدە دولان دەرياسىنىڭ دولقۇنىدەك قاتتىق قىقاس - چۇقان ، كۈلكە كۆتۈرۈلدى . ئۇلار شۇنداق قاتتىق كۈلۈشـتىكى ، گويا مۇشۇ بىرقانچە يىلدىن بۇيانقى يىغىلىپ قالغان كۈلكىسىنى كۈلۈۋاتاتتى . ئۇلار تولا كۈلۈپ ماداردىن كېتىشتى ، يىقىلىپ قېلىشتى ، كۈلگۈدەك كۇچمۇ قالمىدى ، ھەممەيلەن ئوتتۇرىدا ھەيكەلدەك قېتىپ تۇرغان جامال بىلەن خۇمارخانغا قاراپ كۈلمەكتە ئىدى . چۇنكى ئىككىسى بىر - بىرىنىڭ ئىشتىنىنى ئالماشتۇرۇپ كىيىۋالغانىدى . جامال خۇمارخانىنىڭ قىزىل سىيامبۇ ئىشتىنىنى ، خۇمارخان بولسا جامالنىڭ قارا سىيامبۇ ئىشتىنىنى كىيىۋالغانىدى . جامال ھوشىنى يوقاتتى . ئۇ ھوشىغا كېلىپ ، ئۆزىنى گەمە سىرتىغا ئالماقچى بولۇۋىدى ، كۈلكىدىن توختىغان دېھقانلار گويا بىر توپ ئۇۋچى ياۋا تۇڭگۇزغا ئېتىلغاندەك ، دۇررىدە ئېتىلىپ كېلىپ ، ئۇنى يەرگە باستى . غەزەپلەنگەن ، ۋىجدان ئازابىدىن قىينالغان ئەرلەر ، خورلانغان ئاياللار ، ياشلار ، قېرىلار ھەممىسى جامالنى پومىداقلاپ بېسىۋېلىشتى ، ئۇرۇشتى ، تېپىشتى ، ھەممەيلەن ئۆچىنى ئېلىۋېلىشقا ، ئاچچىقىنى چىقىرىۋېلىشقا تىرىشىپ ، قەھر - غەزەپ بىلەن ، كۈچىنىڭ بارچە مۇشتلايتتى . يېقىن بارالمىغانلار

تۆكۈرەتتى ، تىللايتتى .

خۇمارخان بىردەم داڭ قېتىپ تۇردى ـ دە ، گەمىدىن قۇيۇندەك يۇگۈرۈپ چىقىپ كەتتى . ئۇنى ھېچكىم كۆرمىدى ، ھېچكىم ئۇنىڭغا دىققەت قىلمىدى ، ئۇ پۈتۈن كۈچى بىلەن يۇگۈردى ، يۇگۈردى ، يىقىلدى ، يەنە قوپتى ، ئۆيىگە باردى . بالىلار ئۇخلاۋاتاتتى . ئۇ قىل ئارغامچىنى ئىشىك ئالدىدىكى قېرى ئۇجمىگە سالدى ، ئىككىلەندى ، كۆزلىرىدىن يامغۇردەك ياش تۆكۈپ ، بىپايان تۇن قويىندا يالغان تەكلىماكانغا قارىدى ، سوغۇچاق تەرەپكە قارىدى . ئېرىنىڭ چوڭقۇر خەندەك ئىچىدە دەرمانسىز كەتمەن چېپىۋاتقان سىيماسى كۆرۈندى . يۈزىنى قولى بىلەن ئېتىپ ، كەينىگە ئۆرۈلدى ، بالىلىرى ئۇخلاۋاتقان ئۆي تەرەپكە قارىدى . سەبىي بالىلار ئۇخلىماقتا ، يېنىك پۇشۇلداپ ، ھېچنېمىدىن خەۋەرسىز ھالدا تاتلىق ئۇخلىماقتا .

— بالىلىرىم... سىلەر شەرمەندە ئاناڭلارنى كۆرمەڭلار . ئۇ سىلەرنىڭ ئاناڭلار بولۇشقا يارىمايدۇ . ئۇ بىر شەرمەندە ، پاھىشە خوتۇن ، سىلەر مېنى ئانا دېمەڭلار ، مەندەك ئاناڭلارنىڭ بارلىقىنى ھېچكىمگە دېمەڭلار ، يۈزىگە قارىماڭلار ، سىلەرنىڭ پاك يۈزۈڭلارغا داغ چۈشمەسۇن . ھەممە ئىپلاسلىق مەن بىلەن كەتسۇن ، تۆگسۇن . مېنى تۆپراققا كۆممەڭلار ، تەكلىماكان بۇلغانمىسۇن . تېنىمنى قاغا ـ قۇزغۇنلار يەپ كەتسۇن !... رازى بولۇڭلار جان جىگەرلىرىم !...

خۇمارخان سىرتماققا ئېسىلدى...

17

تەقدىرنىڭ چاقى يەنە چۆرگىلىمەكتە ، پىرقىرىماقتا . تەقدىرنىڭ چاقى بۇ قېتىم جامالنى ئامەت تەختى ئۈستىدىن يۇلۇۋېلىپ ، ئۇنىڭغا ئايالچە ئىشتاننى كىيدۈرۈپ ، چوڭقۇر ھاڭغا پىرقىرىتىپ تاشلىۋەتتى . بۇ ھال بۇرۇقتۇملۇق ئىچىدە تۇنجۇقۇپ ،

يۇرەك - باغرى خۇن بولغان دېھقانلارغا تازا كۆڭۈللۈك كۆلكە بولدى . كىشىلەرنىڭ كۆلكىسى بىردىنلا غەزەپ دولقۇنىغا ئۆزگەردى . تەقدىر چاقى ئۇلارنىڭ كۆل ئۈستىدىكى قوقاستەك ۋىلىلداپ قالغان قەلبىگە ئوت تۇتاشتۇردى . ئۇلار جامالنى غەزەپ ئوتلىرىدىن پۈتكەن دوزاخقا مەھكۇم قىلىۋەتتى . جامالنىڭ خۇمارخانىنى مەخپىي كىچىك خوتۇن قىلىۋالغىنىنى سوغۇچاق ھاشىرىدا تۇرۇپ ئاڭلىغان ھېكىم چورۇقنىڭ قورساقلىرى ئېسىلىپ ، دەرد ئىچىدە بېپايان چۆللۈكتە ، يانتاق باسقان قۇملۇق ئۈستىدە ئوغا يۇتۇۋالغاندەك تولغاندى . كۆك يانتاق تىكەنلىرى بەدەنلىرىگە سانجىلدى ، كۆز ياشلىرى قۇمغا تۆكۈلدى . ئۇ ئاسمانغا ، بېپايان قۇملارغا قاراپ بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىرىدى : «ئى يارانقان ئاللا ، مەن قانداق قىلاي ؟ بۇ دەردىمنى كىمگە بېرىپ ئېيتاي ؟ !» چۆلدىن ، قۇمدىن سادا كەلدى . ئۆز ئاۋازىمىكىن ، زېمىنىڭ ئاۋازىمىكىن ياكى تەڭرىنىڭ ، ئاسمانىنىڭ ئاۋازىمىكىن ، ھەيۋەتلىك ئاۋاز كەلدى : «چىدا ، سەن ئەسكىلىك قىلغاندا ، باشقىلارمۇ ساڭا ئوخشاش ناله قىلغان . بۇ ئۆتنە جاھان . سەن تۇنۇگۈن باشقىلارنى ئۆزۈڭگە ئوخشاش قان يىغلاتقان ، قولۇڭغا قارىتقان ، مالايەڭ ئىشلەتكەن ، قۇلەڭ بىقاۋۇل قىلغان ، ئەمدى نۆۋەت ساڭا كەلدى .» ھېكىم بۇ ئاۋازدىن چۆچۈدى . كۆزلىرىنى چوڭ ئېچىپ ، مەغرىپتىن مەشرىققە قارىدى . بۇ ئاۋاز نەدىن كەلدى ؟ ھېچبىر ئادەم يوق . زېمىندىن كەلدىمۇ ؟ ياق ، ئۇنىڭ تىلى يوق . بۇ زېمىنىڭ تىلىنى مۇشۇ بېپايان قۇملۇق بېسىپ كەتكەن ، ئۇنى سۆزلىيەلمەس ، تىنالماس قىلىۋەتكەن . ئۇ مەڭگۈ سۆزلىيەلمەيدۇ . ياق ، ياق ، ئەسلىي تىل سۆزلىمەيدۇ ، دىل سۆزلەيدۇ . بۇ بېپايان قۇملۇق ئەسلى يېشىل بوستانلىق ، تاملىرى ھەتتاكى ئىتلىرىنىڭ يالىقىغچە ئالتۇندىن بولغان گۈزەل زېمىن ئىدى . كېيىن قۇم بېسىپ ۋەيران قىلدى ، تىلسىم قىلىۋەتتى ، تىلىنى سۆزلىيەلمەس قىلىۋەتتى ، كۆزىگە قۇم تىقىۋەتتى ، قۇلىقىغا قۇم تولۇپ قالدى . بىراق دىلىنى ، يۈرىكىنى ھېچ نەرسە

قـــلالمىدى . يۇرىكى قۇمنى لۆمۈلدىتىپ كۆتۈرۈۋاتىدۇ ، ئېغىر قـۇمـــنـــى ھالسىرىتىۋاتىدۇ ، دىلى سۆزلەۋاتىدۇ ، ھەربىر تىنىقى كـــۇھىقاپ ھاسىل قىلىپ ، بوران چىقىرىپ ، قۇملارنى شىددەت بـــلـــەن ئـــۇچـــۇرۇپ ، ئـــۆزىـــنـــىڭ ئۇستىنى باسقان بۇ ئاپەتنى كـــۆچـــۈرۈۋاتـــىدۇ . بۇ ئاۋاز ئەنە شۇ قۇم ئاستىدىكى زېمىننىڭ دىلىدىن چىققان ئاۋاز ، يۇرەك ئاۋازى ! ھېكىم چورۇق بېشىنى چاڭگاللاپ دەسلەپتە ھۆركىرەپ يىغلىدى ، كېيىن قاقاقلاپ كۈلدى ، زېمىندىن ئەمدى ھېچبىر سادا كەلمىدى . «ئۇھ... قىزىق تەقدىر بـــولدى . مەن ساڭا قول قويدۇم ، ساڭا بويسۇندۇم ، دېگىنىڭنى قىلدىڭ ، قىلمۇاتىسەن . بىر خار بولغانىنى ئەزىز قىلمەن ، ئەزىز بولغانىنى خار قىلماي قويمايمەن . سېنىڭ تۇتقان يولۇڭ شۇنۇ ، ئـەمـدى بـــلـــدىـــم ، شـۇنـداق قـــل ، مېنى يەنە قانچىلىك خار قـــلـــىسەنكىن ؟ » ھېكىمنىڭ قۇملۇقتا قاراپ ناخشا توۋلىغۇسى كـــەلـــدى . ئـــۇ سوغۇچاق ھاشارچىلىرى ئارىسىدا كەڭ تارقالغان ھاشارچىلار ناخشىسىنى توۋلىدى :

سوغۇچاق ئامبا ،
چۆرىسى دامبا .
كادىر بارسا نان بار ،
دېھقان بارسا چام بار .

سوغۇچاق قۇم يەر ،
چاپسا ـ چاپسا تۇگىمەس .
كەتمەن چاپقان زاغرا يەر ،
ئوڭدا يانقان سامسا يەر .

ھېكىم چورۇقنىڭ ناخشىسى ئاخىرلاشمايلا ، قۇلاق پەردىسى شۇم خەۋەرنىڭ شىددەتلىك زەربىسىدىن تېشىلدى . خۇمارخانىنىڭ ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغانلىقى ۋە جامالنىڭ قولغا ئېلىنغانلىقى ھەققىدە

خەۋەر يېتىپ كەلگەنىدى . ھېكىم بۇ خەۋرنى ئاڭلىدىيۇ ، بىپايان قۇملۇققا ، چەت ـ چېكى كۆرۈنمەس تەكلىماكان قۇملۇقىغا قاراپ يۈگۈردى . ئېگىز قۇم چوققىسىغا زورۇقۇپ چىقتى ، ھاڭدەك چوڭقۇر قۇم ئازگىلىغا موللاقلاپ چۈشتى ، يەنە ئۆمىلەپ ئورنىدىن تۇردى ، يۈگۈردى . ساراڭلارچە ، ئەسەبىيلەرچە كۈلۈپ ، ۋارقىراپ ـ جارقىراپ ، چەكسىز قۇملۇق ئىچىگە ئىچكىرىلەپ كىرىپ كەتتى . ئۇنىڭ جان ـ جەھلى بىلەن ۋارقىرىغان ئاۋازىنى بىپايان قۇملۇق سۈنى سۈمۈرگەندەك سۈمۈرۈپ كەتتى . قۇملۇقتا ئۇنىڭ گەۋدىسى دەسلەپتە تۆگە مايىقىدەك ، كېيىن بىر تال چېكىتتەك كۆرۈندى . بىپايان قۇملۇق بۇ چېكىتنى ئاخىر يۇتۇپ كەتتى . ھاشارچىلار ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ھاڭۇبقىپ قاراپ قالدى . ئادەملەرنىڭ بەزىلىرى ياقىلىرىنى تۇتۇپ ، توۋا دېيىشىپ كېتىپ قېلىشتى ، قۇلىقىم ئاڭلىمىسۇن ، كۆزۈم كۆرمىسۇن دېگەندەك ، ئۇنىسز كېتىپ قېلىشتى . يەنە بەزىلىرى جامالنى قارغاپ ، ھېكىمگە ئېچ ئاغرىتىشتى .

ھېكىم چورۇق چۆلگە چىقىپ كەتتى . ئۇ ئۆلۈكمۇ ، تىرىكمۇ ، بۇنى بىلىش قىيىن . بەلكىم تىرىكتۇ . بىپايان قۇملۇق ئۇنى ئۇنسىز قويىنىغا ئالدى . ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان ئادەم ئۇدۇل دوزاختا كىرىدۇ ، دېيىشىدۇ . بىراق خۇمارخان رەھمەتلىك بۇ جاھانىڭ ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۆزىنى ئۆلتۈرگەنىدى . ئۇ راستىنلا دوزاختا كىرىپ كەتكەنمىدۇ ؟ دوزاختا كۆيۈۋاتقانمىدۇ ؟ ئۇ يەردىن قانداق قۇتۇلار ؟ ئۇ يەردىن بۇ جاھانغا يەنە قايتىپ كەلگەنلەر بولمىغىنى ئۈچۈن ، بۇنىڭغا ئاللادىن باشقا ھېچكىم جاۋاب بېرەلمەيدۇ . ھېكىمنىڭ باللىرىنى ئۇنىڭ تۇغقانلىرى بۆلۈۋېلىشتى . بۇ بىچارە يېتىملار ئاتا ـ ئانىسىدىن ئايرىلىش ئازابى يەتمىگەندەك ، ئۆزئارامۇ ئايرىلىپ قېلىشتى . ئۇلار ئەمدى بىر يوتقاندا يېتىپ ، تېپىچەكلەپ ئوينىشالمايدىغان بولدى ، پەقەت كىرپىدەك تۇگۈلۈپ ياتىدۇ . تەڭتۇشلىرى بار ئاۋازى بىلەن «ئاتا ، ئانا ، ئاكا» دەپ چاقىرسا ، بۇلار تام تۈۋىدە بارمىقىنى

چىشلەپ ، بويىنىنى قىسىپ ، كۆزىگە ۋللىدە ياش ئېلىپ ئۆكسۈپ يىغلايدۇ . ئانىسىنى سېغىنىدۇ ، ئاتىسىنى سېغىنىدۇ ، ئاكىسىنى سېغىنىدۇ ، ئۇكىسىنى ، سىڭلىسىنى ، ئاچىسىنى سېغىنىدۇ ، بۇرۇنقى غەمسىز كۈنلىرىنى سېغىنىدۇ ، ئۇمىد قىلىدۇ .

18

تەقدىرنىڭ چاقى پىرقىراپ ئايلىنىپ ، بىزنىڭ جامالنى يەنە مۇشۇ زېمىنغا ، دولان بويىدىكى قومۇشلۇق مەھەللىگە ئەكېلىپ تاشلىدى . كىشىلەر ئۇنىڭغا ھەيرانۇ ھەس بولۇپ قاراشتى . ئۇنىڭغا ھازىر بۇرۇنقىدەك كۈچلۈك نەپرەت بىلەن قارىمىسىمۇ ، لېكىن ھېسداشلىقمۇ قىلمىدى . ئۇلار : «ئادەم پەقەت ھايات بولسىلا ، ھەممە ئىش ئۆتۈپ كېتىدىكەن ، ھەممە ئىش ئۆلگەنگە بولدى» دېيىشتى . جامال ئون يىللىق تۇرمە ۋە رېجىم ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ، يەنە ھايات قايتىپ چىقتى . ئۇ خىلىلا ئۆزگىرىپتۇ ، چاچ ـ ساقىلىغا ئاق ئارىلاپتۇ ، ئەمما بۇرۇنقىدەكلا سېمىز تۇرۇپتۇ . ياش ۋاقتىدىكى ئويناپ تۇرىدىغان كۆزلىرى ئەمدى سەل خىيالچان باقىدىغان بولۇپ قاپتۇ . ئۇنىڭ بۇ قىياپىتى ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىدا ئىشلەپ كەلگەن ئادەمگە مۇتلەق ئوخشمايدۇ . توغرا ، ئۇ «ھۇنەرلىك ئەر خار بولماس» دېگەندەك ، ئاشۇ نەچچە مىڭ جىنايەتچىلەر ئارىسىدا ئېغىر ئەمگەك بىلەن ئەمەس ، ئۆز كەسپى بىلەن شۇغۇللاندى . رەسىم سىزدى ، سۈرەتكە تارتتى ، ھازىرقى زامان ئادەملىرى رەسىمسىز ياشالامتى ؟ جىنايەتچىلەرمۇ ، ئۇلارنىڭ گۈندىپايلىرىمۇ ئادەم ـ دە . ئۇلارمۇ سۈرەتكە چۈشۈشنى ، رەسىم سىزدۇرۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ . ئادەتتىكى تۇرمە مۇھاپىزەت خادىملىرى ، بۆلۈم ئەمەلدارلىرى ، باشلىقلىرى ، ئۇلارنىڭ ئەركە ـ نايناق چىرايلىق خوتۇن ـ قىزلىرى ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى ھەممىسى رەسىمگە موھتاج . جامال ئۇلار ئۈچۈن رايىش رەسىمچى . جامالمۇ ئېغىر ئەمگەكتىن

قۇتۇلغىنىغا خۇش . ئۇ قانداق سىزىش ، قانداق سۈرەتكە تارتىش بۇيرۇلسا شۇنداق قىلدى . مانا شۇنداق قىلىپ ، ئون يىلنى ، ئەركسىز ، ئەمما جاپاسىز ئۆتكۈزدى . ئۇ باشلىقنىڭ ئۆيىدىن بۇ باشلىقنىڭ ئۆيىگە يۆتكىلىپ يۈرۈپ ، ئۇلارنىڭ چوڭايتىلغان رەسىملىرىنى سىزدى . ئېرىنىڭ ، ئايالىنىڭ ، بالىسىنىڭ ، ئانىسىنىڭ رەسىملىرىنى چوڭ رامكىلارغا كەلتۈرۈپ سىزدى . دەسلەپتە ، سىزىدىغان ، تارتىدىغان رەسىم تۈگەپ كەتسە قانداق قىلارمەن دەپ غەم ـ ئەندىشىدە بولۇۋىدى ، بۇ بىكار بولۇپ چىقتى . خۇددى مۇددىتى توشقان جىنايەتچىلەر ئازاد قىلىنىپ ، يەنە يېڭىلىرى كېلىپ تۈرغىنىغا ئوخشاش ، بۇ ئورۇنىنىڭ كادىر ، ساقچىلىرىمۇ كېلىپ ـ كېتىپ تۇرىدىكەن . كونىسى كەتسە ، يېڭىسى كېلىدىكەن ، رەسىم سىزىدىغان ، سۈرەت تارتىدىغان ئىشلار تۈگىمەيدىكەن .

جامال تۇرمە هاياتىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ئۆيىگە كەلگەندە ، ۋەزىيەت ئەسلىدىكىدىن ئاسمان ـ زېمىن ئۆزگەرگەندى . دېھقانلارغا يەرلەر هۆددە بېرىلىپ ، ئاچارچىلىق ، يوقسۇللۇق ، موهتاجلىقنىڭ ئورنىنى مەمۇرچىلىق ، توقچىلىق ئىگىلىگەن ، ئادەملەرنىڭ چىرايىغىمۇ قان يۈگۈرۈپ ، نۇرلىنىپ قالغانىدى . ئۇنىڭ بالىلىرى چوڭ بولۇپ قالغان ، چوڭ قىزى ئاينىگار تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ، دارىلمۇئەللىمىنگە ئوقۇشقا كەتكەن . ئىككىنچى بالىسى سۇلتان تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ، ئۇچىنچى بالىسى بولسا ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇماقتا ئىدى . پاتمەنىڭ بېشىغا ئاق كىرگەن ، يۈزىگە قورۇقلار چۈشكەن ، ئورۇق يۈزىنى قارا داغلار باسقانىدى .

جامال هازىر يەر تېرىش تۈگۈل كەتمەنمۇ تۇتالمايدۇ . ئۇ مەيلى سېكرېتار بولغان مەزگىلدە بولسۇن ، مەيلى تۇرمىدە يانقان مەزگىلدە بولسۇن ، كەتمەن تۇتمىدى . قىسقىسى ، يىگىرمە يىلدىن بېرى ئۇ ئېغىر ئەمگەك قىلىپ باقمىدى . ئۇ يەنىلا خىزمەت قىلىشنى ، هوقۇق تۇتۇشنى ئۈمىد قىلاتتى . بىراق ، هوقۇق ،

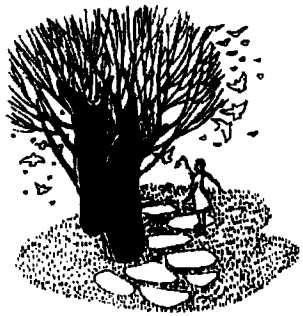
ئەمەل دېگەن يەردىن سۈپۈرۈۋالمىغان نەرسە ئەمەس - تە . نائىلاج ، ئۇ يەنە بىكار تۇرغاندىن كۆرە ، مىدىرلاپ تۇرماقچى بولدى . ئۇ ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىدىكى فوتو ئاپپاراتىنىڭ توپسىنى سۈرتۈۋېتىپ ، يېزىلاردا ئايلىنىپ يۈرۈپ ، خەقنى سۈرەتكە تارتىپ پۇل تېپىشقا چۈشتى . يەنە تېخى مۇخبىرلىق قىلىشنىمۇ پۇل تېپىشنىڭ ئوبدان چارىسى قىلدى . سۈرەتكە تارتىپ قويۇپ دېھقاندىن پۇل ئالغاندىن تاشقىرى ، يەنە باي بولغانلارنى ئېتىزى ، ئاشلىقى ، چارۋىسى ، ئورمىنى يېنىدا تازا كۈلدۈرۈپ سۈرەتكە تارتىپ ، سۈرەتنىڭ ئاستىغا : «3 - ئومۇمىي يىغىندىن كېيىن··· » دېگەن گەپتىن باشلاپ چۈشەندۈرۈش يېزىپ ، سۈرەتلىك خەۋەر قىلىپ ، شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرچە ، خەنزۇچە گېزىتلەرگە ئەۋەتىپ تۇردى . شۇنداق قىلىپ ، گېزىت - ژۇرناللاردا ئۇنىڭ نامى چىقىشقا باشلىدى . ئىككى - ئۈچ پارچە سۈرەتلىك خەۋەرگە ئاتمىش - يەتمىش يۈەن قەلەم ھەققى كېلىدىغان بولدى . جامالغا يەنە ئامەت خەزىنىسى ئېچىلدى . بىر تەرەپتىن ، چۆنتىكى پۇلغا تولۇشقا ، يەنە بىر تەرەپتىن ، سىبسىپ كەتكەن نامى يۇيۇلۇپ ، كۆزگە كۆرۈنۈشكە باشلىدى . ئۇزاق ئۆتمەيلا ، ئۇ يېزا باشلىقلىرىنىڭ نەزىرىگە ئېلىندى . ئالىي مەكتەپتە ئوقۇغان ، يېزىقچىلىق ئىقتىدارى يۇقىرى ، خەنزۇچىنى سۈدەك بىلىدۇ . دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بۇنداق يېزىدا بۇنچىلىك ئادەمنىڭ چىقىشى ئاسانمۇ ! بۇنداق ئادەمنىڭ ئىقتىدارىنى ئىسراپ قىلۇەتمەي كۆچىدىن پايدىلىنىش كېرەك . ئىختىساس ئىگىسى دېگەن شۇ - دە . ھازىر يېزىلىق ھۆكۈمەتكە كاتىپ يوق ، مېنىڭچە ئۇنى كاتىپ قىلىپ ياللىۋالساق ، كېيىنچە كادىر قوبۇل قىلىش شتاتى بېرىلسە ، رەسمىيلەشتۈرۈۋالساق بولىدۇ .

يېڭىدىن سايلانغان يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ياش باشلىقىنىڭ بۇ دادىل پىكرى جامالنى خۇشلۇقتىن مەست قىلىۋەتتى . ئۇنىڭ ئارزۇ قىلغىنى مۇشۇنچىلىك بىر خىزمەت ئەمەسمىدى ؟ ئىشقىلىپ ، ھۆكۈمەت خىزمىتى بولسىلا بولدى .

ئۇنىڭ بۇ ئارزۇسىنى يېزىنىڭ يېڭى باشلىقى ئوبدان چۈشەندى . هە ، هازىر ياللانما كاتىپ بولدى . ئەتە ـ ئۆگۈن ، يۇقىرىدىن شتات كېلىسە ، دۆلەتنىڭ رەسمىي كادىرى ، رەسمىي كاتىپ بولىدۇ . ئادەمنىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ئامەت شۇنچىلىك كەلسە بولمىدىمۇ ؟ رەسمىي كادىرلىق شتاتىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ، چوقۇم بارلىق ئامالنى قىلىش كېرەك . نېمىلا بولمىسۇن ، رەسمىي كادىر دېگەننىڭ هامان نېنى پۈتۈن ، يېگەن گۆشى سۆڭەكسىز بولىدۇ . شۇڭا ئۇ بارلىق تىرىشچانلىق بىلەن ، يېزىنىڭ ئادەتتىكى كالتا ئاقساقاللىرىدىن تارتىپ سېكرېتارىغىچە هارماي خىزمەت قىلدى . ئۇلارنىڭ رەسمىنى سىزدى ، سىرچىلىقىنى قىلدى ، ئۆيىگە مېهمانغا چاقىردى ، ماختىدى ، مەدهىيىلىدى . يالغۇز ئاغزىدىلا ئەمەس ، گېزىتته ، ژۇرناللاردا ماختىدى . هارسىمۇ ، يېقىلسىمۇ ، ئۇيقۇدىن مەڭدەپ قوپۇپ خىزمىتىنى قىلسىمۇ ، ئۇلاردا ياخشى تەسىرات قالدۇرۇشقا تىرىشتى . مانا مۇشۇ تەمەدە پالاقشىپ ئىككى يىل ئۆتۈپ كەتتى . هازىر ئۇنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى تۇرمىدىن بوشىنىپ چىققان ۋاقتىدىكى جامالغا مۇتلەق ئوخشمايتتى . هەرقايسى قاتلامدىكى ئەمەلدارلارغا تىنىمسىز خىزمەت قىلىش نەتىجىسىده ، ئورۇقلىغان ، مۇكچەيگەن ، چارچىغانىدى . خۇددى ئۇ سېكرېتار بولۇشتىن ئىلگىرىكى ۋاقتىدىكىگە ئوخشاش قورسىقى ئىچىگە تارتىلىپ ، دۇمبىسىگە چاپلىشىپ قالاي دەپ قالغان ، بويۇن گۆشلىرى سىزىپ ، ئىنچىكىرەپ ، جىگده يىلتىزىدەك بولۇپ قالغانىدى . شۇنداق بولسىمۇ ، لېكىن ئۇ قىلچە بوشاشقىنى يوق . يەنىلا تىنىمسىز هەرىكەت قىلدى ، ئىشلىدى ، ئەمەلدارلارنىڭ بوسۇغىسىدىن نېرى كەتمىدى . ئۇ پەلەكنىڭ ئۆرگىلىپ ـ چۆرگىلىپ تۇرىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى . ئۇ ئامەت ئۇنىڭغا قۇچاق ئېچىپ ، دۆلەتنىڭ كادىرى بولۇۋالغاندىن كېيىنلا ، ئاندىن هاردۇقىنى چىقارماقچى ، دەم ئېلىپ ، ئۆزىنى كۆتۈپ ، يوقاتقانلىرىنىڭ هەمىسىنى تولدۇرۇۋالماقچى . شۇڭا ، ئۇ ئاشۇ شتات ئۈچۈن ، جان ـ جەهلى بىلەن ئىشلىدى . ئۇهە ، مانا ئەمدى

ئەتە شۇ شتاتنى ، ئاشۇ تۆمۇر كىيىمنى كىمگە بېرىش مەسىلىسى بەلگىلىنىدىغان قۇتلۇق كۈن . جامالنىڭ قىلغان خىزمەتلىرى ئالدىدا ، چوقۇم ئۇلارنىڭ يۈزى قىزىرىدۇ ، يېگەن ئېغىز ئۇيۇلىدۇ ئەمەسمۇ !...

مانا ھازىر ئۇ بىر كېچە ئۇخلىماي سىزغان رەسىمنى كەچكىچە ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ ، خۇپتەن ۋاقتى بولغاندا قولتۇقىغا قىسىپ ، يېزا باشلىقىنىڭكىگە قاراپ يول ئالدى . ئۇ بوۋايەك مۇكچىيىپ ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ، ھازىرلا يېقىلىپ كېتىدىغانەك دەلدەڭشىپ كېتىۋاتاتتى . ئادەملەر ، سىلەر جامالنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ، ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپ بېقىڭلار ! ئۇنىڭ نېمىلەرنى ئويلاۋاتقىنىنى چىرايىدىن بىلىۋېلىشقا ئۇرۇنۇپ كۆرۈڭلار ! ئەي زېمىن ! مەن ساڭا يەنە خىتاپ قىلاي : قارا ، ئادەملىرىڭگە !

ئاھ ، رەھىمسىز دەريا !

1

مانا بۇ كۆرۈمسىز ، تاش مايماق قارا ئېشەك بىزنىڭ تۇردى رەزگىنىڭ سىردىشى ۋە ئايرىلماس دوستى . ئۇلار قاچانمۇ بىرەر - يېرىم دەم ئايرىلىپ باققان؟ تۇردى رەزگى بىر يەرگە بارىدىغان چاغدا ، ئېشىكىگە ئەسكى كىگىز مۆلەنى توقۇيدۇ - دە ، ئۇستىگە ئەپچىلگىنە مىنىۋالىدۇ . يولغا چىقىپ ئۇزۇن ئۆتمەي ، خۇددى ئېشەك بىلەن ئۆزى ئۇچۇنلا ئېيتىۋاتقاندەك ، بوغۇق ئاۋازدا غىڭشىپ «گۈلئايىم» ناخشىسىنى باشلايدۇ ، ئۇنىڭ ياغسىراپ كەتكەن ياغاچ ھارۇنىڭ غىچىرلىشىدەك چىقىدىغان كۈلكىلىك ، ئالىتاغىل ئاۋازى ، ئېشەككە نىسبەتەن ئالاھىدە تەسىر كۆرسەتسە كېرەك . شۇڭا ئۇ قۇلاقلىرىنى يوپۇرۇپ ، خارتىلداپ قويۇپ ، ئالچاق پۇتلىرىنى چاققان يۆتكەپ ، قىل يورغىدەك مېڭىپ كېتىدۇ . تۇردى رەزگى ئېشىكىنىڭ بۇنداق مېڭىشلىرىدىن قانداقتۇر ئۆزىمۇ تىل بىلەن ئىپادىلەپ بېرەلمەيدىغان شېرىن ھېسسىياتلارغا تولىدۇ ، ئۆز ئىچىدە ئېشىكىدىن شۇنچىلىك سۆيۈنىدۇ . ئۇنىڭ نە ئۇرۇق - تۇغقىنى ، نە بالا - چاقىسى ، نە دوست - بۇرادىرى يوق . يېشى ئەللىكتىن ئاشقىنى بىلەن تېخى توي قىلمىغان قېرى يىگىت . ئۇنىڭ ھېسسىياتىنىڭ ئۆلگەن - ئۆلمىگەنلىكىنى بىلگىلى بولمايدۇ . چۈنكى ئۇ مۇشۇ يېشىغىچە بىرەر يات جىنس بىلەن بىرەر - يېرىم دەم مۇڭدىشىپ باققىنى يوق .

ئـۇنىڭ دوستىمۇ ، مەھبۇبىمۇ ، ھەممىسى مانا مۇشۇ ئاستىدىكى مۇلايىم ئېشىكى . ئۇ ئېشەك تۇردى رەزگىگە ئوخشاشلا كۆرۈمسىز . ئۇنى ئېشەكلەر ئىچىدىكى ئەڭ سەت ئېشەك دېسە بولىدۇ . قاپقارا ، ئۆسكىلەڭ ، پاخپىيىپ تۇرغان يۇڭلار ئارىسىدىكى چاپاق باسقان كۆزلىرى چۈن - كۈمۈتىلارنىڭ ئۇۋىسى ، سالپىيىپ تۇرىدىغان ئـۆزىدىن يوغان قۇلىقىچۇ تېخى ! ئىگىسىنىڭ كۆزىمۇ ئۇنىڭدىن قېلىشمايدۇ . تۇردى رەزگىنىڭ ئۆسكىلەڭ چۈپۈر قاشلىرى ئاستىدا يـوشـۇرۇنـغـان خـۇنـۈك كۆزلىرىگە قارىغان ئادەم يىرگىنىدۇ . دېمىسىمۇ ، تۆمۈرچىلىك كەسپى ئۇنىڭ يۈزىنى ئۆزى كۈچىنىپ بـازغانلايدىغان تۆمۈردەك ھەم قوتۇر ، ھەم قاپقارا قىلىۋەتكەن ، چـىـگـىـشـلـىـشىپ كەتكەن ساقاللىرى ئۇنىڭ يۈزىنى كىرپىنىڭ دۈمبىسىگە ئوخشىتىپ قويغان .

ئىزدەپ تېپىشقان بۇ ئىككى مەخلۇق ئۆز جەمەتلىرى ئىچىدىكى ئـەڭ ئېتىبارسىز ، كۆرۈمسىزلەردىن ، شۇڭا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بىرى ئادەم ، بىرىنىڭ ھايۋان بولۇشىدىن ئىبارەت تەبىئىي توسۇقنى قىلچىمۇ نەزەرگە ئالماستىن ، بىر - بىرى بىلەن ئوبدانلا چىقىشىپ قالغان . تۇردى رەزگى : «بۇ دۇنيادا چىرايلىق ئادەملەر (ئۆزىدىن باشقا ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنى چىرايلىق ھېسابلايتتى) دىن دوست چـىـقـمـايـدۇ . ئـادەملەر ۋاپاسىز ، ئاغزىدا چىرايلىق سۆزلەپ ، ئـۆزلـىـرىنى مەدەنىيەتلىك ھېسابلايدىغان ، چوڭ ئىشلار قولىدىن كېلىدىغان ئادەملەرمۇ ۋاپاسىز . گەرچە ئۇلار ئادەم بولسىمۇ ، ئۆز مەنپەئىتى ئۈچۈن ئەڭ قەبىھ ۋەھشىيلىكلەرنى قىلىشقا ئۇرۇنىدۇ . ئـۇلاردا ھـايـۋانـچـىـلىك سەممىيلىك ، ساداقەت دەيدىغان نەرسە مـەۋجـۇت ئـەمـەس ، ھەتتا مۇشۇ ئاستىمدىكى ئېشەكچىلىك ۋاپا دېگـەنـنى بىلمەيدۇ ، دوستلۇقنى قەدىرلىمەيدۇ » دەپ قارايدۇ . شۇڭا ، ئۇ مۇشۇ كۆرۈمسىز ئېشىكىنى ئەڭ يېقىن دوستى دەپ بىلىدۇ . بۇ ئىككىسىنىڭ رىشتى شۇنچىلىك چىڭ باغلانغان .

ئـۇنىڭ ئۆيى دەريا بويىدىكى بازارغا ئانچە يىراق بولمىغان مەھەللىدە . ئۇ مەھەللىسىنىڭ چېتىدىكى بىر باغۇ بوستان ئىچىدە

ئىككى ئېغىزلىق ، تورۇسلىرى ئىستىن قارايغان لاي تاملىق ئۆيدە ئولتۇرىدۇ . تاشقىرىقى ئۆيى ئۇنىڭ تۆمۈرچىلىك قىلىدىغان دۇكىنى ، ئىچكەركى ئۆيگە بولسا ، كونا زەدىۋال تارتىلىپ ، ئىككى چىت يوتقان ـ كۆرپە ، قۇراقتىن تىكىلگەن سامان تەكىيە ، بىرقانچە ساپال قاچا ، بىر قۇم قازان ۋە چۆگۈن قاتارلىق نەرسىلەر قويۇلغان . مانا بۇلار ئۇنىڭ ئۆيىدىكى بار ـ يوقى بىساتى . ئۇنىڭ ئۆيىنىڭ ئىچى بۇنداق بىچارىچىلىك ، يوقسۇزلۇق ئىچىدە قالغاندەك غېرىبسىنىپ تۇرغىنى بىلەن ، ئۆينىڭ ئەتراپىغا كۆچەت سېلىۋېرىپ ، ئۇ يەرنى مانا ئەمدىلىكتە تۇمەنلىگەن قۇشلار ماكان تۇتىدىغان جەننەتكە ئايلاندۇرغان . تۇردى رەزگىنىڭ ئۆيى بولسا جەننەتتەك باغ ئىچىدە ، چوقچىيىپ تۇرغان قاقاس دۆڭگە ئوخشاش كۆرۈنىدۇ .

2

تۇردى رەزگى — ئاۋۇال ئۇنىڭ لەقمىنى بىلىۋېلىڭلار ، بۇ ئىسىم ئۇنىڭغا مۇشۇ مەھەللىدىكى ئادەملەر تەرىپىدىن قويۇلغان . ئۇ چىرايى كۆرۈمسىز ، سەت بولغىنى ئۈچۈنمىكىن ، سەل رەتلىكرەك يۈرۈشنىمۇ بىلمەيدۇ ، كىيىملىرى شۇنچىلىك بېزەپ ، رەتسىز ۋە يىرتىق . ئۇنى ياماپ ياكى يۇيۇپ كىيمەيدۇ ، بىر كىيىمنى بىرلا كىيىۋالسا ، تاكى ياپمىسا بولمايدىغان يېرى ئېچىلغاندىلا يەڭگۈشلەيدۇ ياكى يېڭىسىنى ئالىدۇ ، بۇ ئۇنىڭ ئادىتى . ھۆرۈنمىكىن دېسە ئىشچان ، نامرات بىچارىمىكىن دېسە ، مۇشۇ يۈرت ، ھەتتا مۇشۇ ناھىيە بويىچە ھەرقانداق دۆلەتمەن بايىنىڭ ئۇنىڭ ۋەجى ئالدىدا كۆزى چەكچەيمەي قالمايدۇ . ئۇ تۆمۈرچىلىك دۇكىنىغا بىر كىرىۋالسا ، قوپال ، قاداق قوللىرى بىلەن بولقىنى ئەپچىل سوقىدۇ ، كېچە ياكى كۈندۈز دېمەستىن ئىشلەۋېرىدۇ . بۇ ناھىيىنىڭ دېھقانلىرى تۇردى رەزگىنىڭ كەتمىنىدىن باشقا

كەتمەننى چاپمايدۇ ، ياغاچچىلار ئۇ ياسىغان كەكە ۋە ئىسكىنىدىن باشقا كەكە ، ئىسكىنىنى ئىشلەتمەيدۇ . شۇڭا ئۇ بۇيرۇتمىدىن باش كۆتۈرەلمەيدۇ ، شۇنداق بولغانكەن ، ئۇنىڭ بولقىسىنىڭ تۆمۈرگە «توك» قىلىپ بىر تېگىشى پۇل دېگەن سۆز ، پۇل كىرىۋېرىدۇ ، لېكىن چىقمايدۇ . تۇردى رەزگىنىڭ بىر قورسىقىدىن باشقا يەنە نېمىسى بار ، ئۇ پۇللارنى نەگىمۇ سىغدۇرار ھەم نېمىمۇ قىلار ؟ ئۆلسە قالىدۇ !... ۋۇي ئۆلۈمتوك رەزگى ياكى يېيىشنى بىلمەيدۇ ، ياكى كىيىشنى . «ئاشنى ئىچەلمەسكە بەر ، ناننى يېيەلمەسكە بەر» دېگەنىدەك ، ۋەجىنى خۇدايىمنىڭ مۇشۇنداق رەزگىگە بەرگىنى قىزىق !...

تۇردى رەزگى غەلىتە ئادەم ، ئۇ بازارغا بارسا ، پاكار ۋە كۆرۈمسىز قارا ئېشىكىگە مىنىپ غىتىلداپ بارىدۇ ، باشقىلارغا ئوخشاش ئات ياكى موتسىكلىت مىنمەيدۇ ، ئۇنداق قىلىپ جان قىينىاپ بازارغا بارغانىنىڭ نېمە پايدىسى ؟ بېلىگە ئۆزى قوقاستا كۆمۈپ پىشۇرغان كۆمەچتىن بىرنى تۇڭىدۇ - دە ، ئاتايىن بازارغا بارغان ئادەم ئاغزىغا تېتىغۇدەك تۇزۇكرەك غىزا يېمەي ، ئەللىك پۇڭلۇق ئۇچەي - قېرىن شورپىسى ئېلىپ ، ھېچىر تاۋاقتا كۆمەچنى پومىلاپ سالغاندىن كېيىن ، ئۇستىدىن ياغاچ قوشۇقتا بېسىپ تۇرۇپ ، پاخماق ساقاللىرى ئارىسىدىن ئۆرۈلۈپ چىقىپ تۇرغان كالپۇكلىرى بىلەن ، ئۇچەي - قېرىننىڭ سۇيىنى ھۇزۇرلىنىپ سۈمۈرىدۇ . ۋاھ ، ئۇنىڭ ئۇچۇن دۇنيادا بۇنىڭدىن ئارتۇق لەززەت بولامدۇ ؟ ئۇ تىلىنى تامشىپ ، تەرلەپ ئولتۇرۇپ ، يوغان كۆمەچنى ئۇچەي - قېرىننىڭ سۇيى بىلەن ئىچىپ بولغاندىن كېيىن ، بىر كېكىرىدۇ . ئۆپكە - قېرىن ، ئۇچەيلەرنى بەلبېغىغا تۇگۇپ ، ئاللاغا شۇكرى - سانا ئېيتىپ ، بىر دۇئا قىلغاندىن كېيىن ، ئورنىدىن قوزغىلىدۇ . بۇ چاغدا ، ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرغانلار ئۇنىڭدىن بىزار بولۇشۇپ ، ئىچىدە مىڭنى تىللايدۇ . ئەگەر ، نازاكەتلىك قىز - جۇۋانلار يانداپ ئۆتۇپ قالسا ، ئۇنىڭدىن بۇقسۇپ چىققان تەرىنىڭ

بـەتبۇيىدىن سەسكىنىپ ، كۆڭلى ئايىنىپ ، خېلى يەرگە بارغۇچە «سـەت تـوڭـرۇلـۇق ، مـەينەت رەزگى» دېيىشىپ كېتىدۇ . ئۇ ئـادەتـتـە ، پۇلنى كۆپ تاپىدۇ ، خەجلىمەيدۇ . ئەنە بۇگۈنمۇ ئۇ ئۈسساپ تاماقلىرى قۇرۇپ ، كالپۇكلىرىنى گەز باغلاپ ، ئاغزى كـاكـكـۇكتەك ئېچىلىپ قالدى . مۇزدەك چۈچىمەل دوغ ئۇنىڭ نەپسىنى تاقىلداتقان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇ بىر قاچا مۇز سۈيىنى (هە راست ، يەنە ئىككى قوشۇق ئىچىدىغان قېتىقىمۇ بار) يىگىرمە پۇڭغا ئىچمەيدۇ . ئۇ ئىچىدە : «ئادەملەر ئەخمەق ـ دە ، ماڭۇ يەردە بەش پۇڭلۇق مۇز قىيامى تۇرسا ، يىگىرمە پۇڭغا دوغ ئىچىدۇ ، بۇ نـېـمـىـدېگەن هاماقەتلىك ! » دەپ ئويلايدۇ . تۇردى رەزگى بەش پۇڭلۇق مۇز سۈيىدىن بىر قاچا ئىچىپ راسا قاراپ قويۇپ ، كېتىپ قالدى . مانا شۇ ئۇنىڭ هەپتىدە بىر بولىدىغان بازار كۈنى قىلىدىغان خىراجىتى . هەر كۈنى ئەڭ كەم دېگەندە يىگىرمە ـ ئوتتۇز كويغا ئىشلەيدىغان ، قولىدا ئوتتۇز نەچچە مىڭ يۈەن پۇلى بار ئادەمنىڭ ئىشلىرى مانا شۇنداق . ئوتتۇز نەچچە مىڭ يۈەنمۇ ئاشۇنداق يېمەي ، كـىـيـمـەي يىغاندا توپلانغان پۇل ـ دە ، ئەگەر ئۇدۇللۇق يەپ تۇگەتسە ، بۇ پۇل ئۆزلۈكىدىن يىغىلىپ قالاتتىمۇ ؟

تۇردى رەزگى بازاردىن يېنىپ ، ئۇدۇل دەريا تەرەپكە ماڭدى . ئـېـشـەك ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى ئوبدان بىلىدۇ . شۇڭا ئۇ ئاچالغا كەلگەندە ، ئۆيى تەرەپكە بۇرۇلماستىن ، ئۇدۇل دەريا بويىغا قاراپ مـاڭـدى . تـۇردى رەزگـى ئـېـشـىـكـىـنـىڭ ئەقلىگە سۆيۈنۈپ ، كـۇلـۇمسىرىدى . چىم ، يۇلغۇن ، يانتاق ، چاتقاللار ئارىسىدىكى چىغىر يول بىلەن دەريا بويىغا يېتىپ كەلدى . مانا ئۇنىڭ ئوتتۇز يىلدىن بېرى داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن كونا ئادىتى . ئادەتتە هەر كۈنى كەچتە ئېشىكىگە مىنىپ مۇشۇ دەريا بويىغا كېلىدۇ . دەريا بويىغا كەلگەندە ، ئېشىكىدىن چۈشۈپ ، چىم ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ، پـېـشىن نامىزىنى ئوقۇيدۇ . ئۇ نامىزىنى شۇنچىلىك پىغانلىق ، ئـالـلاغا سېغىنىش ئىچىدە هۆكۈرەپ يىغلاپ ئوقۇيدۇكى ، ئادەتتە

ئۇنىڭ مۇنداق يۈرەكنى ئېزىدىغان يىغىسىنى ئاڭلىغان ھەرقانداق تاش يۈرەك ئادەمنىڭمۇ چىداپ تۇرۇشى مۇمكىن ئەمەس . ئۇ يىگىدىن توختاپ ، نامىزى تۈگىگەندىن كېيىنمۇ ، يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان پېتى ، لۆمشۈپ ئېقىۋاتقان دەريا سۈيىگە ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق مۆڭلىنىپ قاراپ ئولتۇرۇپ كېتىدۇ . ئۇنىڭ دائىم تۆمۈرگە قاراۋېرىپ ، تۆمۈردەك قېتىپ كەتكەن چىرايى بۇنداق چاغدا شۇنچىلىك مۆڭلۈق تۇسكە كىرىدۇكى ، ئۇنىڭ بۇ قىياپىتى ئادەمگە شەكسىز يىغا ياماشتۇرىدۇ . بىراق ، بۇ ئادەمنىڭ بۇنداق مۆڭلۈق چىرايىنى ئېشىكىدىن باشقا ئىنس ـ جىن كۆرۈپ باقمىغان . ئۇ ئادەتتە ھېچكىمگە ئارىلاشماي ، ئۆيىدە ئىشىنى قىلىدۇ . ئىشى تۈگىسە ، دەريانىڭ مۇشۇ قويۇق چانقاللار قاپلىغان بىرلا يېرىگە — دۆڭنىڭ باغرىغا كېلىپ نامازغا بىر ئولتۇرسا ، تاكى قاراڭغۇ چۈشۈپ كۆز باغلانغۇچە دەرياغا قاراپ ئولتۇرىدۇ . ئولتۇرغاندىمۇ ، بىر تىكىلسە سۈدىن باشقا ياققا قارىمايدۇ . ئاھ... ئېقىن سۇ ، سەن نېمىدېگەن ئۇلۇغ ! سېنى بىرى ئالدىغا سېلىپ قوغلىمايدۇ ياكى تۆگىدەك بۇرنۇڭغا چۈلۈك سېلىپ يېتىلمەيدۇ . نەگە شۇنچە ئالدىرايدىغانسەن ؟ ئۇنىڭ كۆز نۇرى ، يۈرەك رىشتى سۈغا باغلانغان . ئۇنىڭ كۆزى دەريا ئىچىدىن — لاي ـ لاتقىلارنى بۆلىدۇقىلىتىپ سۆرەپ ئېقىۋاتقان سۇ ئىچىدىن بىر گۈزەلنىڭ سېيىماسىنى كۆرىدۇ . بۇ چىراي ئۇنىڭ ئۇچۇن ئەڭ مۇقەددەس تەۋەررۈك . بۇ گۈزەل سېيىمانى پەقەت ئۇلا ، ئۇنىڭ ئاشۇ گۈزەل پەرىگە باغلانغان ئاشىق يۈرىكى بىلەن ئۇنىڭ كۆز نۇرىلا كۆرىدۇ . قارىغانسېرى ئۇنىڭغا مۇھەببىتى ئاشىدۇ ، ئەقىدىسى كۈچىيىدۇ . ئۇ ئۆزىنىڭ ئاشۇ گۈزىلىگە ئۇنسىز قارايدۇ . غايىۋانە چىرايمۇ ئۇنىڭغا سىنچى كۆزلىرى بىلەن تىكىلىدۇ . ئۇ شۇنچىلىك گۈزەل چىرايكى ، ئۇنى يەر يۈزىدە پەقەت تۇردى رەزگىلا كۆرگەن . بىر كۆرۈشى بىلەنلا غايىۋانە سۆيگەن . شۇ سۆيگۈنىڭ ئەقىدىسى ئۇنىڭ يۈرىكىگە مەڭگۈ ئۆچمەس سۆيگۈنىڭ تامغىسىنى باسقانىدى . ئۇ ھەر

كۇنى دەريا بويىغا كەلگەن ھامان ، ئاشۇ گۈزەل پەرىزاتنىڭ ئوماق چىرايى سۇ يۈزىدە پەيدا بولاتتى ـ دە ، بۇلاقتەك كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكىپ ، چوڭقۇر مۇھەببەت نەزەرى بىلەن ئۇنسىز قارايتتى . ئۇ بۇ گۈزەل مەھبۇبىدىن ئايرىلىپ قالماسلىق ئۈچۈن ، ئۇنى ئۇنتۇپ قالماسلىق ئۈچۈن ، بۇ يەرگە ھەر كۇنى كېلىشنى ئادەت قىلغان . ئۇنىڭ دەريا بويىغا تولا كېلىشتىكى سەۋەبى مانا مۇشۇنىڭدىن ئىبارەت ئىدى .

3

تۇردى رەزگى ھاياتىدا بىرەر ئايالغا ئۆزىنىڭ ئەرلىك سېزىمىنى ئاتا قىلىپ باققان ئەمەس . ئۇ سۇ يۈزىدە جىلۋە قىلىپ ، ئۆزىگە غەمكىن كۇلكىسىنى تەقدىم قىلىپ تۇرغان گۈزەل قىزنىڭ جامالىنى كۆرۈش بىلەن ، ئۆزىنىڭ ئوتلۇق مۇھەببەت رىشتىنى ئىلاھىي ، سېھرىي كارامەت بىلەن چىڭ چىگىپ ، ئۇنىڭ ھايات يولىنى بۇزۇۋەتكەن ئاشۇ ئىشنى ئوتتۇز ئىككى يىلدىن بېرى ھەر كۇنى ئەسلەپ ، ئاچچىق ھەسرەت بىلەن پۇتكەن مەنزىرى لەززەتتىن ئۇزۇق ئېلىپ ياشىدى . ئۆمۇر بويى ئاشۇ قىزنىڭ مۇپتىلاسى بولدى ، ئوتىدا كۆيدى . بۇ كۆيۈكتىن شۇنداق بىر ئېچىنىشلىق غايە مۇنارىسى تىكلەندىكى ، ئۇنىڭ ھاياتىدا يۇز بەرگەن ھەرقانداق ئەگرى ـ توقايلىق ، ھەرقانداق يەر تەۋرەش ۋە ھەرقانداق شىدەتلىك جۇدۇن ـ شۇنىرغانمۇ بۇ مۇقەددەس مۇنارنى ئۆرۈۋېتەلمىدى . ئەكسىچە ئۇ بارغانسېرى سەلتەنەتلىك بولۇپ قەد كۆتۈردى . ئەنە شۇ ئاشقىلىق ئۇنى مۇشۇنداق رەزگى ھالغا كەلتۈرگەن ، لېكىن ئۇنىڭ سىرتىدىكى رەزگىلىك پەقەت قەلب كۆزى غۇۋا كۆرىدىغان كىشىلەرنىڭ كۆزىتىشىدىنلا ئىبارەت ، خالاس .

بەزىدە ئالەم ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ كەتسىمۇ ، يەنىلا تەقدىر ئۆزگەرمەيدىغان چاغلار بولىدۇ ، بۇ خۇددى مەھكۇم ئەلنىڭ

قورامتاش ئاستىدىكى مەجلىسپ ياتقان گىياھتەك بىچارىلىك ھالىتىنى ئەسلىتىدۇ . لېكىن بەزىدە تەقدىر قىلدىن نازۇك بولۇپ ، سەللا سالقىن شامالدا تەۋرەپ ، كارامەت يېڭى قىسمەتنى تۇغىدۇ . بۇنى تۇردى رەزگىنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەۋاتقان كىچىككىنە بىر ۋەقەدىن كۆرۈپ باقايلى .

4

تۇردى رەزگىنىڭ يېگىرمە ياشلىق ۋاقتى . ياش تۇردى ۋۇجۇدى ياشلىق ھېسلىرىنىڭ مەستخۇشلۇقىدا ئۇرغۇپ تۇرغان ، غۇرۇرى كۆچلۈك ، بىلەكلىرى توم ، كۆچتۇڭگۇر بولۇپ يېتىلدى . نامرات ئاتا ـ ئانا پەرزەنتىنىڭ ھاياتىنى ئۆزلىرىدەك موھتاجلىقتا ئۆتكۈزمەسلىكى ھەم ھالال ئادەم بولۇپ چىقىشى ئۈچۈن ، ئۇنى شۇ زامانداا راسا ئېقىۋاتقان تۆمۈرچىلىك ھۇنىرىنى ئۆگىنىشكە بەردى . تەمبەل ۋە ئەقىللىق شاگىرت قېرى تۆمۈرچىنىڭ كۆڭلىگە تازا يېقتى . تۇردى ھەر بىر ئىشتا ئۆز ئۈستىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى تېپىشقا تىرىشاتتى ھەم تاپشۇرۇلغان ئىشلارنى ئەستايىدىللىق بىلەن كۆڭۈلدىكىدەك قىلاتتى . شۇڭا ئۇ ئازلا كۈن ئىچىدە خېلى نەرسىلەرنى ئۆگىنىۋالدى ھەم ئۈستىسىنىڭ قەدىرلىشىگە ئېرىشتى . قېرى تۆمۈرچى ئولتۇرسا ـ قوپسا ئۆيىدىكىلەرگىمۇ ، يار ـ بۇرادەرلىرىگىمۇ تۇردىنى ماختاپ ، ئۆز ئۆمرىدە تەربىيىلىگەن يېتىمىش نەچچە شاگىرتى ئىچىدە ، بۇنىڭدىن ياخشى شاگىرتقا ئۇچرىمىغانلىقىنى ئېيتىپ ھۇزۇرلىناتتى .

قېرى تۆمۈرچىنىڭ دۇنيالىقتا ئايىمنىسا ئىسىملىك بىرلا قىزى بار ئىدى . ئۇنىڭ سەرۋىدەك ئۆسكەن زىلۋا بويى ، ئاق سېرىق كەلگەن يۈمىلاق يۈزى ، كۈلۈپ تۇرىدىغان سېھىرلىك كۆزلىرى تولىمۇ يېقىملىق ئىدى . تىلى چۇچۇك بۇ ئوماق قىز ، تۇردىغا بەكمۇ ياقاتتى . ئۇ داۋاملىق تۇردىنىڭ قاپقارا ، توم بىلەكلىرىگە ،

تەر تەپچىرەپ مىس قازاندەك پارقىراپ كەتكەن كەڭ يەلكىلىرىگە ، قىپقىزىل تۆمۈرگە بازغان ئۇرۇشلىرىغا قاراپ ، توختىماي ۋىلىقلاپ كۈلەتتى . ئايىمنىسا بىر كۈنى شۇنداق كۈلۈۋەرگەندىن كېيىن ، قېرى تۆمۈرچىمۇ ئىشتىن توختاپ ، قويۇق چار ساقىلى ئارىسىدىكى پۈرۈلۈپ كەتكەن ئېغىزىنى ئېچىپ ، قىزىغا زوقى كېلىپ كۈلۈمسىرىدى . ئۇ چوڭقۇر ئاتىلىق مېھرى بىلەن :

— قىزىم ، كېلە ، كۈلۈۋەرمەي ئاتاڭنىڭ تەرىنى سۈرتۈپ قويە ، ئومىقىم ، — دېدى . قىز شۇئان نېپىز لېڭىنى پۈرۈپ ئەركىلىدى :

— ھىم··· كۆيمەك ، قارىداپ كەتكەن يۈزۈڭنى يەنە سۈرتسە يەنە قارا بولىدۇ ، ئۆزۈڭنىڭ قارىلىقى يەتمىگەندەك .

— ھا ، ھا ، ھا··· بالام ئەتمەيمەن ، خەپ توختاپ تۇر ، — قېرى تۆمۈرچى شۇنداق دەپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى . ئايىمنىسا شۇئان ئاستا كېلىپ ، ئاتىسىنىڭ ئىستىن قارايغان يىرىك ساقال باسقان يۈزىنى قولياغلىقى بىلەن پاكىز سۈرتۈپ قويدى . شۇ چاغدا بازغان تۇتۇپ تۇرغان تۇردىنىڭ تېنى جۇغلىدە قىلىپ ، خۇددى قىز ئۇنىڭ تەرىنى سۈرتۈۋاتقاندەك ، تەر باسقان يۈزى قىزىرىپ ، يەرگە قارىۋالدى . ئايىمنىسانىڭ قوڭغۇراقتەك زىل ئاۋازى يەنە ئاڭلاندى :

— ھىم··· مەيلى ، مېنى بالام ئەتمىسەڭ ، ئانام بالام ئېتىۋېرىدۇ ، يۈزۈڭنى ئەمدى ھەرگىز سۈرتمەيمەن .

— نېمىشقا ؟

— يۈزۈڭنىڭ تۈكى قولۇمغا سانجىلىپ كېتىدىكەن .

قېرى تۆمۈرچى قىزىنىڭ سۆزىدىن ئۇچىيى ئۈزۈلگۈدەك كۈلۈپ كەتتى . بۇ گەپتىن تۇردىمۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي كۈلۈپ سالدى . قىز لېڭىنى پۈرۈشتۇرۈپ دومسايدى . قېرى تۆمۈرچى كۈلكىدىن ئۆزىنى ئاران توختىتىپ :

— مېنىڭ يۈزلىرىم تۈكلۈك بولسا ، ئەمىسە تۇردى ئاكاڭنىڭ يۈزىنى سۈرتۈپ قوي ، ئۇنىڭ يۈزى سېنىڭكىدەك

تۇكسىز ، — دېدى .

قىزنىڭ ھەممە خۇشاللىقى شۇئان نەگىدۇر يوقاپ ، يۈزىگە ۋىللىدە قىزىللىق ئولاشتى ـ دە ، بۇرۇلۇپ ئۆيگە قېچىپ كىرىپ كەتتى . تۇردىنىڭ بېشىدا چاقماق چاققاندەك بولۇپ ، ۋۇجۇدىنى تىترەك باستى . ۋاھ ، بۇ قانداق گەپ ، ئاتىنىڭ كۆڭلى شۇنچىلىك تۇز بولسىمۇ ، بىراق بۇنچىۋالا ئاشۇرۇۋەتمەسلىكى كېرەك ئىدى .

قىز ئۇنى ھەرقانچە ئۆز ئاكىسىدەك كۆرسىمۇ ، لېكىن بەربىر ياتباش ئادەم ـ دە . تۇردىنىڭ پۇت ـ قوللىرى بوشاپ ماغدۇرسىزلاندى . ئاھ ، بۇ نېمە قىلىق ، مەن نېمە بولۇۋاتىمەن ؟ بۇ ئوڭۇمۇ ، چۈشۈممۇ ؟ بىچارە قىز ، قانچىلىك ئىزا تارتقاندۇ ؟ تۇردى ساڭگىلاپ كەتكەن بېشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ ئۇستىسىغا قارىدى . قېرى تۆمۈرچى ھېچ ئىش بولمىغاندەك يەنە ئىشقا كىرىشكەنىدى . تۇردى ئېغىر بازغاننى كۈچەپ ئۇرۇشقا باشلىدى . بىراق ئۇ ئۆزىنى يوقاتقان . بىچارە قىز گەرچە ئۆزى نومۇسقا يات بىرەر قىلىقنى قىلىپ سالمىغان بولسىمۇ ، ھەتتا بىرقانچە كۈنگىچە ھېچ نەرسە يېمەي ، دۇم يېتىپ يىغلاپ ، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يۈزىگە قارىيالماس . ئاشۇ ئاتىسىنىڭ — ئاغزى ئىتتىك ساددا ئاتىسىنىڭ ئاشۇ سۆزى ئۇچۇن ، قىز ئىزا تارتىپ ، نېمە بولۇپ كەتتى ـ ھە ؟

تۇردى ئەس ـ ھوشىنى يوقاتتى ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدى سېزىمدىن ئايرىلدى . ئۇ قولىدىكى ئېغىر بازغاننى جايىغا قويدى ـ دە ، ئويمانچەكتىن چىقىپ ، تالاغا قاراپ ماڭدى .

— تۇردى ئوغلۇم ، ساڭا نېمە بولدى ؟

تۇردى ئۆزىنى تالاغا ئاتتى .

5

ئاھ ، قىيانلىق دەريا — دولان دەرياسى !... سەن خۇددى يىگىتنىڭ قەلبىدەك مەۋج ئۇرۇپ ئۆركەشلەيسەن ، تىنىمسىز

سوقۇۋاتقان يۇرىكىمدەك قىرغاقلارغا ئۆزۈڭنى ئۇرىسەن ، ئۇيقۇدىن بىدار بولغان ئاشقىتەك تولغىنىسەن ، مۇڭلۇق شاۋقۇنلىرىڭ بىلەن كېچە ـ كۈندۈز توختىماي ئاقىسەن . ئېيتقىنا ، سەن نەگە بارىسەن ؟ كېچە ـ كۈندۈز تۆكۈلگەن ياشلىرىڭنى چاچرىتىپ ، ئاشىقىڭنىڭ ۋەسلىگە يېتىش ئۈچۈن كېتىۋاتامسەن ؟ سەن ئاشىق ، سېنىڭ بويىڭدا خۇددىي يوقتىپ ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ ساڭا تىكىلىپ ئولتۇرغان مانا مۇشۇ يىگىتمۇ بىر ئاشىق . ئۇنىڭ كېچە ـ كۈندۈز سەندەك تولغىنىپ ، سېنىڭ دولقۇنلىرىڭدەك توختاۋسىز دولقۇنلىغان قەلبى مانا ھازىر خۇددى سەن سۈرۈپ كېتىۋاتقان لاي ـ لاتقىلاردەك ئېلىشىپ كەتتى .

تۇردى تولغىنىپ ئېقىۋاتقان دەريانا قاراپ گاڭگىراپ ئولتۇردى . ئۇنىڭ قەلبى دەريا ئىچىدىكى ئېقىپ كەلگەن ياپراقتەك دولقۇنلار ئەۋجىدە گاھ ئېگىز كۆتۈرۈلۈپ كۈننىڭ ئۆتكۈر نۇرىدا يالتىرىسا ، گاھ مۇئەللەقتىن كەپتەرگە ئېتىلىپ چۈشكەن ياش لاچىن ساناقسىز كەپتەر توپى ئىچىگە شۇڭغۇغاندەك ، بۇزغۇنلار ئارىسىدا سىڭىپ كېتەتتى .

— تۇردىكا ، ئاغرىپ قالدىڭمۇ ؟

قىزنىڭ تۇيۇقسىز ئارقا تەرەپتىن ئاڭلانغان ئاۋازى تۇردىنى ئەندىكتۈرۈۋەتتى . ئۇ دەررۇ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، قىزنىڭ ئاۋازىدىن بالىلارغا خاس ئوماقلىق چىقىپ تۇراتتى . تۇردى ئۇن ـ تىنسىز ئايمىنسانىڭ قوينۇر ، قويۇق كىرپىكلىرى ئىچىدە پارقىراپ تۇرغان نۇرلۇق كۆزلىرىگە تىكىلدى . بۇ كۆز تۇردى ئۈچۈن شۇنچىلىك قەدىرلىك ، بۇ كۆزنىڭ يارقىن سېيىماسى ئۇنىڭ يۇرىكىگە نەقىشلەنگەن .

— تۇردىكا ، ماڭا نېمانچە بەك تىكىلىپ قاراپ كېتىسىز ؟ — ئەمدى قىزنىڭ ئاۋازىدىن ئۇنىڭ ئەسلىدىكى شوخلۇقىغا قايتىۋاتقانلىقى بىلىنىدى . قىز سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ، — تۇردىكا ، ئاتامنىڭ يۈزىدىكى كۆمۈر يوقى يۈزۈمگە يۇقۇپ

قاپتىمۇيا ؟

قىز سۆزلەپ بولۇپ كۈلدى . ئۇنىڭ قىياپىتى خۇددى باھار ئېيىنىڭ ئەتىگەنلىكى ياپراق ئارىسىدىن يېڭىلا پوستىنى يېرىپ چىققان گۈلنىڭ غۇنچىسىغا ئوخشايدۇ . بۇ غۇنچە شۇنچە چىرايلىق ھەم نازاكەتلىك ئىكەنكى ، ياپيېشىل يۇمران ياپراقلار ئارىسىدىن خۇددى مانا مۇشۇ قىزنىڭ كۆزىدەك نۇر جۇلاسى ئىچىدە كۆرۈنىدۇ .

— يۇزىڭىزگە ھېچ نەرسە يۇقماپتۇ .

— ھى ، ھى ، ھى··· خۇددى پوكاندەك ئېسىلىپ كېتىپسىزغۇ ئەمىسە ؟ — قىز شۇنداق دەپ قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى . ئۇنىڭ كۈلكىسى دەريا ساھىلىنى چاڭ كەلتۈرۈپ ، چۆل كارۋانىنىڭ تۆگىسىنىڭ بويىندىكى زىل قوڭغۇراقتەك جاراڭلاپ كەتتى ، — ھېچقانداق چاغدا ماڭا بۇنداق قاراپ كەتمەيتتىڭىز ، بۈگۈن ئەجەب كۆزىڭىزنى ئۇزەلمەي قالدىڭىز ـ ھە ، تۇردىكا ، سىزمۇ ماڭا ئانامدەك ئامراق ـ ھە ؟

ئاھ بۇ نېمىدېگەن گۆدەكلىك ، ساددىلىق ، بۇ تۇردىنىڭ چۈشىدىكى كۆرۈنۈشلەرگە نېمىدېگەن ئوخشايدۇ ـ ھە ! تۇردى مەستخۇش ھالدا ، لاغىلداپ تىترەۋاتقان قوللىرى بىلەن قىزنىڭ ئومۇچ مەڭزىنى ئالىقانلىرى ئارىسىغا ئالدى . ئۇنىڭ ئاستىن ئېڭىكى ئاجراپ كەتكەندەك چىشلىرىمۇ كارسىلداپ ، ئاغزى يۇمۇلماي قالدى . قىز بولسا شوخ كۈلۈمسىرەش بىلەن ، ئۇنىڭ سۆيۈشىنى كۈتەتتى . تۇردى ئاغزىنى يېقىن ئەكېلىپ ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالدى . ئاۋۇال قىزنىڭ نەرگە سۆيسۇن ، جىنەستىدەك قىزىرىپ تۇرغان لېۋىگە سۆيسۇنمۇ ياكى توغاچتەك قىزىرىپ تۇرغان مەڭزىگە سۆيسۇنمۇ ۋە ياكى سەبىي ، ئەمما مىسلىسىز سېھرىي كۈچكە ئىگە كىرپىكلىرى سايە تاشلاپ تۇرغان شەھلا كۆزلىرىگىمۇ ؟ ياق··· ياق··· ھەرگىز ئۇنداق قىلماسلىق كېرەك . ئىپپەت قەسرىنىڭ ئالتۇن دەرۋازىسىغا سېلىنغان توقسان توققۇز پەردىلىك

مۇقەددەس قۇلۇپى تېخى ئېچىلمىغان بۇ پاك ساددا قەلبنى خورلاشقا بولمايدۇ . بۇنداق قىلىش جىنايەت ! بىراق ، ئايىمنىسانىڭ تەڭتۇشلىرى بىردىن ئەرنىڭ ئارقىسىدىن يۈرمەمدۇ ؟ ياق ، ئۇ قىزلار باشقا ، ئايىمنىسا باشقا...

تۇردى قىزنىڭ لېۋىگە تېگىپ كېتىشكە سەللا قالغان ئاغزىنى تارتىۋېلىپ ، قىزنى قويۇۋەتتى . شۇئان قىز دومسايدى ، ئۇنىڭ كۆزلىرى لىققىدە ياشقا تولدى .

قىزنىڭ كۆڭلى نېمىدېگەن نازۇك ، ئۇنىڭ كۆڭلى نېمىلەرنى دەۋاتىدۇ ؟ ئەي جاھان قىزلىرى ، سىلەر مۇشۇ دوستۇڭلارنىڭ يۈرەك سۆزىنى ئاڭلاۋاتامسىلەر ، ئۇنىڭ كۆڭلى سىلەرنىڭكىگە ئوخشامدىكەن ؟

بىردىنلا تۇردىنىڭ ئىچى سىيرىلىپ كەتتى . يۈرىكى شۇنچىلىك سقىلدىكى ، خۇددى بىر پارچە قاغدالما كېسەك ئاستىدا قالغان بىچارە قۇشنىڭ بالىسىدەك تىپىرلاپ كەتتى . ئۇ چىرايى تاتارغان ھالدا ، ئۆيگە — يەنى دەريا قىرغىقىدىكى تۆمۈرچىلىك دۇكىنىغا كىرىپ كەتتى . قىز شۇئان پاڭىدە يىغلىۋەتتى .

تۇردى كىرگەندە ، تاۋلىنىپ ، چوغ بىلەن ئوخشاش بولۇپ كەتكەن تۆمۈرگە ئۇستىسى قىينالغان ھالدا بولقا ئۇرۇۋاتاتتى . ئۇ تۇردىنى كۆرۈپ :

— ھە ، ئوبدان كەلدىڭ بالام ، — دەپ قويدى . تۇردى ئۇن ـ تىنسىزلا ئېغىر بازغانىنى قولىغا ئېلىپ ، كۈچ بىلەن سوقۇشقا باشلىدى .

6

دەريا سۈيىنىڭ ئۇلغىيىپ بېرىشى بىلەن گۆمۈرۈلۈپ چۈشكەن چوڭ بىر پارچە توپا قاتلىمىنىڭ سۇغا چۈشكەن شاۋقۇنى ھەم ئۆزىگە چاچرىغان سۇ تامچىسى بىلەن تۇردى رەزگى ئەندىكىپ كەتتى . بۇ

چاغدا ئاللىقاچان قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتكەن بولۇپ ، ئاسماندا جىمجىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلار زېمىنغا كىيدۈرۈلگەن ئۆتمىتۆشۈك داش قازانىنىڭ تۆشۈكچىلىرىدەك كۆرۈنەتتى . تۇردى رەزگى دەريا يۈزىگە قاردى . ئۇ چاپاق باسقان قىيسىق كۆزلىرىنى قانچە كۈچەپ يۇغان ئاچقان بولسىمۇ ، قاراڭغۇلۇق قوينىدا بۇ ئۇلۇغ سۈمۈ كۆرۈنمەي قالغان . پەقەت دەريانىڭ يىراق ئېقىملىرىغا زەن سېلىپ قارىغاندا ، دەريا ئۈستىدىكى ئاقۇش تۇمانىنى كۆرگىلى بولاتتى . قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ، دەريانىڭ شاۋقۇنى گويا زىنداندا يېتىپ جان تەسلىم قىلىۋاتقان مەھبۇسنىڭ خۇدىنى بىلمەي سېلىۋاتقان پەريادىدەك ئاڭلىناتتى . دەريانىڭ بۇ شاۋقۇنىنى تۇردى رەزگى ئۆزىنىڭ قەلبىنىڭ شاۋقۇنىغا ئوخشىتاتتى . زىندانىدا جان تالىشىپ پەرياد سېلىۋاتقان مەھبۇس ئۆز خۇدىنى بىلمەيدۇ . ئۇ قانچىلىك پەرياد چەكمىسۇن ، بەربىر ئوخشاش ، ئۇنىڭ پۈتىغا سېلىنغان ئېغىر كىشەننى چېقىپ ، بۇ يەردىن ئۆزىنى قۇتقۇزغۇدەك مادارى يوق ، تۇردى رەزگىمۇ بۇنىڭدىن ئۈتتۈز يىل ئىلگىرىكى مۇھەببىتىنى دەھشەتلىك ھالاكەتتىن قۇتقۇزۇالالمىغۇدەك قۇدرەتكە ئىگە بولالمىغان . لېكىن ئۇ ئۈتتۈز نەچچە يىلدىن بېرى ئاشۇ مۇھەببەتنى يۈرىكىدە ساقلاپ كېلىۋاتىدۇ . تۇردى بۇلار ئۈچۈن ئۆز ۋۇجۇدىدىن قانچىلىك بەدەل بەردى ـ ھە ؟ ئۇ قېرىدى ، جۇدىدى . شۇڭا ئۇنىڭغا كىشىلەر تەرىپىدىن رەزگى دېگەن لەقەم ئىنئام قىلىندى .

ھازىر كىشىلەرنىڭ تولىسى كۆز كېسىلگە گىرىپتار بولۇۋاتىدۇ . كۆزلىرىگە گرادۇسلۇق ئەينەك ، ھەتتا دۈربۈن تۈتسىمۇ ، ھەقىقىي گۈزەللىكنى كۆرۈش ئۈلارغا نېسىپ بولمايدۇ . تۇردىنىڭ ئەڭ گۈزەل نەقىشلەر ئويۇلغان قەلبىنى ئۈلار كۆرەلمەيدۇ . ئۈلار ئاشۇ گۈزەللىكنى جاھانىنىڭ پاسكىنىچىلىقىدىن ساقلاپ ، پاك پېتى تۇرغۇزۇۋاتقان ئاشۇ ۋۇجۇدنىڭ سىرتىدىكى كۆرۈمسىزلىكلەرنى كۆرۈۋاتىدۇ . ئۇنىڭ قەلبى خۇددى نەچچە قات

چـوڭقۇر دېڭىز تەكتىدىكى ئۇنچە - مەرۋايىتلاردەك يوشۇرۇنۇپ ياتىدۇ . ئۇنى ئادەتتىكى دېڭىزدا يول يۈرگۈچى كۆرەلىشى مۇمكىن ئەمەس . ئۇنى پەقەت غەۋۋاسىنىڭ ئۆتكۇر كۆزىلا كۆرەلەيدۇ .

تۇردى رەزگى كىشىلەر دائىم ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدىغان «پۇل بولسىلا ، ھەممە بولىدۇ» دەپ ، ھەتتا جاھاندىكى ھەممە ئىپلاسلىق ۋە پەسكەشلىكلەرنى پەقەت پۇل ئۈچۈنلا قىلىدىغانلارنى كۆردى . ئالدىغا قارىۋىدى ، پۇل ئۈچۈن بىراۋ ئاتىسىنى سېرتماقچا ئېسىپ ئۆلتۈردى . ئارقىسىغا قارىۋىدى ، پۇلنى دەپ بىراۋ ئاق سۈت بەرگەن مېھرىبان ئانىسىنىڭ كۆكسىگە پىچاق ئۇردى . يانغا قارىۋىدى ، بىراۋ ئاشۇ پۇل ئۈچۈن ئۆز قېرىندىشىنى ئوت قويۇپ كۆيدۈردى...

مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزىنى چىرايلىق بېزەپ يۈرىدىغان «مەدەنىيەتلىك» كىشىلەرنىڭ «گۈزەل» قەلبى !

تـۇردى رەزگـى پۈتكۈل ھاياتىدا ، ئاشۇ ئادەملەرنىڭ «پۇل بولسا ، ھەممە بولىدۇ» دېگەنلىرىگە ئاساسەن ، ھارماي ئىشلىدى . يېمەي - ئىچمەي ، كىيمەي پۇل يىغدى . ساناقسىز پۇل توپلىدى . ئۆينىڭ ئۆزى ياتىدىغان يېرىگە كۆمۈلگەن ساپال كۈپنىڭ ئىچىگە پۇل توپلىدى . كۈپ توشۇپ كەتتى . بىراق ھەممە نەرسە بولمىدى . يەنى ئۇ مۇشۇ پۇلنىڭ قۇدرىتى بىلەن بوپقالا دەپ تەمە قىلغان ئـۇنىڭ كۈتكەن نەرسىسى بولمىدى . ئايىمنىسانىڭ ساپ قەلبى ، ئۇنىڭ مۇھەببىتى بولمىدى .

تـۇردى رەزگـى چـۈشەندىكى ، پۇل پەقەت يەپ - ئىچىشنى دۇنيانىڭ پۈتكۈل لەززىتىنىڭ ئۇستىگە قويىدىغان ئاجىز مەخلۇقلار ئۈچۈنلا ھەممە نەرسىنى تېپىش قۇدرىتىگە ئىگە . ئۇنىڭ تاپىنى ئاستىدا تۇرغان بولاق - بولاق پۇل ئۇنىڭ ئۈچۈن ، كۆزدە يەر يۈزىنى قاپلىغان غازاڭلاردەك قەدىرسىز ، ئەمما ئۇ يەنىلا تۇردىنىڭ پۈتكۈل ھاياتىدىكى ھالال ئەمگىكىنىڭ مېۋىسى . ئوغرىلار قانچە قىلىپمۇ بۇ پۇللارنى تاپالمىدى ، ئوغرىلىيالمىدى . بۇ پۇللار گويا

سېھىرلىك تىلسىمەك ، ئۆز ھالاللىقىنى ساقلاپ ، ھارامغا ماڭمىدى . بۇ توغرىدا پەقەت ئازغىنا مىسال كەلتۈرسەك كۇپايە .

7

مۇشۇ كەنتتە قايسى بىر يىللىرى كەنتكە سېكرېتار بولغان بىر ئادەم بار . بۇ ئادەم ئۆزىنىڭ قۇۋ ، ھىيلىگەرلىكىگە ۋە مۇناسىۋەتشۇناسلىقىغا تايىنىپ ، ئوتتۇرا قاتلام ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدىكى نەپسىگە ئامراق ئادەملەرنىڭ ھمايىسى بىلەن بىر مەزگىل تازا دەۋر سۈرگەن . ئۇ ئەينى چاغدا ، تۈردى رەزگىنىڭ كارامەت بايلىقىغا كۆزىنى قىزارتىپ ، بۇ ئادەمنىڭ پۇلىنى بىر ئامال قىلىپ قولغا چۈشۈرۈشكە ئۇرۇنغانىدى . قانداق قىلىش كېرەك ؟ ئۇنى باشقىلارنىڭ قولى ئارقىلىق ئۇجۇقتۇرۇش كېرەكمۇ ؟ بۇ بىر خەتەرلىك ئىش . مەيلى نېمىلا بولسۇن ، بۇ قاتىللىقنى ئۆزى قاملاشتۇرالمىغاندىن كېيىن ، باشقىلارنىڭ قولى بىلەن قىلسا ، ھامان بىر كۈنى پاش بولۇپ تۇگىشىدىغان گەپ . ماھىر ، پىشقان ئوغرىلارنى ئىشقا سالسا ، پۇلنى تەڭ بۆلۈشسە قانداق بولار ؟ بۇ تەييار لوق گۆشكە باشقىلارنى تەڭ شېرىك قىلغانلىق بولىدۇ ـ دە .

ئىدرىس ئىسىملىك بۇ ئايدىڭباش سېكرېتارنىڭ بېشى قاتتى . لېكىن پىخسىقنىڭ پۇلىنى ئېلىش رايى بارغانچە ئۇنىڭ ئىچىنى ئۆرتەيدىغان ئوتقا ئايلاندى . كېچىلىرى ئۇيقۇسى كەلمەي ، كۆك تاماكىنى بولۇشىغا چېكىپ يۆتىلىپ كەتسە ، نەۋرە كۆرگەندىمۇ نەپسىدىن قالمىغان سېمىز ئايالى ئۇنىڭ دۇمبىسىنى شاپىلاقدايتتى . ئاندىن ئۆزىنىڭ كونا ئادىتى بويىچە بىقىنىنى چىمداپ قويۇاتتى . بۇگۈن ئىدرىس ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ ، پۇشۇلداپ يېتىۋالدى . يۇرت ئىچىدە «بىرىنچى سېكرېتار ئىدرىس ، ئىككىنچى سېكرېتار ھاشىرخان» دەپ ئاتىلىدىغان بۇ ئايالنىڭ شۇ تاپتا جۇدۇنى تۇتۇپ

قالدى . چۈنكى مۇشۇ ئىككى ھەپتىدىن بۇيان ، بۇ كونا قەدىناس ئۇنىڭغا نىسبەتەن سۇسلىشىپ قالغانىدى ، مانا ھازىرقىدەك قاملاشمىغان ئىش مۇشۇنىڭ بىلەن بىرنەچچە قېتىم تەكرارلاندى . «قېرىغاندا ئىتنىڭ تېزىنى كۆردۈم» دەپ ، بۇ رودۇپاي نېمە ئىش قىلىپ يۈرىدۇ ؟ ياكى مۇشۇ يەردە ياش بۇزۇقتىن بىرى بىلەن··· ھاشىرخاننىڭ ئويلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ، سەپرايى تېخىمۇ ئۆرلەپ :

— ھوي يۈزى قېلىن تاپ ، مېنى بىلمەيدۇ دەمسەن ؟ قېرىغاندا سەت بولمىسۇن دەپ ، دەردىمنى ئىچىمگە يۇتۇپ يۈرسەم ، ئۆزۈڭنى بىلمەيسىنا ؟ دېگىنە زادى ، كىمنىڭ كەينىدە يۈرۈيسەن ؟ مەندىن چېنىۋاتامسەن يا ؟ ! — دەپ ۋارقىرىدى . ئىدرىس ئىشىنىڭ چاتاق تەرەپكە ئېغىشىدىن ئەنسىرەپ ، دەررۇ ئارقىسىغا ئۆرۈلدى . چۈنكى ھاشىرخاننىڭ بىر ئىشقا چېپىلىۋالسا پات قۇتۇلغىلى بولمايدىغان ھازا ۋۇللۇقى ئۇنىڭغا چۈشىنىشلىك ئىدى . ئىدرىس قاملاشمىغان ھالدا بىرنى ھىجىيىپ ، ھاشىرخانغا تۇمشۇقىنى سوزۇۋىدى ، تەستەكتىن بىرنى يېدى :

— ئاپار نېرى ، ئاشقان ـ تاشقاننى يالايدىغان ئىتقا يالات ! مەن سېنىڭ قاسماقلىرىڭنى ئېيتىدىغان ئادەم ئەمەس .

تەستەك ئىدرىسقا خېلى تەگكەنىدى . ئۇ ئەمدى ھەرقانداق قىلىپمۇ ھاشىرخاننىڭ كۆڭلىنى ئېلىشقا قادىر بولالمىدى . ھاشىرخان بولسا ، ئۇنىڭغا قىلچە ئارام بەرمەي ، ئاپتوماتىنىڭ ئوقىدەك ئاغزىنى قويۇۋەتتى .

— ھەي··· بوشراق گەپ قىل دەيمەن ، ماۋۇ يان ئۆيدە زىبىرنىسا بار ، سەت تۇرىدۇ .

— بولسا نېمە بوپتۇ ؟ ئۇ بىر نارەسىدىمىتتى ؟ بۇنداق گەپلەرگىچۇ ، سەن ـ بىزدىن پىششىق ، بىلىپ قوي ، سەن قېرىنىڭ ھازىرغىچە سېكرېتار بولۇپ تۇرۇشۇڭ قىزىڭنىڭ دۆلىتىدىن .

ئەمدى بىز ، بۇ ئىككىسىنىڭ كىشى ئاڭلاشقا بولمايدىغان

شەخسي پارىڭنى مۇشۇ يەردە قويۇپ تۇرۇپ ، بۇلار ھازىر تىلغا ئالغان قىزى زىبىرنسا بىلەن تونۇشايلى .

يان تەرەپتىكى ئۆيدە زىبىرنسا يالغۇز ياتىدۇ . بۇ ئۆيدە ئۇنىڭدىن باشقا ئادەم بولمىغانلىقى ، تومۇز كېچىسىنىڭ بۇرۇقتۇم كېچىسى بولغىنى ئۈچۈن ، بۇ يىگىرمە تۆت ياشلىق چوكان يالىڭاچ يېتىپ تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەنىدى . ئۇنىڭ بېلىقتەك تولغان تەن قۇرۇلۇشى ، سۇرەتتەك كېلىشكەن ھۆسنى ئۇنى بەختسىز قىلغانىدى . زىبىرنسا باشلانغۇچتىنلا ئوقۇشنى بولدى قىلغان ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ، چىرايلىق بولغانغا يارىشا ، ئەقلى چېچىنىڭ ئۈچتىن بىرىگە توغرا كەلمەيدىغان قىز بولۇپ قالغاچقا ، ئۆزىگە كېلىۋاتقان بەختسىزلىكنى بەخت ، جاھانىڭ لەززىتى دەپ بىلەتتى .

زىبىرنسا چىرايلىق ئىدى . ئۇنىڭغا ياخشى ئادەملەرنىڭمۇ ، يامان ئادەملەرنىڭمۇ كۆزى چۈشۈشى ئەلۋەتتە تەبىئىي ئەھۋال . ئۆزىنىڭ ئەسكىلىكىنى دائىم بىر قاراشتىلا كۆرۈۋالغىلى بولىدىغان ئەسكىلەر ئاددىي ئەسكى ھېسابلىنىدۇ . ئۇلار گەرچە دائىم ئۇششاق ئەسكىلىكلەردىن خالىي بولمىسىمۇ ، لېكىن چوڭ ئەسكىلىك ئۇلارنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ . بىراق ، ئادەتتە ياخشى ئاتلىدىغان ئەسكىلەر كارامەت بولىدۇ .

شۇنداق قىلىپ ، مۇشۇ يۇرتتىكى ئۆزىمۇ ئوبدان ، ئەملى كېچىك بولسىمۇ بايلىقى چوڭ بىر ئادەمنىڭ ئوغلىغا زىبىرنسا ئون سەككىز يېشىدا ياتلىق قىلىندى . يىگىت ئوبدان يىگىت ئىدى . ئۇ زىبىرنسانى كۆيۈپ - پىشىپ ناھايىتى تەستە نىكاھىغا ئالدى . بىراق يىگىتكە ئۇۋالچىلىق بولىدىغانلىقى كىمنىڭمۇ يادىغا كەلسۇن دەيسىز ؟ ئۇ چىن قەلبىدىن سۆيۈپ ، ئاران قولىغا چۈشۈرگەن بۇ ئېسىل قىزنىڭ تويى بولۇپ بىر ھەپتىدىن كېيىن ، قورسىقىدا ئالتە ئايلىق بولغان ھامىلىدار ئايال ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى . ۋاھ ، بۇ يىگىت بولغۇچى ئۈچۈن قانچىلىك ئېغىر نومۇس - ھە ؟ ! يىگىتنىڭ شۇ چاغدىكى كۆز قارىشى بويىچە ، ئۇنى پەقەت

ئۆلـتـۇرۇۋەتـكەنـدـىلا ، خورلانـغان ۋـجـدانـى ئاقـلـىـنـاتـتى ، نـامـى ، ئـىززەت ـ غۇرۇرى پاك بولاتتى . بىراق يېگىت ئۇنداق قىلىشقا ئۇلگۇرەلمىدى . يېگىتنىڭ ئاتا ـ ئانىسى چاققان كېلىپ ، ئوغلى ئالدىدا گويا كەچۈرگۈسىز گۇناھ ئۆتكۈزگەن گۇناھكاردەك تىزلىنىشىپ يېلىنىدى . كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش تۆكتى . ئوغۇل ئۇچۇن ، ئۆز ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆزى ئالدىدا تىزلىنىشى دۇنيادا نېمىدېگەن بېچارىلىك ، نېمىدېگەن ئېچىنىشلىق ؟ ! يېگىت لېۋىنى قاتتىق چىشلىدى . جاۋغىيى ئارىسىدىن قانلار جىرغىپ چىقتى . قولىدىكى يالتىراپ تۇرغان خەنجەر يەرگە چۈشتى . ئۇنىڭ قولىدىكى ئولجىنى قاچۇرۇپ قويغان بۇركۇتنىڭ كۆزىدەك قەھرىگە تولغان كۆزى ئۆزىگە بويۇن قىسىپ تەلمۈرۈپ تۇرغان ئاتا ـ ئانىسى ئالدىدا گاڭگىرىدى . شىركەبى كۈچ بىلەن ئۆيۈشقان ۋۇجۇدى ياپراقتەك تىترىدى . بېچارە ئاتا ـ ئانا لېۋىنى مەھكەم چىشلەپ تۇرۇپ ، بۇ سىرنى ئىنس ـ جىنغا بىلدۇرمەستىن ، پەقەت خەلق ئارىسىدا ئادەت بولغان «كېلىشەلمىدى» دېگەن ئات بىلەن ، زىبىرنىسانى يولغا سېلىپ قويدى . شۇنداق قىلىپ ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ جان ـ جىگىرىنى ، بەدىنىگە يۇققان مەرەزنى يۇيمەن دەپ ھالاك بولۇشتىن ساقلاپ قالدى . مەھەللىدىكى سۆز ـ چۆچەكلەر بۇ ئىش ئۈستىدىن : «بۇ قىز تازىمۇ ئەركە ـ نايناق ئىدى ، بۇنداق خوتۇن بىلەن غۇرۇرلۇق ئەر ئۆمۈر بويى چىقىشالمايدۇ» دېگەن خۇلاسىنى چىقاردى . زىبىرنىسا ئۆيگە قايتىپ كېلىپ ، تەجرىبىلىك ئانىسىنىڭ داۋالىشى بىلەن ، ئىنس ـ جىنغا تۇيدۇرمايلا ، قورسىقىدىكى بىگۇناھ مېھماننى ئۆز ماكانىغا يولغا سالدى . ئۆزى بولسا ساپسايچى خوتۇنلار تەرىپىدىن «چالا ـ بۇلا ئەرگە تەگكەن قىز» دېگەن ئالتۇن چەمبىرەك ئىچىدە ياشىدى . يېگىت ئىچىگە توشۇپ كەتكەن دەرد ـ پىغانىنى بوشىتىش ئۈچۇن ، يىراق سەپەرگە ئاتلاندى . بۇ ئىشلار مانا شۇنداق .

ئەمدى بىز ھېلىقى زىبىرنىسانىڭ قورسىقىدىكى غايىب مېھمان

توغرىسىدا ئاجايىپ ھېكايىنى ئاڭلايمىز . ئەسلىي بۇ سىر ئېچىلمىسا بولاتتى . بۇ سىر ئاشكارا بولغاندا ، يىگىتكە تېخىمۇ ئۇۋال قىلىناتتى . لېكىن ئىسكەندەرنىڭ بېشىنى چۈشۈرۈپ ھايات قالغان ھېلىقى ساتىراشنىڭ قورسىقى ئېسىلىپ كەتكەندەك[1] ، بىزنىڭ بۇ يىگىتنىڭمۇ قورسىقى ئېسىلىپ زادىلا تۇرالمىدى . ئاخىر ئىچىنى تاتىلاپ قىلچە ئارام ئالدۇرمىغان بۇ يوشۇرۇن سىرنى بىر يەردە ئولتۇرۇپ دەۋەتتى . شۇنىڭ بىلەن سۆز - چۆچەك شامىلى بۇ مەخپىي سىرنى ھەممە يەردە ئۇچۇرۇپ يۈردى . ئەمما بۇ يۇرتتا بولسا ، سېكرېتارنىڭ تۆمۈر قاپلىق يەرلىك سىياسىتىنىڭ ھەيۋىسىدىن قورقۇپ ، كىشىلەر كۆڭلىدە بىلىپ ، ئېغىزدىن چىقىرالمىدى . يىگىت ئۆز خوتۇنىنىڭ قورسىقىدىكى بالىنىڭ دادىسىنى زىبىرنىسانىڭ ئادەمنى سېھىرلەندۇرىدىغان كۆزىگە خەنجەرنى يېقىن تەڭلەپ تۇرۇپ سوراپ بىلگەنىدى .

ئىش ئەسلىدە مۇنداق بولغان : زىبىرنىسا خۇددى تولۇپ ئېچىلغان بىر تال قىزىل گۈلگە ئوخشاش ئۆسۈپ ھۆسنىگە تولدى . ئەلۋەتتە بۇ قومۇش باسقان سەھرادا بۇنداق قىزىلگۈل ئاز ئۇچرايدۇ . يېقىندىن بېرى ، يېزىلىق ھۆكۈمەتتىكى سالى مۇدىر بىلەن ئىدرىس سېكرېتار يېقىنلىشىپ ، دوست بولۇشۇپ قالدى . يېزا بويىچە ئېچىلغان چوڭ يىغىنلاردا ، سالى مۇدىر ئىدرىس سېكرېتارنى ماختاپ ، ئۇنىڭ خىزمەتتىكى نەتىجىسىنى باشقا سېكرېتارلار ئالدىدا ئالاھىدە مەدھىيىلىدى . ھەتتا سېكرېتارلارنى ئىدرىس سېكرېتاردىن ئۆگىنىشكە چاقىردى . باشقا سېكرېتارلار سالى مۇدىرغا قاراپ ، ھەيرانلىقىنى زادىلا يوشۇرالمىغان ھالدا ، ئاغزىنى كامارەك ئېچىشىپ قالدى . چۈنكى ، سالى مۇدىر ئىلگىرىكى چوڭ - كىچىك يىغىنلاردا دائىم ئۇنى تەنقىدلەيتتى ھەم ئادەتتىكى چاغلاردا دائىم «بۇ ئىدرىس دېگەن قېرى ، مىسباش تاز

---

① «مۇڭگۈزلۈك ئىسكەندەر» ناملىق خەلق چۆچىكىدىكى ۋەقە كۆزدە تۇتۇلىدۇ .

قايسى ئاي ، قايسى كۈنلۈكته سېكرېتار بولۇپ قاپتىكى ، پەقەت ئىش كەسمەيدۇ . ئۇنىڭ كەتتىگە بارسام ، گويا گۈرستانغا بارغاندەك بولىمەن . ئادەملىرىنىڭ روھى ناھايىتى تۆۋەن ، نەگە قارىسا ، ئەسكى پۇچۇق تام ، دېھقانلارنى بېيىشقا باشلىيالمايدۇ . تۈردى رەزگى دەپ بىرلا بېيى بار . بايلارنى تونۇشتۇر دېسە ، شۇ رەزگىنى تونۇشتۇرىدۇ . ئۇ مەلئۇن رەزگى سارائىنى باي دەپ ، بىر يەردىن كەلگەن ئادەمگە كۆرسەتكىلى بولامدۇ ؟ » دەپ قاينايتتى . ئىدرىس سېكرېتار دائىم ئىچىدە : «بۇ سويمەكنىڭ ئەجەب مەن بىلەن خۇشى چىقمىدى . ماڭا بۇ كىسپۈرۈچتىن بىرەر بالا كەلمىگىيدى ؟ » دەپ ئەنسىرەيتتى . لېكىن يېقىنقى كۈنلەردىن بۇيان ئىش باشقىچە بولدى . بىر كۈنى خىزمەت تەكشۈرۈپ كەلگەن مۇدىر كەچ قېلىپ ، ئاچ قورساق ، ئىلاجسىز ئىدرىس سېكرېتارنىڭ ئۆيىگە كىرىپ قالدى . كىرىدىيۇ ، نېمىشقا بۇ ئۆيگە بۇرۇن كىرىپ قالمىغىنىغا پۇشايمان قىلدى . چۈنكى چىرايلىق دېھقان جۇڭان - قىزلىرىغا ئۆگىنىپ كەتكەن بۇ كونا يېزا ئەمەلدارى ئىش كەسمەس ، خۇشى يوق سېكرېتارنىڭ بۇنچىلىك كېلىشكەن قىزىنىڭ بارلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدى . بىر تال قىزىلگۈلنى كۆرگەن بۇ ئالىچىپار كېپىنەكنىڭ بۇ گۈلنىڭ تېخى ئەمدىلا تولۇپ ئېچىلغان بەرگىسىنى تاللىۋېلىشقا نەپسى تاقىلداپ كەتتى . شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ، سالى مۇدىر ئىدرىس سېكرېتار بىلەن سىرداش دوستلاردىن بولۇشۇپ كەتتى . سالى مۇدىر پات - پات ئەل ئايغى بىسىققاندا ، ئۆزىنىڭ سادىق ھارۋىكەشىگە ئۇچقۇر بوز ئايغىرنى ھارۋىغا قاتتۇرۇپ ، بىر نەچچە بوتۇلكىنى ئېلىپ كېلىپ ، ئىدرىس سېكرېتار بىلەن كېچىنى تاڭغا ئۇلاپ ئىچىشىدىغان بولدى . كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ، بۇ ئىشلار داۋاملىشىپ ، ھاشىرخان دېگەن بۇ سەزگۈر خوتۇن سالى مۇدىرنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلمۇالدى ھەم ناھايىتى خۇشال بولدى . چۈنكى ئۇمۇ شۇ ۋاستىسىگە تاينىپلا ، ئېرىنىڭ خىزمەتتىكى ئىقتىدارسىزلىقى ، خىزمەتنىڭ

ھۆددىسىدىن چىقالمىغانلىقى سەۋەبلىك ، يېقىندىن بېرى خەلق ئارىسىدا «ئىدرىس سېكرېتار يېقىندا سېكرېتارلىقىدىن قالىدىكەن» دېگەن ئۆزلىرىنىڭ بەخت قۇشىنى ئۇچۇرۇۋېتىدىغان ، ئېسىل مەنسەپتىن ئايرىلىپ قالىدىغان گەپلەردىن قۇتۇلاتتى . مۇدىر ئۇلارغا يار ـ يۆلەك بولسىلا ، ئېرى ھوقۇقتىن ھەرگىز قالمايتتى . شۇڭا بىر كۈنى كېچىسى ، ئېرى مەستلىك ئۇيقۇسىنى باشلىغان ، سالى مۇدىر شىركەيپ بولغان پۇرسەتتە ، ئۆزى پەرۋىش قىلىپ ئۆستۈرگەن بىر تال قىزىلگۈلنى ئۇنىڭغا ئۈزۈپ تاشلاپ بەردى . ئېچىرقاپ كەتكەن تۇلكە ، ئوۋچى قۇرغان تۇزاق ئۈستىگە قويۇپ قويغان چۈجىنى يالماپ كەتتى . لېكىن ئوشۇقىدىنلا تۇزاق قىسىۋالدى . شىركەيپ بولغان سالى قىزىنىڭ ناله ـ پەريادىدىن شۇركۈنۈپ ئېسىگە كەلگەندە ، ھاشىرخان بوغۇم ـ بوغۇم توم بىلەكلىرىنى تاغارەك بېلىگە تىرەپ ، ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن چەكچىيىپ تۇراتتى .

8

... ئىدرىس سېكرېتار يوتقاندا يېتىپ ، ئاخىر ئۆز مەقسىتىنى ھاشىرخانغا بىلدۈرەلىدى . ھاشىرخان ئاخىر ئېرىنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلدى . ئۆتكەن چاغلاردا ، ئېرى سېكرېتار ۋاقتىدا ، ھوقۇقىنىڭ قۇدرىتىدىن ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى ھەشەمەتلىك ، كۆڭۈللۈك ئىدى . مانا ئەمدىلىكتە ھېلىقى سالى دېگەن بېشىنى يەيدىغان يەر يۈتقۇر ئېغىر خىيانىتى چىقىپ ، ھوقۇقىدىن قالدىلا ئەمەس ، تۈرمىگە كىرىپ جاجىسىنى يېيدى . ئۇزۇنغا قالماي ، ئىدرىس سېكرېتارلىقىدىن قالدۇرۇلدى . ئېرىنىڭ قايتا مەنسەپكە ئولتۇرۇشىغا كۆزى يەتمىگەن ھاشىرخان ئەمدى پۇل بولمىسا جان باقماقنىڭ ئاسان ئەمەسلىكىنى ھەمدە خەلقىئالەم ئالدىدا «ھوقۇقى بار ۋاقتىدا ، ئېسىل كىيىپ ، تويۇپ ـ كېكىرىپ يۈرەتتى ،

هوقۇقتىن ئايرىلىپلا ، كۆك پىت باستى» دېگەن سۆز - چۆچەككە قالماسلىق ئۈچۈن ، يەنىلا كۆپ پۇل بولۇش كېرەكلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلدى . قانداق پۇل تېپىش كېرەك ؟ ئون بەش يىلدىن بېرى خەقنى ئىشلىتىپ ئۆگەنگەن بۇ قېرى سېكرېتار ئىشلەپ پۇل تېپىشنى بىلەمدۇ ؟

باشقىلار كۈندىن - كۈنگە بېيىپ كېتىۋاتىدۇ . يەنىلا تۇردى رەزگىنىڭ يېمەي يىغقان پۇلىنى قولغا چۈشۈرۈش پىلانى پۇل تېپىشنىڭ ئاسان يولى . بىراق ئۇ مەلئۇن رەزگىدىن پۇلنى قانداق ئالغىلى بولار ؟ ھاشىرخان ئۇزاق ئويلاپ ، ھېچبىر چارە تاپالماي ، بىر ئۇھ تارتتى - دە ، سولىشىپ - سوۋۇپ ، ھېچبىر رايىنى تارتالمىغان ئېرىدىن ئۆزىنى نېرى قىلىپ ئۆرۈلۈپ ياتتى . لېكىن ئۇنىڭ خىيالى تۇردى رەزگىنىڭ بولاق - بولاق پۇلى ئۈستىدە ئەگمەكتە . بىردىنلا ئۇنىڭ خىيالىدىن بىر ئىش ئۆتتى .

ئۇ پالاكەت ئۈستىخىنىنى تەستە مىدىرلىتىپ ئېرى تەرەپكە ئۆرۈلدى ، كارىۋات بۇ ئېغىر يۈكنىڭ مىدىرلىشى بىلەن غىچىرلاپ كەتتى . ئۇ سېكرېتارغا يېقىن سۈرۈلۈپ ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى . بىر ھازادىن كېيىن سېكرېتار خۇشاللىقىنى باسالماي ۋارقىرىۋەتتى .

— ھەببەللى ، خوتۇن…

سېكرېتار ئاغزىنى خوتۇنىنىڭ قۇلىقىغا يېقىپ پىچىرلىدى .

— بۇ مەخپىي بولۇشى كېرەك . بۇ ئىشنى خەق بىلىپ قالسا ، تۇردى رەزگىنىڭ پۇلىنى دەپ ئاشۇنداق قىپتۇ دەپ سۆز - چۆچەك قىلىدۇ . بۇ بىز ئۈچۈن بەك نومۇسلۇق ئىش بولىدۇ .

— خاتىرجەم بولسىلا ، مەنچۇ ، قىلغان ئىشىمنىڭ بۇسىنى چىقىرىدىغان گالۋاڭلاردىن ئەمەس !

— يارايسەن خوتۇن ، ئىشىمىز دېگىنىمىزدەك بولىدىغان بولسا ، ئۆمۈر بويى جاھانىنىڭ موھتاجلىقىدا قالمايمىز . سېنىڭ مۇشۇنداق يەرلىرىڭنى كۆرسەمزە…

سېكرېتار خۇشاللىقىنى باسالمىغان هالدا ، هاشىرخانىغا مېهرىبانلىق كۆرسەتتى...

9

زېمىن يەنىلا بۇرۇنقى ئادىتى بويىچە كۈندۈزى ئىنسانلارنىڭ خۇشاللىقى ئۈچۈن يورۇسا ، كېچىسى يەنە شۇ ئىنسانلارنىڭ هەسرىتى ئۈچۈن ماتەم تۇتقاندەك ، قارا لىباس كىيىپ ، سۈكۈتكە چۆمدى . زېمىن زۇلمەت پەردىسىگە ئوراپ ئېلىپ كەلگەن غەپلەت ئۇيقۇسىنى كىشىلەرنىڭ ئاجىز كۆزلىرىگە پۈركۈۋەتتى . هاياتلىق ئۇيقۇسىنى باشلىدى . پەقەت شاۋقۇنلۇق دولان دەريا‌سى هاياتلىقنىڭ ئەڭ جاپاكەش شېپاسى بولۇپ ، هاياتلىقنىڭ تەشنالىقى ئۈچۈن ئالدىراپ ئاقىدۇ . ئۇنىڭ بويىدا ، يەنىلا بىزنىڭ تۇردى رەزگى يۈكۈنۈپ ئولتۇرىدۇ . دەريا ئۆزىنىڭ بۇ كونا ئۇلپىتىگە قاراپ قاقاقلاپ كۈلىدۇ ، هۆركىرەپ يىغلايدۇ . يەنە غەزەپ بىلەن نەرە تارتىدۇ . ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن بۇنداق قىلىدىغانلىقى ئىنسانلارغا نامەلۇم .

تۇردى رەزگىنىڭ كىردىن سارغايغان شاپاق دوپپىسى ئاستىدىن پاخپىيىپ چىگىلىشىپ قۇلاق گەدىنىنى باسقان چاچلىرىغا ، يۈزلىرىگە دەريا بويىدا ياشىغۇچى كۆمۈتا ـ پاشىلار قونۇپ ، ئۇنىڭ قېنىنى شورىماقتا . تۇردى رەزگى هاياتتىكى بۇنداق تەيياراتاپ قان شورىغۇچىلارغا تەبئىي كۆنۈپ قالغاندەك ئىدى . ئۇنى ئۆلتۈرۈپمۇ تۇگەتكىلى بولمايدۇ ، قورۇپمۇ قاچۇرغىلى بولمايدۇ . تەقدىر شۇنداق . ئادەملەر جان ـ جەهلى بىلەن ، هارماي ـ تالماي ئىشلەپ ، قان يىغىدۇ . پاشىلار بولسا غىڭشىپ ئۇچۇپ كېلىپ شورايدۇ ، بۇنى قانداقمۇ تۇگەتكىلى بولسۇن ؟ لېكىن ئۇ پاشىغا ئىس سالسا قاچىدىغانلىقىنى بىلىدۇ . ئەمما شۇنى قىلىشقا هۇرۇنلۇق قىلىدۇ . تۇتۇرۇققا سەرەڭگە يېقىپ قولىنىڭ

كۆيۈپ قېلىشىدىن قورقىدۇ . بۇمۇ تۇرۇپ تۇرسۇن ، ئۇ مۇنداق ئادەتكە كۆنۈپ كەتكەن بىر لەقۋا . تۇردى رەزگى پۈتۈن ئەس - يادى بىلەن ، يۇلتۇزلارنىڭ دەريا ئىچىدىكى ئەكسىگە قارايدۇ ، ئۇنىڭ چاپاق باسقان كۆزلىرى دەريانا كۆچكەن يۇلتۇزلار ئارىسىدىن ئۆزىنىڭ چولپان يۇلتۇزىنى — ئايمىنىسانى ، ئۇنىڭ يۇلتۇز بولۇپ چاقنايدىغان بىر جۈپ كۆزىنى ئىزدەيدۇ . ئەنە ئۇ غۇۋا كۆرۈنۈشكە باشلىدى . گويا كى قويۇق تۇمان ئىچىدىن كۈلۈمسىرەپ چىقىشقا باشلىدى . ۋاھ··· ئۇ ئەجەب ياش تۇرۇپتۇ - ھە ؟ بەلكى بارغانچە ھۆسنىگە تولۇپ ، تۇردىنى بارغانچە ئۆزىگە مەھلىيا قىلىدىغان دەرىجىدە گۈزەللىشىپ كېتىپتۇ . تۇردى بولسا قېرىپ كەتتى . بوۋاي بولۇپ قالدى . ئەمدى ئۇ ياش قىز بۇ بوۋايغا قانداقمۇ تۇغرا كېلەر ؟ ياق ، ياق . توغرا كېلىدۇ ، مۇھەببەت ئۈلۈغ ، مۇھەببەت مۇقەددەس . ئۇتتۇز يىلدىن بېرى مۇھەببىتىنى شۇ مەھبۇبە ئۈچۈن بېغىشلىدى . بۇ مۇھەببەتنى پەقەت ھېچكىم تارتىۋالالمىدى ھەم تارتىۋالالمايدۇ ! تۇردى رەزگى كۆزىنى يۇمدى . قىزمۇ دەريا يۈزىدە كۆزدىن غايىب بولۇپ ، يۇلتۇزلارغا ئايلىنىپ كەتتى . تۇردى رەزگى ئادەتتى بويىچە ، يىراق ئۆتمۈشتىكى مۇھەببەتنىڭ مەنىۋى كۆلەڭگىسىنى زىيارەت قىلغىلى كەتتى .

··· ياش تۇردى يوغان بازغانىنى سەندەل ئۈستىدىكى چوغقا ئايلانغان تۆمۈر ئۈستىگە كۈچەپ ئۈراتتى . ئۇنىڭ يۈرىكى ۋۇجۇدىغا ئاشۇ چوغنىڭ هارارىتىنى بېرىپ ، ئۇزلۇكسىز قىزدۇرماقتا . ئۇنىڭ يۈرىكى چوغ ، بۇ چوغ بىر ئوچاقتا ، بىر ئايمىنسانىڭ قەلبىدىكى ئاتەشدانداا بارغانچە ياشىرىپ ، هارارىتى بارغانچە ئاشماقتا .

ئاشۇ ئىشتىن كېيىن ، ئايمىنسا تۇردىغا ئۇدۇل قارىيالمايدىغان بولدى . تۇردى بەكمۇ ئازابلاندى . ئۇ ئايمىنساغا بەكرەك دىققەت بىلەن نەزەر سېلىۋىدى ، ئۇنىڭ باتناپ خاپا بولۇپ يۈرگىنىنى بايقىدى . بۇنى بىلگىنىدە ، تۇردىنىڭ گېلىدىن غىزا

ئۆتمىدى . چىرايى كۆندىن ـ كۆنگە سارغىيىپ ، ئىشتىن قالدى ھەم كىيىنىچە ئورۇن تۆتۈپ يېتىپ قالدى . ئۇ جۆيلۈيتتى ، دۇگجىنەتتى ، ھەرقانداق دورىنىڭ ئۈنىگۈغا كار قىلىشى مۇمكىن ئەمەس ، ئۇ دائىم بەزگەكتەك تىترەپ ، چىشلىرى كارسىلداپ كېتەتتى . تۇرۇپ ـ تۇرۇپ قاتتىق چۆچۈپ ۋارقىرىۋېتەتتى . ئۇ ئورۇقلاپ بىر تېرە ـ بىر ئۈستىخان بولۇپ قالدى . خۇددى رۋايەتلەردىكى شېشە ئىچىگە بەند قىلىۋېتىلگەن دىۋە كۈچۈكىنىڭ ئۆزى بولۇپ قالدى . شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، قېرى تۆمۈرچى ئۆزىنىڭ بۇ ئەڭ ئامراق شاگىرتىنى يوقلاش ، ھاياتى بىلەن خوشلىشىش بوسۇغىسىغا كېلىپ قالغان شاگىرتىدىن رازىلىق ئېلىش ئۈچۈن ، ئايالى ۋە سۆيۈملۈك قىزى ئايمىنىسانى ئېلىپ تۇردىنىڭ ئۆيىگە كەلدى . كېسەل چېقىپ ، ئەزرائىل بېشىدا يەلپۈگۈچ تۇتۇپ تۇرغان بىچارە تۇردى سۇ سېپىۋەتكەن تىندۇرما ئازگالدەك ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن جانسىز كۆزلىرىنى ئاران ئېچىپ ، ئۆزىنىڭ قەدىرلىك ئۇستازىغا تىكىلدى . ئۇ شۇنچىلىك زورۇقۇپ ، بىر نەرسە دېمەكچى بولغان بولسىمۇ ، قورۇلۇپ گەز باغلىغان لەۋلىرىنى ئاچقۇدەك ماغدۇرى قالمىغانىدى . ئۇ جانسىز كۆزلىرى بىلەن باشقا ياققا قاراشتۇرۇشقا باشلىدى . ئۇ شۇ تاپتا ، ئۆزىنىڭ كۆز نۇرىنى — ھايات چىرىغىنى ئىزدەيتتى . ئاخىر ئۇنىڭ كۆزى ئىزدىگەن نەرسىگە ئېرىشتى . ئايىغىدا كۆزلىرىدىن مۇنچاقتەك ياش تۆكۈپ تۇرغان ئايىمنىسانى كۆردى . ئۇنىڭ يىغلاشلىرىمۇ شۇنچىلىك جىلۋىلىك ، ئوماق ئىدىكى ، يامغۇرلۇق كېچىدىكى بۇلۇت ئارىسىدىن ئاستا ـ ئاستا ئەگىپ ئۇزۇۋاتقان ھىلال ئاينىڭ سېيىماسى جىلۋە قىلىپ تۇراتتى ، تۇردىنىڭ خۇنى كەتكەن كۆزلىرى خۇددى يېپقا تارتىپ قويغاندەك تىكىلدى . ئۇنىڭ قۇرۇق قاقشال يۈزىگە بىچارىلەرچە كۈلكە ياماشتى ، بۇ تەبەسسۇمغا ئايلاندى . ئاخىر ، ئون بەش كۈندىن بېرى ئېچىلمىغان ئېغىزى ئېچىلىپ ، چىشلىرى كۆرۈندى . دېمەك ئۇ كۈلدى ، ئۆيدىكى ھەممە كۈلدى ،

يامغۇردەك تۆكۈلۈپ يىغلاۋاتقان ئايمىنىساموۇ كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلغان هالدا ، ئادىتى بويىچە هەممىدىن ئاۋۋال كۈلدى . سىم - سىم يامغۇر توختاپ ، بۇلۇتلار ئارىسىدىن هىلال ئاي چىقتى . يامغۇردا يۇيۇلغان يېشىل كائىنات هىلال ئاي نۇرىدا تويى بولغان تارتىنچاق قىزدەك نازلىق ئىدى . تۇردىنىڭ سارغايغان چىرايىدا بەخت ئۇچقۇنى پەيدا بولدى . قىز قولىدىكى ئۆزۈنىڭ ئۆڭىدەك ئاق سۇتلۇك ئالمىنى تۇردىنىڭ بۇرنىغا پۇراتتى .

— هەي ئەخمەق قىز ، ئاغزىنى ئېچىشقا دەرمانى يەتمىگەن ئادەم ئالمىنى قانداق يېيەلەيدۇ ؟ — دېدى ئاتىسى . قىز ئۆز قىلىقىدىن خىجىل بولۇپ ، دەرهال قولىنى تارتىۋالدى . ئۇنىڭ يۈزى ئۆزىمۇ سەزمىگەن هالدا تۇنجى قېتىم كۆز ئالمىسىدەك قىزارىدى . لېكىن شۇئان تۇردىنىڭ چىرايىدىكى كۈلكە ئۆچۈپ ، قىزنىڭ قولىدىكى ئالمىغا تەلمۈردى .

— هە ، ئەكەل ، پۇرات قىزىم ، كۆڭلى ئالمىنى تارتىپ قالغان ئوخشايدۇ ، چاققان ئەكەل .

ئاتا مۇراجىئەت قىلدى . ئەمما قىز ئالمىنى تۇتقانچە ئىزىدىن مىدىرلاپ قويمىدى . قولىنىمۇ سۇنۇپ قويمىدى . ئاتا زەردىسى قاينىغان هالدا ئالمىنى قىزنىڭ قولىدىن ئېلىپ تۇردىغا پۇراتتى . قىز بولسا تېخىمۇ خىجىل بولۇپ ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئۇنچىقماي ئولتۇردى . تۇردىنىڭ جانسىز كۆزلىرى ئۇنىڭدىن ئۇزۇق ئالماقتا ، بارغانچە جانلانماقتا ئىدى . قىزنىڭ هەربىر تىنىقلىرىغچە ئۇ ئاڭلايتتى . يۈرەك رىتمى ئۇنىڭ تىنىقىغا تەڭكەش ئىدى .

10

كۈنلەر ئۆتۈپ ، تۇردى ئۆلۈم گىردابىدىن قۇتۇلۇپ ، ئەرۋاهلىق قىياپىتىدىن يەنە ئادەم قىياپىتىگە كىردى . ئۇ ساقىيىپ تېخى تولۇق ماغدۇرىغا كەلمەي تۇرۇپ ، ئۇستىسىنىڭ يېنىغا قايتىپ كېلىپ ، بازغاننى قايتىدىن قولىغا ئالدى . ئىلاهىي

كۆچىنىڭ قۇدرىتى ماغدۇرى تېخى تولۇق ئەسلىگە كەلمىگەن بۇ يىگىتنى قولىغا بازغان ئېلىشقا مەجبۇرلىدى . ئۇ كۆڭلىدە قولىغا ئېغىر بازغان ئەمەس ، مۇھەببەت شارابى تولدۇرۇلغان ئالتۇن جامنى ئالدى . ئالتۇن جامدىكى شارابقا قاراپلا مەستخۇش بولدى . ئۇ گۈپۈلدىتىپ بازغان سوقۇۋاتقان بىلەن ، كۆڭلى باشقا تەرەپلەردە ئىدى .

ئۇ ، ئۇستىسىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەلگەندە ، بىرىنچى بولۇپ ئايىمنىسا :

— ۋاي ، تۇردىكام كەلدى ! — دەپ خۇشال بولۇپ تۇۋلۇۋەتتى . لېكىن تۇردى خجىل بولۇپ يەرگە قارىدى . شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ، ئايىمنىسا تۇردىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈرىدىغان بولدى . تاسادىپىي ئۇچراپ قالسمۇ ، ھودۇقۇپ تەمتىرەپ ، يول ماڭسا مۆدۈرۈپ - چوقۇرۇپ ، ئۆزىنى دالدىغا ئالاتتى .

كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ، قىز تاماقتىن قالدى . ئۇنىڭ نېمە كېسەللىكىنى تۇردى ئۆزى ، ئاندىن قالسا ئاللا بىلىدۇ . چىرايى سارغىيىپ كەتتى . دۇنيالىقتا پەقەت بىرلا قىزى بولغان بۇ بىچارىلەر قورقۇنچىدىن خۇدىنى يوقىتىپ ، گاڭگىرىشىپ قېلىشتى . قىز تۇردىنىڭ قارىسىنى كۆرسە ، ھودۇقۇنچىدىن خۇدىنى يوقىتىپ ، نەپەسلىرى سىقىلىپ ، كۆزىنى چىڭ يۇمۇۋېلىپ يېتىۋالىدۇ . خالسىز ئاق پېشانىسىدە دانە - دانە ئۇنچە - مەرۋايىتتەك تەر تامچىلىرى پەيدا بولىدۇ . شۇنىڭ بىلەن يەنە ئۇزۇن قايرىلما كىرپىكلىرى ئارىسىدىن ياش سىرغىپ چىقىپ ، ئېلىپتەك بۇرۇنىنىڭ تۈۋىدىكى زىناقلىرىنى ئېرىتچە قىلىپ ئاقىدۇ . مانا بۇ ياش قىزنىڭ يۈرىكىدە كۆز ئاچقان مۇھەببەت بۇلىقىنىڭ شېرىن سۈيى . قىزنىڭ كۆز يۇمۇشلىرى نېمىدېگەن ئوماق . مانا ئۇ قىشنىڭ كىرىستالدەك سۈزۈك ئاسمىنىدا قوتانلىغان ئاينىڭ ئۆزى .ئۇنىڭ بوينىدىكى تىزىق مەرۋايىت ئاينىڭ ئوراپ تۇرغان نۇر دەستىسىنىڭ ئۆزى .

قبری تۆمۇرچی ئايمنىسانى ئاق دۆڭدىكى بىر مەشھۇر تېۋىپقا ئېلىپ بارماقچى بولدى . ھاۋا ئوچۇق بىر جۈمە كۈنى ئۇلار سەپەر تەييارلىقىنى پۈتتۈرۈپ ، دەريادىن ئۆتۈشكە ھازىرلاندى . ئاتا ـ ئانا ، بىچارە قىز دەريادىن ئۆتۈپ ئاق دۆڭگە بارماقچى ، تۇردى ئۆيگە قاراپ قالماقچى .

تۇردى بىر كۈنى سۇبھى بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ، دەريا ساھىلىدىكى چاتقاللار ئارىسىدىن ياۋا گۈللەرنى ئۆتكۈر تىكەنلەر ئارىسىدىن بىردىنبىر ئۈزۈپ تەردى . ھارماي تەردى ، قوللىرىنى ئۆتكۈر تىكەنلەر سىجاپ قان چىقىرىۋەتتى . چاتقاللار ئارىسىدا ئۇۋا سالغان جاڭگال قۇشلىرى ، قىرغاۋۇللار چۆچۈپ ، ئەنسىز سايرىشىپ ، ئۇۋىسىنى تاشلاپ قاچتى . تۇردى ئاخىر بىر دەستە گۈل تىزدى . ئۇنىڭ قان تەپچىرەپ ئېچىشىپ تۇرغان قوللىرى ئاغرىق ئازابىدىن ئەمەس ، بەلكى بىر دەستە گۈلنىڭ خۇشاللىقىدا ئىدى . ئۇ بۇ گۈللەرنى ئايمنىسانىڭ قولىغا تۇتقۇزۇش ئالدىدىكى ئاجايىپ مەنزىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە ، ئەڭ شېرىن ھېسلارغا تولدى . گۈللەر... ياۋا گۈللەر... ھەرخىل گۈللەر... ئىسمى نامەلۇم بولغان رەڭگارەڭ گۈللەر ، ھەربىرى ئۆزىگە خاس پۇراقتا ئىدى .

ئۇلار قۇياش شەرق ئاسمىنىنى قىزغۇچ شەپەقلەر بىلەن بېزىگەن چاغدا ، دەريا كېچىكىدە قارشى قىرغاقتىن كېلىدىغان كېمىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇشاتتى . ئات ھارۋىسىغا سېلىنغان چۈشەكتە ھالسىزلانغان قىز ياتىدۇ . ئۇنىڭ قولىدا ھەرخىل گۈللەردىن تىزىلغان بىر دەستە گۈل تۇرىدۇ . قىز گۈلگە قاراپ ، پۇراپ تويمايدۇ ، ئۇ پۇرىغانسېرى گۈلدىن تارىغان ئاجايىپ پۇراقنى ، يەنى قەلبىدە سۆيگەن كىشىنىڭ پۇرىقىنى سەزمەكتە . ئۇنىڭ نۇرسىزلانغان كۆزلىرى گۈل بەرگىلىرى ئارىسىدا ئاندا ـ ساندا كۆزگە چېلىقىدىغان قان يۇقىغا چۈشكەندە ، يۇرىكى جىغغىدە قىلىپ قالدى . چۈنكى ئۇ بۇ گۈللەرنىڭ قانداق يەردە ئۆسىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ . ئۇ شۇئان ئۆز كېسىلىگە خاس بولمىغان چاققانلىق

بـــلەن بېشىنى يانغا بۇردى . ياغاچ ھارۋىنىڭ ئېگىز چاقىنىڭ شـادىـلـــرى ئـارىسىدىن ئۇنىڭ كۆزى شۇئان تۇردىنىڭ ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغان كۆزى بىلەن ئۇچراشىپ قالدى . گويا تاش بىلەن تـاش بىر ـ بىرىگە سوقۇلغاندا چاقنىغان ئوتتەك ، ئىككى جۈپ كۆزدىن ئۇچقۇن چاچرىغاندەك بولدى .

11

كـېمىنىڭ ئۇ قىرغاقتىن بۇ قىرغاققا كېلىشى ئۇچۇن تېز بـولـغـانـدا چـارەك كۇن ، بولمىسا يېرىم كۇن كېتىدۇ . شۇڭا ئـايـــمىنسانىڭ ئانىسى كىچىك مىس داڭقانىنى چالمىدا ياسالغان ئوچاققا ئېسىپ ، ئۆيىدىن ئېلىۋالغان قەلەمچە قىلىپ تەييارلانغان سەۋزە ، گۈرۈچ ، پاقلان گۆشىدە پولۇ دۇملەۋاتاتتى . تۇردى بولسا يـــۇلغۇنىڭ قۇرۇق چۆنقىلىرىنى تېرىپ كېلىپ ، تىزىغا قويۇپ سۇندۇرۇپ ، ئوچاققا ئوت قالاۋاتاتتى . ئۇ ئوت قالاۋاتسىمۇ ، كۆڭلى ئـاشـۇ ھـارۋىـدا . ئـۇ ئـوچاقـتـىكى ئوتنىڭ ئۆچۇپ قالغىنىنى سەزمەستىن بىر تۇتام چۆنقىنى تۇتۇپ ، ھارۋىغا تىكىلىپ قاراپ ، قاتۇرۇپ قويغاندەك ئولتۇرۇپ قالدى . قىز شۇ تاپتا ئۇ سوۋغا قـىلغان گۈلنى پۈرىماقتا ئىدى . يىگىتنىڭ قەلبى بولسا ، گويا ھـازىـر شـــددەت بـىلەن تۇرۇلۇپ دولقۇنلاپ ئېقىۋاتقان دولان دەرياسىنىڭ سۇيىدەك شاۋقۇنلىماقتا . غايىبانە خىتاب قىلماقتا . قىز شۇ چاغ گويا ئۇنىڭ قەلب خىتابىنى ئاڭلىغاندەك ، بۇرۇلۇپ يىگىتكە يالت قىلىپ قارىدى . تۇردى ھودۇققىنىدىن دەررۇ ئوچاققا قارىۋالدى ھەم تەمتىرىگەن ھالدا ئوچاققا ئوتۇن سېلىشقا كىرىشتى . قىزمۇ دەرھال بۇرۇلۇپ ، باشقا تەرەپكە قارىۋالدى . ئۇنىڭ يۇزلىرى قـىزىرىپ ھەم قىزىپ كەتتى . ئۇ شۇ قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە يـىـگـىـتـنـىـڭ قـولـىـنـىڭ لاتا بىلەن ئورالغانلىقىنى كۆرۈشكە ئۇلگۈرگەنىدى . دېمەك ، گۈل بەرگىدىكى قان يىگىتنىڭ قېنىكەن ـ

ده !... پۇرا ، قىز پۇرغىن ! بۇ گۈلگە ئۆز ئاشقىنىڭ ئىسسىق قېنى رەڭ بەرگەن ، پۇراق بەرگەن ۋە يەنە ساڭا بولغان ئىشق - مۇھەببىتىنى بەرگەن . بۇ بەرگلەردىكى قان يۇقى ئۇنىڭ قولىدىن ئەمەس ، يۇرىكىنىڭ فونتانىدەك ئوقچۇۋاتقان يېرىدىن چىققان . ئۇنىڭ رەڭگى يارقىن مۇھەببەتنىڭ ئۆچمەس سىيماسى . ئۇنىڭ پۇرىقى سۆيگۈنىڭ پۇرىقى . قىزدا بىردىنلا قىزلارنىڭ يىگىتلەر ئالدىدا ئەتەي كۆرسىتىدىغان نازلىق غۇرۇرى قوزغالدى ، ئۇ قاراپ قالغىنىغا پۇشايمان قىلدى ، ئەمما يەنىلا خۇشال بولدى . كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە رازلىق بىلدۇرۇپ تەبەسسۇم ئەيلىسە ، يەنە بىر يېرىدە غۇۋا پۇشايماننىڭ نېپىز ، سۇزۇك پەردىلىرى جىلۋە بىلەن تىترىدى . قىز گۈلنى يوشۇردى . ئاۋۇال ئۇنى يوتقىنىنىڭ يان تەرىپىگە يوشۇرۇپ قويدى . قويۇپلا يۇرىكى ئېچىشقاندەك بىر خىل سېزىم ئۇنى ياپراقتەك تىترىتىۋەتتى . ئاھ... بۇ نېمىدېگەن تاش يۈرەكلىك ! ئۆز يارىنىڭ گۆھەردەك قىممەتلىك يۇرىكى ئۇ يەردە تۇرماسلىقى كېرەك . قىز گۈلنى يوتقانىنىڭ ئىچى بىلەن ئاستا قولىغا ئالدى . ئاھ... ئەمسە بۇ گۈلنى نەدە قويسۇن ؟ ئۇنىڭ قوللىرى ئىختىيارسىز يىغىلىپ كېلىپ ، گۈلنى ئالمىدەك كۆكسىنىڭ ئارىسىغا قويدى . قىزنىڭ يۇرىكى سەكرەپ كەتتى . ئۇنىڭ نازۇك كۆكسى ئۇستىگە گۈلنىڭ يۇمران بەرگلىرى تەگكەندە ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدى قىزىپ ، بەدەنلىرى ئۇيۇشۇپ ، تومۇرلىرىدا ئاجايىپ بىر خىل نازۇكقىنا لەززەتلىك سېزىم پەيدا بولدى . دېمەك ، ئۇ كۆكسى ئۇستىدە ھازىر گۈل ئەمەس ، چۈشىدە كۆرگەن يېقىن كىشىسىنىڭ غايىبانە سىيماسىنىڭ يۈرەك رىتىمىنى سەزگەنىدى . شۇ چاغدا ، ئۇ ھاياتىدا تۇنجى قېتىم ئەڭ لەززەتلىك مەنىۋى تۇيغۇغا چۆمۈلگەن ، چۈشىدىن ئويغانغاندا بولسا ، بۇ تاتلىق ھېسسىيات بىردىنلا ئىزاغا ئايلىنىپ ، يۈزلىرى ئوتتەك قىزىپ ، نومۇستىن يۈزلىرىنى تۇتۇۋېلىپ ، يوتقانغا پۈركۈنۈۋالغان ، خىلىغچە دۇم يېتىۋالغانىدى . ئۇ دۇم يېتىپ مەستلەرچە پىخىلداپ

كۆلگەنىدى . ئورنىدىن تۇرۇپ ، بېشىنىڭ سەل ئاغرىپ قېيىۋاتقانلىقىغا قارىماي ، دەريا ساھىلىغا يۈگۈرگەندى . شۇ چاغ ، ئايىغى ئاستىدىكى چىملار ، قۇملۇقلار ، چاتقاللار ئۇنىڭغا مۇھەببەت بىلەن قاراپ كۈلۈمسىرىگەن ، كۆزلىرىنى قىسىشقان ، يۈلغۇن چېچەكلىرى گويا شوخ قىز ئۆز دوستىنىڭ سۆيگۈسىنى تىلىنى چىقىرىپ تەبرىكلەۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى . ئۇ يۈگۈردى . چاتقاللار پاچاقلىرىنى تىلىۋەتتى . يېڭىدىن كىيگەن ئەتلەس كۆڭلىكىنىڭ ئايىغىنى يىرتىۋەتتى . ئەگەر ئادەتتىكى ۋاقىت بولغان بولسا ، پاچىقىنى تىلىۋەتسە ، چاتقاللارنى ئۆچمەنلىك بىلەن تىللايتتى ، ھازىر بولسا ، ئۇ كۆڭلىكىنىڭ يىرتىلغىنىنى پەرۋايىغىمۇ ئالمىدى ، پاچىقىنىڭ ئېچىشقىنىنى پەقەت ھېس قىلمىدى ، ئەكسىچە ، بولۇشىغا قاقاقلاپ كۈلدى . دەريا ساھىلىدىن قايتقان ئۆز ئاۋازىنىڭ ئەكس ساداسىنى تاماشا قىلدى . يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ ، ئالدىغا دۈم چۈشتى . ئۇ يەنە قاقاقلاپ كۈلدى . بېشىنى كۆتۈردى ، كىچىككىنە كاككۇك گۈلى ئۇنىڭ ئالدىدىلا ئېچىلىپ تۇراتتى . شۇ تاپتا ئادەتتە ئۆزى ئۆچ كۆرىدىغان بۇ گۈلمۇ شۇنچىلىك سۆيۈملۈك كۆرۈندى . ئۇ دۈم يېتىقان ھالدا ئالدىغا سەل سۈرۈلۈپ ، گۈلگە كۆزلىرىنى مەستخۇش ھالدا تىكىپ ، لېۋىنى ئاستا ـ ئاستا ئۇنىڭغا يېقىن ئەكەلدى...

— قىزىم ، بۇ پولۇ خېلى مەززىلىك بوپتۇ ، ئازراق يەپ باقامسىز ؟

12

قىز شېرىن خىيالدىن چۆچۈپ ئويغاندى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا مېھرىبان ئانا چوڭقۇر مېھرى بىلەن تىكىلىپ تۇراتتى . قولىدا بولسا بىر قاچىدا پولۇ بار ئىدى . پولۇنىڭ مەززىلىك ھىدى دىماغقا ئۇرۇلدى . قىزنىڭ شۇئان كۆڭلى ئاينىپ ئۆپكىسى ئۆرۈلگەندەك

بولدى ـ ده ، يېمەيدىغانلىقىنى بىلدۇرۇپ ئاستا بېشىنى چايقىدى .

— ئوبدان قىزىم ، دەريانىڭ تومۇز ئىسسىقى يامان ، دەريادىن ئۆتۈپ بولغۇچە ، ئىسسىق ئۆتۈپ كېسىلىڭىز يامانلىشىپ قالسا قانداق قىلىمىز ؟

شۇ چاغ بۇ يەردە ئاتا پەيدا بولدى . ئۇ قىزىنىڭ چېكىسىنى چوڭ قاداق قوللىرى بىلەن تۇتۇپ كۆرۈپ :

— ئوبدان قىزىم ، ئاش يېمىسىڭىز زادىلا بولمايدۇ . بىر كېسىلىڭىزنىڭ دەردىنى تارتالمىغاندا ، يەنە بىرى قوشۇلسا قانداق قىلغۇلۇق ؟ سىز ئاتىڭىزنىڭ ئوبدان قىزى بولغاندىكىن ، بۇ ئاشنى يەڭ ! — دېدى .

قىز لەۋلىرىنى مىدىرلىتىپ پەس ئاۋازدا :

— ئاتا ، مېنىڭ كېسىلىم يوق ، مېنى تېۋىپقا ئاپىرىمىز دەپ ئاۋارە بولمىسىڭلار ، مېنىڭ ياكى بىر يېرىم ئاغرىمىسا ، مېنى پەقەت ئۆز ئارامىمدا جىم قويسىڭلار ، ساقىيىپ قالاتتىم ، — دېدى .

— ياق ، ياق ، قىزىم كېسىلىڭىز يېنىك ئەمەس ، بۇنداق دېمەڭ ، ھازىر كېسىلىڭىزنىڭ نېمىلىكىنى ئۆزىڭىزمۇ ، بىزمۇ بىلمەيمىز ، سەۋەب قىلساق ، خۇدا شىپاسىنى بېرەر .

كۈن قوزا چۈش مەزگىلىدە ، شىددەت بىلەن ئېقىۋاتقان دەريادا قىرغاقتا قاراپ ئۇزۇپ كېلىۋاتقان كېمىنىڭ قارىسى كۆرۈندى . باشىنى قايىنىتىدىغان پىژغىرىم ئىسسىقتا ، ئالتە ـ يەتتە گەز كېلىدىغان ئۇزۇن خادىنى تۇتقان تۆت ـ بەش كېمىچى شىددەتلىك ئېقىم ئىچىدە تەۋرىنىپ ئېقىن سۆرەپ كېتىۋاتقان كېمە ئۈستىدە ۋارقىراپ ـ جارقىراپ ، كېمە باشقۇرۇپ كەلمەكتە . كېمە ئۈستىدىكى ئادەم ، ئات ـ ئۇلاغ ھەممىسى دېگۈدەك سۇنىڭ دەھشەتلىك ئېقىنلىرىغا قاراشقا جۈرئەت قىلالماي ، ئۇن ـ تىنسىز قېتىپ تۇراتتى . كېمە قىرغاقتا يېقىن كەلگەندە ، شىددەتلىك بىر دولقۇن تۇرۇلۇپ كېلىپ ، ئۇنىڭغا بىر ئۇرۇلۇپ ئاغدۇرۇلۇپ كېتىشكە

تاسلا قىلىپ ، لەپەڭشىپ ئاققان پېتى بىر تېپىز يەرگە بېرىپ قۇم - لاتقىلارغا پېتىپ قالدى . شۇ چاغ يېشى ئەللىككە يېقىنلاپ قالغان ، چىرايى ئاپتاپتا قارىيىپ كەتكەن پاناقراق ، شاپ بۇرۇت كىشىچى ۋارقىرىدى :

— ھاي ، ھاي ، ئانىسى شۇمەك سالغان ئەركەكلەر ، جان لازىم بولسا ، دەرھال چۈشۈپ كىشىنى سۆرەڭلار ! ھە ، چاققان ! ھەي نېمانداق تاش ئېسىپ قويغاندەك ئولتۇرۇشسەن ، چۈشمەمسەن ؟ !

شۇئان ئەركەكلەر كۆڭلەك - تامباللىرىنى سېلىشىپ ، سۇغا سەكرەپ چۈشۈپ ، كىشىنىڭ يوغان ھالقىسىغا چىگىلگەن ئارقانىنى تۇتۇشتى . پاناق كىشىچى يەنە كىشە ئىچىگە قاراپ ۋارقىرىدى :

— ھەي ، ھەي ، ئاۋۇ ئايالنىڭ دالدىسىغا ئۆتۈۋالغان سېمىز ئاداش ، چۈشە ، ھېلى بىكار قاينامغا تاشلايمەن ! ياكى بولمىسا ئون سەككىز موچەنلىك رومالدىن بىرنى بېشىڭغا ئارتىپ ئولتۇر .

ئارقان تۇتقان ئادەملەردىن بىرى :

— ھەي ئاكا ، ئۇ ناھىيىنىڭ ھاكىمى ، ئۇ ئادەم چۈشمىگەنگە ، كىشە چىقماي قالمايدۇ ، بولدى قىلسىڭىز ، — دېدى .

كىشىچى شۇئان ئۇ ئادەمنى ئاغزى - بۇرنىغچە تويغۇزۇۋەتتى :

— كۆتۈرە ئۇنداق بەدىرەڭگە گېپىڭنى . بېرىپ ئېشەك بازىرىدا قىل ! بۇ سېنىڭ سالا قىلىدىغان يېرىڭ ئەمەس ، سۇ ھاكىمنى تونۇمايدۇ ، بىلەمسەن ، ھازىر كەلكۇن ۋاقتى ، بايىقىدەك قىيان كىلىپ ئاغدۇرۇۋەتسە ، ھاكىم - پاكىمىڭ نەدە ؟ جان بىلەن ئويناشما !

ھاكىم پوكاندەك ئېسىلىپ ، كىيىملىرى بىلەنلا سۇغا چۈشۈشكە مەجبۇر بولدى . كىشىلەر بىر - بىرىگە كۈسۈرلىشىپ ، كىشىچىنىڭ باتۇرلۇقىغا ھەيران بولدى . شۇئان كىشىچىنىڭ سۇرلۇك چىرايى شىددەت بىلەن ئېقىۋاتقان سۇدا كۆزلىرى ئالاق - جالاق بولۇپ كەتكەن ھاكىمغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى .

— هه ، مانا ئەمدى بولدى ، هاكىم غوجام خەقنىڭ دەريادىن قانداق ئۆتىدىغانلىقىنى بىلگەندە ، ئاندىن بۇ دەريانىڭ كۆۋرۈك سالىدۇ ، شۇنداقمۇ هاكىم ؟

13

تومۇز ئىسسىق شۇنداق كۈچەپ كەتتىكى ، جاهان گويا تونۇر ئىچىدە قالغاندەك قىزىپ ، دەريا بويىدىكى ئوت ـ چۆپلەر سالپىيىپ ، چاتقاللارنىڭ قۇلاقلىرى سولىشىپ كەتتى . كىشىلەر بۇ ئىسسىققا چىدىماي ، يەرنى كولاپ سۇ سېپىپ ، تون چاپان ، پالاسلارنى سايىۋەن قىلىپ يەردە دۇم يېتىشتى . دەريانىڭ لاي سۈيىنى ئىچىپ ، بەزىلەرنىڭ قورساقلىرى ئاغرىپ ، ناله ـ پەريات قىلىشماقتا ئىدى . كېمىچىلەر هاردۇق يەتكەن ، بوشاشقان هالدا چىدىرغا كىرىپ ، ئۇيقۇغا كېتىشتى . ئارىدىن كىمدۇر بىرى :

— بۇ دەريا پادىشاهى غوجىلىرىمغا هېچكىمنىڭ چىشى پاتمايدۇ . ئەگەر ئۇلار بولمىسا بۇ دەريادا هېچقانداق كىشى كېمە هەيدەشكە جۈرئەت قىلالمايدۇ ، نەۋاققىچە ئۇخلاركىن ؟ — دېدى ـ ده ، سۆزىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتالماي دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى .

ئىككى ئاش پىشىم ۋاقتى ئۆتتى ، كېمىچىلەر چىدىردا قورسقىنى توقلاپ ، بىر ئۇخلىغانچە ئويغانمىدى . بىر ياش كېمىچى ئويغىنىپ تەرەت قىلىشقا چىقىۋىدى ، كىشىلەر ئۇنى ئورنۇبلىپ ، يېلىنىپ ، يالۋۇردى . ياش كېمىچى ئۆزىنىڭ ئىلاجسىز ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ :

— ماڭا قانچە يالۋۇرساڭلارمۇ بىكار ، ئۇستامغا دەڭلار ، مېنى ده ـ ده دېگىنىڭلار بىلەن ، بىر ئېغىز گەپ قىلسامىلا ، ئەدىپىمنى بېرىدۇ ، — دېدى . ئارىدىن يەنە ئىككى ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتتى . كىشىلەر ئىسسىقتا بوشىشىپ كېتىشتى . نەچچىسىگە ئىسسىق ئۆتۈپ كەتكەنلىكتىن ، خۇددىنى بىلمىگەن هالدا ، بېشى قېيىپ قۇسۇشقا باشلىدى .

قەبرى تۆمۇرچى ، ئايالى ، ئايمىنىسالار هارۋىنىڭ سۆگەت بادرىسىدا ئېگىپ ياسالغان سايىۋىنىنى يەرگە ئېلىپ ، شۇنىڭ ئاستىدا پاناهلانماقتا . تۇردى بولسا قىستىلىپ قالمىز دەپ ، بۇ يەرگە كىرگىلى ئۇنماي ، قاياققىدۇر بىر ياققا كەتكەنىدى . ئايىمىنىسانىڭ ئۇنىمىغىنىغا قويماي ، بايا تاماق يېگۈزگەنىدى . ئايىمىنىسانىڭ پۇتۇن ئەس ـ يادى هازىر تۇردى بىلەنلا قالغان بولۇپ ، ئۇنىڭ ئىسسىقتا يۇرۇپ ئۆزىگە ئىسسىق ئۆتكۈزۈۋېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى . ئۇ تۇردى سوۋۇغا قىلغان گۈلنى هازىرمۇ ئاتا ـ ئانىسىدىن يوشۇرۇپ ، قويىنىدا ساقلاۋاتاتتى . ياۋا گۈللەر ئىسسىق هارارەتتىن مەست بولغاندەك سولىشىپ كەتكەن ، ئەمما سولاشقانچە ئۇنىڭ پۇرىقى ئەتراپقا شۇنچە تارىلاتتى . كىچىككىنە سايىۋەن ئىچىنى گۈلنىڭ خۇش پۇرىقى قاپلىدى .

— ئەجەبمۇ گۈلنىڭ خۇش پۇرىقى كەلدىيا ؟

— شۇنى دەيمىنا ، نەدىن كېلىۋاتىدىكىن ؟

ئاتا ـ ئانا ئۆزلىرىچە هۇزۇرلىنىپ ، هەيران بولۇشقان هالدا قارىشىپ قويۇشتى . ئايىمىنسا پىسكىدە كۈلۈپ قويۇپ ، ئۇن چىقارمىدى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئەتىگەنكى بىر ئىش پەيدا بولدى...

سەپەر تەييارلىقى پۈتۈپ ، هارۋا تەييارلاندى . ئايمىنسا هارۋىدىكى چۈشەككە ياتقۇزۇلدى ، شۇ چاغ ئاتىسى ئۆيدە بىر نەرسىنى ئۇنتۇپ قالغىنىنى ئېيتىپ ، ئاتىنىڭ چۈلۇۋۇرىنى تۇردىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ ، ئۆيگە كىرىپ كەتتى . بىر ئاز ۋاقىتتىن كېيىن ، ئانىنى چاقىردى . ئانا غۇدۇرىغان هالدا ئۆيگە كىرىپ كەتتى ، دېمەك ئىككىسى يالغۇز قالدى . ئايمىنسانىڭ يۇرىكى قاتتىق سوقۇپ ئاغزىغا تىقىلىپ قالغاندەك بولدى .

— ئايمىنساگۈل !... — تۇردىنىڭ بوش چاقىرغان ئاۋازىدىن ئايمىنسا يۇرىكى «قارت» تىدە قىلىپ يانغا قارىدى . شۇ تاپتا ، تۇردىنىڭ لەۋلىرىمۇ تىترەپ ، ناهايىتى قىينىلىپ گەپ قىلىۋاتاتتى . ئۇ قويىندىن بىر دەستە گۈلنى چىقىرىپ ، بىر هازا

گەپ قىلالماي ، يۇزلىرى قىزىرىپ ، ئېسىلىپ تۇرۇپ قالدى . شۇ چاغدا كىم بىلسۇن ئۇنىڭ گۇل بىلەن بىرگە قىزغا دەيدىغان نۇرغۇن يۇرەك سۆزلىرى بار بولغىيتتى ، بىراق ئۇ ئاغزىنى تەستە قىمىرلاتتىيۇ ، ئاغزىدىن چىقىرالمىدى . قىزمۇ ئۇنىڭغا تىكىلىپ قېتىپ قالغاندەك قاراپ قالدى . يىگىت ھېچ نەرسە دېيەلمىدى . ئاخىر ئوڭايسىزلىنىپ كۇلۇمسىرىدى . بىراق كۆزلىرىدىن غىللىتە ياش كەتتى . قىزنىڭ كۆزىدىنمۇ جاۋابەن ياش سىرغىپ چىقتى . يىگىت تىترەپ تۇرغان قولىدىن گۇلنى يا قىزغا ئۇزىتالمايتتى ياكى قىزنىڭ گۇلنى يىگىتنىڭ قولىدىن ئېلىشقا دەرمانى يەتمەيتتى . ئۆيدىن چىققان ئىياغ تىۋشى ھەر ئىككىسىنى جىددىيلەشتۇرۇۋەتتى . يىگىت ھودۇقۇپ ، نېمە قىلارىنى بىلمەي ، بىرئاز گاڭگىرىغاندىن كېيىن ، گۇلنى دەررۇ قىزنىڭ تەكىسى يېنىدا تۇرغان چۇمبەل رومىلىغا باستۇرۇپ قويدى...

سىرتتا كۆتۈرۈلگەن غۇۋغا ئايىمنىسانى خىيالدىن ئويغىتىۋەتتى . كېمىچى قىزىرىپ كەتكەن چالا ئۇيقۇلۇق كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ ، كېرىلىپ بىر ئەسنىدى ، ئۇنىڭ قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرى ياشاڭغىراپ تۇراتتى . جامائەت ئۇنىڭغا يېلىنماقتا :

— ئوبدان ئۇستام ، نامار ۋاقتى بىلەن كەپتۇق ، كۇن چۇشتىن قايتىلدى ، ئاللا ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا ئەزىز قىلسۇن ، بىزنى بىر ئۆتكۇزۇپ قويسىلا ، خۇدا سىلىنى خار قىلمىغاي .

كېمىچى پەرۋاسىزلا دەريانىڭ قويۇق ئاقۇش تۇمان قاپلىغان يۇقىرى ئېقىمىغا تىكىلدى . دەريا ھۆركىرەپ دولقۇنلىنىپ ئاقماقتا . قىرغاقلارغا گۇلدۇرلەپ ئۇرۇلۇپ ، چوڭ ـ چوڭ توپا قاتلاملىرىنى سۆرەپ كىرىپ كەتمەكتە ئىدى . ئۇنىڭ ئېقىنلىرىدا ھەر ـ ھەر چوڭ دەرەخلەر ، شاخ ـ شۇمبا ، بەزىدە ھايۋانلارنىڭ ئۆلۈكلىرى ئېقىپ كېلىپ ، گاھ چوڭقۇر قاينامىلارغا سۇمۇرۇلۇپ كېرىپ كۆزدىن غايىب بولسا ، گاھ كۆتۈرۈلگەن شىددەتلىك قىيانلار ئوستىدە پەيدا بولاتتى . دېمەك ، دەريا سۇيى تومۇزدىكى كەلكۇندىن دېرەك بېرىپ ئاقماقتا .

كېمىچى ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ :

— دەريا سۈيى ئۇلغىيىپ كەتتى . ئاۋۇ ئاقۇش تۇتەك — كېلىۋاتقان زور كەلكۈننىڭ شەپىسى ، مانا بۇ تۇخۇم پىشۇرىدىغان ئىسسىق ، كەلكۈن سۈيىنىڭ ئىسسىقى . كېمە سېلىشقا بولمايدۇ ، نەدىن كەلگەن بولسىڭلار شۇ يەرگە بېرىپ ، سىڭگەن نېنىڭلارنى يەڭلار ، — دېدى . پاناق كېمىچى شۇنداق دەپ چېدىرغا كىرىپ كېتەكچى بولۇۋىدى ، بىرنەچچە بوۋاي ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ ، ساقاللىرىنى تىترىتىپ تۇرۇپ ، يېلىنىشقا باشلىدى :

— ئۇبدان ئوغلۇم ، خۇدا ئامان قىلسا ، كەلكۈن كېلىپ بولغۇچە ئۆتۈپمۇڭالارمىز ، خۇدا ئۇ دۇنيادىكى دوزاخ ئازابىدىن خالاس قىلار . بىزنى ئۆتكۈزۈپ قويغىن ، بىز يىراق يەردىن كېلىۋاتىمىز .

شۇ چاغدا كىشىلەر توپى ئىچىدىن يېشى يەتمىشلەرگە يېقىنلاپ قالغان بىر موماي چىقىپ ، كېمىچىنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ ، قار ـ يامغۇر يىغلاپ كەتتى :

— ئوبدان ئوغلۇم ، سەنمۇ مېنىڭ ئوغلۇم قاتارىدىكەنسەن ، مېنىڭ بىر ئوغلۇم ياقا يۇرتتا مۇساپىر بولۇپ يۈرەتتى ، تۇيۇقسىز ئېغىر كېسەل بولۇپ يېتىپ قاپتۇ . «كېسەلدىن ساقىيالمايدىغان ئوخشايمەن ، ئانامغا تارتىشىپ قالدىم ، ئانام كەلسە دەيدىغان بىر گېپىم بار ئىدى» دەپ ئۇچۇر بېرىپتىكەن ، مانا ماۋۇ بالىلىرىنى ئېلىپ ماڭدىم ، بىز بېرىپ بولغۇچە قازا قىلىپ كېتىپ قالسا ، كۆزى ئوچۇق كېتىدۇ . كۆڭلۈم تۇيۇپ تۇرۇۋاتىدۇ ، بىزگە قىلساڭ ، بىزدىن يانمىسا ئاللادىن يانا ، سېنىڭمۇ ماڭا ئوخشاش ئاناڭ بولغىيتتى...

مومای سۆزىنىڭ ئاخىرىنى داۋام قىلالماي ، ھۆڭرەپ يىغلىۋەتتى . كېمىچىگە كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ تۇرغان نەۋرىلىرىمۇ چوڭ ئاننسى بىلەن تەڭ يىغلىشىپ كەتتى .

ئاھ ، ئانا دېگەن نېمانچە ئۇلۇغ ، مۇقەددەس ـ ھە ! ئانىنىڭ كۆز يېشى تاشنى ئېرىتىدۇ ، يۈرىكى تاشتىن ياسالغان ئادەملەرنىڭ

يۇرىكىمۇ ئانىنىڭ كۆز يېشى بىلەن سىمابتەك ئېرىيدۇ . كېمىچى تـۇتەك قاپلىغان دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا خېلى ئۇزاق قاراپ تۇردى ـ دە ، ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ :

— تـەۋەككـۈل ، يـەيدىغان رىزقىمىز بولسا... خۇدا چوغ ئـارىـسـىدا پـاخـتـا ساقلىغانىكەن ، ئەجىلىمىز توشقان بولسا ، ئەلھەكمۇلىللا... — دېدى .

ئـۇمـىـدسـىـزلىنىپ روھى چۈشۈپ كەتكەن خەلق بىردىنلا تـەۋرەپ ، خۇشاللىقىدا ھەممىنى ئۇنتۇپ ، ئۆزلۇكىدىن پاتپاراق بـولـۇشـقـان ھالـدا كـېـمىگە چىقىشتى . بۇ چاغدا كېمىچىنىڭ ۋەھـىـمـىلىك گەپلىرى كىمنىڭمۇ قۇلىقىغا كىرسۇن ؟ كېمىچى دەريادىن ئۆتۈۋېلىشنىڭ خۇشلۇقىدا ھەممىنى ئېسىدىن چىقارغان خـەلـقـە بـىـر ھـازا جىمجىت تىكىلىپ قاراپ تۇرۇپ قالدى . كېمىچىنىڭ شاگىرتى خەلقە قاراپ ۋارقىرىماقتا :

— كـېمىگە پاسقىلار چىقماڭلار ، تەرەت ئېلىپ چىقىڭلار ! ئـىـت ، مـۇشـۇك سـالماڭلار ، كېمىنىڭ پىرى ئىتتىنىڭ ، ئەگەر خىلاپلىق قىلىنسا ، جاندىن ئايرىلىدىغان گەپ !

بـىـر دەمـنـىـڭ ئـىچىدە يۇز نەچچە ئادەم ، ئات ـ ئۇلاغ ، ھارۋىلىرى بىلەن كېمىگە جايلىشىپ بولدى . ئۇلار كېمە ئىچىدە ۋاراڭ ـ چۇرۇق قىلىشىپ ، ھەممىنى ئۇنتۇغان ، ئۆز ھەلەكچىلىكى بىلەن بەند ئىدى . قىرغاقتا تېخىچە ئۇن ـ تىنسىز قاراپ تۇرغان كـېـمـىـچـىگە ھېچكىم دىققەت قىلمايتتى ، كېمىچى بارغانسېرى ئـۇلغىيىپ بۇزغۇنلىنىپ ئېقىۋاتقان دولقۇنلۇق دەريا‌غا تىكىلىپ كۆزىنى يۇمدى ـ دە ، كۈسۈرلاپ بىرمۇنچە ئايەتلەرنى ئوقۇغاندىن كېيىن : «خۇدا ، ئۆزۈڭگە ئامانەت ، پىرىم نوھ ئەلەيھىسسالام مەدەت بەرگەيسەن» دەپ كېمىگە چىقتى . قىرغاقتا ئۇزاتقىلى كەلگەنلەر ۋارقىرىشىپ ، كېمىدىكىلەر بىلەن خوشلىشاتتى . كېمە ئاستا ـ ئاستا قىرغاقتىن يىراقلاشتى . ئامانلىق ، ئاق يول تىلەشلەر بارا ـ بارا يىغا ـ زارغا ئايلىنىپ كەتتى . قىرغاقتىكى بىر توپ ئۇزاتقۇچىلار ئىچىدە ، ئاۋازىنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ يىغلىغانلار

كۆپ بولسمۇ ، بىزنىڭ تۇردىنىڭكىدەك يۇرىكى ئېچىشىپ ، ھەممىدىن بەكرەك پىغان بىلەن يىغلىغانلىرى ئاز بولسا كېرەك . ئەلۋەتتە تۇردى ئۇنسىز ياش تۆكتى ، يېشىنى ھەتتا ئۆزىگە تىكىلىپ كۆزلىرىدىن مارجاندەك ياش تۆككەن ئايىمنىساغا كۆرسەتمىگەن بولسىمۇ ، بىراق ئۇنىڭ قەلبىدە يېڭىدىن يېپىشقان ئەڭ نازۇك مۇھەببەت پەردىسى گويا دەھشەتلىك بوراندىكى يۇمران يوپۇرماقتەك تىترىدى ، سىلكىندى ، يۇلقۇندى . دۇنيادا كىشىلەر پەقەت كۆزدىن چىقىقان ياشنىلا يىغىنىڭ بەلگىسى قىلىۋېلىشتى . بۇ گويا ھاماقەتلەرنىڭ كىشىلەرنىڭ شەكلىگە قاراپ باھا بەرگىنىگە ئوخشاشلا ئۇچىغا چىققان ھاماقەتلىك ، كۆز يېشى يىغىنىڭ مەلۇم بەلگىسى بولسىمۇ ، لېكىن بىر پۈتۈن قەلبىنىڭ دەرد ـ ھەسرىتىنىڭ كۆرۈنۈشى ئەمەس . پەقەت ۋاقىتلىق كۈچلۈك ھاياجانىنىڭ سىقىشىدىن چىققان سۇ تامچىسى خالاس . ھەرقانداق قاتتىق دەرد ـ ھەسرەت ، بىر قېتىملىق قاتتىق يىغا بىلەن تەڭ پارغا ئايلىنىپ تۈگەيدۇ ، لېكىن ياش چىقمايدىغان يۈرەكتىكى يىغا بەلكى ئىنسانىنىڭ پۈتۈن ئۆمرىگە ھەمراھ بولۇپ ، تاكى گۆرگە كىرىپ كېتىشى مۇمكىن . كۆز يېشىنى ھازىر ئارتىسلارمۇ قىلىۋاتىدۇ ، مانا بۇ بىزنىڭ تۇردىنىڭ يۈرەكتە يىغلىغان يىغىسىنىڭ ئۆمۈر بويى ئۇنىڭ بىلەن ياشايدىغانلىقىنى كىممۇ بىلەلىسۇن ؟

كېمە يىراقلاشماقتا ، ئۇ بارا ـ بارا بىر تەڭلىگە ئايلاندى . ئۇ شىددەتلىك دولقۇنلار ئىچىدە خۇددى بىر تال سامانەك تەۋرىنەتتى . ئۇ گاھ كۆزگە كۆرۈنسە ، گاھ شىددەتلىك قىيان ئارىسىدا كۆرۈنمەي قالاتتى ، تۇردىنىڭ يۈرىكى ئۇنىڭ كۆكسىدە ئەمەس ، بەلكى دولقۇن ئارىسىدا ۋەھىمىلىك تەۋرەيتتى . شىددەتلىك دولقۇن بارغانچە ئاچ يولۋاستەك ھۆركىرەپ ، ئەجدىھادەك تولغانماقتا .

تۇردىنىڭ كۆزلىرى چەكچەيگەن ھالدا قېتىپ قالدى . شۇ تاپتا ئۇ ئەتراپتىكى ئەنسىز داد ـ پەريادلارنى گويا ئاڭلىمىغاندەك ئىدى ، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا كېمە دولقۇن ئارىسىدا گويا سەجدىدىن كېيىن ئورنىدىن تۇرغان ئادەمدەك بىر ئۆرە بولدى ـ دە ، دولقۇنلار ئىچىدە

مەڭگۈ كۆزدىن غايىب بولدى . ئاھ ، رەھىمسىز دەريا ! رەھىمسىز ئەجدىھا ! سېنىڭ نەپسىڭ قاچان تويار ؟ ساناقسىز نادانلارنىڭ ، گۈدەكلەرنىڭ يۇرىكىنى لەختە قىلىپ ، ئاھ ـ پەريادىغا قاقاقلاپ كۈلۈپ ، نۇرغۇن ئادەملەرنى يۇتۇۋەتتىڭ . سېنىڭ كانىيىڭ قانچىلىك يوغان . قورسىقىڭ قانچىلىك يوغاندۇ ؟ شۇنچە ئادەمنى يۇتۇۋەتتىڭ ، يەنە يۇتۇۋاتسەن . يۇتماقچىسەن ، قانچانغىچە يۇتسەن ؟ سېنىڭ قورسىقىڭ ، سۇلايمانىنىڭ ئون سەككىز مىڭ ئالەمنى سولايدىغان بوتۇلكىسىدىن ياسالغانمۇ ؟ ۋە ياكى ئۇنىڭ پارچىسىمۇ ؟ سەن مەھكۇملارنى يۇتۇشنىلا بىلىسەن ، ئۇلارنىڭ ئاھ ـ زارى سېنىڭ كۆڭلۈڭنى خۇش ئېتمىدىغان يېقىملىق مۇزىكاڭ ، يۇتقانلىرىڭ نەگە سىغىۋاتىدۇ ياكى ئىچىڭدە ساناقسىز قان ئىچىپ ياشايدىغان قۇرتلىرىڭ بارمۇ ؟ سەن ياكى زامانە ئاخىرىدا جەددالدىن بۇرۇن كېلىپ ، ئالەمنى سۈپۈرۈپ قارىنىڭغا قاچىلايدىغان يەجۇجمۇ ؟...

تۇردى ھەممىدىن ئايرىلدى ، ئۇنىڭ مەنىۋى ھاياتىنى مانا مۇشۇ رەھىمسىز دەريا يۇتۇۋالدى ، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن تۇردى قەلبىدىكى ئۇنسىز يىغا بىلەن مەجنۇنغا ئايلاندى . ئۇنىڭ روھى مانا شۇنىڭدىن ئېتىبارەن مۇشۇ دەريا ئىچىدە ياشايدۇ ، بېلىقلار بىلەن تەڭ ئۇزۇپ ، ئۆز مەشۇقىنى ئىزدەيدۇ ، ئۇنىڭ ئىشقىدا بىھوش بولىدۇ . مانا ئوتتۇز يىلدىن بېرى ، ئايىمنىسانى يۇتۇپ كەتكەن دەريا تۇردىنى يۇتمىدى . ياق ، يۇتتى ، ئۇنىڭ قاينىاق ھېسسىياتىنى ، روھىنى يۇتۇپ ، مانا بۇ رەزگىنى — سېسىق تېنىنى يۇتمىدى .

دېمەك ، بىر كېمىدىكى يۈز نەچچە جان دەريانىڭ غەرق بولدى . بۇ — دەريانىڭ غەرق بولغان قانچىنچى كېمە ئىكەنلىكىنى ھېچكىم ئېيتىپ بېرەلمەيدۇ . تۇردى ئايىمنىسادىن ئايرىلغاندىن كېيىن ، بىر مەزگىل ئېلىشىپ ، سارىڭ بولۇپ دەريا بويىدا يۇردى . بىرقانچە قېتىم دەريانىڭ سەكرەپ باققان بولسىمۇ ، ئەجىلى توشماي ، يەنە ھايات قالدى . بۇ جەريانىدا تۇمۇرچىنىڭ يىراق بىر تۇغقىنى ئۇنىڭ ئۆي ـ ۋاقىسىغا ئىگە بولۇپ ، ئۇيىنىڭ ئۇستىنى ئېچىپ ، ياغاچ ـ

تېشىنى ئېلىپ كەتتى . ھازىر بۇ ئۆينىڭ ئورنىمۇ دەريا ئىچىدە قالدى .

14

تومۇز كۈنلىرىنىڭ ئۆمرى ئاخىرلىشىپ ، كۈزنىڭ شەپىسى كېلىۋاتىدۇ ، كېچە ، سانىقسىز يۇلتۇزلار دەريا بويىدا كۆز قىسماقتا . ئۇنىڭ ئىچىدە ئايىمنىسانىڭ شەھلا كۆزلىرى شوخ ، ئەمما ھەسرەتلىك كۆرۈنىدۇ . تۇردى رەزگى يەنىلا دەريا لېۋىدىكى ئاشۇ چىم ئۆستىدە ئولتۇرماقتا . ئەتراپتىن ئاڭلىنىۋاتقان دەريا شاۋقۇنى پاقا ـ چېكەتكىلەرنىڭ چىرىلداشلىرى قوشۇلۇپ ، تۇردىنىڭ ھىجران ئازابلىرىغا تەڭكەش بىر سىمفونىيە ھاسىل قىلدى . تۇردى رەزگى دەريا ئىچىدىكى مېھىرلىك چىرىنى قانماي تاماشا قىلىدۇ . ئۇنتۇز يىلدىن بېرى ، بىرەر كۈن بۇ يەرگە كەلمەي قالغان ، سېھىرلەنگەن چىرىنى كۆرمەي قالغان كۈنى يوق .

بۇگۈن نېمە ئىش بولۇۋاتىدۇ ، ئاللا ئايىمنىساغا دەريا ئىچىدىن چىقىپ ، تۇردى رەزگىنىڭ مەجنۇن قەلبىگە شىپا بولۇشقا ئەمىر قىلدىمۇ قانداق ؟ ئەنە ، ئۇنىڭ نازۇك قوللىرى تۇردىنىڭ قاتمال بەدەنلىرىنى سىلىماقتا ، ئەنە ، بۇ نازۇك قوللار خاتىرجەم ھالدا ئۇنىڭ كىرلىشىپ پاخپايغان چاچلىرى ئارىسىدىن ئۇنىڭ بوينىغا چۈشتى . مانا بۇ بىزنىڭ قېرى يىگىتنىڭ بوينىغا ئايال زاتىنىڭ تۇنجى قېتىم قولى چۈشۈشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ . بويىدىن جەننەتنىڭ خۇش ھىدلىرى ، تىنىقىدىن ئابىھاياتنىڭ شىرىن پۇرىقى كېلىۋاتىدۇ . مانا ، نازۇك لەۋلەر قويۇق ، مەينەت ساقاللار ئىچىگە تەلمۈرۈپ سىڭىپ كىردى . تۇردى ئۆزىنىڭ ئوتتۇز نەچچە يىل قىلغان ناله ـ پەريادىنىڭ ئاللاغا يەتكەنلىكىنى ھېس قىلدى . ھازىر ئۇ توۋلىماقچى ئىدى ، پۈتۈن يۈرتقا ئاڭلىتىپ : «ئەي خالايىق ، مېنىڭ ئاھۇ ـ زارىم ئاللاغا يېتىپ ، دەريا ئىچىدىن ئۆز يارىم

قايتىپ چىقتى ، ئىشەنمىسەڭلار ، مانا قاراڭلار ، ئۇ مېنىڭ قۇچىقىمدا ، باغرىمدا ، گەرچە ئۇ تېخى ياش ، مەن قېرىپ كەتكەن بولساممۇ ، بىزنىڭ مۇھەببىتىمىز ھېچقانداق توسالغۇغا دۇچ كەلمەيدۇ » دەپ ئۈنلۈك توۋلىماقچى ئىدى . بىراق ئۇلگۈرەلمىدى . چۈنكى ، ئۇ ئۆز يارىنىڭ قۇچىقىدىن بوشىنىپ ، يەنە دەريا‌غا شۇڭغۇپ كېتىشىدىن ئەندىشە قىلدى . شۇڭا ئۇ بار كۈچىنى يىغىپ ، سۆيۈملۈك مەشۇقىنى باغرىغا چىڭ باستى . ئۇنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن سۆيدى . قىز ئۇنىڭ قۇچىقىدا قانچە نازلانمىسۇن ، ئۇنىڭ كۆزى ھازىر ھېچ نەرسىنى كۆرمەيدۇ . پەقەت قەلبى كۆرىدۇ . سۆيۈملۈكى ئايىمنىسانى كۆرىدۇ . ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ نەرسىنى كۆرۈشى مۇمكىن ئەمەس ھەم كۆرۈشنىمۇ خالىمايدۇ ، ئۇ ھازىر پەقەت يارىنىڭ يەنە سېھىرلىنىپ دەريا‌غا شۇڭغۇپ كەتمەسلىكىنى ئويلايدۇ . تائەت ـ ئىبادەتنىڭ خۇداغا يەتكەنلىكىدىن چەكسىز خۇشال بولىدۇ . بۇ خۇدا يەتكۈزگەن كىشىنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيدىغان كارامەت . بۇ پۈرسەت قاچانغىچە ئۇنىڭ ئالىقىنىدا تۇرىدۇ ؟ ئاھ سۆيگۈ ، ئوتتۇز يىللىق سۆيگۈ ، ئوتتۇز يىلدىن بېرى يىغلىغان سۆيگۈ !... ئۇنى تامامەن تولدۇرۇۋېلىشقا مۇمكىن بولمىسىمۇ ، بۇ سۆيگۈگە قېنىش ئۈچۈن تىرىشىش كېرەك... تۇردى رەزگىنىڭ ۋۇجۇدى قاتتىق لەرزىگە كەلگەن ئىدىكى ، بۇ يۈكسەك مۇھەببەت ئالدىدا ، سۈكۈت قىلىشقا بولمايدۇ .

قىزنىڭ بوشىنا ئاڭلانغان ئاۋازى تۇردىنىڭ سەل بوشاشقان ۋۇجۇدىنى تېتىكلەشتۈردى .

— نېمە دەيسىز مېنىڭ ئامرىقىم ، ئايىمنىسا گۈلۈم ؟ — دەپ سورىدى تۇردى . قىز بىر ئاز جىم تۇرغاندىن كېيىن :

— مۇشۇ يىللار نېمە ئىشلارنى قىلىپ يۈردىڭىز ؟ — دېدى .

— سىزنىڭ پىراقىڭىزدا مەجنۇن بولۇپ ، خۇدۇمنى بىلمەي يۈردۈم . سىز ئۈچۈن قارىلىق تۇتتۇم ، — تۇردى كۆزىنى ئاچماستىن شۇنداق دېدى . قىز تۇردىغا تېخىمۇ يېقىن يېپىشتى .

ئۇ نازۇك قوللىرى بىلەن ئۇنىڭ قاتمال بەدەنلىرىنى سىلايتتى . ئۇنىڭ تۇكلۇك مەيدىسىگە قۇلىقىنى يېقىپ ، ئۇنىڭ تىنىمسىز كۆچىلۇك سوقۇۋاتقان يۈرەك سوقۇشلىرىنى ئاڭلايتتى ، قىز ناھايىتى پەس ئاۋازدا پىچىرلىدى :

— سىز شۇنچە پۇلنى نېمىشقا يېمەي - ئىچمەي يىغىسىز ؟

— يىغقانلىقىمنى بىلەمسىز ؟ — تۇردى ھاياجانلىنىپ كەتتى .

— مەن سىزنىڭ ھەممە ئىشلىرىڭىزنى بىلىپ تۇردۇم .

تۇردى نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قالدى .

— پۇللىرىڭىز بەكمۇ كۆپىيىپ كەتتى . قانداقمۇ ساقلىيالىدىڭىز ؟

— خاتىرجەم بولۇڭ ، ئەمدى ئاللانىڭ مېھىر - شەپقىتى بىلەن سىزگە ئېرىشتىم ، ئەمدى ئوچاقنىڭ ئاستىدىن كۈپنى ئالساقلا چىقىدۇ ، تۇرمۇشىمىزغا ئىشلىتەرمىز ، بالا - چاقىلىق بولۇپ باشقىلارغا ئوخشاش بايلىقات ياشايمىز . مەن سىزنىڭ ئاخىر بىر كۈن مۇشۇنداق چىقىپ قېلىشىڭىزنى كۈتەتتىم...

قىز ۋىلىقلاپ كۈلدى ، ئاندىن :

— سىز بەك پۇراپ كېتىپسىز ، يۇيۇنۇۋېلىڭ ! — دېدى .

ئىككىسى بىر ھازا ئۇن - تىنسىز جىمىپ كېتىشتى . كۆچىلۇك ھاياجان شۇ تاپتا ھەر ئىككىسىنى سۆزلەش ئىقتىدارىدىن ئايرىپ قويغاندەك قىلاتتى .

... تاڭ قۇياشى دەريا ساھىلىنى قىزارتىۋەتتى . كۈننىڭ قىزغۇچ نۇرى تۇردى رەزگىنىڭ يۈزىنى چاقاندىلا ، ئۇ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ چۆچۈپ ئويغاندى . ئۇ يېنىغا قارىدى . يېنىدا ھېچكىم يوق ، پەقەت سەل نېرىدىلا ئېشىكى خاتىرجەم ئوتلىماقتا .

— ئايىمنىسا !... ئايىمنىسا !...

تۇردى ئەتراپىغا قاراپ ، قانچىلىك قىچقارسىمۇ ، ئايىمنىسادىن سادا بولمىدى . تۇردى رەزگى قاتتىق ھەسرەتلىنىپ ، بوشىشىپ ئولتۇرۇپ قالدى . ئۇ بەكمۇ ھەيران قالدى . بۇ زادى ئۇنىڭ

ئـوڭـمـۇ - چۈشمۇ؟ چۈش دەي دېسە ، ئۇنىڭ ئۆزىدە قىزدىن كېلىدىغان ئەتىرنىڭ كۆچلۈك پۇرىقى قالغان ، مانا مۇشۇ يەردىلا ئۇ قىز بىلەن بىرگە بولغان ، ئوڭۇم دەي دېسە ، قىز قېنى؟... ئـۇ دەريادا تىكىلىپ قارىدى ، دەريا ھەر كۈندىكىدەك ئاقماقتا . ئـۇنـىڭـدا ھـېچقانداق يېڭىلىق يوق . تۇردى رەزگى تېگى يوق خىيالىلارغا پاتتى . بۇ ئىشلارنى «چۈشۈم» دەپ ئاتاشقا كۆڭلى پەقەت ئۇنمايتتى . ئۇ ئوتتۇز يىلدىن بۇيان ھەر كۈنى ئەل ياتقۇغىچە بۇ يەردە بولسىمۇ ، لېكىن قونۇپ باقمىغانىدى . بۇگۈن بولسا قوندى . ئـايـىمنىسا چىققانلىقى ئۈچۈن قوندى . قىزنىڭ ئۇنىڭغا قىلغان سـۆزلـىرى ھـازىرمـۇ ئـۇنـىڭ قۇلاق تۈۋىدە شۇنىرلاۋاتقاندەك ئاڭلىنىدۇ . قىزنىڭ تېز - تېز نەپەس ئېلىشلىرى ، نازاكەتلىك سـېيىماسى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئورۇن ئالغانىدى . مانا بۇ شېرىن چاغلار تېخى ھېلىلا بار ئىدى . تاڭ ئېتىپ كەتكەندىن كېيىن ، قىز كـۆپـكـۈنـدۈزدە بـۇ يـەردە يـېتىشتىن ئۈيۈلۈپ ، ئۆيگە كېتىپ قالغانمىدۇيا؟ نېمىشقا تۇردىنى ئويغاتماي كېتىدۇ؟ ھە راست ، بۇ قېرى لەقۋا قاتتىق ئۇخلاپ كەتكىنىدىن ، قىز ئويغىتالماي ئۆيگە بارغان بولۇشى مۇمكىن...

تـۇردى ئـۆزىـگـە كـايـىپ ، چاپسان ئېشىكىگە مىندى . بۇ نېمىدېگەن سەتچىلىك ! قىزنى ئاخشام ئۇ نېمىشقا ئۆيگە ئەكەتمەي مـۇشۇ چىملىقتا... ھەي تۇردى ، تۇردى ، چاپسان بول ، بېرىپ قىزدىن ئەپۇ سورا ، ئۆزۈڭنىڭ بەغەرەزلىكىڭنى قىزنىڭ ئالدىدا ئىقرار قىل ، ناماقۇل بول ، ھەتتا ئۇنىڭ ئالدىدا تىزلان . چۈنكى سـەن ئوتتۇز يىلدىن بېرى زارىقىپ كۈتكەن ئەزىز مېھمان شۇ ئەمەسمۇ؟...

15

تۇردى يول بويى ئۆزىگە كايىپ ، ئېشىكىنى بولۇشىغا زىخلاپ يۇگۇرتۇپ دېگۈدەك ئۆيگە قاراپ ماڭدى . تېخى ئەتىگەن بولغاچقا ،

مەھەللىنى ئەتىگەنلىك تاماقنىڭ مەززىلىك ھىدى قاپلىغان ، تۇرخۇنلاردىن چىققان تۈتۈنلەر كەنجى قوناقلار ئۈستىدە بىر قەۋەت نېپىز تۇمان ھاسىل قىلغانىدى . بۇنىڭدىن كېيىن ، تۇردىنىڭ ئۆيىدىمۇ باشقا ئۆيلەرگە ئوخشاش ئەتىگىنى مەززىلىك تاماق پىشۇرۇلىدۇ . باشقىلارغا ئوخشاش ئازادە پېشايۋانلىق ، تاختاي بىلەن يېپىلغان ئۆيلەرنى سالىدۇ ، بەلكى تېخى...

ئۇ ئىشكىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، خۇشاللىقىدىن ۋارقىرىۋەتكىلى تاس قالدى . راستتىنلا ئۆينىڭ ئىشكىدە ئۇ سېلىپ قويغان قۇلۇپ يوق ئىدى . دېمەك قىز ئۆيگە كېلىپ بولغان ئىكەن ـ دە !

ئۇ ئېشەكتىن چۈشۈپ ، ھېچنېمىگە قارىماستىن ئىشكىنى ئىتتىردى . ئۇنىڭ بىلىكىگە قاچاندىن يىغىلغان كۈچ ئىدىكى ، بىر ئىتتىرىش بىلەنلا ، ئىشككە تىرەلگەن دەمنىڭ ئاچمىقى يېرىلىپ ، ئىشىك ئېچىلىپ كەتتى . ئۇ ئىشكىنى ئاچقۇچە ئارىلىقتا ، ئۆزىنىڭ بۇنچىلىك كۈچلۈك ئىكەنلىكىگە ھەيران قالدى . ئىشكىنى ئېچىپ ئۆيگە كىرىپلا ، كۆزلىرى چەكچىيىپ ئىزدا قېتىپ قالدى .

ئۆيدىكى ئوچاق چېقىپ تاشلانغان ، ئۇنىڭ ئورنى ئىككى گەز كولىنىپ ، كۈپ تارتىپ چىقىرىلغان بولۇپ ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى توپ ـ توپ پۇللار بىر تاغارغا قاچىلانماقتا ئىدى . ئىدرىس سېكرىتار ، ھاشىرخان ۋە ئۇنىڭ قىزى زىبىرنىسالار قوللىرىدا پۇللارنى تۇتقان پېتى قېتىپ تۇرۇپ قېلىشتى . ئىدرىس سېكرىتار بىلەن ھاشىرخان تاتىرىپ كېتىشتى . ئۇلارنىڭ قوللىرى بەزگەكتەك تىترەپ ، پۇللار يەرگە دۆۋىلەنگەن توپا ئۈستىگە چۈشتى . ئۇلار لاپ قىلىپ سوئال نەزەرى بىلەن قىزى زىبىرنىساغا تىكىلدى . زىبىرنىسا ۋىللىدە قىزىرىپ كېتىپ ، ئاندىن تەمتىرىگەن ھالدا ، ئىشكىتىلا چەكچىيىپ تۇرغان تۇردىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، ئۇنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە تىكىلدى . زىبىرنىسانىڭ سېھىرلىك كۆزلىرى ھەم لېۋىدە بىلىنەر ـ بىلىنمەس تەبەسسۇم پەيدا بولدى .

تۇردىنىڭ كاللىسىدا چاقماق چېقىلغاندەك بولۇپ ، غەزەپتىن بوغۇلۇپ ، دەھشەتلىك ۋارقىرىدى :

— ھۇ ، ھېيلىگەر شەيتان ! ئەسلىدە سەن ئىكەنسەن ـ دە ، يوقال كۆزۈمدىن ! سەن مېنىڭ ئوتتۇز يىلدىن بېرى پاك ساقلىغان ئەقىدەمنى بۇلغىدىڭ ، يوقال ، يوقىلىش ئوغرىلار ، مۇتتەھەم بۇزۇقلار !...

تۇردى شۇنداق دەھشەتلىك ۋارقىرىدىكى ، جىمجىت مەھەللىدە دەھشەتلىك پارتلاش ئاۋازىدەك سادا پەيدا بولدى . ئەتىگەنلىك ئۇيقۇدىن ئويغانمىغان ئىتلار ئەنسىز قاۋۇشىپ كەتتى . ئەتراپتىكى ئۆيلەرنىڭ ئىشىكلىرى غىچىرلاپ ئېچىلىپ ، كىشىلەر ئەندىكىپ ئۆيلىرىدىن چىقىشىپ ، تۇردى رەزگىنىڭ ئۆيىگە قاراپ مېڭىشتى .

تۇردى زىبىرنىسانىڭ كانىيىدىن بوغۇپ ، ئۆلتۈرۈپ قويغىلى تاسلا قالدى . تۇردىنىڭ قان تولغان دەھشەتلىك كۆزلىرى ، قورقۇنچلۇق تۈس ئالغان سۇرلۇك چىرايى ، توختىماي ۋارقىرىشىدىن گاڭگىراپ قالغان ئاتا ـ ئانىنىڭ ئۆز قىزىنى ئاجرىتىۋېلىشقا دەرمانى قالمىغانىدى . ئۆيگە يېتىپ كەلگەن كىشىلەر مېڭە تەسلىكتە زىبىرنىسانى تۇردىنىڭ قولىدىن ئاجرىتىۋالدى . بىردەمدىلا بىرەر يۈزدەك ئادەم توپلاندى ، ئۇلار ئۆي ئىچىدىكى دۆڭلىنىپ تۇرغان توپا ئۈستىدىكى چېچىلىپ يانقان پۇللارغا ، ئاندىن ئۆينىڭ بۇلۇڭىدا مۇردىدەك تاتىرىپ تۇرغان ئىدرىس بىلەن ھاشىرخانغا قاراپ ، ھەممىنى چۈشىنىشتى .

— بۇ بىچارىنىڭ يېمەي ـ ئىچمەي يىغقان پۇلىنى ئىنس ـ جىن بىلمەيتتى . بۇلار قانداق بىلىۋالدىكىنە ؟

كىشىلەر ئۆزئارا غۇلغۇلا قىلىشىپ ، ئىدرىس بىلەن ھاشىرخان ھەم زىبىرنىسالارغا لەنەت ـ نەپرەت ئوقۇشتى . ئۇلار رەسۋا بولۇپ ، ئىزا ـ ئاھانەتتىن ئۆزىنى يوقاتقانىدى . تۇردى رەزگى يەنە ۋاقىرىدى :

— نېمىگە قارىشىپ تۇرۇشسەن ؟ كۆزۈمدىن يوقىلىش !...

تۇردى رەزگى غەزىپىگە چىدماي ، سۇنۇق دەمنى قولىغا ئېلىپ يۇگۇردى . بىرنەچچە ئادەم ئۇنى قۇچاقلاپ تۇتۇۋالدى . ئەدرىس بىلەن ھاشىرخان توپا ئۇستىدە ھالسىز يىغلاپ ياتقان زىبىرنىسانى تەستە يۆلەپ ئىشكتىن چىقىۋالدى - دە ، خۇددى تۇردى رەزگى ئارقىسىدىن قوغلاپ كېلىپ كالتەكلەيدىغاندەك يۇگۇرۇشتى .

كىشىلەر ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن مەسخىرىلىك كۈلۈشتى . ئۇششاق بالىلار ئارقىسىدىن خېلى يەرگىچە چالما ئېتىپ چۇقان سېلىشتى . كىشىلەر تېخىچە تارقالماي ، ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا دۆۋىلىنىپ تۇرغان ، بەزىسى سارغىيىپ كەتكەن ساپلا ئون كويلۇق پۇللارغا قاراپ ، ھەيرانۇ ھەس بولۇپ قېلىشتى . ئۇلارنىڭ ھەممىسى گەرچە تۇردى رەزگىنىڭ پۇلىنىڭ ناھايىتى كۆپلۈكىنى بىلسىمۇ ، لېكىن ئەمەلىيەتتە بۇنچىۋالا پۇلنى كۆرۈپ ، ھەقىقەتەنمۇ ئۆزلىرىنى جاھاندا بارمۇ - يوق دەپ قېلىشتى . تۇردى رەزگى كىشىلەرگە قاراپ غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى :

— كېلە ئوغرىلار ، بۇلاڭچىلار !... ھەممىڭ بۇلىماقچىمۇ ؟ ئاۋۇال مېنى ئۆلتۇرۇۋېتىپ ، ئاندىن كېيىن بۇلاش ، مەن تىرىك بولىدىكەنمەن ، ھېچقايسىڭ بىر موچەن ئالالمايسەن !...

كىشىلەر بۇ بىچارىگە ئىچ ئاغرىتىشقان ھالدا تارقاپ كېتىشتى . تۇردى ئىشكنى ئىچىدىن تاقاپ ، ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا دۆۋىلەنگەن ھۆل توپا ئۇستىگە ئۆزىنى تاشلاپ ، ھۆڭرەپ يىغلاپ كەتتى :

— ئاھ... رەھىمسىز دەريا ، جېنىم ئايىمنىسا !... مەن ئوتتۇز يىل ساڭا ئەقىدە قىلىپ ، ئۆزۈمنى پاك ساقلىغانىدىم ، جەننەتتە سەن بىلەن ئوچۇق - يورۇق كۆرۈشۈشنى ئاللادىن تىلىگەنىدىم ، ئەقىدەم بۇزۇلدى ، بۇلغاندى ، مەن قانداق قىلىمەن ، ئايىمنىسا ، مەن قانداق قىلاي ؟...

تۇردى تۇپىنى قۇچاقلاپ شۇنداق يىغلىدىكى ، بۇ ئۇنىڭ ھاياتىدىكى تۇنجى قېتىملىق ، شۇنداقلا ئەڭ قاتتىق يىغلىشى ئىدى .

16

يېزىدا يۈز بەرگەن بۇ يېڭى ۋەقە بىر دەمدە بۇ يېزىنى قۇچۇپ ، پۈتۈن ناھىيىنى زىلزىلگە سېلىۋەتتى . ھەرقايسى يېزا ـ كەنتلەردىن كىشىلەر كېلىپ ، تۇردى رەزگىنىڭ بىر تاغار پۇلىنى كۆرمەكچى بولۇشتى . ئەمەلىيەتتە بولسا ، ئۇلار پەقەت ئۇنىڭ پۇچۇق تاملىق ئۆيىنىڭ سىرتىنىلا كۆرۈشتى .

بۇگۈن ئۇچ كۈن بولدى . تۇردى رەزگى ئۆيىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىدىن تاقاپ بىر كىرىۋالغانچە ، تالاغا چىقمىدى . كىشىلەر ئاش ـ تاماق يېيىشكە زورلاپ قانچە يالۋۇرسىمۇ ، ئۇچ كۈندىن بېرى ئۇ ئىشىكنى ئاچمىدى ، ھېچ نەرسىمۇ يېمىدى . كىشىلەر قانچە نەسىھەت قىلسىمۇ ، ئۇ ۋارقىراپ تىللاش بىلەن جاۋاب قايتۇردى . ئۇچ كۈندىن بېرى ، بىرقانچە خەلق ئەسكىرى ئۇنىڭ ئۆيىنى كېچە ـ كۈندۈز مۇھاپىزەت قىلىپ ، يامان نىيەتلىك ئادەملەرنىڭ ئۇنىڭغا زىيانكەشلىك قىلىپ ، پۇلىنى ئەكېتىشىدىن ساقلىماقتا ئىدى . كىشىلەر ھەتتا بانكا خادىمىنى بۇ يەرگە باشلاپ كېلىپ ، ئىشىك ئالدىدا تۇرۇپ يالۋۇرۇپ ـ سايراپ كەتتى . ئەمما بۇمۇ كار قىلمىدى .

بۇ كۈنلەردە كىشىلەر تۇردى رەزگىنىڭ بۇنچىۋالا پۇلنى قانداق قىلىشى توغرىسىدا كۆپ مۇلاھىزە قىلىشتى .

ئەتىگەنلىك بامداتتىن كېيىن ، يېزا چوڭلىرى ، ئىمام ـ ئاخۇنۇم باشلىق جامائەت ئارىسىدا يەنە غۇلغۇلا بولدى . بەزىلەر :

— تۇردى بۇ پۇلغا ھەرقايسى مەھەللىلەرگە مەسچىت سېلىپ بەرسە چوڭ ساۋاب تاپىدۇ . بۇ دۇنيادىكى پۈتۈن گۈناھلىرى مەغپىرەت قىلىنىپ ، ئۇ دۇنيالىقى ئوبدان بولىدۇ ، تۇردى رەزگى قىلالمىغان ئىبادىتى ، تاپالمىغان ساۋابىنى مۇشۇنىڭدىن تاپىدۇ ، — دېيىشتى . يەنە بەزىلەر :

— كۆل چاپقۇزۇش ، يېتىم ـ يېسىرلارغا سەدىقە بېرىش

كېرەك ، — دېيىشتى ، بۇ گەپلەرنىڭ ھەممىسى ئورۇنلۇق ئىدى . ئىمام ئاخۇنۇم مۇنۇ تەكلىپنىمۇ ئوتتۇرىغا قويدى :

— ئەھلى ـ جامائەت تۇرداخۇننىڭ ئۆمۈر بويى ئىككى بىلىكىگە تايىنىپ ، ھالاللاپ تاپقان دەپنە ـ دۇنياسى توغرىسىدا كۆپ باش قاتۇرۇشتى . مېنىڭ كۆڭلۈمدە مۇنداق بىر ئۇلۇغ ئىش سايە تاشلاپ تۇرۇپتۇ . ئۇ بولسىمۇ تۇرداخۇننىڭ ھېسابسىز مال ـ دۇنياسىغا مېنىڭچە ھارامدىن ھېچ نەرسە قوشۇلۇپ قالمىغان . ئۇ ئۆمرىدە جەبىر ـ جاپا بىلەن ئىشلەپ ، غورىگۈل كۈن كەچۇرۇپ ، تاپقىنىنى يىغىدى . دېمەك ، بۇ دۇنيادا خوۋلۇق كۆرمىدى . ئۇنىڭ ئۆيلەنگىنىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ . پۇلنى نېمە دەپ يىغقانلىقىنىمۇ بىلگىلى بولمايدۇ ، مېنىڭچە ، ئۇ ئادەمنىڭ پېشانىسىگە ئاللا ئەنە شۇنداق بۇ دۇنيادا تارتقۇلۇقنى تارتىپ ، ئۇ دۇنيادا پاراغەت كۆرۈشنى پۈتۈپتىكەن . ئۇ مېنىڭچە تەقۋادار بولۇپ ، بۇ ھالال ۋەجى بىلەن ھەرەمگە بېرىپ ھەج ـ تاۋاپ قىلىپ كەلسە ، ئەڭ ئۇلۇغ ساۋاب تېپىپ كېلەلەيدۇ . مېنىڭچە ئۇنى ۋاقتىدا نەسىھەت بىلەن ئاشۇنداق قىلىشقا ئۇندەيلى . ئۇ دەرد ئىچىدە ئاچلىقتا ئۆلۈپ كەتسە بولماس .

ئىمام ئاخۇنۇمنىڭ سۆزى ھەممىنىڭ گويا كۆڭلىدە بولۇپ ، تاپالمىغان سۆزدەك تۇيۇلۇپ ، بۇ چارىنى ناھايىتى ئاقىلانىلىك دەپ قاراشتى . شۇنداق قىلىپ ، ئىمام ئاخۇنۇم باشلىق مويسىپىتلار بامداتتىن كېيىن ، مەسچىتتىن قومۇرۇلۇپ چىقىپ ، تۇردى رەزگىنىڭ ئۆيىگە كەلدى .

ئۆي ئەتراپىدا يەتتە ـ سەككىزچە خەلق ئەسكىرى چۆرگىلەشىپ يۈرۈشەتتى . باشقا يېزىلاردىن تۇردى رەزگىنىڭ پۇلىنى كۆرۈش ئۈچۈن ئەتىگەندە بۇ يەرگە كەلگەن كىشىلەرمۇ بار ئىدى . ئۇلار ئۇ يەر ـ بۇ يەرگە دۇگىلەك بولۇۋېلىپ ئولتۇرۇپ ، ئۆزئارا پاراڭلىرىنى قىلىشۋاتاتتى .

ئىمام ئاخۇنۇملار تۇردى رەزگىنىڭ ئىشىك ئالدىغا كېلىپ توختاشتى . ئۇلگۈجەك ، يان ياغاچلىرىنى قۇرت يەپ چىرىگەن

ئەسكى ئىشىك ھەم ئېتىكلىك ئىدى . ئىشكىنىڭ شالاڭ يوچۇقلىرىدىن ئۆي ئىچىگە قارىغىلى بولسىمۇ ، لېكىن بۇ ئۆينىڭ نە دېرىزىسى ، نە تۆشۈكى بولمىغانلىقى ئۈچۈن ، قاراڭغۇلۇقتا ئۆي ئىچىنى كۆرگىلى بولمايتتى . ئىمام ئاخۇنۇم ئەتراپتىكى جامائەتنى ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قىلدى . ئۆي ئەتراپىغا بىردەمنىڭ ئىچىدە ئۇچ يۈزچە ئادەم توپلاندى . ئۇلار ئىمام ئاخۇنۇمنىڭ ھەربىكەتلىرىگە ئۇن ـ تىنسىز قارىشىپ تۇراتتى .

ئىمام ئاخۇنۇم ئىشىككە قۇلىقىنى يېقىپ ئۆي ئىچىنى تىڭشىدى . ئۆي ئىچى جىمجىت . بوشقىنا تىنىق ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى . ئىمام ئاخۇنۇم كانىيىنى قېرىپ ، مۇلايىم ئاۋازدا :

— تۇرداخۇن ، تۇرداخۇن ! — دەپ چاقىردى .

— ... —

— تۇرداخۇن ، جامائەت سىلىنى يوقلاپ ، مەھەللىلىرىگە كەلدۇق ، يۇرتتىكى مويسىپىتلار كۆڭۈللىرىنىڭ پاراكەندە بولغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن ، ئۆزلىرى بىلەن دىدارلىشىپ ، سىلىگە بىر مۇھىم ئىش توغرىسىدا مەسلىھەت سالماقچى . شۇنچە مۇتىۋەر ئادەملەر ئىشىك ئالدىلىرىغا كېلىپ تۇرسا ، ئىشكىلىرىنى تاقىۋالسىلا ، مۇسۇلمانچىلىقتا تازا ئوبدان بولماسمىكىن ؟

— سىلى كىم ؟

ئۆي ئىچىدىن بوغۇق ئاۋاز ئاڭلاندى . ئۇچ كۈندىن بېرى تولا تەلمۈرۈپ ، تۇردى رەزگىنىڭ ئاۋازىنىمۇ ئاڭلىيالمىغان خەلق بىر ـ بىرىگە ئۈمىدلىك قاراشتى . ئىمام ئاخۇنۇم جانلىنىپ :

— مەن ئىمام ئاخۇنۇم . جامائەت بىلەن بىرگە سىلى بىلەن دىدار كۆرۈشەي دەپ كېلىشىم ، سىلى بىلەن مەسلىھەتلىشىدىغان مۇھىم بىر ئىش بار ئىدى . ئىشكىلىرىنى ئېچىپ تالاغا چىقسىلا .

ئۆيدىن سادا چىقمىدى . باشقا ھەرقانداق ۋاقىتتا ، ئىمام ئاخۇنۇمنىڭ سۆزىنى ھۆرمەت بىلەن ئاڭلاپ ئېتىقاد قىلىدىغان تۇرداخۇن ئۇنىڭ ئىلتىجاسىنى جاۋابسىز قالدۇردى . ھېچكىمنىڭ سۆزىنى ئاڭلىمىسا مېنىڭكىنى ئاڭلايدۇ دەپ زور ئىشەنچ قىلغان

ئـــمـــام ئـاخۇنۇم سەل بوشـشىپ ، ئۇمىدسىزلىنىپ ، ئۈيلىنىپ قالدى . بىر ئازدىن كېيىن يەنە :

— تۇرداخۇن ، ئۆزلىرى بۇرۇنمۇ ئادەملەرنى ۋاپاسىز دەپ ئـۇلارغا ئارىلاشمايتتىلا ، ھازىرىنىڭ ئۆزىدە تېخىمۇ شۇنداق دەپ ئـويـلايـلا . بۇ يەرگە چىقىشنى خالىمىسلا ، بىزنىڭ سۆزىمىزنى ئاڭلىسلا ، سىلى ئۆمۈر بويى ئاچ ـ يالىڭاچ يۈرۈپ ، ۋەج يىغدىلا ، كۆپ جاپا چەكتىلە ، ئاللاغا تائەت ـ ئىبادەت قىلدىلا . ھېچقانداق چوڭ گۇناھى ـ كەبىر سادىر قىلمىدىلا ، ئاللانىڭ سىلىدەك مۆمىن بـــەندىسى بـــلـــەن كـــۆڭـــلـى يېقىن بولىدۇ . ھەدىستە شەرھى قـــلـــۇرلـــەركـــى ، بـــىر ئادەم ئۆمرىدە مۆمىنلەرنى رەنجىتمىسە ، ئوغرىلىق ، زىناخورلۇق ، گۇناھى ـ ھارامىلاردىن ساقىت بولۇپ ، ئاللا يولىدا تائەت ـ ئىبادەت قىلىپ ، ھالال كۈچ بىلەن ئىشلەپ ، دەپىنە ـ دۇنيا يىغىپ ، ئەڭ كاتتا ساۋاب تاپماقچى بولسا ، ئۇنى ھەرەمگە بېرىپ تاۋاپ قىلىشتەك كاتتا ساۋابقا ئېرىشتۇرگەيمەن ، دېيىلگەندۇر . سىلى ئەنە شۇنداق كاتتا ساۋابقا لايىق مۆمىنلەردىن بولىلا . شۇڭا ، بىز يۇرتتىكى ئەل ـ جامائەت سىلىنى ھەرەمگە ئـەۋەتىشكە نىيەت قىلدۇق ھەم سىلىنى بۇ كاتتا ساۋاب ئېلىش شەرىپىنى خۇشال ھالدا قوبۇل كۆرىدۇ دەپ ئىشەندۇق .

ئىمامنىڭ سۆزىنى ھەممە بىردەك :

— شـــۇنـــداق ، شـــۇنداق ، — دەپ تەستىقلاشتى . بىر ھازا جـــمجىتلىقتىن كېيىن ، ئۆيِ ئىچىدىن تۇردىنىڭ بوغۇق ئاۋازى ئاڭلاندى :

— ئەگەر ناھىيىنىڭ ھاكىمى كەلگەن بولسا ، مەن چىقىپ جامائەت ئالدىدا ئىككى ئېغىز گەپ قىلىۋالغان بولسام...

جامائەت شۇئان تەۋرەپ كەتتى . ھەممە بىردەك تۇرداخۇننىڭ ھەرەمگە باردىغانلىقىغا ئىشەندى . ئۇنىڭ مۇشۇ جامائەت ئالدىدا ھاكىمدىن ئۆزىنى ھەرەمگە ئەۋەتىشكە دەۋەت ئالماقچى ئىكەنلىكىنى بىلىشتى . ئىمام ئاخۇنۇم ئۆز سۆزىنىڭ بۇ جاھىل ئادەمگە تەسىر قىلغىنىدىن سۆيۈنۈپ ، جامائەت ئالدىدا مەغرۇرلىنىپ ، ئاۋۇال بىر

يىگىتنى «پۇتۇن يېزا خەلقى سىزنى چاقىرىدۇ ، ناھايىتى مۇھىم ئىشى بار ئىكەن» دەپ خەت بىلەن موتسىكلىتنى مىندۈرۈپ يولغا سالدى . ئاندىن كېيىن جامائەتكە ئۆز ئادىتى بويىچە قۇرئانى شېرىپتىن نۇتۇق سۆزلەشكە كىرىشىپ كەتتى . ئالاھەزەل ئىككى ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتكەندە ، كىچىك ماشىنا سىگنال بېرىپ ، بۇ يەرگە كېلىپ توختىدى . بۇ چاغدا ، تەرەپ ـ تەرەپتىن توپلانغان ئادەملەر كىچىك يولغا پاتماي ، ئېتىزلىقلاردا سانجاق ـ سانجاق تۇرۇشۇپ كەتكەن بولۇپ ، بۇ يەر بەئەينى بىر ئادەم دېگىزغا ئايلانغاندى . ئۇششاق بالىلار قاغىدەك دەرەخلەرگە قونۇۋالغان بولۇپ ، ئەسكى ئۆيىنىڭ ئىشىكىگە بويۇنلىرىنى سوزۇشۇپ قارىشاتتى .

ھاكىم ماشىنىدىن ھەيرانلىق ئىچىدە چۈشۈپ ، كىشىلەرگە كۆلۈمسىرەپ سالام بەردى . تۇردى رەزگىنىڭ ئىشىدىن ئۇنىڭ خەۋىرى بار ئىدى . ئەمما بۇ يەرگە مۇنچىۋالا كۆپ ئادەمنىڭ توپلىنىشىنى ئويلىمىغانىدى . كىشىلەرنىڭ بەزىلىرى ھاكىم بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ ، يول بوشىتىشتى . ھاكىم ئىشىك ئالدىغا كېلىپ ، ئىمام ئاخۇنۇم باشلىق قېرىلار بىلەن قىزغىن كۆرۈشۈپ ، ئۇلاردىن ھال ـ ئەھۋال سورىدى . ئىمام ئاخۇنۇم ھاكىمنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ :

— ھاكىم ئوغلۇم ، سىلىنىڭ كەلگەنلىكىلىرى ئۇچۇن بىز بەك خۇشال بولدۇق . خۇدا چىققان دۆڭلىرىنى تېخىمۇ ئېگىز قىلسۇن ، ھەرقاندىق بولسا ، پۇقرالارنىڭ گېپىنى ئىلىك ئېلىپ كەپلا ، بىزنىڭ بۇ يەردە ، — ئىمام ئاخۇنۇم ئىشكىنى ئىشارەت قىلىپ ، ئاۋازىنى پەسەيتىپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — تۇرداخۇن دەيدىغان بىر يۇرتلۇقمىز بار ئىدى . ئۇچ كۈن بولدى ، ئۇ نېمىتى يامان بىر كاززاپنىڭ پاراكەندىچىلىكىدىن تۇگىشىپ كەتتى . سىلىگە ھەرەمگە بېرىش ئىلتىماسى باركەن .

ئىمام ھاياجىنىنى باسالماي سۆزلەپ كەتتى ۋە بىردىن ئۆزىنى تۇتۇپ ، سۆزىدىن توختاپ :

— هەي تۇرداخۇن ، ئىشكىلىرىنى ئاچسىلا ، هاكىم كەلدى ، — دېدى .

ئىمامنىڭ سۆزى ئاخىرلىشىپ ئىشككە تەلمۇردى . هەممە كۆزلەر ئەسكى ئىشككە تىكىلدى . ئادەم دېگۈزى تىمتاسلىققا چۆمدى . خېلىدىن بېرىقى گۇدۇڭ ـ گۇدۇڭ بىلەن هېچكىمنىڭ گېپىنى هېچكىم ئاڭلىغىلى بولمايدىغان غوڭغا بېسىقىپ قالدى . ئۇ يەر ـ بۇ يەردىن ئاندا ـ ساندا خۇدۇكسىرەپ يۆتەلگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالاتتى . بىردىن ئەسكى ئىشىك غىچىرلاپ ئېچىلدى . كىشىلەر توپى تەۋرەپ :

— ئەنە چىقتى ! — دېيىشىپ كەتتى . ئارقىدا تۇرغانلار بولسا بويۇنلىرىنى سوزۇشۇپ قاراشتى . قاپقاراڭغۇ ئۆي ئىچىدىن تۇردى رەزگى چىقىپ كەلدى . ئىمام ئاخۇنۇم كۆرۈشۈش ئۈچۈن قولىنى تەڭلىۋىدى ، ئۇ قولىنى ئۇزاتمىدى . ئىمام ئاخۇنۇم ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپلا قالدى . ئۇچ كۈن ئىچىدە ئاجايىپ ئۆزگىرىپ كەتكەنىدى . چاپاق بېسىپ كەتكەن كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ ، نۇرسىز ، خۇنۇك هالەتتە پىلدىرلاپ قالغان ، ئىككى قوۋزى ئولتۇرۇشۇپ ، قويۇق چىگگىلىماچ ساقىلى ئارىسىدىن ياڭاق سۆڭىكى چوقچىيىپ چىقىپ قالغانىدى . چىرايى تولمۇ قورقۇنچلۇق ، سۇرلۇك تۈس ئالغان بولۇپ ، ئۇششاق باللار ئۇنىڭغا بىر قاراپلا ، يۈزىنى تۆتۈۋېلىپ ، قىرقىراپ يىغلىۋەتتى . يۇرىكالدى ئاياللار بولسا : «ۋاي جېنىم ، ئالۋاستىمۇ نېمە بۇ ؟ چۈشۈمگە كىرىپ قالمىسۇن» دەپ باشقا ياققا قارىۋېلىشتى . كىشىلەر توپى ئارىسىدىكى غەلۋە تۇردى رەزگىنىڭ بوغۇق ئاۋازى بىلەن تەڭلا يەنە بېسىقتى :

— هاكىم قېنى ؟ مېنى ئالدىمغانسىلەر ؟

ئۇ شۇنداق دەپ قولىنى تۆت تەرەپكە سوزدى . هاكىم ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ :

— مانا مەن هاكىم ، گېپىڭىزنى دەۋېرىڭ ، — دېدى مۇلايىملىق بىلەن ، تۇردى رەزگى هاكىمنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇپ :

— هەي ئىمام ئاخۇنۇم باشلىق جامائەت ، بارمۇسىلەر ؟ — دېدى .

— بىز بار ، هازىر يانلىرىدا ئىككى - ئۈچ يۈز جامائەت بار ،— دېدى ئىمام ئاخۇنۇم .

تۇردى رەزگى كانىيىنى قىرىپ بىرەم تۇرغاندىن كېيىن سۆزلىدى :

— هازىر كۆز ئالدىم سەل سۇزۇلگەندەك قىلىۋاتىدۇ . ئەمما يەنىلا ھېچ نەرسىنى پەرق ئېتەلمەيۋاتىمەن . مۇشۇ مەن قولىنى تۇتۇپ تۇرغان هاكىمۇ ؟

— هاكىم شۇ ، — جامائەت بىردەك جاۋاب بەردى . تۇردى رەزگى گېپىنى نەدىن باشلاشنى بىلەلمەي ، بىر هازا تۇرۇۋالغاندىن كېيىن ، سورىدى :

— ئۆزلىرى ناھىيىنىڭ هاكىمىكەنلا ، هاكىم دېگەننى خەلق سايلايدۇ ، خەلقنىڭ دەردىگە يېتىدۇ دەپ ئاڭلىدىم ، بۇ راستمۇ ؟

— راست ، — دېدى هاكىم .

— مەن ئۆمۇر بويى هالال ئىشلەپ پۇل يىغدىم ، بۇنى چوڭ بىر ساۋاب ئۈچۈن ، يېمەي - ئىچمەي يىغدىم ، بۇ پۇلۇمنى بىر چوڭ كۆپىنىڭ ئىچىدە ساقلىدىم . پۇللىرىم قانچىلىك ، سانىنى بىلمەيمەن ، ئەمما ناھايىتى كۆپ ، تاپقىنىمنى شۇنىڭغا سالدىم . سىلى جاۋاب بەرسىلە ، ئەڭ چوڭ ساۋابنى هەرەمگە بارسا تاپقىلى بولامدۇ ؟

هاكىم گەپ قىلىش ئۈچۈن ئاغزىنى قىمىرلىتاي دېۋىدى ، ئىمام ئاخۇنۇم سۆز ئالدى :

— تۇرداخۇن ، سىلى بۇنداق گەپلەرنى هاكىمدىن سورىسىلا بولمايدۇ ، هاكىم دېگەن ساۋابنى باشقا تەرەپتىن سۆزلەيدۇ . هۆكۈمەت «ساۋاب ، گۇناھ» دېگەن سۆزنى ئىشلەتمەيدۇ ، هەرەمگە بارسىلا ، ئەڭ كاتتا ساۋابقا ئېرىشىلا .

— شۇنداقمۇ هاكىم ؟ — تۇردى رەزگى هاكىمدىن قايتىلاپ سورىدى . هاكىم سەل ئويلانغاندىن كېيىن ، ياندۇرۇپلا :

— ئۆزلىرى قانداق ئويلايلا؟ — دەپ سورىدى .

— ھەممە كىشى ھەرەمگە بارغانىنىڭ ساۋابىنى كاتتا دېيىشىدۇ ، بىراق ، مەن ئۆمرۈمدە جۇغلىغان ۋەجىمنى باشقا بىر چوڭ ساۋابقا ئاتاپ يىغقانمەن .

ئىمامنىڭ كۆزلىرى چوڭ ئېچىلدى ، خەلق توپى ئىچىدە يەنە ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ كۆتۈرۈلۈپ ، تۇردى رەزگىنىڭ ئۇلاپ ئېيتقان سۆزى بىلەن يەنە توختىدى .

— مەن ياش چېغىمدىلا نۇرغۇن ئادەملەرنى يۇتۇپ كەتكەن مۇشۇ رەھىمسىز دەريانى كۆۋرۈك سېلىشقا بەل باغلاپ ۋەج يىغقان . پۈلۈم بىلەن دەريانى كۆۋرۈك سالغىلى يېتەمدۇ ـ يەتمەمدۇ ، ئۇقمايمەن . ئەمدى مەن بولالمىدىم ، شۇڭا بۇ پۇللارنى مۇشۇ جامائەت ئالدىدا ئۆزلىرىگە تاپشۇرىمەن . سىلى خەلقنىڭ ھاكىمى بولغانلىقلىرى ئۈچۈن ، سىلىگە تاپشۇرىمەن . بۇ پۇلنى خەلق ئالدىدا ، مۇشۇ دەريانى كۆۋرۈك سېلىشقا ئىشلىتىمەن دەپ ، قەسەم بېرىپ ئالىلا ، بولامدۇ؟

تۇردى رەزگى گېپىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇرالماي ، كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلۇپ ، ھالسىزلىنىپ ئىزىدا ئولتۇرۇپ قالدى . ئۇنىڭ كۆزىگە **شىددەتلىك دولقۇن** ئىچىدە ئاغدۇرۇلۇپ سۇغا غەرق بولغان **كېمە ، ھۆركىرەپ ئېقىۋاتقان** قاينام ئىچىگە تارتىلىپ كېتىۋاتقان **ئايىمنسانىڭ** سېيماسى كۆرۈندى . ئۇ يەنە زورۇقۇپ ، تىرەجەپ **ئورنىدىن تۇردى . خەلق** توپى ئىچىدە بىردىنلا يىغا ـ زارە ئارىلاش ئاپىرىن سادالىرى كۆتۈرۈلدى :

— رەھمەت ئاتاڭغا !... رەھمەت ساڭا تۇردى !... سەن ساۋابىنىڭ ئەڭ كاتتىسىنى تاللاپسەن .

ھاكىمنىڭمۇ كۆزىدىن ياش ئەگىدى . ئۇ تۇردى رەزگىنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ :

— رەھمەت سىزگە تۇردىكا ، سىز يۇرت خەلقى ئۈچۈن ئەڭ ئېسىل ساۋابلىق ئىش قىلىپ بەردىڭىز . بىز چوقۇم سىزنىڭ دېگىنىڭىز بويىچە ئىش قىلىمىز . سىز ئەۋلادلار مەڭگۈ

ئۇنتۇمايدىغان ئىشنى قىلدىڭىز ھەم ھەقىقىي ساۋابنىڭ نېمىلىكىنى ساۋاب ئىزلىگۈچىلەرگە كۆرسەتتىڭىز ، — دېدى .

تۇردى ھالسىزلانغان ھالدا بېشىنى ئاستا لىڭشىتتى ، كىشىلەر توپى ئىچىدە تۇردىغا ئاپىرىن ئېيتىشلار ، خۇشاللىق مەدھىيىلەر ئۇزۇلمەي ياڭرىماقتا . تۇردىنىڭ نەپەسلىرى بارغانچە قىيىنلاشتى . پۇلنى يىغىپ ھېسابلاشقا كىرىپ كەتكەن خادىم چىقىپ ھاكىمغا :

— پۇل جەمئىي ئوتتۇز ئالتە مىڭ تۆت يۈز يۈەن ئىكەن ، بەزىسى كونا پۇللار ئىكەن ، — دەپ دوكلات قىلدى . ھاكىم بېشىنى لىڭشىتتى ۋە بۇ ئالۋاستى سىياقىدىكى قورقۇنچلۇق ئادەمگە شۇ تاپتا چەكسىز ھۆرمەت ئىچىدە تىكىلدى . تۇردى ناھايىتى قىينىلىپ ، پەس ئاۋازدا :

— مەن بولالمىدىم ، مەن ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ، مېنى دەريانىڭ ئېقىتىۋېتىڭلار ، مېنىڭ ئاخىرەتلىك جايىم دەريا بولسۇن ، دەريا مېنى ئۆز قوينىغا تارتىۋاتىدۇ ، — دېدى .

قۇرتلاپ كەتكەن كۆل

1

يېزىدا ھەركۈنى ھايات شۇنداق باشلىناتتى : ئاۋۋال مەھەللىنىڭ ھوش ـ كاللىسىنى يوقاتمىغان ھاڭگىسىدىن بىرى كېچە يېرىم بولدى دېگەننىڭ نىشانىسىنى بېرىپ ھاڭرايدۇ . بۇ ئاۋاز تۈن جىملىقىنى بۇزۇپ ، دېھقانلارنىڭ پاكار ـ پاكار ئۆيلىرى ، دەرەخلەر ئارىسىدىن ، ئېتىزلىقلار ئۈستىدىن ئۈچۈپ ئۆتۈپ ، يىراقتىن ـ يىراققا ھەيۋەتلىك ئەكس ساداً چىقىرىپ تارايدۇ . ئاندىن خۇددى شۇنى كۈتۈپ تۇرۇشقاندەك ، دورامچۇق ھاڭگىلار ئارقا ـ ئارقىدىن مۇسابىقىگە چۈشكەندەك ھاڭرىشىدۇ . ئىتلار ، خورازلارمۇ ئۆزىنىڭ سەگەك ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىپ ، بۇ نەغمىگە قېتىلىدۇ . كېچە جىمجىتلىقىغا چۆمگەن مەھەللە بىردەملىك ھاڭراش ، چىللاش ، قاۋاشلار بىلەن تولىدۇ . ئادەملەر ئويغىنىپ ، تەرەتتىن كېيىن ، ئېغىللىرىدىكى قويلىرىنى ، كالا ـ ئېشەكلىرىنى ، ئاتلىرىنى بىر يوقلۇپتىپ ، ئاسمانغا قاراپ ئەسنىشىدۇ ـ دە ، «يېرىم كېچە بوپتۇ» دېيىشىپ ، يېڭىۋاشتىن ئۇيقۇغا كېتىشىدۇ . ئىلگىرىكى چاغلاردا ، ئەترەت باشلىقلىرى ھاڭگىدىن بۇرۇن ، مەھەللىمۇ مەھەللە قاتراپ ، ئادەملەرنى ئىشقا ھەيدەيتتى . خەقلەر ئەترەت باشلىقىنىڭ توۋلىشىنى يېرىم كېچىنىڭ بەلگىسى قىلىشقاندى . مانا ئەمدى ئۇنىڭ زۇۋانى ئاڭلانمايدىغان بولدى . پەقەت مەزىن ئەزان ئېيتقاندا ، ئىككىنچى قېتىم ئورنىدىن

تۇرۇشىدۇ ، يېڭى بىر كۈنلۈك ھايات باشلىنىدۇ .

بۇ يېزىنىڭ ئىسمى ئاياغقۇم ، ئۆزىمۇ ئىسمىغا لايىق قۇملۇقنىڭ ئىچكىرىسىگە جايلاشقان . ھەممە يېرىنى نامراتچىلىق قاپلىغان بىر يېزا . بۇنداق بولۇشى ئاياغقۇمغا ئون سەككىز يېزىنى ئاتلاپ ، ئېرىقتىن سەل چوڭ ، ئۆستەڭدىن خېلى كىچىك بىر ئېقىن سۇ كېلىدۇ . بۇ يەرنىڭ ھەممە يېرى قۇمساڭغۇ ، سۇ دەپلا ئاغزىنى ئېچىپ تۇرىدۇ . قانچە سۇ كىرسىمۇ چۆيلىدا سۇ توختىمىغاندەك ، تەرەپ - تەرەپكە سىڭىپ ، ئۇچ يۇز تۇتۇندىن ئارتۇق ئاياغقۇملۇق-لارغا توخۇغا دان چاچقانچىلىكمۇ بولمايدۇ . بۇ يېزىدا ئادەملەرنىڭ پۇتلىرى يالىڭ بويى ئاياغ كۆرمەيدۇ . قاپقارا ، چاك - چاك ئېتىلغان قېلىن تېرىلەردىن ئوغرى تىكەنمۇ تېشىپ كىرەلمەيدۇ . ئاپتاپتا كۆيگەن ، بىر - بىرىدىن سۇرلۇك قارايغان يۇزلەردىن ، چوڭقۇر ئورا كۆزلەردىن قىلچە ئارامسىزلىنىش كۆرۈنمەيدۇ . ئاياغقۇملۇقلارنىڭ بالىلىرى يالىڭ بويى ئۇچىسىغا كىيىم كىيمەيدۇ ، ئۇلارنىڭ تومۇز ئاپتىپىدا پىشقان تېرىلىرى ئاتا - ئانىلىرىنىڭ يۇز - كۆزلىرىگە ئوخشاش ، مىس قازاندەك پارقىراپ تۇرىدۇ . توپ - توپ بولۇشۇپ يۇرگەن بالىلار يىراقتىن خۇددى قارا كۆتەكلەردەك كۆرۈنىدۇ . ئۇلارنىڭ پەقەت چىشلىرىلا ئاپئاق ، كۈلگەندە خۇددى كېۋەزلەردەك ئېچىلىپ ، كىشىگە يېقىملىق تۇيۇلىدۇ . ئەرلەرنىڭ چىرايىدىن قورقۇمسىزلىقى ، جاپاغا پىشىپ قاتقانلىقى ، ئەمما بوشاڭلىقىنىڭمۇ ئالامەتلىرى مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپلا تۇرىدۇ . بۇ يېزىنىڭ ئاياللىرى ئورۇق ، زىلۋا كۆرۈنگىنى بىلەن ، كۆكسى خېلىلا چوڭ كېلىدۇ ، زىلۋا بەدەنگە ئاياللىق سالاپەت بېغىشلايدۇ . قىزلىرى تولمۇ ئوماق كۆرۈنىدۇ . ئۇلارنىڭ قارا يۇزلىرىدىن ئادەمىرىنى جەلپ قىلغۇچى بىر خىل سېھرىي كۈچ ئۇرغۇپ تۇرىدۇ . تىنىق كۆزلىرىنىڭ بولسا ئېقى خەسىدەك ، ئۇزۇن ھەم قارا كىرپىكلىرى بولسا شۇنچە تەبىئىي بولۇپ ، ئېتىز قىرىدىكى تەكشى ئۆسكەن قىياقلاردەك سۈلكەتلىك . ئەرلەرنىڭ تولىسى پۇتۇن يازنى بىر قۇر كىيىم بىلەن چىقىرىدۇ ، بۇ كىيىملەرمۇ كۆك خالتا

كۆڭلەك ، ئاق شاپاق دوپپا ، ئېغى كەڭ ، پۇچقىق قىزلارنىڭ يۇپكىسىدەك كېلىدىغان ئازادە تامبالالار بولۇپ ، ياماقنىڭ تولىلىقىدىن رەختنىڭ ئەسلىي رەڭگىنىمۇ بىلىشكە بولمايدۇ . ياز بويى چاڭ ـ توزان ، تەرنىڭ دەستىدىن قېتىپ ، ئەيلەنمىگەن كالا تېرىسىدەك تاراقلاپ كېتىدۇ . ئاياللارنىڭ قول ئىلكىدە بارلىرىدا بولسا ، ئىككى ـ ئۈچ ئۈزۈن كۆڭلەك ، رومال ، بىر قانچە چىت تامبالالار بولىدۇ .

خالىتا كۆڭلەك ئۈستىدىن ھەرخىل يەكتەكلەرنى كىيىپ ، شەمبىزە بەلبېغىغا ئۈزۈن پىچقىنى ئېسىپ ، باشلىرىغا ئاق دوپپىنى كىيىپ ، قوللىرىنى قولاشتۇرغان ھالدا ، ئالدىغا ئېڭىشىپ مېڭىش بۇ يەردىكى ياش ـ قېرى ئەرلەرنىڭ مۇسۇلماندارچىلىقىنىڭ ئەنئەنىۋى نىزامى بولۇپ شەكىللەنگەن . كىمكى قەدىمىنى رۇسلاپ ، بېشىنى ئېگىز تۇتۇپ ماڭىدىكەن ، ئۇنىڭدىن ھاكاۋۇرلۇق ، مەنمەنلىك ، كۆپۈرلۈق ئۆتىدۇ ، جامائەتنىڭ نەزەرىدىن چۈشىدۇ . ئۇنىڭ بىلەن ، خۇدانىڭ نەزەرىدىن يېقىلىدۇ . ئىلگىرى باسمايدۇ ، بىر يېرى سۇنۇپ ، بوينى قاتلىشىپ ئۆلىدۇ . بۇنداقلارنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىش ساۋابلىق ئىش . شۇڭا ، ھەر كۈنى نامازدىن كېيىن ، سىم ساقال ئابدۇرېشىت ئىمام بىرقانچە ئۆيگە بوسۇغىدىن «بىسمىللا» دەپ ئاتلىمىغان ، ئاشنى «بىسمىللا» دەپ ئىچمىگەن ، چېچىنى ئۆستۇرۈۋالغان ، ساقال ـ بۇرۇتىنى ئېلىۋەتكەنلەر ، تولا كىيىم يەڭگۈشلەپ ، ياڭانچۇقلۇق قىلغانلارغا ، بىرەر بالىسىنى موللىغا تۇتۇپ بەرمىگەنلەرگە پەند ـ نەسىھەت قىلغىلى بارىدۇ . ئاۋۋال مەسچىتتە ئىمام ئاخۇنۇم ۋەز قىلىدۇ ، ئۇنىڭدىن كېيىن ، يۇكۇنۇپ ئولتۇرغان جامائەتنىڭ ئارىسىدىن بىرى ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئىككى قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ ، ئىجازەت سورايدۇ :

— ئىمام ئاخۇنۇم…

— خوش ، قېنى ، — دەيدۇ ئىمام ئاخۇنۇم .

— ماۋۇ ئوسمانكام كۆنچىنىڭ بالىسى داۋۇت ئاخۇن يېقىندىن بېرى سەل تاپتىن چىقىپ كەتكەندەك تۇرىدۇ . قارىسام ، چېچىنى

ئەمدى... بىر نېمىگە ئوخشاتسام سەت تۇرار ، بەكلا ئۆستۇرۇۋاپتۇ . تار بىر ئىشتان كىيىۋاپتۇ... ئاندىن... ئاندىن شەپكە كىيىۋاپتۇ . ئۇزى مۇسۇلمان بالىسى تۇرۇپ ، شۇنداق قىلسا بولامدۇ ؟... بۇنىڭغا بىر نېمە دېمەسەك ، ياش بالىلار نېمىنىڭ ياماق ، نېمىنىڭ ياخشىلىقىنى بىلمەيدۇ . ئاتا ـ ئانىلار ، ئەل ـ جامائەت نەسىھەت قىلايلى ! — دەيدۇ .

شۇ زامان ئىمامنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كېتىدۇ .

— بۇ تولىمۇ ياماق بوپتۇ . بۇ سۆز بەرھەق .

ھەممە جامائەت غۇدۇرىشىدۇ ، ئەتراپىغا قارىشىدۇ . ئۇلار داۋۇتنى مەسچىتتىن ئىزدىشىدۇ . بۇ يەردە ساقال ـ بۇرۇتنى ئالدۇرماسلىقنى ھەممە ئادەم تەشەببۇس قىلىدۇ . ساقال چىققاندىن كېيىن قويۇۋېتىش ئاللانىڭ سۇننىتى ، ساقال ئالدۇرسا ، چاچ قويسا ، شەپكە كىيسە ، ئاتا ـ ئانا ، قاربى ـ مولالىلارمۇ ، جامائەتمۇ خاپا . شۇڭا ياشلارنىڭ چىرايلىق ساقال ـ بۇرۇتلىرى چاڭگاك يۆگىشىپ ئۆسكەن بولىدۇ . ھەممەيلەن ئۇزۇن يەكتەك كىيىپ ، بەلباغ باغلاپ ، ئېشەك بىلەن ماڭىدۇ . قېرى بىلەن ياشنى پەرق ئېتىش تەس .

2

تومۇز ئېيىنىڭ سەھەر ۋاقتى سالقىن بولىدۇ . تۇنۇگۈنكى كۆيدۇرگۈچ ئاپتاپتا تونۇردەك قىزىپ قاينىاپ كەتكەن قۇم ئارىسىدىكى قازانغا ئوخشاش يېزا ئۇستىدىن كەچكىچە سۇس ھور كۆتۈرۈلگەنىدى . پۈتۈن يېزا كېچىچە سوۋۇپ ، سەھەردە ئىنتايىن سالقىن ھاۋاغا تولدى . قۇملۇقتىن يەنىلا ئىسسىقتا مايىل بىر خىل قۇرغاق شامال يولدا ئالدىراش مەسچىتكە قاراپ ماڭغان ئادەملەرنىڭ يۈزلىرىنى ، قېلىن ساقال ـ بۇرۇتلىرى ئارىسىدىكى دۇرۇت ئوقۇپ ماڭغان قۇرۇغان كالپۇكلىرىنى يۇمشاق سۈيۈپ ئۆتىدۇ . ئۇلار كېتىۋېتىپ ، قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ سالاملىرىنى ئىلىك ئېلىپ ،

قوللىرىنى ئىككى قوللاپ چىڭ سىقىپ ، يۇز - كۆزىگە سۇرتۇشۇپ ئۆتىدۇ . بىر - بىرىگە ئېگىلىشكەندە ، قېتىپ قالغان تەنلىرى تېخىمۇ ئېگىلىپ ، قاڭشارلىرى تىزلىرىغا تەگكۈدەك بولىدۇ .

ئاياغقۇمدا ئون قويى ، ئىككى كالىسى ، بىر ئېشەك ھارۋىسى ، بىر ئات ، بىر رادىئو ، تۆت تاغار بۇغداي ، ئالتە تاغار قوناق ئۈنى بار ئادەملەر باي سانىلىپ رويخەتكە پۇتۇلىدۇ . بۇ ئەمەلىيەتتە ھەربىر ئىنساندا بولۇشقا تېگىشلىك كۈندىلىك لازىمەتلىك بولسىمۇ ، بۇلار بۇ يەردە بايلىق ھېسابلىنىپ كېتىدۇ . بۇنداقلار ئاز تېپىلىدۇ . يازلىق بۇغداي خامىنى ئالغاندا ، ھەر چارەككە بىرمۇنچە زاكات ئايرىپ ، ئىمام ، قاري ، مەزىنگە بېرىلىدۇ . ئۇنىڭدىن ئاشقىنى ھۆكۈمەتنىڭ غەللىسى ، تاغاردا قالغىنى ئۆزىنىڭ بولىدۇ . چۈنكى مەھەللىگە ئېقىپ كېلىدىغان سۇ تايىنلىق بولۇپ ، سۇ ئاۋۇال سېكرېتارنىڭ ، ئاندىن كەنت باشلىقى ، ئەترەت باشلىقى ، مىراب ، بوغالتىر ، ئاندىن ئىمام ، قاري ، مەزىنلەرنىڭ يېرىگە قۇيۇلىدۇ .ئۇنىڭدىن كېيىن ، دېھقانلارغا نۆۋەت كېلىدۇ . بۇ چاغ سۇنىڭ نۆۋىتى قىستاپ كەتكەن بولغاچقا ، دېھقانلار ئۆستەڭ بېشىدا كېچە - كۈندۈزلەپ تۇنەيدۇ . ئۆستەڭ بېشى جېدەل ، قان ئېقىشلار ، يىغا - زارىلەر بىلەن تولىدۇ . ھەربىر ئېتىزغا قۇرۇق ئۇن سەپكەندە كەلسا سۇ كىرىدۇ ، قاغجىرىغان زىرائەتلەر ئەنە شۇنداق سۇغىرىلىدۇ . شۇنىڭ بىلەن ، بۇغدايلار بىر قېتىملىق كەنجى سۇيى بىلەن ، يەردىن بىر يېرىم غېرىچ ئاران كۆتۈرۈلۈپلا سارغىيىپ ، تەستە چىمەلتەكتەك باش چىقىرىپلا پىشىۋالىدۇ . بۇ دانلار خامان سورۇغاندا ، كۈچلۈك شامال بىلەنلا قوشۇلۇپ ئۇچۇپ كېتىدۇ . شۇڭا ، دېھقانلار شامال بەكرەك چىقىپ قالسا ، خامان سورۇمايدۇ .

ئاياغقۇملۇقلارنى باشقا كەنتلىكلەر نامرات دەيدۇ . ئەمما ، ئۇلارنىڭ بىر ئىشىدىن كارامەت ھېس قىلىشىپ ، ئاغزىلىرى ئېچىلىپلا قالدى . ئاياغقۇملۇقلار بىر كىيىمنى بىر يىل كىيىپ ، يالاڭ ئاياغ يۈرىدۇ . لېكىن توخۇ بېقىپ ، تۇخۇم سېتىپ يىغقان پۇللىرىغا ھەممىنى ھەيران قالدۇرۇپ ، قۇم ئۈستىگە بىر مەسچىت

سالدى . مەسچىت دەرۋازىسىنى بەش گەز كەڭلىكتە ، مۇنارنى ئون ئىككى گەز ئېگىز قىلىپ ، پىششىق خىشتا چىقاردى . ھەرخىل نەقىشلەرنى ئويدۇردى . ئاياغقۇم تارىخىدا ھېچكىم بىر تال پىششىق خىش ئىشلىتىپ باقمىغانىدى . مەسچىتنىڭ بەش مولۇق دائىرىدىكى تېمىنى قەشقەردىن پىششىق خىش ئەكىلىپ قوپاردى . ئەر ـ ئايال ، بالىلار ھەممىسى ساق ئۇچ يىل ھارغان ـ ئاچقانغا قارىماي ياسىدى . يىللار ، ئەسىرلەر داۋامىدا قاغجىراپ يانقان قۇم ئۇستىدە كۆمۈش ئايلىرى پارقىراپ تۇرغان ھەيۋەتلىك مەسچىت مۇنارىسى قەد كۆتۈردى . ھەممە يۇرتنىڭ جامائەتلىرى ئاياغقۇملۇقلارنىڭ كارامىتىگە بارىكاللا ئېيتىشتى ، مۇبارەكلەشتى ، بىر چاغلاردا داجىيدىن ئۆگەنگەندەك ، ھەممە جايلار ئاياغقۇملۇقلارنى ئۇلگە قىلىپ ، مەسچىتلىرىنى باشقىدىن ياساشقا كىرىشتى ، ئېگىزلەتتى ، خام خىشتا ياسىغان بولسا ، پىششىق خىشقا ئۆزگەرتتى ، سىدام بولسا ، سىرلاپ نەقىشلىدى . پۇقرالار يانلىرىدىن پۇل چىقىرىپ ، مۇلۇكلىرىنى پۇل قىلىپ ، مەسچىتكە تاپشۇردى . ئېتىز ئىشلىرىنى تاشلاپ ، ئاياغقۇملۇقلاردەك ، قەشقەرنىڭ زاۋۇت خىشلىرىنى ، بىناكارلىق ئۇستىلىرىنى ، نەققاشچىلارنى تەكلىپ قىلىپ ، مەسچىت ياساشقا كىرىشتى . كىشىلەر ئېڭىدا مەسچىتنىڭ كۆركەم بولۇش ـ بولماسلىقى شۇ يەرلىكلەرنىڭ ئىززەت ـ ئابرۇيى ، بايـلىقى ، مۇسۇلمانچىلىقىنىڭ چىڭلىقىنى ئايرىشنىڭ بەلگىسى بولدى . ئاياغقۇملۇقلار ئۆزلىرىنى پەخىرلىك ھېس قىلىشتى . ئۇلار كىمگىلا ئۇچرىسا ، پالانى يەرلىك بىزنى دوراپ ، پۇستانى يەردىن ئىلىمى چوڭ دامۇللامنى تەكلىپ قىلىپ ، مەسچىتى ئۇچۇن مەسلىھەت سوراشتى دەپ ، ئۆزلىرىنىڭ بۇ ئۇلۇغ ئىجادىيىتىدىن ماختىنىشتى ، ئۆزلىرىنىڭ نامرات بولسىمۇ ، مۇسۇلمانچىلىقتا ئۇستۇن تۇرىدىغانلىقىدىن ماختىنىشتى .

جىن چىراغىنىڭ ئاجىز نۇرى مېھراب يېنىدا ئولتۇرۇپ قۇرئان ئوقۇۋاتقان يوغان سەللىلىك ئابدۇرېشىت ئىمامنىڭ قارامتۇل چىرايىنى غۇۋا يورۇتۇپ تۇراتتى . ئۇنىڭ قىسىلغان كۆزلىرى

قولىدىكى ئۇلۇغ مۇقەددەس قۇرئانغا تىكىلگەن . ئېڭىكىدىكى شالاڭ بىر تۇتام ساقىلى ، جاۋغىيىنىڭ ئۈستىگىلا ئۇنۇپ قالغان بۇرۇتى ئاغزىنىڭ قىممرلىشىدىن تىترەپ تۇراتتى . كىشىلەر ئەسلىي بۇ ئادەمنى ئىماملىققا سايلىغىلى ئۇنىمىغان ، بىرىنچىدىن ، بۇ ئادەم كىتاب كۆيدۈرۈش يىللىرىدا ، ھۆكۈمەتنىڭ ئالدىدا مېڭىپ ، قۇرئان ، ھەپتىيەكلەرنى كۆيدۈرگەن . «نامراز ئىشى يوقنىڭ ، روزا ئېشى يوقنىڭ» دەپ ۋارقىراپ يۈرگەنىدى . ھەتتا ئىسيانچىلار بىلەن ئىچكى ئۆلكىلەرگە بارغاندا ، بىر زىياپەتتە بىر كاتتىباشنىڭ قولىنى ياندۇرماي ، ھاراق ئىچمىتۇ ، دېگەن گەپلەر تارقالغان . مانا مۇشۇ ئىشلار كىشىلەرنىڭ كاللىسىدىن ئۆتمەيدۇ ؛ ئىككىنچىدىن ، بۇ ئادەمنىڭ ساقىلىنىڭ تايىنى يوق . ئەمما سايلىماي ئامال بولمىدى . بىرى ، ئۇ كېيىنكى چاغلاردا ، بويىنغا قارا ئارغامچا سېلىپ ، پۇتۇن يۈرت ئالدىدا ھۆكۈرەپ يىغلاپ ، توۋا قىلىپ ، گۇناھىنى تىلەپ تۇرۇۋالدى ؛ يەنە بىرى ، ئۇ ئەپلەپ يۇرۇپ ، سىياسىي كېڭەشتىن مائاش يەيدىغان بولۇۋالدى ؛ ئۇچىنچىدىن ، ئابدۇرېشىت ئىمام ئاپاق خوجىنىڭ ئەۋلادى بولغىنى ئۈچۈن ، كىشىلەر ئاللا ئۈنىڭ ھەرقانچە ئېغىر گۇناھى بولسىمۇ ، كەچۈرۈم قىلىدۇ ، دەپ سايلىغانىدى . يېزا بويىچە بىرلا ئادەم ئۇنىڭغا باشتىن - ئاخىر ئوچۇق - ئاشكارا قارشى تۇرۇپ كەلدى . سايلىمىغانىنىڭ ئۈستىگە ، نامازنى ئايرىپ ، ئۆزى يالغۇز مەسچىتىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا ئوقۇيدۇ . ئوقۇپلا ، ئۇنىڭ تەپسىرلىرىگە قۇلاق سالماي چىقىپ كېتىدۇ . بۇ ئادەمنىڭ ئېتى مۇھەممەتئىمىن سەيدىن بولۇپ ، قىرىق ياشلارنىڭ چامىسىدا ، ۋېجىك ، قارا ساقال ، قارا قويۇق قاشلىق ، كۆزلىرىدىن بىر خىل تەلۋىلىك چىقىپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدۇ . جامائەت دەسلەپ ئۇنىڭغا ئۆچمەنلىك قىلدى ، نەسىھەت قىلىشتى ، ئەمما ئۇمۇ بوش كەلمىدى : «ئاللا ھەممە گۇناھنى مەغپىرەت قىلىدۇ ، ئەمما مۇناپىقنى كەچۈرمەيدۇ . سىلەر مۇناپىقنىڭ كەينىدە تۇرۇپ نامراز ئوقۇۋاتىسىلەر» دەيدۇ . خەق ھەر قېتىم ئۇنى كۆرگەندە ، بىر قېتىم غىق بولىدۇ . ئاخىر ئۇزاق

يللىق ئەنئەنە بويىچە : «ھەممىنى ئاللاغا تاپشۇردۇق ، ئاللادىن بۇيرۇقسىز قىل تەۋرىمەيدۇ . نىيىتىمىز پاك ئادەممىز ، ئاللا قوبۇل قىلار » دەپ ساددا كۆڭۈللىرى بىلەن ، ئىمامغا ئەگىشىپ ناماز ئوقۇيدۇ . ئۆزلىرى بىلىپ قىلىشقا چامى يېتمىدىغان ئىشلارنىمۇ ئاللاغا قويۇشىدۇ . مۇھەممەتئىمىن سەيدىن بۇ ئادەملەرنىڭ نادانلىقىغا ئەپسۇسلىنىدۇ . بىر تۇرۇپ كۈلۈپ كېتىدۇ ، يەنە بىر تۇرۇپ غەزىپى كېلىدۇ ، ھەممە ئادەم نامازدىن كېيىنلا ئاللاغا يېلىنىپ ، بالا ـ قازانى نېرى قىلىشنى ، تۆھمەتتىن ساقلاشنى ، بايلىق ، ئىنساپنى تىلىسە ، مۇھەممەتئىمىن سەيدىن ئۈپراپ بۇغدايدەك قالغان چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ تۇرۇپ :

— ئى ، ھەممىگە قادىر ئاللا ، يۇرتقا پاك ئىمام ، ۋىجدان ، دىيانەت بەرگەيسەن ! ئاشۇ تەمبەل ئەرلىرىڭنى لامزەللىلىكتىن ، غاپىللىقتىن ساقلىغايسەن ! بەدبىنىدە قۇرۇپ سېسىپ كېتىۋاتقان كۆچىنى ھالال ئىشلىتىشكە جۇرئەت ئەيلىگەيسەن ! — دەپ دۇئا قىلىدۇ ، جامائەت ئۇنىڭ نېمىدەپ دۇئا قىلغىنىدىن گۇمانلىنىشتى ، سوراشتى . ئاخىر بۇنىمۇ بىلىۋالدى ، بىلىپ ھەممىسى توۋا دەپ ياقىسىنى چىشلەپ كۈلۈشتى .

— مۇھەممەتئىمىن سەيدىن كارامەت خىسلەتلىك مۇسۇلمان ـ دە ! — دېيىشىدۇ ئۇلار . كۆڭۈللىرىدە ، ئۇنىڭ سۆزلىرىنىڭ توغرىلىقىغا ئىشەنسىمۇ ، بۇنى ئاللانىڭ راۋا كۆرۈشىگە ئىشەنمەيدۇ . چۈنكى ئىمامنىڭ ھەرقانداق تەپسىرىدە بۇنداق ئادەملەر «جوھۇت» ئاتىلاتتى . شۇنىڭ بىلەن ، جامائەت مۇھەممەتئىمىن سەيدىنىنىڭ تېگى ـ تەكتىدىن گۇمان قىلىشتى . ئەمما ئۇيغۇرلار ئىككى ئەجدادىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكىنىڭ كىملىكىنى بىلمەيدىغانلىقى سەۋەبىدىن ، ئۇنىڭ قايسى ئۇرۇقتىن ئىكەنلىكىنى ئايرىيالمىدى . راست جوھۇتمىدۇ دېسە ، ناماز ، روزىنى قازا قىلىپ باقمىغىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ ، بۇ مۇسۇلمان خۇدادىن باشقا ھېچىنىمگە ئېتىقاد قىلمايدۇ . ئۆزلىرىگە ئوخشاش خوجىلارغا مۇرىت ئەمەس . ئىشان دەپ قىزلىرىنى ھەدىيە قىلمايدۇ . ھەرقايسى

مازارلارغا بېرىپ ئۆلگەنلەرنىڭ ئەرۋاھىدىن بالا تىلىمەيدۇ . ئۇلار ئاخىر مۇھەممەتئىمىن سەيدىننى مېڭىسىنىڭ سۇيى بار مەلئۇنغا ، خىيالى بويىچە ئىش قىلىدىغانغا چىقىرىۋېتىشتى .

— ئىمام ئاخۇنۇم ، بامدات ۋاقتى بولدى ! — يېشى ئەللىككە بېرىپ قالغان سوپى مەزىن كانىيىنى قېقىپ قويۇپ ، ئىمامغا چەكسىز ھۆرمەت بىلەن دېدى . ئىمام قىسىلىپ كەتكەن كۆزلىرىنى تەستە ئاچتى ، باياتىن بېرى كىرگەن ھەربىر ئادەمگە قول بېرىپ ، سالامىنى قوبۇل قىلىپ ئولتۇرغانىدى . ئۇ جايىدىن قىمىر قىلماي قولىنى بېرىپ ئولتۇرغان بولسىمۇ ، خىلىلا ھالسىزلاندى ، بۇ كۆرۈشۈشلەردىن كۆڭلىدە بىزار بولسىمۇ ، جامائەتنىڭ ئۆزىنى تاۋاپ قىلىشىدىن ئىبارەت چەكسىز لەززەتنىڭ مېھرىدىن كېچەلمەيدۇ . شۇڭا ئۇ ئازابلارغا بەرداشلىق بېرىدۇ .

— مەزىناخۇنۇم ، قېنى ئەمىسە باشلىسىلا ، — دېدى ئىمام گېپىنى يىغىلىپ قالغان بەلغەمنى يۇتۇۋېتىپ . بۇ چاغدا ، مۇھەممەتئىمىن سەيدىن بامداتنى ئاللىقاچان ئوقۇپ بولغانىدى . مەزىن مېھراب تەكچىسىدىكى ساپال چىراغنى مەسچىتنىڭ شىمال تېمىغا ئېلىپ ماڭدى . ئۇزۇن تونىنىڭ پېشىدىن چىقىپ تۇرغان پۇتى يەرگە سېلىنغان بورىنى دىرىسلىتىپ دەسسەيتتى ، تاڭ خېلى سۇزۇلۇپ قالغان بولسىمۇ ، مەسچىت ئىچى تېخى تولۇق يورۇپ بولالمىغانىدى . ئۇ شىمال تامدىكى چوڭ چاقماق سىزىقلىق ئاق قەغەزنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى . ياي بولۇپ ئېگىلگەن بېشىنى سەل تۆزلەپ ، يۇقىرى كۆتۈردى ، قويىنىدىن قارا قەلەمنى چىقاردى . بىر - ئىككى قۇرۇق يۆتەلگەندىن كېيىن ، غاراڭ - غۇرۇڭ ئاۋازدا يوقلىما قىلىشقا باشلىدى . يېقىندىن بۇيان ، مەسچىتتە نامازغا يوقلىما قىلىش تۆزۈمى بەلگىلەندى . ئىمام كىم نامازغا كەلمىدى ، نېمە سەۋەبتىن كەلمىدى ، بۇنى سوراپ بىلىدۇ ، ئاغرىپ قالغان بولسا ، يوقلاپ بارىدۇ . مۇھەممەتئىمىن سەيدىن يوقلىمىدىن ئۆتۈپلا ، مەسچىتتىن چىقىپ كەتتى . ئىمام ئادىتى

بويىچە قىسىلغان كۆزلىرىنى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مىڭبىر قارغىش بىلەن تىكتى . يەنە بىر ئەلەم يۇتتى .

3

يېزىنىڭ ھەممە تەرىپىدە ئېگىز ـ پەس چوقچىيىپ تۇرغان قۇملۇقلار ، قۇملۇقلاردا پاكار يۇلغۇنلارنىڭ چېچىلىپ تۇرغان پۈپۈكلىرى توزنىڭ قۇيرۇقىدەك ساڭگىلىغان . خادا قومۇشلار سەھەرنىڭ سالقىن شامىلىدا بوش ئىرغاڭلاپ تۇرىدۇ ، قۇم باغرىلىرىدا پاكار قارا قومۇش ، يېشىل پىچانلار ، كۆك يانتاق ئۆسكەن . قۇرۇق توپا ئېقىپ تۇرغان ھارۋا يولىدىمۇ شۇنداق ، سالقىن شامال مورىلاردىن چىقىۋاتقان ئىسلارنى قۇملۇق ئۈستىدە ئۇچۇرۇپ يۈرىدۇ . يولنىڭ ئىككى قاسىنىدىكى پاكار شالاڭ بۇغدايلار سارغىيىپ كەتكەندى . يەر چاك ـ چاك يېرىلغان بولۇپ ، يېرىقلىرىدا ئۆمۈچۈك ، چېكەتكە ، چاشقانلار ئۇۋا سالغان ، قومۇش چىڭگىلىك بىسىپ كەتكەن يول بويىدىكى ئېرىقلار قىرىدىكى تېرەكلەرنىڭ تەڭگىدەك ياپراقلىرى تومۇز بولماي تۇرۇپ سارغىيىپ ، غازاڭغا ئايلىنىشقا باشلىغانىدى . يەردىن ئەمدى بېشىنى كۆتۈرۈپ ، يىگىلەپ قالغان زىرائەتلەر كىشىنىڭ روھىنى چۈشۈرىدۇ . قاغجىراپ كەتكەن قۇمساڭغۇ سېغىز توپىلىق يولدا قوي ، كالىلارنى ئەگەشتۈرگەن ئايالار ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ۋاڭ ـ چۇڭ سېلىشقان بالىلار ، ئىتلار چاك ـ توپا توزىتىپ ، يېزىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى سۆگەت بىلەن ئورالغان كۆلگە قاراپ ماڭدى . بۇ كۆل ئانچە چوڭ بولمىسىمۇ ، كولانغىنغا ئاتمىش يىلدىن ئاشقانىدى . ئۇنى قاسىم باپكار دېگەن ئادەم كولاتقان بولغاچقا ، كىشىلەر بۇ كۆلنى «باپكارنىڭ كۆلى» دەپ ئاتىشاتتى . بۇ يېزىنى كۆكلىتىپ تۇرغان پەقەتلا مۇشۇ باپكارنىڭ كۆلى ئىدى . كۆلنىڭ تېگى چوڭقۇر بولغاچقا سۇيى قۇرۇمايدۇ . كۆلدە قويۇق خادا قومۇشلار ، لەش ، جامكا ئۆسكەن . يۇمران ئىنچىكە

يوپۇرماقلىق سۇ ئۆسۈملۈكى ئاربىسىدا ، ئۇششاق قىزىل قۇرتلار ، قۇمچاقلار توپ - توپ بولۇشۇپ ئۇزۇشۇپ يۈرۈشىدۇ . تىكەنلىك ، چاققان ، ياپىلاق ناۋات رەڭ كېپىنەكسىمان بىرخىل قۇرت ئىنچىكە كالتە بۇرۇتىنى قىمىرلىتىپ ، قانىتىنى بىر كېرىپ ، بىر يېغىپ تۆگۈلۈپ ئۇزمەكتە . پوقىقى لىپىلداپ تۇرغان قىبرى چار پاقىلار قول - پۇتلىرىنى سەت كېرىشىپ ، بىردە قىرغاقتا ، بىردە كۆلچەكتىكى ئوتتۇرىسىغا قاراپ ئۇزۇشۇپ ، جامكىلارنى چالغىتىپ يۈرۈشەتتى . كۆلدىن چىقىۋاتقان نەم پۇراق پۈتۈن يېزا بويىچە مۇشۇ كۆل بويىدىلا سالقىن ھاۋا پەيدا قىلغاندى . يېزا بويىچە ، مۇشۇ كۆل بويىدىكى قېرى سۆگەتلەرنىڭ ياپراقلىرىلا قارامتۇل ، يېشىل ياشىرىپ تۇرىدۇ . ئۇنىڭدىن ئوتتۇز قەدەم نېرىدىكى ئۆرۈك ، شاپتۇللارنىڭ يوپۇرماقلىرى ساپسېرىق بولۇپ پۈرلىشىپ قۇرۇپ كەتكەنىدى . ھەر يىلقىدەك ، ھازىرمۇ سۇ ئازىيىپ ، كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر كۆلچەك پەيدا بولغان . كۆلچەكتە جامكا ، قومۇش ، قۇرت ، قۇمچاق ، پاقىلار مەغىلداپ كەتكەنىدى . ئەتىگەندە ، كۆلنىڭ بويى بازار بولۇپ كەتتى . كالا ، قويلار كۆل ئىچىگە چۈشۈپ ، سۈنى كۆرۈپ ، مەرەپ ، مۆرەشكىلى تۇردى . قېرى سۆگەتكە باغلانغان ئېشەكلەر بىر - بىرىنى كۆرۈپ ، سۇغا ئالدىراپ ، خىتىلدىشىپ ھاڭراشقىلى تۇردى . يالىڭاچ بالىلار بىر - بىرىنى قوغلىشىپ چۈرقىراشقا باشلىدى . بەزىسى قويلىرىنى قوغلاپ يۈرۈشەتتى . ئاياللار كۆل بويىدىن پۈت قويغۇدەك يەرنى ئىگىلەپ ، نوگايدا سۇ ئېلىپ ، چېلەك ، قاپاقلىرىغا قۇيغىلى باشلىدى . بالىلار ئۇلاغلىرىنى سۇغىراتتى . كېيىن كەلگەنلەر نۆۋەت كەلگۈچە پاراڭ سېلىشىپ قارىشىپ تۇراتتى .

— بۇ يىلزە ، سۇ بۇلتۇرقىدىنمۇ قىس بولدىمۇ دەيمەن ، خۇدايىم ، — دېدى ھەلىمخان قاپاقنى يەرگە قويۇۋېتىپ ، ئۇ داستىخاننى قولتۇقىغا قىسقاندا ، يىرتىق كۆڭلەك ئىچىدىكى كۆكسى لىغىرلاپ كەتتى . ھەلىمخان ئوتتۇزدىن ئاشقان جۇۋان ئىدى ، ئۇ ئانچە چىرايلىق ئەمەس ئىدى . شۇنىڭغا باقماي ، داۋاملىق قېشىغا

دەمدەك ئوسما قويۇپ ، ئەرلەرنى ئۆزىگە بەكرەك قارىتىشتىن لەززەتلىنىپ يۈرىدىغان چوكان ئىدى .

— شۇنداق بولمامتىكى ئەمىسە ، بۇلتۇر مۇنداق چاغدا كۆلدە لىق سۇ بار ئىدى ، مۇنداق ئۆچىرەت تۇرۇپ كەتمەيتتۇق . كۆلدە ھاشاراتلارمۇ ئاز ئىدى ، بۇ يىل نېمە بولۇپ كەتتى ؟ بۇلتۇر ھەممە ئادەم بۇغداينىڭ كەنجە سۈيىنى قىر چۆكۈرۈپ قاندۇرۇپ قويۇۋالغان ، بۇغدايمۇ ئوخشىغان ، ئۆرۈك ، ئالمىمۇ خېلى سۇلۇق پىشقان . بۇ يىل خۇدا ئۇردى بىزنى ! — دېدى قىرىقلارغا بېرىپ قالغان ئايشەمخان قۇرۇغان كالپۇكىنى يالاپ قويۇپ .

— بۇلتۇر بۇغداينى بىر قېتىم بولسىمۇ قاندۇرۇپ سۇغارغاچقا ، بۇغداينىڭ بويى تىزغا كەلگۈدەك ئۆسۈپ ، دان تۇتۇپ پىشقان . بۇ يىل يەردىن بىر غېرىچ كۆتۈرۈلۈپلا ، باش تارتىپ پىشىۋالدى . مەن بۇلتۇر غەللىگە ھۆددە يەرنىڭ بۇغدىيىنى چىقىشتۇرۇپ بولالماي ، قالدۇرۇق يەرنىڭ بۇغدىيىنى قوشۇپ ئۆتكۈزدۇم . بىر قوي سېتىپ ، يېگىلى بۇغداي ئالدىم . كېيىن ۋەزىپىسىگە بولسا موزاينى ساتتىم ، ئەمدى بۇ يىل قانداق قىلىشىپ كېتەرمىزكىن ـ تاڭ ؟ — دېدى ھېزىمخان ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ . ياخشى يېرى ، ئاياغقۇملۇقلارنىڭ چارۋىسى ئاينىپ بارماقتا ئىدى . شۇڭا ھەرىيلى قويدىن نەچچىنى سېتىپ ئاشلىق ئېلىشىدۇ . ئەمما ئۆزلىرى يىل بويى تۆت سەر ماي ، بىرەر جاڭ گۆش يېمەي ئۆتۈپ كېتىۋېرىدۇ .

— بۇ يىلمۇ يېزا باشلىقى ، مىرابلارغا يېگۈزگەن قوي ، بەرگەن ياغاچ ئاز ئەمەس ، — دېدى بىر موماي ئەسنەپ تۇرۇپ .

— ھامان بولىدىغان ئىش بولدى . ھۆكۈمەت بۇ يىل غەللىسىنى كېمەيتەر ؟ ئەمما ـ زە ، دەرەخلەر قۇرۇپ كەتسە ، قانداق قىلارمىز ؟ ئەڭ يامىنى ، بىز ئۇسۇزلۇقتىن ئۆلمىسەك بولاتتىغۇ !— دېدى ھەمشىرىخان . بۇ ئايال يېشى قىرىقلارغا تاقاپ قالغان ، جاچلىرىغا ئاق ئارىلىغان زىۋال بويلۇق ئايال ئىدى . ئۇنىڭ بۇرۇن گۈزەل ئىكەنلىكىگە ھېلىمۇ گۇۋاھلىق بېرىپ تۇرغان

ئـــنـچىكە ئەگمە قاشلىرى بىلەن قاپقارا ، چوڭقۇر كۆزلىرىدىن جـاپـاكـەش ، بـاغـرى يۇمشاق ، ساددا ئايال ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى . ئۇ كېيىن قالغانلار قاتارىدا ، قولىدا ياغاچ سوغىنى تۇتۇپ تۇراتتى . ئۇنىڭ كەينىدە ، ئانىسىغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىغان ، ئون ئالتە ياشلىق ، قارا قۇمچاق ، ئېڭىكى ئۇزۇن ، ئاغزى كىچىك ، ئاستىنقى لېۋى قىزىرىپ پىشقان مۇناقىدەك سۇزۇلۇپ چۇشكەن ئوماق قىز نۇسرەت كونا داستىخان بىلەن قاپاقنى تۇتۇپ تۇراتتى . ئۇنىڭ قايرىما كىرپىكلىرى ، قاپقارا كۆزلىرى ، كەڭ پېشانىسىدىن ئـادەمـنـى مـەھلىيا قىلغۇچى نۇر يېغىپ تۇراتتى . زىلۇا بويىغا چـىـپـىـدە كـەلگەن ناۋات رەڭ چىت كۆڭلىكى ئۇنى پەرىدەك نازاكەتلىك كۆرسىتەتتى . قاپقارا تىنىق كۆزلىرى ئاياللار بەس - بەستە سۇ ئۇسۇۋاتقان كۆلچەككە تىكىلگەنىدى . نوگايلار توختىماي كـۆلـچـەككە پاتۇرۇلىدۇ . جامكا ، لوجىلەر توختىماي چالغىپ ، سۇزۇك سۇنى داۋالغۇتۇپ تۇرىدۇ . قۇرتلار شۇنچە كۆپكى ، خۇددى كـۆلـچـەكـكـە رەڭلىك گازىرلارنى چېچىۋەتكەندەك قىمىرلىشىپ يۇرىشىدۇ . سۇ تېگىدە كۆرۈنۈپ تۇرغان قومۇش كۆتىكى قاپقارا سېسىغان ، ئۇنىڭدا پاقا ياپىرىقىدەك بىرخىل بۇزغۇن لەشلەر سۇ بـىلەن تەڭ تەۋرەپ لىپىلداپ تۇرىدۇ . نۇسرەتنىڭ دائىم مۇشۇ كۆلچەكنى كۆرسە كۆڭلى ئېلىشىدۇ . سېسىق جامكا تېتىيدىغان لاۋزا سۇ ، كۆلدە ئۇزۇن قومۇش جامكىلار كۆپ . كۆلگە يىل بويى سـۇ كـىـرمـىـسـمـۇ سۇيى تۇگىمەيدۇ . چوڭلار ئاشۇ جامكىنىڭ بـولغىنىدىن سۇ سىڭىپ كەتمەيدۇ ، دېيىشىدۇ . ئىشقىلىپ قۇم تـونـۇرى ئـىـچـىـدە تۇرۇۋاتقان مەھەللىنى مۇشۇ پاسكىنا كۆل تـوزىـتـىـۋەتـمـەي ساقلاپ كېلىـۋاتىدۇ . ئۇ ئادەملەرنىڭمۇ ، ھايۋانلارنىڭمۇ ، ئوت - چۆپ ، دەل - دەرەخلەرنىڭمۇ ئۇسۇزلۇقىنى قاندۇرىدۇ . يىل بويى بىكار يۇرىدىغان ئىتلارمۇ قۇملۇقتا كىرپە ، قىرغاۋۇل تۇتۇپ يەپ ، ئىچى قىزىپ كەتسە ، ئۇزۇن تىللىرىنى چىقىرىپ ، كۆل سۇيىنى راھەتلىنىپ ئىچىدۇ . نۇسرەتنىڭ يادىغا مـۇشۇ ئىش چۇشسىلا ، كۆڭلى ئېلىشىدۇ ، بىر قېتىم ئۇ چوڭ

دادىسىدىن سورىدى :

— ھالال ، ھارام دەپ ئايرىيدىكەنمىزىۋ ، باپكارنىڭ كۆلىدىن بىزمۇ سۇ ئىچىدىكەنمىز ، ئىت ، ئېشەكمۇ ، قۇرت ـ قۇمچاقلارمۇ سۇ ئىچىدىكەن . كۆلدىن يەنە بىرنى كولىساق ، بىرىدە ھايۋانلار ، بىرىدە ئادەملەر سۇ ئىچسە بولمامدۇ ؟

ھارۇن بوۋاي قىزىل جىيەك ، كىرپىكسىز ، چاپاق كۆزىنى ھايرانلىق بىلەن نەۋرە قىزىغا تىكتى . كىرلەشكەن ساقىلىدىكى چاپلىشىپ قالغان نان ئۇۋاقلىرىنى ئالىقىنىغا ئاستا سىيرىپ چۈشۈرۈپ كاپ ئەتكەندىن كېيىن ، خۇشياقماسلىق بىلەن جاۋاب بەردى :

— سەن گۆدەك ـ تە ، بالام . كۆلدە شەك يوق ، كۆلگە شەك كەلتۈرسەك ، كۈپۈرلۈق بولىدۇ . خۇدا مۇشۇ يۇرتقا بەرگەن رىزقى ـ نېسىۋىنى ھەممە جان ـ جانىۋارلارغا تەڭ بەرگەن ، بىرد-ىنىڭ رىزقىنى بىرى يېيەلمەيدۇ . خەق باشقا يەرگە كۆل كولاپ باققان ، ئەمما سۇ تۈرمىدى . خۇدا ئاشۇ باپكارنىڭ كۆلىگىلا بىز ئاياغقۇملۇقلارنىڭ رىزقىنى چاچقان .

ئاياغقۇمدا تاملىرى قۇشقاچ پوقلىرى بىلەن تولغان ، ئەتراپىنى قومۇش باسقان چوڭ بىر ئۆي بار . ئۆي ئىچىگە تۆت قاتار سىڭايان سۇنۇق ئۇرۇندۇقلار تىزىلغان . بۇ ئۆيدە بىرىنچى سىنىپتىن بەشىنچى سىنىپقىچە بولغان ئوقۇغۇچىلار ئوقۇيدۇ . ھەر سىنىپقا بەشتىن ئالتىگىچە بالا تەۋە . بىر مۇئەللىم ئەتىگىنى ئاش ۋاقتىدا كونا ۋېلىسىپىتتە كېلىپ ، پېشىنگىچە دەرس ئۆتۈپ ، بالىلارنى قويۇۋېتىپ كېتىدۇ . ئاشۇ مەكتىى قىزىل ، سىرىق چاچ ، كۆكۈش كۆزلۈك مۇئەللىم سۇدانغا سۇ قاچىلاپ كېلىدۇ ، ئاياغقۇمنىڭ سۇيىنى ئىچمەيدۇ . بالىلار ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆگەتكىنى بويىچە :

— خانىم ، ئەقىل دېگەن ئادەمنىڭ ھەممە يېرىدە يۈگۈرۈپ يۈرەمدۇ ؟ ئەقىلگە ھېچنېمە يوقمامدۇ ؟ سۇ ئەكېلىپ قىينالغۇچە ، باپكارنىڭ كۆلىنىڭ سۇيىنى ئىچىۋەرسىلە ، ئاياغقۇمدا ئىشتىنىنى سەللە قىلىپ يۆگەپ مەسچىتكە كىرگەن ئادەم يوق ، —

دېيىشەتتى ، ئەمما مۇئەللىم كۆلۈپ قويۇپ گەپ قىلمايتتى . نۇسرەت شۇ خانىمنىڭ سۇدىنىدىن بىر قېتىم سۇ ئىچكەندىن باشلاپلا ، ئۆيدىكى سۇنى ئىچكىلى ، تاماقنى يېگىلى ئۇنىمايدىغان بولۇۋالدى . تاماققا قارىسا ، چۆپلەر كۆزنىگە قۇرت ـ قۇمچاقلاردەك كۆرۈنىدۇ . دادىسى مۇھەممەتئىمىن سەيدىن ئۇنىڭغا بەك ئامراق ، ئۇ كەنت سېكرىتارى ، كەنت باشلىقى ، ئابدۇرېشىت ئىمامنىڭ ئۆيىگە ھارۋىدا ھەر كۈنى سۇ توشۇيدىغان ياسىن مەدەكتىن بىر نەچچە قېتىم تۇخۇمغا سۇ تېگىشتى . ئەمما تېگىشۈەرگىلى بولمىدى . ئۆينىڭ ئەھۋالىنى نۇسرەتمۇ بىلىدۇ ، ئۆزىدىن باشقا ، يالىڭاچ ئۆينايدىغان بەش ئۈكىسى بار ، توخۇنىڭ تۇخۇمى چىراغ يېغى بىلەن تۇگمەننىڭ غەللىسىگە ، مەسچىت سېلىقىغا ئاران ئۈلگۈرىدۇ . شۇڭا يەنىلا مۇشۇ سۇنى ئىچمەي ئامال يوق . ئېھ ، قۇرتلاپ كەتكەن كۆلچەك ، ئىسىت بېچارە كىشىلەر !...

نۇسرەتنىڭ بىقىنىنى بىرى يېنىك چىمداپ خىيالىنى بۆلۈۋەتتى . ئۇ سەل ئاچچىقلاپ يانغا قاراپ قويدى . يېنىغا دوستى ھاشىرخان كەلگەنىدى . ئۇ نۇسرەتتىن بىر ياش كىچىك ، ماڭلاي چېچىنى چىرايلىق تاراپ تەكشى قىرقىپ قويۇۋالىدىغان قارىقۇمچاق ، يۇمىلاق يۈز قىز ئىدى .

— قاچان كەلدىڭ ؟ ئۇخلاپ قاپسەن ـ ھە ؟ — سورىدى نۇسرەت .

— ياق ئۇخلاپ قالمىدىم .

— يىغلاپسەنغۇ ؟ — نۇسرەت دوستىنىڭ قىزىرىپ ئىششىغان قاپاقلىرىغا قاراپ سورىدى .

ھاشىرخان بىلەن نۇسرەت ئىككىنچى سىنىپقىچە بىللە ئوقۇپ ، كېيىن مەكتەپتىن ئايرىلىپ موللىدا ئوقۇغان ساۋاقداشلار ئىدى .

— ئاناڭ ئۇردىمۇ ؟

ئۇلارغا ھېچكىم دىققەت قىلمايتتى ، ھەممە ئۆز ئىشى بىلەن ئىدى . ئەتراپ ۋارقىراش ، كۆلۈشمەك ، تىللاشماق ، قوي ـ

كالىلارنىڭ مۆرەشلىرى بىلەن تولغاندى .
— مەشىلدىماي گەپ قىلە ، داداڭ ئۇردىمۇ ئەمىسە ؟
هاشىرخان بارغانچە ئۆكسۈپ يىغلاشقا باشلىدى .
— سەل تۇرۇپ قۇمنىڭ كەينىگە ئۆتكىن ، دەپ بېرىمەن .
— هازىر دېسەڭ بولمامدۇ ؟
— ياق ، — دېدى هاشىرخان ۋە ئېشەك بىلەن كالىنى باشقۇرالماي ئاچىسىنى تىللاپ ، يىغلاۋاتقان ئىنىسىنىڭ قېشىغا كەتتى .

4

تومۇزنىڭ كۆيدۈرگۈچ ئاپتىپى ئېغىر ئۇيقۇدا ياتقان قۇملۇقنىڭ سۈس كۈل رەڭ دۈمبىسىدىن قۇرغاق هور چىقارماقتا ئىدى . قۇمدا ئۆسكەن ئېگىز خادا قومۇشلارنىڭ قۇلاقلىرى يۇمىلاقلىشىپ پۈرلىشىپ كەتكەن . يۇلغۇننىڭ يېشىل ياپراقلىرى سالپىيىپ قالغانىدى . قومۇشلۇقتا دىكىلداپ ئوت ـ چۆپ يەيدىغان توشقانلارمۇ ئورەكلەرگە كىرىۋېلىپ ، قومۇشنىڭ يىلتىزىنى غاجىلاپ ئۈسسۈزلۇقىنى قاندۇرۇشقا مەجبۇر بولدى . يىراقتىن ئىچى قىزىپ تۇرالمىغان تۈلكىنىڭ هۇۋلاشلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ . ئۇچار قاناتلار سولىشىپ كەتكەن تېرەك ، ئۇجمىلىكلەرگە ، جىگدىلەرنىڭ سايىسىگە يوشۇرۇنۇۋالدى . پەقەت كېلەلا قۇملۇقنىڭ تازا قىزىغان يەرلىرىدە ئايئاق قورساقلىرىنى كۈنگە قاقلاپ راهەتلىنىپ ئۇيقۇغا كەتكەنىدى . قىزىل بىقىن پاتمىچۇقلار قۇياشقا قاراپ ئاغزىنى ئېچىپ هاسىرايدۇ .

هاشىرخان قۇملۇقنىڭ كەينىدىكى جىگدىلىكتە قومۇش باسقان چىغىر يولغا قاراپ قويۇپ يېلىم ئالماقتا ئىدى . ئۇنىڭ يۈزلىرىدىن تەر تەپچىپ تۇرسىمۇ ، ئەمما ۋۇجۇدى مۇزلاپ كېتىۋاتاتتى . قورقۇش ۋە قىزىقىش هېسسىياتى بىردە كۆتۈرۈلسە ، بىردە پەسىيەتتى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا پۈرلىشىپ ساڭگىلىغان لەش

قاپاقلار ، خۇنى كەتكەن سۇرلۇك كۆزلەر ، سالپايغان قورۇق يۈز ، مىنگەش قورۇقلار بىلەن تولغان قاغا جىگدىسىنىك يىلتىزىدەك بويۇن ، چاڭگىدەك ساقال ئارىسىدىكى كۆپكۆك قۇرۇق كالپۇك كېلەتتى .

هارۋا يولىدا نۇسرەت پەيدا بولدى . ئۇنىڭ ئوشۇقىغا چۈشكەن ناۋات رەڭ چىت كۆڭلىكى پاكار قومۇشلار ئۇستىدە ئاق قۇنىڭ قانىتىدەك يېيىلىپ كېلىۋاتاتتى . هاشىرخان يۈگۈرۈپ بېرىپ ئۇنى چىڭ قۇچاقلىۋېلىپ يىغلاپ كەتتى . كۆز ياشلىرى بىردەمدىلا ئۇنىڭ يۇمىلاق قارامتۇل مەڭزلىرىنى پارقىرىتىۋەتتى .

نۇسرەت بېشىدىكى يىپ ياغلىقىنى يېشىۋېلىپ ، ئۇنىڭ ياشلىرىنى سۇرتتى .

— چىققىلى خېلى بولدىمۇ ؟ — سورىدى نۇسرەت .

— هەئە ، نېمانداق چىقىپ بولالمايسەن ؟

— ئانام نەگە بارسەن ، دەپ چىققىلى قويماي كاشال قىلدى ، مەن هاشىرخان بىلەن يېلىم ئالمىز دېيىشىپ قويغان دەپ ، ئاران تەستە چىقتىم . هە ، نېمە بالا بولدى ؟

— ئۇچ كۈندىن بۇيان مېنى ئەرگە بېرىمىز ، دەپ بېشىمنى ئوچاق ئېتىۋەتتى .

— ئۇھ ، ۋايجان مۇشۇ گەپمىدى ؟ مەن تېخى داداڭ ئاناڭنى قويۇۋېتىمەن دەپ يەنە دۇمبالاپ هەيدىۋەتكەن ئوخشايدۇ دەپ ، قورقۇپ كېتىپتىمەن . ئەرگە بېرىمىز دېسە مۇشۇنچىۋالا بولۇپ كەتتىڭما ؟ يىغلىساڭمۇ ، كۈلسەڭمۇ ، هامان بىزنى ئەرگە بېرىشىدۇ ، مېنىمۇ شۇنداق دەپ يۈرۈشىدۇ . كىمگە بېرەركىن ـ تاڭ ؟ سېنى كىمگە بېرىدىكەن ؟

ئىككىسى يېتىلىشىپ بىر قېرى جىگدىنىڭ تۈۋىگە كېلىپ ، قۇمساڭغۇ يۇمشاق توپىغا ئولتۇرۇشتى .

— ئەرگە بەرسىغۇ مەيلىدى ، لېكىن مېنى ئابدۇرېشىت ئىمامغا دۇئا قىلدۇرىمىز دەيدۇ ، — دېدى هاشىرخان .

— ئەمدى ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئالمىغان سېنىڭ داداڭ بىلەن

ئاناڭ قاپتۇمۇ؟ يا ئۆلمىدى ئۇ ئوغرى، — دېدى نۇسرەت قۇمغا قولىنى پاتۇرۇپ.

— قانچە كۈنلۈك ئالىدىكەن؟

— ئۈچ كۈنلۈك دەيدۇ. مەن يىغلاپ ئۇنمىسام، دادام «گېپىمگە كىرمىسەڭ سەندەك قىزنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىمەن» دەيدۇ. ئانام: «ئابدۇرېشىت ئىمام خوجا ئەۋلادى، ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئالغانلار ئوبدان كۆكلەپ كېتىۋاتىدۇ، ئۇ دۇنيالمقىمۇ ئوبدان بولىدۇ» دەيدۇ. ئاخۇنۇم ئۇلارغا: «هاشىرخاننى پەقەت ئۈچ كۈنلا نىكاهىمدا تۇتسام، تالاق قىلىۋېتىمەن» دەپتۇمىش. هۆكۈمەت بۇنداق ئىشنىڭ بەك چىڭ سورىقىنى قىلىدىغان ئوخشايدۇ، شۇڭا داۋراڭ قىلمايلى، دەيدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇزۇنغا قالماي لايىقىدا بىرىگە چوكان تويۇڭنى قىلىپ بېرىۋېتىمىز، دەيدۇ.

— سەن نېمە دېدىڭ؟

— مەن ئۇنىمىدىم. ئۇنىمىسام، ئۇچ كۈنلۈككە توشقان تېرىسىمۇ چىدايدۇ، ئۇ سېنى تىرىك يۇتۇۋېتىدىغان يالماۋۇز ئەمەس، ئۈچ كۈندىن كېيىن قويۇۋېتىدۇ، دەپ تۇرۇۋالدى. يىغلىدىم شۇ، يىغلىسامۇ قانداق قىلىمەن؟

نۇسرەت هاشىرخاننىڭ ئاغزىغا قارايلا قالدى.

— سېنىڭ داداڭدەك دادا نەدە بارىكىن؟ — دېدى هاشىرخان ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، — سەن داداڭغا دەپ باق، دادامغا نەسـەهەت قىلىپ قويسۇن، مەن بەك قورقۇپ كېتىۋاتىمەن.

— مەن دادامغا دېيەلمەيمەن، ئانامغا دەي، ئانام دادامغا دېسۇن، كەچتە ئەكېتىدۇ دېدىڭمۇ؟

— هەئە، كەچكىچە دەپ باقسۇن، سېنىڭ ئاچاڭ ياكى سىڭلىڭ بولۇپ قالغان بولسام، بېشىمغا بۇ كۈنمۇ كەلمەسكەن.

نۇسرەتتە ئۆز دادىسىدىن پەخىرلىنىش هېسسىياتى تۇنجى قېتىم پەيدا بولدى. ئۆتكەن يىلى ئىمامنىڭ بىر غالچىسى مۇھەممەتئىمىن سەيدىنگە نۇسرەتنى ئابدۇرېشىت ئىمامغا دۇئا

قىلدۇرۇش توغرىسىدا يوشۇرۇنچە تەكلىپ بەرگەندە ، مۇھەممەتئىمىن سەيدىن ئۇنى تىللاپ ، ئاغزى - بۇرنىغچە تويغۇزۇپ قويدى . ئابدۇرېشىت ئىمامنىڭ مۇرىتلىرى ئۇنى يامان كۆردى ، قارغاشتى . ئۇ چاغلاردا نۇسرەتكە بۇ ئىش قىزىق بىر ئويۇندەكلا كۆرۈنگەن ، كۇلۇپ ئۆتكۈزۈۋېتكەنىدى ، ھازىر بولسا گويا ئۆزىنى دۇنيا قىلدۇرۇۋېتىدىغاندەك قورقۇنچلۇق بىر ھېسسىيات ئۇنى چۇلغىۋالدى . ئەينى چاغدا ئۆز بېشىغا كەلگەندە نېمىشقا ھازىرقىدەك قورقمىغانلىقىغا ھەيران قالدى .

پېشىندىن كېيىن ، مۇھەممەتئىمىن سەيدىن ئەمەت كۆنچىنىڭ ئۆيىگە كەلدى . كۆنچىنىڭ ئۆيى يېزىنىڭ قىبلە تەرىپىدىكى ئىككى قاۋم دۆڭلىكىڭ قىسلىچىقىدىكى يەردە ئىدى . ئۆينىڭ ئەتراپىغا چۆرگىلىتىپ قاغا جىگدە قويۇلغان بولۇپ ، جىگدىلەرگە چىرماشقان چىگگىلىك ، ياۋا قۇلماق پىلەكلىرى ، ئۆينىڭ تاملىرىغا يامىشىپ كەتكەن كاۋا پىلەكلىرى ئاللىقاچان قۇرۇپ كېتىپ ، ئەمدىلا قوش مۇشتۇمىك بولغان كاۋىلار چىگىلگەن پېتى دوڭغىيىپ چىقىپ قالغانىدى . مۇھەممەتئىمىن سەيدىنىڭ بۇرنىغا يىراقتىنلا پولۇنىڭ مەززىلىك ھىدى ئۇرۇلدى .

بەش كۈچۈكىنى ئەگەشتۈرگەن ئالا قانجۇق قاۋاپ - قاۋاپ ئارقىغا قاچتى . مۇھەممەتئىمىن سەيدىن ئەگۈنچەك دەرۋازىدىن كىرگەندە ، ئەمەت كۆنچى تەرلەپ - پىشىپ ، لەمپىنىڭ ئەگرى سوقۇمىغا ئېسىلغان ئوغلاقنىڭ ئىچ - قارنىنى ئېلىۋاتقانىدى . خوتۇنى ئوچاقتىكى داڭقاندا پولۇنى دۈملەش ئۈچۈن پايپېتەك بولۇپ يۈرگەنىدى . ئەمەت كۆنچىنىڭ مۇھەممەتئىمىن سەيدىننى كۆرۈش بىلەنلا ئەرۋاھى ئۇچتى .

— مۇھەممەت باي نېمىدەپ كەلدىكىلار ؟ — دېدى ئەمەت كۆنچى قولىغا چاپلىشىپ قالغان ئوغلاقنىڭ ئىچ يېغىنى ئاغزىغا سېلىپ چاينىاپ ، ئۇنىڭ ئاۋازى شۇنداق قوپال ھەم تەھدىتلىك ئىدى . مۇھەممەتئىمىن سەيدىن پەرۋا قىلمىغان ھالدا ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى . قويۇق قاشلىرى ئارىسىدىكى بۆرتۈپ چىققان چوڭقۇر

خەنجەر ئىزدەك قورۇق نەيزە ئوچىدەك ئوزاردى .

— سەن بىلىسەن كۆنچى ئەۋلادى ، مەن يۇرتتا ھازىرغىچە ھېچكىمنىڭ ھېچقانداق ئىشىغا ئارىلاشمايلا كېلىۋاتىمەن . توي - تۆكۈنگە قىچقارسا بارىمەن ، ئۆلۈم - يېتىمگە بارىمەن . ئەمما كىم نېمە ئىش قىلسا لام دېمەيمەن . پەقەت خۇدادىن بەندىلەرنىڭ كۆڭلىگە ئىنساپ تىلەپ كەلدىم . بۇگۈن كۆڭلۈم تارتىپ ساڭا ئىككى شىڭگىل گەپ قىلاي دەپ كەلدىم ، ئەمەت باي ، سەن ئەخمەق بولما ، قوي بۇ ئىشنى . مەن نېرى - بېرىسىنى ساڭا ئېيتىپ ئىچۈرەلمەيمەن ، ئەمما كۆڭلۈم تويۇپ تۇرىدۇ . بۇنداق ئىشنى قىلما .

ئەمەت كۆنچى تاتىرىپ كەتتى . سىرىق شالاڭ چىشلىرى خىرىس قىلىۋاتقان ئىتنىڭ چىشىدەك ئوستىگە تۇرۇلۇپ ، دىڭگايغان بۇرۇتلىرى ئارىسىدىن كۆرۈندى .

— مەن دادامنى كۆمۈپ قويدۇم دېسەم ، دادام ئۆلمەپتىكەنمۇ دەيمەن ؟ — ئۇ ئۈپراپ بىسى بىگىزدەك قالغان سۆڭەك دەستىلىك پىچاقنى مۇھەممەتئىمىن سەيدىنگە شىلتىدى ، — سەن ماڭا ۋەزخانلىق قىلمەن دېمەي ، كېتىپ سىڭگەن ئومىچىڭنى ئىچ ، ھېلى ئىزا تارتىپ قالىسەن .

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن بىر ئاز قىزاردىيۇ ، دەرھال ئۆزىنى بېسىۋالدى . ئۇنىڭ پېشانىسىدىكى قورۇقلار تېخىمۇ قويۇقلاشتى :

— ئىمانىڭدىن ئاجراپ كەتمىگىن ، پىچىقىڭنى ماڭا تەڭلىمە ،— دېدى ئۇ گەپنى چىشلىرى ئارىسىدىن چىقىرىپ .

— سېنىڭ بۇنىڭدىن باشقا دەيدىغان گېپىڭ يوقمۇ ؟ — دېدى ئۇ پىچاقنى يەرگە سانجىپ قويغاندىن كېيىن ، قىسىلغان كۆزلىرىنى مۇھەممەتئىمىن سەيدىنىڭ مىت قىلماي تۇرغان چوڭقۇر كۆزىگە قاداپ .

— ياق ، مۇشۇ گەپ ، بەك دۇئا ئالغۇڭ كەلسە ، مېلىڭدىن بەر ، قىزىڭنى بەرمىگىن . بۇنداق دېسەم ، باشقا غەرىزى بارمىكىن دەپ قالما . ئوغۇللىرىم تېخى كىچىك .

ئەمەت كۆنچىنىڭ يەنە زەردىسى قاينىمدى :

— ھەي ، مەن ساڭا دەي . ماڭا نەسىھەت قىلغۇچى بولما . مەن كىچىك بالا ئەمەس ، ھوشۇڭنى بىلىپ گەپ قىل ، مېنىڭ ئىشىمغا ئارىلاشما ، مەن بەرسەم ، ئۆزۈمنىڭ قىزىنى بېرىمەن ، سېنىڭ ھەققىڭ يوق ، سەن قىزىڭنى بەرمەي ، مەھەللە ـ كويدا يېتىمسىراپ قېلىپ ، ئەمدى مېنى ئۆزۈڭگە ھەمراھ قىلمۇالماقچىمۇ ؟ بۇ سېنىڭ ئۇخلاپ چۈشۈڭ ، مەن سا مېڭىسىنى يەپ قالمىدىم .

مۇھەممەتئىمىن سەيدىنىڭ ئىمانى ئۇچتى .

— ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە ! ھېلى سا مېڭىسى يېگۈزۈپ قويماي يەنە .

ئەمەت كۆنچى مۇھەممەتئىمىن سەيدىنىڭ ئەلپازىدىن قورقۇپ كەتتى . ئۇنىڭ كۆرەڭلەپ تۇرغان تەلەتى غايىب بولۇپ كۆزلىرى ئالا ـ جالاق بولدى .

— ھەي خوتۇن ، كەكەمنى ! ما تەلۈە نېمە ئىش قىلاي دەيدۇ ؟ ھەي سەيدىن بايچەكنىڭ سۈيدۈكى ، بۇ يەر مېنىڭ ئۆيۈم جۇمۇ ، يوغانلىق قىلما ، چاناپ ئىتقا تاشلاپ بېرىمەن بىكار .

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن بېشىدىن دوپپىنى ئالدى ، يېڭى قىردۇرۇلغان بېشى كۈن نۇرىدا پارقىراپ كەتتى .

— سەن تولا پو گەپ قىلما ، مەن ئۇششۇق ئەمەس ، سەن بىلەن ئۇرۇشقىلى ، ئېتىڭغا تاپ بولغىلى كەلمىدىم ، قىزىڭنى دۈگا قىلدۇرما دېگىلى كەلدىم .

— قىزىمغا ئۆزۈم ئىگە ، ئېشەككە بېرىمەنمۇ بۇ مېنىڭ ئىلكىمدىكى ئىش ، سەن چىرايلىقچە كېتىۋال ، سەن تەلۈە بولساڭ ، مەن تەلۈنى ئوڭلايدىغان ئادەم .

ئەمەت كۆنچى خوتۇنى بەرگەن كەكىنى پەش قىلىپ قويدى .

— بىزنىڭ ئىشىمزغا چات كەرگۈچە ، ئۆزىنىڭ قىزىنى بىلمەي ، ئو... ش ، — دېدى كۆنچىنىڭ خوتۇنى ئوچاققا قۇرۇق كالا تېزىكىنى تاشلاۋېتىپ .

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى .

— قېنى ئاخىر «ۋاي ئىسىت» دېمىگىنىڭنى كۆرەرمەن ، — دېدى ئۇ دوپپىسىنى كىيىپ ۋە كەينىگە يېنىپ چىقىپ كەتتى .

ئەمەت كۆنچى ئوغلاقنىڭ ئاچچىق ئۇچىيىنى سىيرىش ئۈچۈن قولىغا ئېلىپ ، نېمىدۇر ئېسىگە كەلگەندەك ، ئۇچەينى تېرىگە تاشلىدى ـ دە ، يۇگۇرگەندەك ئىشىك ئالدىغا چىقتى . خوتۇنى ئالاقزاده بولۇپ ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگەشتى . مۇھەممەتئىمىن سەيدىن ئىسسىقتا قىزىپ كەتكەن قۇمساڭغۇ هارۋا يولىدا ، قولىنى بېلىگە قوشتۇرۇپ تۇنقان هالدا ، ئالدىغا ئېگىلىپ كېتىۋاتقانىدى .

— هەي مۇھەممەت باي ، سەن خىيالىڭدا سەلەي شاڭجاڭ ياكى مۇسا شاڭجاڭغا چاقىمەن ، ئىمام ئاخۇنۇم بىلەن مېنىڭ ئىككى پۇتۇمنى بىر ئۆتۈككە تىقىمەن دەپ چوت سوقما ، شۇنداق قىلمىدىغان بولساڭ ، ئاياغقۇمدا ياشايمەن دەپ خىيال ئەيلىمە ، بىر كېچە ئۆيۈڭ بىلەن قوشۇپ كۆيدۈرۈۋېتىمەن ! — دەپ ۋارقىرىدى ئەمەت كۆنچى .

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن ئارقىغا ئۆرۈلدى . ئاغزىغا يىغلىپ قالغان تۇكۇرۈكنى كۇچەپ تۇكۇردى :

— تۇفى ، پەس ! ئىتنىڭ بۇرنىدىن چۇشكەن ! مەن سەن نېمىلەرنى چاقۇچە ، ئىشتان بېغىمغا ئېسىلىپ ئۆلۈۋالىمەن . پەس بولمىساڭ ، مۇشۇنداق گەپنى قىلامسەن ؟ ! ئەمدى كارىم يوق ، هەممە نېمەڭنى دۇئا قىلدۇرساڭمۇ كارىم يوق . ئۆتىگەن نامازلىرىڭنىمۇ دۇئا قىلدۇر بەتبەخت !...

5

پۈتۈن ئىسسىق ئەۋجىگە چىقتى . ئادەملەرگە يېزا كۆيۈۋاتقاندەك بىلىندى ، هەتتا كۆلچەكنىڭ سۇيىمۇ ئىسسىپ قالغانىدى . سۇ بارغانچە قۇرۇپ كەتكىلى تۇردى . ئادەملەر چۆڭقۇر ئورا كولاپ ، كىيىملىرىنى سېلىۋېتىپ ، شۇ ئورىغا كىرىۋېلىپ ،

روزا تۇتتى . كۈندۈزى ھېچقانداق يەردە ئادەم كۆرگىلى بولمىدى . كېچىسى ھەممىسى ئورما ئورۇشاتتى . يەنە بىرنەچچە كۈن كېيىن قالسا ، مۇشۇ زەئىپ باشاقلاردىكى تۆت تال دانمۇ تۆكۈلۈپ تۈگەپ كېتىدۇ . شۇڭا ، ئىپتاردىن كېيىنلا ، يېلىنجاپ تۇرغان ئىسسىققا قارىماي ، يىگىلەپ پىشقان بۇغدايلارنى ئورۇشقا تۇتۇندى . تەكلىماكان قۇملۇقىدىن كېلىۋاتقان جانغا راھەت ، ساپ ، سالقىن شامال مادارىدىن كېتىشكەن ئورمىچىلارنىڭ قىزىغان تەنلىرىنى سۆيمەكتە ئىدى . چېكەتكىلەر يەنىلا ئەركىن چىرىلداشتىن قالمىغانىدى ، شۇ چاغدا ، مەھەللە مەسچىت مۇنارىسىدىن ناغرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى . ئورمىچىلار ئۇنچىنىڭ ئۇستىدىن چۆچۈپ ئويغىنىشىپ ، زولۇق ئۇچۇن ئالدىراشتى . ئۇزۇنغا قالماي ، سوپى مەزىنىنىڭ يىغلىغاندەك تونۇش ئاۋازى ئاڭلاندى . ئەزەن ئاۋازى قۇملۇقنى تېخىمۇ جانلاندۇرۇۋەتتى . كىشىلەر كۈندۈزكى تەشنالىقىنىڭ دەردى ئۇچۇن ، سۇنى تازا ھۇزۇرلىنىپ ئىچىشتى . بۇ سۇ شۇنچە لاۋزا ، سېسىق بولسىمۇ ، ئۇلارغا ھېچقانداق غەلىتە تېتىمايدۇ . چۈنكى ، بۇلارنىڭ پۇراق ، تەم سەزگۈلىرى بۇ سۇغا كۆنۈپ قالغان .

ئۆيگە يېقىنلا يەردىن قانتىق ئۇرۇلۇۋاتقان ناغرا ئاۋازى ئابدۇرېشىت ئىمامنىڭ خورەك ئارىلاش ئۇيقۇسىنى بۇزالمىدى . ئۇنىڭ يېنىدا چاچلىرى چۈۋۈلغان ، خۇددى قېتىپ قالغان سۇرەتتەك ھاشىرخان ياتاتتى ، ئۇ يوتقانىنىڭ سىرتىدا ، گويا قاشقا قاڭقىپ چىقىپ بىھوش بولۇپ قالغان بىلىققا ئوخشاش مەست ئۇيقۇدا ئىدى . دوك يەڭگە خوتۇن بىردەم كۈتۈپ تۇرۇپ ، ئاخىر ئۇلار يانقان ئۆيگە ئاستا كىردى ، كونا ئىشكىنىڭ غىچىرلىشىمۇ ئۇلارنىڭ ئۇيقۇسىنى بۇزالمىدى . دۇمچەك خوتۇننىڭ كۆزلىرى قاراڭغۇلۇققا كۆنۈپ كەتكەنىدى . سويغان پىيازدەكلا ئوڭدا ياتقان ھاشىرخانىنى كۆردى . «ۋاي ئاللا ، بىلىق ئىكەن كاساپەت ! » دەپ تاۋار يوتقانىنى ئاستا ئۇنىڭ ئۇستىگە يېپىپ قويدى . ئاندىن ئاۋايلاپ ئىمامنىڭ يېنىغا ئۆتتى .

— غوجام ، غوجام !

ئـــمـام چـۆچـۇپ ، «هـــم ـ هـم» دەپ ئىتتىك بېشىنى كۆتۈردى . ئۇنىڭ بېشى سۇ ئالغان قاپاقتەك ئېغىر چىڭقىلىپ ، لوقۇلداپ ، ئۇستىخانلىرى سىرقىراپ ئاغرىماقتا ئىدى . ئورنىدىن قوپۇشىغىلا ، بېشى پىرىدە قېيىپ ، كۆزىگە قىزىللىق تىقىلدى . تەكىيىگە جەينەكلەپ يېنىچە يېتىپ قالدى .

— خوجام ، قوپسىلا ، ناغرا چېلىنىۋاتىدۇ ، — دېدى دۇمچەك خوتۇن .

— هەم... ئاڭلىدىم بۇۋىخان ، ياڭاقنى جىقراق چېقىڭ ، بۇگۈن هـەسـەلـدىن جىقراق يەي ، گۆشنى پىشۇرغانسىز ؟ — دېدى ئۇ ئىنجىقلاپ تۇرۇپ .

— هەممىنى تەخلەپ قويدۇم .

ئـــمـام بـويـىنى سۇغا سالغاندىن كېيىن ، يوغان كاساڭغا ئىللىتقان تۇخۇمنى چېقىپ قۇيدى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر چاڭگال شېكەرنى سېلىپ بىردەم ئارىلاشتۇرغاندىن كېيىن ، كاساڭ بىلەن كـۆتۈرۈپ گۈپۈلدىتىپ ئىچىۋالدى . ئاندىن ياغلىق توغاچ بىلەن ياڭاق مېغىزى ، ئۇنىڭ كەينىدىن يۇمشاق پىشقان ئوغلاق گۆشى بىلەن ناشتا قىلدى . شۇنىڭدىن كېيىنلا ، ئۇنىڭ پۇت ـ قولىغا جان كـىـرگـەنـدەك بولۇپ ، كەينى ـ كەينىدىن بىرقانچىنى سوزۇپ كـېـكـىردى . ئۇ مەسچىتكە كىرگەندە ، بىرقانچە نامازخان ئالدى سـەپـتـىـكـى بورا ئۈستىدە يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇشقانىدى . ئىمامنى كـۆرۈپ ، هەممىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى . ئۇنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ ، يۈزلىرىگە سۈرتۈشتى .

— مۇبارەك بولسۇن غوجام ، — دېيىشتى جامائەت ، ئىمام سۇسلا جاۋاب بېرىپ ، گىدەيگەن هالدا مېھرابقا بېرىپ ئولتۇردى . كەينى ـ كەينىدىن كىرگەن جامائەت ئۇنىڭغا ئېھتىرام بىلەن سالام بېـرىـپ بـورىـغا يۈكۈندى . ئۇلار شۇنچە هارغىن ، ماغدۇرسىز بـولـسـمـۇ ، يـەنىلا قىزغىن ، روھلۇق ئىدى . نامازغا ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ، سوپى مەزىن ئورنىدىن تۇردى .

— جامائەت ، تارقىلىپ كەتمەي تۇرۇڭلار ، بۇگۈن سەمسكلارغا سالىدىغان بىرنەچچە ئىش بار . بىرى ، كۆنچى ئەمىتاخۇن قىزىنى ئابدۇرېشىتخان غوجامغا دۇئاغا تۇتتى . ئىمام ئاخۇنۇم بۇنى قوبۇل كىۆردى . بۇنى ئىچىمىزدە بىلىپ قالساڭلا بولدى . ھازىر ئىمام ئاخۇنۇمدىن ئەمىتاخۇنغا قىز مېھرىگە دۇئا بېرىشنى تىلەيلى .

سوپى مەزىن گەپ قىلىۋاتقاندا ، ئەمەت كۆنچى ھەرەمدىن قايتقان ھاجىدەك ، ئۆزىنى پەخىرلىك ، مەغرۇر تۇتۇپ ، چەكسىز لەززەت ئىچىدە ، خۇشال غادىيىپ ئولتۇردى . ھەممە نامازخان ئۇنىڭغا چەكسىز ھۆرمەت بىلەن قاراشتى . ئۇنىڭ ئېتىقادقا سادىق ئىكەنلىكىنى ، ئىمانىنىڭ كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىغانلىقىدىن سۆيۈنۈشتى . سوپى مەزىن ئابدۇرېشىت ئىمامنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپلا ، ھۇ تارتىپ يىغلاپ كەتتى .

— غوجام ، دۇئا بەرسىلە ، شۇ ئەمىتاخۇنىنىڭ ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا ئەزىز غوجاملارنىڭ نەزەرىگە يولۇققانلىقىنىڭ ھەق ـ ھۆرمەتىگە ، يەتمىش پۇشتىنىڭ ياتقان يېرىنىڭ جەننەتتە بولۇشىغا !...

سوپى مەزىن ئابدۇرېشىت غوجىنىڭ پېشىگە پېشانىسىنى يېقىپ ، سەجدە قىلىپ يىغلاپ سۆزلىدى . غوجا كۆزىنى يېرىم يۇمۇپ ، سۇرلۇك خىزىر سۈپەت تىلسىمدەك قېتىپ ئولتۇردى . سوپى مەزىن تېخىمۇ قاتتىق ھۇ تارتىپ يىغلاپ تۇرۇپ ، ئىلتىجا قىلدى :

— دۇئا بەرسىلە غوجام ، دۇئا بەرسىلە ، جامائەت دۇئا تىلەيلى !

— دۇئا بەرسىلە غوجام ! — مەسچىت ئىچىدە ئاجايىپ ھەيۋەتلىك ئومۇمىي خورەك يىغا ئارىلاش توۋلىغان سادا كۆتۈرۈلدى . ھەممىسى بېشىنى تۆۋەن سېلىپ مۇكچىيىپ ئولتۇرۇشتى . پەقەت بىر ئادەملا سۇرلۇك ، ئىمامغا تىك بېقىپ ئولتۇراتتى . ئۇ بايا نامىزنى ئوقۇپ بولۇپلا چىقىپ كەتمەك بولۇپ مېڭىۋىدى ، مەسچىت ئىشىكىدە كەنت سېكرىتارى مامۇت نۇر ، كەنت باشلىقى سىدىق بايچەكلەر «دېيىشىدىغان گەپ بار» دەپ

چـىقىلى قويمىغاندى . ئىككى يىلدىن بۇيان كەنت كادىرلىرى يىغىنغا دېھقانلارنى يىغىپ بولالماي ، يىغىننى بامدات نامىزىدىن كـېيىن مەسچىتتە ئاچىدىغان بولغاندى . خەقمۇ بۇنىڭغا كۆنۈپ قالدى .

— ئـامىن ! — ئابدۇرېشىت ئىمام دۇئاغا قول كۆتۈردى . ئۇنـىڭ غـاز ـ غۇز ئاۋازىـدىن كېـيىـن «ئامـىن !» دېگەن سۆز ئارقا ـ ئارقىدىن ياڭرىدى . سوپى مەزىن قاتارلىق بىرقانچە ئون كىشىنىڭ يىغلاپ تۇرۇپ دۇئا قىلىۋاتقانلىقى ئاڭلىنىپ تۇردى . دۇئادىن كېيىن سوپا مەزىن يەنە سۆزلىدى :

— جامائەت ، بۇگۈن ئادەم بېشىغا ئىككى كويدىن چىقىرىپ ، ئىمام ئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىگە يارىشىقىنى قىلىپ بارىمىز . ئاخۇنۇمغا چـاي ئـىچـۈرىـمـىـز ، ئەمدى گەپنى ھۆرمەتلىك سېكرىتارىمىز مامۇتخاندىن ئىشىتىڭلار .

مامۇت نۇر سېرىق شاپ بۇرۇتىنى گۆشلۈك قوللىرى بىلەن سـىـيـپـاپ قـويـۇپ ، سـول قولىدا يوغان قورسقىنى چەككەچ سۆزلىدى :

— جـامـائـەت ، ئالدىمىزدىكى بىرىنچى چېسلاغنىچە خامانىنى تېپىپ ، دۆلەتنىڭ ئاشلىقىنى سېتىپ بېرىپ بولالمىساق ، كېپەك شاڭجاڭ ساقال ـ بۇرۇتۇمنى يىكەندە قىرىدۇ ، مەنمۇ كىمدە ـ كىم غەللىنى ۋاقتىدا تاپشۇرماي ، بويۇنتاۋلىق قىلسا ، شۇنىڭ ساقلىنى ھۆپۈپ يۇڭدىغاندەك يۇڭدايمەن . شۇڭا ، ھەممەيلەن بۇ ئىشقا ئوبدان ھـېزى بولساق ، ئاندىن ئېڭىز ئورنىغا چىلگە قوناق تېرىيدىغان گەپ ، ھازىر ھەممەيلەن كۆرۈپ تۇرۇپتىمىز ، ئاياغقۇمدا يەرئوسا قىلىش تۇگۈل ، ئىچكىلى سۇ يوق . ھېلىمۇ خۇدانىڭ ھىممىتى بـىـلـەن ، بـاپـكـارنـىـڭ كۆلى بولۇپ قاپتىكەن ، بولمىسا نېمە ئـىـچـەتـتـۇقـىـكـى ؟ ئۆگۈنلۈككە كېپەك شاڭجاڭنىڭ خوتۇنىنىڭ ئىنىسىگە غوراكۆلدىن خوتۇن ئاچىقىدىكەن ، بۇ بىز ئۇچۇن سۇ ھەل قىلىۋېلىشنىڭ تازا ئوبدان پۇرستى . ناۋادا سۇ بېرىپ قالسا بىز بـۇغداي ئېڭىزى ، كېۋەزلىككە ،مۇھىمى ، باپكارنىڭ كۆلىگە سۇ

قۇيۇۋالمىساق بولمايدۇ . تۇنۇگۈن بۇ ئىشنى ئابدۇرېشىتخان غوجام بىلەن مەسلىھەتلەشتۇق ، كېپەك شاڭجاڭنىڭ تويىغا ئوبدان كالېدىن بېرنى ئاپىرىپ سوۋغا قىلساق دېيىشتۇق . بۇنداق قىلمىساق ، سۇنى بېرىش ۋاقتىنى ئۇزارتقىلى بولمايدۇ ، سىلەرچە قانداق ، مۇشۇنداق قىلساق بولارمۇ ؟

— ياغدەك گەپ بوپتۇ .

— تازا بەلەن مەسلىھەت بوپتۇ .

— سۇ ئۇچۇن جېنىمىزنى بەرسەكمۇ ئاز .

جامائەت تەرەپ - تەرەپتىن خۇشال ۋارقىراپ بۇ گەپنى ماقۇللاشتى .

— شۇڭا ، — دەپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى مامۇت نۇر ۋاراڭ - چۇرۇڭنى بېسىپ ، — كېپەك شاڭجاڭ ئادەتتىكى ئادەم ئەمەس ، پۇتۇن ئون ئۆستەڭ يۇرت بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرۈپ يۇرگەن تۆتىنىڭ بىرى . ئۇنىڭ مەربكە ئىشىغا ئون سەككىز يۇرتنىڭ ئاقساقاللىرىنىڭ ھەممىسى مال - كالىنى قوتىنى بىلەن ھەيدەپ بارىدۇ . بىز ئۆزىمىزنى نامرات چاغلاپ ، سىڭا سۆڭگەچ جىنازىدىن بىرنى يېتىلەپ بارساق ، ئىككى پۇللۇقمىز قالمايدۇ . ئوبدان ، يوغان ئۆيدىن بىرنى ئاپارساق .

— مېنىڭچە تۆگە ئاپارساق دەيتتىم ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان غوجام گەپ قىستۇرۇپ . مامۇت نۇر گېپىنى داۋام قىلدى :

— ھەر بىرىمىز كالا ئۇچۇن ئون كويدىن چىقارساق قانداق ؟ چىقىرالايمىزمۇ ؟

— چىقىرىمىز ! — جامائەت تەڭلا توۋلاشتى .

— يەنە بىر گېپىم ، جامائەتكە توغرا كەلسە ، بايا مەزىناخۇنۇم ئابدۇرېشىت غوجامنىڭ چېيىغا ئىككى كويدىن دېدى . ھازىر ئىككى كوينى پۇل دېگىلى بولمايدىغان بولۇپ قالدى . بۇرۇنقى ئىككى مۇچەن دېسەك بولىدۇ ، مېنىڭچە ، بەش كوي قىلساق دەيمەن ، قانداق ؟ توغرا كېلەرمۇ ؟ مەن شەخسەن بەش كوي چىقىرىمەن .

— شۇنداق قىلىلى ، توغرا كېلىدۇ ! — دەپ ۋاراقىراشتى

ھەممىسى . پەقەت مۇھەممەتئىمىن سەيدىنلا ئۇندىمەي ، قارا ساقاللىرىنى بارمىقىغا يۆگەپ ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ ئولتۇردى .

— ئەمدى ئاخىرقى بىر گەپ ، «بېرىشنى خۇدا بەرسە ، شەيتانىنىڭ ئاچچىقى كەپتۇ» دەپ ، سۇنى شاڭجاڭ ئاتام بۇيرۇپ بەرسە ، ئېچىق بېشىدا يەنە ھېلىقى ھەممىزنى چاتىرقىدىن ئۆملىتىدىغان سۇۋان قوشقار دېگەن مىرابمىز بار . ھازىر قۇرۇق گەپ قۇلاققا ياقمايدىغان بولۇپ قالدى . سۇۋان قوشقارنى بىزگە سۇ باشلاپ كەلگەن چاغدىن تارتىپ كەتكۈچە گۆشتە باقمىساق ، ئۇ يوغان باشنىڭ بىر ئاچچىقى كەلسە ، سۇنى باشقا يەرگە يۆتكىۋەتسە ، ھېچنېمە قىلغىلى بولمايدۇ . ئۇ كەم دېگەندە ھەپتىگىچە ئاشۇ كۆلنىڭ بويىدا كارىۋات قۇرۇپ ياتىدۇ ، ھەپتە ياتسا ، ئۇچ قوينىڭ بېشىنى كەسمىسەك بولمايدۇ . بۇنىڭغا ھەرمو يەرگە بىر كويدىن يېغمىساق بولمايدۇ ، تېخى «سوغۇق چاي» ئىچىدىغان ئىشى بار ئۇ ھارام تاماقنىڭ .

— قانچە قوي يېسە يېسۇن ، نېمىمز كەتسە بېرەيلى ، ئىچىدىغان ئىشنى بىزنىڭ ئاياغقۇمدا قىلمىسۇن ئۇ تۆگۈزنىڭ بۇرنىدىن چۈشكەن . مۇسۇلمان تۇرۇپ قىلغان قىلىقىنى ! — دېدى جامائەت ئارىسىدىن بىرى . ھەممە جامائەت دەرھال ئاۋاز قوشتى :

— توغرا ، كۇندە بىر قوي يېسىمۇ يېسۇن ، ئىشتىنىمىزنى سېتىپ بولسىمۇ باقايلى ، ئاياغقۇمنى بۇلغىمىسۇن ئۇ ئىمانسىز ! — دەپ ۋارقىراشتى .

— ئۇنى شۇ بويىچە توغرىلىساق بولىدۇ ، — دېدى مامۇت نۇر ھەممىگە ھەجايغاندەك جاۋغىينىنى قىسىيتىپ .

— ئەمسە ، غوجامنىڭ چاي پۇلىنى سوپى مەزىن يېغىدۇ . پېشىندىن كېيىن چايغا كىرىمىز . كالا ، قوينىڭ قالغان پۇلىنى بىزنىڭ سىدىق بايچەك يېغىدۇ . ئەتە كالا ئېلىشنىڭ پولىنى قىلىپ ، ئۆگۈنلۈككە ، خۇدا تىنچلىق بولساق ، ئون ئادەمنى ۋەكىل سايلاپ ، غوجام باشچىلىقىدا كېپەك شاڭجاڭنىڭ چېپىغا بارىمىز ،

مېنىڭ گېپىم تۈگىدى ، — مامۇت نۇر بورىغا يۈكۈندى .
— مەن ئىككى شىڭگىل گەپ قىلاي .
مۇھەممەتئىمىن سەيدىن ئورنىدىن تۇردى . ھەممىدىن ئاۋۋال غوجامنىڭ ، ئاندىن مامۇت نۇر ۋە ھەممە جامائەتنىڭ قاپىقى تۇرۇلدى . ھەممىسى خۇددى ئاشقا چۈشكەندەك ، كۆڭۈلسىز بولۇشتى .
— بىزگە تېگىشلىك سۇ نۆۋىتىنىمۇ كېپەك شاڭجاڭغا بىر كالا ئېلىپ بېرىپ خۇشامەت قىلىپ ئەكەلسەك ، ھۆكۈمەت ھەق بېرىدىغان مىرابقىمۇ دېھقاندىن پۇل يىغىپ خۇشامەت قىلساق ، ئىمام ئاخۇنۇم ئۈچ كۈنلۈك دۇئاغا ئالغان خوتۇنغا چاي ئىچۈرۈش ئۈچۈن ، بىز يەنە پۇل يىغساق ، ئەمدى ئۆز يولى بىلەن بولىدىغان ئىشنىمۇ ئارتۇق يۈك بىلەن قىلساق ، مۇشۇ ئىشلارنى خۇدا راۋا كۆرەرمۇ ؟ ھېلىمۇ بىرمۇنچە ئادەم ۋەيران بولۇپ ، يۇرتنى تاشلاپ چىقىپ كەتتى . ھازىر يىل بويى تۆت سەر ياغ كۆرمەي ئۆتۈۋاتقانلار بار . تېخى تېرىمىغان بۇغداينىڭ ھوسۇلىغا قەرز ئېلىپ يەپ بولغان ئادەم جىق تۇرسا ، يەنە بۇنداق قىلساق بولماس . سەل ئىنساپ بىلەن ئىش قىلايلى مۇسۇلمانلار ، — مۇھەممەتئىمىن سەيدىن گېپىنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمەي بوغۇلۇپ قالدى . جامائەت ئارىسىدىن بىرقانچە يەردىن بوغۇلۇپ «ئۇھ» تارتقان ئاۋاز ئاڭلاندى .
ھەممە جىمجىت بولۇپ كەتتى . سوپى مەزىن غەزەپتىن تىترەپ كەتتى .
مامۇت نۇر تاتاردى ، پوتۇن ئەزايى لاغىلداپ تىترەپ كەتتى .
— ئولتۇرە ، سا مېڭىسى يەپ قالغان سارائ ، ھېلى كۆرگۈلۈكۈنى كۆرسىتىمەن ، — دەپ خىرقىرىدى كەنت باشلىقى سىدىق بايچەك . ئۇ قارا كۆتەكتەك پاكار ، ئاچچىقى يامان ئادەم ئىدى . تىترەپ ، كۆزلىرى چەكچىيىپ ئاغزىغا گەپ كەلمەي قالغان ئابدۇرېشىت ئىمامنىڭ سەل دەردى چىققاندەك بولۇپ ، تىنىقى يۇرۇشتى .
— ھەي ، مېڭىسىنىڭ سۈيى بار ، ئىش بۇزدى سارائ ! خەق

سۇ ئىچمىسە ، يەر تېرىمسا بولامتى؟ يۇرتنى تاشلاپ چىقىپ كەتكەنلەرنىڭ ھەممىسى ساڭا ئوخشاش ئىش بۇزدى نان قېپىلار ، غوجامنىڭ قارغىشىغا كەتكەن ، كۆكلىمەس قاقشاللار ، قالغانلارنىڭ ھەممىسى بايا‌شات ! — دەپ قاياپ كەتتى سىدىق بايچەك .

— جامائەت ، ئەمىسە ماۋۇ مېڭىسىنىڭ سۇيى بار لەقۇانىڭ دېگىنى بويىچە ، كېپەك شاڭجاڭ قاچان سۇ نۆۋىتى بۇيرۇسا ، شۇ چاغقىچە «ئۇجمە پىش ، ئاغزىمغا چۇش» دەپ ئولتۇرىمىزمۇ؟ ئەمىسە ، شۇنداق قىلمىمىز دېسەڭلارمۇ مەيلى ، — دېدى مامۇت نۇر .

— ياق ، سۇنى ۋاقتىدا ئەكېلىپ يەرگە ئۇرۇق پاتۇرمىساق بولمايدۇ . جېنىمىزنى ئالسىمۇ مەيلى ! — دەپ ۋارقىراشتى جامائەت .

— ھوي ساراڭ ، سەن ھازىر نېمىنى بىلەتتىڭ؟ جاھانىڭ ئىشلىرىدىن خەۋرىڭ يوق . ھازىر مۇشۇك بىكارغا ئاپتاپقا چىقمايدۇ ، ھەممە يەردە پۇل ، پۇل بولمىسا بولمايدۇ !

— ئولتۇرە ، ئىش بۇزدى ، سەن بەرمىسەڭ بىز بېرىمىز ، قېنى ، سۇ دەپ ئېچىق بېشىغا چىققىنىڭنى بىر كۆرەيلى !

ھەممىسى تەرەپ تەرەپتىن مۇھەممەتئىمىن سەيدىنىنى تالاپ كەتتى . مۇھەممەتئىمىن سەيدىن شۇمشىيىپ ئىزغا ئولتۇرۇپ قالدى . ئۇنى ئىچ ـ ئىچىدىن يىغا قاپساپ كەتتى . ئەمما چىشلىرى چىڭ كىرىشىپ ، پەيلىرى تارتىشىپ قالغاندەك بولدى .

— جامائەت ! — دەپ ئورنىدىن تۇردى ئابدۇرېشىتخان غوجا ، مەسچىت ئىچى قاياۋاتقان قازانغا سۇ قۇيغاندەك جىمىدى ، ھەممە بېشىنى تۆۋەن ئېگىپ ، تىنىقىنى پەسلىتىپ ، ئىمامغا بولغان چەكسىز ھۆرمەت ھېسسىياتى بىلەن تۇرۇشتى .

— ھازىر مەھەللىدە مانا بۇنىڭغا ئوخشاش مەيدىسى قىچىشسا دۇمبىسىنى قاشلايدىغان بىر قىسىم نائەھلىلەر خەق ئارىسىدا ھېلى ھۆكۈمەتنىڭ ، ھېلى بىزدەك دىننىڭ تۆۋرۈكى ئەھلى مۇسۇلمانلارنىڭ ئۇستىدىن پىتنە ـ پاسات تېرىپ يۇرۇيدىغان بولۇپ

قالدى . بۇنداق غەيۋەت ـ شىكايەتچىلەر ئاللانىڭ غەزىپىدىن قۇتۇلالمايدۇ . مانا مۇشۇنداق ئاللانىڭ ، جامائەتنىڭ نەزىرىدىن چۈشىدۇ . سىلەر ئۇلارنىڭ كەينىگە كىرمەڭلار ، ئىمانسىزلارنى بۇلغىماڭلار ، ئۇلاردەك ئىنساپسىز ، قارا يۈز بولماڭلار ، ماموت نۇر سېكرىتار ، سىدىق بايچەك دادۇيجاڭلارمۇ بىزگە پارتىيە ـ ھۆكۈمەت بولۇپ ، يۇرتقا ئاتا بولۇپ تۇرۇۋاتقانلار . بىز مانا مۇشۇنداق بايىاشاتلىقنىڭ ، ھۇر زامانىنىڭ قەدىرگە يەتمىسەك ، ھەممىمىز تۇزكور ، دوزىخى بولىمىز . ھۆكۈمەتنىڭ ئەمرىنى تۇتماق ۋاجىپ ، غەللىنى ساق تاپشۇرساق ، ماموت نۇر ، سىدىق بايچەكلەر باشلىغان يولدا ماڭساق ، ھۆكۈمەتنىڭ ئەمرىنى تۇتقان بولىمىز . ئۇلارنىڭ مانا مۇشۇنداق مەسچىتىمىزگە قەدەم تەشرىپ قىلىپ ، جامائەتكە ئاتىدارچىلىق قىلىۋاتقانلىقى ھۆكۈمەتنىڭ بىز مۇسۇلمانلارغا قىلغان غەمخورلۇقى . بىز سەيدىن بايىنىڭ بالىسىغا كۆپ قېتىم ئىمان ـ ئىنساپ ھەققىدە سۆزلىدۇق . ئەمما ئۇنىڭ مېڭىسىنىڭ دەردى بولغاچقا ، مۇشۇنداق دىنغا يات ، ھۆكۈمەتنىڭ ئەمىر ـ پەرمانىغا مۇخالىپ سۆزلەيدۇ . بۇنداقلاردىن ھەزەر ئەيلەيلى...

6

بۇغداي ئېكىزلىرىدا ئاق قۇشقاچلار ھەر تەرەپكە پىتىراپ ، ئۇچۇشۇپ ئوينىشىدۇ ، قۇياشنىڭ پالىدىاپ ئۇرۇۋاتقان كۈچلۈك تەپتىدە ئېكىزلىقتىن قۇرۇق ھور كۆتۈرۈلگەن ، ئاپتاپقا چىدىمىغان قويلار قاغجىرىغان پاكار جىگدىلەر ئاستىغا توپلىشۇۋلىپ ، سالجىلارنىڭ دەستىدىن سەكرىشىدۇ . ئېكىزلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا پەقەت ئاپتاپتىن قورقمايدىغان ئېشەكلەرلا قۇلاقلىرىنى سالپايتىپ ، چار ئوت ، قىر بېشىدىكى خوجا ، ئېكىزنىڭ ئارىسىغا پېتىپ قالغان قاشقا بېدىلەرنى يەپ تويمايدۇ . يالىڭاچ ئۇششاق بالىلار سارغىيىۋاتقان جىگدىلەرنى قىزىق قۇمغا كۆمۈپ ، پىشۇرۇپ يېيىشمەكتە . ئۇلارنىڭ ئاپتاپتا كۆيگەن بەدەنلىرى قىزىرىپ پىشقان

زاغرىدەك ، قۇرغاق ھەم پارقىراق ئىدى .

نۇسرەت قوناقلىقنىڭ قىرىدىكى قويۇق جىگدىننىڭ تۈۋىدە ئولتۇرغىلى ئىككى ئاش پىشىم ۋاقىت بولدى . قوناقلىقتىن يالىلداپ چىقىۋاتقان دەم سىقما ئىسسىقتا ئۇ چىپىلداپ تەرگە چۆمدى ، ئۇ پات - پات يىراق قۇم باغرىدىكى قومۇش باسقان ھارۋا يولىغا تەلمۈرۈپ قاراپ قويىدۇ . يولدا ئىنس - جىن كۆرۈنمەيتتى . قوناقلىق ئۈستىدە ، توپ قۇشقاچ ۋە كەپتەرلەر ئۇچۇشۇپ يۇرۇشىدۇ . پىژغىرىم ئىسسىقتىن نۇسرەتنىڭ پۈتۈن ئەزايى چىلىق - چىلىق سۇ بولۇپ كەتتى . ئۇ ئۆچۈرىسىگە بىردەم قاراشتۇرۇپ قۇلاق سالغاندىن كېيىن ، كۆڭلىكىنى سىلىۋەتتى . ئۇنىڭ بۇغداي ئۆڭ كەلگەن بەدىنى شۇنچە سىلىق ھەم چىرايلىق ئىدى . ئەمدىلا كۆتۈرۈلۈشكە باشلىغان كۆكسى كىچىك بىر جۈپ ئالمىدەك پارقىراپ تۇراتتى . ئىككى كۆكسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئالمىنىڭ ئۇرۇقچىلىك چوڭلۇقتا بىر خال بار ئىدى . ئۇ ئۇزۇندىن بېرى ئۆز بەدىنىنى بۇنداق خاتىرجەم ، ئازادە كۆرۈۋېلىش پۇرسىتىگە ئېرىشەلمىگەنىدى . ئادەتتە دائىم بويىنى سۇغا سىلىپ تۇرىدۇ ، ئەمما كېچىدە ئېغىلنىڭ ئىچىدە يۇيۇنىدۇ ، ئۇ دائىم ئەينەكتە يۈزىنى كۆرۈپ ، يۈزىنىڭ چىرايلىق ئىكەنلىكىدىن لەززەت ئالاتتى ، مانا بۈگۈن ئۆز بەدىنىنىڭ چوڭ ئانىسى سۆزلەپ بېرىدىغان چۆچەكلەردىكى مەلىكىلەرنىڭكىگە يەتمىسمۇ ، زىلۋالىقىنىڭ ئۇلارنىڭكىدىن قېلىشمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى . ئۇنىڭ ئىچىگە ئوت كەتكەندەك قىزىپ كەتتى ، ئۇ رامزان كىرگەن ئون ئۈچ كۈندىن بۇيان ، ئۆيدىكى چوڭلار بىلەن ئوخشاش ، روزىنى قازا قىلماي ساق تۇتۇپ كېلىۋاتىدۇ . ئۇ جىگدىننىڭ تۈۋىنى تىرناقلىرىدا تاتىلاپ كولاشقا باشلىدى . خېلى كولىغاندىن كېيىن نەم توپا چىقتى ، سالقىن ، نەمخۇش بىرخىل ھاۋا ئۇنىڭ تىنىقىغا كىردى . ئۇ ئەتراپىغا يەنە بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن ، كۆكسىنى نەم توپىغا بېسىپ ياتتى . ئەمدى يېتىپ تۇرۇشىغا ، قۇلىقىغا تونۇش ناخشا ئاۋازى ئاڭلاندى .

ئاتام مېنى ، ئانام مېنى ،
نېمىشقا ئارزۇلاپتىكى ؟
مېنىڭ بۇنداق بولارىمنى ،
نېمىشقا ئويلىماپتىكى ؟

نۇسرەت كۆكسىگە چاپلاشقان نەم قۇملارنى دەرھال قېقىشتۇرۇپ ، كۆڭلىكىنى كىيىۋالدى . ئۇ ۋۇجۇدىغا ھۇزۇر بەرگەن نەم يەردە يەنە بىردەم يېتىۋېلىشنى بەك ئارزۇ قىلغانىدى ، ئەمما ناخشا ھودۇقتۇرۇۋەتتى . ئۇ يۇرىكىنىڭ بارغانچە سېلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ، پۈت ـ قولىنىڭ تىترەۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى . بىر خىل لەززەتلىك ئېقىم ھەممە يېرىگە تاراپ كەتكەندەك بولدى . ئۇ يانچۇقىدىن كىچىك ئەينەكنى ئېلىپ يۈزىگە قارىدى . ئەتىگەن قويۇۋالغان ئوسمىسى تەر بىلەن يۇيۇلۇپ پەقەت سۇس ئىزناسى قالغانىدى . شۇنداقتىمۇ قىياقتەك قارا قاشلىرى ھۆسنىگە ھۆسن قوشۇپ تۇراتتى ، كالىنىڭ بوينىدىكى تونۇش زىل قوڭغۇراق ئاۋازى ئاخشا بىلەن بىرگە يېقىنلاپ ، ئۇنىڭ يۇرىكىنى بارغانچە ئويىنىتىۋەتتى . ئۇ جىگدىنىڭ تۇۋىدىكى سالقىن يەردىن كۆڭلى قىيمىغان ھالدا قوپۇپ ، قوناقلىق ئىچى بىلەن ناخشا كېلىۋاتقان تەرەپكە قاراپ ماڭدى .

نۇسرەت يول بويىدىكى قېرى جىگدىنىڭ تۇۋىگە كېلىشىگە ، ھارۋىمۇ يېقىنلاپ كەلدى ، ياسىن مەدەك ھارۋىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ، ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى . ئۇنىڭ ئاپتاپتا كۆيۈپ پىشقان سوزۇنچاق يۈزىدىن تەر قۇيۇلۇپ تۇراتتى . شالاڭ كالتە قاشلىرى ئاستىدىكى كىچىك قوڭۇر كۆزلىرى نۇسرەتنى كۆرۈپ چاقناپ كەتتى .

— چىققىنىڭىزغا خېلى ئۇزۇن بولدىمۇ ؟ — دېدى ئۇ گەز باغلاپ قورۇلۇپ كەتكەن قېلىن كالپۇكىنى يالاپ .

— ياق ، تېخى بايىلا چىققان ، — دېدى نۇسرەت ئۇنىڭ تەردىن

هۆل بولۇپ كەتكەن كۆك مايكىسىغا قاراپ پىخىلداپ كۈلۈپ .
— ياۋاللا ، ئەجەب بولدى بۇ ئىسسىق ! — دېدى ياسىن مەدەك كۆڭلىكىنىڭ يېڭى بىلەن چېكسىنى ، جىگدە يىلتىزىدەك بوينىدىن توختىماي ساقىپ چۈشۈۋاتقان تەرنى سۈرتۈپ .
— مەڭ ، مانىڭدا ئېرتىڭ ، — نۇسرەت ئۇنىڭغا قولياغلىقىنى سۇندى .
ياسىن ياغلىقنى ئېلىپ يۈزىنى سۈرتتى ، ئاندىن نۇسرەتنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە تىكىلىپ تۇرۇپ پۇرىدى .
— سەتلىكىنى قېلىننىڭ ، خوتۇنى ياغلىق توقۇپ بەرمەمسىكى ؟ — دېدى نۇسرەت بوينىنى تولغاپ تەنە بىلەن .
— ۋاي قويۇڭا شۇ خوتۇنىڭ گېپىنى ، بۇنداق ياغلىق توقۇپ ئېرىنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ قويۇش ئون يىلدىمۇ ئەقلىگە كەلمەيدۇ ئۇ كالىنىڭ ، — دېدى ياسىن زارلىنىپ .
— ئەمىسە نېمىشقا ئالغان ؟ ئۆزىنىڭ خوتۇنىنىڭ ئەيىبىنى دېيىشتىن نومۇسمۇ قىلمايدىكەن !
— ۋاي ، مەن سىزگە نەچچە قېتىم دېدىمغۇ ؟ ئانام مۇشۇ خوتۇننى ئالمىساڭ ، ئاق بولمەن ، كۆك بولمەن ، ئۇچ كۈنلۈك بولسىمۇ ئال دەپ تۇرۇۋالدى ، ئالغاندىن كېيىن قويۇۋېتەي دېسەم ، كۆز بولسۇن ، قىش چىقسۇن دەپ يۈرۈپ ، مانا ئەمدى بىرنى تۇغۇپ ياتتى ، ئەمدى ئۆيگە ئەكەلگىنىمنى كۆرسۇن . ئەگەر ئۆيدىكىلەر ئەكىلمەن دېسە ، ئۆينى تاشلاپ چىقىپ كېتىمەن . شۇنداق تويدۇمكى ، ئايلاپ يېنىدا ياتساممۇ ، مايەردە خوتۇنۇم بار ئىدى ، دېگۈم كەلمەيدۇ .
— سەت گەپ قىلماڭا ، كېتىمەن بولمىسا .
— بولدى دېمەي ، ئەمما بۇ كۆڭلۈمدىكى گېپىم .
— پۇ ئاتماڭ ، ئەمدى مېنى گوللىيالمايسىز ، بۇنىڭدىن كېيىن ئىككىنچى چىقمايمەن .
— ياق ، ياق ، سىز نېمىشقا مېنىڭ يۈرىكىمدىكىنى چۈشەنمەيدىغانسىز ؟ قەسەم ئىچىمەنكى ، ئەمدى ئۇنى قويۇۋەتكىنىم

قويۇۋەتكەن !

— خوتۇنىڭىز تۇغقىلى قانچە كۈن بولدى ؟

— بۇگۈن ئوتتۇز ئالته كۈن بولدى .

— ئوغۇلمۇ ـ قىزمۇ ؟

— قىز تۇغۇپتۇ ، كالۋا .

— قېينانىڭىز بېقىۋاتامدۇ ؟

— هەئە ، تېرىگىمۇ ئۆزى ئالغان ئوخشايدۇ . ئەته ـ ئۆگۈن خېتىنى بەرسۇن ، دەيدۇ هەقچان . ئۇڭغىچە ، هوشۇر توختىغا بىر جىڭ هاراق ئېلىپ بېرىپ ، «ئاكا ، ئاجرىشىمىز دەپ كەلگەن هامان ، گەپ قىلمايلا خەت كېسىۋەت» دەپ ئىشنى جۆندەيمەن .

— ئىشقىلىپ ، ۋاقتىدا ئۆيگە داستىخان ئەكىرىۋەتمىسەڭلار ، خەق كىشى قويغىلى تۇردى ، دادام گەپ قىلماي تۇرۇۋاتىدۇ .

— ماقۇل ، خۇدا بۇيرۇسا ، ئونىنچى ئايدا توي قىلىمىز .

— قېنى كۆرەرمىز ، — دېدى چەكسىز شادلىنىپ كەتكەن نۇسرەت ئۆزىنى بېسىۋېلىشقا تىرىشىپ .

ياسىن مەدەك ياغلىققا سنچىلاپ قاراشتۇرغىلى تۇردى ، چۆرىسىگە ئاق يېپتا رېشىلىيە ئىشلەپ ، ئوتتۇرىغا بىر جۇپ ئالمىنىڭ سۈرىتى چۇشۇرۇلگەن يېشىل تاۋار ياغلىقتىن كۆيە دورىسىنىڭ پۈرىقى تارقىلىپ تۇراتتى ، بۇنى نۇسرەت ئانىسىنىڭ قۇراق تەكىيىگە ئاتاپ قويغان پۈرۈچ بوغچىسىدىن سوغۇرۇۋالغانىدى . ياسىن ياغلىقنى بىردەم پۈرىغاندىن كېيىن ، نۇسرەتنىڭ خىيال سۈرۈپ قالغان پۈرستىدىن پايدىلىنىپ ، بېلىدىن قۇچاقلىۋالدى .

— ۋەيەي ساراڭ بولدىڭىزمۇ ؟ قويۇۋېتىڭ ، ۋاقىرايمەن . رامزاندا مۇشۇنداق قىلامسىز ، روزا تۇتمىغان ئوخشىمامسىز ؟

— ياق ، روزا تۇتتۇم . بۇنىڭلىققا روزا بۇزۇلمايدۇ ، پەقەت بىرنى ، بىرنىلا...

— ياق ، ياق ، ئالماقچى بولغان قىزنى بۇنداق قىلمايدۇ . سىز مېنى ئەخمەق قىلماقچىمۇ ؟ راست گېپىڭىزنى قىلىڭ .

نۇسرەتنىڭ قارا كۆزلىرى ياسىنغا مىختەك قادالدى . قاشلىرى تىك بولۇپ ، قوشۇمىسى تۇرۇلدى ، يۇزلىرى قىزىرىپ كەتتى .

— ياق ، چوقۇم ئالىمەن . مەن ئۇنداق قىلىمەن دېمىدىم ، پەقەتلا سۆيۈۋالاي دەۋاتىمەن ، ئۇنىڭغا نېمە بولىدۇ ؟

— ياق ، ياق ، بولمايدۇ .

— سۆيگەنگە ھېچنېمە بولمايدۇ ، پەقەت بىرنى سۆيۈۋالاي .

ئىككىسى خېلىغىچە تارتىشتى ، نۇسرەت بېشىنى ئېچىگە تىقىۋېلىپ بويۇن بەرمىدى ، ياسىن بولسا پەقەت ئۇنىڭ بوينىغىلا سۆيۈۋالدى . نۇسرەت كۆكۈيۇن چاققان بايتالدەك سەكرەپ ، ياسىنىنىڭ سول بىلىكىنى چىشلىۋالدى ، ياسىن دەرھال قويۇۋەتتى .

— ۋايجان ، بىلىكىمدىن قان ئېقىۋاتىدۇ ، — دەپ نېرىغا بېرىپ يامانلاپ ئولتۇرۇۋالدى ، نۇسرەت دەرھال يۇگۇرۇپ كەلدى .

— ۋاي راستىما ، مەن ئۇنچىۋالا قاتتىق چىشلىمىگەن ، تۇتۇۋىتا ، — نۇسرەت ئەنسىرەشتىن ھەممىنى ئۇنتۇدى ، ياسىن مۇغەمبەرلىك بىلەن كۈلدى .

— قېنى ، ئەسكى ، يالغانچى .

ياسىن ئورنىدىن تۇردى .

— مەن ماڭاي ، ھېلى ئىتقا ئوخشاش قاۋاپ كەتمىسۇن . قاپىقىڭىزنى ئەكېلىڭا ، — ياسىن قاپاقنى ئېلىپ ، ھارۋىدىكى تۇمۇرتۇڭنىڭ رېزىنكە نوسىدىن قاپاقنى سۇ چۈشۈردى . كەنت سېكرېتارى ھامۇت نۇر ئۇنى يىللىق ھاشارسىنى كۆتۈرۈش ھېسابىغا ، ئىياغقۇمدىن قىرىق چاقىرىم يىراقتىكى شەھەر ئۆستىڭىدىن سۇ توشۇشقا قويغانىدى . بۇ سۇنى ھامۇت نۇر ، سىدىق بايچەك ، ئىمام قاتارلىق كاتتىلارنىڭ ئۆيىگە ئەكېلىپ بېرەتتى . نۇسرەت ھەپتىدە بىر قېتىم مۇشۇ يەردە تۇرۇپ ياسىندىن سۇ ئالاتتى .

— بۇگۈن خېلى بالدۇر كەپسىزغۇ ؟

— زولۇق يەپلا چىققان ، بۇگۈن نۆۋەت غوجامغا كەلگەن ، سەھەر ئەكېلىشنى تاپىلىغانىدى . ئاڭلىسام ، ھاشىرخان بىچارىنى

شۇ قېرى ھاڭگا جۆندەپ كېتىپتۇغۇ؟ ئىسىت ، ساپ بەلەن قىز بالىنىڭ بۇرنىنى شۇ ئوغرى يارىدۇ ، مەنمۇ غوجا ئەۋلادى بولۇپ قالسامچۇ ؟

— سەتلىكىنى ، توخۇ پوقى .

نۇسرەت ئاچچىقلانغان پېتى قاپاقنى يۇدۇپ كېتىپ قالدى . ياسىن مەدەك كەينىدىن گەدىنىنى تاتىلاپ ھىجايدى :

— كەچتە سىلىنىڭ مەھەللە تەرەپتە قىمار بولىدۇ ، ئاي تۇغقاندا چىقسىڭىز ، يەنە بىرنى سۆيۈۋالسام ، ھەممىنى ئۇتۇۋالاتتىم .

— چولام يوق ، ئىشتىنىڭىزنىمۇ ئۇتتۇرۇۋېتەرسىز خۇدايىم ، — نۇسرەت ئارقىسىغا قاراپ شۇنداق دەپلا ، «ۋىلىق» قىدە كۆلۈپ قويۇپ كەتتى .

— خەپ ، سېنىمۇ ئالارمەن جۇمۇ ! — دېدى ياسىن مەدەك قولىدىكى تاياق بىلەن كالىنى بىرنى ئۇرۇپ .

7

باپكا كۆلىنىڭ چېتىدىكى ئايلانمىدا ، قۇچاق يەتمەيدىغان ئىچى كاۋاك سۆگەتلەر سايە تاشلاپ تۇرىدۇ . يىراقلارغا سوزۇلغان شاخلاردا قۇشلار ھۇزۇرلىنىپ ، تىنماي سايرايدۇ . يەردىن چىقىپ قالغان ئادەم بېلىدەك يىلتىزلاردا ئۇششاق بالىلار ئۇچكە چېقىپ يەيدۇ . ئاياغقۇمدا پەقەت مۇشۇ كۆل بويىلا جانغا راھەت ھاۋالىق جاي . تومۇز كىرگەندىن كېيىن ، بۇ يەردە بالىلار ، قېرىلار ، بىكارچىلار توپ - توپ بولۇپ ئولتۇرۇشۇپ راھەتلىنىدۇ . بالىلار بىر - بىرىنى قوغلايدۇ ياكى كۆلدىن قۇمچاق تۇتۇپ ئويناىدۇ ، ياشلار قارت ئويناىدۇ ، قېرىلار ئۇ دۇنيا توغرىسىدا ، پەيغەمبەرلەر قىسسىسى ، ھەزرىتى ئەلىنىڭ «كاپىرلار» نى ئىمان ئېيتقۇزۇش ئۇچۇن ئېلىپ بارغان ئۇرۇشلىرىنىڭ قىسسىلىرىنى سۆزلىشىدۇ ، مەھەللىدىكى يېڭىلىقلار توغرىسىدا پاراڭ سېلىشىدۇ ، بەزى خالىي

قالغان چاغلاردا ، قىمارۇازلار تاۋكا قۇرۇپ ، ئوشۇق ئوينىشىدۇ .
يېقىندىن بۇيان ، ئاياغقۇمدا تولغاق كېسىلى تارالدى . بىر قانچە بالا ئۆلۈپ كەتتى . مەھەللىدە ۋەھىمە پەيدا بولدى ، ئەمدى كۆل بويىدىكى گەپنىڭ تېمىسى «كېسەل» ھەققىدىلا بولۇپ قالدى ، بۇگۈنمۇ تۆشلىرىنى ئېچىپ ، بەلباغلىرىنى بوش باغلىۋالغان قېرىلار كالىنىڭ قۇيرۇقىدىن ياسىۋالغان چۈبىن قورۇغۇچىنى كۆتۈرۈۋېلىپ ، كۆل بويىغا كېلىشتى ، ئۇلار سۆگەتنىڭ سايىسىدىكى نەم توپىغا ئۆزلىرىنى تاشلىشىپ ، پاراڭلىرىنى باشلىدى .
— ھوي سىدىقاخۇن ، بۇگۈن ئاۋۇدۇن بايىنىڭ نەۋرىسىنىڭ نەزىرىسىگە بارمىدىڭلار ، نېمە ئىش بولدى ؟ مەسچىتتىمۇ كۆرۈنمىدىڭلار ؟ — دېدى پۇتىنىڭ باش بارمىقىغا چىگىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ ئارغامچا ئېشىۋاتقان مۆمىن ھېلىمشا . ئۇنىڭ تۇرۇپ ـ تۇرۇپ ئالقىنىغا تۈكۈرگەن تۈكۈرۈكى چىشسىز ئاغزىدىن ھەر تەرەپكە چېچىلىپ ، تولىسى ئاچىماق ساقىلىغا چاپلىشىپ قالاتتى . توقۇم ياماپ ئولتۇرغان سىدىق پاكار جۇۋالدۇرۇزنى كۇچەپ سانجىپ ، بېشىنى كۆتۈرمەستىن جاۋاب بەردى .
— گەپ قىلماڭلار مۆمىناخۇن ، ھېلىقى ئىپلاس كېسەل ماڭا چاپلىشىپ قاپتىكەن ، كېچىچە تولا تالاغا چىقىپ ، بولالماي قالدىم ، نامازغا ئالغان تەرتىممۇ تەرەت بولمىدى ، پۇت ـ قولۇمدا مادار يوق ، قانداق قىلارمەن ؟ ئاۋۇدۇن بايىنىڭ نەۋرىسىمۇ تولغاق بولۇپ قاپتىكەنمۇ ؟
— ھە ، ئۇ بالىمۇ شۇ كېسەل··· شۇكرى دەڭلا ، بۇمۇ ئاللانىڭ بەرگىنى .
— توۋا قىلدىم ، خۇدايا ، بەرگەن كۈنىڭگە يۈز مىڭ شۈكرى ، — دەپ ياقىسىنى چىشلىدى سىدىق پاكار ھودۇققان ھالدا .
— ھېلىقى ماربخان تولغاقنىڭ ئالدىنى ئالىدىغان دورا دەپ ، بىرنېمىلەرنى تارقىتىپ يۈرەتتى . شۇنىڭدىن يېمىدىڭلىمۇ

سـمدىقباي ؟ — دېدى ئېشىكىنىڭ جۇمبۇرىنى ياماپ ئولتۇرغان توختى قوتۇر قاپقارا چوقۇر يۈزىگە چاپلاشقان ئىت چۈننى كاپپىدە تۈتۈپ يەرگە تاشلاپ دەسسىگەچ . ئۇنىڭ يىرىك تاپىنى ئاستىدىن «پاس» قىلغان ئاۋاز چىقتى .

— ئۆمرۈمگە كېلىپ ھازىرغىچە بىر كۈن ئاغرىپ قالغان بەندە ئەمەسمەن ، ئەمدى تۆت كۈنلۈكۈم قالغاندا ، ئاشۇ ھارام نېمىنى يەپ ، ئىمانىمنى بۇلغىغۇچە ، پاك پېتىم ئۇ دۇنياغا باراي ، — دېدى سىدىق پاكار . ئۇنىڭ ساقال ئارىسىدىكى سەل سارغىيىپ قالغان قارا يۈزلىرىدە بىر خىل غۇرۇر ئالامىتى ئىپادىلەندى .

— ھەببەللى ، بۇ گېپىڭ ئوبدان بولدى ، سەن ئىككى چاقماق قىەنىت تېپىپ ، چايغا سېلىپ ناشتا قىلىپ باقە ، ماۋۇ ئوبۇل چەمەكنىڭ بۇۋىخان شۇنداق قىلىپ ساقايدىم دەپ يۇرىمىش ، — دېدى مۆمىن ھېلىمشا .

— ئۆتكەن يىللىرى ، كېسەل تارقالسا ، دورىنى بىكارغا بېرەتتى . ھازىر ئەمدى تەكشۈرگەنگە بىر يېرىم كوي ، تۆت تال دورىغا ئۇچ كوي ئالىدىغان بولۇشۇۋاپتۇ . دورىنى يەپ ساقايسىغۇ ساقايدى ، بولمىسا تۆت يېرىم كوي پۇلنىڭ كۆزى ئوچۇقلا كېتىدۇ . شۇ پۇلغا ئەھەت قاسساپنىڭ كاساڭ گۆشىدىن بىر پارچە يېسە ، شۇ پايدا ، — دېدى ئوبۇل كوسا ئاغزىنى چاكىلدىتىپ .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم !

ئولتۇرۇشقانلار بۇ بوغۇق ئاۋازدىن چۆچۈپ ، ھودۇققان ھالدا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ كەتتى ، ئۇلارنىڭ قېشىغا ئابدۇرېشىتخان غوجا كەلگەنىدى .

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، غوجام ! — ھەممىسى ئېگىلگەن ، دوڭغاقلىغان پېتى يۇگۇرگەندەك بېرىپ ، غوجىنىڭ قوللىرىنى چىڭ تۇتۇپ ، يۈزلىرىگە سۈرتۈپ كېتىشتى . ئابدۇرېشىتخان غوجا بېشىغا يېڭى گۈللۈك ئاق دوپپا ، ئۇچىسىغا ئاق شايى يەكتەك كىيىپ ، بېلىنى چۈچىلىق ھەرەم ياغلىقىدا باغلىۋالغانىدى . ئۇزۇن چار ساقىلى ئوچۇق قىزىل مەيدىسىدە يەلپۈنۈپ ، ئۇنىڭغا ئالاھىدە

سالاپەت بېرىپ تۇراتتى ، ئۇ پۇقرالىرىنى قوبۇل قىلغان پادىشاھتەك ، سولاشقان قاپاقلىرىنى سۈرلۈك لىپىلدىتىپ ، ئادەملەرگە قولىنى ئېرىنچەكلىك بىلەن ئۇزاتتى .

— بىر كۈندە يەتتە مەرتەم كۆرۈشكۈلۈك ئەمەسمۇ ـ ھە ! — دېدى ئۇ ، غاراڭ ـ غۇرۇڭ ئاۋازدا .

— ھەئە ، شۇنداق غوجام ، ساۋاب ئەمەسمۇ غوجام ، — دېيىشىپ قول قوشتۇرۇپ تۇرۇشتى ھەممىسى ئېگىلگەن ھالدا . سىدىق پاكار ھەممىسىنىڭ كەينىدىن ئاران مېڭىپ كېلىپ كۆرۈشتى .

— ھە ، سىدىقباي ، نېمە بولدىڭلار ، بەك دوڭغاسلاپ قاپسىلەيا ؟

— تولغاق بولۇپ قاپتىكەنمەن غوجام ، پۇت ـ قولۇمنىڭ ھېچ ماجالى يوق .

— ئالاغا جىق ھەمدۇسانا ئېيتىڭلار ، توۋا قىلىڭلار ، ھۆكۈمەتنىڭ كەينىدىن غەيۋەت ـ شىكايەت قىلىدىغان ئىشقا ھەرگىز ئارىلاشماڭلار .

ئاڭغىچە ، قولتۇقىغا گىلەم قىستۇرغان مۇرىتى يېتىپ كېلىپ ، يەرگە گىلەمنى سالدى . ئىككى تالىپ ئىككى يانغا ئۆتۈپ ، بىرى يەلپۈگۈچتە يەلپۈدى ، بىرى قوتاز قۇيرۇقىدا ياسالغان چۈن قورۇغۇچتا چۈن قورۇدى . قېرىلار ئۇنى چۆرىدەپ ، يۈمشاق ، نەم تۇپىدا يۇكۇنۇپ ، ئۇنىڭغا ئېڭىشىپ ، ئاغزىغا تەلمۈرۈپ ئولتۇرۇشتى .

— ھازىر بىز مۇسۇلمان خەقتە ئىنساپ قالمىدى ـ ھە ، — دېدى ئۇ سۆزىنى ئۆلاپ ، — ھۆكۈمەتنىڭ كەينىدىن ، دىنىي ئۆلىمالارنىڭ كەينىدىن غەيۋەت ـ شىكايەت قىلىشىپ ، ئەمىر ـ پەرمانلارغا بويۇنتاۋلىق قىلىشىدۇ ، غەللە تاپشۇرۇڭ دېسە ، ۋاقتىدا تولۇق تاپشۇرمايدۇ ، ئىككى تال غەللىنىڭ پۇلىنى بەرسۇن ، دەپ يېتىۋالىدۇ . بۇنىڭ ھەممىسى غەيۋەت ـ شىكايەت ، ھۆكۈمەتكە پۇت ئاتقانلىق ، ئاللانىڭ ئەمرىنى تۇتمىغانلىق . ھازىر ئاللا بىزگە

نېمىشقا ھېلى جىگەر كېسىلى ، ھېلى تولغاق دەپ بۇ كېسەللەرنى بېرىۋېرىدۇ ؟ بۇ ئاللانىڭ بىزگە قىلغان غەزىپى . ھازىر ئاياغقۇمدا ھاراق ئىچىدىغانلار ، زىنا قىلىدىغان ئىشلار ، ئىپلاسلىقلار پەيدا بولدى ، مىسال ، ئاۋۇ مەمتەك دېگەن خالقۇش ساراڭنىڭ قىزىنى ھېيىقى ياسىن مەدەك دېگەن ھاراقكەش قىمارۋاز جىگدىلىكتە سۆرەپ يۈرەرمىش . مۇشۇنداق ھاراق ، زىنا ، غەيۋەت ـ شىكايەتتىن بىز بۇرۇن ئېتىنى ئاڭلاپ باقمىغان جىگەر كېسىلى ، تولغاق ، موخو دېگەن كېسەللەر پەيدا بولدى . بۇ نېمە ؟ ئاللانىڭ غەزىپى ، ئاشۇ ھارام ئىشلارنىڭ ھەققىگە ئاللانىڭ بىزگە ياغدۇرغان جاۋابى . قېنىنى ، ئاشۇلار بىر يوقالسۇن ، كېسەل ھازىر يوقىلىدۇ . ھۆكۈمەتنىڭ ، ئاللانىڭ بەرگىنىگە شۈكرى قىلىپ ، سىڭگەن ئۇمىچىمىزنى ئىچىپ ، بېشىمىزنى ئىچىمىزگە تىقىپ ، تىم دېھقانچىلىقىمىزنى قىلساق ، خۇدا بىزگە رەھىم قىلىدۇ ، ئىنساپ ياغدۇرىدۇ ، ئىمان ياغدۇرىدۇ . زىرائەتلىرىمىز ئوخشايدۇ ، يامغۇر بېرىدۇ ، سۇ بېرىدۇ . ئاڭلىمىساق ، مانا مۇشۇنداق سېسىق كۆلنىڭ پاقىسىدەك سېسىق سۇ ئىچىپ ، زىرائەتلىرىمىزگە سۇ يوق ، كۈندىن ـ كۈنگە قۇرۇپ تۈگىشىپ كېتىمىز . مانا بۇ يىل ئاشۇ مەمتەك دېگەن خالقۇشنىڭ كەينىگە كىرىپ ، غەيۋەت ـ شىكايەت قىلغۇچىلار كۆپىيىۋىدى ، بۇغدايغىمۇ ئاران بىر سۇ قۇيالىدۇق . سۇ يوق ، دەل ـ دەرەخلىرىمىز قۇرۇدى ، كېۋەزلىرىمىز غوزا تاشلىۋەتتى ، باغلارنىڭ مېۋىسى يىگىلەپ كەتتى . قىشچە ، جىگەر كېسىلىنىڭ دەردىدىن بىرمۇنچە مۇسۇلمانلىرىمىز قازا قىلدى ، سەرسان بولۇپ كەتتى . ئەمدى يازچە تولغاق كېسىلى تارقىدى ، بۇنىڭ ھەممىسى ئاللانىڭ غەزىپى بولماي نېمە ؟ توۋا قىلايلى مۇسۇلمانلار . ئاللاغا ھەمدۇسانايىمىزنى ئېيتايلى ، گۇناھىمىزنى تىلەيلى ، ئۇلۇغ مازايى ـ ماشايىخلارغا سېغىنايلى . ھەزرىتى ئاپاق غوجام ئاتىمىزنىڭ ھەق ـ ھۆرمىتى ئۈچۈن ، نەزىر ، ئۆشرە ـ زاكاتىنى ئۇنتۇمايلى ، تېۋىنايلى . شۇنداق قىلساق ، ئاللا گۇناھىمىزنى مەغپىرەت قىلغاي !

— بەرھەق ، بەرھەق ، ئېھ ، قۇدرەتلىك ئاللا ! بىلە ـ بىلمەس قىلىغان گۇناھىمىزنى مەغپىرەت قىلغايسەن ! — سوپى مەزىن ھۆكۈرەپ يىغلاپ باش بولۇپ توۋلىدى . ھەممە جامائەت ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ھۇ تارتىپ يىغلاشتى . كېيىن ، «ھەم ھۇم» دېيىشىپ جەر سېلىشقا چۈشتى .

8

چۈشكە يېقىن ، مەھەللە ئىچى ئىسسىق دەستىدىن قاينىاپ كەتتى . تەكلىماكان قۇملۇقىدىن يالىلداپ ئۇرۇۋاتقان ئىسسىق كىشىنى چىدىغۇسىز كۆيدۈرەتتى . روزى تۇتقانلارنىڭ تولىسى دەرەخنىڭ تۈۋىگە چۆكۈپ ئازگال كولاپ ، شۇنىڭ ئىچىدە يالىڭاچ ياتماقتا ئىدى . چۆلار : «قىرىق يىلدىن بۇيان بۇنداق ئىسسىق بولمىغان» دېيىشتى .

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن ئۆيىگە كېتىۋاتاتتى . ئۇنىڭ قارامتۇل چىرايى تۆمۈردەك كۆكىرىپ كەتكەن ، قۇرۇپ گەز باغلىغان نېپىز لەۋلىرى توختىماي ئۈمچىيىپ تىترەيتتى . چۆكۈپ قارا كۆزلىرىدىن تەلۈلەرچە ئەلەم يېغىپ تۇراتتى . قارا ساقال ـ بۇرۇتلىرى ئوغرى تىكەندەك پارقىراق ئىدى . بېشىدىن ساقىپ چۈشۈۋاتقان تەر پېشانىسىدىكى ، يۈزىدىكى قورۇقلار ئارقىلىق ئېقىپ ياڭاق سۆڭىكىدىن تامچىپ چۈشەتتى . ئۇ بەلبېغىنى يەشتى ، كېيىن كىردىن قارايغان ، ئوت ـ چۆپنىڭ چېلى قېتىپ قالغان خەسە يەكتىكىنى سېلىپ ، بەلبېغى بىلەن قوشۇپ يەلكىسىگە تاشلىدى . ئۇنىڭ كۆزلىرى پارقىراپ كەتتى . ئىچ ـ ئىچىدىن يىغا قاينىاپ چىقىۋاتقاندەك بولدى . ياش چېغىدا قۇمدا چېلىشقا چۈشكەندە ئېغىر بەل قورۇشقاندىكىدەك ھۆمۈلەپ كەتتى ، ئۇ بېشىدىكى بىر قېتى تىتما بولۇپ كەتكەن ئاق دوپپىسىنى پېشانىسىدىن سىيرىپ چۈشۈرۈپ ، گويا پۈتۈن ئەلىمىنى شۇنىڭدىن ئالىدىغاندەك ، ئاغزىغا پۈرلەپ تىقىپ ، چىڭ چىشلىۋالدى .

— ۋاي نېمە بولدۇڭلار ، ئۆنگىلەڭ بوپكېتمپسىلىيا ؟

خوتۇننىڭ ئاۋازى ئۇنى ئېسىگە كەلتۈردى . ئۇ شۇ چاغدىلا ئۆيىگە كەلگەنلىكىنى بىلدى . ئېشەككە قوزۇق ياساۋاتقان قېيناتىسى ھارۇن بوۋاينى ، ئۇنىڭ يېنىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ، چوڭ دادىسى بىلەن قىزغىن گەپلىشىۋاتقان كىچىك يالىڭاچ ئوغۇللىرىنى تونۇدى . خوتۇنى يوبدان ئېتىش ئۈچۈن ، ئۆينىڭ ئارقىسىدىن چامغۇر يۇلۇپ كېلىۋاتقانىدى ، مۇھەممەتئىمىن سەيدىن دولىسىدىكى چاپانىنى پىرقىرىتىپ چۆرۈۋېتىپ ، ئاغزىدىكى دوپپىنى تۈكۈرۈۋەتتى ، دوپپا قان ئارىلاش يەرگە چۈشتى . ھەمشىرىخان قورقۇپ كەتتى ، ئەمدىلا گەپ قىلىش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۆمەللەپ تۇرۇشقىغا ، مۇھەممەتئىمىن سەيدىنىڭ تەتۈر مۇشتى بوينىغا تېگىپ ، يەرگە يىقىلدى . ھەمشىرىخان «ۋايجان !» دەپ توپىدا يۇمىلاپ كەتتى . ھارۇن بوۋاي :

— ۋاي مەمەتخان ، نېمە بولدى ؟ — دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ بولغۇچە ، مۇھەممەتئىمىن سەيدىن ئۆيگە ئوقتەك ئېتىلىپ كىرىپ كەتتى ، بالىلار قىرقىرىشىپ يىغلاشقىلى تۇردى . مۇھەممەتئىمىن سەيدىن دالان ، تۆت ئېغىز ئۆي ، ئېغىللارغا شامالدەك كىرىپ قايتىپ چىقتى ، يەنە غالجىرلاشقان پېتى ھارۇن بوۋاي ئەمدىلا يۆلەپ تۇرغۇزغان خوتۇنىغا ئېسىلدى . بوۋاي : «ئوبدان بالام مەمەتخان ، ئاچچىقىڭنى ھاي بېرىڭ ، ھەمشىرىخان ھەرقانچە گۇناھ قىلغان بولسىمۇ ، مەن ناماقۇل ، مېنىڭ يۈزۈمنى قىلىڭ ، مېنىڭ تۆت كۈنلۈكۈم قالدى . مەن ھايات چاغدا بۇنداق قىلماڭ ، مېنى كۆمۈپ قويۇپ ، نېمە ئىش قىلسىڭىز مەيلى . خۇدانىڭ ، تۇتقان روزام ، ئۆتىگەن بەش ۋاخ نامىزىمنىڭ ھەق ـ ھۆرمىتى ئۈچۈن ، پەيلى شەيتانىنىڭ كەينىگە كىرمەڭ ، بالام !» دەپ ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلۋالدى . بالىلىرى پۈتىغا ئېسىلۋېلىپ : «دادا ، ئانا !» دەپ قىرقىرىشىپ يىغلاشتى . مۇھەممەتئىمىن سەيدىن مەست ئادەمدەك دەلدۇگۇنۇپ توختاپ قالدى . ھەمشىرىخان تۇپىدا دۇم يېتىپ ئۆكسۈپ يىغلايتتى . ھارۇن بوۋاي كۈچسىز

قوللىرىدا مۇھەممەتئىمىن سەيدىننى سۆرەشتۇرۇپ ، لەمپە ئاستىدىكى سۇپىغا ئاپىرىپ ئولتۇرغۇزدى . ئۇنىڭ چىرايى قورقۇنچلۇق تارتىشىپ ، كۆزلىرى قان قۇيۇلغاندەك قىزىرىپ كەتكەنىدى . ئۆزى ھەدەپ ھەمشىرىخانىغا خىرس قىلغان ھالدا تىكىلىپ ھاسىرايتتى . ھەمشىرىخان ھەممە يېرى توپىغا مىلەنگەن ھالدا ئۆكسۈپ يىغلاپ ، ئاستا سۆرىلىپ ، كۆمۈپ قويۇلغان قىغقا يۆلەندى . چۈۋۈلۈپ كەتكەن چاچلىرى يۈز - كۆزلىرىنى توسۇۋالغانىدى . بالىلار قىرقىراپ يىغلىشىپ ، ئۇنىڭغا يېپىشۇۋلىپ ، دادىسىغا قورقۇمسىرىغان ، ياتسىرىغاندەك پات - پات يەر تېگىدىن قاراپ قويۇشاتتى . ھارۇن بوۋاي تاتارغان ، ھاسىرىغان ھالدا بىردەم قىزىغا ، بىردەم يېنىدا ئولتۇرغان كۈيئوغلىغا قارايتتى . ئۇنىڭ كىرپىكسىز كۆزىدىن توختىماي ئېقىۋاتقان ياش ئاق ، كىر ساقىلىنىڭ ئارىسىغا سىڭمەكتە ئىدى .

— بالام ، — دېدى بوۋاي بوغۇلغان يىغا ئارىلاش ئاۋازدا ، — ماۋۇ بالىلارغا قاراڭ ، ماڭا ئىچىڭلار ئاغرىمىسمۇ ، بالىلارغا ئىچىڭلار ئاغرىسۇن . بۇنداق قىلساڭلار ، مەن قورۇنۇپ كېتىدىكەنمەن . ئاچچىق دېگەن پەيلى شەيتان ، ئۇنىڭ ئەسىرى بولسا ، ئادەم ئەقلىنى يوقىتىدۇ . ھەرقانداق ئىش بولسۇن ، ئاچچىق قىلغانغا ، ئۇرۇشقانغا ئورنىغا كەلمەيدۇ ، چىرايلىق دەيلى . بۇرۇنغۇ ياش ئىدىڭلار ، بۇنداق قىلساڭلارمۇ يارىشاتتى ، ئەمدى ئالتە بالىغا ئاتا - ئانا بولدۇڭلار ، بالاڭلىنىڭ چوڭى ياتلىق قىلىنغۇدەك بولدى...

— مانا شۇنىڭ خاپىلىقى ، ھە ، قېينىاتا ، سىلى ئاڭلىسىلا ، ھازىر ھەممە خەقنىڭ ئاغزىدا ، مۇھەممەتئىمىن سەيدىننىڭ قىزى ياسىن مەدەك بىلەن ئۇ قىپتۇ ، بۇ قىپتۇ... دېگەن سۆز - چۆچەك... بۇ سۆز - چۆچەكلەر دوست - دۇشمەننىڭ ئالدىدا بىر پۇللۇقۇمنى قويمىدى . مەن يۈزۈمنى قانداق كۆتۈرۈپ يۈرىمەن ؟ نى ئات ، نى نومۇس ! قىز باققانىنىڭ جاجىسىمۇ ئەمدى بۇ ! ھازىر بولماي قالدى ، خەيرىيەت ، ھەي ، ئۇنۇڭنى ئۆچۈرۈپ ئاڭلا ! — دەپ

ژارقىرىدى مۇھەممەتئىمىن سەيدىن . ھەمشىرىخان ئۆكسۈشتىن دەرھال توختىدى ، — مەن بۇ قېتىمغا قېينىناتامنىڭ يۈزىنى قىلدىم ، بوپتۇ . بۇنىڭدىن كېيىن ، قىزىڭ تالاغا چىقمىسۇن . كۆزۈمگە چېلىقىپ قالسا ياكى زىغىردەك گەپ قۇلىقىمغا چۈشۈپ قالسا ، ئىككىڭىنى تۈۋرۈكىگە تېڭىپ ، پاچىقىڭنى چېقىۋېتىپ ، كۆرىدىغىنىمنى كۆرىمەن !

— مۆرىمەمسەن ؟ مەمەتخانىڭ گېپى ئورۇنلۇق ، تايىقى ھەق بوپتۇ . ھۇ ، سەندەك ئەقىلسىزنى ! — قورقۇنچ ۋە ئاچچىقلىنىشتىن بۇۋاينىڭ تىزلىرى دىر ـ دىر تىترەپ كەتتى .

— ئۇقتۇم ، — دېدى ھەمشىرىخان يىغا ئارىلاش ئۆكسۈگەن ئاۋازدا .

— ھەممە گۇناھ مەندە ، — بۇۋاي مەيدىسىگە مۇشتلىدى ، — كۆزگە كۆرۈنگەن نەۋرەم دەپ ئەركىلىتىپ ، ھالا بۇ كۈندە ، ما ئىشنى كۆر ئەمدى ؟ دادىسى دۈشمىنى كۆپ ئادەم تۇرسا ، دادىسىنى ئايىمىغىنىنى قارا ئۇ ئەقىلسىزنىڭ ! سەن ئانىسى بولغاندىكىن ، نېمىشقا بويىغا يەتكەن قىزىڭغا ئوبدان ھېزى بولمايسەن ، تاياق قېپى ؟ خەپ نۇسرەت ، خەپ··· سەن بىزنىڭ دەردى ـ ئېسەيمىزنى ئاز بولۇپ قالدى دەپ ، ئەمدى بىزگە مۇشۇنى كۆرسەتتىڭما ؟ !

ئۆيدىكى بۇ جېدەلنى ئۇققان نۇسرەت ئۆيگە كىرىشكە پېتىنالمىدى ، ھەپتىگىچە دادا جەمەت بوۋىسىنىڭ ئۆيىدە تۇردى .

9

ئەترەتنىڭ تاملىرى ئۆرۈلۈپ چۈشكىلى ئاز قالغان ، يانتاق ، قومۇشلار ئۇنۇپ كەتكەن ھويلىسى بۇگۈن ئادەم بىلەن لىق تولغان ، ئۇزۇندىن بېرى تىنچىپ قالغان بۇ كونا «ئوردا» غا جان كىرگەنىدى . بۇرۇنمۇ بۇ يەردىن چىقىدىغان غەلۋە ـ غوۋغا ھەرگىز خۇشاللىق ئەمەس ، جېدەل ، مۇشتلىشىش ، يىغلاش ، ۋارقىراش ئىدى . چىراغ ئۆچتى قىلىپ كالتەكلەيدىغان ئۆينىڭمۇ ھازىر

ئىشىك - دېرىزىسى قىيسىيىپ ، تاملىرىنىڭ سۇۋېقى چۈشۈپ ، بىرقانچە يەرگە بارماق پانقۇدەك چاك كەتكەنىدى . جاھاننىڭ خاپىلىقى گويا مۇشۇ يەردىن ماكان تۇتۇۋالغاندەك ، يەنە ھازىرمۇ ۋارقىراشماق ، يىغا - زار بولماقتا ئىدى . بۇ ئىشلار بۇ كەڭرى ھويلىنىڭ ئىككى يېرىدە — بىرى ، ھويلا ئوتتۇرىسىدىكى قېرى ئۇجمىنىڭ تۈۋىدە ، يەنە بىرى ، ئامباردا بولۇۋاتاتتى .

ئۇجمە تۈۋىدە ، بىر توپ قېرى - ياش ئاياللار ، بالىلار كەنت سېكرېتارى مامۇت نۇرنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىۋالغانىدى . مامۇت نۇر پوكانەك ئېسىلىپ ، تەرلەپ - پىشىپ ، ئۇلارغا سۆزلىمەكتە ئىدى :

— ھەي مۇسۇلمانلار ، مەن سىلەرگە ئەتىگەننىڭياقى قەلەندەرنىڭ ئېتىغا ئوخشاش كاپشىپ سۆزلەۋاتىمەن ، بۇ مېنىڭ گېپىم ئەمەس ، كېپەك شاڭجاڭنىڭ بۇيرۇقى . بۇ يالغۇز بىزنىڭ ئاياغقۇمغا چىقارغان سىياسەت ئەمەس . مەنچە بولغاندىغۇ ، غەللە ئاشلىقى ساتقان پۇلنى ھازىرلا قولۇڭلارغا بەرسەم بولاتتى ، لېكىنزە ، كېپەك شاڭجاڭ : «بۇغداي ساتقان پۇلدىن بىر سىنتىمۇ دېھقانلارغا بېرىلمەيدۇ ، ھەممىگە ئوغۇت ئېلىپ بېرىمىز» دەپ بۇيرۇق قىلدى . بۇنىڭمىغۇ ، تېگىدىن ئالغاندا يامىنى يوق ، ئوغۇتنى جىق سالساق ، كېلەر يىلى ھوسۇلنى جىق ئالىدىغان گەپ !

— كېلەر يىلقى ھوسۇلغىچە بىز كانايىنى قوزۇقتا ئېسىپ قويىمىزمۇ ؟ ئورمىدا بېرىشكە يېگەن گۆشنىڭ قەرزىنى ئىشتىنىمىزنى سېتىپ بېرىمىزمۇ ؟ قوناق پىشقۇچە نېمە يەيمىز ؟ ئوغۇت بەرسەڭلار ، ئوغۇتنى يەيمىزمۇ ؟ — دېدى تۆۋەن مەھەللىدىكى ئەيسا خىڭرىق .

— راست ، بىز ئوغۇت يەمدىكەنمىز ؟

— بىزمۇ ئاش بەرگەندىكىن ، بىزگە پۇل بەرسۇن ، پۇلىمىزنى بەرسۇن . «ئاۋۋال تاتام ، ئاندىن كالام» قورساقنى غەملىۋېلىپ ، ئاندىن ئوغۇتنىڭ غېمىنى قىلساقمۇ كېچىكمەيمىز .

— ھەرقانچە ئوغۇت چاچقان بىلەنمۇ ، سۇ بولمىسا ، تۆشۈك

يانچۇققا پۇل سالغاندەك ئىش بولىدۇ . مانا ، بۇ يىلمۇ بىرمۇنچە ئوغۇت ئېلىپ چاچىتۇق ، يالتىراق ئېلىپ باستۇق ، سۇ بولمىغاندىكىن ، «ئېشىكى ئۈچ تەڭگە ، توقۇمى بەش تەڭگە» بولدى . يېرىمىنىڭ ئېچىق بېشىغا سۇنى ئەكېلىپ قويۇپ ، ئاندىن ئوغۇت ئال دېسە بولمامدۇ ؟ ئەمدى جېنىمنى تىكىپ قويدۇم ، — دېدى قادىر پىلاك .

— ماڭا كەچكىچە ئېسىلۇۋالساڭلارمۇ مەندە پۇل يوق ، — دېدى مامۇت نۇر تۇقۇمنى قارىغا ئېلىپ ، — بۇ كېپەك شاڭجاڭنىڭ بۇيرۇقى ، مەن شۇنى سىلەرگە يەتكۈزۈپ قويدۇم .

— شۇنداق ، سىز يۇقىرىغا ياخشى ، پەقەت يۇقىرىنى رازى قىلىسىڭىزلا بولدى . لەك ساتقۇزۇشتا ، ھەربىر ئادەمگە بۇرىدەك تەگدىڭىز ، بىز سىز دېگەن ۋاقىتتا سېتىپ بەردۇق . سىز يۇقىرىدىن مۇكاپات ئالدىڭىز ، ئەمدى ھەققىمىزنى بېرىدىغان چاغدا ، چاتنىقىڭىز يوق . ۋاي ، ئۇنداق قىلماڭ ئوبدان سېكرېتار ، بىزگىمۇ ئىچىڭىز ئاغرىسۇن ، بىزگىمۇ ئانچە ـ مۇنچە ياخشى بولۇڭ ، ئاخىر ئۆلسىڭىز يىغلايدىغان ، جىنازىڭىزنى كۆتۈرىدىغان بىز . بىزنى ئۇنچىۋالا تاشلىۋەتمەك ، يۇقىرىدىن چايدان مۇكاپات بەرگەن بولسا ، بىز سىزگە بىر پاقلان سويۇپ چاي قۇيۇپ مۇكاپاتلايلى ، — دېدى قادىر پىلاك .

— تولا كاپشىما تاز... ئىشقىلىپ ، مېنىڭ كارىم يوق .

— شۇنداق ، «غوجامنىڭ قورسىقى توق ، قۇلى بىلەن ئىشى يوق» . قېنى كۆرەرمىز ، يەنە بىر ـ بىرىمىزگە لازىم بولۇشمىغىنىمىزنى !

— لازىم بولساك ، ماڭا ئەمەس ، ھۆكۈمەتكە بولسەن ، ماڭا نېمىدى ؟ مەن يەنە ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتى بويىچە ئىشلەۋېرىمەن ، — دەپ ھۆركىرىدى مامۇت نۇر چىچاڭشىپ .

— ھەي ، خالايىق بولدى تالاشماڭلار ، بۇنىڭ بىلەن مىڭ كېچە ـ كۈندۈز دېيىشسەڭلارمۇ بىكار ، بۇ يەنە مۇشۇنداق مۇشۇك بالىسىنى يېگەندەك ، ھەممىنى يۇتۇۋېتىپ ، كۆزىنى

يۇمۇڭلىپ ، خىيالىغا كەلگەننى سۆزلەۋېرىدۇ ، بەزدەك تۇرۇۋېرىدۇ ، — دېدى مۇھەممەتئىمىن سەيدىن توپ ئىچىدە ۋارقىراپ .

— ئالە ، مەمتەك .

— ھۇششەرە مەمتەك ، يەنىلا سەن يۈرەكلىك ، سەن ئوغۇل بالا ! — دېيىشتى خالايىق ، ماموت نۇر تاتىرىپ كەتتى .

— مېنى ھەممىڭلار مېڭىسىنىڭ سۇيى بار خالقۇش سارائ دەيسىلەر... — مۇھەممەتئىمىن سەيدىن جامائەتنى ئۆزىگە قاراتتى... — ھەرھالدا ، مېنىڭ بىر ئېغىز گېپىمنى ئاڭلاڭلار . ئىككى ئىت تالاشسا ، بىرى كاسكىراپ چىشىنى چىقىرىپ كەينىنى قىلىۋالسا ، تالاۋاتقىنىمۇ تالىمايدۇ . كۆلمەڭلار ، كۆلىدىغان گەپ ئەمەس . بىزنىڭ دانا سېكرېتارىمىز بۇنىڭغا كاسكىراپ ، كېپەك شاڭجاڭغا دۆڭگىگەندىكىن ، بىز قانداق قىلىمىز ؟ ھەقچان شۇنداق دېسەم «بۇ لامزەللىلەر كېپەك شاڭجاڭنىڭ ئالدىغا بارالمايدۇ ، شۇنىڭ بىلەن ، مېنىڭ دېگىنىم دېگەن بولىدۇ ! » دەيدۇ . قورساق ئاچسا ، قانداق قىلىمىز ؟ ھېلىغۇ كېپەك شاڭجاڭكەن ، ۋالېينىڭ ئالدىغىمۇ بارىمىز . چۈنكى بىزگە نان كېرەك ، نان بولمىسا ، بىز بولمايمىز ، بىز بولمىساق ، نان بولمايدۇ . كېپەك شاڭجاڭ شاڭجاڭ بولالمايدۇ ، ۋالېيمۇ ۋالي بولالمايدۇ ، چۈنكى بىز ئۇلارغا كېرەك . بىز نان تاپمىساق ، ئاچلىققا ئۇلار بىزدىن بەكرەك چىدىيالمايدۇ . جان بىزنىڭكىدىن ئۇلارغا بەكرەك تاتلىق .

مەيداندا يەنە كۆلكە كۆتۈرۈلدى :

— سۆزلە سارائ ، گېپىڭ جايىدا !

— ئەگەر پۈتۈن ئاياغقۇمدا ، مەن بىلەن كېپەك شاڭجاڭنىڭ ئالدىغا بارالمىغۇدەك ئىنجاسى بار ئوغۇل بالىدىن بىرى چىقسا بىرى بىلەن ، ئونى چىقسا ئۇنى بىلەن بارىمەن . چىقمىسا ، ئۆزۈملا بارىمەن . كېپەك شاڭجاڭمۇ بىزگە ئوخشاشلا ئادەم ، ئىككى پۇتى بار ، ماڭىدۇ ، ئاغزى بار ، سۆزلەيدۇ ، قۇلىقى بار ، ئاڭلايدۇ ، كۆزى بار ، كۆرىدۇ ، ئادەم يېمەيدۇ . ئەھۋالىمىزنى دەيمەن ،

تـــۈشـــسا — هەل قىلسا يېنىپ كېلىمەن ، بولمىسا ، كېپەك شاڭجاڭنىڭ ئۆيىدە كۈندە شورپا ، پولۇ ، مانتا بار ، يەپ ياتىمەن . بېرىدۇ ، بەرمەي ئامالى يوق ، ئۇمۇ بىزگە ئوخشاش ئادەم ، پەقەت بىزدىن سېمىز ، چىرايلىق .

— كـــېـــپـــەك شـــاڭـــجـــاڭ يېگەننى يېسەك ، سەنمۇ ئۇنىڭدىن چىرايلىق بولۇپ كېتىسەن مەمىتەك ، — دېدى بىر قېرى مەزلۇم . خالايىق يەنە كۈلۈشتى .

— قانداق ، مەن بىلەن باردىغانلار بارمۇ ؟

شۇئان توپ ئىچى جىمىپ كەتتى . مۇھەممەتئىمىن سەيدىن توپ ئىچىگە — ھەربىر ئادەمگە قاراپ چىقتى . ھەممە كۆزلەردىن تەشۈش ، ئۆزىنى قاچۇرۇش ، يەنە خجىللىق ، ئىشەنمەسلىك ، ئۇمىدسىزلىك ، زەئىپلىك چىقىپ تۇراتتى . ھەممىنىڭ زۇۋانى تۇتۇلۇپ قالغاندەك ئىدى .

— بارمۇ ؟

— ...

— ھـــا... ھـــا... ھا... — مۇھەممەتئىمىن سەيدىن قاتتىق قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى . كۈلكىدىن توختىغاندا ، لەۋلىرى تىترەپ ، ئاغزىغا گەپ كەلمەي قالدى ، بوغۇلۇپ كەتتى .

— ئـــســـت بىچارىلەر ، ئادەمنىڭ ئىچىنى ئاغرىتماڭلار ! كېپەك شاڭجاڭ ئادەم يېمەيدۇ ، بىز ئۇرۇشقىلى بارمايمىز ، پەقەت ھال - ئەھۋالىمىزنى دەيمىز ، پارتىيىنىڭ رەھبىرى پۇقراسى ئاچ قالسا قاراپ تۇرمايدۇ . پەقەت بىزنىڭ ھالىمىز ئۇلارنىڭ قۇلىقىغا يالغان مەلۇم قىلىنغان ، بىز «ھەممە يېرىدىن چېپىلداپ ياغ ئېقىپ تۇرىدۇ ، ماڭسا ، ئاشلىقنىڭ تۆپىسىگە دەسسەپ ماڭىدۇ ، بېشىنى كـــۆتـــۈرسە ، توقماقتەك پۇلغا ئۇسۇۋالىدۇ» دېيىلگەن . بۇ نېمە ئۇچۇن ؟ ياخشىچاق بولۇش ئۇچۇن . بۇنداق ئىش بۇرۇن شۇنداق ئـــدى ، ھـــازىرمۇ تازا ئۆزگەرمىدى ، ئىسىت ، سىلەرگە ئىچىم ئاغرىۋاتىدۇ . يىغلۇغۇم كېلىۋاتىدۇ ، بىچارىلەر...

— بولدى مەمىتەك ، بىزنى ئىزاغا ئۆلتۈرەي دېدىڭ ، بولدى

قىل... ئەمما ئۆزۈڭ بىلىسەن ، بىز گېپىمىزنى سەندەك ئوڭلاپ قىلالمايمىز ، سەندەك ئوقۇماپتىكەنمىز . ھەمراھ بولساققۇ بولاتتى ، ئەمما سەن بىلىسەن ، بىزنى خىجىل قىلما ، يەنىلا سېنىڭ بارغىنىڭ ئوبدانكەن ، — دېدى قادىر پىلاك .

— شۇنداق ، مەمتەك سەن بارغىن !

— شۇنداق قىل ، بالام !

— ياخشى سەن بوپقاپتىكەنسەن ، بولمىسا ، بىز ئۇچۇن بىر ئېغىز گەپ قىلىشقا كىم چىقاتتى ؟ «خۇدايىم كۆزىدىن ئايرىسىمۇ ، ھاسىسىدىن ئايرىمىغان» دېگەن شۇ .

جامائەت يەنە زۇۋانغا كىرىپ ، جانلىنىپ قالدى .

— بوپتۇ ، مەن يەنىلا سىلەرگە كۆسەي بولاي . كىچىك چېغىمدا ، ئانام «كۆسەي بالام» دەپ ئەركىلىتىپ قويىاتتى .

— سەن بىز ئاياغقۇملۇقلارنىڭ كۆسەي بالىسى ، بالام ، — دېدى بىر قېرى مەزلۇم كۆز يېشىنى ئېتىكى بىلەن سۈرتۈپ .

مامۇت نۇر تاتىرىپ تېپىرلاپ كەتتى ، ئۇ دەرھال توپتىن ئايرىلىپ ، ئابدۇرېشىتخان غوجىنىڭ يېنىغا پاييىاسلىدى .

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن كۆك ئېشىكىنى مىنىپ ، يېزىلىق ھۆكۈمەتكە كەتتى . خەقنىڭ ئەندىشىلىك ، ئۇمىدسىز كۆزلىرى ئۇنىڭ قارىسى يېتكۇچە ، كەينىدىن قاراپ قالدى .

ئەتىسى ئەتىگەندە ، مۇھەممەتئىمىن سەيدىن خۇشال قايتىپ كەلدى . كېپەك شاڭجاڭ ئۇنىڭ قولىغا : «ئاياغقۇمنىڭ ئەھۋالى باشقا يەرگە ئوخشىمايدۇ ، غەللىنىڭ پۇلى دەرھال دېھقانلارنىڭ قولىغا بېرىلسۇن ، باشقا كەنتلەرنىڭ ئەسلىدىكى بويىچە بولىدۇ» دەپ تەستىق يېزىپ بەرگەنىدى . ئاياغقۇملۇقلار شادلىنىشتى ، مامۇت نۇر ، سىدىق بايچەك ، ئابدۇرېشىتخان غوجا ، سوپى مەزىنلەر قايغۇرۇشتى ، ھازا تۇتۇشتى ، مۇھەممەتئىمىن سەيدىنىنى خەقلەر ماختاپ بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرگەندە ، سېكرىتار ئۆزىنىڭ ھوقۇقى ئۇنىڭغا ئۆتۈپ كەتكەندەك ، ئىمام ئىمامىلىقىنى ، سوپى مەزىن مەزىنلىكىنى ئۇنىڭغا تارتقۇزۇپ قويغاندەك ، تولغىنىپ كېتىشتى ،

جامائەت كۆلىنىڭ بويىدا ، مۇھەممەتئىمىن سەيدىنىي ئورنۇبلىشتى .
— ھە ، مەمىتەك ، بىر دېگىنە ، سەن كېپەك شاڭجاڭ بىلەن قانداق كۆرۈشتۇڭ ؟
— راست شۇنى دە ، دېگىنە ، بىر ئاڭلايلى .
— خۇپتەن بىلەن باردىم ، بىر كىچىك بالا ئۆيىنى كۆرسىتىپ قويدى . ئېشىكىمنى دەرۋازا ئالدىدىكى بىر ئامۇتقا باغلاپ قويۇپ : «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ! » دەپ كىرسەم ، ھېچ سادا يوق ، بۇ ھويلىسىكەن ، يەنە مېڭىپ : «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ! » دەپ كىرسەم ، يەنە ئادەم يوق . كىچىك بالا گولداپ قويدىمىكىن دېسەم ، ئۆيلەرنىڭ چىرىغى يورۇق ، شۇنداق قىلىپ ئۇچىنچى قېتىم : «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ! » دەپ كىرگىنىمنى بىلىمەن ، كۆزۈم ئالچەكىمەن بولۇپ كەتتى . ئونقاشتەك گىلەم سېلىنغان ئۆيدە ، بىر ـ بىرىدىن سېمىز ئادەملەر ئولتۇرۇشىدۇ . داستىخاندىكى نېمىلەرنىڭ تولىلىقىدىن بېشىم قېيىپ كەتتى . بىر قويىنىڭ پۇتۇن گۆشى تۇرىدۇ ، بىرقانچىسى بىردىن پىچاقتا گۆشىنىڭ خالىغان يېرىدىن كېسىپ يەۋاتىدۇ ، ھاراق ئىچىشۋاتىدۇ .
— ئۆلە ، بېشىڭنى يەيدىغان كاساپەتلەر .
— ئىماندىن ئاجراپتۇ ئۇلار .
— مامۇت نۇر غوجامنىڭ قولتۇقىدىن ، مەسچىتتىن چىقالمىغان بىلەن ، ناماز ئوقۇمايدۇ ئەمەسمۇ ؟
— ھە ، سۆزلە .
— ھەممىسى ھاڭۇېقىپ ، بېشىمدىن تاپىنىمغىچە قاراشتى ، بىر ـ بىرىگە قاراشتى . كېپەك شاڭجاڭ مەن بىلەن كۆرۈشۇپ ، ئۆزى ئولتۇرغان يەرگە ئولتۇرغۇزدى . ئالدىمغا چاي ، گۆش قويدى . «ئالسلا » دەپتى ، «مەن روزا تۇتقان » دېسەم ، ھەممىسى خىجىل بولۇشۇپ كەتتى . شۇنىڭدىن كېيىن ، «نېمە ئىشلىرى بار ئىدى ؟ » دەپ سوراپتى ، ھەممىنى دەپ بەردىم . ئولتۇرغانلار : «ئۇنداق بولسا بولماپتۇ » دېدى . كېپەك شاڭجاڭ خاتىرىسىدىن بىر ۋاراقنى يىرتىپ ، مۇشۇ خەتنى يېزىپ بەردى . ماڭىدىغان چاغدا ،

بىر پارچە گۆشنى «ئىپتارلاق» دەپ بەردى ، يېنىپ چىقتىم شۇ .
— ۋاي ، ما ئىشنى؟ شۇنچىلىك ئىكەنيا !
— زادى ھەل بولمىدىغانلىقىنى مېنىڭمۇ كۆڭلۈم تۇيۇپ تۇرغان .
— مېڭنى قىلسا ئادەم ـ دە ، بىزنى ئاچ قويمايتتى زادى .
— ئەسلىي مەن بىللە باراي دېگەن ، بارسام بوپتىكەن !
— كېپەك شاڭجاڭ قانداق ئادەمكەن؟
— سېمىز ، يوغان قورساق ، كۆك كۆز ، سۇرلۇك ئادەمكەن .
— مېھماندىن سىقىلىپ قاپتۇ ، بولمىسا بۇنداق ئاسان ھەل بولمايتتى .

10

خۇشاللىقتا ھامان قايغۇ ھەمراھ . ئاياغقۇملۇقلار ئازراق خۇشال بولۇۋىدى ، دەرھال بىر پاجىئە ھەممە ئادەمنىڭ كۆڭلىدە ئەندىشىلىك گۇمان پەيدا قىلدى . ئۆز غېمى بىلەنلا بولۇپ ، باشقىلارنىڭ نېمە بولۇپ كېتىشى بىلەن كارى يوق ، بەلكى ئۇنىڭ بىرەر چاتىقى ماڭا يۇقۇپ قالارمىكىن دەپ قورقۇپ ، تۇگۈلۇپ ياشاشقا كۆنۈپ كەتكەن ئاياغقۇملۇقلارغا بۇ پاجىئە توخۇسى يىتۈپ كەتكەنچىلىك تۇيۇلمىدى .
بۇ ئىش يەنە ئاشۇ كۆك يانتاق ، چىڭگىلىك ، پاكار قومۇشلار قاپلاپ كەتكەن ئەتراپتىنمۇ ئامبىرىدا بولدى . سىدىق بايچەك غەللىنى تولۇق تاپشۇرالمىغان قىرىق ـ ئەللىك ئادەمنى ئامبارغا سولۇۋېلىپ ، قىستىماقتا ئىدى .
— سىلەر ھۆكۈمەتنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ بېقىۋاتىسىلەر ، مۇشۇنداق كۆكەمىلىك قىلىپ يېتىۋالساق ، بىزدىن غەللىنى كۆتۈرۈۋېتىدۇ دەپ ، خىيال ئەيلىمەڭلار ، ئەجەب باشقىلار ئۆزى يەيدىغان ئاشلىقىنى قوشۇپ ، ئۇ چىقىشمىسا ، بىرەر قويىنى ، توخۇلىرىنى سېتىپ ، بازاردىن ئاش ئېلىپ ، ۋەزىپىسىنى تۇگەتتى .

هەرقايسىڭلار نېمىشقا ئۇنداق قىلمايسىلەر ؟...

— سەن تېخى بىزنى ئۇنچىۋالا پەس كۆرمە سىدىقاخۇن ، بىز كۆكەمە زەمبىلكەش ئەمەس ، يەيدىغىنىمىزنىمۇ سېتىپ بەردۇق ، يەنە بولمىدى . ئېشەك ، كالىمىزنى ساتايلى دېسەك ، يەنە دېھقانچىلىق قىلمىساق بولماس . مۇسۇلمان ئادەم يالغان گەپ قىلسا يامان بولىدۇ ، ئەمدى بىزنى قىيناۋەرمە ، يەردىن چىقمىسا ، قانداق قىلىمىز ؟ سۇ بولمىغاندىكىن ھېچنېمە بولمىدى ، — دېدى ھەسەن مايماق ۋايساپ .

— جېنىمىزنى قىيناۋەرمە ، بۇغدايدىن توشمىغان غەللىمىزنى كۈزدە قوناقتا ئارتقۇزايلى ، — دېدى يەنە بىر مومای .

— يوشۇرۇن كۆچنى قازايلى ، سىلەر جاھىللىق قىلماڭلار ، مەن سىلەردىن جاھىل . ئۆيۈڭلاردا ئاش يوق ئەمەس . ئەگەر مۇشۇنداق قىلىۋەرسەڭلار ، ئاپىرىپ پەيچۇسۇغا سولىتىۋېتىمەن ، جەرىمانە قويغۇزىمەن !

— جەرىمانە قويساڭ ، جاننى ئالارسەن ، — دېدى مۇسا سوغۇق .

— ھەي ياسىن مەدەك ، سەن غەللىنى پۈتۈن بېرەلمەي نومۇس قىلمىدىڭما ؟ — دېدى سىدىق بايچەك .

— نېمىدىن نومۇس قىلىمەن ؟ — خاماندىن چىققان ساماندىن باشقىنىڭ ھەممىسىنى بەرسەم ، گەدىنىمدە يەنە يۈز ئەللىك جىڭ ئېشىپتۇ ، مانا كۈن تۇرۇپتۇ . مەن گېلىمغا بىر تال دان ئېلىپ قالماي تاپشۇردۇم ، ئۆشرە ـ زاكاتقا ساماننى ئېلىپ قويدۇم ، خۇدايىم بار ، دېدىم . ئىشقىلىپ ، ئاياغقۇمدا ئاچ قالماسمەن ، سىلىدەك باي ئاتىمىزنىڭ ئۆيىگە بارارمەن ، — دېدى ياسىن كۆزىنى يۇمۇپ كۈلۈپ . سىدىق بايچەك تېرىكتى .

— ئادىشاڭا ، «ئېشەك ئۆلۈڭاتسا ، بىر يېرى غېجەك تارتىپتۇ» دېگەندەك ، سەت ھىجايمىيا ، سەن مېنىڭ خوتۇنۇممىدىڭ مەن سېنى بېقىپ ، خوتۇنۇڭنى ئەكەپ قوي ، ئوبدان بېقىپ قويای بولمىسا... ياسىنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى :

— سەدىق ئاكا ، سەن ئاكامدەك ئادەم ، ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە . مەن چاقچاق قىلىپ دەپ قويدۇم . مېنىڭ بار - يوقۇم ، تۇرغان تۇرقۇم مۇشۇ ، لېكىن خوتۇنۇمنى باققۇچىلىكىم بار . سەن مەندىن باي ، ئەمما خوتۇنۇڭنى باقالمىغان بولساڭ ، ماڭا ئەكېلىپ بەرسەڭ ، مەن سەندىن ئوبدانراق باقىمەن .

— ھېلى جۇما شۇمتەك ، سەن شۇنداق دېگۈدەك بولدۇڭما ، ھۇ خوتۇنۇڭنى !... — سەدىق بايچەك ياسىنغا ئېتىلدى . تۆت - بەش ئادەم ئۇنى قۇچاقلاپ تۇتۇۋېلىپ يالۋۇردى :

— ھاي سەدىقاخۇن ، ھاي دەيمەن ، سىلىمۇ كىچىك بالىمۇ ؟ خاپا بولمىسىلا .

— مەن زادى ئاشۇ ھارامدىن بولغان سولتەكتىن مۇشۇنداق گەپ ئاڭلايمەنما ؟ ھۇ ، خوتۇنۇڭنى !...

— سەن خوتۇنۇمنى تولا ئاغزىڭغا ئالما ، مېنىڭمۇ ئاغزىم بار ، سەندىن قورقۇپ قالمايمەن . ناھايىتى قولۇڭدىن كەلسە سولىتۇۋېتەرسەن...

— ھۇ ، خوتۇنۇڭنى !... — سەدىق بايچەك ھەدەپ يۇلقۇنۇپ بوشىنىشقا ئۇرۇندى ، ئەمما ئۇنى چىڭ قۇچاقلىۋېلىشتى . ئۇ جان ئاچچىقىدا بوغۇلۇپ ، خىرقىراپ كەتتى .

— ھۇ ، خوتۇنۇڭنى ! خوتۇنۇڭدىن سورا شۇمتەك ، سەدىق بايچەك جىگدىلىكتە نېمە قىلغان دەپ سورىساڭ بىلىسەن . خوتۇنۇڭنىڭ قۇچىقىدىكى بالىغا قاراپ باق ، كىمگە ئوخشايدىكەن - ھە ؟ ئاڭلاپ قوي !

ياسىنىڭ چىرايى دەھشەت قورقۇنچلۇق تۈس ئالدى .

— ھەي سەدىق خۇمپەر ، خوتۇنۇمنى جىگدىلىككە ئېلىپ چىقتىڭما ؟

— ھە ، ئېلىپ چىقتىم ، ئۇنى قويۇۋېتىڭلار ، قويۇۋېتىڭلار ، ئى شۇمنىڭ تەڭ كېلەلىگىنىنى مەن بىر كۆرەي ، — سەدىق بايچەك تېپىرلاپ يۇلقۇناقتا ، خىرقىرىماقتا .

— ھەي سەدىق خۇمپەر ، يالاق يالايدىغان غالچا ، سەن مېنىڭ

خوتۇنۇمدىن بالا تاپتىڭما ؟

— هە تاپتىم ، يەنە تاپمەن !...

— مېنى قويۇپ بېرىڭلار مۇسۇلمانلار ، مېنى قويۇۋېتىڭلار خوتۇن تالاقلار ! — ياسىن ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراپ يىغلاپ كەتتى . باغلاقلقا كۆنمىگەن تايغاندەك ئۆزىنى ھەر تەرەپكە ئۇردى . ئەمما خەق ئۇنى ئامباردىن سۆرەپ تالاغا ئېلىپ چىقتى . ئۇ ھەدەپ كەينىگە تىرەجەپ ۋارقىرايتتى :

— سەن قەلەندەر ، مېنىڭ خوتۇنۇمنى جىگدىلىككە ئېلىپ چىقتىڭما ؟ خەپ توختا ! خەپ سېسىق خۇمپەر ، سەن ھوقۇقۇڭغا ئىشەنمە ، تېخى جاھانىڭ مەنزىلى ئۇزۇن ، خەپ !...

كىشىلەر ئۇنى ئاخىر كۆتە ـ كۆتە قىلىپ ئېلىپ كەتتى . ياسىن مەدەك ھۆكۈرەپ يىغلاپ كەتتى .

— بولدى ، يىغلىما بالام ! ئوغۇل بالا — يەنە كېلىپ سەن ياسىن مەدەك يىغلىساڭ ياراشمايدۇ . ئۇ ئىت خۇيلۇق توخۇ پوقى ، بىزدىن ئاش ئالالماي ، ئۇسكىلى يەر تاپالماي ، سېنى تالىدى . ئادەم جان ئاچچىقىدا ئاغزىغا كەلگەننى دەۋېرىدىغان گەپ . شۇڭا ، پەيلى شەيتان دەيمىز . ھە ، بولدى قىل ، يىغلىما . سېنىڭ خوتۇنۇڭ خەق جىگدىلىككە تارتسا ماڭمىدىغان خوتۇن ئەمەس . ئۇ رودۇپاي سەندىن ئاچچىقىنى چىقىرىش ئۈچۈن شۇنداق دەپ تاشلىدى . سەنمۇ دېدىڭ ، يەنە نېمىگە يىغلايسەن ؟ بولدى قىل ! سەن تاۋى نازۇك خېنىمىمدىڭ ؟ يىغلىما ! «يولۋاسنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس ، ئاچچىقىنى يەڭگەن باتۇر» . ئەگەر ئۇنىڭ قىلغانلىرى يۇرىكىڭگە تۇرۇۋېلىپ ، ئۆچ ئالماق بولساڭ ، ئاچچىقىڭنى بېسۇۋېلىپ ، ئەقلىڭنى ئىشلەت .

— ئاكىلار ، كۆردۇڭلار ، ئادەمنى شۇنداق سۇندۇرغان بارمۇ ؟ مېنى شۇنداق بوزەك ئېتەمدۇ ؟ يىل بويى ئاشۇ تۇزكورنىڭ ئۆيىگە سۇ توشۇيمەن ، شۇنىڭمۇ يۈزى يوقمۇ ؟

— ئۇنى دېسەڭ ، بىزنىمۇ ئاز بوزەك قىلدى دەمسەن ؟ ئۇنىڭ

قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىدى ، ئاياغقۇم ھازىر ئۇنىڭ ئالىقىنىدىكى گۆشى ، ئېزىقىغا ئېلىپ چاياۋاتىدۇ . ھەركىم قىلسا ، ئۆزىگە قىلىدۇ ، نى ـ نى ئادەملەردىن قالغان جاھان بۇ ! بۇ بايچەك ئەۋلادىدىنمۇ قالىدۇ تېخى . خۇدايىم ئۆزى تەڭشەپ قويار...

جامائەتنىڭ نەسىھىتى ياسىننى ئاچچىقىدىن ياندۇردى . ئۇ يانچۇقىدىن كۆك موخۇركا ئېلىپ ، سۇس تىترەۋاتقان كىرپىنىڭ دۇمبىسىدەك يىرىك دىقماق بارماقلىرىدا قولاشمىغان ھالدا يۆگەپ تۇتاشتۇردى .

— روزاڭنى بۇزدۇڭمۇ توخۇ پوقى ، — دېدى ھەسەن سوغۇق نارازىلىق بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلىپ .

ياسىن گەپ قىلمىدى . مەھەللە دوقمۇشىغا كەلگەندە ، ھەمىلەن تارقاپ كەتتى . ياسىن قىردا تېرەككە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ خېلىغىچە موخۇركىسىنى چەكتى . بىر كەمدە ، بىردىنلا چېكىۋاتقان تاماكىسىنى تاشلاپ ، ئېزىقتىن ئاتلىدى ـ دە ، قومۇشلۇق ئارىسى بىلەن مېڭىپ كەتتى . ماڭغاندىمۇ خۇددى بىر نەرسىگە ئۇلگۇرەلمەيدىغاندەك ئالدىراپ ماڭدى . يەردىكى قومۇش كۆتەكلىرى ، ئۆلۈك پاتاسلار بىلەن قوشۇلۇپ چويۇندەك قېتىپ كەتكەن مودۇر ـ چوقۇر قىرلار ئۇنىڭ چەمدەك قېتىپ كەتكەن تاپىنىغا تەسىرمۇ قىلمىدى . سالما ، پاتمىچۇقلار شىلدىرلاپ ، ئايىغى ئاستىدا ھەر تەرەپكە قاچاتتى . قومۇش كۆتەكلىرىگە ئۆۋا سالغان تورغايلار چۆچۈپ ئۇچاتتى . كەچكى شەپەقتە ، ئەمدى يىپەك تارتىشقا باشلىغان قومۇشلارنىڭ ئۇچى قىزغۇچ تاۋلانماقتا ، قۇملار يۇزىمۇ كۆڭۈلسىز قىزغۇچ تۇسكە كىرگەن ، پاشا ـ كۇمۇتىلار غىڭشىپ ، ئادەمگە ئۆزىنى ئۇراتتى . ياسىن مەدەك قومۇشلۇق بىلەن ئۇدۇللاپ مېڭىپ بىردەمدىلا سىدىق بايچەكنىڭ ئۆيىگە كەلدى . ئۇ دەرۋازىدىن كىرگەندە ، سىدىق بايچەكنىڭ ئايالى ھويلىسىدا ، ئىسلىشىپ كەتكەن چەللە ئاستىدىكى ئوچاق بېشىدا ، قولىغا ئۆزۈن رېپىدە كىيگەن ھالدا ، ئوچاققا نان چاپلاۋاتقانىدى . ياسىننىڭ

بۇرنىغا مەززىلىك چۆچۈرىنىڭ ھىدى كەلدى . بايچەكنىڭ ئۇششاق يالىڭاچ بالىلىرى توپىدا ئولتۇرۇپ تەمەچ ئويىنىماقتا . سىدىق بايچەكنىڭ باشقا خوتۇنىدىن بولغان گاچا ئوغلى كالىغا ھەلەپ ئەتمەكتە ئىدى . بايچەكنىڭ خوتۇنى قەمبەرخان ياسىننى كۆرۈپلا سەل خۇيى تۇتقاندەك بولدى ، ئۇ باش ياغلىقىنى چېكىلەپ تېڭىۋالغان بولۇپ ، بۇغداي ئۆڭ ، يۇمىلاق كەلگەن يۇزلىرى ئوت تەپتىدىن قىزىرىپ كەتكەنىدى . سەمرىپ لىغىلداپ كەتكەن بەللىرى يېشىل تاۋار كۆڭلىكىگە پاتماي قالغان ، ئىككى تەرىپىگە ئىككى ياستۇقنى تېڭىۋالغاندەك يوغان ساغرىسى بىلەن باراڭدىن ساڭگىلىغان بىر جۈپ خام قاپاقتەك كۆكسى كۆڭلەكنى ھېلىلا بۆسۈپ چىقىدىغاندەك ئىدى .

— يائاللا ياسىن مەدەك ، سەنزە ئەجەب رىزقىلىق جۇمۇ . دائىم شاپتۇل ياغچىدا چىشىڭنى كولايدىغان ئوخشىمامسەن ؟ چۆچۈرىنىڭ پىشىشىغا ئۇلگۈرۈپ كەلگىنىڭنى كۆر .

ياسىن مەدەكنىڭ چىرايى جىددىي ، قاراشلىرى سۈرلۈك ئىدى .

— قەمبەرخان ئاچا ، مېنىڭ چۆچۈرىگە تاۋۇم يوق ، ئىچكىرى ئۆيگە كىرىڭ ، سىزگە دەيدىغان جىددىي بىر گەپ چىقىپ قېلىپ ئالدىراش كەلدىم .

— ئوھوش ، مەشەدىلا دېگىنە ، ئاڭلاۋېرىمەن . ھېلى ئوچاق سۇۋۇپ قالسا ، ناننى ياپالماي قالمەن ، — دېدى قەمبەرخان پەرۋاسىز ھالدا .

— قويۇڭ نېنىڭىزنى ، نادىن ماۋۇ گەپ مۇھىم ، مۇشۇ گەپنى سىزگە دەيمەن دەپ ، ئۇدۇل قومۇشلۇق بىلەن كەلدىم . ھېلى پۇشايمان قىلىپ قالىسىز ، مەن ئالدىرايمەن .

قەمبەرخان ئەنسىزلىككە چۈشۈپ ، رېپىدىنى سېلىۋېتىپلا ياسىن مەدەكنىڭ ئالدىدا ئىچكىرى ئۆيگە ئۆردەكتەك ئىرغاڭلاپ ماڭدى . ئىچكىرى ئۆي زالدەك يوغان بولۇپ ، ياغاچ سۇپىغا

گىلەملەر سېلىنغان ، تاملىرىغا يىپەك گىلەم تارتىلغان مېھمانخانا ئىدى . قەمبەرخان ئۆيگە كىرىپ ياسىنىنىڭ تاتىرىپ كەتكەن چىرايىغا ئەنسىزلىك بىلەن تىكىلدى .

— دېگىنە ، ئۆلۈم خەۋىرى ئەمەستۇ ؟

— ياق ، ئۇنداق ئەمەس ، شۇنىڭغا يېقىن .

— ھە ، بىزنىڭ سىدىق باي ساقتۇ ؟

— ساق...

— ھە ، ئەمىسە نېمە گەپ ؟

— مۇنداق گەپ : مەن بايا قېينىناتامنىڭ ئۆيىگە خوتۇن - بالىلارنى يوقلاپ كېلەي دەپ بارسام ، ئۆيدە قېينىناتام ، قېينىنام يوق ، سىدىق ئاكام بىلەن خوتۇنۇمنىڭ پومىداقلىشىۋاتقىنىنىڭ ئوستىگە كىرىپتىمەن ، ئۇلار مېنى تۇيماي قالدى . تازا قاپ يۇرەك قىزىل باشلار ئىكەن ، ئىشىكلەر ھاڭدەك ئوچۇق ، ئۇلار ھەممىنى يادىدىن چىقىرىپ ، ھەدەپ ئۆز ئەھۋالى بىلەن بولۇپ كېتىپتۇ . ئوقتەك ئېتىلىپ چىقىپلا ، ئۇدۇل مەشەگە كېلىشىم .

قەمبەرخاننىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ ، ئۆڭۈلى قالمىدى ، ئۇ سىدىق بايچەكتىن ئون نەچچە ياش كىچىك ، كۇنلۇكى يامان ھەم ئۆزىنىڭمۇ سەل قىچىقى بار خوتۇن ئىدى ، شۇ تاپتا ئۇنىڭ مېڭىسى قوچۇلۇپلا كەتتى .

— ھۇ ، لامىزەللە ، زادى ماز ، سېنىمۇ ئەركەك دېگىلى ، ۋىجدانى بار ئوغۇل بالا دېگىلى بولامدۇ ؟ شۇ يەردىلا تۇتۇپ ، ئىككى رەسۋانىڭ ئەدىپىنى بېرەلمەي ، مايەرگە كەلگىنىڭنى قارا ؟ ئوغۇل بالا بولسادى ، يالىڭاچلاپ تۇۋرۇككە تېڭىپ ، جىگدىنىڭ شوخۇلۇق تايىقىدا سالسادى بولمامدۇ ؟ ماڭە ، مېنى باشلاپ بار ، ھازىر بولسىمۇ مەن ئۇ شاپاقچىلارنىڭ جاجىسىنى بېرىمەن . مەن بۇ لالما ئىتلارغا ئۆزۈمنى تونۇتمايدىغان بولسام ، قەمبەرخان بولمايمەن !

قەمبەرخاننىڭ تەلەتى بىردەمدىلا قورقۇنچلۇق بولۇپ كەتتى ، دەسلەپ قولىغا يوغان قىڭراقنى ئالدى ، سەل تۇرۇپ ، ئۇنى

تاشلىۋېتىپ ، كەكسىنى ئالدى .

— ھەي ئابلىكىم ، ھەي گاچا ، ئاتىنى توقۇ...

گاچا بالا ئالاقزادە بولۇپ ، ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىردى . ئۇ بۇ ئۆگەي ئانىنىڭ قولى ئىدى .

— ھەي لەنىتى گاچا ، ئاتىنى توقۇ دەيمەن ! — قەمبەرخان ئۇنىڭ ئالدىغا دېۋەيلىدى ، ئابلىكىم دەرھال قاچتى .

— مەن زاڭ ، ماز بولسام ، سىز ئىلگىرىكىن كالۋا ، ئەخمەقكەنسىز ، — دېدى ياسىن ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ ، — بۇ چاغقىچە ئۇلار سىزگە قاراپ تۇرامدۇ ؟ تۆپىگە ئولگۈرۈپ بارالمغان تەقدىردىمۇ ناھايىتى بىرەر شاپىلاق ئۇرارسىز ، يۈزىگە تۆكۈرەرسىز ، ئۇنىڭلىق بىلەن ، ئىككىسىزگە نېمە پايدا ، نېمە تاتلىقى بولىدۇ ؟ يەنىلا زەردىگۆش بولمىسىز ، خەلقىئالەم ئاڭلىسا ، سىز بىلەن ماڭا تېخىمۇ نومۇس . ئېرىڭىز ھوقۇقتىن موللاق ئاتىدۇ ، ئالتە بالىڭىز بىلەن خېتىڭىزنى ئالامتىڭىز ؟ ئۇنىڭدىن كۆرە ، بۇ ئىشنىڭ بۇسىنى چىقارماي ، ئۇلارمۇ خۇش ، بىزمۇ خۇش بولىدىغان ئىشنى قىلمايمىزمۇ ؟ زېخمۇ ، كاۋاپمۇ كۆيمىسۇن ، مەن شۇڭا كەلدىم .

قەمبەرخان چەكچىيىپ ، ھاڭۇبقىپ ياسىنغا قاراپ قالدى . ئۇ سەل بوشاپ قالغاندى . ياسىن مەدەك شۇنچە خاتىرجەم ، سۈرلۈك ئىدى . قەمبەرخاننىڭ كۆزىگە ئۆيگە سۇ توشۇيدىغان مالاي ئورنىدىكى ياش بىردىنلا باشقىچە ، ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈپ كەتتى . ئۇ كەكسىنى تاشلاپ ، تالاغا يۈگۈرۈپ چىقتى .

— ھەي گاچا ، ماڭە ، ئۇلاغنىڭ ھەممىسىنى باپكارنىڭ كۆلىگە ئاپىرىپ سۇغىرىپ كەل ، ھەرقايسىڭ ، قازاندا ئاش بار ، ئۇسۇپ ئىچىش ، ئەمدى چوڭ بولۇشتۇڭ ! — قەمبەرخان يەنە شامالدەك ئۆيگە كىردى ـ دە ، ئىشكىنى دەم سېلىپ تاقىدى .

— راست ، نېمىشقا ئۆزۈمنى ئۇپرىتىمەن ؟ ئۆچ ئېلىش دېگەن مۇنداق بولسىمۇ بولىدىكەنغۇ ! — دېدى ئۇ يېڭى ياستۇق ـ كۆرپىنى گىلەم ئۈستىگە تاشلاپ .

11

تۇن يېرىمدىن ئاشقاندا ، چولپانخاننىڭ ئىشىكى قاتتىق قېقىلدى . ئۇ چۆچۈپ ئويغىنىپ ، تەكىيىدىن بېشىنى كۆتۈردى .

— قايسىكلار ، كېچىدە ئىشىك قاققان ؟ — دېدى چولپانخان قورقۇنچلۇقتا .

— مەن ، مەن ، ئانا ، ئىشكىنى ئاچە !

— ياسىنمۇ سەن ـ ھە ؟

— ھەئە .

— نېمە بولدى بۇ كېچىدە ئۇخلىماي ؟

— ئىتتىك بولە ، ئىشكىنى ئاچە .

— ياۋاللا ، تۆت كۈنۈم قالدى بالام ، مېنى ئارامىمدا يانقىلى قويساڭ بولمامدۇ ؟ ئىگەكىم خۇدا خۇش بولسا .

— بۇنىڭدىن كېيىن سېنى پەقەت ئاۋارە قىلمايمەن ئانا ، ئىشكىنى بىر ئاچە .

چولپانخان ئەندىشىدىن يۈرىكى ئاغدۇرۇلغان ھالدا ، ساپال چىراغنى ياندۇردى ، ئۆيدە باغلاپ قويۇلغان قويلار كۆزلىرىدىن زەڭگەر نۇر چاقنىتىپ ، خاتىرجەم كۆشەپ ياتقانىدى . چولپانخان ئىشكىنىڭ دەمىنى ئالدى ، كونا ئىشىك غىچىرلاپ ئېچىلدى . ياسىن چىرايى ئۆلۈكتەك تاتارغان ھالدا ، ئۆيگە بوراندەك كىرىپ كەلدى ، چولپانخان قورقۇپ ، كەينىگە سەنتۈرۈلۈپ كەتتى . ياسىن دەرھال ئانىسىنى تۇتۇۋالدى . ئانا يۈرىكى ئاغزىغا قاپلاشقان ھالدا ، ماغدۇرسىزلىنىپ سۇپىغا ئولتۇرۇپ قالدى .

— بالام ، چىرايىڭ بۆلەكچىلا بولۇپ كېتىپتۇ يا ، نېمە بولدۇڭ ؟

— ئانا مەن بەك تاياق يەپ كەتتىم ، تاياق ئىچىمگە ئۆتۈپ كەتتى .

— قىمار ئوينىغانمىدىڭ ؟

ياسىن سەل دۇدۇقلاپ : «ھەئە» دەپ جاۋاب بەردى .
— ئۇتتۇرۇۋەتكەنما ؟
— ياق ئانا ، ئۇتۇۋالدىم ، دەردىم چىققۇدەك ئۇتۇۋالغانىدىم...
— پۇلىنى بەرمىسەك ئۇردىما ؟
— ھەئە .
— ئوينىما دېسە ئۇنمايسەن ، دائىم مۇشۇنداق تاياق يەيسەن .
— ھەممىدىن بۇ قېتىم قاتتىق يېدىم ، ئانا .
بۇ تولا ئاڭلىغان گەپلەر بولغاچقا ، ئاننىڭ يۈرىكى جايىغا چۈشۈپ خاتىرجەم بولۇپ قالدى .
— ئانا ، قۇچقىڭغا بېشىمنى قويۇپ كىچىككىنە يېتىۋالاي ، يۇز - كۆزۈمنى ، بېشىمنى بىر سىلاپ قويە ، ئاندىن كېتىمەن .
— نېمانداق گەپ قىلىسەن ؟ — ئاننىڭ كۆڭلى سەل ئاغقاندەك بولدى .
— كۆڭلۈم تارتىپ قالدى ، كىچىك ۋاقتىم يادىمغا كېلىپ قالدى .
ئانا يەنە خاتىرجەم بولدى ، ئوغلىنىڭ بېشىنى قۇچقىغا ئېلىپ ، باش - كۆزلىرىنى مېھرىبانلىق بىلەن سىلىدى . ياسىن جىمىمىدە قېتىپ قالغاندەك يېتىپ قالدى . بىردەمدىن كېيىن بېشىنى كۆتۈردى .
— ئەمدى كېتەي ئانا ، كەينىمدىن ئۇچ ئادەم قوغلاپ كېلىۋاتقاندەك قىلىدۇ ، ھېلى سېنى ئاۋارە قىلغىلى تۇرىدۇ .
— ئۇنداق بولسا كەتمە ، مەشھەدە يات ، ئۆيۈڭدە سەن يالغۇز ، يەنە بوزەك قىلمىسۇن ، — دېدى ئانا ئەنسىرەپ .
— ياق ، ئۆيۈمگە بېرىۋالسام ، ئونى بولسىمۇ تېتىيمەن ئانا ، مېنى بىلىسەن ، — دېدى ياسىن تەمكىنلىك بىلەن . ئانا خاتىرجەم بولۇپ قالدى ، چۈنكى ئوغلى ئاسانلىقچە خەقتىن تاياق يېمەيتتى . بايام ئوغلى تاياق يېدىم دېگەندىمۇ ، ئانچە ئىشىنىپ كەتمىگەنىدى . شۇڭا خاتىرجەم بولدى .

ياسىن ئىشىكتىن چىقىپلا قاراڭغۇلۇقتا كۆزدىن غايىب بولدى . ئانا : «ئاللاغا تاپشۇردۇم ، ھەزرىتى ئەلى شاھى مەردان مەدەت قىلغاي ! » دەپ دۇئا قىلىپ ، ئىشىكنىگە دەمنى سالدى . مانا شۇنىڭدىن كېيىن ئۇچ كۈن ئۆتتۈپ كەتتى . ياسىن مەدەكنى ھېچكىم كۆرمىدى ، ئانىمۇ ئانچە ئەنسىرەپ كەتمىدى . چۈنكى ، ياسىن بەزى چاغلاردا ، ھەپتىلەپ ، ھەتتا ئايلاپ ، ئاياغقۇمدىن يوقاپ كېتىپ ، يەنە پەيدا بولاتتى . ئۇنىڭ يۈرتمۇ يۇرت قىمار قوغلاپ يۈرۈپ ، كېيىن قايتىپ كېلىدىغان ئادىتى بار ئىدى .

ئەمما ئۇچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ، ياسىنىڭ قىمارۋاز بىر ئاغىنىسى قورقۇپ ئەقلىدىن ئېزىپ قالاي دېگۈدەك ئەسەبىيلىك بىلەن ۋارقىراپ ، يۈرتقا بىر شۇم خەۋەرنى يەتكۈزدى ، چولپانخان شۇندىلا ئۆزىنى كاچاتلاپ ، چېچىنى يۇلغان ھالدا ، ياسىنىڭ ئۆيىگە يۇگۈردى . جامائەت ياسىنىڭ ھويلىسىغا كىرىپلا ، قورقۇنچلۇق بىر ھالەتنى كۆردى .

ياسىن ھويلىنىڭ چۈۋۈق لەمپىسىگە ئارغامچىدا ئېسىلغان ھالدا تۇراتتى . ئۇنىڭ بوينى سوزۇلۇپ ، پۇتىنىڭ ئۇچى يەرگە تېگمەي قاپتۇ . پۇتۇن بەدىنى كۆكىرىپ ئېسىلىپ كەتكەن ، ئىككى كۆزى چانىقىدىن چىقىپ ، مەڭزىدە ساڭگىلاپ تۇراتتى .

ئانا بۇنى كۆرۈپلا ھوشىدىن كېتىپ يىقىلدى . جامائەت بۇ قورقۇنچلۇق جەسەتكە قاراشقا جۈرئەت قىلالمىدى . ئەتراپىنى سېسىق پۇراق قاپلىغانىدى ، موسا سوغۇق بىلەن ھەسەن مايماق جەسەتنى يەرگە ئالماق بولۇپ تۇتۇشىغا ، تۇتقان يېرىدىن مىلىقلاپ سۇ چىقىپ ، تېرە سويۇلۇپ چۈشتى ، موسا سوغۇق بىلەن ھەسەن مايماق دەرھال ئۆزىنى چەتكە ئالدى .

موتسكلىتتا كەلگەن يېزا ساقچىسى تۇراق سەلەي ، ناھىيىنىڭ قانۇن دوختۇرى ۋە يەنە بىر ساقچى مىلىچلاپ كەتكەن جەسەتنى بىردەم تەكشۈرگەندىن كېيىن نېرى كېتىشتى . قانۇن دوختۇرى جەسەتنى دەرھال كۆمۈۋېتىشنى بۇيرۇدى .

سېبىستېچىلىقتىن تېزرەك قۇتۇلۇش ئۈچۈن ، مېيىتنىڭ

نامىزىمۇ چۈشۈرۈلمەستىنلا كۆمۈۋېتىلدى . ئۇچ ساقچى تەكشۈرۈشنى باشلىدى . ياسىن مەدەكنىڭ ھېلىقى قىمارۋاز ئاغىنىسىنىڭ دەپ بېرىشچە ، ئۇ ياسىن بىلەن ھەپتىدىن بۇيان كۆرۈشەلمىگەنىكەن ، مەھەللىگە ئىزدەپ كەلسە ، ھويلا ئىشىكى تېشىدىن قۇلۇپ سېلىنغان ، ئۇ كەتمەكچى بولغاندا ، ياسىنىڭ دائىم ئىشكىنىڭ تېشىدىن قۇلۇپ سېلىپ قويۇپ ئۇخلايدىغان ئادىتى يادىغا كېلىپ ، ھويلىغا چۈشۈپ قاراپ باقماقچى بوپتۇ ۋە تامدىن ئارتىلىپلا ، ھېلىقىدەك ھالەتنى كۆرۈپتۇ .

ساقچىلار ئىككى ھەپتە تەكشۈرگەندىن كېيىن ، «ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغان» دېگەن ھۆكۈمنى چىقىرىپ قايتىپ كەتتى . خەلقەر ئالدىنقى كۈنى جېدەلدە ، ياسىنىڭ چوقۇم بىر ئىش چىقىرىشىدىن ئەنسىرىگەنىدى . شۇڭا جامائەتمۇ : «ياسىن ئاچچىقىغا پايلىماي ئۆزىنى ئېسىۋاپتۇ» دېگەن خۇلاسىگە كېلىشتى .

ئانا شۇ ھوشىدىن كەتكەنچە ، ئەقلىدىن ئېزىپ قالدى . ياسىن مەدەكنىڭ ئايالى بولسا ، تولا يىغلاپ ، كېسەل بولۇپ يېتىپ قالدى .

12

ئاياغقۇمغا سۇ كەلدى . تۆكۈلگەن جىگدە ، قومۇش ، پاتاسلارنى لەيلىتىپ ، قارامتۇل قويۇق لاي سۇ ئاياغقۇمنىڭ كىچىككىنە ئۆستىڭگە تولۇپ كەلدى . قۇرۇپ كەتكەن ئۆستەڭ قاشلىرىدىن پاقا كوكىرىغاندەك ئاۋاز چىقاتتى . قاغجىرىغان يەرلەر كۆپۈك چىقىرىپ سۇ ئىچىشتى ، سولاشقان دەرەخلەر ياشاردى . توپا ئۇچۇپ يۇرگەن يېزىغا ئىللىق نەم ھاۋا تارالدى . زەئىپلىشىپ كەتكەن سولغۇن چىراي ئادەملەرنىڭ كۆزلىرىدىمۇ ئېقىۋاتقان ئېرىق سۈيىدەك خۇشاللىق جىلۋىلىنەتتى . زىرائەتلەر ، جان ـ جانىۋارلار قېنىپ ـ قېنىپ سۇ ئىچىشتى . بەزى ئادەملەر ئۆستەڭگە سەكـرىدى ، ئۇزاقتىن بېرى جىقراق سۇ كۆرمىگەن بەدەنلىرى ھۇزۇرلاندى ، پاسكىنىچىلىقلار ئېقىپ تازىلاندى .

ئادەملەر ئادەتتى بويىچە كۆلنىڭ بويىغا يىغىلىشقا باشلىدى . سۇۋان مىراب ئايىغىقۇمغا كېلىپلا ، كۆلنىڭ بويىغا كارىۋات قويدۇرۇپ ، كېچە - كۈندۈز مۇشۇ يەردە ياتتى . ئۇزۇندىن بۇيان توختاپ قالغان مەشرەپ كېچىچە ئوينالماقچى ئىدى ، ئىپتاردىن كېيىن باپكارنىڭ كۆلىنىڭ بويىدا مەشرەپ بولىدىغانلىقىدىن ھەممە ئادەم خەۋەر تاپتى . ئابدۇرېشىتخان غوجا ، مامۇت نۇر ، سىدىق بايچەك ، سوپى مەزىن قاتارلىق يۇرت ئاقساقاللىرى بۇگۈن سۇۋان مىراب بىلەن ئىپتارلىماق بولۇشۇپ ، كۆل بويىغا ئۇچ يەرگە قازان ئاسقۇزۇپ ، ئۇچ قوينىڭ گۆشىنى پۈتۈن پىشۇرغۇزۇشتى ، داستىخان تارتىلدى . ھەممىسى دۇئادىن كېيىن ئىپتار قىلىشتى ، ئۇچ قوينىڭ گۆشىنى پارچىلاپ ، ھەربىر كىشىگە ئىناۋىتىگە قاراپ ئايرىپ ، بىر نان بىلەن ئالدىغا قويۇشتى . يەنىلا ھەممىسى خۇشال ئىدى . ئىپتاردىن كېيىن ، كۆل بويى ئادەملەر بىلەن تولدى ، مەھەللىنىڭ بوۋايلىرىدىن تارتىپ بالىلارغىچە كېلىشتى . تاراۋدىن كېيىن مەشرەپ باشلاندى . قالۇن ، دولان راۋىپى ، قىل غىجەك ، داپلار بىلەن تەڭ ، مۇقامچىلار ئۇننى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ توۋلاشقا باشلىدى . كىشىلەر ھەرقايسىسى ئۆز كۆڭلى تارتىدىغان بىلەن جۇپ بولۇپ ، مەشرەپكە چۈشتى ، ئۇزۇندىن بۇيان كۆل سۇيىدەك جىممىدە يۇرۇپ ، مەشرەپ سېغىنىپ قالغان بولغاچقا ، ياشلاردىن تاشقىرى ، بوۋاي ، مومايلارمۇ ئۇسسۇلغا چۈشتى ، پەقەت غوجا ۋە ئۇنىڭ تالىپلىرى تۆردىكى داستىخانغا سۇرلۇك قاراپ ئولتۇرۇشتى . سۇۋان مىرابمۇ سانىخان ئىسىملىك تۇل ئايال بىلەن ئۇسسۇلغا چۈشتى . ئۇ يىگىتلىكى تۇتقان ھالدا ، قارا شاپ بۇرۇتىنى پات - پات سىلاپ قوياتتى ، ئەڭ ئاخىرىدا ، ئىككىسى سورۇندا يالغۇز پىرقىرىشىپ قالدى . چەتكە چىققانلار قىقاس سېلىپ ۋارقىرىشىپ ، ئىسقىرتىپ ، قايىسىنىڭ نوچى چىقىدىغانلىقىغا قىزىقىشتى . ئاخىر ، سۇۋان مىراب بېشى قېيىپ بولالماي ، موككىدە ئولتۇرۇپ قالدى . پاراقلىغان كۆلكە ساداسى سۇرلۇك يانتاق تەكلىماكان قۇملۇقى ئۇستىدە ياڭرىدى .

— قوپسلا غوجام ، ئەھۋاللىرى شۇنچىلىكمىدى ؟ — سانىخان كۆزلىرى ئالىچەكمەن بولۇپ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ قالغان سۇۋان مىرابنىڭ بەلبېغىدىن تۇتۇپ دەسسىدە تۇرغۇزۇپ قويۇپ ، مەيداندىن چىقىپ كەتتى .

شۇئان يەنە ئۇزۇنغا سوزۇلغان كۈلكە ، قىقاس ، ئىسقىرتىشلار كۆتۈرۈلدى . مىراب ئۆپكىدەك ئېسىلىپ ، قىزارغان ھالدا ، بېشىنى تاتىلاپ ھەجايدى :

— خوتۇن خەق دېگەن ھامان ئەر خەقنى پاخشە قىلىدۇ ، ئەمەسمۇ ، — دەپ مەيداندىن چىقتى . خەق يەنە ھۇيت ـ ھۇيتلىدى ، ۋارقىراشتى . سۇۋان مىراب ئەمدىلا ئولتۇرۇپ تۇرۇشىغا ، يىگىتبېشى ھەسەن مايماق بىر پىيالە چاي بىلەن چىڭ ئېشىلگەن دەررىنى ئېلىپ كېلىپ ، سۇۋان مىرابقا چوڭقۇر بىر تەزىم قىلىپ تەڭلىدى :

— ھۆرمەتلىك سۇ ئىگىسى بولغان سۇۋان مىراب ئاتىمىز بىزنىڭ يۇرتقا سۇ باشلاپ كېلىپ ، تەشنالىقىمىزنى قاندۇردى . بۇ ئايىغى يارىشىملىق مېھمىنىمىزنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن ، بۇگۈنكى مەشرەپىمىزدە ، ئاياغقۇم دولانلىرىنىڭ سۇۋان ئاخۇنغا بولغان تەشەككۇرىنى بىلدۇرۇپ ، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ پات ـ پات سۇغىرىپ تۇرۇشىنى تىلەپ ، مۇشۇ يەردە بىر پىيالە چېيىمىز بىلەن ، سانىخان ئۆز قولىدا چىڭداپ قۇيغان ئەركەك پاقلاننىڭ ياغلىق ئۈچىيى بار ئىكەن ، سۇۋان ئاخۇننىڭ مۇشۇ ياغلىق ئۈچەينى بىر باشتىن چىڭ تۇتۇپ ، يەنە بىر بېشىنى كۆڭلى تارتقان بىرىگە تۇتقۇزۇپ ، تەڭ تالىشىپ يېيىشىگە سۇندۇق .

مەشرەپچىلەر قىقاس ـ چۇقان چىقىرىپ كۈلۈشتى . ياشلار ئىسقىرتىشتى ، قىزلار قولىنىڭ كەينى بىلەن ئاغزىنى ئېتىۋېلىپ كۈلۈشتى . سۇۋان مىراب ئوتتۇرىغا چىقىپ ، يىگىتبېشىغا ئېگىلىپ قولىنى تەڭلىدى .

— ۋاي ، سىلىنى ھېسىپتىنمۇ بەك چىڭداپ قۇيۇۋەتكەن ئوخشىمامدۇ ، ئېگىلەلمەيلىيا ؟ — يىگىتبېشى شۇنداق دەپلا ،

دىردىيىپ تۇرغان دەررە بىلەن كېلىشتۇرۇپ بىرنى سېلىپ ، چاينى بەرمەي ، ئوڭ چۆرگىلىدى ، دەررە تاغاققا ئەپچىل تەگكەنلىكتىن ، سۇۋان مىراب تولغىنىپ كەتتى .

سورۇندا قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلدى .

— ۋاي مىراب ، قورساقلىرى ئالتە ئايلىق ئېغىر ئاياغ خوتۇنىڭ قورسىقىدەك تۇرىدۇ . بۇنداق ھېسىپتىن يەنە ئونى پاتىدۇ جۇمۇ ، قېنى ، باقسىلا .

كاۋىدەك چىققان كاسىغا «تارس» قىلىپ يەنە بىرى تەگدى .

سۇۋان مىراب «ۋايجان ، ۋايجان» دەپ ، كاسىسىنى تۇتۇۋېلىپ ، يىگىتلەرچە ئوڭ چۆرگىلىسە ، ئوڭ چۆرگىلەپ قالدى . يەنە كۈلكە كۆتۈرۈلدى .

— ۋاي سۇۋان ئاخۇن ، سىلى مەكتەتە تۆت ئەركەكنىڭ بىرى ھېسابلىنىلا ، ئون سەككىز مىڭ ياغاچ ئۆيلۈك دولانىڭ ئەركەك ئەۋلادىيا ؟ ھېسىپتىن بىر ئىلىك يېمەي ، «ۋايجان» دەپسالسىلا ، ياراشمايدۇ . «ۋايجانلاش» دېگەن ئايال خەقنىڭ گېپى جۇما ! ئۇنىڭ تاشايىنىدا ، تېخى ئېزىپ چۆرگىلەپ قالىلا ، ئەمىسە ماۋۇ جازاسى ، — دەپ يەنە بىرنى سالدى . سۇۋان مىراب بۇ دورەم توغرا چۆرگىلىدى . ئاندىن پۈكلىنىپ تەزىم قىلىپ ، يىگىتلەرچىشىنىڭ قولىدىكى دەررىنى تۇتۇۋالدى . يىگىتلەرچىشى شۇندىلا چوڭقۇر تەزىم قىلىپ دېدى :

— قانداق ، ياغلىق ئۇچەي ئوخشىماپتىما ؟

— ۋاي ئوخشىمامدىغان ، تازا ئوخشاپتۇ .

— ئىشتەيلىرى خېلى ئېچىلغاندۇ ؟

— قالتىس .

— مانا ئەمىسە ، پوكانلىرىغا تۇرۇپ قالغىنىنى ئاياغ شەھەرگە ھەيدىسۇن دەپ تۇتتۇم چېيىمنى .

يىگىتلەرچىشى پىيالىدىكى شورپىنى سۇۋان مىرابقا بەردى .

سۇۋان مىراب شورپىنى ئىچىۋەتكەندىن كېيىن ، قاچىنى رەھمەت تەزىم بىلەن يىگىتلەرچىشىغا ئاپىرىپ بەردى . ئاندىن سورۇنغا

بىر كۆز يۇگۇرتۇۋېتىپ ، سىدىق بايچەكنىڭ خوتۇنى قەمبەرخانغا تۇتتى . قەبەرخان چوڭقۇر خىيال بىلەن غەمگە پېتىپ ئولتۇرغاندى ، ئۇ زوربغا كۆلۈمسىرەپ سورۇنغا كىردى . سۇۋان مىرابنىڭ كۆزلىرى چاقناپ كەتتى . تازا ئېچىلالماي ، خۇدۇكسىرىگەندەك ئولتۇرغان سىدىق بايچەكنىڭ چىرايى سەل ئۆڭدى ، چۈنكى ئۇ خوتۇنىنى سۇۋان مىرابتىن كۈنلەپ جېدەل چىقىرىپ تۇراتتى .

سۇۋان مىراب شوخلۇقى تۇتقان بۇقىدەك بويۇنلىرىنى كۆپتۇرۇپ ، روھلۇق ئەمما سەل ئېھتىيات بىلەن ، قەمبەرخاننىڭ پاختا تىققان خالتىسىدەك يۇمشاق بەدەنلىرىگە دەررىنى بوش - بوش ئۇرۇپ ، ئۇنىڭغا يەۋەتكۈدەك قاراپ ئويناتتى .

— داد ، پادىشاھى ئالەم ! — دېدى ھەسەن مايماق سورۇننى توغرا كېسىپ يۇگۇرگەن پېتى يىگىتبېشىنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىزلىنىپ تەزىم قىلىپ .

— نېمە دەردىڭ بار كالاكومشا ، تۇلكە قۇيرۇق ، مەخمەلباش ؟— دېدى يىگىتبېشى پادىشاھلاردەك گىدىيىپ ئولتۇرۇپ .

— ئەگەر دەردىمگە يەتمەيدىغان بولسىڭىز ، توكۇر خورىزىمغا مىنىپ ، باغدادقا بارىمەن .

— دە ، مۇشتى يوغان ، دوقا ماڭلاي ، مەن دەردىڭگە يېتىمەن ، باغداد شاھى مېنىڭ مەسە - كالىچمنى مايلاپ ، پادىشاھلىقنى مەندىن ئۆگەنگەن ، — دېدى يىگىتبېشى .

— ماۋۇ ئىككى ھاياسىزنى مەشرەپ سورۇنىغا ئاچىقىپ قويساق ، ئۇلار يۇرت - جامائەتنى كۆزگە ئىلمىدى ، سۇۋان مىراب دەررىنى ئېشەك قۇيرۇقىدەك پۇلاڭشىتىپ ، تۇزۇك ئۇرماي ، بۇ خوتۇنغا خۇشامەت قىلىۋاتىدۇ . خوتۇن خەققە ئامراق ئوخشايدۇ ، ئۇنى جازالاپ بەرمىسىلە ، دېگىنىمنى قىلىمەن .

— پاششاپ !

— لەببەي شاھىم !

— سۇۋان مىرابنى ئالدىمغا كەلتۇر !
— خوش !
ئىككى ياش يۈگۈرۈپ بېرىپ ، سورۇنىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرغان سۇۋان مىرابنى تۇتۇپ ئەكېلىپ ، يىگىتبېشىنىڭ ئالدىدا تىزلاندۇردى .
— ھەي ھالىي يوغان ، كاۋا قورساق سۇۋانباي ، قىلغان گۇناھىڭنى بوينۇڭغا ئالامسەن ؟
— ئالىمەن شاھىم ، مەن گۇناھكار .
— پاششاپ ، گۇناھكار گۇناھىنى بوينىغا ئالدى ، پەرمانىمنى ئاڭلا : بۇ كۆسەي بۇرۇن ، كۆس ماڭلاي خاتۇنغا ئامراق بولغىنى ئۈچۈن ، ئون سەككىز مىڭ ياغاچ ئۆيلۈك دولان ، ئون ئۆستەڭ مەكىت تەۋەسىدىن ، ئەرگە ئامراق ، قىچقى بار ، ئەڭ يامان خوتۇنىدىن ئىككىنى تېپىپ كېلىپ ، ئۇنىڭغا نىكاھ قىلىپ قويۇڭلار . خوتۇن كىشىگە تويسۇن ، بۇنىڭ جازاسىنى خوتۇن خەق بەرسۇن ، شۇ چاغدا ، خوتۇن خەقنىڭ ئېتىنى ئاڭلىسا ، ئون كۇنلۇك يەرگە قاچىدىغان بولىدۇ . چاقماقتەك بولۇڭلار .
— بېشىمىز بىلەن ، شاھىم !
ئىككى يىگىت دەرھال توپلىشىپ تۇرغان خەق ئارىسىدىن بۇرۇنلا ئايالچە ياسىنىپ تەييار بولۇپ تۇرغان ئىككى قىزنىڭچىنى سۆرەپ كەلدى .
— ھەي ، ئاغزى مايماق ، قىچقى يامان بايتاللار ، سۇۋان مىرابقا تېگەمسىلەر ؟
— ھەشقاللا شاھىم ، — دەپ ئايالچە ئاۋاز بىلەن جاۋاب بېرىپ تەزىم قىلدى «خوتۇنلار» .
— تويلۇقۇڭلارغا قىرىق تۆگە ، سەكسەن ئات ، ئىككى تۇمەن قوي بەردىم ، نىكاھىڭلارنى ئوقۇتۇپ ، ئەر ـ خوتۇن بولۇشۇۋېلىڭلار ، بۇ ئەر كەپسىز ، يامان خوتۇنلار ئېپقاچىدۇ ، چىڭ تۇتۇڭلار .
ئىككى قىزنىڭچى دەرھال سۇۋان مىرابنىڭ ئىككى تەرىپىدىن

قولتۇقلمۇالدى .

— ماڭا قاراڭلا ، ھەي ، ماڭا ئەر بولدۇڭلا جۇما ئەمدى ، — دېدى سول تەرەپتىكى قىزىقچى سۇۋان مىرابنىڭ ئېڭىكىدىن تۇتۇپ ئۆزىگە قارىتىپ .

— ماڭا قاراڭلا ھوي ، ماڭا بەكرەك قاراڭلا جۇما ، مەن سىلىنىڭ چوڭ خوتۇنۇڭلا ، — دېدى ئوڭ تەرەپتىكى قىزىقچى سۇۋان مىرابنىڭ قۇلىقىدىن سوزۇپ ئۆزىگە قارىتىپ .

— ئوھوش ، ۋۇي ، مېنى بوزەك كۆرۈۋاتاملا ، — دېدى سول تەرەپتىكى قىزىقچى سۇۋان مىرابنىڭ قۇلىقىدىن قاتتىق سوزۇپ ئۆزىگە قارىتىپ ، سۇۋان مىراب ئاغرىقتا چىدىماي : «ۋايجان ! ۋاي قۇلىقىم ! » دەپ ۋارقىراپ كەتتى .

— مەن ھازىر نېمە دېدىم ھەي جۇۋاينىمەك ؟ — دېدى ئوڭ تەرەپتىكى قىزىقچى سۇۋان مىرابنىڭ سول يۇزىگە «چاك ! » قىلىپ تەستەك سېلىپ .

— ھەي ، سەن مېنىڭ ، ماڭا قارا ، — «چاك ! » قىلىپ سول تەرەپتىكى قىزىقچى سۇۋان مىرابنىڭ مەڭزىگە كاچات ئۇرۇپ ، ئۇنى ئۆزىگە قاراتتى .

سۇۋان مىراب ئاخىر ئىككىسىنىڭ قولىدىن يۇلقۇنۇپ چىققانچە ، ۋارقىراپ ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا تىزلاندى .

— داد ، خوتۇنغا تويدۇم ، خوتۇن ئالغانىنىڭ سازايىسى !

مەشرەپ ئەھلى پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى .

— ھەي ، كۇس ماڭلاي ، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇچرىغانلا خوتۇنغا قوچقارلىق قىلامسەن ؟

— ياق ، پەندىيات پادىشاھىم ، بولدى تويدۇم ، ھازىرلا بۇ خوتۇنلاردىن ئاجراشتۇرۇپ قويمىسلا ، تامبىلمىنىڭ بېغىغا ئېسىلىپ ئۆلۈۋالىمەن .

مەشرەپ ئەھلى تېلىقىپ كۈلۈشتى .

مەشرەپ خوراز تۇن تەڭگە چىللىغۇچە داۋاملىشىپ ، ئاندىن تارقىدى .

كۆل بويىدا ئابدۇرېشىتخان غوجا ، مامۇت نۇر ، سىدىق بايچەك ، سوپى مەزىن يەنە بەش ـ ئالتە ئادەملەر سۈۋان مىرابقا ھەمراھ بولۇپ قالدى . ئۇلارنىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىندى . قوغۇن ـ تاۋۇز ، ئوغلاقنىڭ جىگىرى بىلەن قېرىن ، ياغلىق ئوچە-ىيىدە پىشۇرۇلغان ياغ بەررە كەلتۇرۇلدى ، ھەممىسىنىڭ روھى كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندى .

— مەشرەپ تازا قىزىدى جۇما ، ۋاي ـ ۋاي ، — دېدى سۈۋان مىراب كاۋاپنى ھۇزۇرلىنىپ چاينا پ .

— بىر يىلدىن بۇيان ، سۇ يوق ، ھوسۇل بولمىغاندىكىن ، خەق بەك تۇگىشىپ كەتكەن ، ھېچقاچان سۇ بۇ قېتىمقىدەك كەڭرى بولمىغان . خەقزە ، شۇ خوشلۇقتا مەشرەپنى بەك قىزىتتى ، پات ـ پات سۈنى مۇشۇنداق كەڭرى ئېلىپ كەلسەڭلار ، مەشرەپ قىزىۋېرىدۇ ، — دېدى مامۇت نۇر .

— ھەي ، مەنچە بولسىغۇ ئاياغقۇمنى سۇغا چىلىۋەتكۈم بار ، «غوجامنىڭ غوجىسى بار ، چامغۇرنىڭ ئورىسى» . مامۇتاخۇن ، ئاياغقۇمدا يوقتەك گەپ قىلماڭلا .

— تۆت يىلدىن بۇيان ، ئاياغقۇمغا بۇنداق سۇ كېلىپ باقمىغان جۇما ، — دېدى سىدىق بايچەك .

— ھەي ، بىلمەيۋاتامسىلە ، ھاماقەتلەر ، كېپەك شاڭجاڭنىڭ تويىغا مىڭ كويلۇق نەسىلىك بۇقىنى ئېلىپ بارغىنىڭلارنى ئۇنتۇپ قالدىڭلىما ـ ھە ؟

— ھەبەللى ، گەپ مانا مۇشۇ يەردە ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان غوجا گۇلقەقەلىرى ئېچىلىپ .

— گەپنىڭ نان تېگىدىغان يېرى شۇ ، ئىككى كەنتنىڭ سۇ نۆۋىتىنى ئاشۇ بىر كالا ئاياغقۇمغا ئېقىتىۋەتتى .

— ياڭاللا ، ھازىرزە ، جاھان نېمە بولۇپ كەتتى ؟ ھەممە ئادەم «يەيمەن» دەپلا تۇرىدۇ ، يېگۈزمىگۈچە ئىش ئاقمايدۇ ، ئاشۇ كالىغا پۇل يىغقۇچە ، خەق بىلەن قان چېچىشمىدۇق ، باشقىسى بولدى . مۇشۇنداق كېتىۋەرسەك ، كېيىن قانداق قىلىشىپ كېتەرمىز ؟ —

دېدى سىدىق بايچەك ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ .

— ھەي سىدىقاخۇن ، سەن بۇ تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ ئىچىدىكى ئالىقاندەك يەرگە كىرىۋېلىپ ، شۇنچىلىك ئىشقا قاقشايسەن . سەن چىقىپ ناھىيىنى كۆر ، قەشقەرگە بار ، ئۇرۇمچىگە بار ، بولسا ئىچكىرىگە بېرىپ قاراپ باق ، خەق نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ ؟ ئۇ سەن بىلمىدىغان بۇرۇنقى جاھان قالمىدى ، سېپىنىڭ بۇ قىلغىنىڭ خەقلەرنىڭ قىلىشىۋاتقانلىرى ئالدىدا ھېچنېمىگە دال بولمايدىغان ئىش ، ھەممە ئادەم ھام يېسەم دەيدۇ ، بەرسەم دەيدىغان گەپ چىقمايدۇ . جاھاننىڭ ئىشى پۇل بىلەن ئېقىۋاتىدۇ ، قۇرۇق گەپ قۇلاققا ياقمايدۇ . ھەممىسى پۇل ، سېنى بىر كىم ئۆيىگە قىچقىرىپ ، بىر قاچا ئاشنى ھەرگىز بىكارغا بەرمەيدۇ . بۇ ئىش تەشكىلدىمۇ بار . مانا بۇلتۇر مۆلدۇر ئاپىتى بولۇپ ، ناھىيە ۋىلايەتتىن قۇتقۇزۇش ياردىمىنى جىقراق ئالىمىز دەپ ، تۆت ماشىنا ئېسىل ياغاچ ئېلىپ بېرىۋىدى ، ئوتتۇز تونىنا ئوغۇتنى ئوشۇق بېرىپتۇ . ئۇرۇمچىگە قۇتقۇزۇش تەلەپ قىلغىلى ماڭغانلارمۇ بەش مىڭ كويلۇق سوۋغا ـ سالام تەييارلاپ بېرىپ ، ئون بەش تونىنا يالتىراق ھەل قىلىپ كەپتۇ ، قانداق ؟ — دېدى سۇۋان مىراب . ئولتۇرغانلار ئۇنىڭ ئاغزىغا ھاڭۇبقىپ قاراپ قېلىشتى ، مامۇت نۇر پېشانىسىگە بىرنى ئۇردى .

— ئاللا ، ما ئىشنى كۆر ، تېخى بىز ھېچ ئىش قىلماپتىمىز .

— جاھاننىڭ ئىشلىرى مۇنداق بولۇپ كەتتى دەڭلا .

— بىز ئەمدى ھەر قېتىم سۇ ، ئوغۇت دېسەك ، شۇنداق قىلارمىزما ؟ بۇنىڭغا جان توشارما ؟

— بۇنىڭدىن كېيىنكىسىنى خۇدا ئۆزى بىلىدۇ .

— مەنچە ، ئاياغقۇم سۇ ئىچىدىغانلا ئىش بولسا ، سېلىق چاچساق ، خەق ئىشتىنىنى ساتسىمۇ بېرىدۇ ، جۇما ، — دېدى سوپى مەزىن .

— ئۇغۇ راست ، ئەمما خەققە تەس ، — دېدى مامۇت نۇر . ھەممىسى بىردەم شۇك بولۇپ قېلىشتى . سۇۋان مىراب شاپاق

دوپپىسىنى قولىغا ئېلىۋېلىپ ، يېڭى قىردۇرغان سىدام بېشىنى بىردەم قاشلىغاندىن كېيىن دېدى :

— ئۆزۈڭلارنىمۇ قىينىماي ، تاينىلىق دەردىنى بىرلا تارتىڭلار . سۈيۈڭلارنىڭ مۇشۇنداق تەس بولۇشى سىلەرنىڭ ئاياغ پايىناپتا بولغانلىقىڭلاردىن بولۇۋاتىدۇ . پۈتۈن يېزا بويىچە ئون سەككىز كەنتنىڭ ئۆستىگىنى چىڭ باغلاپ ، ھەممە سۇنى يىغىپ چىڭقاققا سالمىسا ، بۇ يەرگە سۇ چىقمايدۇ ، بۇنى قىلماق تەس ، شۇڭا ، سىلەر يالجىماي كېلىۋاتىسىلەر .

— راست زادى ! — ھەممىسى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ماقۇللىدى .

— ھۆكۈمەتنىڭ بىر ئىشقا ئەقلىنى ئىشلىتىشكە چولىسى تەگمەيۋاتىدۇ ، مۇشۇ ئاياغقۇمنىڭ كەينى قۇملۇقىدا ، بىر يېرىم كۈن ئېشەكلىك ماڭسا ، دەريا‌غا بارغىلى بولىدۇ ، دەريانىڭ ئورنى ئايىغقۇمدىن خېلى كۆپ ئېگىز ، ئەگەر ناھىيە كۆچەپ ، مۇشۇ قۇمنى كېسىپ بىر ئۆستەڭ ئالسا ، ھەممە خاپىلىق تۈگەيتتى .

— ھە راست ، — دېيىشتى ھەممىسى .

— بۇنىڭغا قانداق قىلىپ ناھىيىنى ماقۇل كەلتۈرگىلى بولىدۇ ؟ — دېدى ماموت نۇر كۆزلىرى چاقنىغان ھالدا .

— بۇنىڭ يولى ئاسان ، — دېدى سۈۋان مىراب تەكىيىگە يانىپاشلاپ ، — ئاۋۋال مۇشۇ ئەھۋالنى پۈتۈپ ، بىر ئاخشامدا شۇجىنىڭ ئۆيىگە بارىمىز .

— بىر نەرسە ئايرىمىزما ؟ — دېدى سىدىق بايچەك .

— ئاپارماي بولامتىكى ؟ ئاپارمىساق ، «سىلەر قايتىپ تۇرۇڭلار ، بىز پارتكومدىكىلەر مۇزاكىرىلىشىپ باقايلى» دەيدۇ ، ئىش ئاقمايدۇ . ھازىر تۇرەك شۇجى تازا ئۆڭى سېلىۋاتىدۇ .

— ئۇنداقتا ، تېرەكتىن يىگىرمە ـ ئوتتۇز تال كېسىپ ئاپارساق بولىدىكەن ، — دېدى سىدىق بايچەك .

— گەپنىڭ بېلىگە تەپمەي تۇرە ئاداش ، ئۇ دېگەن ئاياغقۇمدەك كەنتتىن ئون سەككىزنىڭ شۇجىسى ، تېرەك دېگەن سەن ئاپىرىپ بەرمىسەڭمۇ ئاللىقاچان بېرىپ بولدى .

— ئەمەسە يىگىرمە - ئوتتۇز ئادەمنى ئاپىرىپ ، ئۆيىنى ياستىپ بېرەيلى ، تامچى ، ياغاچچى دېگەن بىزدە تولا ، — دېدى بايچەك .

— نېمانداق غەرەز ئۇقمايسەن؟ گەپ قىلغىلى قويساڭا ، — دېدى سۇۋان مىراب تېرىكىپ .

— ئاغزىڭنى بىردەم باسقىنا سەن ، بىر ئادەم گەپ قىلىۋاتقاندا تولا قوشۇق سالماي ، — دېدى ئابدۇرېشىتخان غوجام كايىپ .

سىدىق بايچەك غىققىدە بولۇپ ، ئىزا تارتىپ ئولتۇرۇپ قالدى . سۇۋان مىراب گېپىنى داۋام قىلدى :

— تۇرەك شۇجى كۇمىلاچ تام سېلىپ ئولتۇرمايدۇ ، سېمونت بىلەن پىششىق خىشتا سالىدۇ ، سىلەرنىڭ تامچى ، ياغاچچىلار دېگەن ئۇنداق تامنى كۆرۈپ باقمىغان . ئۇ ئادەمنىڭ ھازىر پۇلدىن باشقىغا ئېھتىياجى يوق . ئىككى مىڭنى قاتار قىلىپ ، شەھەرلىكلەرگە ئوخشاش قەغەز خالتىغا سېلىپ ، ئاستا داستىخانىنىڭ بۇرجىكىگە قويىمىز ، ئىش ئاقىدۇ . ئۇ ئادەم ناھىيىگە يولىلايدۇ . دوكلات گۇڭشېدىن ناھىيىدىكىلەرگە ئۆتكەندە ، ناھىيىدىكىلەرگە نېمە لازىم ، ئۇنى شۇ چاغدا بىلىمىز . ناھىيە ۋىلايەتكە يوللايدۇ ، ۋىلايەتتىكىلەرگە نېمە كېرەك ، ھەربىرىنى تېپىپ ، كۆڭلىدىكىنى ئېلىپ ، ئاپىرىدىغانلىرى ئاپىرىدىغان گەپ .

— ياۋاللا ، قۇمدىن ئۆستەڭ چاپماق تەسكەن .

— بۇ ئىش قۇمدىن ئۆستەڭ چېپىشتىن نەچچە ھەسسە تەس . قىلدىن ئىنچىكە ، نازۇك ، سەل مايماق كەتسە ، بۇزۇلغىنى بۇزۇلغان ، مۇشۇنىڭغا ئىنجا بولسا بولىدۇ .

ھەممىنىڭ بېشى ساڭگىلاپ كەتتى . سېلىق يىغقان مەزگىلدىكى دېھقانلار بىلەن بولغان ئېچىنارلىق ھالەت كۆز ئالدىغا كەلدى . قۇلاقلىرىغا يىغا - زار ، ناله قىلىش ، تىللاش ، قارغاشلار ئاڭلانغاندەك بولدى .

— سىلىچە قانداق قىلساق بولار غوجام؟ — دەپ سورىدى مامۇت نۇر ئاق ئارىلىغان بېشىنى تاتىلاپ .

— مۇشۇ بەلەن گەپ، خوپ چارە بولدى. شۇنداق قىلىمىز، — دېدى ئابدۇرېشىت ئىمام كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ، يوغان قورسىقىغا قويۇۋالغان قولىدىكى تەسۋىينى بىر تالدىن سىيرىپ، مامۇت نۇر سىدىق بايچەك بىلەن قارىشۇۋالدى.

ئەتىسى ئابدۇرېشىت ئىمام مېھرابتا ئولتۇرۇپ، ئۇزاق ۋەزخانلىق قىلىپ، بۇ ئىشنى ئاياغقۇملۇقلارغا ئېلان قىلدى. ئاياللار لېۋىنى چىشلەپ تۇرۇپ، كونا تۇگۈنچەكلىرىنى يېشىشتى، ئەرلەر تارشىدەك قاتقان قارا قوللىرىدىن تىترىگەن ھالدا پۇل چىقاردى. ئۇلارغا پەقەت ھازىر كۆز ئالدىدىن توختىماي ئۆتۈۋاتقان قۇملۇق ئارىسىدىكى پارقىراپ ئېقىۋاتقان بىر ئۆستەڭ سۇلا ئەڭ زور ئۇمىد ھەم تەسەللى ئىدى. ئىشلار سۇۋان مىراب دېگەندەك بولدى. ئىككى مىڭ يۇەننى يېزا سېكرېتارىغا ئاپاردى، ھاكىمنىڭ ئۆي سېلىشىغا ئون بەش ھاشارچى بىر ئاي ئىشلىدى، مانا شۇنداق قىلىپ، ئىشلار ۋىلايەتكە يۇرۇشتى، ۋىلايەتكە ئاتاپ، يۇز تال تېرەك كېسىلدى. يۇز جىڭ زىغىر يېغى، تۆت تاغار ياڭاق، بەش تاي سۇپەتلىك پاختا تەخلەندى. بۇلار ئۇچۇن، كۇچى بارلار كۇچىنى، پۇلى بارلار پۇلىنى، نېمىسى بولسا شۇنى چىقاردى. قوي سېتىلدى، تۇخۇم سېتىلدى. ھەممە ئادەم بۇ ئىشلارغا چىشىنى چىشلەپ تۇرۇپ چىدىدى. مانا بۇلار سۇ ئەكېلىدىغان نەرسىلەر، پەقەت ئاشۇ ئىش بۇزدى مۇھەممەتئىمىن سەيدىن سارائىلا تۆشىنى چىقىرىپ تۇردى. ئەمما ئۇنىڭ بۇ ئىشلار توغرىسىدا ئوڭ ـ تەتۇر سۆزلىمىگىنى، ئىشنى بۇزمىغىنى ئۇچۇن، ھەممە خاتىرجەم بولۇشتى.

13

نۇسرەت قوناقلىق بويىدىكى جىگدىلىككە كەلدى. ياز ئاخىرلىشىپ، دەسلەپكى شەبنەم چۈرۈچ بولۇشقا باشلىغان قوناقلارنىڭ يېشىل ياپراقلىرىدا تاۋلىناتتى. جىگدىلەر قۇياشنىڭ

قىزغۇچ نۇرىدا ئاجايىپ شوخ جۇلالىنىپ تۇرىدۇ . سەھەرنىڭ سالقىن ، نەم ھاۋاسى قۇمنىڭ قۇرغاق يۈزىنى سىلاپ ئۆتۈپ ، كېۋەز ، كەندىرلەرنىڭ چۇچۇمەل پۇرىقىنى دىماغقا ئۇرىدۇ . قىزغۇچ ياپراقلىرى پارقىراپ ، تارتىنچاق قىزنىڭ مەڭزىدەك تاۋلىنىپ تۇرغان كېۋەزلىكتە ، ئەمدىلا چىش يېرىپ ئېچىلىشقا باشلىغان كېۋەزلەر قۇياش نۇرىدا كۈمۈشتەك بىغۇبار كۆرۈنىدۇ . كېۋەزلىك قىرلىرىدىكى ئوتقاشتەك جۇلالىنىپ تۇرغان زاراڭزا چېچەكلىرى ئۈستىدە پەرۋاز قىلىشىپ ئۇچۇشۇۋاتقان ھەسەل ھەرىلىرى كىشىگە بەختىيارلىق ئېچىدە چۇرۇقلىشىپ ئوينىشۋاتقان شوخ قىزلارنى ئەسلىتىدۇ .

نۇسرەتنىڭ ئولتۇرۇشقان قارا كۆزلىرىدىن ئادەمنىڭ ئېچىنى سىيرىلدۇرىدىغان قايغۇ ـ مۇڭ يېغىپ تۇراتتى ، پوسمىلاق بۇغداي ئۆڭ يۈزىنىڭ نۇرلىرى ئۆچكەنىدى ، ئېلىپتەك بۇرنى سارغىيىپ ، چىلانەك لەۋلىرى قورۇلۇپ كەتكەنىدى . نۇسرەتنىڭ شۇ ھالىتى ئۇنى مەجنۇنتالنىڭ نازۇك شېخىدەك ، نازاكەتلىك ھەم ئەۋرىشىم قىلىپ قويغانىدى .

ئاق داكا داستىخاننى مۇرىسىگە سېلىپ ، قۇرۇق قاپاقنى يۇدۇۋالغان نۇسرەت بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ ، جىگدە تۇۋىدىكى بىر ئورەكنىڭ ئالدىغا كەلدى . بۇ ھېلىقى چاغدا ، ياسىننى ساقلاپ ئېسىدىن كېتىپ ، كۆكسىنى باسقان ئورەك ئىدى . ئۇنىڭ ئىچىگە قاچاندۇر سۇ كىرىپ سىڭىپ ، يەنە قاغجىراپ كېتىپتۇ ، ئۇ ھەيران بولۇپ تىكىلىپ قالدى .

ئورەك گىرۋەكلىرىدە ساقلىنىپ قالغان تىرناق ئىزلىرى تېخىچە قېتىپ تۇراتتى ، ئۇ مۇشۇ ئورەكنى ئۆزىنىڭ تىرناقلىرى بىلەن تاتىلاپ كولىغىنىدىن ھەيران قالدى . ھازىرئۇنى ھەرگىز كولىيالمايدۇ . كولىغۇدەك مادارىمۇ يوق . ئۇ چاغدا ، تومۇرلىرىغا پاتماي يۇرىكىنى قېپىدىن يېرىپ چىقارغۇدەك ئوقچۇپ تۇرغان بىر سېھرىي كۈچ ئۇنى كولاتقانىدى . ئەنە ئاشۇ تىرناق ئىزلىرى چەكسىز لەززەتنىڭ شاھىتى . ئۇ چاغدا ، ئۇنىڭ يۇرىكى ساق ئىدى ،

قانلىرى شاۋقۇنلۇق ئۆركەشلەپ ئاققانىدى . يەرنى قازغاندا ، ئۇنىڭ تىرناقلىرى يېرىلىپ كەتكەن ، قاتتىق ئاغرىغان ، ئۇ ئاشۇ ئاغرىقتىنمۇ ئازابلانماي ، لەززەت ئالغانىدى . نۇسرەتنىڭ چەكسىز قايغۇلۇق كۆزلىرى كۆل ئارىسىدىن ۋالىلداپ چوغ كۆرۈنگەندەك سۇس چاقنىدى ، لەۋلىرىگە تەبەسسۇم ، چىرايىغا قىزىللىق يۈگۈردى . مەستخۇش چاقناپ تۇرغان بىر جۈپ قوڭۇر كۆز ئۇنىڭغا تاقەتسىزلىك بىلەن تىكىلدى . بۇ كۆزلەر نېمىدېگەن ئوتلۇق ، كۆيدۈرگۈچ كۆزلەر . بۇ كۆيدۈرگۈچ ھېسسىيات شۇنچىلىك لەززەتلىك ئىدىكى ، ئۇنىڭ تومۇرىدىن شۇنچە يېقىملىق ئېقىپ ئۆتتى . ئۇنىڭ پەيلىرى تارتىشىپ ، ئۇگىلىرى بوشىشىپ كەتتى . ئۇ خۇددىنى بىلمەي تولغاندى ، بەدەنلىرى ئوتتەك قىزىدى ، خېمىرەدەك يۇمشاپ كەتتى . ئۇ ئەڭ شېرىن چۈش كۆرۈۋاتقاندەك ، ھالسىزلىنىپ يېتىپ قالدى . كۆچلۈك قوللار ئۆزىنى مەھكەم قىسۋالغانلىقىنى ، ئوتتەك بەدەن ، كۆيدۈرگۈچ تىنىقلار بوينىنى يېلىنجىتىۋاتقىنىنى سەزگەندەك بولدى . بىراق يەنە ئۆزىنىڭ ئۆمرىدە يېتىپ باقمىغان يۇمشاق ئورۇندا ئەمەسلىكىنى ، قېرى جىگدىنىڭ قوپال ، قاتقان قوۋزاقلىق ، مودۇر - چوقۇرلىرىنىڭ تېنىگە تېگىپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى . شېرىن چۈشلەر ئاستا - ئاستا غايىب بولۇپ ، يېقىمسىز ئازابلىق دۇنيا قايتىپ كەلدى . كۆيدۈرگۈچ ئاپتاپ ، قۇملۇقتىن كېلىۋاتقان ئىسسىق ھاۋا ، قاغجىرغان يەر ، جىگدە پۇتاقلىرى دۇمبىسىگە قاتتىق پېتىپ ئاغرىتماقتا . ئۇ بۇنى ھېس قىلىپ ،يىغلىۋەتكىلى تاسلا قالدى . تېخى ھازىرلا ئۇنى مەست قىلغان لەززەتلەر نەلەرگە كەتتى ؟ ئۇ جىگدە پۇتاقلىرىنىڭ قاتتىق پېتىشىغا چىداپ ، لېۋىنى چىشلەپ ، كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدى . كۆزىنى ئاچسىلا ، بۇ جاھاننى كۆرۈپ ، ھەممە لەززەتتىن قۇرۇق قالىدۇ . دائىملىق ئاڭلىنىدىغان ، يېقىمسىز شىلدىرلاۋاتقان قومۇشلۇقلارنى ، كۆرۈمسىز قۇملۇقلارنى ، چۆللۈكنى كۆرىدۇ . كۆزىنى يۇمسا ، شۇنچە گۈزەل ئىللىق دۇنياغا قايتىدۇ . ئۇنىڭ قېشىدا ياسىن تۇرماقتا . ياسىنىڭ

تەر پۇراقلىرىدىن جەننەتنىڭ ھىدى كېلىۋاتىدۇ . ياسىنىڭ كۆچلۈك بىلەكلىرىنىڭ قىسىشى ئۇنىڭ نەپسىنى سىقىپ قويىدى . ئۇ ، يۇلقۇندى :

— مېنى قويۇۋېتىڭ ،مېنى قويۇۋېتىڭ ، ۋارقىرايمەن !

نۇسرەت ئۆز ئاۋازىدىن ئۆزى قاتتىق چۆچۈپ كەتتى . ئۇ مۇزدەك قاپاقنى كۆكسىگە بېسىپ ، چىڭ قۇچاقلىۋالغانىدى . قاپاق توپلىق يەرگە چۈشۈپ يۇمىلاپ كەتتى . ئۇ ياسىنىنى يېتتۈرۈپ قويىدى . ھېچ يەردە ، قوناقلىقتا ، كېۋەزلىكتە ، قۇملۇقتا ، جىگدىلىك ئارىسىدا يوق . يولدا تۇرامدۇ نېمە ؟ ھارۋىنىڭ يېنىدا ، بوينىنى قىسىپ كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇرۇپتىغۇ ؟ گەپ قىلىشقا ئاغزىنى ئاچاي دەيدۇ ، ئەمما ئاچمايدۇ . يا نۇسرەتنىڭ يېنىغا كەلمەيدۇ . پەقەت بىر خىل غەمكىن قىياپەتتە ، كۆزىنى چاقنىتىپ ، قاراپ تۇرىدۇ .

— نېمانداق قاراپ تۇرىسىز ؟ نەۋاخ مەن بۇ يەردە ساقلاپ تۇرغىلى ! — نۇسرەت شۇنداق دەپلا ئۇنىڭغا قاراپ ماڭدى . شۇئان ياسىن يوقالدى . ئۇ قاپاقنا پۈتلىشىپ دۇم چۈشتى ، توپا توزۇدى . ئۇ ئۆمىلەپ ، جىگدىنى چىڭ قۇچاقلاپ يىغلىدى ، ئۇ شۇنداق قاتتىق ئۆكسۈپ يىغلىدىكى ، يۇمران ، زىلۋا تەنلىرى لاغىلداپ تىترەپ كەتتى :

— ئىسىت ، رەھىمەتلىك ، نېمىشقا ئۇنداق قىلدىڭ ؟ ئاچچىقىڭغا پايلىماي شۇنداق قىلامسەن تاش يۈرەك ؟ نېمىشقا مېنىمۇ بىللە ئېلىپ كەتمىدىڭ ؟ مەنمۇ كېتەتتىم ئەمەسمۇ ، ماڭا ئىشەنمىدىڭمۇ ؟ ماڭا ئەمدى تىرىكلىكنىڭ نېمە كېرىكى ، مەن ئاجىزنى نېمىشقا ئويلىمىدىڭ ؟

نۇسرەت ھالسىزلىنىپ جىگدىگە يۆلەنگىنىچە ، ئاستا سىيرىلىپ ئولتۇرۇپ قالدى . ئۇزۇن تال ـ تال كىرپىكلىرى ئارىسىدىن توختىماي ياش ئېقىپ ، يۈزىنى يۇماقتا ئىدى . توق بۇغداي ئۆڭ يۈزى تاتىرىپ ، سۇس قايغۇلۇق پارقىراپ كەتتى . بۇرۇن تۆشۈكلىرى كېڭىيىپ ، تىنىقى يېتىشمەي قالدى . ئۇ

ئۆتكەندىمۇ دەل مۇشۇ جىگدىگە يۆلىنىپ ، ئەڭ شېرىن لەززەتتىن ھالسىزلىنىپ ، مۇشۇنداق ئولتۇرۇپ قالغانىدى . ھازىرمۇ خۇددى شۇنداق بولدى .

14

كېچە ، سۇس ئاي نۇرى ئۆمۈچۈك توري ساڭگىلاپ تۇرغان تۇڭلۇكتىن تۆكۈلۈپ ، ئۆينىڭ ئىچىنى غۇۋا يورۇتۇپ تۇراتتى . ئاندا ـ ساندا ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى ، پاقىلارنىڭ كۇرۇلداشلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ . يىراق قۇملۇق ئارىسىدىن ئېچىرقىغان تۆلكىنىڭ ھۇۋلىغان ئاۋازى كەلدى . كۆلنىڭ بويىدىن بولسا كېرەك ، بىرىنىڭ ئالىتاغىل ئاۋازدا چىڭقىلىپ ئېيتىۋاتقان ناخشىسى ئاڭلاندى . مۇھەممەتئىمىن سەيدىن بېشىنى گىرەلەشتۇرۇلگەن قوللىرىغا قويۇپ ئوڭدا ياتقانىدى . ئۇنىڭغا ھېچ ئۇيقۇسى كەلمىدى . ئۇنىڭغا جاھان تۇرۇپ تارلىشىپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلدى . مانا بۇگۈن ، جامائەت ئابدۇرېشىت غوجىنىڭ باشلامچىلىقىدا ، ناھىيە ھاكىمىنىڭ تويىغا ئاتاپ بىر كالا ئېلىپ مېڭىشتى . ياغاچ ـ خىشلارمۇ ماڭغۇزۇلدى ، ئادەملەر ئىشلىدى . بۇلارغا زادى سۇ كېلەرمۇ ، ھۆكۈمەت قۇملۇق ئارىسىدىن سۇ باشلىغىلى ئۇنارمۇ ؟ مۇھەممەتئىمىن سەيدىنىنىڭ بۇنىڭغا ھېچ ئىشەنگۈسى كەلمىدى . ئۇلار ۋىلايەتكە يوللىۋەتسىلا ئىشى تۈگەيدۇ . ۋىلايەتتىكىلەرنىڭ بىر كەنت خەلقىنى ئويلىغىلى چولىسى تېگەرمۇ ؟ تەييارلانغان يۈز تال ياغاچ ، ياڭاق ، پاختىلار كۆچىنى كۆرسەتسە ، مۇزاكىرىدىن ئۈتەرمۇ ؟ مۇھەممەتئىمىن سەيدىن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ئورنىدىن تۇردى . سۆرىلىپ چىقىپ ، غاڭزىسىنى سىلاشتۇرۇپ تېپىپ موخۇركا سالدى . ئاچچىق ئىس ئۆيدىن چىقىۋاتقان زەي پۈرىقى بىلەن ئارىلىشىپ كەتتى .

— نېمانداق ئۇخلىمايسىنوي ؟ — دېدى ئۇ تۆگۈلۈپ يېتىپ توختىماي ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىۋاتقان ئايالىنىڭ ۋىجىك يەلكىسىنى

ئالمقانلىرى بىلەن ئاستا سىلاپ . ھەمشىرىخانىنىڭ قورۇق ئۇستىخانلىق ئەتلىرى ئالمىنىغا تېگىشى بىلەن ، ئۇنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى . بىر چاغلاردىكى گىرە خېمىرەك چىڭ بەدەنلەر نەگە كەتتى ؟ ئۇ ئىچى سىيرىلگەن ھالدا ، كۈندىن - كۈنگە كىچىكلەپ كېتىۋاتقان ، كىچىك بالىدەك پىشىلداپ تىنىپ ياتقان ئايالىنى ئۆزىگە تارتتى . ئۇنىڭ بوغۇزى ئېچىشتى . مانا ئۇ ئايالىنى مۇشۇنداق مېھرى بىلەن باغرىغا ئالمىغىلى ، ھەتتا ئۇنى سۆيۈنۈش ئىچىدە تۇتۇپ ، شەپقەتلىك كۆزلىرى بىلەن سىنچىلاپ قاراپ باقمىغىلى ئۇزۇن زامانلار بولۇپ كېتىپتۇ . ئۇنىڭ كۈنلىرى ئېتىز ئىشلىرى ، باپكارنىڭ كۆلىنىڭ بويىدا چىلىم تارتىشىپ ئولتۇرۇش ، بەش ۋاخ مەسچىتكە بېرىش بىلەن ئۆتۈپ كېتىپتۇ . تالادا بىر كىملەر بىلەن غىژىلدىشىپ قالسا ، ئۆيگە كېلىپ ، مانا مۇشۇ كۆتۈرۈشلۈك ئاجىز ئايالىدىن دەردىنى ئاپتۇ ، غالجىرلىقى تۇتسا ، ئاچچىقى بېسىلغۇچە دۇمبالاپ ، توپىغا يۇمىلىتىپتۇ ، گويا خاپىلىق ، گۇناھ مۇشۇ ئايالىدىن كېلىۋاتقاندەك . ئۇ ئۆزىنى چەكسىز خىجىلچىلىق ئىچىدە سەزدى . ھازىر قاراڭغۇدا ئۇنىڭ چىرايىنى كۆرۈش مۇمكىن ئەمەس ، ئۇ ھەمشىرىخانىنى توي كېچىسىدىكىدەك چەكسىز ئىنتىزارلىق بىلەن ئاۋايلاپ باغرىغا باستى . يىرىك ساقاللار چىرمىغان ، گۈپۈلدەپ چىلىم پۈرىقى كېلىدىغان تۇمشۇقىنى ھەمشىرىخانىنىڭ مۇزدەك سوغۇق ، قوشۇقتەك كىچىك مەڭزىگە باستى .

چوغدەك كۆيدۈرىدىغان پوسمىلاق يۇمشاق يۇزلەر قېنى ؟ ئۇ خۇشلۇقى تۇتۇپ قالغاندا ، پات - پات قارام ، كەپسىز سەككىز ياشلىق ئوغلى ئېلىنى ئويناۋاتقان يېرىدىن تۇتۇۋېلىپ ، چىڭ قۇچاقلاپ ، ئاپتاپتا كۆيگەن يالىڭاچ قورساقلىرىغا سۆيۈپ قويىدۇ . «نوچى بالا ، پەقەت سەنلا دادامغا تارتتىڭ» دەپ ئەركىلىتىدۇ . مانا ھازىر ئۇ خۇددى شۇ ئوغلىنى قۇچاقلىغاندەك ھېس قىلىپ قالدى . ۋاي ئىسىت ، بۇ بىچارە نېمانچە كىچىكلەپ كەتكەن ؟ ئاياغقۇمىنىڭ قىز - چوكانلىرى كۆكسى بىلەن داڭلىق . كۆكسى ئۆزىدىن بۇرۇن

چوڭيىپ بولىدۇ ، ھەمشىرىخاننىڭ ئەلۋەتتە شۇنداق ئىدى ، ئەمما ھازىر ئۇنىڭ ئورنىدا ناسۋال قاپقىدەكلا سولاشقان تېرە قاپتۇ .

— جېنىم خوتۇن ، نېمانچە يىگىلەپ كەتكەنسەن ؟ — دېدى مۇھەممەتئىمىن سەيدىن ھەمشىرىخاننىڭ بوينىغا تۆمشۇقىنى سۈركەپ . ھەمشىرخان گەپ قىلماستىن ئۆكسۈپ يىغلىغىلى تۇردى .

— ئۇنداق قىلساڭ ، تېخىمۇ ئىچىمنى ئاغرىتىۋېتىسەن . دائىم قارىسام گەپ قىلمايسەن ، ئىچىڭگە تىنىپ يۇرىۋېرىپ ، تۇڭشىپ كېتىسەن . قېرىغان چاغدا سەندىن ئايرىلىپ قالماي .

مۇھەممەتئىمىن سەيدىنىڭ ئاۋازىغا ئاخىرى يىغا ياماشتى . ئۇ گەپ قىلالماي قالدى . ھەمشىرخان تېخىمۇ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى . ئۇ ئۇزۇندىن بېرى دەردى ئىچىگە توشۇپ كېتىپ ، ئەمدى سىردىشىغا يولۇققاندەك ، ئېرىنىڭ بوينىغا چىڭ چاپلاشتى .

— ھەممە ئىشلار ئۆتتى ، كەتتى . بىر ئىشنى ئۇنداق ئويلاپمۇ - بۇنداق ئويلاپمۇ ھېچقانداق قىلالمىدىم . سىلىگە دەي دېسەم ، ئەمدى بۇ قېتىم ئۇرسىلا ، تىرىك قېلىشىمغا كۆزۈم يەتمەيدۇ . باشقا تارتىشىدىغان ھېچنېمەم يوق ، مۇشۇ بالىلىرىم بىلەن قېرىغان دادامنىڭ ھەققىدە كۆزۈم ئوچۇق كېتىدۇ . ئەمدى مېنى ئۇرمىسىلا ، ھەرقانچە گۇناھ ئۆتۈلگەن بولسىمۇ ، ئۇرمىسىلا . مەن شۇ دەردىمنى دەي ، سىلىگە دېمەي كىمگە دەيمەن ؟ دېمەي دېسەم ، چارەم بولمىدى ، كونىلىق قىلىپ ، قان تېپىر بەردىم ، ئۇقۇتتۇم ، بولمىدى . يېقىندىن بۇيان نۇسرەتنى كۆرگەنلا ، ئۇ مەندىنمۇ بەك تۇڭشىپ كەتتى . سىلىدىن ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيا رازى بولاي ، كۆزۈم ئوچۇق كەتمىسۇن . مەندە گۇناھ يوق ، بالىلىنى يېتىم قىلمىسىلا .

— ئىچىمنى ئاغرىتما خوتۇن ، بۇنىڭدىن كېيىن ، ئاسمان ئۆرۈلۈپ چۈشكۈدەك ئىش بولسىمۇ ، سېنى ئۇرمايمەن خوتۇن ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئۆزۈمنى ئۇراي ، ئېشەكنى ئۇراي ، ئۇنداق دەۋەرمە ، كۆڭلۈم بەك بۇزۇلۇپ كېتىۋاتىدۇ .

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي يىغلاپ تاشلىدى . باياتىن بېرى ، ياق ، ئۇ ئۆمرىدە تا ھازىرغىچە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ ، پەقەت كۆزىدىن ياش چىقارماسلىققا تىرىشىپ كەلگەنىدى . ئاخىر بەرداشلىق بېرەلمىدى .

ئايال تېخىمۇ ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى :

— نۇسرەت ، ئىسىت بىچارە قىزىم··· بىر تاللا قىزىم دېسەم ، كۆزىگە قارىسام··· مانا ئەمدى··· ئۇنىڭ بويىدا قاپتۇ .

— نېمە ؟ — مۇھەممەتئىمىن سەيدىن چۆچۈپ ياندۇرۇپ سورىدى .

— قورسىقى يوغىناپ قاپتۇ .

— سەن ئېپلاس ! — مۇھەممەتئىمىن سەيدىن خوتۇنىنىڭ چېچىدىن قامالالاپ تۇتقانچە ، ئورنىدىن چاچراپ تۇردى . خوتۇنى ئاغرىقىغا چىدىماي ، ۋاراقىراپ كەتتى . مۇھەممەتئىمىن سەيدىن مۇشتۇمىنى كۆتۇرۇپ بولۇپ ، توختاپ قالدى . تېخى ھازىرلا دېگەن گېپى يادىدىن چىقمىغانىدى . ئۇ دەرھال خوتۇنىنى ئىتتىرىۋېتىپ ، تاشقىرى ئۆيگە ئوقتەك ئېتىلىپ چىقتى .

— قېنى سەن نۇسرەت ، قېنى سەن پېشانەمگە ئۇنگەن شۇمبۇيا ؟ مەن سېنى ئۆلتۇرۇپ ئىتقا تاشلاپ بەرمەيدىغان بولسام !

ئۇ چوڭ دادىسىنىڭ يېنىدا تۇگۇلۇپ ئۇخلاۋاتقان بالىلىرى ئارىسىدىن نۇسرەتنى چېچىدىن سۆرەپ چىقتى . بالىلار قىيا ـ چىيا قىلىشىپ يىغلاشتى . ھارۇن بوۋايمۇ ئويغاندى ، بوۋاي ، ئايالى ، بالىلىرى يىغلاپ يالۋۇرۇپ ئۇنىڭ پۇتىغا ئېسىلدى . ئەمما ئۇنىڭ قۇلىقىغا ھېچنېمە كىرمىدى . ئۇ نۇسرەتنىڭ ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە ئۇرۇۋەردى . نۇسرەت دەسلەپ چىرقىراپ يىغلىدى ، بارا ـ بارا ئۇنىڭ ئۇنى ئۆچۈپ كەتتى . سىرتتا ، يىراق ـ يېقىندىن چۆچۈشۈپ ئويغانغان ئىتلارنىڭ قاۋغان ئاۋازلىرى ئاڭلاندى .

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن چاچلىرى چۇۋۇلۇپ ، ھوشىنى بىلمەي قالغان قىزىنى ئۆينىڭ تۆۋرۈكىگە باغلىدى . قولىغا ئېشەك ھەيدەيدىغان قامچىسىنى ئېلىۋېلىپ ، ئۇنىڭ يالىڭاچ پاچىقىغا

ئۇرۇشقا باشلىدى .

— مەن سېنى ياسىن مەدەكنىڭ گۆرىگە كۆمۈۋېتىمەن ، ماڭا ئەمدى بۇ يۇرتنىڭ نېنى هارام .

— ئوبدان دادا ، تاتلىق دادا ، مەن ئۇنداق قىلمىدىم . ئەسكى ئىش قىلمىدىم ، مەن قەسەم قىلىپ بېرەي ، مەن ئەسكى ئىش قىلمىدىم . مەن سىزنىڭ يۇزىڭىزنى تۆكىدىغان ئەسكى ئىشنى قىلغان بولسام ، قاقشالدەك قۇرۇپ ئۆلەي ! گېپىمگە ئىشىنىڭ دادا !

— قورسىقىڭدىكى نېمە ؟... ۋاي ئىسسىت ، دادا ـ بالىغۇ بىز... مەن نېمە بولغان ئادەم ؟ ئۇلۇغ خۇدا ، ماڭا يەنە قانداق شەپقەتلىرىڭ بار ؟ كۆرسىتە خۇدا ! — مۇھەممەتئىمىن سەيدىن بېشىنى چاڭگاللاپ يىغلاپ كەتتى . ئاندىن ئۆزىنى كاچاتلاپ ، ساقاللىرىنى يۇلغىلى تۇردى .

— ئوبدان دادا ، مەن خۇش بولاي ، ئۇنداق قىلماڭ ، مەن گۇناھ قىلمىدىم ، هېچ ئەسكى ئىش قىلمىدىم ، بىلمەيمەن ، ئۆزىچە مۇشۇنداق بولۇپ قالدى .

— داد ، قىز باققانغا داد ! — مۇھەممەتئىمىن سەيدىن بىردىنلا ئەسەبىيلىك بىلەن ۋارقىراپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى .

بوۋاي تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن نۇسرەتنى تۇۋرۇكتىن يەشتى . بوۋاي ۋە ئانا ـ بالا قۇچاقلىشىپ يىغلىشىپ كەتتى .

— ئوبدان قىزىم ، راستىڭنى دە دېسە ئۇنمايسەن ، بۇ زادى نېمە سەھرىي ئەسنا ؟ ئەسكى ئىش قىلمىدىم دەيسەن ، بۇ زادى نېمە ئىش ؟

— ئوبدان ئانا ، جېنىم ئانا ، مەن هەرگىز ئەسكى ئىش قىلمىدىم . نەچچە قېتىم قەسەم قىلدىم ، قەسىمگە ئىشىنىڭ ، مەن هېچ بىلمىدىم .

— بالام ، ئۆلسەڭمۇ راست گەپ قىلە . جېنىم بالام .

— ئوبدان ئانا ، قەسىمگە ئىشىنىڭ ، مەن راست گەپ قىلدىم...

بىرقانچە كۈن جىممىدە ئۆتۈپ كەتتى . ھەمشىرىخان كۈنلىرىنى توختىماي يىغلاش بىلەن ئۆتكۈزدى .

ھارۇن بوۋاي كىچىك نەۋرىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ ، ئېشەك بىلەن قوينى ئېلىپ ، ئەتىگەندە چىقىپ كېتىدۇ . مۇھەممەتئىمىن سەيدىن ئىشىك ئالدىدىكى دۆڭگە چىقىۋېلىپ ، چىلىم تارتىدۇ . ھېچكىم ھېچكىمگە گەپ قىلمايدۇ . نۇسرەت ئۆيدىن تالاغا چىقمىدى . ئۈچ كۈندىن كېيىنكى جۈمە كۈنى ئەتىگەندە ، بوۋاي ئالالا ـ توۋا سېلىپ يىغلاپ ، ھەممىنى ئويغاتتى . جىن چىراغ يېقىلدى . نۇسرەت يانقان يېرىدە سۈرەتتەك قېتىپ قالغان ، چىرايلىق لېۋىدىن كۆپۈك ئۆرلەپ قالغان ، ئۇنىڭدىن ئاللىقانداق بىر دورىنىڭ سېسىق پۇرىقى كەلدى .

ئانا قىزىنىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى ئاتتى ، ئۇنىڭ چىرايلىق قارا كۆزلىرى يېرىم ئوچۇق ئىدى . بوۋاي ھەم كۆز يېشى قىلىپ ، ھەم دۇرۇت ئوقۇپ ، ئۇنىڭ كۆزىنى ئۇۋۇلاپ يۇرۇپ تەستە يۇمدۇردى . مۇھەممەتئىمىن سەيدىن قىزىغا قاراپ ھەيكەلدەك قېتىپ قالدى . ئۇنىڭ لېۋىنىڭ تىترىشىدىنلا تىرىك ئادەم ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتىش مۇمكىن ئىدى .

15

نۇسرەتنىڭ جەسىتىنى يۇيۇپ ـ تاراپ بولغۇچە ، ئابدۇرېشىتخان غوجىنىڭ : «ئۆز ئەجىلى بىلەن ئۆلمەي ، زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋالغان ئادەم ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا ئوبدان بولمايدۇ ! ئۇنىڭ تاشاينىدا ، ھارام بالا بىلەن ئۆلدى ، ئاخىرەتلىكى ئوبدان ئەمەس . ئۇلۇغ جۈمە كۈنىدە نامىزىنى چۈشۈرمەيمەن » دېگەن گېپى مۇھەممەتئىمىن سەيدىنىڭ ئائىلىسىگە يېتىپ كەلدى . مۇھەممەتئىمىن سەيدىن غوجىنىڭ ئالدىغا بارىمەن دەپ ، ئەلپازىنى بۇزۇپ قوپۇۋىدى ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار توسۇۋالدى . ھارۇن بوۋاي ھەمشىرىخانىنىڭ ئانىسىدىن قالغان تۆت مىسقاللىق تەۋەررۈك

زىرىسىنى قوينىغا سالدى ـ دە ، ئېشكىنى مىنىپ چىقىپ كەتتى ، ئۇزۇنغا قالماي ئۇ قايتىپ كەلدى . نۇسرەتنىڭ نامىزى جۈمە نامىزىدىن كېيىن چۈشۈرۈلۈپ ، يەرلىكىگە قويۇلدى .

مەھەللىدە سۆز ـ چۆچەكلەر كەڭرى تارقالدى . باپكارنىڭ كۆلىنىڭ بويى يەنە جانلىنىپ كەتتى .

— شۇنداق چىرايلىق بالىنىمۇ ئاشۇنداق سارىغا بېرىدىكەن خۇدايىم ، ناۋادا ئابدۇرېشىتخان غوجامغا بەرگەن بولسا ، مۇشۇ بالا ـ قازامۇ يوق .

— راست ، زادى غوجامدىن تەقسىرات كەتتى . بۇ بەدنىيەت بىكار تۇرماي غوجام بىلەن ئېيتىشىدۇ ، غوجامنىڭ كەينىدىن پىتنە ـ پاسات تېرىيدۇ ، پەسەندە .

— بالدۇرراق ئەرگە بېرىۋەتكەن بولسا ، ئەلۋەتتە كۇنىڭ سېرىقىنى كۆرەتتى . «بويىغا يەتكەن قىز بالىنى ئۆيدە ساقلىما ، بىر تاۋاق سىركىنى بېشىڭغا قۇيۇۋالسەن» دەيدىغان گەپ بار .

نۇسرەتنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن ، ھەمشىرىخانىنىڭ ئەس ـ ھوشى جايىدا بولماي قالدى . بىر قېتىم كۆلدىن سۇ ئەكېلىۋېتىپ ، ئۆيىگە كەلدىم دەپ مازارلىققا كېتىپ قالدى . كۆزلىرىدىن تەلۋە ئۇچقۇن چاچراپ تۇرىدۇ . ئوڭ گەپ قىلىۋېتىپ ، گېپى قېيىپ كېتىدۇ ، بالىلار ئانىسىدىن ياتسىراپ ، قورقۇپ قاچىدىغان بولۇپ قالدى .

ھارۇن بوۋاينىڭ چىرايى تاتىرىپ ، كۇندىن ـ كۇنگە قۇرۇپ كەتتى . قورسىقى يوغىناپ ، يەپ تويمايدىغان بولۇپ كەتتى . قورسىقى كۆپۈپ تۇرىدۇ ، ئەمما يەل يۇرۇشمەيدۇ ، تولغاپ ئاغرىيدۇ .

بۇگۇن بوۋاينىڭ قورسىقى قاتتىق ئاغرىدى . ئۇ ئېسىلىپ كەتكەن قورسىقىنى مۇجۇقلاپ : «ۋايجان ، ۋاي ئاللا ، بۇنداق قىينىغۇچە ، جېنىمنى ئالساڭ بولمامدۇ ؟» دەپ داد ـ پەرياد ئۇرۇپ يىغلاپ كەتتى . ئۇ سۇپىدا خېلى ئۇزاق يۇمىلاپ تېپىرلىغاندىن كېيىن ، ھالسىزلىنىپ قالدى . چىرايى تاتىرىپ ، پۇت ـ قوللىرىغچە قانسىزلىنىپ ، ئاجىزلاپ كەتتى . مۇھەممەتئىمىن

سەيدىن ئېشەكنى ھارۋىغا قوشۇپ ، ھارۇن بوۋاينى يېزا دوختۇرخانىسىغا ئاپاردى . يېزا دوختۇرلىرى ناھىيىگە بۇيرۇدى . ناھىيە دوختۇرخانىسى بوۋاينى خېلى ئۇزاق تەكشۈرگەندىن كېيىن ، ئوپېراتسىيە قىلماقچى بولدى . نىمجان بوۋاي : «مېنى ئۇ ئالەمگە يەتتە ئەزايىم ساق كەتكىلى قويۇڭلار » دەپ تۇردى . مۇھەممەتئىمىن سەيدىن بىرەم ئىككىلەنگەندىن كېيىن ، ئوپېراتسىيە قىلىشقا قوشۇلدى . ئوپېراتسىيە پېچىقى بوۋاينىڭ قورسىقىدىن بىر مۆجىزىنى سۆرەپ چىقتى . پىستانەك يۇمىلاق بىر چەمبىرەك قىزىل سىزىق ، ئاندىن چېقىر دۇگىلەكچە نېپىز بىر قەۋەت قىزىل پەردە ئاستىدىن كۆزلىرى چەكچىيىپ تۇرغان ، ھەممە يېرى قىپقىزىل گۆشلۈك بىر تىرىك پاقا خالتىلىشىپ قالغان قىزىل پەردىلىك بوغۇزىنى لىپىلدىتىپ ، كۆچلۈك يورۇقلۇقتا قورقۇنچلۇق قارىماقتا ئىدى . ياشانغان دوختۇرنىڭ كۆزلىرى پاقىنىڭكىدىنمۇ بەك چەكچىيىپ ، قوللىرى دىر ـ دىر تىترەپ كەتتى . مۆجىزە ، ئاجايىپ مۆجىزە ، قورقۇنچلۇق بىر مۆجىزە... پاقا ئاغزىنى ماكىلدىتىپ ئېچىپ ، تاپ يېگەن ئىتتەك ھاسىرىدى . ئاغزىدىن قىزىل سۇيۇقلۇق قۇيۇلۇپ تۇردى . ئەسۋاب تۇتۇپ تۇرغان سېستىرا قىز قورقۇپ چىرقىرىۋەتتى .

بۇ ئىش ناھىيە ئىچىدە ئەڭ قىزىق ، ھەيران قالارلىق خەۋەرگە ئايلاندى . دوختۇرخانا ئىچى پاقىنى كۆرگۈچىلەر بىلەن قالايمىقانلىشىپ كەتتى . شۇنىڭ بىلەن دوختۇرخانىدىكىلەر بۇ پاقىنى يوغان ئەينەك قاچىغا سېلىپ ، ھەممە خەق كۆرەلەيدىغان يەرگە قويۇپ قويدى . خەقلەر بۇ مۆجىزىنى كۆرۈپ ، ياقىسىنى چىشلىشەتتى . قاچىنىڭ يېنىغا كىچىككىنە تاختىچاق قويۇلۇپ ، ئۇنىڭغا مۇنداق ئىزاھات بېرىلگەنىدى : «ھارۇن ئارىپ ، ئەر ، ئاتمىش ئۇچ ياش ، ئاياغقۇم يېزا ئاياغقۇم كەنتىدىن ، ئۇنىڭ قورسىقىدىن چىققان بۇ پاقىنىڭ ئېغىرلىقى سەككىز يۈز يىگىرمە بىر گرام ، مۇتەخەسسىسلەرنىڭ دەسلەپكى قىياس قىلىشچە ، بۇ

پـاقا بۇنىڭدىن ئىككى يىل ئىلگىرى قۇمچاق ۋاقتىدا ، بوۋاينىڭ گېلىدىن خام سۇ بىلەن كىرىپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن··· »

16

كـەچ كـۈز كـىرىپ كەلدى . ھاۋا خېلىلا سوۋۇپ كەتتى . ئـايـاغـقـۇمنىڭ دەل ـ دەرەخلىرى ئاللىقاچان يالىڭاچلانغانىدى . ئېـتـىـزلاردىـكى شۇمشىيىپ قالغان سېرىق قوناقلار ، پاختىسى ساڭگىلاپ كەتكەن كېۋەز تالالىرى بوز قىروۋدا نەمدىلىپ كەتتى . تـەكلىماكاندىن كېلىۋاتقان كۈز شامىلى چىڭگىلىك پېلەكلىرىنى لەيلىتىپ ، يەردىكى غازاڭلارنى ئۇچۇرىدۇ ، تېخى قېزىۋېلىنمىغان چـامـغـۇر ، كۆك تۇرۇپلارنىڭ يېشىل يوپۇرماقلىرى بوز قىروۋ ئۇششۇكىدىن يەرگە كۆكسىنى يېقىپ چىڭ چاپلاشقانىدى .

ئۇپۇق قىزىرىش بىلەن تەڭ ، دائىملىق ئادەت بويىچە ، يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە ماڭغۇدەك مادارى بار ئەرلەرنىڭ ھەممىسى ئـالـدىـغـا دۇمـچـەيـگـەن ، بـېشىنى تۆۋەن ئەگكەن ، قوللىرىنى قـوۋۇشـتـۇرغـان ھـالدا ، قىروۋدىن نەمدەلگەن توپلىق چىغىر يـوللاردىن كۆلەڭگۇدەك تىمىسقىلاپ مېڭىپ ، مەسچىتكە ئېقىشقا باشلىدى .

ئـايـاللار ، قىزلار ئۆيلىرىدە تەرەت ئېلىپ ناماز ئوقۇغاندىن كېيىن ، دەرھال قاپاقلىرىنى يۇدۇپ ، سوغىلىرىنى بالداققا ئېلىپ ، ئېشەك ، قوي ، كالا يېتىلەپ ، ئىتلىرىنى ئەگەشتۇرگەن ھالدا ، بـاپـكـارنىڭ كۆلىگە ئالدىراپ مېڭىشتى . مەھەللە كوچىلىرىدا ، سارغايغان قومۇشلۇق ئارىسىدىكى چىغىر يوللاردا ، خوتۇنلارنىڭ كـېـچـىـكـى چـۇشـلـىـرى توغرىسىدا ۋاتىلداشقان ، چوكانلارنىڭ ئەرلىرىدىن زارلىنىپ ، قاقاقلاپ كۈلۈشكەن ، كالىنىڭ مۆرىگەن ، ئىتلارنىڭ قاۋغان ئاۋازلىرى يېزىنى جانلاندۇرۇۋېتىدۇ . ھارۇن بوۋاينىڭ قورسىقىدىن چىققان پاقا ھەققىدىكى پاراڭ ئاللىقاچان كـونـىـراپ كـەتـتـى . ئاياغقۇملۇقلار ئۇنى خۇدانىڭ كارامىتىگە

چىقىرىۋەتتى . ئەمما باپكارنىڭ كۆلىدىن سۇ ئالغاندا ، نوگاي بىلەن ئالىدىغان ، سۇ ئىچكەندە ، بۇرۇنقىدەك ئېغىزلىرىنى كەشتەك ئېچىپ ئىچمەي ، چىشىنىڭ ئارىسىدىن سۈزۈپ ئىچىدىغان بولۇشتى . بوۋاي ساقايدى ، ئەمما مۇھەممەتئىمىن سەيدىن تۇگىشىپ كەتتى . ئۇ ھازىر مەسچىتتىن قالدى . ئادەملەردىن تېخىمۇ قاچىدىغان بولدى . پات ـ پات ، قومۇشلۇق ئارىسىدا ئۇنىڭ ۋارقىرىغان ، تىللىغان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ . مانا ، ئاغىچىخان كالىنى تەستە سۆرىگەن پېتى ، چىغىر يولىنىڭ دوقمۇشىدىن قوشۇلغان پەيزىخان بىلەن سالاملىشىپ ، دېگىلى ئالدىراپ ئاران ئۇلگۈرگەن گېپىنى باشلىدى :

— ۋاي پەيزىخان ، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى خەق سارايڭ دەۋېرىپ ، ماۋۇ مەمتەك ئەمدى رەسمىي سارايڭ بولغان ئوخشايدۇ ، ئاڭلىدىڭىزما ؟

— ياق ، ھە ، قانداق دەيسىز ؟

— كېچىدىن بىر يەرنىڭ تېگىدىن ، بىر ئاسماننىڭ قەھرىدىن كەلگەندەك ، بىر كىمنى توۋلاۋاتقان ئاۋاز كەلدى . بىزنىڭ ئادەم تالاغا چىقىپ كېتىپ ، بىر ھازادىن كېيىن : «مەمتەك قۇمنىڭ چوققىسىغا چىقىۋېلىپ ، ‹ۋاي قىزىم نۇسرەت ، نەدىسەن ؟ › دەپ توۋلاپ يۈگۈرۈپ يۈرىدۇ» دەپ كىرىپتۇ . بىر ئۇزۇنغىچە ئۇيقۇم كەلمىدى . بۇ يىل كەلگۈلۈك كەلدى ئۇ بىچارىگە . مەنمۇ بەزىدە شۇ نۇسرەتنىڭ ھارامدىن بويىدا قالغانلىقىغا گۇمان قىلىمەن . ئۇ ئۇنداق قىلىدىغان قىز ئەمەس ئىدى دېگۈم كېلىدۇ . ئۇنىڭمۇ گېپىلىدىن قۇمچاق ئۆتۈپ كەتكەن بولسا ، چوڭ دادىسىدەك بولغانمىكىن دەيمەن .

— ئالەم ئەمدى . ئەمما لېكىنزە ، زادى غوجا ئەۋلادى بىلەن ئېيتىشمىغان ئوبدانكەن دەپ قالدىم . مەمتەك بىكار تۇرماي ئابدۇرېشىتخان غوجام بىلەن تىركىشىپ ، سورۇقچىلىق تارتىپ كەتتى . ھەمشىرىخان ئاز ـ ماز سۆزلەيدىغان بولۇپ قالغان ، ئەمدى مەمتەك ئۇنىڭدىن بەتتەر بولدى…

باپكارنىڭ كۆلىنىڭ بويىغا ئايالار ، ئۇلاغلار ، ئىتلار يىغىلدى . قېرى سۆگەتنىڭ قۇرۇغان غازاڭلىرى قاغجىرىغان كۆلىنىڭ ، كۆل ئىچىدىكى كۆلچەكنىڭ ئىچىدە پاتقاق چاپلاشقان ئۇلاغنىڭ ، ئىتنىڭ ئۇ يەر - بۇ يەردىكى تېزەك ، سۈيدۈكلىرىگە مىلەنگەن هالدا تۇرىدۇ . كۆلنىڭ ئىچى كالا ، ئېشەكلىرىنى تۆتۈپ ، ۋاتىلدىشىۋاتقان ئاياللارغا تولدى . قاشتا بولسا ، كۆلنىڭ ئىچىگە چۈشۈش نۆۋىتىنى كۈتۈۋاتقانلارنىڭ جاۋابلىشى ئاڭلىناتتى . جامكا ، غازاڭلارنىڭ تېگىدە قالغان مۇزدەك سۇ توختىماي داۋالغۇپ تۇرىدۇ . كۆلنىڭ قاش تەرىپىدە ، قىيا - چىيا كۆتۈرۈلدى . ئاياللار ، قىزلار يۈزىنى تۆتۈپ ، كالا - ئېشەكلىرىنى ، سوغا - قاپاقلىرىنى تاشلاپ ، تەرەپ - تەرەپكە قاچتى . كۆلنىڭ ئىچىدىكىلەر نېمە بالا بولغاندۇ دەپ بويۇنلىرىنى سوزۇشۇپ ، كۆلچەك بويىچە سۇ ئېلىشىۋاتقانلار چۆچۈشۈپ قاراپ بولغۇچە ، كۆلنىڭ قىرىدا ، قىپىيالىڭاچ مۇهەممەتئىمىن سەيدىن پەيدا بولدى . كۆزلىرى تەلۈلەرچە چەكچەيگەن ، قارا ساقاللىرى ئارىسىدىكى كۆكىرىپ كەتكەن كالپۇكلىرى سىڭايان تارتىشىپ ، ئاغزىنى مايماق قىلىپ قويغاندى . كۆل ئىچىدىكىلەرمۇ : «ۋاي ئۆلەي ، هايۋان !... » دېيىشىپ ، بىر - بىرىگە پۈتلىشىپ ، تەرەپ - تەرەپكە قاچتى . قىزلار تېخىمۇ ئالاقزادە بولۇشۇپ كەتتى . بىر قىز قاچمەن دەپ ، تېيىلىپ كۆلچەككە يوتىسىغچە كىرىپ كەتتى ، ئەمما چىرقىرغىنىچە ، ئۆمىلەپ چىقىپ قېچىپ كەتتى . بىردەمدىلا ، كۆلنىڭ بويى كالا ، ئېشەك ، قوي ، ئىت بىلەنلا قالدى . هايۋانلار مۇهەممەتئىمىن سەيدىنگە هەيران بولغاندەك قاراشتى . بىر تەخەي ئاستا كېلىپ ، مۇهەممەتئىمىن سەيدىنىڭ تۇكلۇك بەدىنىنى پۇرىدى . مۇهەممەتئىمىن سەيدىن چەكچەيگىنىچە ، كۆلگە قاراپ تۇردى ، چاتراقلىرىنى كەرگەن پېتى تۇرىۋەردى . بىر كالا ئاستا كۆلچەككە يېقىنلاپ كېلىپ ، پۇشۇلداپ ، جامكا ئارىسىدىن سۇنى سۇمۇرۇپ ئىچكىلى تۇردى . بىر سېرىق موزاي ئەگىشىپ كېلىپ ، كۆلچەك بويىدا قۇيرۇقىنى سەل كۆتۈرۈپ شىرىلدىتىپ سىيىشكە

باشلىدى . مۇھەممەتئىمىن سەيدىنىڭ قان قۇيغانىدەك كۆزلىرى تېخىمۇ چەكچەيدى . «كۆل... نۇسرەت... قىزىم... » ئۇ شۇنداق پىچىرلىغانچە ، ئاستا كۆلگە چۈشتى . مۇزدەك سۇ ئۇنىڭ مېڭىسىگە تەپتى . كۆكەرگەن كالپۇكى تىترەپ كەتتى . يۈمشاق لۆجىلەر ئۇنىڭ پاچاقلىرىغا يۆگەشتى . كۆلچەكنىڭ سۇيى ئۇنىڭ تىزىدىن سەل ئاشتى . بىر قانچە چوڭ ياشلىق ئايال كۆل بويىدا پەيدا بولدى . مۇھەممەتئىمىن سەيدىن سۇغا كىرىشكىلا ، ئۇلار چۇرقىرىشىپ كەتتى :

— ۋاي جېنىم ، ۋاي ماۋۇ ساراڭ بۇلغىدى سۇنى ، بۇلغىدى !

— قانداق قىلارمىز ئەمدى ، نېمىنى ئىچىمىز ؟

— چىقە مەينەت ، سۈدىن !

كۆل بويىغا بىرقانچە ئاياللار ئولاشتى . ئۇلارنىڭ ھەممىسى چۇرقىراشقىنىچە ، سەت گەپلەر بىلەن تىللاشقىلى تۇردى . ئۇلار ئەمدى ھەممىنى ئۇنتۇغانىدى .

— ھۇ ، سا مېڭىسىنى يېگەن ساراڭ ، چىقە كۆلدىن !

— ۋاي ئۆلۈم تەگكۇر توڭرۇلۇق ، سۇنى بۇلغىدىڭ ، ئەمدى نېمە ئىچىمىز ، ھايۋان ؟

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن ئاياللارغا بىردەم ھاڭقايغان پېتى قاراپ تۇردى . ئاندىن كۆلگە قاراپ شارقىرىتىپ قويۇۋەتتى . جىرغىپ چىققان سۇيدۇك سۇدا كوركىراپ ، كەڭرى بىر دائىرىدە گۇلۇك بۇجغۇن پەيدا قىلدى ، ئاياللار تېخىمۇ قىيا ـ چىيا قىلىشىپ چۇرقىراشتى :

— ۋاي توخۇ پوقى مەرەز ، ۋاي ئىپلاس !

مۇھەممەتئىمىن تېپىرلاپ چۇرقىرىشۋاتقان ئاياللارغا بىردەم چەكچىيىپ قارىغاندىن كېيىن ، ئەسەبىيلەرچە قاقاقلاپ كۈلدى :

— ھا... ھا... ھا... ئىچىڭلار... ئىچىڭلار...

— ھا... ھا... ھا... ھەممىڭلار ئىچىڭلار...

ئاياللار تېخىمۇ غەزەپلىنىپ ۋارقىراشتى :

— ۋايجان ، قاراڭلار ماۋۇ ھايۋان... ئادەم ئەمەس

هايۋاننى !...

ئاياللار غەزەپ بىلەن مۇھەممەتئىمىن سەيدىنگە چالما ئانقىلى تۇردى . چالمىلار مۇھەممەتئىمىن سەيدىنىڭ باش ـ كۆزىگە ياغقىلى تۇردى . ھەربىر چالما ئۇنىڭ بەدىنىگە تەگسە ، دەرھال ئۇۋۇلۇپ توزۇپ كەتتى . ئۇ تېخىچە قاقاقلاپ كۈلمەكتە ئىدى . كۆل بويىدا ، كالتەك كۆتۈرگەن بىرقانچە ئەركەك پەيدا بولدى . ئۇلار مۇھەممەتئىمىن سەيدىنىنى ئۇرغان پېتى كۆلدىن سۆرەپ چىقتى . خەق كۆلدىن يەتتە چىلەك سۇنى ئېلىپ تۆكۈۋەتكەندىن كېيىن : «كۆلدە شەك يوق» دېيىشىپ ، سۇنى يەنىلا بۇرۇنقىدەك ھالاللاپ ئىچىشنى داۋام ئەتكۈزدى .

قىيامەتتە قالغان سەھرا

كىملەرنىڭ ئەزىزلىرى
كىملەرگە خار بولماپتۇ !...
— خەلق

بىرىنچى باب

1

كىشىلەر ، بىر كۈن باشلىنىپ ئاخىرلاشسا ، قۇياش مەشرىقتىن كۆتۈرۈلۈپ ، كۆككە يەتكەندە تولىدۇ ، ئاخىرى پەسلەپ مەغرىبكە ئولتۇرۇش ئالدىدا ، ئەتىگەن كۆتۈرۈلگەن چېغىدىكىدەك يەنە شەپەق نۇرىنى زېمىنگە ، شەھەرگە ، سەھراغا ، دەشتلەرگە ، باغۇ بوستانلارغا تارتىدۇ ـ دە ، ئاندىن تۈن باشلىنىدۇ دەپ ھېسابلىشىدۇ . ئەمەلىيەتتە ، ئىنسانىنىڭ ئۆمرىمۇ ئاشۇ قىسقا بىر كۈنگە ئوخشىشىدۇ . ھاياتىمۇ ئاشۇ قۇياشتەك ، ئۆز تېڭىدا خۇشال پەيدا بولۇپ ، زېمىنگە ، زېمىنىنىڭ سەھراسىغا ، شەھرىگە نۇر چاچىدۇ . ئاخىرى ، يەنىلا ھاياتقا تويماي ، كەچكى قۇياشتەك ئالەم بىلەن قايغۇ ئىچىدە خوشلىشىپ ، قاراڭغۇ گۆرگە كىرىپ كېتىدۇ . بۇنى بەزىلەر بەلكى ئويلايدىغاندۇ ، ئەمما كۆپ كىشىلەر ئويلىمىسا كېرەك . ھايات بەزىدە ، ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن قۇياشنىڭ قارا بۇلۇت

ئارىسىدا قېلىپ ، ئۆزى ئارزۇلاپ چىققان زېمىننى كۆرەلمىگىنىگە ، زېمىنىگە جامالىنى كۆرسىتىش ئىستىكىگە يېتەلمىگەنلىكىگە ئوخشىشىپمۇ قالىدۇ . بۇ ھايات ئاشۇ قارا بۇلۇتلار ئىچىدە — زۇلمەت ئىچىدە ئۆتىدۇ ، ھاياتنىڭ يورۇقلۇق چاغلىرىدىن ئۈمىدى ئۈزۈلىدۇ ، ئەمما كۈن سەل كۆككە ئۆرلىگەندىن كېيىن بولسا ، قارا بۇلۇتلار يىمىرىلىپ ، ئۇ ئۆزى زېمىنگە كۈن بولۇپ كۆرۈنۈپ ، شۇ بىر كۈننىڭ قالغان قىسمىنى يورۇقلۇق ئىچىدە ئاخىرلاشتۇرىدۇ .

ھايات قۇياشى زەڭگەر ، ئاقۇچ مەشرىق ئۈپۈقىدىن زېمىننىڭ زوقى كەلگۈدەك قىزىل قان رەڭدە ، ئالتۇندەك گۈزەل ئوماقنىڭ تولغان يۈزىدەك كۆتۈرۈلۈپ ، پۈتكۈل ھاياتنىڭ زۇمرەت ئاسمىنىدا ، ھەممىنىڭ كۆزىنى چاقنىتىپ ، بېشىنى قايدۇرۇپ ، پېشانىسىنى كۆيدۈرۈپ ، يۈرىكىنى قىزىتىپ ئۆتۈپ ، مەغرىبكە يەنە ئاشۇنداق ساياھەتلىك باش قويىدۇ . مانا بۇ جاھاندىكى ئەڭ بەختلىك ئىنسانلارنىڭ ھاياتىغا ئوخشىشىدۇ ، تەقدىرىمىزنىڭ خوجايىنلىرىنىڭ خۇشال - خۇرام ھاياتىغا ئوخشىشىدۇ . ئۇلار نېمىگە خۇشال ؟ نېمىگە بەختىيار ؟ ئۇلار ئەركىن··· ھاياتنىڭ قۇلى ئەمەس ، بەلكى خوجايىنلىرى بولۇپ ئۆتتى . قىلىمەن دېگەننى قىلالىدى ، ئارمىنى نېمە بولسا ، شۇنىڭغا يەتتى ، بۇ قۇياشقا قارا بۇلۇتلار ، قارا بورانلار توسالغۇ كۆرسىتەلمىدى ، ھاياتنىڭ لەززىتىنى ئېلىپ تۇغۇلۇپ ، ھاياتنىڭ لەززىتى بىلەن كەتتى . ئۇلار زېمىنگە سەلتەنەت بىلەن كەلدى ، سەلتەنەت بىلەن ياشىدى ، يەنە سەلتەنەت بىلەن كەتتى . ھايات قۇياشى بەزى كۈنلىرى بەختسىز قارا قۇللارنىڭ تەقدىرىدەكمۇ ئۆتىدۇ ، قۇياش مەشرىقتىن قارا بۇلۇتلار ۋە قارا تۇمان ئىچىدە تۇغۇلۇپ ، پۈتۈن بىر كۈن زېمىنگە ئۆزىنى كۆرسىتەلمەي ، زېمىنمۇ ئۇنى كۆرەلمەي كەچ بولىدۇ . مۇنداق كۈنلىرى ، كىشىلەر كۈن چىقمىدىمىكىن دېسە ، زېمىنده غىل - پال يورۇق بولىدۇ ، كۈندۈزىدەك كۆرۈنىدۇ ، چىقتىمىكىن دېسە ، كۆككە قانچە زەن سېلىپ قارىسىمۇ ، كۈننى كۆرەلمەيدۇ .

بـەزىدە ، ھە ، كۇن بار ئـىكەن دېـسۇن دېگەنـدەك ، كۇن قارا بۇلۇتـنـىڭ نېپىز يېرىـدىن غىل ـ پال كۆرۈنۈپ قويۇپ يوقىلىدۇ . بـۇ كـۇن مـانا مۇشۇنداق ئاخىرلىشىدۇ . كۇن بۇنداق چىققۇچە چىقمىسا ، مۇنداق تاڭلار ئاتقۇچە ئاتمىسا ، بۇنداق كۇندۇز بولغۇچە بولمىسا بولمامدۇ ؟ ياق ، بۇ بىچارە كۇن يەنىلا زېمىنده ياشاشنى خالايدۇ . ئۇ ئۇمىد بىلەن ، مەشرىقته دۇنياغا كۆز ئاچىدۇ ، كۆز ئـېـچـىـشـىغـىلا قويۇق قارا بۇلۇتلار ئارىسىغا كىرىپ قالىدۇ . دەسلەپته ، قايغۇرىدۇ . ئىڭىلەپ يىغلايدۇ ، تېپىچەكلەيدۇ ، ئەمما ئۇ شۇئان زاكىلىنىدۇ . ئاغزىغا بەزىده ئانىسىنىڭ ئەمچىكى سېلىنسا ، بەزىده قۇرۇق ئېمىزگە سېلىپ پەپلىنىدۇ . ئاننىڭ ئەمچىكىدىن كۆرە ، قۇرۇق ئېمىزگە شۇمۇپ ياتقىنغان ۋاقىتلىرى كۆپ بولىدۇ . قۇياش قويۇق بۇلۇت ھېلى تارار ، زەڭگەر ئۇپۇقىنىڭ جامالىنى ھېلى كـۆرەرمـەن ، سـەل تـۇرۇپ كـۆرەرمـەن ، ھـەرقـانـچە بولسىمۇ كۆرەرمەن ، دېگەن ئۇمىدته ياشايدۇ ، كۇتىدۇ . ئۇ شۇنداق كۇتۇپ ، بـىـر كۇننىڭ — يەنى ، ئۆز ھاياتىنىڭ ئاخىرلىشىپ قالغىنىنى بىلمەي ، مەغرىبىنىڭ قارا كۆلەڭگىسى ، ياق ، قارا گۆرنىڭ ئاغزى كۆرۈنگەندىلا ، ئاندىن پۇتمەس ـ تۇگىمەس دەرد ـ ھەسرەت ، ئارمان ئـىـچـىـده ، شـۇ كـۆرۈنگەن گۆرگە كىرىپ كېتىدۇ . ئىنسانلار مۇشۇنداق ، دۇنياغا بىرلا كۆز ئاچقان ئاشۇ كۇنگە ئوخشاش ، ئاشۇ بىر كۇنلۇك ھاياتقا تويماي ، ئارماندا كېتىدۇ . جەبىر ـ زۇلۇم ، قارا كۇن ئىچىده ياشىغانلارغۇ ئەلۋەتته شۇنداق ، ھاياتىدىن مەمنۇن ئۆتكەنلەرمۇ يەنىلا ھاياتقا تويماي ، ئارماندا كېتىدۇ . ئادەملەر بۇ ئالەمنى «جەننەت بىلەن دوزاخ ئارىسىدىكى تۆت كۇنلۇك ئالەم» دېيىشىدۇ . بۇ قانداقچە تۆت كۇنلۇك ئالەم بولسۇن ! ئەي ، ھاماقەت ئىنسانلار ! ساڭا ھېچكىم تۆت كۇنلۇك ئالەمده ياشا ، دېمىدى ، پەقەت بىر كۇنلۇك ئالەمده ياشاشقىلا ئىمتىياز بەردى ، ھاياتىڭ بىر كـۇنگە ئوخشىشىدۇ ، بىلگىن . بۇ كۇنۇڭ نەدىمۇ جەننەت بىلەن دوزاخ ئارىلىقىدا بولسۇن ؟ ئەجەبا ، سەن جەننەت بىلەن دوزاخنىڭ ئـاشـۇ بـىـر كۇنـنـىـڭ ئىچىده ئىكەنلىكىنى بىلمىسەڭ ـ ھە !

بىلمىدىڭمۇ ؟ كۆرمىدىڭمۇ ؟ كۆرمىگەن بولساڭ كۆرۈۋال ، بىلمىگەن بولساڭ بىلىۋال ! سەن ياشاۋاتقان ھاياتىڭ ئۆزى ـ جەننەت بىلەن دوزاخ . قارا ! ئۇ — كۇن بويى راھەت ـ پاراغەت ، ئەيش ـ ئىشرەت ئىچىدە ياشايدىغانلار ، قولىنى قەيەرگە سوزسا شۇ يەرگە يېتىدىغان ، ئوبدان تاماق يەيدىغان ، ياخشى كىيىم كىيىدىغان ، سۇدا ئۇزگىلى پاراخوتلىرى ، ئاسماندا ئۇچقىلى ئايروپىلانلىرى ، باشقىلارنى بوزەك قىلغىلى ھەيلە ـ نەيرەڭگە باي پولات مۇشتلىرى ، ئۇچىسىنى تۇنقىلى خوتۇن ـ قىزلىرى بولغان ، ئالەمنى كەزسە ، ئالەم كېمىلىرى بولغان ، نېمىنى خالىسا شۇنى قىلىپ ياشاۋاتقانلار — جەننەتتىكىلەر ئەمەسمۇ ؟ سەن دەۋاتقان جەنـ نەتتىكى راھەت ـ پاراغەت شۇ ئەمەسمۇ ؟ ئەمدى دوزاختىكىلەرچۇ ؟ ئاشۇ جەننەتتىكىلەرنىڭ ئايىغى ئاستىدا مىجىقى چىقىپ ، پاسكىنا سۇدىكى قۇرتتەك ئۆمىلەپ يۈرگەنلەر ، جەننەتتىكىلەرنىڭ مېشىدە كۆمۈر بولۇپ كۆيۈۋاتقانلار ، ئۆز ئانىسىغا ، ئۆز بالىسىغا ، مەسۇم قىزلىرىغا ، سىڭلىسىغا ، ئوماق خوتۇنلىرىغا ، ھەتتا ئۆز تېنىگە ئىگە بولالماي ، بارى ـ يوقىنىڭ ھەممىسىنى جەننەتتە ياشاۋاتقانلارغا قۇربان قىلىپ بېرىۋاتقان بەختى قارا مەھكۇملار ئەمەسمۇ ! ۋاي ھاماقەتلەر ، سەن تارتىدىغان دوزاخ ئازابى بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق بولارمۇ ؟ يەنە نېمە دېيىشىۋاتىسەن ؟ بولدى ئەمدى بىلجىرلاشما ! «تەڭرى ئۇلارنىڭ بۇ دۇنيالىقىنى بەرگەن ، بىزنىڭ ئۇ دۇنيالىقىمىزنى بەرگەن . ئۇلارغا چىراي نۇرىنى ، بىزگە بولسا ئىمانىنى » دېيىشىسەن··· ئەي ، پېلىكى يىگىلەپ قالغان خام قاپاقلار ! دۇنيادا سىلەردىنمۇ ئارتۇق ھاماقەتلەرمۇ بارمىدۇ ؟ ئەي ئىنسان ، سەن جەننەتنى قاراڭغۇ گۆرنىڭ ئىچىدىن تاپامسەن ؟ قارىغاندا ، مەن قاپاقباش ئوخشايمەن . توغرا ، سىلەرنىڭ جەننىتىڭلار ئاشۇ گۆرده ئەمەسمۇ ! گۆرده گەدىنىڭلارغا دەسسەپ تۇرغان تۆمۇر تاپاندىن ، گەجگەڭلاردىن نىختاپ تۇرغان تۆمۇر مۇشتتىن قۇتۇلۇپ ، پۇت ـ قولۇڭلارنى ئۇزۇن سۇنۇپ ، بەخرامان ياتىسىلەر ئەمەسمۇ ؟ جېنىڭلار تېنىڭلاردىن ئاجرىغاندىن كېيىن ،

ئەلۋەتتە گۆرگە كىرىسىلەر ، ئۇ گۆر سىلەرنىڭ . ئۇنى بىر كىم تارتىۋالالمايدۇ ، ئۇ گۆر بىر پۈتۈن ئۆزۈڭلارغا تەۋە . ئۇ يەردە تېنىڭلار ئارام تاپىدۇ ، جېنىڭلار بار ۋاقتىدا ، پۈت ـ قولۇڭلارنى ئۇنچىلىك سوزۇپ ياتالمايسىلەر ـ دە ! بۇ كىچىككىنە گۆر ، ئۆرە تۇرساڭلار بېشىڭلار تاقىشىدىغان ، يانغا ئۆرۈلسەڭلار سۆڭگۈچۈڭلار ئۇرۇلىدىغان يەر بولسىمۇ ، ئەمما ئۆزۈڭلارنىڭ ئىلكىدە بولىدۇ... كەچۈرۈڭلار ، مەن سىلەرنىڭ جەننىتىڭلارغا ھاقارەت كەلتۈرۈپ قويدۇم ، سىلەرگە يۇز كېلەلمەيمەن ھەم سىلەر ياشاۋاتقان ، ياشىماقچى بولغان جەننەتتە ياشاشنى خالىمىغان بولغىنىم ئۈچۈن ، جېنىم تېنىمدىكى چاغدا ، مەن مۇشۇ جەننەتنىڭ ھۇزۇرىنى سۈرمەكچى بولغىنىم ئۈچۈن ، ئىرقىمىز ، قېنىمىز ، دىنىمىز بىر بولسىمۇ ، تۇتقان يولىمىز ، كىرمەكچى بولغان جەننىتىمىز باشقا ـ باشقا بولۇپ چىقىۋاتىدۇ . خەير ، خۇداغا ئامانەت . قىيامەت كۈنى مەھشەرگاھتا ، خۇدا قازى ، جانابىي رۇسۇلىللانىڭ ئالدىدا ، پانىي دۇنيانىڭ دوزاخ ھەم جەننەتلىرى توغرىسىدا ، پۈتكۈل جاھاندىكى جانلىق ھەم جانسىز مەۋجۇداتلار توغرىسىدا سۆزلەيمەن ، ھەقنى — ئۆزۈم كۆرگەن ، بېشىمدىن ئۆتكەنلىرىنى قويماي سۆزلەيمەن...

2

مەن چۈشۈمدىن ئويغىنىپ كەتتىم ، قارىسام ، تاڭ ئېتىپ قاپتۇ . بەرھەق ، ئادەم نېمىنى ئويلىسا ، شۇنى چۈشەيدىغان گەپ . مەن دائىم جەننەت ، دوزاخ ، قىيامەت قايىم بولغان چاغ ، ھەقىقەت بىلەن ئادالەتسىزلىكنىڭ سوراق ـ سوئالى بولىدىغان مەھشەرگاھنى ئويلىغىنىم ئۈچۈن ، دائىم قىيامەت قايىم بولۇپ ، ئاسمان ـ زېمىنىڭ ناله ـ پەريات قىلغانلىقىنى ، يۇلتۇزلار ۋە كۈن ، ئاينىڭ پارە ـ پارە بولغان ۋاقتىنى چۈشەيمەن . ئۆزۈم سەھرادا تۇغۇلۇپ ئۆسكىنىم ئۈچۈن ، قىيامەت كۈنى ، ئاشۇ سەھرادا يۈرۈپ ، مەھشەرگاھ ، قىيامەت ئاشۇ سەھرادا بولۇۋېتىپ چۈشەيمەن . مەن

كىچىكىمده دوزاخ ئازابىدىن ئۆلگۈدەك قورقاتتىم ، گۇناھكار دوزاخقا كىرىدىغان بولغىنى ئۈچۈن ، ماڭا يەرگە قاتتىقراق دەسسەپ سالسىمۇ گۇناھ بولمىدۇ ، دېيىشكەنىدى ، شۇڭا ، يەرگە قاتتىقراق دەسسەشتىنمۇ ئېھتىيات قىلىپ ، يولدا ماڭسام ، خۇددى پىلىسىراتتا ماڭغاندەك ، شۇنچە ئاۋايلاپ ، شۇنچە پەملەپ ، ئاستا دەسسىدىم . بۇنداق ماڭسام ، قازان بېشىدىن سۇپا ئالدىغا چۈشكۈچە ، ئاران بارىدىكەنمەن ، ئۇھ ، بۇ ئىشتىن خويمۇ زېرىكتىم ، بىراق ، دوزاختىن قورقماندىن كېيىن نېمە ئامال ؟ بىر كۈنى كېتىپ بارسام ، بىرقانچە ئادەم ئۆي سالمىز دەپ ، ئۆينىڭ ئۈلىغا يەرنى تىترىتىپ گۈپۈلدىتىپ قاڭ ئۇرغىلى تۇرۇپتۇ . مەن : «دوزاختىن قورقمامسىلەر ؟» دېسەم ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈپ كېتىشتى : تەرلەپ قارا تەرگە چۆمگەن بىرى تەرلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ : «ئەي بالا ، بالا ـ دە ، سەن ، كۆرمەيۋاتامسەن ، ھەم گۇناھ قىلىۋاتىمىز ، ھەم دوزاخ ئازابى تارتىۋاتىمىز ، دوزاخ ھەرقانچە بولسا مۇشۇنداق بولار !» دېدى . ئاغزىمنى ئېتىۋالدىم . ھەم ، ماۋۇ ئاغزى بالانى كۆرۈڭ ! شۇنچىۋالا گەپنى ئاغزىدىن چىقىرىۋاتقىنىنى··· دوزاخ دېگەن خۇدانىڭ دەرگاھىدا تۇرسا ! ۋۇي راست ، خۇدانىڭ دەرگاھى قەيەردىدۇ ؟ ئاسماندىمۇ ياكى زېمىندىمۇ ؟ بۇ سوئالنى ئويلاپ ، ھېچ يەردىن تاپالمىدىم . ماقۇل ، ئاسماندىمۇ دەيلى ، ئەمىسە ، ئادەملەر ئۆلسە ئاسمانغا ئاچقىپ دەپنە قىلماي ، يەرگە دەپنە قىلىدىغۇ ؟ جەننەت بىلەن دوزاخ چوقۇم زېمىنده بولىدىغان ئوخشايدۇ . بۇ سوئالىمغا چوڭ ئاناممۇ جاۋاب بېرەلمىدى ، بېرەلمىدىلا ئەمەس ، قورقۇپ چەكچەيگىنىچە ياقىسىنى تۇتۇپ قالدى . ئۇنىڭ جېنى چىقىپ كەتمىگىدى دەپ قورقۇپ ، مېنىڭ جېنىم چىقىپ كەتكىلى تاسلا قالدى . شۇنىڭدىن كېيىن ، بۇ سوئالنى ھېچكىمدىن سورىمىدىم ، سورىساممۇ جاۋاب بېرەلمەيدىغانلىقىنى بىلىپ قالدىم . بارا ـ بارا··· جەننەت بىلەن دوزاخنى بىز ياشاۋاتقان ھايات شۇ ئىكەن ، دېگەن تونۇشقا كەلدىم . مانا ئەمدى قېرىپ ئۆلەر ۋاقتىم يەتتى . بۇگۈن ئۆلمەنمۇ ، ئەتىمۇ ؟

هازىر ئۆلىمەنمۇ ، ھېلىمۇ ؟ مەن بىلمەيمەن ، پەقەت خۇدا ئۆزى بىلىدۇ . ئۆلىدىغان ۋاقتىم يېقىنلاشقانسېرى ، جەننەت بىلەن دوزاخ تۇغرىسىدا كۆپ ئويلايدىغان ، ئويلىغانسېرى كۆپ چۈشەيدىغان بولۇپ قالدىم . ئەمدى ئۆلىدىغان ۋاقتىمدا ، ئىككىلىنىپ قېلىۋاتىمەن . مەن ئۆلگەندىن كېيىن ، يەنە كۆرىدىغان جەننەت بىلەن دوزاخمۇ بارمىدۇ ؟ مەن ئاخىرى مۇنداق جىددىي قارارغا كەلدىم . مەن پۈتۈن ئۆمرۈم بويى كۆرگەن جەننەت بىلەن دوزاخنى ھازىر ئەسلەپ ئولتۇرۇپ خاتىرىلىۋالاي . ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنلىرى چۈشۈمگە كىرىۋاتقاندەكىن ، مۈتلەق تولۇق دېگىلى بولمىسىمۇ ، خېلى تولۇق خاتىرىلىۋالغىلى بولىدىكەن . ئۇ دۇنياغا بارغاندا ، راستتىنلا جەننەت بىلەن دوزاخ بولۇپ قالسا ، ئىككى ئالەمدىكى جەننەت ، دوزاخلارنى سىلىشتۇرۇپ ، پەرقىنى تاپاي... تولۇق سىلىشتۇرالمايدىغانلىقىم ئۈچۈن ئەپسۇسلىنىمەن . چۈنكى ، مەن جەننەتنىڭ راھىتىدىن كۆرە ، دوزاخنىڭ ئازابىنى كۆپ تارتتىم . ئۇ دۇنيادا چوقۇم ياكى جەننەتكە ، ياكى دوزاخقا كىرىپ قېلىشىم مۇمكىن ، ئەگەر ھەر ئىككىسىگە كىرىپ قالسام مەيلى ، ئۇ چاغدا ھەممىنى بىلىۋالمەن ، پەرقىنى تېپىۋالمەن . ھازىر دۇنيادا ، ئىلىم - پەن ساھەسىدىكى ئادەم بىلىپ بولمايدىغان تەتقىقات تۈرلىرى كۆپمىپ كەتتى ، ئەمما ھېچقانداق ئالىم ، كەشپىياتچى جەننەت بىلەن دوزاخنى تەتقىق قىلمىدى ياكى قىلسىمۇ بىر باشقا ئېلىپ چىقالمىدى . بۇ ئىش ماڭا نېسىپ بولۇپ قالسا ئەجەپ ئەمەس... ئۆمۈر بويى ئېلىشىپ ، ئارمانغا تۇشلۇق دەرمان بولماي ، بىر باشقا ئېلىپ چىقالمىغان ئىلىم - پەننىڭ چوققىسىغا چىقىش ئارزۇيۇم ئەمەلگە ئېشىپ ، دۇنيادىكى ئەڭ كاتتا ئالىملارنىڭ تۆرىدىن ئورۇن ئالسام ، ھازىرقى زامان ئۇيغۇرلىرىدىن دۇنيانىڭ دىققەت - ئېتىبارىغا ئېرىشكەن بىرمۇ ئالىم يوق ، شۇڭا ، بۇ مىللەت ئىنسانلار ئۈنتۇپ كېتەي دەپ قالغان قەدىمىي مىللەت بولۇپ قالدى ، دېگەن قالپاقنى ئىرغىتىپ تاشلىيالىسام ئەجەپ ئەمەس... ئەمدى خاتىرىلەشنى باشلىسام

بولغۇدەك . بەزىدە بۇ خاتىرىلىرىمنى ئەسلىمىلەردىن يۇلۇپ چىقسام ، بەزىدە چۈشۈمدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ ، چاچراپ قوپۇپ خاتىرىلىۋالاي ، بولمىسا ، ئۆلىدىغان ۋاقىتقىچە تىز تۈنۈش قىلمىسام ، بۇ جەننەت بىلەن دوزاخ دېگەن نەرسىلەرنىڭ سىرى مەڭگۈ ئېچىلماس تىلسىم بولۇپ ، ئىنسانلارغا تەھدىت بولۇپ تۇرۇۋەرمەسۇن يەنە !...

3

... خىيال .

يىراق سەھرانىڭ قارا قىشتىكى گۈگۈم ۋاقتى . يالىڭاچلانغان دەرەخلەر زېمىنغا ئېتىلىپ كېلىۋاتقان قاراڭغۇلۇقتا ، مازارلىقنىڭ تۈغ ـ شادىلىرىدەك سۇرلۇك كۆرۈنۈپ ، گۆرستان جىمجىتلىقىغا چۆمگەن ، دوختۇرخانىنى بولسا ھەقىقىي گۆرستانلىققا ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى . چۈنكى ، يېقىندىن بۇيان پارتلىغان تەرەپبازلىق ھەربىكتى ئاخىرى خەلق بىلەن خەلق بىر ـ بىرىنى يېقىتىدىغان توپىلاڭغا ئايلانغان بولۇپ ، يىراقتىن قارىسا ، ئىككى دەريانىڭ قايچىسىدا ، خۇددى دېڭىز ـ ئوكيانلاردىكى قەدىمىي دېڭىزچىلارنىڭ دېڭىز بورىنىغا دۇچ كەلگەندە پاناھلىنىدىغان كىچىك ئارىلىدەك كۆرۈنىدىغان كىچىككىنە ناھىيە ياغاچ تىقىپ كوچىلىۋەتكەن ھەرە ئۇۋىسىغا ئوخشىشىپ قالغانىدى . ئادەملەر بىر ـ بىرىنى كۆرسىلا ، زەھەرلىك نەشتىرىنى سانجىيدىغان بولۇپ قالغانىدى . مانا شۇ سەۋەبتىن ، سەل كەچ بولۇپ بولغۇچە ، تەرەپ ـ تەرەپتىن «پاك ـ پۇك» قىلىپ مىلتىق ئاۋازى ئاڭلىنىپ ، ھېچكىم سىرتقا چىقىشقا پېتىنالماي ، ئىشكىلىرىنى چىڭ تاقىشىپ ئولتۇرۇشىدۇ . مانا بۇ بىز گېپىنى قىلىۋاتقان دوختۇرخانىمۇ شۇنداق . شۇ تاپتا ، ئۇنىڭدا داۋالىنىدىغان كېسەلمۇ يوق ، دوختۇرلىرىنىڭ بەزىلىرى تەنەقىد ـ كۆرەش سەھنىسىدە تازا كۆرەش قىلىنىپ ، ئەبجىقى چىقىرىلغان ، بېشىدىكى ئۇزۇن قالپاقنىمۇ ئالماستىن ، تۈرمىگە ،

بەزىلىرى ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىغا سەپەر قىلغان ، بەزىلىرى بۇ ئالەمدىن تويۇپ ، ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلغان ، بەزىلىرى يىراق يۇرتلارغا ، بەزىلىرى تەكلىماكان توغرا قىلىقىغا قېچىپ بېرىپ ، جېنىنى قوغدىغان ، بەزىلىرى ئاچچىقىغا پايلىيالماي ، تۇپىلاڭچى تەرەپنىڭ قايسىسى قىستاپ ئۆز تەرىپىگە بولۇشۇشقا زورلىسا ، شۇ تەرەپكە ئۆتۈپ ، قولىغا قورال ئېلىپ ، جەڭچىگە ئايلىنىپ كەتكەنىدى . دوختۇرخانىدا بولسا ، كېسەلمەن ، قېرى ئايال دوختۇرلاردىن پەقەت بىرنەچچىسىلا قالغان بولۇپ ، ئۇلار كۈن بويى دەككە ـ دۈككە ئىچىدە ، ئۆيدىن چىقماي ، قوماچ قورۇغاندەك ئېتىلمۇاتقان ئوقلارنىڭ ھېلى قايسىبىرى كېلىپ جېنىمزنى ئالارکىن دەپ ، سۇبھاناللانى مىڭ قېتىملاپ ئوقۇپ ، ئۆي ئىچىدە كولىۋالغان مۇداپىئە لەخمىلىرىدە ئولتۇرۇشاتتى . سىرتتا بولسا ، دوختۇرخانا پاراس ـ پۇرۇس قىلىپ ئېتىلغان ئوقلار ۋە ئاللا ـ تۇۋا ساداسى ئىچىدە ، ھېلى بىر تەرەپنىڭ قولىغا ئۆتسە ، ھېلى يەنە بىر تەرەپنىڭ قولىغا ئۆتەتتى . مانا بۇگۈن چۈشتىكى يېرىم سائەتلىك جەڭدە ، ئىككى تەرەپنىڭ بىرقانچە پىداكارى «سەنشىڭ» ئۇچۇن ، «سەنسۇ» ئۈچۈن دەپ شوئار توۋلاپ جان بەردى··· بۇگۈنكى جەڭدە ، دوختۇرخانىنى سەنسۇچىلار سەنشىڭچىلارنىڭ قولىدىن تارتىۋالدى . غەلىبە قىلغان تەرەپنىڭ ئادەملىرى بىر ـ بىرىنى قۇچاقلاپ تەبرىكلەشسە ، مەغلۇپ بولغان تەرەپنىڭ ئادەملىرى بارمىقىنى چىشلەپ ، چېكىنىپ چىقىپ كەتتى··· ئارىدىن يەنە ھەپتە ئۆتتى···

ئاسمانىنى قاپقارا بۇلۇت قاپلاپ ، زېمىننى زۇلمەت ئۆز قوينىغا ئالدى . دوختۇرخانىنىڭ يوغان ياغاچ دەرۋازىسىنىڭ بالا ئىشىكىنى بىرى ئاستا ئېچىۋەتتى . بىرقانچە ئادەم تىمسىقلاپ دەرۋازا ئىچىگە غىپلا قىلىپ كىرىپ كەتتى . ئۇلار تۇيدۇرماي بېرىپ ، بىرقانچە ھاڭۋاقتى قاراۋۇلنىڭ بېشىغا تاغار كىيدۈرۈپ ، موكلا باسقاندىن كېيىن ، ھەمساتتا شېرىن ئۇيقۇدا ياتقان ئۇچ ياتاقتىكى پىداكارلارنى قىپىيالىڭاچ ھالدا يوتقاندا ياتقان پېتى ئەسىر ئالدى . ئوتنۇرا بوي ،

دىقماق كەلگەن بىرى ئىككى ئادەمنى باشلاپ ، باشقا ئۆيلەردىن خېلى ئالاھىدە پەرقلىنىدىغان بىر ئۆيگە مايمۇنىنىڭ چاقماقلىقىدا باردى - دە ، گۈپۈلدىتىپ ئىشىكنى ئۇردى . ئىشىك ئېچىدىن ھىم ئېتىلگەنىدى ، بىرى دېرىزىگە باردى ، دېرىزىمۇ پولات چىۋىق بىلەن توراقلىق چىقتى ، مىلتىق پاينىكى بىلەن ئىككىنى ئۇرۇش بىلەن ، ئىشىك پاچاقلىنىپ ، ئوتتۇرىدىكى ئىككى تال شال سۇنۇپ ، ئادەم پاتقۇدەك كامار ئېچىلدى . بىر ياش يىگىت كىرمەكچى بولۇۋىدى ، ھېلىقى ئوتتۇرا بوي كىشى ئۇنى مەيدىسىدىن بىر ئىتتىرىپلا يانغا ئۆتكۈزۈۋەتتى . شۇئان ، «پاك - پۇك» قىلىپ ئىككى پاي تاپانچا ئوقىنى ئىشكىنىڭ تۆشۈكىدىن ئېتىلدى — ھېلىقى كىشى ئۆي ئىچىگە قارىتىپ تاپانچىدىن ئىككى پاي ئوق ئۇزدى . شۇئان ئۆي ئىچىدىن كېچىك بالىنىڭ قىرىلداپ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى ، ئاندىن بىر ئايالنىڭ ناله - پەريادى كۆتۈرۈلدى . ئۆي ئىچىدىن بىر ئەرنىڭ :

— ئۆيىدە كىچىك بالا بىلەن ئايال كىشى بار... بۇلار گۇناھسىز ، ئاتقان ئوقۇڭلار ئايالغا تەگدى... — دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى .

— نۇردۇن ، ياخشىلىقچە قورال تاپشۇر ، بولمىسا ئۆيۈڭ بىلەن قوشۇپ پارتلىتىۋېتىمەن . بۇگۈن مەن سېنىڭ تۇخۇمىڭغىچە قۇرۇتۇۋەتكىلى كەلدىم ، مېنى كىمكى دەپ قالما ، مەن يۇسۇپ ! يۇسۇپنى تونۇدۇڭمۇ ؟

ئۆي ئىچىدە بالىنىڭ يىغىسىدىن باشقا ئاۋاز يوقالدى . پەقەت بالا خىرىلداپ يىغلىماقتا . يۇسۇپ يەنە ۋارقىرىدى :

— ئەي نۇردۇن ، جاۋاب بېرەمسەن - يوق ، ئەگەر يەنە جىم تۇرۇۋېرىدىكەنسەن ، پارتلىتىمەن ، مانا قولۇمدا بومبا ! پىلىكىنى تارتىۋەتسەملا ، ئىش تۈگەيدۇ...

— ئەگەر يۇرىكىڭ تاش بولۇپ قېتىپ كەتكەن بولسا ، پارتلىتىۋەت ! ئاتقان ئوقۇڭ ئايالىڭ سارەمگە تەگدى ، قىزىڭ نەفىسە يىغلاپ تۇرۇپتۇ . ئاڭلاۋاتامسەن ، يىغلاۋاتقان سېنىڭ

قىزىڭ — نەفسە ! پۇشتۇڭدىن تامغان يۇرەك - باغرىڭ ! ھازىر مېنىڭ قۇچىقىمدا . مەيلى ئوق ئات ياكى پارتلات ، بەربىر ، ھەممىمىز تۇگىشىمىز .

يۇسۇپنىڭ بېشىدا چاقماق چېقىلغاندەك بولۇپ ، يۇرىكى «قارت» قىلىپ ئاغدى . يۇرىكىنى ئۆرتەپ كېتىۋاتقان تۇگىمەس دەرد - ھەسرەت چوغىدا يالقۇنجىغان غەزەپ يالقۇنى ، ئۇنىڭ تۇرتكەسىدە ، پۇتۇن جىسمى تومۇرىدا قاتقان قان ، ئۇيۇشۇپ كەتكەن ھەربىر ھۇجەيرىسىدىكى ژولقاندەك پارتلاشقا ئاز قالغان كۈچ بىردىنلا غايىب بولۇپ ، پۈت - قوللىرى خېمىرەڭ بوشىشىپ كەتتى . ئۇ دەرماندىن كەتتى ، پۈت - قوللىرى لاغىلداپ تىترەپ ، پۇتۇن ئەزايىنى بۇژۇزدە سوغۇق تەر باستى . ئاڭلىغانلىرىم راست ئىكەن - دە ، ئۇ راستتىنلا ئۇنىڭ خوتۇنى بولۇپ قالغانمىدۇ ؟ ئۇ شىرەڭ ھۆركىرىگىنىچە ، ئاشۇ ئالدىدا گۆرەڭ سۈرلۈك تۇرغان ئىشكىنىڭ چېقىلغان كامېرىدىن ئېتىلىپ كىرىپ ، قانخور رەقىبى ، ئەشەددي ياۋۇز ، قارا نىيەت — نۇردۇننىڭ كانىيىدىن سىققانچە ، ياق ، ئەرەب مۇشرىكلىرىنىڭ مۇسۇلمانلارنى قاينىۋاتقان ياغقا تاشلاپ ئۆلتۈرگىنىدەك ، ئۇنى جاھاندىكى ئەڭ قەبىھ ئۇسۇل بىلەن ئۆلتۈرمەكچى بولدى . ئۇنىڭ مېڭىسى چاراسلاپ كەتتى ، مۇمكىن ئەمەس ، ئۇنىڭ خوتۇنىنى يۇلۇپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس ، بىراق ، سادىدا ئايال ئۇچۇن ئېيتقاندا ، مۇنداق بولۇشمۇ مۇمكىنغۇ ؟ ھاياتتا بۇنداق ئىشلار ئازمۇ ؟ ئۇ تاۋاقتىكى ئاشتەكلا بىر ئايال ئىدى ، ئېرى ئۆلۈپ ، ئۇزۇن ئۆتمەيلا يېڭى ئەر چىقسا ، ئالدى - كەينىگە قارىماي تېگىۋېرىدۇ ، ئۇيغۇر ئاياللىرى ئۇچۇن ئەرسىز ياشاش ئانىدىن يېتىم قالغان تەنھا قوزىدەكلا بىر ئىش . قوزا ئانا مېھرىگە ، ئانىنىڭ ئۆز ھالىدىن خەۋەر ئېلىشىغا موھتاج بولغىنىدەك بىر ئىش... بىراق مەن ئۆلمىگەن تۇرسام...

تۇيۇقسىز ئۆي ئىچىدىن قىزچاقنىڭ «ئانا... ئانا !... » دەپ قاتتىق چىرقىرىغىنى ، يۇرەكنى ئېزىدىغان يىغىسى ئاڭلاندى . يۇسۇپنىڭ قېنى قاينىدى ، ئۇنىڭدىكى ئاتىلىق غۇرۇرى ، ۋىجدان

قەرزى قىستاپ ، ئۇنىڭ قارامىلىقىنى چېكىگە يەتكۈزدى . ئۇ غالجىر بۇقىسىدەك ھۆركىرىگىنىچە ، ئىشىككە ئۆزىنى ئۇردى ، كۆزىنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ، ئىشىك قارا‌سلاپ سۇنۇپ ، ئۇ ئۆيگە يېنىچە يېقىلدى . ئۆي ئىچى گۆردەك قاراڭغۇ بولۇپ ، ھېچ نەرسىنى ئىلغا قىلغىلى بولماي قالدى . نەفىسە ! نەفىسە بىر تەرەپتە قىرىلداپ يىغلاۋاتىدۇ . راست ، ئۇنىڭ قىزى نەفىسە... گەرچە ئۇنى كۆرمىگىلى ئىككى يىل بولغان بولسىمۇ ، ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئۇنىڭ يۈرىكى تونۇدى ، ئۇنىڭ تىنىقىنى ئاتىلىق مېھرى سەزدى . ئۇ چاچراپ ئورنىدىن تۇردى - دە ، ئۆزىنى قىزى يىغلاۋاتقان تەرەپكە ئاتتى . ئەمما شۇئان ئۇنىڭ يوتىسى قاتتىق بىر نەرسىگە ئۇرۇلۇپ ، ئاغرىقى مېڭىسىگە چىقتى . ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئۆيگە باستۇرۇپ كىردى . بىرنەچچە قول چىرىغى ئۆي ئىچىنى تەڭلا يورۇتتى . شالدىن تۇزۇلگەن ئېگىز كارىۋاتتا ، كارىۋاتنىڭ تامغا تاقالغان يېرىدە قانغا بويالغان بىر ئايال نەپسى سىقىلغان ھالدا ئىڭراپ ياتىدۇ . ئۇنىڭ بەدىنىدىن ئاققان قان ئاستىدىكى ئىران نۇسخىلىق گىلەمگە يېيىلغانىدى... يىغلاۋاتقان قىزچاق بولسا ، ئانىسىنىڭ ئوستىگە ئۆزىنى تاشلاپ قىرقىرىماقتا . چىراغ يورۇقىدا ، يۈسۈپ ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ئاقساقلىغان ھالدا ، ئۆي ئىچىنى چاقماق تېزلىكىدە ئاختۇردى ، لېكىن ئۆيدىن نۇردۇننىڭ سايىسىنىمۇ تاپالمىدى . غەزەپتىن ، يۈسۈپنىڭ چىشلىرى كارسىلداپ ، پۈت - قوللىرى تىترەپ كەتتى . ئۇ بىر قاراشتىلا ، قىزى ۋە ئۆز ئايالى سارەمنى تونۇغانىدى . سېغىنىش ، چەكسىز خورلۇق ، ھەسرەت ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئۆتمىتۈشۈك قىلىۋەتتى... ئۇنىڭدا چەكسىز ئۆچمەنلىك غالىب كېلىپ ، ھاياتىدىكى ئەڭ ئەشەددىي دۇشمىنى نۇردۇندىن ئىنتىقام ئېلىش — ئۇنىڭ مۇقەددەس غايىسى بولۇپ قالغانىدى . مانا ئەمدى ئۇ ھەتتا ئۆيدىكى قازانىنىڭ تۈۋىقىنى ئېلىپ قاراپمۇ ، ئۇنىڭ سايىسىنىمۇ تاپالمىدى . شۇ تاپتا ، بەختسىز قىزىغا بولغان چەكسىز سېغىنىشى ھەممىنى ، ئۆچمەنلىكىنى ، يوتىسىنىڭ لوقۇلداپ ئاغرىۋاتقانلىقىنى ، ھەممە ،

ھەممە ئازابنى بېسىپ چۈشتى . ئۇ قىزىنى ئانىسىنىڭ ئۈستىدىن كۆتۈرۈپ ئېلىپ ، باغرىغا مەھكەم باستى . قىز ئۆزىگە ناتونۇش بولغان ، ئەپتىدىن قورقۇنچلۇق ، ۋەھشىيلىك چىقىپ تۇرغان بىر كىشىنىڭ قۇچىقىدا تېپىرلاپ ، ھەدەپ ئانىسىغا تەلپۈنۈپ : «ئانا... ئانا... ھە... ھە... ئانا !... » دەپ تېخىمۇ قاتتىق يىغلىدى . يۈسۈپنىڭ يۈرىكى ھەرە چاققاندەك ۋىژىلدە قىلىپ كەتتى ، كۆزىدىن ياش تامچىلاپ تۆكۈلدى ، ئۇ زەئىپ ھالدا ئىڭراپ يانقان سارەمگە قارىدى . ئوق ئۇنىڭ قولتۇق ئاستىغا تەگكەن بولۇپ ، قان كۆپ ئېقىپ كەتكەچكە ، چىرايى ئۆلۈكنىڭكىدىن ئايرىغۇسىز دەرىجىدە تاتىرىپ كەتكەنىدى . ئۇ نۇرسىز كۆزلىرىنى يۇسۇپكە تىكىپ ، قۇرۇپ كەتكەن لەۋلىرىنى تەستە مىدىرلىتىپ ، بىر نەرسىلەرنى دەۋاتىدۇ... يۈسۈپنىڭ كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى ، سارەمنىڭ ئاي ـ كۈنى يېقىنلىشىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ سارەمگە قارىغۇدەك تاقىتى قالمىغانىدى .

— مانا بۇ يەردىن قېچىپتۇ ، — دەپ بوش ۋارقىرىغان ئاۋاز يۈسۈپنى چۆچۈتۈپ ھوشىغا كەلتۈردى . ئۇ ئالدىراپ قالغان بولسىمۇ ، تېپىرلاپ ئۆزىنى ئېپقېچىپ تۇرغان قىزنىڭ ئانىسىنىڭ قېنى بىلەن بويالغان يۇزىگە يۇزىنى يېقىپ ، ئۇنى كارىۋات ئۈستىگە قويدى ـ دە ، ئىچكىرى ئۆيگە يۈگۈردى . بۇ ئۆيدە سۇپا ، سۇپا ئۈستىدە ئورۇن ـ تۆشەكلەر تۇرىدۇ... ئىشىكنىڭ كەينىدە ، ئەۋرەز① ئۈستىدىكى تاختاي ئۆرۈپ ئېلىۋېتىلگەن بولۇپ ، ئاستى قاراڭغۇ لەخمە ئىدى .

— مانا مۇشۇ يەردىن قېچىپتۇ .

«خەپ نۇردۇن ، سەن تۇلكىنى تۇزاققا چۈشۈرەلمەيدىغان بولسام ، يۈسۈپ دېگەن ئىسىمنى يۆتكىۋېتىمەن !... »

يۈسۈپنىڭ گېپىنىڭ ئايىغى چۈشە ـ چۈشمەي ، سىرتتا

---

① ئەۋرەز جەنۇبىي شىنجاڭ دېھقانلىرى مۇنچا ئورنىدا يۇيۇنۇش ئۈچۈن ياسىغان تاختايلىق ئورەك — ئاپتور .

پاراسلاپ مىلتىق ئېتىلدى ، بىرمۇنچە ئادەم بىر - بىرىنى تىللاپ ، ۋارقىرىشىپ - جارقىرىشىپ بارغانچە ، يۈسۈپلەر تۇرغان ئۆيگە يېقىنلىشىپ كەلدى . سىرتتىن يۈسۈپنىڭ بىر ھەمراھى ھاسىراپ ئالاقزاە بولۇپ يۈگۈرۈپ كىرىپ كەلدى .

— ئىش بولمىدى ، چاققان بولۇڭلار ! قورشاۋدا قالدۇق . ھەممەيلەن جىددىيلىشىپ يۈسۈپكە قارىدى .

— ھەرھالدا لەخمىگە چۈشۈڭلار ! — دېدى يۈسۈپ .

— بۇ خەتەرلىك ، يۈسۈپكا ! — دېدى ئېگىز بوي بىرى .

— مەن چۈش دېگەندىكىن چۈش ! — بوغۇلۇپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى يۈسۈپ ، — ئۇلار بىزنى بۇ لەخمىنى تاپالمىدى دەپ ئويلايدۇ . تېز بولۇش ! نېمە قاراپ تۇرىسىلەر ؟ تېز بولۇش . ئېگىز - سىڭلىڭنىڭ ھەققى بولسىمۇ چۈشە ! مېنىڭ گېپىم ھېساب ، ئۆلمەي دېسەڭ ، چۈش .

شۇ چاغدا ، سىرتتىن ئۈيغۇرچە - خەنزۇچە ۋارقىراشقان ئاۋازلار ئاڭلىنىشقا باشلىدى : «ئەي ، سەنشىڭچى سولتەكلەر ، تەسلىم بولۇش ! بىزنىڭ قورشاۋىمىزدا قېلىشتىڭ... ياخشىلىقچە قورال تاپشۇرۇپ تەسلىم بولساڭ ، بىزنىڭ توپقا قوشۇلسەن ، بىز — ئىنقىلابچىلار ، سىلەر — ئەكسىلئىنقىلابچىلار ! ۋاقتىدا ھوشۇڭنى تېپىش !... » دېگەن چۈقان - سادا كۆتۈرۈلۈشكە ، قول چىرىغىنىڭ يورۇقى دېرىزىدىن ئۆي ئىچىگە چۈشۈشكە باشلىدى . يۈسۈپنىڭ دەھشەتلىك ئەلپازىنى كۆرۈشكەن يىگىتلەر لەخمىگە چۈشتى . يۈسۈپ دىگگوسلاپ سىرتقى ئۆيگە چىقتى - دە ، ئانىسىنىڭ ئۈستىدە تېخىچە قىرقىراپ ئاۋازى پۈتۈپ يىغلاۋاتقان نارەسىدە مەسۇمەنى ئېلىپ باغرىغا بېسىپ بىرنەچچىنى سۆيۈۋېتىپ ، يېنىدىن بىر كاللەك پۇلنى چىقىرىپ تېخىچە جان تالىشىپ ئىڭراۋاتقان سارەمگە قاراپ :

— رازى بول سارەم ، ھەممىسى ئاشۇ نۇردۇننىڭ كاساپىتى ، مەن ئۇ نومۇسسىز ھەزىلەكتىن ئىنتىقام ئالماي ، بۇ دۇنيادا ھايات ياشىيالمايمەن ، خەير ، خۇدا ئامان قىلسا ، ئۆلمىسەك

كۆرۈشەرمىز ، مەن سېنىڭ بۇ نىجىسىنىڭ ئۆيىدە ئىكەنلىكىڭگە ھازىرغىچە دەرگۇماندا بولغانىدىم ، مانا ئەمدى ئىشەندىم ، ئانتقان ئوقۇم ساڭا تېگەر دەپ خىيالىمغىمۇ كەلمەپتۇ ، — دېدى . كۆزىدىن تارامىلاپ قۇيۇلۇۋاتقان ياش ئۇنىڭ يۈزىنى پۈتۈنلەي ھۆللىۋەتكەنىدى ، سارەم تەستە زورۇقۇپ سادا چىقاردى :

— مەن··· رازى··· سىز··· ھەقلىق···

شۇئان ، بىرنەچچە قارا سايە ئىشىككە يېقىنلاپ كەلدى . سەزگۈر يۈسۈپ بويىنىدىكى ئاپتوماتتىكى بىر دېسكا ئوقنى تاتاتلىتىپ ھاڭغىرقاي ئوچۇق تۇرغان ئىشىكتىن چىقىرىپ ئېتىۋەتتى . شۇ زامان «ۋايجان !» دەپ بىر نەچچە ئادەمنىڭ ناله ـ پەريادى كۆتۈرۈلدى . نەفىسە قورقۇپ ، تېخىمۇ چىرقىراشقا باشلىدى . سىرتتىن : «ئوق چىقارماڭلار ! ئۆيدە كىچىك بالا بار ، بۇ سۇلتەكلەر ھېچ يەرگە قېچىپ كېتەلمەيدۇ» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى . يۈسۈپ : «خەير ، خۇداغا ئامانەت !» دېدى ـ دە ، ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ ، ئەۋرەز لەخمىسىگە ئۆزىنى ئالدى .

4

خىيال بىلەن چۈش ئارىلىقىدا .

كىچىككىنە باش پانقۇدەك تۆڭلۈكتىن غۇۋا يورۇق چۈشۈپ تۇرىدىغان تارغىنا بىر زەي پۇراپ تۇرىدىغان ئۆيدىكى كارىۋاتتا سارەم ھوشىدىز ياتىدۇ . ئۇنىڭ يېنىدا قىزى نەفىسە قېتىپ ئۇخلىماقتا . سارەمنىڭ چىرايى ناھايىتى تاتىرىپ كەتكەن بولۇپ ، ئاسما ئوكۇل سېلىپ قويۇلغانىدى . ئۇنىڭ بېشىدا ، يېشى ئەللىككە يېقىنلاپ قالغان ، سېمىز ، چېچىنىڭ تەڭدىن تولىسى ئاقىرىپ كەتكەن سېلىمىخان كۆزى ياش يۇقى ، قاپىقى ئىشىشىغان ھالدا : «توۋا ـ توۋا ، ھەممە بەختسىزلىك مۇشۇ سارەمگە كېلەمدۇ ؟» دەپ ھەسرەتلىنىپ ئولتۇرىدۇ . سېلىمىخاننىڭ يولدىشى تاھىر ئەپەندى سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان پېشقەدەم دوختۇرلاردىن بولۇپ ،

هازىر تاھىر ئەپەندى «شيۇجېڭجۇيىچى ئۇنسۇر» بولۇپ تۇرمىگە ئېلىنغان ، سېلىمخان خىزمىتىدىن ، ھەتتا ئۆيىدىن ھەيدەپ چىقىرىلىپ ، ماۋۇ دوختۇرخانىنىڭ چايخانىسى قىلىنغان زەي ئۆيگە كۆچۈرۈلگەن... ئېرىنىڭ ئۆلۈك - تىرىكلىكىدىن خەۋىرى يوق . ئىككى بالىسى قىزىل قوغدىغۇچى بولۇپ ، ئۇنىڭ بىلەن چەك - چېگرىسىنى ئېنىق ئايرىغانىدى . سېلىمخان دوختۇرخانىدا سارەمنىڭ بىردىنبىر مۇڭداشچىسى ، سىرداش دەردەمنى ئىدى . ئۇلار بىر قاچا تاماقنى ئادەتتە قىسىمىدىغان قوشنىلار ئىدى ، بولۇپمۇ ئۇ ھەممە نېمىسىدىن ئايرىلغانىدىن بۇيان ، سارەمنىڭ يار - يۆلەكتە بولۇشى بىلەن كۇن كەچۈرۈۋاتاتتى . سارەم نۇردۇن بىلەن بىر ئۆيگە كىرگەندىن بۇيان ، ئۇ ئىسيانچىلارنىڭ زۇلۇمىدىن قۇتۇلغان ، سارەم ئۇنىڭغا سايە بولغانىدى . گەرچە ئۇ ئەسكى زەي ئۆيدە ئولتۇرسىمۇ ، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان نۇردۇننىڭ ئايالىنىڭ ھىمايىسىدە ، مۇنچىلىك ئولتۇرۇپتۇ . بولمىسا بۇ چاغقا قايسىبىر ئۆزگەرتىش مەيدانغا سۇرگۇن قىلىنغان بولاتتى . توپىلاڭ پارتلىغاندىن بۇيان ، نۇردۇن ئۆيدە تۇرالمايدىغان بولۇپ قالدى . كۆپ چاغلاردا ، سارەم سېلىمخانىنىڭكىگە ھەيدەپ چىقىرىلىپ ، ئۆيگە ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئەترىتىنىڭ ئىنقىلابىي ئارتىسلىرىنىڭ كۇتۇۋېلىشىدا ، قوراللىق مۇھاپىزەتچىلەرنىڭ ھىمايىسىدە ، كاتتا مېھمانلار مېھمان بولۇپ كېتىدۇ . سارەم بولسا پەقەت نۇردۇننىڭ ئۆي ساقلىغۇچىسى ، خالاس . ئۇ سېلىمخانغا دەريا - دەريا ياشلار تۆكۈپ دادلايدۇ . ئۆز ئۆيىدىن كېچىچە قىزلار - نىڭ چاڭىلدىغان خۇشال كۇلكە ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ ، ئۇ كىرپىك قاقماي چىقىدۇ ، ئىككى دەردەمن تۇننى تاڭغا ئۇلايدۇ . نۇردۇنمۇ سىلىمخانىنىڭ سارەمدىن ئىبارەت بۇ پۇتلىكاشاڭدىن قۇتۇلدۇرۇپ ، ئۆز ئىشلىرىنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشىغا ياردەم بەرگىنىدىن رازى . ئۇ دائىم بىرمۇنچە قوراللىق كىشىلەر بىلەن ياش قىزلارنى ئۆيگە باشلاپ كەلگەندە ، «سارە ، سەن ئاۋۇ قېرىنىڭ

ئۆيىگە چىقىپ يات!» دەيدۇ. سارەم دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، ئۇنسىز ھالدا نەفسەنى ئاچچىقپ كېتىدۇ. بەزىدە سېلىمخاندىن خىجىل بولۇپ، «سىلەرگە كاشىلا بولماي، ئىچكىرىكى ئۆيدە ئۇخلاي» دەيدۇ. شۇئان نۇردۇن قاپىقىنى تۇرۇپ: «بىزنىڭ ئىشلىرىمىز قەتئىي مەخپىي، چىق دېگەندىن كېيىن چىق!» دەيدۇ. سارەم قايتا سۆز قىلىشقا پېتىنالماي، ئۆزىگە قاراپ، ئېغىزلىرىنى قولى بىلەن ئېتىۋېلىپ كۈلۈشۈۋاتقان ئەركە ـ نايناق قىزلارغا يەر ئاستىدىن قاراپ قويۇپ چىقىپ كېتىدۇ. ئۇ بوسۇغىدىن پۇت ئېلىشىغلا، ئۆيدىن ئېرىنىڭ قىزلار بىلەن قوشۇلۇپ قاقاقلاپ كۈلگەن ئاۋازىنى، قىزلارنىڭ: «تازىمۇ ھېيلىگەر جۇمۇ نۇردۇنكا سىز!» دېگەن ئاۋازىنى، نۇردۇننىڭ: «بۇ كالۋا خوتۇن مۇشۇنىڭغا شۇكرى قىلسا بولىدۇ» دېگەن ئاۋازىنى ئاڭلايدۇ. بۇ چاغدا، ئۇ نۇردۇندىن ئىچ ـ ئىچىدىن يىرگىنىدۇ. يۈسۈپنىڭ ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغان سەمىمي قارا كۆزلىرىنى ئېسىگە ئالىدۇ، رەھمەتلىكنىڭ يانغان يېرىنىڭ جەننەت بولۇشىنى تىلەيدۇ، بىراق، ئاخشام يۈسۈپ كېلىپ قالدىغۇ؟ راست، يۈسۈپمىدۇ ياكى ئۇنىڭ روھىمىدۇ، ياكى ئۇ گۆردىن تىرىلىپ چىققانمىدۇ؟

ئىشىك غىچىرلاپ ئېچىلدى. سېلىمخاننىڭ خىيالى بۆلۈندى، نۇردۇن كىردى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئىككى قوراللىق كىشى يۈز ـ كۆزى تاياق زەربىسىدىن يېرىلغان، كىيىملىرى يىرتىلغان، ئوتتۇرا ياش بىر كىشىنى ھەيدەپ كىردى. نۇردۇن ئىككى بىقىنىغا ئىككى تاپانچا ئاسقان، رەسمي ھەربىي ئادەمدەك سالاپەتلىك ئىدى. ئۇ سېلىمخانغا سۇرلۇك قاراپ:

— تېخى ئۆلمىگەندۇ؟ — دېدى.

سېلىمخان بېشىنى چايقىدى.

— قورسىقىدىكى پۈشتۈمنىڭ ھۆرمىتىنى دەيمەن ـ دە، بولمىسا بۇ تاپىنىڭ ماڭا كېرىكى يوق، ماۋۇ گېزەندىنىڭ قېنى

ئوخشاش ئىكەن ، ئېلىپ سېلىپ بېقىڭ ، ئەجىلى توشمىغان بولسا ، هايات قالار ، بولمىسا مەيلى .

نۇردۇن سۆزىنى تۈگىتىپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى . ئىككى كىشى هېلىقى گېزەندىنىڭ قوللىرىنى قايرىپ ئەكەلدى . سېلىمىخان :

— ئۇنداق قىلساڭلار ، قانداق قان ئالغىلى بولىدۇ ؟ — دېدى . ئۇ ئىككىسى سېلىمىخانغا بىرنى هومىيىشتى ـ دە ، گېزەندىنى قويۇۋەتتى .

5

خىيال...

زامانغا لايىق ئازادە ، يورۇق ئۆيدىكى بىر يالغۇز كىشىلىك كارىۋاتتا ، يۇسۇپ چوڭقۇر قايغۇ ـ هەسرەتكە چۆمگەن هالدا ، بېلىگىچە يوتقاندىن سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ ، كارىۋات جازىسىغچە يۆلەنگەن هالدا ئولتۇرىدۇ . بۇ ئادەم قارىماققا قاپقارا ساقاللىرى ئۇسۇپ ، يېرىم غېرىچقا يەتكەنلىكى ئۈچۈن ، قىرىق ياشلاردىن هالقىغان ئادەمدەك كۆرۈنىدۇ . ئەمەلىيەتتە بولسا ، ئۇ ئەمدىلا ئوتتۇز ئىككىگە ئۇلاشقان قىران كىشى ئىدى ، بىرخىل قەيسەرلىك يېغىپ تۇرغان چېهرىدە ، چىرايلىق يارالغان ئەرلەردە بولىدىغان گۈزەللىك ، كىشىنى مەهلىيا قىلىدىغان سۈمبات بار ئىدى . شۇ تاپتا ، ئۇنىڭ كۆزلىرى قىزىرىپ ، قاپاقلىرى ئىششىغانىدى ، بۇنىڭدىن ئۈچ يىل ئىلگىرى «يەرلىك مىللەتچى» ، «قاتىل» دېيىلىپ تۇرمىگە تاشلانغانىدىمۇ ، ئاتىسى ئۇنى ۋە ئانىسىنى تاشلاپ ، سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق تۈركىيىگە چىقىپ كەتكەنىدىمۇ ، ئۇ شۇنچاڭ تىببىي ئىنستىتۇتىدا ئوقۇۋاتقاندا ، ئانىسى «ۋەتەن خائىنىنىڭ ئايالى» بولۇپ ، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغانىدىمۇ ، ئۇنىڭ كۆزىدىن ياش چىقمىغان ، قەلبىدە ، يۈرىكىدە دەريا ـ دەريا يىغلىغان

بولسمۇ ، كىرپىكىدىن ياش تېمىتمىغاندى . ئىنىستىتۇتتا بىرگە ئوقۇپ يۈرگەن لايىقى ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ، «ۋەتەن خائىننىڭ ئوغلى» دىن يىرگىنىپ ، ئۇنى تاشلاپ ، مەكتەپتە بىر كالتە باشلىقنىڭ شوپۇر ئوغلىغا تېگىۋالغاندىمۇ ، ئۇ پەقەت ئازابلىق كۈلكە قويۇپ ، قاۋاقخانىغا كىرىپ بىرنەچچە سەر ھاراق ئىچىۋېلىپ ، قار لەپلەپ يېغىپ تىزدىن ئاشقان ئۈرۈمچى كوچىسىدا ، كېچىچە ئايلىنىپ تاڭ ئاتقۇزغاندى . ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ، ئۆز يۈرتى ، تۇغۇلغان ئانا تۇپرىقى — گۇزەل قەشقەردە قالماي ، ئەڭ يىراق ، تەكلىماكان قۇملۇقى ئارىسىدىكى ئىككى دەريا ياقىسىغا جايلاشقان ، بۇككىدە قەدىمىي توغراقلىق ، ئىپتىدائىي ئورمان ـ چاتقاللار ئارىسىدىكى بۇ قاتنىشى ئەڭ قۇلايسىز بولغان دولان دىيارىغا ، ئۆزگىچە مەدەنىيەتكە ئىگە بولغان بۇ قەدىمىي ئۇيغۇر قەبىلىسىنىڭ ناھىيىسىگە كەلگەندى . ئاق كۆڭۈل ، ساددا ، مېھماندوست دولانلىقلار ئارىسىدا ، ئۇ كېچىلەپ ھارغىنىنى بىلمەي ، يۈرت بويىچە سورۇن تارتىپ ، دولان مەشرىپى ئويناپ ، خۇشال قاقاقلاپ كۈلۈپ يۈرۈپ ، ھەممە ئازابنى ، ھەممە ھىجرانىنى ئۇنتۇپ ، ئۆز بەختىنى تاپقاندى . ئەنە شۇ بەخت ئىچىدە ، يەنە بەختسىزلىكمۇ بولدى... سىرتتا ئاتىنىڭ دۇپۇرلىگەن تۇياق ئاۋازى ئۇنىڭ خىيالىنى ئۇزۇپ قويدى . ئۇ دەررۇ قولىدىكى سارەم بىلەن ، نەفىسەنى قۇچىقىدا تۇتۇپ چۇشكەن سۇرەت ئۇستىدىكى ياشنى سۇرتۇپ ، ئۇنى پورتمالغا سېلىپ قويۇپ يانچۇقىغا سالدى . ماۋزېر ئاسقان بىر يىگىت جىددىيلەشكەن ھالدا ئىشىكتىن كىرىپ :

— يۈسۇپ دوختۇر ، سىلىكىيۇەنلەر سىزنى يوقلاپ كەلدى ،— دېدى . يۈسۇپ ئۇنىڭغا قاپىقىنى تۇرۇپ ، چىقىپ كېتىشكە ئىشارەت قىلدى . يىگىت دەرھال كەينىگە يېنىپ چىقىپ كەتتى . شۇئان ، تولۇق قورالىنىغان ، سالاپەتلىك ئىككى كىشى ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ، ھەممىسلا ئۇزۇن قونچىلۇق كاۋكاز ئۆتۈكى

كىيىمچە ، ئۆتۈك قونچىغا ماۋزىر ، خەنجەر قىستۇرۇۋالغان ، بەللىرىگە تىزىق ئوقلارنى تاسما ئورنىدا باغلاپ ، يالىڭاچلانغان ماۋزىرلارنى قىستۇرۇۋالغان ، سىرىق تۈچ غىلاپلىق قىلىچ ئاسقان ، بىر - بىرىدىن قاۋۇل ، بەستلىك كەلگەن ، چىرايى سۇرلۇك سەككىز نەپەر ئەزىمەت ئۆينىڭ تۆت تەرىپىگە يېيىلىپ ، پۈتلىرىنى كەرگىنىچە ، قوللىرىنى بېلىدىكى يالىڭاچ ماۋزىرغا قويۇپ ، سۇرلۇك قارىشىپ تۇردى . ئالدىدا كىرگەن ئىككى كىشىنىڭ ئالدىدىكىسى — ئوتتۇز تۆت - ئوتتۇز بەش ياشلاردىكى ، ئوتتۇرا بوي ، سېمىز ، قاراقاش ، ساقاللىق ، سەل قىزارغان قوڭۇر كۆزلىرىدىن بىرخىل پاراسەت چاقناپ تۇرىدىغان ، كاستۇمىنىڭ ئىچىدىكى ياقىسىغا كانۇا يىپتا گۈل ئىشلەنگەن كۆڭلىكى ئۈستىدىن ئوق تىزمىسىنى تاسما قىلىپ باغلاپ ، كىچىك كۆن قاپلىق تاپانچا ئېسىۋالغان ، ئۆسكىلەڭ قارا چېچى ئۈستىدىن بادام دوپپىنى باستۇرۇپ كىيىۋالغان كىشى — رازاق ھېكىم ئىدى . ئۇنىڭ يېنىدىكى كىشى ئېگىز ، زىلۋا بوي ، ئۇزۇن پاقالچاق كەلگەن بولۇپ ، قارا سارجىدىن كەپكە ، كۆك سوكىنىدىن قىلىنغان ئۆرە ياقىلىق چاپان كىيگەن ، ئىككى مۇرىسىدىن ئىككى يېنىغا ئېلىنغان ماۋزىرنىڭ تاسمىسى پارقىراپ تۇرىدۇ . بېلىگە بولسا ، پارقىراپ تۇرغان ئوق تىزىقىنى تاسما قىلىپ باغلىغان ، قولىدا ئالتە قىرلىق قىلىپ توقۇلغان جەرەن مۇڭگۈزى دەستىلىك كالتە قامچا ، پۈتىدا ئۇزۇن قونچلۇق كاۋكاز ئۆتۈكى ۋال - ۋۇل پارقىراپ ، ماڭغاندا غىرىسلاپ ئاۋاز چىقىرىپ تۇرىدۇ . مانا بۇ نەرسىلەر ئۇنىڭ ئەمدىلا يىگىرمە ئۇچتىن ئاشقان يېشىغا ، خەت تارتقان يۇمران مايىسىدەك قارا بۇرۇتلۇق ، بۇغداي ئۆڭلۈك چىرايىغا بىرخىل سۇرلۇك سالاپەت بېغىشلىغانىدى . بۇ يۇمىلاق كەلگەن ، قارا كۆزلىرىدىن چېچەنلىك ھەم قارامتلىقى چىقىپ تۇرىدىغان يىگىت زىيا ئىمىن ئىدى . ئۇنىڭ قاراشلىرىدىن مەغرۇرلۇقى ، يەنە ئادەتتىكى سۆز بىلەن ئېيتقاندا ، مەمەدانلىقى ، پوچىلىقى ، ئۆز ئەتراپىدىكى كۆپ

نەرسىلەرنى كۆزگە ئىلماسلىقى چىقىپ تۇرىدۇ . يۇسۇپ ئۇلارنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن قوزغالماقچى بولدى ، يوتىسىدىن كىرگەن ئاغرىق زىئىلداپ مېڭىسىگە چىقىپ ، تولغىنىپ كەتتى . ئۇنىڭ چىرايى پۈرۈلۈپ ، كۆز ۋە بۇرۇن ئەتراپى تاتىرىپ ، تەر تەپچىرىدى . ئۇ بۇ ئىككىيلەنگە چىرايىنى ئېچىشقا قانچە تىرىشسىمۇ ، لېكىن چېھرىگە يالغان تەبەسسۇم بېرەلمىدى . رازاق ھېكىم دەرھاللا :

— بولدى قوزغالمىسلا ، غەزەپلىرىگە پايلىماي ، ئالدىراپ قول سېلىپ قالدىلا ـ دە ، بۇ ئىشقا سىلى قول سالمىسىلىمۇ ، بىزنىڭ بۇرادەرلەر دېگەنلىرىدەك قىساس ئېلىپ بېرەتتى... ھەرھالدا ، بىئەجەل چۈشۈن قىرىق يىللىق قىرغىنىدىمۇ ساق قاپتۇ دېگەندەك ، ساق چىقىپلا .

— ھىممىتىڭلارغا ئاپىرىن ، ھا... ھا... ھا...

رازاق ھېكىم قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى . زىيا ئىمىنمۇ دىمىقىدا كۈلۈپ قويدى . يۇسۇپ مېھمانلىرىنىڭ كۆڭلى ئۇچۈن كۈلدى ، كۆڭلىدە بولسا ، ئۇلارغا گۇمان ھەم نارازىلىق پەيدا بولدى . ئۇ ئۇلارنىڭ كەلگىنىدىن بىزار بولغاندەك ئىدى ، ئۇينىڭ تۆت تەرىپىدىكى رىۋايەتلەردىكى مۇنكىر ـ نەكىرلەردەك سۇرلۇك قارىشىپ تۇرغان كىشىلەرگە تولىمۇ نارازى بولغان ھالدا قاراپ قويدى . كۆڭلىدە بولسا ، شۇنچىلىك ئېشىپ كەتكەن بارمۇ ؟ دەپ ئويلىدى . بىر ـ بىرىدىن سەزگۈر بۇ ئىككى مېھمان دەررۇ يۇسۇپنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ ، بىر ـ بىرىگە قاراشتى ، زىيا ئىمىن قامچىسى بىلەن مۇھاپىزەتچىلەرگە چىقىپ كېتىشكە ئىشارەت قىلدى ، ئۇلار دەرھال ئۆيدىن چىقىپ ، ئىشىك تۈۋىدىلا ئۆڭ ئىچىگە قارىشىپ تۇردى . رازاق ھېكىم بىلەن زىيا ئىمىن يۇسۇپنىڭ قارشىسىدىكى ئورۇندۇققا ئولتۇرۇشتى . رازاق ھېكىم :

— پۇتلىرى سۇنمىغاندۇ ؟ — دەپ سورىدى ، ئەمەلىيەتتە ، ئۇ يۇسۇپنىڭ پۇتىنىڭ سۇنغانلىقىنى ئاڭلىغانىدى ، پەقەت يۇسۇپنىڭ چىرايىدىكى مىڭ پاتمان خاپىلىق سەۋەبىدىن ئارىدا شەكىللەنگەن سوغۇق كەيپىياتنى تۇگىتىش ئۈچۈن ، سۆزنى مۇشۇ گەپتىن

باشلىغانىدى .

— ياق ، — دېدى يۈسۈپ قولى بىلەن يوتىسىنى سىلاپ تۇرۇپ ، — سۆزىڭىزنى بىرئاز دەز كېتىپتۇ ، چوڭ چاتاق يوق .

رازاق ھېكىم خاتىرجەم بولغاندەك بېشىنى لىڭشىتتى ، زىيا ئىمىن ئورنىدىن تۇرۇپ ، قولىدىكى قامچىنى ھاۋادا پىرقىراتقاچ ، تامنىڭ تۈرۈسىغا قاراپ سۆزلىدى ، قامچىنىڭ پىرقىرىشىدىن بىرخىل ئۇشقىرتقان ئاۋاز چىقىپ ، ئۆي ئىچىدە كۆكۈيۈننىڭ غوڭۇلدىشىدەك بىرخىل ئاۋاز پەيدا بولدى .

— يۈسۈپكا ، بىز سىزدىن بىز بىلەن بىرگە ئۇرۇش قىلىشىڭىزنى تەلەپ قىلمايمىز . پەقەت بىزنىڭ ئاغرىق ـ سىلاق ، يارىدار بۇرادەرلىرىمىزنى ساقايتىپ ، ئۇرۇش قىلالايدىغان قىلىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمىز ، سىزنىڭ تۇنۇگۈن كېچىدىكىدەك ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ئۇرۇش قىلىشىڭىز مېنىڭ سەپرايىمنى ئۆرلەتكەنىدى ، بىراق ھەرىكىتىڭىز چاققان ھەم باتۇرانە بوپتۇ ، مەن ئادەملىرىمنىڭ سىزدەك يۈرەكلىك بولۇشىنى ئارزۇ قىلىمەن . بىراق ، ئۇنداقلار بارماق بىلەن ساناقلىق . مەن بىر قوماندان بولۇش سۈپىتىم بىلەن ، سىزگە شۇنى ئېنىق بىلدۈرۈپ قويايكى ، بۇنىڭدىن كېيىنكى ۋەزىپىڭىز — بىزنىڭ ئاشۇ بارماق بىلەن ساناقلىقلا بۇرادەرلىرىمىزنىڭ ھالى خەتەرگە يولۇققاندا ، ئۇلارنى ھەرقانداق ئامالىلار بىلەن ساقايتىش . باشقا ئادەتتىكىلەرنى داۋالايدىغانغا دوختۇر كۆپ ، سىزنى بۇ يەرگە بىز تۇرمىدىن ئاشۇ مەقسەتتە قۇتۇلدۇرۇپ چىققان . سىزنىڭ قانۇن بويىچە ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان جىنايەتچى ئىكەنلىكىڭىزنى بۆشۈكتىن تۆشۈككىچە ھەممە بىلىدۇ . تەشۋىقاتىمىز سىزنىڭ غەلىبىلىك ھالدا تۇرمىدىن قېچىپ چىقىپ ، بىزنىڭ توپىمىزدىكى بىر پىداكار قەھرىمانغا ئايلانغانلىقىڭىزنى ، ھەتتا تۇنۇگۈن كېچە تۆت ئادەم بىلەن دوختۇرخانىغا — ئۇچ يۈز نەپەر داڭدار لوبونىڭ ئۈۋىسىغا باستۇرۇپ كىرىپ ، ئون نەچچە لوبونى ئۆلتۈرۈپ ، لوبولارنىڭ ئۇۋىسىنى ۋەيران قىلىپ ، غەلىبىلىك قايتىپ چىققانلىقىڭىزنى

كارناي ئارقىلىق قايتا ـ قايتا جاكارلىدى . لوبولارنىڭ مۇھىم بىر كاتتىۋېشى نۇردۇن سىزنىڭ ھەيۋىگىزدىن قورقۇپ ، كامارىدىن چىقالمايۋاتىدۇ . دېمەك ، سىز ھازىر ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان مەھبۇس ، تۇرمىدىن قاچقان جىنايەتچى ، شۇنداقلا بىزنىڭ ئىنقىلابىي توپىمىزدىكى غوللۇق سەركەردە ! بىزدىن ئۆزىگىزنى تارتىشقا يەنە ئورۇن قالمىدى . بىز چوقۇم غەلىبە قىلىمىز ، بىزدىن گۇمانلانمىسىگىز بولىدۇ . بۇرۇن ئادەملىرىمىز ئاز ، پەقەت بىرنەچچە تال قارا كۆسىيىمىز بار ئىدى ، ئاجىز ئىدۇق ، ھازىر بۇرادەرلەر تەرەپ ـ تەرەپتىن توپلاندى ، ئادەم كۆچىمىز كۆپەيدى ، ھەممە يەردە بىزنىڭ بۇرادەرلەر بار . قوللىمىزدا خىل قوراللار بار . ھازىر مەيلى ئادەم ، مەيلى قورال جەھەتلەردىن بولسۇن ، بىز لوبولاردىن قېلىشمايمىز ، بەلكى ئۇستۇن تۇرىمىز . ھازىر نۇرغۇن يۇرتلارغا بىزنىڭ ئىگىدارچىلىق قىلىۋاتقانلىقىمىز — بۇنىڭ ئىسپاتى . توپىلاڭ ھامان بېسىقىدۇ ، ئەمما بىزنىڭ ھەرىكىتىمىز ئىنقىلابىي ھەرىكەت . ھۆكۈمەت چوقۇم بىزنىڭ ھەرىكىتىمىزنى قوللايدۇ ، بىز پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرى .

زىيا ئىمىننىڭ سۆزى مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ، سىرتتا «پاڭ ـ پۇڭ» قىلىپ ئارقا ـ ئارقىدىن ئېتىلغان مىلتىق ئاۋازى ئاڭلىنىپ ، ئۇنىڭ سۆزىنى ئۈزۈپ قويدى . ئۇ ئىشىك تۈۋىدە تۇرغان ئىككى يىگىتكە جىددىي قاراپ :

— سىلەر ئىككىڭلار يۇسۇپ دوختۇرنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىڭلار ! ئۇنىڭ بىخەتەرلىكىنى ياخشى قوغدىيالمايدىكەنسىلەر ، تاناۋىڭلارنى تارتىمەن ، — دېدى .

— چوقۇم دېگىنىگىزدەك قىلىمىز ، — دەپ تىك تۇرۇپ جاۋاب بەردى ئىككى يىگىت . زىيا ئىمىن ئارقىغا بۇرۇلۇپ يۇسۇپكە قاراپ :

— ئەسلىي بۇ گەپنى قىلماسلىقىم كېرەك ئىدى ، بىراق سىزنىڭ پوزىتسىيىگىز مېنى سۆزلىتىپ قويدى . مەن زىيا ئىمىن ھايات بولىدىكەنمەن ، كۆپ ئۆتمەي ، نۇردۇن دېگەن نامەرد

خۇمسىنى تۇتۇپ ، ئالدىڭىزغا ئەكېلىپ بېرىمەن . شۇ چاغدا ، ئۇ خەلقى ئالەم ئالدىدا ، سىزنىڭ قارىلانغانلىقىڭىزنى ، بىگۇناھ ئىكەنلىكىڭىزنى ئۆز ئاغزى بىلەن سۆزلەيدۇ . ئۇ ئۆز ئاغزى بىلەن سىزنى قارىلىغاندىكىن ، ئۆز ئاغزى بىلەن ئاقلايدۇ . شۇ چاغدا ، سىز ئۇنى نېمە قىلسىڭىز ، ئۆزىڭىزنىڭ ئىشى ، مەن سىزنى تۇرمىدىن قۇتۇلدۇرۇپ چىقمىغان بولسام ، ئۇ ئاللىقاچان سىزنى ئۆلتۈرۈپ بولغان بولاتتى . ھۆكۈمەت قالايمىقانچىلىقنى بېسىقتۇرغاندىن كېيىن ، چوقۇم سىزنىڭ گۇناھسىزلىقىڭىزنى ئېتىراپ قىلىدۇ . ئۇ چاغدا چوقۇم سىز مەندىن خۇش بولىسىز . ماقۇل ، خوش ئەمىسە ، مەن كەتتىم ، — زىيا ئىمىن سۆزىنى تۇگەتتى ـ دە ، جىممىدە يەرگە قاراپ ئولتۇرغان يۇسۇپكە لاپپىدە بىر قارىدى . ئاندىن رازاق ھېكىمگە قاراپ قويۇپ ، ئالدىراپ چىقىپ كەتتى . يۇسۇپ بېشىنىمۇ كۆتۈرمەي ، زىيا ئىمىنگە خوشمۇ دەپ قويماي ، يەرگە قارىغىنىچە ، ئۇندىمەي ئولتۇرۇۋەردى . رازاق ھېكىم چۆكۈر بىر تىندى ـ دە ، گېزىت قەغىزىگە ئورالغان ، چېكىپ يېرىملاشقان كۆك تاماكىسىنى قاتتىق بىرنى شوراپ ، يەرگە تاشلاپ ، دەسسەپ ئۆچۈردى ، ئاندىن ، يۇسۇپنىڭ پېتىپ ئولتۇرۇپ كەتكەن قىياپىتىگە قاراپ :

— ھە ، سىلى ـ بىز كۆپنى كۆرگەن ، زىيا ئىمىنگە قارىغاندا بىرنەچچە ئىشتاننى كۆپ يىرتقان ئادەممىز . ئۇ تېخى بىزگە قارىغاندا سويمەك بالا ، ئەمما ئۇنىڭدا پېتىپ ئاشقۇدەك ئەقىل ـ پاراسەت بار ھەم قارامىلتقمۇ بار ، ئاق كۆڭۈل ، ساددا ، كۆڭلىگە كەلگەننى ئايىماي دەۋېرىدۇ ، ناھەق ئىشنى كۆرسە ، چىداپ تۇرالمايدۇ ، شۇ زامان كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ ، مەيلى ئۇ كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ، قىلچە ئايىاپ ئولتۇرمايدۇ ، باشقىلار يامان كۆنگە ، ئېغىر كۈنگە قالغاندا ، ئىچ ئاغرىتىدۇ . مىجەزى ئىتتىك بولغاچقا ، مەكتەپتە تولا جېدەل چىقىرىپ ، مەكتەپتىن ھەيدەلگەن . مانا ھازىر ئۇ يەنە ئۇستى ـ ئۇستىگە بولۇۋاتقان ئېغىر ناھەقچىلىككە چىدىماي ، قورال كۆتۈرۈپ مەيدانغا

چىقىپ ، ناھەقچىلىكنى تۇگەتمەكچى بولۇۋاتىدۇ . ئۇنىڭ كۆڭلىنى چۈشەنمەمسىز كېرەك . بىرلا يېرى — ئاغزى ئىتتىك ، كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا . مېنىڭچە ، زىيا ئىمىندىكى بۇ مىجەزنى قورقۇمسىز ئادەملەردىكى ئارتۇقچىلىق دېيىشكە بولار . قانداقلا بولمىسۇن ، ئۇ بىر باتۇر ئەزىمەت . بۇ مېنىڭ ئېتىقادىم . ياۋۇزلۇقتا چېكىدىن ئاشقان ئىسيانچىلار مېنى ئادەم چىدىغۇسىز دەرىجىدە ئازابلىدى ، ئۇردى ، بارمىقىمغا يېڭنە سانجىپ ، ئاغزىمغا يۇگەن سالدى ، بەدىنىمگە قىزىتىلغان تۆمۈرنى ياقتى ، مەن بۇ جازالارنى پەقەت ئۆزۈم قويغان كىنولاردىلا كۆرۈپ كەلگەنىدىم ، بەزىدە قاراشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايتتىم ، نەپرەتلىنەتتىم ، غەزىپىم قاينىاپ تاشاتتى ، ئاخىر ئۆز بېشىمغا كەلدى··· چىداپ تۇرالماي ، قولۇمغا قورال ئېلىپ ، ئۆزۈمنى قوغداشقا مەجبۇر بولدۇم . ئادەملىرىمىزنىڭ ئادەمدەك ياشىشى ئۈچۈن ، ۋەھشىيلىك ، ياۋۇزلۇقلارنى بۇ زېمىندىن تۈگىتىش ئۈچۈن ، مەيدانغا چۈشتۈم . زىيا ئىمىن ھەم مەندە بۇنىڭدىن باشقا غەرەز يوق ، ئادەملەر بىزنى قانداقتۇر بىر قارا نىيەتتى بار ، ھۆكۈمەتكە ، پارتىيىگە قارشى دەپ چۈقان سېلىۋاتىدۇ ، ھەتتا پارتىيىمۇ بىزنى ئاشۇنداق چۈشىنىپ ، ئاشۇ قارا نىيەتلەرنىڭ سۆزى بويىچە ، ۋاقتى كەلگەندە ، بىزنى ئەكسىلئىنقىلابچى دەپ باستۇرۇشى مۇمكىن . بىراق بىز ، جۈملىدىن ، مەن — بىر نامرات ئېزىلگەن دېھقان بالىسىنى پارتىيە تەربىيىلىدى ، پارتىيە تەربىيىسى ئاستىدا ئۆسۈپ چوڭ بولدۇم ، پارتىيە مېنى ئوقۇتتى ، مۇھىم خىزمەتكە قويدى ، مېنى بەختلىك كۈنگە ئېرىشتۈردى . ئاشۇنداق تۇرۇقلۇق ، مەن ئاش بەرگەن قازاننى چېقىپ ، قانداقمۇ پارتىيە ـ ھۆكۈمەتكە قارشى تۇراي ؟ مەن ھەرگىزمۇ ئۇنداق قىلمايمەن ، پارتىيە ـ ھۆكۈمەت ، خەلقنىڭ ئاخىر مېنى چۈشىنىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن···

رازاق ھېكىم سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ، كۆزىدىن تاراملاپ ياشلار قۇيۇلدى . ئۇ سۆزىنى توختىتىۋالدى ھەم يانچۇقىدىن قوليا‌غلىقىنى چىقىرىپ ، كۆزىنى سۈرتتى . چىقىپ

كېتىش ئۈچۈن ، ئىشككە ماڭدى ، بوسۇغىغا بارغاندا ، يەنە ئارقىسىغا قاراپ :

— مەن قولۇمغا قورال ئېلىپ ، ئۆزۈمنى قوغدىمىغان بولسام ، نۇرغۇن ئادەملەردەك ناھەق ئۆلگەن بولاتتىم . بىراق ، بىرنەچچە كۈن بولسىمۇ ، خاتىرجەم ھايات ياشاشنى ئويلايمەن ، سىلىمۇ شۇنداق . ھازىر سىلى بىلەن مەن قورالنى تاشلاپ ئوتتۇرىغا شۇنداق چىقساق ، بىزنى خۇددى چۈننى ئۆلتۈرگەندەك بىرەمدە ئۆلتۈرىدۇ ! ئويلاپ باقارلا...

رازاق ھېكىم شۇلارنى دەپ سۆزىنى تۈگەتتى ـ دە ، ئۆيدىن چىقىپ كەتتى .

ئىككىنچى باب

1

خىياللار .

كېچە يەنە ئادەتتى بويىچە كۆڭۈلسىز باشلاندى ، تەكلىماكان گىرۋىكىگە جايلاشقان بۇ سەھرادىنمۇ زېمىندىكى بارلىق سەھرالارنىڭ كېچىسىگە ئوخشاش ، تەرەپ ـ تەرەپتىن ، لالما ئىتلارنىڭ قالايمىقان كاڭشىشلىرى ، ئېشەكلەرنىڭ ھاڭراشلىرى ، كالىلارنىڭ مۆرەشلىرى ، ئادەملەرنىڭ سوزۇپ ئېيتىدىغان ناخشىلىرى ، بىر ـ بىرىنى قوپال تىللاشلىرى ، چاقچاق قىلغانلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى . قاياقتىندۇر يۇرتقا شۇملۇق تىلەيدىغان خورازلارنىڭ ئەلياتقۇ بولا ـ بولمايلا چىللاشلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ . بۇ سەھرانىڭ ھازىر باشقا سەھرالارغا ئوخشاشمايدىغان بىرلا يېرى بار . ئۇ بولسىمۇ ، كېچە بولا ـ بولمايلا ، تەرەپ ـ تەرەپتىن ۋاڭشىپ ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازلىرى ، كىشىلەرنىڭ جېنىنىڭ بارچە بىر ـ بىرىنى «قىزىل» ، «قارا» سۆزلەر بىلەن بولۇشىغا تىللاشلىرى . بىرده ، قايسىبىر ئۆيدىن ھارامزاده ،

زوراۋان تەرەپبازلارنىڭ شەھۋانىي كۈلكىلىرى ، ئاياللارنىڭ يالۇرغان ناله ـ پەريادى ، قىزلارنىڭ جېنىنىڭ بارچە چىرقىرىغان ئاۋازى ، ئۇنىڭدىن كېيىن بولسا يەنە پاراسلاپ ئېتىلغان ئوق ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ . بىردەمدىن كېيىن ، كىشىنى ئىنتايىن قورقۇنچقا سالىدىغان ئېغىر جىمجىتلىق باشلىنىدۇ ، ھەتتا سەھرا مەركىزىدىكى بۇ بازار تىنىقى توختاپ قالغان ئادەمدەك ، تىمتاسلىققا چۆمىدۇ . كىشىلەر مانا مۇشۇنداق ئېغىر سۈكۈت ، كىشىنىڭ ئىچىنى ئېلىشتۇرىدىغان مازار جىمجىتلىقىدىن قورقۇپ ، ئۆلۈم ۋەھىمىسى ئىچىده ، مىڭ ئۆلۈپ ، مىڭ تىرىلىشىدۇ . شۇنداقلا قارىسا ، بۇ بازار ئانىسىنىڭ ئەمچىكىنى چىشلەپ غەمسىز ئۇخلاپ قالغان بوۋاقتەك ، كۆزى سۈزۈلمىگەن بوۋاق كۆزىنى ئېچىپمۇ ، يۇمۇپمۇ ئۇخلاۋەرگەندەك كۆرۈنىدۇ . ئەمەلىيەتته بولسا ، ئۇ خارامۇش بولغان ، بىر ـ بىرىگە كۆزىنى چەكچەيتىپ ، ئۇنسىز خىرىس قىلىۋاتقان بىر جۈپ ئىتنىڭ ئوتتۇرىسىدا تالاشتا قالغان ، لايغا مىلەنگەن تاپقا ئوخشىشىدۇ . مۇشۇنداق ئېغىر جىمجىتلىقتىن كېيىن ، ئايىغى چىقمايدىغان قاتتىق كوچا سوقۇشى بولىدىغانلىقىنى ھەممە بىلىدۇ . بۇنداق ئۇرۇش بىر بولدىمۇ ، بولدى ، كىشىلەر كېچىچە ئۆي ئىچىگە كىرىۋېلىپ ، ئوشۇققىچە زەي ئۆرلەپ چىققان ئورنىغا كىرىۋېلىپ ، تىقىلىشىپ ، كىرپىك قاقماي ئولتۇرۇشىدۇ . بۇ كۆرۈنۈشلەر قۇم ئاستىدا قېلىپ تىلسىم بولۇپ كەتكەن تەكلىماكان شەھىرىنىڭ ئۇستىده ئاپىرىده بولغان بۇ يېزىنىڭ قىياپىتىنى ئوتتۇرا شەرقتىكى ئۇرۇش ئوچىقى — بېيرۇتنا ئوخشىتىپ قويغان ، بۇ جاي ئوتتۇرا ئاسىيادىكى كىچىك بېيرۇت بولۇپ قالغانىدى . كىشىلەرنىڭ ئۇرۇشتىن يوشۇرۇنۇشى ئادەمنىڭ كۈلكىسىنى قىستايتتى . كوچىدا ، ئۆگزىده سوقۇش بولۇۋاتسا ، ئادەملەر ئۆيدىكى چامغۇر ئورنىسىغا كىرىۋالاتتى ، بۇ خۇددى ئۇششاق بالىلار تولا قوغلاپ ھالىدىن كەتكۈزۈۋەتكەن قېرى مېكىيانىنىڭ ئىلاجسىز پاخالغا بېشىنى تىقىۋېلىپ توگۈلۈۋالغىنىغا ئوخشىشاتتى . بۇگۈن كېچىمۇ يەنە كېچىچە ئايىغى ئۈزۈلمەيدىغان سوقۇش

باشلاندى . نۇرغۇن بازار ئاھالىسىگە ئوخشاش ، قاتمۇقات مۇداپىئە ئىچىدە تۇرۇۋاتقان دوختۇرخانا ئىچىدىكى كىچىككىنە زەي ئۆيدە ياكى ئۆلمەي ياكى تىرىلمەي ، نىمجان ھالەتتە بىر ھوشىغا كېلىپ كۆزىنى يېرىم ئېچىپ ، بىر ھوشىدىن كېتىپ ياتقان سارەمنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىۋاتقان سېلىمىخان كەچلىك ئۇرۇش باشلىنىپ ، ئىشىك تۆۋىدىلا «تاتاتلاپ» ئوق ئېتىلىشىغا ، ئوقتىن قورقۇپ ، سارەم ياتقان كارىۋاتنىڭ ئاستىغا كىرىپ ، ئەسكى ـ تۈسكى سېلىپ قويىدىغان چوراق يۇلغۇن سېۋىتى ئىچىدە تۇگۈلۈپ يېتىۋالدى . سارەم يېرىم كېچە بىلەن يەنە ھوشىغا كەلدى . ئۇنىڭ ئۆڭى تاتىرىپ كەتكەن . نېپىز لەۋلىرى قۇرۇپ پوستەك بولۇپ كەتكەنىدى . كۆزلىرى بولسا ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن . ئۇ مانا ئەمدى ئاغرىق سەزمەكتە ، پۈتۈن بەدىنى لوقۇلداپ ، تېنى كۆيۈپ ئاغرىماقتا ، تولغاق قورسىقىنى مۇجۇۋاتىدۇ . ئۇ سەل ئېسىگە كېلىپلا ، قىزى نەفسەنى ئېسىگە ئالدى ، مىدىرلاي دېۋىدى ، مىدىرلىيالمىدى ، گەپ قىلاي دېسىمۇ ماغدۇرى يەتمىدى . ئۇ ئامالسىز يېتىپ ، قۇلىقىنىڭ يېنىدىلا يېتىك پۇشۇلداۋاتقان ئاۋازنى ، قىزىنىڭ تىنىقىنى بىلدى . نەفسە ئىككى كۈندىن بېرى تولا يىغلاپ چارچاپ ، ھازىر ئانىسىنىڭ يېنىدا لايەك يېتىپ ئۇخلىماقتا ئىدى . ئىشىك تۈۋىدە قۇلاقنى يارغۇدەك ئاۋازدا ئېتىلىۋاتقان ھەرخىل ئوق ئاۋازى ئۇنىڭ ئۇيقۇسىغا قىلچە تەسىر كۆرسىتەلمىگەنىدى ، ئۇ خۇددى باغدا يۆلەنچۈكتە يېتىپ ، ئانىسى ئېيتقان ئەللەي ناخشىسىنى ئاڭلاپ يېتىپ ئۇخلاپ قالغان بوۋاققا ئوخشىشاتتى . سارەم نەفسەدىن خاتىرجەم بولدى ، بىراق ، گۈڭگا تۇمان ئىچىدە ، قويۇق قوڭۇر رەڭ چاچ ـ ساقىلى ئۆسۈپ كەتكەن ، كۆزىدىن ئوت يېنىپ تۇرىدىغان يۈسۈپىنىڭ چېھرى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئىنتايىن روشەن بۇيۇك سۈرەتتەك پەيدا بولدى . ئۇ ياكى كۈلمەيدۇ ، ياكى سارەمگە ئۆز ئادىتى بويىچە مۇلايىم تەبەسسۇم بىلەن قارىمايدۇ ، ياكى ئاچچىق غەزەپ ـ نەپرەت بىلەن قارىمايدۇ ، پەقەت ئىپادىسىزلا قارايدۇ . ئۇنىڭ يېنىدا ، بىردىنلا ئوماق نەفسەنىڭ ئاق پوستلاق چېھرىسى

پەيدا بولدى . يۇسۇپ قىزىنى كۆرۈپ ، قويۇق ساقاللىرى ئارىسىدىن ئاپئاق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلدى . يۈز - كۆزىنى بېسىپ پاخپەيىپ كەتكەن چاچلىرىنى قولى بىلەن ئارقىسىغا تاراپ ، قىزىنى مەھكەم قۇچاقلىدى ، ساقاللىق يۈزىنى قىزىنىڭ يۈزىگە ياقتى ، قىزىنى هارماي سۆيدى ، قىزچاق هارماي ژىلىقلاپ كۈلدى ، كىچىككىنە قوللىرى بىلەن ئاتىسىنىڭ ئۆسۇپ كەتكەن ساقلىنى تارتتى . ئاتا قىزىنىڭ بۇ قىلىقىدىن قاقاقلاپ كۈلدى . بۇ كۈلكە سارەم كۆرگەن ئىككىنچى كۈلكە بولدى . تۇنجى قېتىم ئۇ سارەم بىلەن تۇغمەس مۇھەببەت پاراڭلىرىنى سېلىپ كېتىپ بېرىپ ، قەستەنگە سارەمنى ئۆستەڭگە ئىتتىرىۋېتىپ ، ئۆزىمۇ كىيىم - كېچىكى بىلەنلا ئۆستەڭگە سەكرەپ ، سارەمنى بالىچىلاپ قۇچىقىغا ئېلىپ قاشقا ئاچىققۇچە ، سارەم هەم ئۇنىڭ مەيدىسىگە مۇشتلاپ تېپىچەكلەپ هەم ئادەتتە ئۆزىنىڭ كەمدىن كەم ، پەقەت يۇسۇپ ئۇچۇنلا ئىشلىتىدىغان ، ئەڭ قاتتىق سۆزى بولغان «قېلىن» دېگەن سۆزنى قايتا - قايتا دېگەندە ، يۇسۇپ ئەنە شۇنداق قاتتىق ئېچىلىپ - يېيىلىپ قاقاقلاپ كۈلگەنىدى . يۇسۇپ ئادەتتە پەقەت كۈلمەيدۇ ، كۈلسىمۇ ناهايىتى ئاددىيلا تەبەسسۇم قىلىدۇ . ئۇ كۈلكىنى قاتتىق ئۆچ كۆرىدۇ ، كۈلگەنلەرنى كۆرسە ، هەممىسى «هاماقەتلەر ، كۈلۈپلا ئۆتۈشنى بىلىدۇ» دەيدۇ . بىر كۈنى سارەم :

— سىز نېمىشقا شۇنچە كۈلگۈدەك ئىشقىمۇ كۈلمەي ، بۇتتەك قاراپ تۇرىسىز ؟ — دېۋىدى ، ئۇ :

— ئۆزۈممۇ ئانچە ئۇقمايمەن ، ئەمما كۈلكىنى ئۆچ كۆرىمەن ، بۇ مېنىڭ ئەرلەر تولا كۈلسە ئۆزى كۈلكىگە قالىدۇ ، دېگەن قاراشتا بولغانلىقىمدىن ئەمەس ، ئەمما كۈلكىنى هېچ خالىمايمەن ، — دېگەنىدى . سارەم :

— پەقەت كۈلمەمسىز ؟ — دەپ قايتىلاپ سورىدى .

— بەلكى شۇنداق بولۇشى مۇمكىن ، ئەمما هازىر بۇنىڭغا بىر نەرسە دېيەلمەيمەن .

— ئوهۇش ، ئەمما ، مۇمكىن دېگەن نېمىدېگەن گەپ ئۇ ؟ مەن

بۇنداق گەپلەرنى چۈشەنمەيمەن ، زادى قاچان كۆلىسىز ؟ شۇنى سورىۋالاي !

— جەننەتكە كىرگەندە ! تولۇق قاقاقلاپ ، بار ئاۋازىم بىلەن كۆلىمەن .

— سىزچە ، جەننەت زادى قەيەردە ؟

— ھە ، ئۇ باشقا بىر دۇنيادا !

— باشقا بىر دۇنيادا ؟ — سارەم تېڭىرقاپ قالدى ، — باشقا بىر دۇنيا دېگەن قانداق دۇنيا ئۇ ؟ ياكى تاغاملار ئۇ دۇنيا دېگەن دۇنيا شۇمۇيا ؟

— ياق ، ئۇ دۇنيادا ئەمەس ، مۇشۇ دۇنيادا ، ئۇ ئادەملەر ئۆزى ياراتقان دۇنيا ، غەيرەت قىلسا ، بۇ دۇنيانىڭ ئىچىدە جەننەتنى چوقۇم ياراتقىلى بولىدۇ .

— ھېم ، — سارەم تۇمشۇقىنى ئۇچلىدى ، — قانداق دېگەن گەپ بۇ ؟ ئۆزىمۇ ، مەنمۇ ئۇيغۇر تۇرۇپ ، گېپىنى چۈشەنگىلى بولمايدۇ يا بۇ كىشىنىڭ ! ئادەملەر جەننەت ياسىيالامدۇ ؟ جەننەت خۇدانىڭ ئىلكىدە . ئادەم ئۆلگەندە ياكى جەننەتكە ، ياكى دوزاخقا كىرىدىغان گەپ . نەدىمۇ ئادەم جەننەت ، دوزاخ ياسىيالايدىغان ئىش بولسۇن ؟ مېنى ئوقۇمىغان ، ساۋاتسىز ، سەھرالىق قىز دەپ مازاق قىلىۋاتامسىز ؟ بۇنچىلىك ئىشنىمۇ بىلمەمدۇ ئادەم ؟

سارەم دومسايدى ، ماي تارتىپ كەينىگە ئۆرۈلۈۋالدى . يۈسۈپ شۇئان سارەمنىڭ مۇرىسىدىن تۇتۇپ ئۆزىگە قارىتتى :

— سارەم ، مەن ياشلىق ھاياتىمدا كۆپ مازاق قىلىشقا ئۇچرىغان ئادەم ! مەن كىشىلەرنى مازاق قىلماسلىققا قەسەم قىلغان . بۇ مېنىڭ راست گېپىم ، مەن سىزگە راست گېپىمنى ئېيتسام ، جەننەت بىلەن دوزاخنى ئادەملەرنىڭ ياسىغىنىنى ئاڭلىمىغانلا ئەمەس ، بەلكى كۆرگەن ، كۆرۈۋاتىمەن ، سىزمۇ كۆرۈۋاتىسىز ، مانا بىز تۇرۇۋاتقان يەر ھازىر قىيامەت قايىم بولۇۋاتقان يەر...

— جەننەت ، دوزاخنى ئۆزى ياسايدۇ ؟... قىيامەت قايىم بولۇۋاتقان يەر ؟...

سارەم يۇسۇپنىڭ چاقچاق قىلمايۋاتقان ، سەممي سۆزلەۋاتقانلىقىغا ئىشەنسىمۇ ، ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ئىشەنمىدى ھەم چۈشەنمىدى .

— ئۇنداقتا ، جەننەتنى سىز بىلەن مەن ياسىيالايمىزمۇ ؟

— ياق ، سىز بىلەن مەندەك نۇرغۇن ئادەم بىر نىيەتكە كەلگەندە ، ياسىغلى بولىدۇ .

— ئەمىسە ، مۇشۇنداق ئاچارچىلىقتىن ئۆلۈپ كېتىۋاتقان ئادەملەر بىرلىشىپ جەننەت ياساپ ، بايلىقلار ياشىسا بولمامدۇ ؟

— ...

— ئادەملەر دوزاخنى نېمىشقا ياسايدۇ ؟

— ئۆزلىرىنى قىينىش ئۈچۈن .

— سارىڭ بولمىسا ، نېمىشقا ئۆزىنى قىينايدۇ ؟

— ...

— دوزاخ ياسايدىغان ئادەملەر كۆپمۇ ؟

— ھەم ئاز ، ھەم كۆپ .

سارەمنىڭ سەپرايى ئۆرلىدى :

— بۇ نېمىدېگەن گەپ ؟ ھەم ئاز ، ھەم كۆپ... مۇشۇمۇ گەپ بولدىمۇ ؟

يۇسۇپ بۇلۇتلۇق ئاسمانغا قاراپ تۇرۇپ چۈشەندۈردى :

— ئۇلار ئۆزى ئاز بولسىمۇ ، دوزاخنى ئۆزى ئازابلىماقچى بولغان كۆپ ئادەملەرنىڭ قولى بىلەن ياسايدۇ .

— خەقنى نېمىشقا ئازابلايدۇ ؟

يۇسۇپ دەرھال سارەمگە ئىشارەت قىلدى :

— سارەم بولدى ، ئەمدى بۇ گەپلەرنى سورىماڭ ھەم بۇ گەپلەرنى قەتئىي ئاغزىڭىزغا ئالغۇچى بولماڭ ! بۇ مېنىڭ سىزگە تۇنجى قېتىم دېگەن مەخپي گېپىم بولۇپ قالسۇن . بۇ گەپلەر ئاغزىڭىزدىن چىقىپ كەتسە بولمايدۇ . بۇ مېنىڭ سىزگە ئامانىتىم .

قاراڭ ، تاماق ۋاقتى بوپتۇ ، ھەممە ئادەم داس ـ تەلەڭگىلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ ، كۇممۇنا ئاشخانىسىغا ئۇماچقا كېتىپ بارىدۇ ، يۇرۇڭ ، بىزمۇ بېرىپ ئېلىۋالايلى ، سەل كېچىكسەك ، كېچىچە ۋاسا ساناپ چىقمىز .

سارەم خۇشال بولۇپ قەدەم باستىيۇ :

— ئالدىدا بېرىۋالسام ، مېنى پومپىشچىك دەپ تىللايدۇ ، — دېدى كۆزىگە ياش ئېلىپ .

— مەن كاپالەتلىك قىلىمەن ، يۇرۇڭ ! مەن بار يەردە ھېچكىم سىزگە بىر نېمە دېيەلمەيدۇ ، — دېدى يۇسۇپ .

— سىز بىلەن ماڭسام ، ئىزا تارتمامدىمەن ؟

— ئۇنداق بولسا ، مەن ئالدىڭىزدا كېتىۋېرەي ، سىز ماڭۇ قوناقلىقنىڭ ئاۋۇ چېتى بىلەن مېنى ئىزدىگەن بولۇپ ياتقىمغا كىرىڭ . ياتقىمدا ھېلىقى نۇردۇن دېگەن سەپدىشىممۇ بار .

— ئۇ تازىمۇ قاملاشمىغان يېتىمدەك تۇرىدۇ .

— ئىچى تارراق ھېس قىلدىم ، لېكىن ئۇنىڭ ئىچى تار بولسا ، بىز بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى ؟ ئۆزىنىڭ ئىچى ئۆرتىلىپ تۇرىۋېرىدۇ ، خالاس .

2

غۇۋا چۈش .

قاتتىق تۇتقان تولغاق سارەمنى ھوشىدىن كەتكۈزۈۋەتتى . قارىغاندا ، ئوقنىڭ زەربىسىدىن ، بالا مۇددەتتىن بۇرۇن تۇغۇلىدىغاندەك تۇرىدۇ . بىر مامات ئۇستىدە تۇرغاندا ، يەنە بىر ھايات ـ مامات جېڭىگە بۇ بىچارە بەرداشلىق بېرەلەرمۇ ؟...

بىر دەھشەتلىك پاجىئەنىڭ ۋەھىمىلىك كۆلەڭگىسى يۇسۇپنىڭ ھارغىنلىق ، غەزەپ ، خورلۇق ئارىلىشىپ كەتكەن ئاجايىپ سۈرلۈك قىياپىتىدىن مانا مەن دەپ چىقىپ تۇرىدۇ . ئۇ ئۆيگە كىرىپ كەلدى . ئۇ ئۆيگە كىرگەندە ، سارەم كىچىككىنە نەفسەنىڭ

سېكىلىكىنى ئايرىپ ، كىچىككىنە قىلىپ ، ئۇنىڭ خۇددى يېڭى پېلىك تارتقان ھەشقىپىچەكنىڭ يۇمران غولىدەك ئىككى تال چېچىنى چىرايلىق ئۆرۈپ قويۇۋاتاتتى . يۈسۈپ ئىشىكنى ياپتى - دە ، ئىشىككە يۆلىنىپ ، كۆزىنى يۇمۇپ تۇرۇپ قالدى . ئۇنىڭ پۈتۈن ئەزايى بىلىنەر - بىلىنمەس تىترەپ تۇراتتى ، بېشىدىكى ئاق بۆرك ، ئۇچىسىدىكى ئاق خالات ، بوينىدىكى پلاناسكوپ (يۇرەك ھەرىكىتىنى تەكشۈرۈچ) لار شۇ پېتى ئىدى . سارەم دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئۇنىڭدىن ھال سورىدى . نەفىسە «دادا» دېگىنىچە ئۇنىڭ ئالدىغا باردى . پۈتلىرىدىن قۇچاقلاپ ، چوڭ قارا كۆزلىرى بىلەن ئاتىسىغا تىكىلدى . ئەمما يۈسۈپنىڭ ئادەتتە ، ئىشتىن قايتىپ كىرگەندە ، ھېچنېمىگە قارىماي ، ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىدىغان ئوماق قىزى نەفىسەنى بىر ھازا قۇچىقىغا ئېلىۋېلىپ ، باغاشلاپ ئەركىلىتىپ سۆيۈپ ، ئويىنىتىپ كېتىدىغان ئادىتى بۈگۈن كۆرۈنمىدى . قىزچاق ئاتىسىنىڭ ئۆزىگە تۇنجى قېتىم پەرۋاسىز قارىغانلىقىنى كۆرۈپ ، بارمىقىنى چىشلىدى ، ئاتىسىغا قاراپ كۆزىگە ياش ئېلىپ دومسايدى ، سارەم نەفىسەنى قۇچىقىغا ئېلىپ ، يۈسۈپنىڭ ئالدىغا كەلدى .

— بىر يېرىڭىز ئاغرىمدا ؟

يۈسۈپ بېشىنى چايقىدى .

— ئەمىسە ، بىرەر كۆڭۈلسىزلىك بولدىما ؟

يۈسۈپ ئۇندىمەستىن جىممىدە تۇردى ، سارەمنىڭ ئۆڭسۈلى ئۆچۈپ ، كۆزلىرى سەل يوغىناپ كەتتى .

— ئادەمنى دەككە - دۈككە قىلماي دېمەمسىز ؟ زادى نېمە ئىش بولدى ؟...

يۈسۈپ قوللىرى بىلەن ، چاچلىرى چۈشۈپ ، پېشانىسى بارغانچە بېشى ئۇستىگە قاراپ كېڭەيگەن ، ئاق ئارىلىغان چاچلىرىنى چىڭ سىقىمدىدى ، ئاندىن ئىككى چېكىسىنى قاتتىق ئۇۋۇلدى ، بىراق يەنىلا كۆزىنىمۇ ئاچماستىن جاۋابسىز تۇردى . سارەم ئۇنسىز تۇرغان ئېرىدىكى تاسادىپىي يۈز بەرگەن بۇنداق ئۆزگىرىشتىن

تەگسىز بالا ـ قازانىڭ شەپسىنى سەزگەندەك ئەندىكىپ كەتتى ھەم ھۇ تارتىپ يىغلىغىنىچە بېرىپ ، كارىۋاتتا تەتۈر قاراپ ئولتۇردى ـ دە ، سۆزلەشكە باشلىدى :

— چۇشۇمۇ نەچچە قېتىم بۇزۇلغان ، غېرىب ـ غۇرۇالارغا سەدىقە بەردىم ، قاپىقىم توختىماي تارتقىلى تۇرغىلى ئىككى ئايدىن ئاشقانىدى ، زادى كۆڭلۇم تۇيۇپلا تۇراتتى ، ماڭا كېلىدىغان كەلگۈلۈك ئەمدى بار ئوخشايدۇ...

يۇسۇپ ئۇستىدىكى خالات ، پلانداسكوپلارنى ئېلىپ ، ئۆينىڭ بىر تەرىپىدىكى كونا شىرەنىڭ ئۇستىگە تاشلىدى ھەم ئىنتايىن روھسىزلانغان ھالدا ، ئاستا مېڭىپ ، ئانىسى بىلەن تەڭ قىرىلداپ يىغلاۋاتقان ئەفسەنى قۇچىقىغا ئېلىپ ، ئۇنىڭ ياش بىلەن يۇيۇلۇپ تۇقاچقەك قىزىرىپ كەتكەن ئوماق مەڭزىگە يۈزىنى ياقتى ، ئالدىرىماستىن ئۇزۇن ـ ئۇزۇن بىرنەچچىنى سۆيدى ، ئاندىن قولياغلىقىنى چىقىرىپ ، ئۇنىڭ يۈزىنى سۈرتتى .

— سارەم ، يىغلاۋەرمەي ماڭا قارا ! تۈت ماۋۇ ياغلىقنى ، كۆزلىرىڭنى سۈرتۈۋالغىن ! — يۇسۇپ ئىنتايىن بوش ، زەئىپ ئاۋازدا سۆزلىدى ، — بىلمەسەن ، تولا يىغلىغان ئادەمنى كۆرسەم ، سەپرايىم ئۆرلەيدۇ . يىغلىمىغىن ، يىغلىساڭمۇ ، بەربىر بولىدىغان ئىش بولدى... ئۇنى يىغا بىلەن توسقىلى بولارمىدى ! شۇڭا ، ھازىرنىڭ ئۆزىدە ، مەن سېنىڭ ۋە قىزىمنىڭ بەختسىز بولۇپ قېلىۋاتقىنىڭلاردىن قايغۇرۇۋاتىمەن .

سارەم بېشىنى كۆتۈرۈپ ، ئېرىگە گاڭگىرىغان ھالدا قارىدى . يۇسۇپ باشقا تەرەپكە قاراپ تۇرۇپ :

— ھەرقاچان ، بىرەر سائەتتىن كېيىن قولغا ئېلىنىشىم مۇمكىن... — دېدى .

— ھە ؟ ! — سارەم قاتتىق چۆچۈپ ۋارقىرىغىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، — سىزنى نېمىشقا قولغا ئالىدۇ ؟ ياكى سىز ئوغرىلىق قىلمىسىڭىز ، ياكى قاتىللىق قىلمىسىڭىز ؟

— ھېسابتا ، مەن قاتىللىق قىلغان بولدۇم ، مەن ئوپېراتسىيە

قىلغان بىر خەنزۇ ئالىم تۇيۇقسىز ئۆلۈپ كەتتى . ئۇ تەكلىماكاننى گېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈشكە ماڭغان ھېلىقى تۆگىلىك خەنزۇلارنىڭ باشلامچىسى ئىكەن ، تۇنۇگۈن ناھىيە ئۇلارنى داغدۇغىلىق يەغىن ئېچىپ ئۇزىتىپ قويغانىدى ، يولغا چىقىش ئالدىدا ، تۇيۇقسىز ئاغرىپ يېقىلىپتۇ . تەكشۈرسەم ، جىددىي خاراكتېرلىك سوقۇر ئۈچەي بوپتۇ . ئوپېراتسىيە قىلىپ ، سوقۇر ئۈچەينى ئېلىۋەتسىلا ، ئوڭشىلىپ كېتەتتى . مەن بۇ قارىشىمنى ئوتتۇرىغا قويدۇم ، شۇ چاغدا بۆلۈمىمىزنىڭ ھېلىقى ناشىكەر مۇئاۋىن مۇدىرى نۇردۇن ئۇنى ئون ئىككى بارماق ئۈچەي يارىسى چىقىرىپ ، ئوپېراتسىيە قىلمىسمۇ ، دورا ، ئوكۇل بىلەن داۋالاپ ساقايتقىلى بولىدۇ ، دەپ داۋراڭ سالدى . مەن جىددىي ئوپېراتسىيە قىلمىسا ، كېسەلنىڭ ھاياتىدىن ئايرىلىدىغانلىقىنى ئېيتتىم ، شۇ چاغدا ، يۇقىرىدىن قانداقلىكى چارە - ئامال بولسا ئىشقا سېلىپ ، كېسەلنى چوقۇم قۇتۇلدۇرۇۋېلىش لازىملىقى ، ئۇ كىشىنىڭ ئىنتايىن مۇھىم پەن - تېخنىكا خادىمى ئىكەنلىكىنى ئالاھىدە ئەسكەرتىپ ، بۇيرۇق كەپتۇ . ناھىيە باشلىقلىرىنىڭ ھەممىسى تېپىرلىشىپ كەتتى ، ھېچقانداق ۋاقىتتا نۇردۇننىڭ سىزىقىدىن چىقماي ، ئۇنى قولتۇقلىۋالىدىغان دوختۇرخانا باشلىقى تاسادىپىي مېنىڭ قارىشىمغا قوشۇلدى . شۇنىڭ بىلەن ، كېسەل ئوپېراتسىيە قىلىندى . ئوپېراتسىيىنى مەن قىلدىم . ھەقىقەتەنمۇ سوقۇر ئۈچەي بولۇپ چىقتى ، ئوپېراتسىيە مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى . كېسەلنىڭ ئەھۋالىمۇ خېلى ياخشى ئىدى ، بىراق ئارىدىن يېرىم كۈن ئۆتكەندە ، تۇيۇقسىز ئۆلۈپ كەتتى . نۇردۇن قاتارلىقلار ناھايىتى قۇتراپ كېتىۋاتىدۇ ، قانداقتۇر مەندە «قارا نىيەت» بار ئىمىش... باشلىقلارمۇ مېنىڭ سىياسىي ئارقا كۆرۈنۈشۈمنىڭ ئىنتايىن خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى بىلىپ ، ناھايىتى چۆچۈشۈپ كېتىپتۇ . يۇقىرىدىن بۇ مەسىلىنى قاتتىق تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق كەپتۇ . مەن بۇنىڭدا چوقۇم بىر ئويۇن بارلىقىنى

سەزدىم ، بۇ چوقۇم نۇردۇننىڭ...
سارەم يەنە ھوشىدىن كەتتى .

3

غۇۋا يورۇتۇپ تۇرغان شام يورۇقىدا ، يۈسۈپ قېتىپ ئولتۇرىدۇ ، ئۇنىڭ پورتمالىنىڭ ئارىسىدا سارەمنىڭ قۇچقىدا كىچىككىنە نەفىسە ، ئۇنىڭ يېنىدا يۈسۈپ مۇلايىم كۈلۈمسىرەپ ئولتۇرۇپ چۈشكەن سۈرەت تۇرىدۇ . ئۇنىڭ سۈرەتنى تۇنجان قولى بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىترەپ تۇراتتى . بۇنىڭدىن سەل ئىلگىرى ، ئىككى مۇھاپىزەتچىنىڭ ھەمراھلىقىدا ، تولۇق قوراللانغان ، چىرايى ئادەتتىن تاشقىرى جىددىي ھەم سۈرلۈك تۈس ئالغان رازاق ھېكىم كىرىپ ، ئاۋۇال ئۇنىڭ پۇتىنىڭ ياخشى بولغان ـ بولمىغانلىقىنى سورىدى . يۈسۈپ پۇتىدا سەل تالغاندىن باشقا ھېچقانداق ئالامەتلەر يوقلۇقىنى ئېيتتى . رازاق ھېكىمنىڭ چىرايىغا سەل تەبەسسۇم يۈگۈرگەندەك بولدى :

— رەھمەت سىزگە يۈسۈپكا ، رەھمىتىمىزنى ئامان بولساق كېيىن باشقىدىن دېيىشۇالىمىز . ئەتە ـ ئۆگۈننىڭ ئىچىدە ، زولىقۇمدا[1] قاتتىق تۇتۇشىدىغاندەك تۇرىمىز ، بۇ قېتىمقى ئۇرۇشقا خوجايىنلىرى قاتارىدا رەقىبىڭىز نۇردۇنمۇ قاتنىشىدىكەن ، بەلكى ئامىتىمىز كېلىپ قالسا ، ئۇ ئىپلاسنىڭ ئەجىلى ئاشۇ نەس باسقان قۇملۇقتا بولۇپ قالار ، ئۆلۈكى قاغا ـ قوزغۇنلارغا يەم بولۇپ كېتەر . بىزمۇ بۇ تەقدىردىن قۇتۇلالماسلىقىمىز مۇمكىن . مېنىڭ سىزنىڭ يېنىڭىزغا كىرىشىمدىكى ئاساسىي مۇددىئايىم ، سىز بىز بىلەن ، شەخسەن مەن بىلەن ھەربىر قەدەمدە بىرگە تۇرۇپ ئۇرۇشقا قاتنىشىسىز ، مەن شۇنى ئۈمىد قىلىمەن ، بۇ مېنىڭ سىزگە ھەم

---

① زولىقۇم — مەكىت ناھىيىسىنىڭ شەرقىي شىمالىغا تەخمىنەن ئاتمىش ـ يەتمىش كىلومېتىر كېلىدىغان تەكلىماكان قۇملۇقىغا جايلاشقان يۇرت . 1969 ـ يىلى بۇ يەردە توپىلاڭچى ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا زور كۆلەملىك قانلىق جەڭ بولغان .

ئىلتىماسىم ، ھەم بۇيرۇقۇم !...

رازاق ھېكىم شۇلارنى دېدى ـ دە ، چىقىپ كەتتى . يۇسۇپنىڭ ۋۇجۇدىدا شىددەتلىك بىر قاينام ئېقىم پەيدا بولدى . ئۇنىڭ مۇشتۇملىرى چىڭ تۇگۇلدى ، كۆزلىرى بىر كىچىكلەپ ، بىر چەكچەيدى . ئۇ قويۇق قوڭۇر بۇرۇتى ئاستىدىن قىزىرىپ سەل تۆۋەنگە سوزۇلغان كالپۇكىنى چىشلىدى ، چىڭ تۇگۇلگەن مۇشتۇمى ئۇستىدىن كۆپۈپ چىققان تومۇرلىرى بارغانچە كۆكىرىپ ، ئوسما رەڭگىدە ، خازان تاشلىغان دەرەخ شاخلىرىدەك كۆرۈندى . مانا بۇ ئۇنىڭ قەتئىي قارارغا كەلگەنلىكىنىڭ ئالدىنقى شەپىسى ئىدى . ئۇنىڭ قولىقىغا سىرتتىن بىر ئىتنىڭ غەزەپ بىلەن بوغۇلۇپ قاۋغانلىقى ، ئۇنىڭغا ئارىلىشىپ ، بىر ئايالنىڭ ئىتقا كايىغان ئاۋازى ئاڭلاندى . بۇ ئاۋاز — ئادەملەر نۇرغۇن قېتىم ئاڭلىغان ، ئەمما ھېچ ئېتىبارسىزلا بىر سۇ ئىچىم ۋاقىت ئىچىدە ئۇنتۇلۇپ كېتىدىغان ئاۋاز ئىدى . بىراق ، ھەر قېتىم ئىت قاۋغان ئاۋاز بىلەن ئايال كىشىنىڭ ئاۋازى ئارىلاش ھالدا ئاڭلانسا ، يۇسۇپ ھاياجانلىناتتى ، قانلىرى ئۇرغۇيتتى ، ۋۇجۇدى ئەڭ ئاچچىق ، ئەڭ نازۇك سېزىملار ئىلكىدە لەرزىگە كېلەتتى . ئىت قاۋسا ، ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئورۇقلاپ ، سۆڭگەچلىرى ئۇششاق بالىلار چامغۇر سانجىپ يەيدىغان يۇلغۇن چوكىسىدەك بولۇپ قالغان ، تولا زەنجىر تارتقانلىقتىن ، بويۇنلىرىنىڭ تۈكى چۈشۈپ قىپقىزىل توقاچ يارا بولۇپ كەتكەن ، كۆزلىرى چوغدەك قىپقىزىل ھەم كىچىك كۆزى ئۇستىدە كۆزىگە رەڭداش بىر چىمدىم قېشى بولغان ، پېشانىسىدە بارماقتەك ئېقى بار ، قورساقلىرى غالتەكتەك چىڭ يۆگەلگەن ، قۇيرۇقىنىڭ ئۇچى ئاق قوڭۇر ، يىراقتىن قارىسا ، خۇددى تۆت كۆزى بار ئاجايىپ قورقۇنچلۇق بىر مەخلۇقتەك كۆرۈنىدىغان بىر ئىتنىڭ ئۇنىڭ ئالدىغا شىددەت بىلەن ئېتىلىپ كېلىۋاتقانلىقى كېلىەتتى . بۇ كۆرۈنۈش ئۇنى شۇركەندۇرۇپ چۆچۈتۈۋېتىدۇ . شۇنىڭ بىلەن ، بۇ كۆرۈنۈش ئۇنىڭ كاللىسىغا كىرىپلىۋالىدۇ . ئۇنى ئويلىماي دېسىمۇ يەنىلا ئويلايدۇ ، ئۇ تۇرمىدە يانقان ئاشۇ

كۈنلەردىمۇ ، قارلىغاچ قانىتى قىلىپ باغلىنىپ ، ئۆلۈم ھۆكۈمى ئېلان قىلىنىۋاتقان سوت سەھنىسىدىمۇ بۇ ھەم ئاچچىق ، ھەم شېرىن ئەسلىمىلەرنى ئويلىماي تۇرالمىغان ، ئىت ئاۋازى ، ئايال ئاۋازى قەيەردە ئاڭلانسا ، شۇئان ئۇنىڭ خىيالىدا شۇ كۆرۈنۈش پەيدا بولىدۇ...

يۈسۈپ تۇڭمەس - پۈتمەس دەرد - ئازابلارنى كىندىك قېنى تۆكۈلگەن ئانا يۇرتى قەشقەرنىڭ ئۆمۈچۈك تورىدەك ئوڭغۇل - دوڭغۇل قىستاڭ كوچىلىرىغا تاشلىۋېتىپ ، قۇلىقىم ئاڭلىمىسۇن دەپ ، ئەڭ يىراق تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ ئارىسىدىكى بۇ بوستانلىق سەھرانى كېلىپ ، ئۆزىنىڭ خىزمەت ۋە جەمئىيەت ھاياتىنى باشلاپ ، بىر ئاي بولغاندا ، بىر ئەتىگىنى دوختۇرخانا باشلىقى ئۇنى ئىشخانىسىغا چاقىرتتى . ئوقۇش پۈتتۈرۈش ، خىزمەت تەقسىماتى جەريانىدا ، بۇ «ۋەتەن خائىنى» نىڭ بالىسىنىڭ ئاتا - ئانىسى بىلەن مۇناسىۋىتىنىڭ زادى بار - يوقلۇقى ، ئۇلارنى سېغىنىدىغان - سېغىنمايدىغانلىقى ، خەت يازغان - يازمىغانلىقى قاتارلىق ئادەمنىڭ ئېچىنى ئىلەشتۇرۇۋېتىدىغان سوئاللار ئۇنىڭدىن بەكمۇ كۆپ سورالغانىدى . ئۇ باشلىقنىڭ يېنىدىن بۇ باشلىقنىڭ يېنىغا ، ئۇ ئىشخانىدىن بۇ ئىشخانىغا تولا چاقىرتىلىپ ، تولا مەسىلە تاپشۇرۇپ ، ئاتا - ئانىسى بىلەن بىرگە بولغان كۈنلىرىنى مەجبۇر - لاشلار ئېچىدە تولا ئەسلەپ ، بەزىدە ئەسلىگەندە سېغىنغان بولۇپ چىقىپ قېلىپ ، بىرىنىڭ سوغۇق مۇئامىلىسىگە ، يەنە بىرىنىڭ قوپال مۇئامىلىسىگە تولا ئۇچراپ ، باشلىق ئىشخانىغا چاقىرتىسلا ، ئۆزىگە بولىدىغان ئايىغى چىقمايدىغان تۆگمەس سوئال - سوراقنىڭ شەپىسىنى بىلدىغان بولۇپ قالغانىدى . يۈسۈپ بۇ سوئال - سوراقلارنىڭ ئايىغى چوقۇم مۇشۇ يىراق سەھرانىمۇ يېتىپتۇ ، دېگەن قاراشقا كېلىپ ، قەلبىدە مىڭ پاتمان ئازاب چېكىپ ، يەنە جاۋاب بېرىشتىكى كەيپىياتىنى تىزگىنلەش ، تەمكىن ، جاسارەتلىك بولۇش قاتارلىق ئىشلارغا ئىدىيە جەھەتتە تولۇق تەييارلىنىپ ، باشلىق ئىشخانىسىغا كىردى . ئاھ... مانا باشلىقنىڭ ، مانا بۇ ئاق

كۆڭۈل باشلىقىنىڭ چىرايى قايغۇلۇق ، سۈرلۈك تۇس ئالغان . ئۇنىڭغا چوقۇم «ئاتا ـ ئاناڭ بىلەن مۇناسىۋەتتىن چوقۇم ئۇزدۇڭمۇ ؟ سېغىنامسەن ؟ » دېگەن سوئاللارنى سوراش تەس كېلىۋاتسا كېرەك . ئىنسان ئۇچۇن ، دۇنيادا ئەڭ قەبىھ پاجىئەلەر ئىچىدە ، «ئاتا ـ ئانامدىن تاندىم ، ئۇنى مەڭگۇ ، ئۆمۈر بويى سېغىنمايمەن» دېيىشتىن ، بۇ سۆزنى ئاننىڭ كۆكسىدىن ئاق سۈتنى شورىغان ئېغىزدىن چىقىرىشتىن ئارتۇق پاجىئەمۇ بولامدۇ ؟ كىممۇ ئاتا ـ ئانىسىدىن تاندۇ ؟ كىم ئاتا ـ ئانىسىنى سېغىنمايدىكەن ؟ ئەي ، يالغان گەپكە ، پەردازلانغان «ھەقىقەت» كە ئامراق ئادەملەر ! سىلەر ئۆزۈڭلار ئاتا ـ ئاناڭلاردىن تانغانمۇ ؟ ئاشۇنداق قارا يۈزلۈكلەرنى قىلغانمۇ ؟ سىلەر سىياسىي بېسىم بىلەن ، ئۇنىڭ ئاغزىنى تاندۇرالمىغان بىلەن ، يۈرىكىنى تاندۇرالايتىڭلارمۇ ؟ مەيلى چەت ئەلدە بولسۇن ، مەيلى گۈلەختە ياتىدىغان قەلەندەر بولسۇن ، ئاتا ـ ئانا دېگەن بەرىبىر ئاتا ـ ئانا ـ دە ! بۇنى سېغىنماي مۇمكىنمۇ ؟ بالىدىكى يۈرەك ئاشۇ يۈرەكلەرنىڭ جەۋھەرلىرىدىن پۈتكەن ئەمەسمۇ ! ئەي ، سىلەر يالغانغا زورلاپ ، يالغانغا ئىشىنىدىغان بەندىلەر ! يۈسۈپ يىغلىۋېتىشتىن ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ تۇرالىدى . باشلىقىنىڭ ئاغزىدىن «ئاتا» سۆزى چىققان ھامان ، ئۇ ئاۋازىنى گۈلدۈرمامدەك قويۇپ بېرىپ ، بار ئاۋازى بىلەن يىغلىۋېتىدۇ . مانا بۇ يۈرەكتىن چىققان ھەقىقەت ، بەلكى بۇ ھەقىقەتنىڭ ئىسيانى بولىدۇ . بۇ يىغىنىڭ ئاخىرى نېمە بولۇپ چىقىدۇ ؟ زىندان ! بۇ ئاقىۋەت ئۇنىڭغا شۇ ۋاقىتتا كىشىلەر ئېچىشكە مەجبۇر بولۇۋاتقان كۇمۇنا ئاشخانىسىنىڭ سۈپۈرگە توغراپ ئەتكەن كېپەك ئۇمىچىدەك تەييارلا ! مەيلى ، زىندان ئۇنىڭغا ئاتا ـ ئانىسىدىن تانمىغانلىق جىنايىتىنىڭ جازا مەيدانى بولسا ، مەيلى··· ئەمەلىيەتتە ئۇ يەردە كىشىنىڭ نەپسىنى سىقىدىغان مۇنداق ئېغىر سىياسىي ھاۋا يوق··· ئۇ يەردە كۆك پىتلار ئۆمىلەپ يۈرگەن تام ـ تورۇسلارغا قاراپ ، خالىغانچە خىيال سۈرگىلى بولىدۇ . يۈسۈپ كىرىپ كېلىشىگىلا ، ئارقا چوققىسىنىڭ چېچىلا قالغان دوختۇرخانا باشلىقى

قولىدىكى ھۆججەت بىلەن بۇرنىنىڭ ئۇچىغىلا سىيرىلىپ چۈشۈپ قالغان كۆزەينەكنى شىرە ئۈستىگە قويۇپ ، يۈسۈپنى ئۈستەلگە ئولتۇرغۇزۇشقا ئىشارەت قىلدى . شۇ چاغدىلا ، يۈسۈپ ھەربىي فورمىدىكى ، تەتۈر ئۈستىخان ، ئۆزىدىن بىرنەچچە ياش چوڭ بىر قارىمۇتۇق يىگىتنى كۆردى . بىر قاراشتىلا ئۇنىڭ ھاكاۋۇر بىرنەرسە ئىكەنلىكىنى بىلدى ، ئەمما يەنىلا سالاملىشىپ قويماقچى بولۇپ ، سەل ئېگىلەي دېگىدى ، ئۇ ئەتەي كۆرمىگەن بولۇۋالدى . يۈسۈپنىڭ غۇزۇزىدە ئاچچىقى كەلدىيۇ ، ئىچىدە كۈلدى . «دۇنيادا مۇنداقمۇ ئاجىز ، بىچارە مەخلۇقلار بولىدۇ ، ئىسىت ، سىلەرنىڭ ھالىڭلارغا !» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى ئۇ . شۇ چاغدا دوختۇرخانا باشلىقى ئايال كىشىنىڭ ئاۋازىدەك ئىنچىكە ھەم مۇلايىم ئاۋاز بىلەن ، يۈسۈپنىڭ تۇرمۇش ، خىزمەت ئەھۋالىنى سورىدى . بىلمەيدىغان ئادەم ، بۇ ئىشخانىنىڭ ئىشكى ئالدىدىن ئۆتۈپ قالغۇدەك بولسا ، بۇ ئىشخانىدا بىر ئايال كىشى سۆزلەۋاتقىنىنى ، دەپ ئويلاپ قالغۇدەك ، دېگەننى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى يۈسۈپ ۋە جاۋاب بەردى :

— كۆزلىرى كۆرۈۋاتىدۇ ، كېسەللىقان كېسەللەر ناھايىتى كۆپ ، ياتاق يېتىشمەي ، كارىدوردا ، ھەتتا سىرتتا يېتىۋاتىدۇ . بىز زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ داۋالاۋاتىمىز ، بىراق ، كېسەللەرنىڭ ساقىيىش نىسبىتى ئاز ، ئۆلۈش نىسبىتى يۇقىرى بولۇۋاتىدۇ . كېسەلىۋاتقان كېسەلنىڭ ئاتمىش پىرسەنتى ئاشقازان كېسىلى ، يىگىرمە پىرسەنتى قارا شامال كېسىلى ، بۇ كېسەلنىڭ ھەممىسى سۈپۈرگە بىلەن چامغۇر توغراپ ئېتىلگەن تاماق ، قورۇلغان كېپەكتە ئەتكەن ئۇماچ ۋە پىياز بىلەن ئەبجەش قىلىپ ئېچىتىلغان قوناق ئۇنىدا قىلىنغان مومىنى يېگەنلىكتىن كېلىپ چىققان .

— بولدى ، بولدى ، — دوختۇرخانا باشلىقىنىڭ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاشقا تاقىتى قالماي ، كۆزىنى يۇمغان ھالدا ، گۆشلۈك ئالقانلىرى بىلەن كوسا ئېچەكلىرىنى سىلاپ سۆزلىدى ، — بۇلارنىڭ ھەممىسى ماڭا چۈشىنىشلىك ، جۇڭگو تەۋەسىدە ياشاۋاتقان

ھەممە ئادەم بۇ ئىشلارنى چۈشىنىدۇلا ئەمەس ، بىۋاستە ئۆز بېشىدىن كەچۈرۈۋاتىدۇ ، بولۇپمۇ بىزنىڭ بۇ چەت ـ يىراق سەھرادا تېخىمۇ شۇنداق . گېپىمنىڭ بېلىگە قېقىۋەتتى دەپ ، رەنجىپ قالماڭ ، مەن ھېچكىمنى رەنجىتىپ قويۇشنى ياقتۇرمايمەن ، ئەمما بۇ گەپنىڭ بېلىگە قېقىۋېتىش سىزگە كۆپ پايدىلىق بولىدۇ . ياش ئادەم بەك ھېسسىياتلىق كېلىدۇ ، ئەمما ھېسسىياتىڭىزنىڭ ھازىرقى زىل سىياسىي ۋەزىيەتكە ماسلاشقىنى ياخشى . بۇنىڭدىن كېيىن بۇ كېسەللەر ئېمە سەۋەبتىن ئۆلۈۋاتىدۇ ، دەپ سورىسا ، سىياسەتكە قېيىپ كەتمەي ، ئۆز كەسپىي تىلىمىز بويىچە : «ئوز ۋاقلۇق نورمال ئەمەس ، قۇۋۋەت كەمچىل» دېسىڭىزلا بولدى ، قالغان سۆزنىڭ ھەممىسى ئارتۇقچە . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ھازىر دورىمۇ ، دوختۇرمۇ كەمچىل ، ئاساسىي تەۋەررۇكلىرىمىزنىڭ بىرى سىز بولۇپ قالدىڭىز . ئاغزىڭىزنىڭ بېغى مەھكەمرەك بولمىسا ، ۋاقتى كەلگەندە ، بۇ بىزنىڭ تەۋەررۇكىمىز ئىدى دەپ ، بېشىمىزنى تاشقا ئۇرۇۋالساقمۇ بىكار . ھە راست ، سىزنىڭ كاللىڭىز قالغىنىنى بىلمەيدۇ . چاقىرىشمىدىكى سەۋەب ، سىزنى ئىنتايىن مۇھىم پەۋقۇلئاددە ۋەزىپە بىلەن ، ئۇخلاپ چۈشىڭىزدىمۇ كۆرمىگەن جايغا — تەكلىماكاننىڭ ئەڭ ئېچكىرىسىدىكى تۈمەنتال دېگەن يېزىنىڭ بىر ئېغىز دېگەن كەنتىگە ئەۋەتمەكچى بولۇۋاتىمىز . ئۇ يەردە ئومۇمىيۈزلۈك قارا كېزىك كېسىلى تارقىلىپ ، ئادەملەر ئاساسەن يىقىلىپتۇ . بۇ بىر چوڭ بالا ـ قازانىڭ باشلىنىشى ، خۇدادىن باشقىنىڭ كۈچى يەتمەيدىغان بىر ئاپەت··· ئۇ يەردىكى پۈتۈن تەييارلىق ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى يۇقۇملۇق كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى بىلەن يېزا دوختۇرخانىسى مۇڭاپىق تەدبىرلەرنى قوللىنىپ ئىشلەۋاتىدۇ . ئۇ يەرگە كىرىپ ـ چىقىشلاردىن تارتىپ ، سۇ ـ يېمەكلىكلەرگىچە چەكلەندى . ھەممە ئىشلار ئاساسەن مۇڭاپىق كېتىۋاتىدۇ ، سىزنىڭ ۋەزىپىڭىز پەقەت داۋالاش ھەمدە ئۇ يەردىكى تېببىي خادىملارغا يېتەكچىلىك قىلىش . بۇ ئادەتتىكى ئىش ئەمەس ، سىزلا ھۆددىسىدىن چىقالايسىز . ماۋۇ

يـــگت بىلەن تونۇشۇپ قويۇڭ ! ئىسمى — نۇردۇن ، ھەربىي سەپتىن يېڭى ئالمىشىپ كەلگەن ، ھۆكۈمەت بىزگە دوختۇر بولسۇن دەپ بېرىپتۇ ، لېكىن دوختۇرلۇق ساۋاتى يوق ، ئۆگىتىسىز ، ئاندىن سىزگە يارەملىشىدۇ ، ھېچ بولمىسا ، دورا ساندۇقىنى كۆتۈرۈش ، شىپىرىس قاينىتىش دېگەندەك ئىشلارغا سالسىڭىزمۇ سىزگە ئارامچىلىق بولىدۇ . يەنە ، مەسىلەن ، خەتەرلىك ئۆلۈكلەرنى ھاكلاپ دېزىنفېكسىيە قىلىپ چوڭقۇر كۆمۈش ئىشلىرىدىمۇ بۇ كىشىگە تايانسىڭىز بولىدۇ . كۆردىڭىزمۇ ، تازا تەتۈر ئۇستىخان كۈچتۈڭگۈر ئادەم ، ھەربىي سەپتە چوڭقۇر ئورا كولاشنى ئۆگەنگەن ، ئاشۇ خەتەرلىك ئۆلۈكلەرنى چوڭقۇر كولاپ كۆمۈشتە ، نۇردۇننى گۆركار قىلىۋالىسىز .

باشلىق شۇنداق دەپ خىرىلداپ كۈلدى . «ئۆزى ئاغزىڭىزنىڭ بوغقۇچى چىڭ بولسۇن دەيدۇ ، خەقنىڭ كۆڭلىنى ئاياشنى بىلمەي ، كۆڭلىگە نېمە كەلسە شۇنى دەۋېرىدىغان ئادەم ئىكەن بۇ ! » دەپ ئويلىدى يۈسۈپ ھەم نۇردۇنغا قارىدى ، نۇردۇن ئۆپكىدەك ئېسىلىپ قىزىرىپ كەتكەن بولۇپ ، چىرايىدىن غەزەپ يېغىپ كېتىۋاتاتتى . يۈسۈپ ئوڭايسىزلاندى ، باشلىق يەنە سۆزلىدى :

— ھە ، غەزىپىڭىز كېلىۋاتامدۇ يېگىت ؟ رەنجىمەڭ ! بىز ئەسلىي سىزنى قوبۇل قىلالمايتتۇق ، چۈنكى ، بۇ ھەربىي لاگېر ئەمەس ، ئادەم داۋالايدىغان ئورۇن ئىدى ، سىزنىڭ بۇ ئىشتىن قىلچە خەۋىرىڭىز يوق . سىزنى يۇقىرىدىن بىزگە تاڭدى ، ئامال يوق . دەرۋازا ساقلاشقا قويايلى دېسەك ، دەرىجىڭىز چوڭ ئىكەن . شۇڭا ، سىزنى بىر مەزگىل ئۆگىتىپ ، دوختۇر قىلىۋالايلى ، دېدۇق . شۇكرى قىلسىڭىز بولىدۇ ، بۇ ھۇنەر ئانچە ئاسان ئەمەس . يەنە دەپ قويايلى ، مەن بايا گېپىمنى قىلغان يۈسۈپ مۇشۇ ! بۇنىڭ ھەرقانداق گېپىدىن چىقمايسىز ، نېمىگە بۇيرۇسا ، شۇنى قىلىسىز ، بىلدىڭىزمۇ ؟ بولدى ، سىز چىقىپ ، ئەتە يۈسۈپ بىلەن يولغا چىقىشقا تەييارلىق كۆرۈڭ !

نۇردۇنىڭ چېكىلىرىدىن تەر بۇژۇلداپ چىقىپ كەتكەن

بولۇپ ، پۇشۇلداپ تىنغىنچە باشلىققا تىكىلىپ قالغاندى . باشلىق ھېچ پەرۋاسىز ئۇنى يەنە بىر قېتىم چىقىپ كېتىشكە بۇيرۇغاندىن كېيىن ، ئۇ ئاندىن چىقىپ كەتتى . بۇ ھالدىن يۇسۇپ ئىنتايىن خىجىل بولدى ھەم ئىزا تارتىپ گەدەنلىرىگىچە قىزىرىپ كەتتى . تازىمۇ قوپال ، كوسا بولغان بىلەن يۇزسىز ئادەمكىنە بۇ ؟ قىزىل يۇزلۇك ئادەم يۇزمۇ يۇز قاراپ تۇرۇپ ، قانداقمۇ بۇنداق گەپلەرنى قىلالايدۇ ! تازىمۇ بىر ئادەمكەن ، دەپ ئويلىدى يۇسۇپ . نۇردۇن چىقىپ كېتىشىگىلا ، باشلىقنىڭ چىرايىدىكى سوغۇقلۇق پۈتۈنلەي يوقىلىپ ئۇنىڭ ئورنىنى بىر خىل مۇلايىم تەبەسسۇم ئىگىلىدى . ئۇ قوللىرىدىن قاس چىقىرىپ تۇرۇپ :

— قارىڭ ئۇكام ، بۇ ئەسكەر بولغان سولتەكلەر قانچىلىك بىر نېمىلەر ئىدى ؟ بىرەر يەردە ئادەم كۆرگەزمىسى بولسا ، قويغۇدەك قۇرۇق سۆلىتىلا بار ئىكەن ، خالاس . ئۇنىڭدىكى ھاكاۋۇرلۇقچۇ تېخى ! ئالمايمىز دەپ شۇنچە چىڭ تۇرسام ، ۋاي ، ئۇ بولسام ، بۇ بولسام ، ئارزۇيۇم دوختۇر بولۇش ئىدى ، بەك قىزىقاتتىم ، دېدى . بوپتۇ ، ياش بىر نەرسە ئىكەن ، بىزنىڭمۇ بالا ـ چاقمىز بار ئەمەسمۇ ، دەپ ماقۇل بوپتىمەن . بۇ گۈينىڭ كاززاپ چولە ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلەي ! دوختۇرخانىغا كۆتىنى پاتۇرۇۋېلىپلا ، خوتۇنىنى ئۇرۇپ ، ئىككى بالىسى بىلەن مەجبۇرىي قويۇۋېتىپتۇ . ئايالى بىر يېتىم ، ئاتا ـ ئانىسى يوق چوكان ئىكەن ، ئالدىمغا كېلىپ يىغلاپ ، كۆپ ھال ئېيتتى ، بۇ ئەسكەرگە شۇنچە نەسىھەت قىلدىم ، زادى گەپ يېمىدى ، بىرئاز ئۇچۇقداپ قويدۇم ، ئەمما شەخسىي تۇرمۇشقا بۇنىڭدىن ئارتۇق ئارىلاشقىلى بولامدۇ دەيسىز ؟ ھېلىقى بىچارە ئايالىنى ئىدارىنىڭ چايخانىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ ، بىر ئېغىز ئۆينى ئولتۇرۇشقا بەردىم . ئۇ ئۆز يۇرتىدا ، ماكانسىز سەرگەردان بولۇپ قالسا بولمايدۇ ـ دە ! ھا... ھا... ھا... دېگەن بىلەن ، مېنىڭ ئاغزىمنىڭ بوغقۇچى سېنىڭكىدىن بوش ـ دە ! ياكى قېرىپ قالدىممۇ ، ياكى باشقا سەۋەبتىنمۇ ، سەپرالىشىپ ، ئاغزىم ئېچىلسىلا ، سۆزلەپ قالىدىغان

بولۇپ قالدىم ، بىرئاز چارچاپمۇ قالدىم ، گەپ شۇ ! ئەتە يولغا چىققىن ، نۇردۇننى چاك تۇت ! ئاندىن بۇ يەردە سىياسەت توغرىسىدا ئېغىز ئاچمىغىن ، ھەر راست ، سەنلىسەم خاپا بولامسەن؟ مەن يېقىن ئادىمىمنى ، مەسلەن ، ئاتا ـ ئانام ، بالام ، ئاكا ـ ئىنىم... دوستلىرىمنى سەنلەيمەن ، رەنجىمىگىن . ئۇ تۇتامى يوق ، بىر ئەسكى نەرسە ئىكەن ، سۆزۈڭگە دىققەت قىل ، بۇنىڭ قولىدىن ھەرقانداق ئەسكىلىك كېلىدىغاندەك تۇرىدۇ . كېچىكمىدە ، ئاتام : «پورداق يۇز ئادەمدىن ژاپا كەلمەيدۇ» دەيدىغان . ئۇنىڭ يۇزىنى كۆردۇڭمۇ ؟ ھە ، بايا دېگەنلىرىگگە ئەمدى قوشۇمچە قىلاي ، ئادەملەردىكى بارلىق كېسەل ئاشۇ كومۇنا ئاشخانىسىنىڭ ئۇماچ قازىنىدىن كېلىۋاتىدۇ ، بۇنىسى راست . بۇ سىياسەت... جاھان ھامان ئوڭشىلىدۇ... ماقۇل ، خۇداغا ئامانەت !...

ئىشىك قاتتىق تاراقلاپ ئېچىلىپ ، يۇسۇپنى قاتتىق چۆچۈتۈۋەتتى ، تۆت چاپارمەن بىر ئېغىر يارىدارنى ئەكىرگەنىدى . يۇسۇپ بىر قاراپلا ، ئۇ كىشىنى تونۇدى ، بۇ روزى مەمتىمىنلەرنىڭ ئەتراپىقا داڭقى كەتكەن مەرگىنى — ئاۋۇت پوۋان ئىدى ، ئوق ئۇنىڭ ئوڭچەي ـ باغرىنى تېشىپ چىقىرىۋەتكەنىدى ، چىرايى قاپداپ ، غەزەپتىن كۆزىگە قان تولغان مۇھەممەت ئىمىن ئالدىراپ كىرىپ كەلدى :

— يۇسۇپكا ، ھەممە ھۇنىرىڭنى ئىشقا سېلىپ ، ئاۋۇت پوۋاننى چوقۇم قۇتۇلدۇرۇۋېلىڭ !

4

مانا بۇگۈن ئىككى كېچە ، بىر كۈندۈز بولدى ، سارەم يەنە ھوشىغا كېلىپ ، يەنە ھوشىدىن كېتىپ ، سەكراتتا تۇرۇۋاتىدۇ . سىرتتىكى قالايمىقان ئېتىشۋازلىق بارغانچە ئەۋج ئالغىلى تۇردى . سارەم بۇگۈن تاڭ سەھەرگە يېقىن يەنە ھوشىغا كەلدى . بۇ چاغدا ، نەفىسە شۇ مېھرىبان ئاننىڭ يېنىدا يېنىك پۇشۇلداپ ئۇخلىماقتا

ئىدى . ئۇ بوشقىنا جۆيلۇپ ، چۈشىنىكسىز بىرنەرسىلەرنى دەپ ئۆخلايدۇ ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىدۇ ، بىردە ، كۈلۈمسىرەپ ، چىرايى ئاپرېل تېڭىدا تولۇپ ئېچىلغان بىر تال گۈلگە ئوخشاش ئېچىلىدۇ ، بىردە ، جۇدۇن سوققان يۈمران ياپراقتەك قورۇلۇپ كېتىدۇ . بىراق ئانا ئۇنىڭ ئوماق چىرايىنى كۆرۈشكە شۇ تاپتا ھەرگىزمۇ قادىر ئەمەس . ئۇنىڭدا پەقەت كۆز ئالمىسى ئۈستىدىكى ئېغىرلاشقان قاپاقنى ئاران كۆتۈرەلىگۈدەكلا مادار بار ، ئازراق ئويلىيالايدۇ... خىيالىمۇ قالايمىقان... ھېلى ئۇ رەڭدىكى ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشت ئېسىگە كەلسە ، ھېلى بۇ رەڭدىكى ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشت... ھەممىسى ئوخشاش ئاچچىق سەرگۈزەشتلەر... ئېسىگە كېلىپ تۇرىدۇ . «ئەجەبا ، يۈسۈپ ئۆلۈپ بولۇپ يەنە تىرىلدىمۇ ؟ ئاللا ئۆلگەن ئادەمنى يەنە قايتا تىرىلدۈرەرمۇ... ياكى ئۇ ئۆلمىگەن بولغىيدىمۇ ؟ ئۇنىڭ ئۆلگىنىنى كىم كۆردى ؟ نۇردۇن ، ئاشۇ لەنىتى نۇردۇن ، ۋۇجۇدى پەسلىكتىن... ئىپلاس ھىيلىگەرلىكتىن پۈتكەن نۇردۇن... كۆرگەن ، شۇ دېگەن . يەنە ... يەنە ھېلىقى نۇردۇنىنىڭ دوستى — سىمىز تۇرمە باشلىقىمۇ بار . »

يۈسۈپ قولغا ئېلىنىپ كەتكەندىن كېيىن ، سارەم ئۇچۇن ئادەم چىدىغۇسىز جاپالىق كۈنلەر باشلاندى . ئۇ ئائىلە ئايالى بولغاچقا ، تۇرمۇشتا يار ـ يۆلەكسىز قالدى . ئۇنىڭ يۈسۈپتىن باشقا بىردىنبىر پاناھى بولغان تاغىسى پومېشچىك بولغاچقا ، تاغىسىنىڭ تارتىۋاتقان كۈنلىرى ئەسىرلەرنىڭ كۈنىدىنمۇ بەتتەر ئىدى . ئۇنىڭ سارەمگە پاناھ بولغۇچىلىكى يوق ، ئىككى چۆمۈچتىن بېرىلمىدىغان قوناق كېپىكى ئۈمچىنى ئېچىپ ، تەكلىماكان چۆللۈكى ئىچىدە ، كېچە ـ كۈندۈزلەپ يېرىم چارەك ئېغىرلىقتىكى كەتمەننى چېپىپ ، بوز يەر ئاچىدۇ . تاغىسىنىڭ چۆچۈرىدەك ئۈچ بالىسى بىلەن تولا يىغلاپ كۆزى تۇتۇلۇپ قالغان ئايالى ئاساسەن تىلەمچىلىك بىلەن كۈن كەچۈرۈۋاتقىلى خېلى كۈنلەر بولۇپ قالغان . ئەينى چاغدا ، پومېشچىك بولغىنى ئۈچۈن ، يۈسۈپلەر ئۇلارغا ئانچە ـ مۇنچە پاناھ

بولماقچىمۇ بولغان ، ئەمما چەكلىمىگە ئۇچرىغانىدى . ئەگەر يۇسۇپ سەل كۆچسە ، ئۆزىگىمۇ ۋەتەن خائىنىنىڭ ئوغلى بولغانلىقى ئۈچۈن ، يېتىپ ئاشقۇدەك دەرد تېپىۋالغان بولاتتى . شۇ سەۋەبتىن ، سارەم دائىم ھەسرەت بىلەن ، ئەينى چاغدا دەرۋازىسى ئالدىدىن جەرەن مۆڭگۈزىدە ياسالغان ساپايىسىنى سوقۇپ ئۆتىدىغان دەرۋىشنىڭ مۇنۇ سۆزلىرىنى ئەسلەيدۇ : «زامان ئاخىر بولغاندا ، ئات تۇيىقىچىلىك يەر بىكار قالمىغاي ، تورغاي قوي ئۈستىدە ئۇۋا سالمىغاي ، ئىنساپ ـ دىيانەت قالمىغاي ، ئەركەك زاتى تېرەككە چىقىۋالسا ، قىرىق خوتۇن بىر ئەرگە تەلمۈرۈپ ، تېرەك يىلتىزىنى يېگىنە بىلەن كۆلمىغاي ، قىرىق ئادەم بىر تۇپ بۇيا ئاستىدا سايىدىغاي ، ھېچكىم ـ ھېچكىمنىڭ ھالىغا يېتەلمىگەي ، زېمىننى پىتنە ـ پاسات ، ھىيلىگەرلىك ، ئالدامچىلىق ، پەسكەشلىك ، ۋەھشىيلىك بېسىپ ، ئادەملەر بىر ـ بىرىنى يېيىشىپ كەتكەي··· ئەنە شۇ چاغدا ، قىيامەت قايىم بولغاي··· » مانا ھازىرقى ئىشلار شۇ زامانى ئاخىرىنىڭ — قىيامەت قايىمنىڭ ئالامەتلىرىمىدۇ ؟ سارەمگە ھازىر ھېچقانداق ھايات يولى قالمىغاندى ، ئۇ تۇغۇلغاندىمۇ ، مىڭ پاتمانلاپ پاجىئە ئۈستىگە تۇغۇلغان ، پاجىئە ئىچىدە چوڭ بولغان ، پاجىئە ئىچىدە بىر بالىلىق بولغانىدى ، يەنە پاجىئە ئىچىدە ھاياتى ئاخىرلىشىش گىردابىغا كېلىپ قالدى .

تۇمەنتال يېزىسىنىڭ بىر ئېغىز دېگەن جايىدا ، توختاش باي دەيدىغان ناھايىتى چوڭ بىر باي بولۇپ ، ئۇ ئاتمىش ياشقا كىرگەندە ، ئاقدۆڭلۈك بىر بەگنىڭ قىزىغا مەشرەپتە كۆزى چۈشۈپ قېلىپ ، ئۇنى ناھايىتى نۇرغۇن مال ـ دۇنيا بىلەن ، ھەشەمەتلىك توي قىلىپ ، ئون بەش كېچە دولان مەشرىپى قىلىپ بېرىپ ، ئەمرىگە ئالغانىدى . بىر يىلدىن كېيىن ، بۇ قېرى ئەر بىلەن ياش ئايالىدىن ئايدەك بىر قىز تۇغۇلغان ، مانا بۇ سارەم ئىدى . بىراق سارەم تۇغۇلۇپ ، بىر قاپاق پىششىقى ئۆتمەي ، يېڭى ھۆكۈمەت كېلىۋېتىپتۇ ، زامان ئالمىشىدىكەن ، دېگەن گەپنى ئاڭلاپلا ، ئۇنىڭ ئاتىسى ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان . شۇنىڭ بىلەن ، ئۇنىڭ ئانىسى

باشپاناهسىز ، خارلىق ئىچىدە قالغانىدى . ئۇ پىپەن - كۆرەش سەھنىسىدىن چۈشەلمىدى . سارەم بىر يېرىم ياشقا كىرگەن يىلى ، ئانىسى بىر شوپۇر بىلەن قېچىپ كەتتى . سارەم ئەنە شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ، پومپىشچىك تاغىسىنىڭ پاناھىدا قالدى . مانا ئەمدىچۇ ؟ تۇرمۇشى غورىگۇل بولسىمۇ ، ئاچ ئەمەس ، كىيىمى كونا بولسىمۇ ، يالىڭاچ ئەمەس بولۇپ قالغانىدى ، ئىناق ئەر - خوتۇنلارنىڭ بەختلىك ئائىلىسى بۇ ئائىلىنىڭ تۈۋرۈكى بولغان يۈسۈپتىن ئايرىلىپ ، پۈتۈنلەي ۋەيران بولدى ، سارەم ئۆلسۇنمۇ ؟ سارەم ئۆلۈش بىلەن ، مانا بۇ بەختلىك ئائىلىنىڭ بىر جۈپ ئاشىق - مەشۇقلىرىنىڭ غۇنچىسى بولغان نەفىسە كىمگە قالىدۇ ؟ ئۇ كىمنىڭ پاناھىدا ئۆسىدۇ ؟ يۈسۈپنى ساقچىلار باغلاپ ئېلىپ ماڭغاندا ، ئۇ ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ : «سارەم ، نەفىسە سىزگە قالدى ، ئۇنى ئوبدان تەربىيىلەپ قاتارغا قوشۇڭ ، بۇ زېمىندىن ئىزىمىز ئۆچۈپ كەتمىسۇن» دېگەنىدى . ياشاش كېرەك ، ھايات قانچە جاپالىق بولسىمۇ ، ئۆلمىسىلا ، ئىشلار يەنە ئۆز يولىنى تاپار... ھاياتتا ياخشى ئادەملەر گويا ئاسماندىكى يۇلتۇزدەك ھەم ساناقسىز ، ھەم ئاز تېپىلىدۇ . بىراق ئۇلارنىڭ تولىسى ئاقار يۇلتۇزلارغا ئوخشاش ھاياتىنىڭ مەلۇم باسقۇچلىرىدا ئېقىپ چۈشۈپ كېتىدۇ . دوختۇرخانىدا سارەمگە ھېسداشلىق قىلىدىغان ياخشى دوختۇرلار ، دوختۇرخانا باشلىقى ، ئاندىن سېلىمىخان ئەر - خوتۇنلار بار ئىدى . ئۇلار سارەمگە قولىدىن كېلىشىچە ياردەم بەردى ، تەسەللى بەردى ، دوختۇرخانا باشلىقى ئۇنى ئىدارە ئىشخانىسىغا ئورۇنلاشتۇردى ، ھايات تۇڭىمەس دەرد - ئەلەملەر ئىچىدە ئۆتسىمۇ ، يەنە بىر ئاز ياشاشنىڭ يولى ئېچىلدى . بۇ مەزگىلدىكى سارەمنىڭ مۇڭدىشى ، دىلكىشى سېلىمىخان بولدى . ئەتىگەن - كەچنىڭ ھەممىسىدە ، سارەم ئۇنىڭ ئۆيىدە ، قاچانلا بولمىسۇن ، نەفىسە سېلىمىخاننىڭ قولىدا ئەركىلىتىلەتتى ، دوختۇرخانىدىكى ياش سېستىرا قىزلارمۇ نەفىسەنى ئېيقېچىپ كۆتۈرۈۋېلىپ بېقىشىدۇ . كۆرگەنلا كىشىنىڭ بۇ ئوماق قىزغا زوقى كېلىدۇ ، ئۇنى بىردەم قۇچىقىغا ئېلىپ

ئەركىلەتكۈسى كېلىدۇ . چىرايلىق بالىنى كۆرگەن يېتىلگەن قىزلار يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىكى نازۇك ھېسلىرى ئارقىلىق ، ئۆزلىرىنىڭ كەلگۈسىدە نامەلۇم ياخشى يېگىت بىلەن بەختلىك ئائىلە قۇرۇپ ، مانا شۇنداق ئوماق بالىغا ئانا بولۇشنى ، بالىغا ئۆزىنىڭ ، دادىسىنىڭ قانچىلىك ئامراق بولىدىغانلىقىنى ، ئىسمى ، كۆيدۈرىدىغان قىلىقلىرى ، كىيىم - كېچەكلىرى ، ئويۇنچۇقىنى ، يانقۇزىدىغان بۆشۈكى... ھەممىسىنى شېرىن ئارزۇ قىلىدۇ . مانا بۇنداق رومانتىك ، مۇقەددەس خىيال ئادەمنىڭ ئىچىنى كۆيدۈرگۈدەك چىرايلىق ، ئوماق بالىلارنى كۆرگەندىلا قوزغىلىدۇ . نەفسە مانا شۇنداق قىز . شۇڭا ھەممە ئۇنى ياخشى كۆرىدۇ ، كۆتۈرىدۇ . سارەمنىڭ ئېچىنىشلىق ، ھەسرەتلىك خىيالىلىرىنى مانا شۇ نەفسەنىڭ تاتلىق كۈلكىسى ، چۈچۈك سۆزلىرى قوغلايدۇ ، دەسلەپ ئۇنى غەمكىن تەبەسسۇم قىلدۇرىدۇ ، كېيىن رەسمىي كۈلدۈرىدۇ ، ئاندىن يەنە بۇقۇلدىتىپ يىغلىتىدۇ . كېيىن ، مانا بۇنداق كۈنلەر... شىددەتلىك شۇبرغاندىن كېيىن كۆتۈرۈلگەن قارا بوراننىڭ ئىلكىدە قالغان كۈنلەر باشلاندى . ئۇلۇغ ئىنقىلاب پارتلاپ ، ئىسيانچىلار ھەممىنى ۋەيران قىلدى . سېلىمخانمۇ ، دوختۇرخانا باشلىقى ئەر - خوتۇن قاتارلىق ھەممە پېشقەدەم دوختۇرلارمۇ سۇر - توقاي قىلىندى ، تەلەيلىكلىرى تۈرمىگە ، قالغانلىرى تەكلىماكان چۆللۈكىگە يول ياساش ، ياغاچ كېسىشكە ئەۋەتىلدى ، ئەۋەتىلگەندىمۇ تازا پىپەن - كۈرەش قىلىنىپ ئەبجىقى چىقىرىلغاندىن كېيىن ئەۋەتىلدى . بۇ بوراننىڭ بۇ يەردىكى چاقپېلىكى نۇردۇن بولدى ، ئۇ بىرلا دومىلاپ ، دوختۇرخانا باشلىقى ، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ ئەزاسى ، ئىسيانچىلارنىڭ ئاساسلىق پېتەكچىسى بولدى . ئۇ ئەڭ ئاكتىپ پىپەن قىلدى ، ئەڭ ئاكتىپ ھالدا چاقتى ، ئۇردى ، ئۇ ئەڭ باتۇرانلىك بىلەن ، كونا گېزەندىلەرنىڭ ئاغزى - بۇرنىدىن قان چىقاردى ، سارەمنۇ قايتىدىن ۋەتەن خائىنى ، يەرلىك مىللەتچى ، پومېشچىكنىڭ پۇشتى دېگەن بەتنامىلار بىلەن جاۋابكارلىققا

تارتىلىپ ، ئاشخانىنىڭ يوندىپورۇشلۇقىدىن بىكارلاندى ، غورىبەتچىلىك ئىچىدىكى پاجىئە يەنە باشلاندى . بىراق ، بىردىنلا پاجىئە ئوستىدىن ، شىددەتلىك چاقماق بىلەن قوشۇلوپ ، باشنى ئايلاندۇرۇۋەتكوچى مۆلدۇر ياغدى . ھېچقاچان كۆز - قىرىنى سالمايدىغان نۇردۇن سارەمنىڭ غېرىبلىق باسقان ، شامال ئوچوپ تۇرغان بىر ئېغىزلىق ئەسكى ئۆيىگە ھەجىيىپ دېگۈدەك كىرىپ كەلدى . سارەمنىڭ تەنلىرى زەھەرلىك چۈمۈلە كۆكسىگە چاپلىشۋالغاندەك ، تارتىشىپ چىممىدە قىلىپ كەتتى . ئۇ ئەينى چاغلاردىمۇ ، ئۇنىڭ يالغۇز ئۆيىگە ھەجىيىپ كىرىپ ، شېرىن - شەربەت گەپلەرنى قىلىپ ، مەقسىتىنى ئاقتۇرالماي بۇرنىغا يېگەنىدى . بۇ توغرۇلۇق سارەمگە ئويلاشقا ھازىر ۋاقىت يوق ئىدى . چۈنكى ، ئالدىدا مەغرۇر ھەجىيىپ تۇرغان بۇ مەخلۇقنىڭ ئاشۇ پىت كۆزىدىن سارەمگە بىر شۇملۇق بارلىقى ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئايان بولدى . سارەم ئۇنىڭغا سالامۇ قىلمىدى ، ئورنىدىنمۇ تۇرمىدى ، ئورۇنمۇ كۆرسەتمىدى . نۇردۇن قوللىرىنى كەينىگە تۆتۈپ ، ئۆينىڭ تام - تورۇسلىرىغچە ئېچىنغان ھالدا قاراپ چىقتى . ئۇنىڭ چىرايىدىن چەكسىز مېھرىبانلىق يېغىپ تۇراتتى . ئۇ بىردەم سارەمنىڭ تەكلىپىنى كۈتۈپ ، ئۇنىڭدىن سادا چىقمىغاندىن كېيىن ، چىرايى ئۆڭۈپ ، يانچۇقىدىن كۆك تاماكا بىلەن گېزىت چىقىرىپ تاماكا ئورىدى . ئاستا بېرىپ ، ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىدا توپا بېسىپ تۇرغان كىچىك يىغما ئورۇندۇقنى ئەكېلىپ ، ئوستىدىكى قېلىن بىر قەۋەت چاڭ - توزاننى سۈرتۈۋېتىپ ، سارەمنىڭ ئۇدۇلىغا يېقىن قويۇپ ئولتۇردى . سارەم يالت قىلىپ ، ئۇنىڭغا ئىچىدە تولۇپ كەتكەن نەپرەت نەشتىرىنى... سانجىدى . ئۇنىڭ سايە تاشلاپ تۇرغان قايرىما كىرپىكلىرى ئاستىدىكى قاپقارا چوڭ كۆزلىرىدىن قۇياش نۇرىدا يالت قىلىپ چاقنىغان قىلىچ ئوچىدىكى ئەكس نۇردەك نۇر چاقناپ كەتتى . نۇردۇن تاماكىنى قاتتىق - قاتتىق شوراپ ، ئىنتايىن قايغۇلۇق ھالدا ، چۆكۈپ ئولتۇرۇپ كەتتى ، ئانىسىنىڭ پوكىنىغا بېشىنى قويۇۋالغان نەفسە ھەيرانلىق ، قورقۇنچ ئىچىدە

پات - پات قاپقارا كۆزلىرىنى توسۇۋالغان چاچلىرى ئارىسىدىن نۇردۇنغا يېتىرقاپ قارايتتى ، نۇردۇن گەپ قىلىش ئۈچۈن بىرنەچچە قېتىم ئاغزىنى ئۆمەللەتتىيۇ ، يەنە ئاغزىدىن گەپ چىقىرالماي ئۇلۇغ - كىچىك تىندى . بىرىنچى تاماكىنى چېكىپ بولۇپ ، يەنە ئىككىنچىسىنى ئوردى - دە ، يەنە چەكتى ، يەنە تۈگىدى ، يەنە چەكتى . ئۇينىڭ ئىچىنى ئاچچىق بىر قەۋەت كۆكۈچ ئىس قاپلىدى . نەفەسە بىرقانچە قېتىم قاتتىق يۆتىلىپ ، كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى ، ئەمما يىغلىمىدى . گويا ئانىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلگەندەك ، ئانىسىنىڭ بارغانچە ھەم تېز ، ھەم قاتتىق سوقۇۋاتقان يۈرىكىگە مەڭزىنى چىڭ چاپلاپ ، ئىسسىق تىنىقلىرى بىلەن ئانىسىنىڭ كۆكسىنى پۈراپ تۇردى . نۇردۇن بولسا ، بېشىنى چاتىرقىغچە ساڭگىلىتىپ ئۇندىمەي ئولتۇردى . سارەمنىڭ ئۈگىلىرى قېتىپ ، بىر ياققا قاراپ ئولتۇرغاچقا ، بويىنى قاتتىق تالدى ، ئىچى سىقىلىپ ھېچ بولالمىدى ، ئاخىر :

— نېمە ئىش بىلەن كىردىڭ ؟ نېمانداق ئولتۇرۇپسەن ؟ — دېدى . نۇردۇن بېشىنى كۆتۈردى . ئىككىسىنىڭ كۆزلىرى ئۇچراشتى . سارەمنىڭ كۆزىدىن چەكسىز نەپرەت يېغىپ تۇراتتى ، چىرايى بولسا خوراز تاجىسىدەك قىزىرىپ كەتكەنىدى . نۇردۇننىڭ كۆزىدە دەسلەپتە غەلىتە بىر نۇر چاقناپ ، بىردىنلا قايغۇلۇق تۇسكە كىردى ، ئۇنىڭ چىرايى تامدەك تاتىرىپ كەتكەنىدى . سارەم يۇزىنى دەرھال يەنە باشقا ياققا بۇرۇۋالدى ، نۇردۇن يەنە بوغاز ئىنەكتەك بىر پۇشۇلداپ ، چوڭقۇر تىنىۋەتكەندىن كېيىن :

— مېنىڭ سىزگە قاتتىق ئىچىم ئاغرىيدۇ ، نېمىلا بولمىسۇن ، يۈسۈپ مېنىڭ دوختۇرلۇقتىكى ئۇستازىم ، شۇنداقلا ھاياتىمدىكى ئەڭ يېقىن ئاغىنەم ئىدى ، ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەن بەختسىزلىككە مېنىڭ قاتتىق ئىچىم پۇشتى ، ئەسلىي بۇرۇنلا ، مېنىڭ سىزگە ھالىڭىز نېمە بولۇۋاتىدۇ ، دېيىشىم كېرەك ئىدى ، بىراق ، يۈسۈپمۇ ، سىزمۇ چۈشەنمىدىڭىز . شۇڭا...

— ئەجەب چىغ تۇڭىدىن ھوشۇر تاز قويۇپ دېگەندەك ، بۇگۈن

ئىچ.ئاغرىتىپ قاپسەنغۇ ؟ بىزگە ئىچ ئاغرىتقۇچى بولما ! ئۆمۈر بويى مۇھتاجلىقتا ئۆتسەممۇ ، ساڭا ھەرگىز ھال ئېيتمايمەن ! — دېدى سارەم كۈچىنىپ تۇرۇپ بوغۇق ئاۋاز بىلەن .

ئۇ بولسا ، ئۇندىمەي ، تەلەتىنى ئۆزگەرتمەستىن ، ئېغىر - بېسىق ھالەتتە يەنە سۆزلىدى :

— ياشلىقتا پايلىماي قىلىپ سالغان كىچىككىنە خاتالىقىم يۈرىكىڭلاردىن مەڭگۈ چىقمايدىغان ئوخشايدۇ . مەن ئۇ ئىشلارنى ئاشۇ يەتتە يىل ئىلگىرىلا كۆڭلۈمدىن چىقىرىۋەتكەن ، يەتتە يىل ئىلگىرىلا...

سارەمنىڭ كۆز ئالدى شەرمەندە كۆرۈنۈشلەر بىلەن توسۇلدى .

يۈسۈپ بىلەن نۇردۇننىڭ بىر ئېغىز كەنتىگە كەلگىنىگە بىر ئايدىن ئاشتى . سارەم ھەر دائىم كەچ ئەل ئايىغى بېسىققاندا ، يۈرىكىدە يالقۇنجاۋاتقان قۇدرەتلىك بىر ئوتلۇق سېزىمنىڭ تەپتىدە ، ئىختىيارسىز يۈسۈپ بىلەن نۇردۇننىڭ ياتاق ئۆيىگە — ئەترەت ئىشخانىسىغا كىرەتتى ، يۈسۈپنىڭ ئوكۇل يېڭىلىرىنى قايىنىتىپ ، دورىلارنى قەغەزگە ئورىشىغا ، كىيىملىرىنى يۇيۇش ئىشلىرىغا قارىشاتتى . يۈسۈپ سەھەردە ، توخۇ چىللاش بىلەن تەڭ ، تەكلىماكاننىڭ قويۇق توغراق ، يۇلغۇن ، كۆك يانتاق ، سۆكسۆك ، قومۇش باسقان ئېگىز - پەس دۆڭلىرىگە ، چېتى كۆرۈنمەس قۇملۇق ، چاتقاللار ، سېپىق سۇنىڭ قاڭسىق پۇرىقى كىلىدىغان يىكەنلىك كۆللەرگە تارقاق جايلاشقان دېھقانلار ، چارۋىچىلارنىڭ ئۆيلىرىگە دورا سومكىسىنى بىر مۇرىسىگە ، ئوڭ مىلتىقىنى بىر مۇرىسىگە ئارتىپ چىقىپ كېتەتتى . بىر ئۆيدىن يەنە بىر ئۆيگە بېرىش ئۈچۈن ، ئاز دېگەندە ، ئېككى سائەت ئات بىلەن نۇرغۇن ئېگىز - پەس دۆڭلەردىن ، قۇملاردىن ، چاتقاللاردىن ، سۇلاردىن ئۆتۈشكە توغرا كېلەتتى ، يولدا دائىم قاۋان ، بۆرە ، ئىتلارنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ ، بىرمۇنچە ئاۋارىچىلىقلار ، خېپىمخەتەرگە ئۇچراشتىن خالىي بولالمايتتى . شۇڭا ، بەزىدە ھەتتا يېرىم كېچىدە ، ھېرىپ ھېچ ھالى قالمىغان ھالەتتە كېلەتتى - دە ،

كىيىملىرى بىلەنلا خام خىشتا ياسىلىپ ، پاخال سېلىپ ، ئۈستىگە كىگىز تاشلانغان سۇپىغا ئۆزىنى تاشلاپ ، ئىنتايىن ھارغىن ھالدا ئۇيقۇغا كېتەتتى . بىرەمدىن كېيىنلا يەنە ئويغىنىپ ، ئەتە بارىدىغان يەرنىڭ پىلانى ، دورا تەييارلاش ، ئوكۇل يېڭىسىنى قاينىتىشلار دېگەندەك ئىشلارغا تۇتۇناتتى . نۇردۇن بۇ يەرگە كېلىپ ھېچ كارغا كەلمىدى ، ئۆزى قىتمال ، غىلتاڭ بىر نەرسە بولغاچقا ، نۇردۇن ئاپارغانلا يەردە ، ئاچلىق ، نامراتلىق ، قارا كېزىكتىن بىر تېرە ، بىر ئۈستىخان بولۇپ قالغان بىچارە دېھقانلارغا بىرمۇنچە لاپ ئېيتىپ ، ئۆزىنى كۆرسىتىپ سۆزلەپ ، تۇخۇمىنى ، توخۇسىنى پىشۇرغۇزۇپ يەۋالاتتى ، قېتىقىنى ئىچىۋالاتتى ، بەزىدە تېخى كۆزىنى غەلىتە قىلىپ ، ساددا خوتۇن ـ قىزلارغا چېقىلىپمۇ قويياتتى ، ئىشنى قىلىپ بولۇپلا ، كۆزىنى قىزارتىپ : «مەن بولسام گاڭ قىزىل پرولېتارىيات ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان ، تەركىب ئايرىشتا ، بىزنىڭ ئۆيدىن زادى ئىككى پارچە كونا كىگىز ، بىر جوغىسى ئۈچۈپ كەتكەن چۆگۈن ، ئۈچ يوتقان ـ كۆرپە چىققان . مېنى باشلىققا چېقىشتۇرساڭ ، نېمە قىلالايتىسڭ؟ يەنىلا ساڭا پايدىسى يوق» دەپ ، يۈسۈپكە ھۇرپىيەتتى ، يۈسۈپ بۇلارنى جىممىدە تۇرۇپ ئاڭلىدى ، نۇردۇنغا تىكىلىپ قاراپ قويدى ـ دە ، ئۇنسىز ھالدا ، ئەتىگىنى ئۇنى ئويغاتماستىن كېتىپ قالىدىغان بولدى . نۇردۇن بارمەن دېسىمۇ ئاپارمىدى ، نۇردۇن بىرنەچچە كۈن لاغايلاپ ، قىلغىلى ئىش تاپالماي يۈردى ، بىر كۈنى يۈسۈپكە : «مەن نېمە ئىش قىلىمەن ، مېنىڭ غوجام؟» دېۋىدى ، يۈسۈپ : «مۇشۇ ياتاقنى باق!» دېدى . ئىش تۈگىدى . نۇردۇن لاغايلاپ ، ئەزالار قارا تەرگە چۆمۈپ بوز يەر ئاچقان يەرلەرگە باردى ، مەھەللە ئايلاندى ، لېكىن ئۆزىگە ھەمراھ بولغۇدەك بىكار ئادەم تاپالمىدى . ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ كۆڭۈللۈك تاماشا مەيدانى — ئەترەت ماخوسى ئىچىدىكى كومۇنا ئاشخانىسى بولدى .

ھېرىپ ـ ئاچقىنىغا قارىماي ، ياغاچ ئاياغلىرىنى كۆتۈرۈپ دۈرۈلدەپ يۈگۈرۈشۈپ ، توپىلىق يولدا يىقىلىپ ـ قوپۇپ كەلگەن ،

قارا تەرگە چۆمگەن دېھقانلارنىڭ ئۇماچ قازىنىغا ئۇزۇم ساپىقىغا ئولاشقان چۈشەندەك ئولىشىپ ، بىر - بىرىنى تىللاشلىرى ، مۇشتلاشلىرى... ئۇماچ تالىشىپ ، باش - كۆزىنى قان قىلىشلار... بىراۋ يېرىم تاۋاق ئۇماچنى تاۋاق بىلەن بىراۋنىڭ بېشىغا ئۇرۇۋاتقان ، ئۇماچ ئۇنىڭ باش - كۆزىنى زەھەردەك كۆيدۈرۈپ ساقىپ ، ئۇنى ئوق يېگەن توڭگۈزدەك چىرقىرىتىپ ، يەرگە يۇمىلاتقان ، سۇغا سەكرەتكەن... «ئەي ، سەن پومېشچىك ، بىز كەمبەغەلدىن ئاشقاندا ئىچ . ئۆت بۇياقتا ! ھەي ، باي دېھقان ، سېنىڭ ئاش ئىچىدىغان تاۋىقىڭ ئەجەب يوغانكەنا ؟ سېنىڭ يەيدىغان ۋاقتىڭ ئۆتۈپ كەتتى ، چىق ، سورۇننى پاخال قىلماي ! » دېگەندەك سۆزلەر ئۇماچ قازىنىدىكى قاينىۋاتقان تۇزسىز ئۇماچتىنمۇ بەكرەك قاينايتتى . مانا بۇلار نۇردۇن ئۇچۇن ئەڭ كۆڭۈللۈك تاماشا ئىدى... كېيىن ، ئۇ يېزىنىڭ گالغا ئامراق ، ئويۇنقېپى ، يوغان قورساق ، ئۆزىگە ئوخشاش ئالىجوقا بىر مۇئاۋىن يېزا باشلىقى بىلەن چىقىشىپ قالدى . مۇئاۋىن يېزا باشلىقى كېيىك گۆشىگە بەك ئامراق ، نۇردۇن بولسا ئۇستا مەرگەن... ئىككىسى ئىككى ئاتقا مىنىۋېلىپ ، كەڭرى چاتقاللارغا بىر كىرىپ كەتسە ، ئوۋ ئوۋلاپ ، ئۇچىرىغان ئۆيلەرگە كىرىپ ، ئوۋ گۆشلىرىنى يەپ تويۇپ كېكىرىپ ، خۇشى تۇتسا ، كېچىچە بەزمە - باراۋەت قىلىپ ، مەشرەپ ئويناپتتى ، خۇشى تۇتسا ، خوتۇن - قىزلارغا چاقچاق قىلاتتى . يېزىنى قارا كېزىك بېسىپ ، كىشىلەر ئۆلىمەن دەۋاتسا ، مانا بۇلار ئويناشتى ، بەزىدە بارغان يەرلىردە قونۇپ قېلىشتى ، بەزىدە كېلىشتى . نۇردۇن بۇنداق ئەپلىك ئىشقا بۇرۇنراق تۇتۇشمىغىنىغا پۇشايمان قىلدى .

5

بىر كۈنى ئۇ تويۇپ كېكىرىپ ، يانتېقىغا كەچ قايتىپ كېلىپ ، كۆزلىرىنى بىرقانچە قېتىم ئېچىپ - يۇمۇپ ، ئۆي ئوتتۇرىسىدا ،

تاقىچىنىڭ قوزۇقىدەك تۇرۇپ قالدى . ئۆيدە ، ئۇچىسىغا يەرلىك كۆك سەگەزدىن كۆڭلەك كىيگەن ، پەرىزاتقا ئوخشىشىدىغان زىلۋا بىر قىز ئۇنىڭ كۆزىدىن ئوت چاقنىتىۋەتتى . ئۇنىڭ چېچەن ، ئۇيناق قارا كۆزى ، تال ـ تال تۆكۈلۈپ تۇرغان قارا كىرپىكى ، قىيما قېشى ، سەل قورۇلغان ، ئەما لالىدەك قىزىرىپ تۇرغان نېپىز لېۋى... تارتىنچاق يېزا قىزى... سەھرادە قومۇشلۇق مەھەللىدە تۇغۇلغان ، سالمىلىق قۇمدا چوڭ بولغان ، كۆك قومۇشلار ئارىسىدا تولۇپ ئېچىلغان بىر تال قىزىلگۈل... بۇ چۆللىنىڭ نەرىدە ئېچىلغاندۇ ياكى مۇشۇ يېزىنىڭ ئاستىدا قۇمغا كۆمۈلۈپ كەتكەن تىلسىم شەھەر — قۇياش شەھىرىدىن چىققان پەرىزاتمىدۇ ؟ ماۋۇ يەتمىش يېرىگە ياماق چۈشكەن سەگەز كۆڭلەك ئەجەب يارىشىپتىغۇ بۇ بايقۇشقا ! نۇردۇن شۇنچە ئالا قويماي كەزگەن بۇ سەھرادا بۇ قىز قايسى بۇلۇڭدا قېلىپ ، ماۋۇ يۇسۇپ دېگەن بوقتۇرمىغا قەيەردە ئېزىپ يولۇققاندۇ ؟ نۇردۇن كىرگەندە ، قىز يۇسۇپنىڭ چاتقال ئىلىۋالغان چاپىنىنى ياماپ ئولتۇراتتى . يۇسۇپ بولسا ، سۇپىدا پۇتىنى ئۇزۇن سوزۇپ ، بېشىنى ئالمىنى ئارىسىغا ئېلىپ ، ئوڭدا يېتىپ ، تۇرۇسقا قارىغانچە خىيال سۈرۈپ ياتاتتى . ئۇلارنىڭ ئۆيدە بۇ ھالدا ئولتۇرۇشى كونا ئەر ـ خوتۇنلانىڭ قىيىاپىتىگە نېمىدېگەن ئوخشىغان ـ ھە ! يۇسۇپ بىر قاراپلا ، ھەممىنى چۈشەندى . يۇسۇپ بۇ چىرايلىق پوستلاقنى ئۆزىگە بۇ دەرىجىدە ئۆگىتىۋاپتۇ ـ دە ! نۇردۇننىڭ ئىچىنىڭ بىر يەرلىرى پىژغىدە قىلىپ قالدى...

قىز نۇردۇننى كۆرۈش بىلەن ، ئورنىدىن دىككىدە تۇرۇپ كەتتى . ئۇنىڭ يۈزى خۇددى تىرىنقىدىكى خېنىمدەك قىزىرىپ كەتتى . ھودۇقىنىدىن قولىدىكى چاپان يەرگە چۈشۈپ كەتتى . ئۇنىڭ تېقىمىغا چۈشۈپ تۇرىدىغان تۇم قارا ئىككى ئۆرۈمە چېچى ، زىلۋا بېلى ، تومىلاققىنا ساغرىسى ئۇستىدە ، ماڭسا ئۇسسۇل ئويناۋاتقاندەك ئەۋرىشىم بولۇپ كۆرۈنەتتى ، نۇردۇننىڭ ئېچىرقىغان ھىجايغان كۆلكىسىنىڭ يېرىمى تۇگەپ بولغۇچە ، قىز

ئۆيدىن چىقىپ بولغاندى . يۈسۈپ ئورنىدىن ئىتتىك تۇرۇپ ، نۇردۇننى كۆردى ، ئۇنىڭ يۈزىگىمۇ سەللا قىزىللىق ئولاشتى . ئۇ كالىچىيىپ تۇرغان نۇردۇنغا كەلدىگىمۇ ، دېگەندەك بىلىنەر - بىلىنمەس باش لىڭشىتىپ قويۇپ ، سىرتقا چىقىپ كەتتى . سىرتتىن يۈسۈپنىڭ : «سارەم... سارەم !... » دەپ توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى ، ئەمما قىزدىن ھېچقانداق سادا چىقمىدى . نۇردۇن ئېڭىكىنى سىقىمدىغان ھالدا ، ئاچچىق بىر نەرسە چاينىۋالغاندەك : «مەن ئوۋ ئوۋلىدىم ، كېيىك ئوۋلىدىم دەپ يۈرۈپتىكەنمەن ، ئەسلىي ئوۋچى — كېيىك ئوۋلىغۇچى يۈسۈپ ئىكەن ئەمەسمۇ ؟ ئەجەب يامان ، پۇختا بىر بوقتۇرمىكىنا بۇ ؟ قىزلار دېگەن مەندەك شوخ يىگىتكە ئامراق بولىدىغان ، ماۋۇ لامزەللە بۇ تۇمۇچۇقنى قانداق ئىندەككە كەلتۈرۈۋالغاندۇر » دەپ ئويلاپ قالدى . يۈسۈپ ئۆيگە كىرىپ كەلدى :

— نېمانداق بۇتتەك تۇرۇپ كەتتىڭ ؟ چىراغنى يېقىۋەتسەڭ بولمامدۇ ؟ — دېدى يۈسۈپ ھەم ساپال چىراغنى يانداۋردى . نۇردۇن ئورنىغا كېلىپ ، سۆزىدىن بۇرۇن ھجىيىپ ، گەپ باشلىدى . ئۇنىڭ كۆلكىسى يۈسۈپكە تولىمۇ ياسالما تۇيۇلدى . ئۇ كۆلۈپ تۇرسىمۇ ، چىرايىنىڭ بوزىرىپ كەتكىنىنى كۆرۈپ ، «ياۋاللا ، ئىچىڭ زەھەر خالتىسى - دە ، سېنىڭ ! خۇدا سېنىڭدەك ئادەملەرنى ئازراق يارانقان بولسىمۇ ، جاھان مۇشۇنداق بولۇپ كەتمەس ئىدى » دەپ ئويلىدى .

— ھە ئاغىنە ، بۇ سەھرايى قىيامەتنىڭ قايسى بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىدىن تېپىپ ئۆگىتىۋالدىڭ بۇ گۇزەلنى ؟ بوش ئەمەس جۇمۇ سەن !

— مېنى بوش دەپ كىمدىن ئاڭلىغانىدىڭ ؟ ياكى بىرەر ئىشتا بوشلۇق قىلغىنىمنى كۆرگەنمىدىڭ ؟ جاھاندا ئىككى خىل ئادەم بىلەن خۇشۇم يوق : بىرى ، تولا ھجىيىدىغان ئەر كىشى بىلەن ؛ يەنە بىرى ، بوش ئادەملەر بىلەن ! ئەپسۇس ، ئاللا جاھاندىكى ئادەمنىڭ مۇتلەق كۆپلىرىنى ھجايغاق ، بوش يارانقانىكەن ،

ئامالسىز ئۇلار بىلەن بىللە ياشماق كېرەك بولىدىكەن . مېنىڭچە ، ھەممە ئەسكىلىك مۇشۇ ئىككى خىل ئادەمدىن چىقىدۇ ، دەپ قارايمەن ، — دېدى يۈسۈپ . نۇردۇن تاتىرىپ كەتتى ياكى كۈلۈشنى ، ياكى قاپقىنى تۇرۇشنى ، ياكى بولمىسا يۈسۈپنىڭ مۇشۇ گېپىگە دال بولالىغۇدەك گەپ ئىزدەشنى بىلەلمەي ، غىدىق ـ پىدىق قىلىپ ، يەنە كالچىيىپ بىرنى ھىجايدى :

— ھى··· ھى··· ھى··· يۈسۈپ كارامەت نېمە ـ دە ، سەن ! گەپ قىلمايسەن ، گەپ قىلساڭ ، ئۆتنى يارغۇدەك سېسىق گەپ قىلىسەن .

يۈسۈپ بىردىنلا قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى :

— نۇردۇن ، بۇگۈن تۇنجى قېتىم گەپنىڭ سېسىقى دېگەن سۆزنى ئاڭلاۋاتىمەن . لېكىن قارا ، بۇ سۆزۈم ساڭا ھېچقانداق سېسىق تۇيۇلمايدۇ ، ماقۇل سېنىڭ دېگىنىڭچە بولسۇن ، ئەمما بۇ سۆزۈم نېمىشقا ساڭا سېسىق پۇرايدۇ ياكى سەن···

— بولدى ، بولدى ، سەن بەك چوڭقۇرلاپ كېتىۋاتسەن دېگىنە ، سەن ئۇ قىزغا كۆيۈپ قالغان ئوخشىمامسەن ؟

— ھەئە ، كۆيۈپ قالدىم ، — چىرايىنى قىلچە ئۆزگەرتمەستىن جاۋاب بەردى يۈسۈپ . نۇردۇننىڭ يۈرىكى چوغ ياققاندەك بولۇپ كەتتى ، ئۇ زورىغا كۈلدى .

— قېلىن بىر ئادەم ئىكەنسەن ، قىلچە ھېيىقماي ، كۆيۈپ قالدىم دەيدىكەنسەن ، پەردىشەپلىكرەك گەپ قىلمامسەن ؟ — دېدى نۇردۇن .

— سەن يۈزۈڭنى داپتەك قىلىپ شۇنداق دەپ سورىساڭ ، مەنمۇ شۇنداق جاۋاب بەرمەمدىمەن ؟ سېنىڭ نەزىرىڭدە ، سەن ئۇنداق گەپلەرنى دېسەڭ ، سەن ھېچنېمە بولمايسەن ، مەن قېلىن بولىمەنما ؟ — دېدى يۈسۈپ ، نۇردۇن گەپتە كەتكۇزۇپ قويغىنىنى سېزىپ ھىجايدى :

— كىمنىڭ قىزى ئىكەن ؟

— توختاش بەگنىڭ .

— نېمە ، ئاشۇ پومېشچىكنىڭ قىزىغا كۆيۈپ قالدىڭمۇ ؟
— ھەئە .
— قورقمامسەن ؟
— پومېشچىكتىن قورقامدىم ؟ ھازىر پومېشچىكتىن قورقمايمىز ، ئۇنىڭ ئۇستىگە توختاش بەگ ئاللىقاچان ئۆلۈپ بولدى ، بۇ قىز بولسا تاغىسىنىڭ ئالدىدا چوڭ بولغان تۇرسا...
«پومېشچىك» دېگەن سۆزنى ئاڭلاش بىلەنلا ، يۈسۈپنىڭ يۈرىكىنى بىر نەرسە تاتىلىغاندەك بولۇپ كەتتى ، نۇردۇن بولسا : «ماۋۇ كالۋاغا قاراڭ ، ئالىي مەكتەپتە ئوقۇغان دەيدۇ ، تېخى مۇشۇنچىلىك ئىشنى بىلمەيدۇ ، مۇشۇ باھانە بىلەن ، ئۇنىڭ تازا بىر رايىنى يانداۋۇپ ، ئۇ گۈزەلنى ئۆزۈم قولۇمغا كىرگۈزەي» دېگەننى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى .
— قارا يۈسۈپ ، ئۆزۈڭنىڭ سىياسىي جەھەتتىكى باشقا دەردىڭمۇ يېتىپ ئاشىدۇ . ئۇنىڭ ئۇستىگە ، پومېشچىكنىڭ قىزى بىلەن يۈرسەڭ ، ساڭا يەنە قانداق گەپلەر كەلمەيدۇ دەيسەن ؟ ئەگەر سەن ئۇ پومېشچىكنىڭ قىزى بىلەن ، مەسىلەن ، ھازىر يۈرۈۋاتسەن ، كېيىن توي قىلساڭ ، سىياسىي جەھەتتە ئۆمۈر بويى باش كۆتۈرەلمەيسەن . شۇڭا ، كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرمەي ، بۇ قىزنى دەرھاللا تاشلا . خەق ئۇقسا ، سۆز ـ چۆچەك بولۇپ ، يەنە بىرمۇنچە چەتكە قېقىشلارغا ، پىپەن ـ تەنقىدكە قالىسەن ، — دېدى نۇردۇن ئىنتايىن كۆيۈنگەن قىياپەتتە . يۈسۈپ نۇردۇن بىلەن بۇ يەرگە كەلگەندىن بۇيان ، تۇنجى قېتىم ، ئۇزۇن ھەمدە ھالقىلىق نازۇك مەسىلىلەر ئۈستىدە سۆزلىشىۋاتقانلىقىنى ئويلاپ ، ھېسسىياتىنى باسالماستىن ، ئېھتىياتنى ئۇنتۇپ قېلىپ ، سۆزلىۋەتتى :
— پومېشچىكنىڭ قىزى ؟ ئۇ تۇغۇلۇپلا ، بىر ياشقا كىرە ـ كىرمەيلا ، پومېشچىك ئاتا ـ ئانىسى پۈتۈنلەي ۋەيران بولدى . ئۇ چىدىغۇسىز كۈلپەت ، ئاچلىق ، يالىڭاچلىق ، موھتاجلىق ئۈستىگە تۇغۇلدى . ئۇ راھەت ـ پاراغەتنىڭ نېمىلىكىنى ، ھەتتا ئاتا ـ ئانا

مېھرىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ . پۈتۈنلەي خارۇ زارلىق ئىچىدە ، قېقىندى ـ سوقۇندى بولۇپ چوڭ بولغان بىر قىزنى يەنە پومېشچىكنىڭ پۇشتى بولغىنى ئۈچۈن پومېشچىك دېسە ، بۇ قانداقمۇ ئادالەتلىك بولىدۇ ؟ مېنىڭچە ، ئۇ مۇشۇ يېزا بويىچە ئەڭ كەمبەغەل ، ھەتتا ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىدىن تارتىپ ھەممە نېمىسى يوق ، ئۇ ئاتا ـ ئانا ، ھەممە نېمىدە گاداي ! ئۇ سىياسىي بېسىمغا ئۇچرىدى . ئەكسىچە ، ھۆكۈمەت ئۇنىڭغا يېتىملار قاتارىدا مۇئامىلە قىلىشى كېرەك ئىدى . ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ، ھېچقانداق ئېسىلزادىلەرگە خاس نازۇكلۇق ، مىشچانلىق يوق ، پۈتۈنلەي مىسكىنلىك ، بىچارىلىك ، دىلى سۇنۇقلۇق ، غېرىبلىق ، دەرد ـ ھەسرەت تولۇپ ياتىدۇ . ئۇنى قانداقمۇ پومېشچىك دېگىلى بولسۇن ؟ ھازىر ھەممە كەمبەغەل دېھقانلارنىڭ پومېشچىكلارغا غەزەپ ـ نەپرىتى بار ، ئۇلارنى دائىم پىپەن قىلىۋاتىدۇ ، ئاشۇ قىزنى مانا بۇ پومېشچىك ، بۇنى پىپەن قىلىڭلار ، دېسە ، كىم ئۇنى چىش يېرىپ بىرنېمە دېيەلەيدۇ ؟ ئۇنى ئۇلار پىپەن قىلمايدۇ ، ئەكسىچە بۇ باشپاناھسىز يېتىمگە ئۇلار ئىچ ئاغرىتىدۇ . تاغىسى ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالالمايدۇ ، كۆرەش سەھنىسىدىن ، ئېغىر ئەمگەكتىن باش كۆتۈرەلمەيدۇ . تاغىسىنىڭ ئايالى بولسا ، ئۇنى ئىنتايىن يامان كۆرىدۇ ، سەۋەب ، تاماق يەيدىغان يەنە بىر ئېغىز ئۇنىڭغا ئىنتايىن ئېغىر كېلىدۇ . تار ئۆيگە بىر جان ئارتۇق كېلىدۇ . ھازىر بىر جان ئادەمنىڭ كۆپ بولۇشى ، جاپا چېكىۋاتقان ، ئاچ ـ يالىڭاچلىق ئىچىدە ئۆتۈۋاتقان مۇنداق پومېشچىك ئائىلىسى ئۈچۈن ئەمەس ، باشقا دېھقانلار ئۈچۈنمۇ ئېغىر كېلىدۇ . راستتىنى ئېيتسام ، مەن ئۇنى چىن يۈرىكىمدىن ياخشى كۆرۈپ قالدىم . بۇ بەلكى ئۇنىڭ گۈزەللىكتە ئۇيغۇر ئاياللىرىغا ھەقىقىي ۋەكىللىك قىلالىغۇدەك بولغانلىقىدىنۇر ۋە ياكى ئۇنىڭ ئاشۇ ئېچىنىشلىق تەقدىر ئىچىدە تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان ھاياتىدۇر . ئۇ بالىلىق دەۋرىدە ، بۇ ھاياتتىن ئېلىشقا تېگىشلىك بولغان نۇرغۇن نېسىۋىسىنى ئالالمىغان . مانا ئەمدىلىكتە ، ھەتتا مۇھەببەت

هوقۇقىغىمۇ ئېرىشەلمىسە ، ئۇنىڭ تەقدىرى بىز دائىم تەشۋىقات قىلىدىغان نېگىر قۇللارىدىنمۇ بەتتەر بولۇپ قالمامدۇ ؟ ئۆزۈم تارتىشقا تېگىشلىك بولىدىغان دەرد ـ ھەسرەتكە كەلسەم ، ئۇنىڭ مۇھەببىتى ئالدىدا ، بۇ دەردلەر مۇشۇ يېزىنىڭ پاشىلىرىنىڭ چېقىپ ئۆتكىنىچىلىكلا بىر ئىش بولار . ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا يالغۇز ماددىي گۈزەللىكلا ئەمەس ، ئەقىل ـ پاراسەت ، ساپ ۋىجدان ، ئەخلاق ، ئىشقىلىپ ، ھەممە خىسلەت تېپىلىدۇ . ھېلىمۇ ۋەتەن خائىنىنىڭ ئوغلى بولغىنىم ئۈچۈن ، سىياسىي جەھەتتە ئۆمۈر بويى باش كۆتۈرەلمەي ئۆتۈشۈم ، ئازاب چېكىشىم تۇرغان گەپ . پارتىيەگە كىرىش ، ھوقۇق تۇتۇش دېگەن نەرسە مېنىڭ قارىشىمچە ، بىر كەسىپ ئەھلى ئۈچۈن ئېيتقاندا ، ئارتۇق ھەۋەس . بىزنىڭ جەمئىيىتىمىزدە ، سەن بىرەر كەسىپتىن سەللا نەتىجە قازانساڭ ، بۇ ئىشىكنى ئاخىرىغچە باشقا ئېلىپ چىقىشقا بەل باغلىغان بولساڭمۇ ، ئاشۇ كىچىككىنە نەتىجەڭ ئۈچۈنلا ، سېنى بىرەر ئەمەل بىلەن تارتۇقلىشىدۇ . شۇنىڭ بىلەن ، ئايىغى چىقماس يېغىنلار قاينىمىغا كىرىپ قالىسەن . قىزىققان كەسىپڭ ئانىسىدىن ئايرىلغان يېتىم قوزىدەك بولۇپ قالىدۇ . مەندەك بىر دوختۇر ئۈچۈن ئېيتقاندا ، ئەڭ ئاساسىي قىزىقىش دوختۇرلۇق كەسپى بولۇشى كېرەك . خەلقىمىز ئارىسىدا ، ساقايتىش تامامەن مۇمكىن بولمىغان يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر كەڭ تارقىلىپ تۇرۇۋاتىدۇ ، پەقەت دوختۇر بىلەن دورىنىڭ كەمچىللىكى تۈپەيلىدىن ، نۇرغۇن كىشىلەر ۋاقىتسىز ئۆلۈپ كېتىۋاتىدۇ . بۇنداق شارائىتتا ، قايسى ھوقۇقنى تۇتسەن ، نېمە ئۈچۈن تۇتسەن ؟ بۇ ھوقۇقنى كىملەر ئۈچۈن تۇتسەن ؟ ھازىر ، تۆت يانچۇقلۇق چاپان كىيىپ ، ياقىسىغچە تۇگمىلىۋالغان ، شەپكىسىنى قىڭغىر كىيگەنلەرنى خەلق «باشلىق» دەپلا چۈشىنىدۇ . نۇرغۇن كىشىلەر ھوقۇق تەمەسىدە ئەنە شۇنداق ياسىنىشنى قانداقتۇر ھوقۇق تۇتۇشنىڭ بەلگىسى قىلىۋېلىشتى . ھەممە ئادەم پەقەت ھوقۇققىلا قىزىقسا ، ھوقۇق تۇتۇش ئۈچۈن ئۆگەنسە ، ھوقۇق تۇتۇش ئۈچۈن ئىشلىسە ، ئۇ چاغدا ، خەلقنىڭ

تەقدىرى ، مىللەتنىڭ مەنپەئىتى ئاشۇ ئازغىنا ھوقۇقنىڭ تۈگىمەس تالاشلىرى ئىچىدە كۆمۈلۈپ قالمامدۇ ؟ دېمەك ، مەن كەسىپ ئەھلى بولۇشنى ، مۇھەببىتىمنىڭ ، ئائىلە تۇرمۇشۇمنىڭ ئىگىسى بولۇشنى خالايمەن . بىزنىڭ جەمئىيىتىمىز گەرچە ھەتتا ھەربىر تال گىياھقىمۇ سىياسىي مۇئامىلە قىلىدىغان بولسىمۇ ، مەن مۇھەببىتىمدە دۇچ كېلىدىغان سىياسىي توسۇققا ئانچە ئېتىبار بېرىپ كەتمەيمەن ، — يۈسۈپ بىردىنلا سۆزىدىن توختاپ قالدى ، ئۇ ئەمدى كاللىسىنىڭ قىزىپ ، ئارتۇق سۆزلەپ كەتكىنىنى سەزگەندى . دوختۇرخانا باشلىقىنىڭ : «نۇردۇننىڭ ئالدىدا ئاغزىڭنىڭ بوغقۇچى چىڭ بولسۇن ، ئۇ تۈتامى يوق قارا يۈز بىرنېمدەك قىلىدۇ» دېگەن سۆزى ئېسىگە كېلىپ ، ئۇنىڭ يۈرىكى جىغغىدە قىلىپ قالدى . ئۇ نۇردۇننىڭ چىرايىدىكى ئالامەتلەرگە دىققەت قىلدى . نۇردۇن ئاغزىنى كامارداك ئېچىپ تۇرۇپ قالغانىدى ، ئۇ يۈسۈپنىڭ سۆزىدىن توختاپ قالغىنىنى كۆرۈپ ، دىمىقىدا بىرنى كۆلدى ـ دە ، دېدى :

— ئىككىمىزنىڭ جەمئىيەتكە نىسبەتەن تۇنقان ۋە تۈتماقچى بولغان يولىمىز ، ھەتتا ھەۋىسىمىزنى نېمىگە ئوخشىتىش مۇمكىن ؟ مەسىلەن ، مەسىلەن ، ھە…

— ئوت بىلەن سۇغا ، — دېدى يۈسۈپ .

— ھەببەللى ، مەنمۇ شۇنداق دېمەكچىدىم .

— شۇنداق ، سېنىڭ دېگەنلىرىڭنى ھېچبىر چۈشەنمىدىم . ئەگەر چۈشەندىم دېسەم ، بۈلارنى ھازىرقى نازۇك سىياسەتكە پۈتۈنلەي زىت ئىدىيىلەر… دەپ قارايمەن .

يۈسۈپنىڭ كۆزىدى ئوت چاقنىدى .

— ھە ، يۈسۈپ ، مەن بۇنى باشقا يەردە سۆزلەپ ئولتۇرمايمەن ، چۈنكى بۇنى سۆزلەشنىڭ ماڭا پايدىسىدىن زىيىنى تولا بولىدۇ . يامانغا يولۇقساڭ يالىسى يۇقار ، دېگەن شۇ . مەن ئۇنچىۋالا بۇرۇننىڭ ئۇچىنىلا كۆرىدىغان تەنتەكلەردىن ئەمەس . شۇنداق قىلىپ ، سۆزۈڭنىڭ مەقسىتى ، سارىم دېگەن ئۇ سەھرالىق

گۈزەللىنى ئەمرىگە ئېلىش ئىكەن . مەن يەنە دەپ قويۇشنى خالايمەن ، مەيلى ئۇ سارەم ئادىشىپ دوزاخقا كىرىپ قالغان جەننەت پەرىسى بولسۇن ، قەتئىينەزەر ، بەربىر «پومپىشچىك» دېگەن تەبىئەتكە مەنسۇپ قىز . سېنىڭ بۇنى ئۇنتۇپ قالماسلىقىڭنى سورايمەن . ئىلاجى بولسا ، سەن ئۆز كىندىك قېنىڭ تۆكۈلگەن قەشقەرنىڭ گۈزەللىرىدىن بىرىنى تاپقان بولساڭ ، ياخشى بولاتتى...

ئۇچىنچى باب

1

— ئەي ، قولىدىن كەتكەن جەننىتىنى قايتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن ئىچىدە ئوغا قايناۋاتقان پومپىشچىكنىڭ تۇخۇمى ! سەن مۇشۇ جىن ـ شەيتانلارغا ئوخشاش چىرايىڭ بىلەن ، بىزنىڭ ئۇستا دوختۇر ـ رىمىز يۇسۇپنى ئازدۇردۇڭما ؟ ئەگەر غىرت قىسىپ يۇرمەيدىغان بولساڭ ، جاجاڭنى يەيسەن ، — دېدى كىچىككىنە خام كېسەكتىن قوپۇرۇلغان ، پاخالدا يېپىلغان ئۆيگە بورانداك كىرىپ كەلگەن قارا كۆسەي كەنت باشلىقى يەرگە قاراپ ئولتۇرغان سارەمگە قوللىرىنى شىلتىپ . سارەم يەردىن بېشىنى ئۇستۇن كۆتۇرمەي : «خوش» دېدى . كەنت باشلىقىنىڭ يېنىدا ، نۇردۇن مەغرۇر ھەجىيىپ تۇراتتى . ئۇ بۇگۈن ئۆزىنى ئالاھىدە پەردازلىۋالغاندى ، ئۇ ھېيت ـ ئايەملەردە مېھماندارچىلىققا بارغاندا كىيىدىغان ، ئەينى زامانىنىڭ ئەڭ ئەتۋار رەختى بولغان سىيامبۇدىن تىكىلگەن سېرىق ئەسكەر فورمىسىنى كىيىۋالغان بولۇپ ، بۇ كىيىم ئۇنىڭ تەتۇر ئۇستىخىنىغا خېلىلا سالاپەت كىرگۈزگەندى . كەنت باشلىقى كۆلۈڭ ئالدىدا ئولتۇرغان سارەمنىڭ تاغىسىنىڭ ئايالىغا قاراپ :

— ئەي ، پاخما باش ، قارىغۇ ، پومپىشچىك قېرى . ماڭۇ ئېلىنمىغان پاسكىناڭنى تۇزۇك باشقۇرالىساڭ باشقۇر ، بولمىسا

خەلقنىڭ غەزەپ يالقۇنى ئىچىدە كۆيۈپ كۈل بولسەن ! — دەپ ۋارقىردى . ئايال :

— خوش ، ئوبدان ، غوجام ، رەھىم قىلسىلا ، بىز چوقۇم ياخشى ئۆزگىرىمىز ، — دېدى . ئايال شۇنداق دەپ ، ئورنىدىن تۇرۇپ ، تەمتىلىگىلى تۇردى . سارىم دەرھال ئايالنى يۆلەشتۇردى . ئايال :

— ھۇ ، يەر يۈتقۇر ، ئىت سوك . ئەمدى بىزگە بۇ دەردى ئەسرانى تېرىدىكمۇ ؟ — دېگىنىچە ، ئۇنىڭ كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ بىر سىلكىشلىۋىدى ، جېنى ئاران قالغان سەگەز كۆڭلەك يىرتىلىپ ، سارىمنىڭ ئالمىدەك كۆكسى شۇنداقلا ئېچىلىپ قالدى . سارىم ۋايجان دېگىنىچە ، كۆكسىنى قوللىرى ۋە سەگەز كۆڭلىكىنىڭ يىرتقىلىرى بىلەن توسۇپ ، ئەرلەرگە كەينىنى قىلىۋالدى . ئايالنىڭ قولىغا ئۇنىڭ ئۇزۇن چاچلىرى ئىلىنىشىپ قالدى ، ئۇ سارىمنىڭ چېچىدىن تولغاپ تۇتۇپ بىر تارتىۋىدى ، سارىم قاتتىق چىرقىراپ ئۆڭدىسىغا يىقىلدى . ئۇ ئاغرىققا چىدىماي ، بىر قولىدا يەڭگىسىنىڭ قولىغا ئېسىلىۋىدى ، كۆكسىنىڭ بىر تەرىپى يەنە ئېچىلىپ قالدى ، شۇئان ئۇنىڭ كۆزى كۆكسىگە ئېچىرقاپ قاراۋاتقان بىر كۆز بىلەن ئۇچراشتى ـ دە ، قولىنى دەرھال تارتىۋېلىپ ، كۆكسىنى توستى ، ئايال ئۇنىڭ چېچىدىن سۆرەپ ، ئەبجىقى چىقىپ كەتكەن ياغاچ كەش بىلەن قالايمىقان دەسسەپ تەپتى . قىز بولسا ۋارقىرايتتى ، چىرقىرايتتى ، تولغىناتتى ، ئەمما ئازابلاۋاتقان چېچىغا ئېسىلمايتتى ، قورساقلىرىنى مۇجۇقلىمايتتى ، پەقەت كۆكسىنى چىڭ ياپقان ھالدا تولغىنىپ ياتاتتى . نۇردۇن دەرھال بېرىپ ، سارىمنىڭ چېچىنى قارىغۇ ئايالنىڭ ئامبۇردەك قىسىۋالغان قوللىرىدىن ئاجراتتى ـ دە ، سارىمنى يۆلەپ تۇرغۇزماقچى بولدى ، ئەمما سارىم خۇددى قارچىغىدىن ئۇركۈگەن توشقاندەك ، دەررۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئۆينىڭ بۇلۇڭىدىكى ئەسكى ـ تۈسكىلەر ئۇستىگە ئۆزىنى تاشلاپ ، دۇم يېتىۋالدى . قارا كۆسەي كەنت باشلىقى ئايالنىڭ يۈزىگە ئىككى

كاچات سالدى :

— ھۇ ، ئۇلۇغۋچە ئۆزگەرمەيدىغان قېرى ، ئاغزىڭدا ئۆزگىرىمەن دەپ مىڭ قېتىم قەسەم قىلىسەن ، يەنە قاراپ تۇرساق ، ئادەم ئۇرىسەن ! بىزگە قېيىدىغىنىڭمۇ بۇ ؟ ئاڭلاپ قوي ، سېنىڭ ئادەم ئۇرىدىغان ۋاقتىڭ كەلمەسكە كەتتى ، نۆۋەت ئەمدى بىزگە كەلدى ! — قارا كۆسەي كەنت باشلىقى ئايالنى ئۇرماق بولۇپ ، يەنە كېلىۋىدى ، نۇردۇن ئۇنى توسۇپ :

— ھە ، كەنت باشلىقى ، بۇ خوتۇن بۇنىڭدىن كېيىن ئۇرمىسۇن ، دەققەت قىلسۇن ، بولدى قىلىڭ ! — دېدى .

كەنت باشلىقى نۇردۇنغا خۇشامەت كۆلكىسىدىن بىرنى كۆلۈۋەتكەندىن كېيىن ، ئايالغا قاراپ قاپىقىنى تۇرۇپ :

— شۇنداق ، ھەي ، پومېشچىك قېرى ، ئەگەر يەنە ئادەم ئۇرۇپ ئۆگىنىپ قالغان قولۇڭ قىچىشىپ كېتىپ ، بۇ قانجۇقۇڭنى يەنە ئۇرىدىغان بولساڭ ، سېلىم پومېشچىكتەك قەلەندەر زەينىڭ پاشىسىغا يەم قىلىمەن ، ئاڭلىدىڭمۇ ؟

— خوش غوجام ، دېگەنلىرىدەك بولغاي ، — دېدى ئايال قول باغلاپ . كەنت باشلىقى بىلەن نۇردۇن كۆز ئۇرۇشتۇرۇۋالغاندىن كېيىن ، كەنت باشلىقى ئۆيدىن چىقىپ كەتتى . نۇردۇن ئىنتايىن مۇلايىملىق ۋە مېھرىبانلىق بىلەن ، ئايالنى يۆلەشتۇرۇپ ، كۆلۈڭنىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ ئولتۇرغۇزدى . ئايال ئولتۇرغاندىن كېيىن ، نۇردۇنمۇ ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ :

— مەن يۇسۇپ دېگەن بىلەن بىرگە كەلگەن دوختۇر بولىمەن . يۇسۇپ دېگەننى مەن ناھايىتى ئوبدان بىلىمەن . ئۇنىڭ كېلىپ چىقىشىمۇ ئىنتايىن يامان نەرسە . ئۇنىڭ دادىسى ۋەتەن خائىنى ، ئۆزىمۇ ھۆكۈمەتكە قارشى ئەكسىيەتچى نەرسە . ئۇ قىزىڭنى يامان ئازدۇرۇۋاپتۇ··· — نۇردۇنىڭ ئاۋازى بىردىنلا پەسلەپ ، گېپى كۆس - كۆس پاراڭغا ئايلاندى . ئۆكسۈپ يىغلاۋاتقان سارەم كۆزدىنىڭ قۇيرۇقىدا ئۇلار تەرەپكە قارىدى ، نۇردۇن ئۇنىڭ تاغىسىنىڭ ئايالىنىڭ قۇلىقىغا ھەدەپ بىر نەرسىلەرنى دەپ كۆسۈلداۋاتىدۇ ،

ئايال بولسا ، چىرايلىرىغا تەبەسسۇم ئولاشقان ھالدا ، ھە دەپ بېشىنى لىڭشىتىپ ، ئۇنىڭ سۆزىنى ماقۇللىماقتا ئىدى . سارىم ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىيالمىغان بولسىمۇ ، كۆڭلى ئېغىپ كەتتى . تاغىسىنىڭ ئايالى بىلەن نۇردۇن ساق ئىككى ئاش پىشىم كۈسۈرلاشتى ، ئاخىر ، ئايال ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋىدى ، نۇردۇن ئۇنى يۆلەشتۇردى... ھەم ئىشكتىن چىقىرىپ قويدى . ئۇلار سىرتقا چىققاندىن كېيىن ، نۇردۇن يانچۇقىدىن بىر سىقىم پۇلنى چىقىرىپ ، ئايالىنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى :

— خاتىرجەم بول ئاچا ، گېپىم گەپ . مەن ئۇنىڭغا ھەقىقەتەن كۆيۈپ قالدىم... سەنمۇ ۋەدەڭدە تۇرىدىغانلا بولساڭ ، ھەممە ئىشلىرىڭنى ئۆزۈم ئوڭشايمەن .

ئايال خۇشال كۇلۇپ ، پۇلنى جىلىتكىسىنىڭ قويۇن يانچۇقىغا تىقىپ ، تامنى تۇتۇپ ، ئىشكتىن يىراقلاپ كەتتى .

يۈسۈپ بۇگۈن خېلى بالدۇر قايتتى ، ياتاقتا خېلى بىر چاغلارغىچە شېرىن خىيال سۈردى . ئۇ كۆزىنى يۇمسىمۇ ، ئوكۇل بوتۇلكىسىغا قارىسىمۇ ، سارىم شۇ يەردىن چىقىپ ، ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ قارايتتى . سارىم ئۇنىڭغا چوڭقۇر تىكىلىپ قارايدۇ ـ دە ، ۋىللىدە قىزىرىپ ، يەنە باشقا ياققا قارايدۇ... يۈسۈپنىڭ ئىچى تىتىلداپ ، ئورنىدىن تۇردى . سىرتقا چىقتى . سارىم ۋەدىسى بويىچە ، كېلىدىغان قارارىدىن ئۆتۈپ كەتتى . ئۇ كېلىپ ، كۈندىكى ئادىتى بويىچە ، ئۇنىڭغا ئوكۇل يېگىنىسىنى قاينىتىپ بېرەتتى . بۇگۈن... يۈسۈپ بىر بېسىپ ، ئىككى بېسىپ سارىمنىڭ مەھەللىسىگە ، ئاندىن ئىشكىگە كېلىپ قالدى . ئۆيدە دۇرۇكلىگەن ئاۋازدىن باشقا ئاۋاز چىقمايدۇ . قۇرتلاپ كەتكەن ئەسكى ئىشىك ئىچىدىن چىڭ تاقالغان ، ئۆي ئىچىدىن ھەدەپ ھاسىرىغان ، دۇرۇكلەپ ئۇرۇلغان ئاۋازلا ئاڭلىنىدۇ . ئۆي ئىچىنى نامازشام قاراڭغۇلۇقى باسقان . يۈسۈپنىڭ كۆڭلىگە سەل ئەندىشە چۈشۈپ ، ئىشكىنى خېلى قاتتىق قاقتى . دۇكۇلدىگەن ئاۋاز يوقىلىپ ، ئۆي ئىچىنى گۆرىستان جىملىقى باستى ، يۈسۈپنىڭ كۆڭلىگە گۇمان

چۈشتى . ئىشكنى تېخىمۇ قاتتىقراق ئۇردى . ئۆيدىن :

— ۋاي ، ئۆلمىگۇر قارىغۇ پومپىشچىك قېرى ، بىردەم تەخىر قىل ، بۇ جاھىل قانجۇقۇك ھېچ بوي بەرمەيۋاتىدۇ . مەن ئۇنى چوقۇم...

يۈسۈپ نۇردۇننىڭ بوغۇق ئاۋازىنى شۇئان تونۇدى ، ئۇ غەزەپ بىلەن ئىشكنى شۇنداق قاتتىق تەپتىكى ، ئاران تۇرغان قوناق شېخىدەك ئىشك قاراسلاپ ئۆلگۈجىكىدىن سۇنۇپ ، گۇردەك قاراڭغۇ ئۆي ئىچىگە قاڭقىپ چۈشتى . يۈسۈپ توشقانغا ئېتىلغان قارچىغىدەك ئۆيگە بۆسۈپ كىردى ـ دە ، ئەمدىلا ئورنىدىن تۇرغان نۇردۇنىنى بىر كاللا قويۇش بىلەن ، ئوڭدىسىغا ئۇچۇرۇۋەتتى . نۇردۇن پۇرلىشىپ بېرىپ تۆشۈككە — كرېست شەكلىدىكى ياغاچ تۇۋرۇككە ئېسىلىق تۇرغان چويۇن داڭقانىنىڭ بېشىغا يېقىلىپ چۈشتى . يۈسۈپ ئۇنىڭ ئەرلىك يېرىگە تازا كەلتۇرۇپ ئىككىنى دەسسىگەندىن كېيىن ، ياقىسىدىن تۇتۇپ ، بېشىنى داڭقانىغا ئۇستۇرگىلى تۇردى .

«ۋاي...ۋايجان ، ئادەم ئۆلدى...قۇتۇلدۇرۇڭلار !... » دېگەن ئاۋاز مەھەللىنى بىر ئالدى .

2

— ئۇ ئۆتۈپ كەتكەن ئىشلار... مەن ئۇنى ئاللىقاچان ئېسىمدىن چىقىرۋېتىپ ، يۇرىكىمنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدا يۈسۈپكە دوستلۇق ئورناتقان . بىراق ئەر ـ خوتۇن ئىككىلار ماڭا ھازىرغىچە نەپرەت ، ئۆچمەنلىك بىلەن قاراپ كەلدىڭلار . بىراق مەنچۇ ، مەن يۈسۈپنىڭ چوڭقۇر بىلىمىك ، يۈكسەك پەزىلەتلىك ، ۋىجدانلىق ئادەم ئىكەنلىكىگە چىن كۆڭلۈمدىن قايىل . قەلبىمدە ئۇنىڭغا زور ھۆرمەت ساقلانغان . بىراق ، ئادەم ھەرقانچە ئەقىللىق بولسىمۇ ، ھەممىگە توغرا ھۆكۈم قىلالمايدۇ . بىر ئادەمنىڭ تارىخىدىكى

بىلىپ ـ بىلمەي قىلىپ سالغان بىرەر ئىشلىرىغا قاراپ ، ئۇ ئادەمگە ياكى ئۇنداق ، ياكى مۇنداق دەپ باھا بېرىۋېتىش كۆپ ھاللاردا خاتا بولۇپ چىقىدۇ . بىر ئادەمنى چۈشىنىشتە ، ئۇنى ئۆزۈن يىللىق ئەمەلىيەت داۋامىدا سىناپ ، ئاندىن باھا بەرسە ئادىل بولىدۇ . مانا مەن يۇسۇپنىڭ ھېلىقى ئوپېراتسىيىدە بەختسىزلىككە ئۇچرىغىنىدىن كېيىن ، يۈرىكى ـ تۆۋەن قاتراپ ، بارلىق تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىپ ، ئۇنى قۇتۇلدۇرۇشقا ئۇرۇندۇم . ئەمما بۇلارنىڭ ھەممىسى بىكارغا كەتتى ، — نۇردۇن سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ، ئاياللارنىڭ تۇغما تەبىئىتى بويىچە ، سارەمۇ ھېچ بەرداشلىق بېرەلمەستىن ، بايانىن بېرىقى پەرۋاسىز ، مەغرۇر ، غەزەپ ـ نەپرەت بىلەن تەتۇر قاراپ ئولتۇرغۇدەك ماجالىنى يوقىتىپ ، نەفسىنى چىڭ قۇچاقلىغىنىچە ، ھۇ تارتىپ يىغلاپ كەتتى . ئۇ شۇنچىلىك قاتتىق يىغلىدىكى ، ئۇنىڭ بارغانچە تولۇپ يېتىلگەن زىلۋا بەدەنلىرى توختاۋسىز لاغىلداپ تىترەيتتى . نۇردۇننىڭ كۆزلىرىدىنمۇ ياش سىرغىپ چىقىپ ، خونچا ئاياغدەك سالپاڭ گۆشلۈك يۈزىنىڭ يېرىمىغا كېلىپ توختاپ قالدى . ئۇ بوغۇق ئاۋازدا :

— مەن سىزگە بىر شۇم خەۋەرنى يەتكۈزمەي تۇرالمايمەن ، يۈسۈپ تۇرمىدە تۈيۈقسىز مېڭىسىگە قان چۈشۈپ قازا قىپتۇ ، — دېدى .

سارەم ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ، بىرنى چىرقىراپلا ، ھوشىدىن كەتتى .

* *

— نېمە ؟ تېخىچە ئۆلمىدىما ؟ — غەزەپتىن بىر كۆكىرىپ ، بىر تاتىرىپ كەتكەن نۇردۇن قولىدىكى رومكىنى جاققىدە شىرەگە قويۇپ ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى .

— مەن ساڭا شۇنى تەكرار دەپ قويماي ، مەن سارەگە ئەينى چاغدا شۇنداق قاتتىق كۆيۈپ قالغانىدىمكى ، يۈسۈپ مېنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرگىلى تاس قالغانىدىمۇ ، خەلقىئالەم ئالدىدا شەرمەندە قىلغانىدىمۇ ، مەن ھەممە ئازابنى سارەمنىڭ ئىشقى ئالدىدا ھېچ نەرسىگە تەڭ قىلمىغان . ئۇلار ئىككىسىنىڭ ماڭا سالغان ھېسابسىز دەرد ـ ھەسرىتى مېنىڭ يۈرىكىمنى ھەرە كۆنىكىدەك قىلىۋەتتى . تارتقان ئازابىمنىڭ يېرىمىنى سەن تارتقان بولساڭ ، بۇ چاغقىچە سۆڭىكىڭ تۆپراققا ئايلىنىپ كەتكەن بولاتتى . مەن ئۆلمەي ياشاۋاتقىمەن ، چۈنكى ، مەن ئىنتىقام ئالماقچى ، مەن قۇرئان تۇتۇپمۇ ، تۇزغا سىيىپمۇ قەسەم قىلغان ! يۈسۈپنى ئۆلتۈرۈپ ، سارەمنى بىر قېتىم ئەمرىمگە ئېلىپ خوتۇن قىلمىغۇچە ، مېنىڭ دەردىم چىقمايدۇ ، ئەمدى چۈشەندىڭمۇ ؟

نۇردۇن قوللىرىنى شىلتىپ ، ئالدىدا ئولتۇرغان قىرىق ياشلاردىن ئاشقان تاقىرباش تۇرمە باشلىقىغا ۋارقىرىدى . تۇرمە باشلىقىنى تەر باسقانىدى ، ئۇ يەملىشىپ قالغان ئاغزىنى تەستە ئېچىپ :

— نۇر چاڭۇبي ، سەۋر قىلايلى ! ئۇنى ئادەم چىدىغۇسىز دەرىجىدە ئۇردۇق ، قىينىدۇق ، كېچە ـ كۈندۈز يېتىۋاتقان يېرى قارا نومۇرلۇق كامېر ، ھەتتا بۇگۈن ئۇچ كۈن بولدى ، تاماق بەرمىدۇق ، ھوشسىز ياتىدۇ ، لېكىن ئۆلمەيۋاتىدۇ ، — دېدى ئۇ تاتارغان ھالدا .

— ئۇنى چوقۇم ئۆلتۈرۈشىمىز كېرەك . ئۆزىمۇ ئۆلۈشكە تېگىشلىك نەرسە . ئۆلدى دېگەن سۆز خەلق ئارىسىدا تارقىلىشى ، بۇنىڭغا سارەم ھەم ئۇنىڭ يېقىن دەرىدىشى سېلىمىخان قېرى ئىشىنىشى كېرەك . شۇنىڭدىن كېيىن ، ئاندىن ئاخىرقى قەدەمنى بېسىشقا ئىمكان تۇغۇلىدۇ .

— يۈسۈپنىغۇ ئۆلتۈرمىسەكمۇ يېقىندا ئۆزى ئۆلىدۇ ، ئەمما ھازىر سارەم ئەينى چاغدا سىز كۆيگەن سارەم ئەمەس ، گەرچە ئۇ

هازىرمۇ يەنىلا شۇنداق چىرايلىق بولغىنى بىلەن ، بىر بالىسى بار ئايال ـ دە ! — دېدى تۇرمە باشلىقى .

نۇردۇننىڭ سەپرايى ئۆرلىدى :

— خاپا بولماڭ ، بەك كالۋا ئادەم ئىكەنسىز ، سىزگە قىلغان گەپنى مۇشۇ تاممۇ چۈشىنەر ئىدى ، لېكىن سىز چۈشەنمىدىڭىز . مەن ئۇنى خوتۇن قىلىش ئۈچۈن ئەمەس ، ئازابلاپ ئىچىنى خۇن قىلىش ئۈچۈن ، مېنى شۇنچە سەۋداغا سالغان ئاشۇ شەيتان چىرايىنى خازان قىلىش ئۈچۈن ئالمەن . ئۇ مېنىڭ ئالدىمدا ، يۈسۈپ بىلەن قانداق ئوينىغان بولسا ، مەنمۇ ئۇنىڭ ئالدىدا ، چىرايلىق قىزلارنى ئەكېلىپ ئويناپ ، ئىچىنى زەردابقا تولدۇرۇپ ، ئۇنى سەۋدايى قىلىۋېتىمەن .

— ئەمدى چۈشەندىم ، ئۇنداق بولسا ، سىز ھازىردىن باشلاپ ، يۈسۈپنى ئۆلدى دېگەن خەۋەرنى سىرتقا تارقىتىۋېرىڭ ، خاتىرجەم ئىشىڭىزنى باشلاۋېرىڭ ، قالغان ئىشلار ئۆز يولى بىلەن بولىدۇ ،— دېدى تۇرمە باشلىقى .

نۇردۇننىڭ كۆزلىرى چاقناپ كەتتى .

— ئەمىسە گۇۋاھلىق بېرەلەمسىز ؟

— بولىدۇ .

— قاچان ؟

— ئەتە .

نۇردۇن تۇرمە باشلىقىنى چىڭ قۇچاقلاپ دېدى :

— دوستلۇققا يارايسىز جۇمۇ ، قىلغان ياخشىلىقىڭىزنى يەردە قويمايمەن . پات ئارىدا ج خ ئىدارىسىگە باشلىق بولىدىغانلىقىڭىزنى ئويلاۋېرىڭ ! ھا... ھا... ھا...

تۇرمە باشلىقى نۇردۇن بىلەن خوشلىشىپ چىققاندا ، ئۇستىدىن تاغ غۇلىغاندەك بولدى . «يائاللا ، شۇنداقمۇ بەتنىيەت ئادەم يارالغان بارمۇ ، خۇدا بۇنداق ئىچى قارا ئادەم بولۇشتىن ساقلىغايسەن . ھېسابى بار جاھان بۇ ! قىلغان قىلغانىڭ بولۇپ

كــەتمەيدۇ . ھېچبىر ئۆچ ـ ئاداۋىتىم يوق بىر بىچارىنى يامانغا يانتاياق بولۇپ ئۆلتۈرەمدىم ؟ ياخشى كۈننىڭ يامىنىدا ، نۇردۇندەك كــۆڭــلــى قــارا ئادەمدىن ۋاپا كېلەمدۇ ؟ بۇ مەسئۇلىيەتنى ماڭا ئىتتىرىپ قويۇشتىن يانمايدۇ . يۈسۈپ ئۆلمىسۇن ! قارىغاندا ، ئۇ گۈناھسىز··· نۇردۇننىڭ سۈيىقەستىگە ئۇچرىغانلىقى مانا مەن دەپ تــۇرمــامــدۇ !» تــۇرمە بــاشــلــىقى گويا يامان چۈشتىن چۆچۈپ ئويغانغاندەك بولۇپ ، تېز ـ تېز مېڭىپ كەتتى .

3

قاتتىق بۇقۇلداپ يىغلاۋاتقان ئاۋازدىن سەل ئېسىگە كەلگەن سارەم ، ئۆزىنىڭ بېشىدا سېلىمخانىنىڭ ئۆكسۈپ يىغلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، سېلىمخانىنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ يىغلاپ كەتتى :

— ۋاي ئاچا ، ۋاي جېنىم ئاچام ! مېنىڭ مۇڭداشچىم ئاچام ! ۋاي مېنىڭ غەمخانەم ئاچام ! مەن نېمە بولدۇم ؟ مەن خۇدانىڭ ئالدىدا قانداق گۇناھ قىلغاندىمەن ئاچا ؟···

— سەۋر قىل سىڭلىم ، سەۋر قىل ، خۇداغا شۈكرى قىل . ئالدىڭدا مانا گۈلدەك قىزىڭ تۇرۇپتۇ . قىزىڭغا قارا ، ياش جېنىڭغا ئىچىڭ ئاغرىسۇن ! ئىنسان بىر كامىردىن چىقىپ يەنە بىر كامارغا كىرگۈچە ، تېخى نى ـ نى كۈنلەرنى كۆرىدۇ . شۈكرى قىل . سەۋر قىلساڭ ، ھەممە ئىش ئۆڭشىلىپ كېتىدۇ .

سارەم سېلىمخانىنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ ، بىر ھازا ھۆمۈدەپ يــىغلىغاندىن كېيىن ، ئاۋازى پۈتۈپ ، ھالسىزلىنىپ يەنە ئىزىغا يــىقىلدى . ئۇ يېشى قۇرۇپ ئىششىغان كۆزلىرىنى سېلىمخانىغا گۇمان نەزەرى بىلەن تىكىپ ، ناھايىتى زورۇققان ھالدا دېدى :

— ئاچا ، سىز مېنىڭ يۈرىكىمنىڭ ھەممە يېرىنى بىلىسىز . مېنىڭ سىزدىن يوشۇرىدىغان ھېچقانداق گېپىم يوق .

— شۇنداق سىڭلىم ، بىزنىڭ بىر ـ بىرىمىزدىن يوشۇرىدىغان

هېچقانداق سىرلىرىمىز يوق ، — دېدى سېلىمىخان .
— مەن يۇسۇپنىڭ ئۆلگەنلىكىگە ئىشەنمەيمەن . بۇ سۆزنى نۇردۇننىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغانلىقىم ئۈچۈن ئىشەنمەيمەن ، يۈرىكىم سېزىۋاتىدۇ .
سېلىمىخاننىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش كەتتى :
— هامان دېمىسەم بولمايدۇ سىڭلىم ، بۇ سۆزگە ئىشەنگىن . بۇگۈن چۈشتىن ئىلگىرى ، تۇرمە باشلىقى بىلەن ئىككى گۇندىپاي يۇسۇپىنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىنى ئەكەلدى . ئۇنىڭ ئارىسىدا يۇسۇپنىڭ قولياغلىقىغا قان بىلەن يازغان خېتىمۇ بار ئىكەن ، — دېدى سېلىمىخان .
سارەم ئورنىدىن يېرىم تۇرۇپ ، هالسىزلىنىپ ، يەنە ئىزىغا يىقىلدى .
— قېنى ئۇنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرى ؟ قېنى ، ئۇنىڭ خېتى ؟ قېنى ماڭا كۆرسىتىڭ ئاچا ! مەن ئۇنى پۈرىۋالاي ، ئۇنىڭ پۈرىقىنى پۈرىۋالاي !...
سېلىمىخان قان ، قەقەچ ، لايلار قېتىپ كەتكەن ، سېسىق پۈراقتىن ئادەمنىڭ قۇسقۇسى كەلگۈدەك دەرىجىدىكى ، يىرتىق ، پېت ، سىركىلەر مىغىلداپ تۇرغان كۆڭلەك ، چاپان ، دوپپا ، ئۆتۈكلەرنى بىر بوغچىنىڭ ئىچىدىن چىقاردى . كىيىملەردىن ئارىلىشىپ كەتكەن سېسىق پۈراق بىقسىپ تۇراتتى . سارەم بىر قاراشتىلا تونۇدى . مانا ئاۋۇ سارەم ئۆز قولى بىلەن تىككەن بادام دوپپا ، ياقىسىغا ، يەڭ ئۇچلىرىغا ئۆزى گۈل ئىشلەپ تىككەن پاڭچۇ كۆڭلەك ، چاپىنى ، ئۆتۈكى هەممىسى ، هەممىسى دەل شۇ... تونۇشلۇق نەرسىلەر...
«ئاھ... يۇسۇپۇم... مېنىڭ هاياتىم... نىجاتچىم ، يۈرىكىم... مەن ساڭا... » سارەمنىڭ ئاۋازى ئۆزى ئاڭلىغۇدەك چىقمىدى ، بار ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ توۋلىدى ، ئاۋازى چىقمىدى . يىغلىدى ، كۆزىدىن ياش چىقمىدى ، ياش قۇرۇغانىدى... يۈرىكى يىغلىدى ،

گويا جېنى چىقىپ كەتكەندەك ، ھەممە ، ھەممە قېتىپ قالغاندەك ، تـوختاپ قالغاندەك بولدى . ئۇنىڭ ھازىر ھېچ نەرسىگە دەرمانى يـەتمەيتتى . ئەمما ئۇنىڭ چوكىدەك قالغان ئىنچىكە بارماقلىرى يـۇسـۇپنىڭ ھەممە كىيىملىرىنى ۋە ئۆتۈكىنى ئاغزىغا ، بۇرنىغا يـېـقـىـپ تـۇتـۇۋالـغـانـىـدى . ئـۇ پـۇرىماقتا ، ئۆينىڭ ئىچىنى بـىـقـىـسـتـىـۋەتكەن ، ئادەم تىنىشى مۇمكىن بولمىغان پۇراقنى پۇرىماقتا ، ئۇنى بارغانچە قېنىپ سۈمۈرمەكتە ، نىمجان يۇرىكىنى جـاھـانـنـىڭ كۆزلىرىدىن توسۇپ تۇرغۇچى كۆكسى ئۇستىگە بار كۈچىنىڭ ھەممىنى يىغىپ باسماقتا . سېلىمخان دېمى سىقىلىپ ، يۆتىلىپ ، ئىچىدىكى ھەممە نەرسە قومۇرۇلۇپ ئاغزىغا كەپلىشىپ قالغاندەك ، بىرنەچچە قېتىم قۇرۇق ھۆ قىلىپ ، ماغدۇرسىزلانغان ھالـدا ، ئۆيـنـىڭ ئىشىك ـ دېرىزىسىنـى ئېچىۋەتتى . ئۆيـگە شۇئان غۇر ـ غۇر شامال كىرىپ ، ئۆينىڭ ئىچىدىكى بۇرۇقتۇم قىلغۇچى پۇراق ئاستا ـ ئاستا يېنىكلىدى . سارەم بىقسىپ كەتكەن كىيىملەر ئـىـچـىـگـە بېشىنى پۈتۈنلەي تىقىۋالغاندى . سېلىمخان ئۇنىڭ تـۇنـجـۇقـۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ، كىيىملەرنى ئېلىۋەتمەكچى بـولـۇپ ، خـېلى ھەپىلىشىۋىدى ، سارەمنىڭ چىڭ قاماللىۋالغان قوللىرىدىن ئاجرىتالمىدى ، ئۇنىڭ ئاغزى ـ بۇرنىدىن سەل نېرىراق قـىـلـىـپ قويماقچى بولۇۋىدى ، بۇ مۇمكىن بولماي قالدى . مانا شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ، سارەم شۇنچىلىك جىمغۇرلىشىپ كەتتىكى ، ھەتتا ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن دىلكىشى سېلىمخانمۇ ئون ئېغىز گەپ سـوريـسـا ، يـېـرىم ـ يارتا ، زەئىپ ئاۋازدا ، بىر ئېغىز جاۋاب بېرىدىغان ھالغا كەلدى . ئۇ ئادەم خالىمايدۇ ، يالغۇز ئولتۇرۇشنى ، يـالـغـۇز قېلىپ خىيال سۈرۈشنى ، خىيال ئىچىدىن يىغا تېپىپ قېنىپ يىغلىۋېلىشنى ، يەنە شۇ خىيال ئىچىدىن كۈلكە تېپىپ ، ئۆزىلا كۈلۈشنى ياخشى كۆرىدۇ . ئۇنىڭ مەنىۋى دۇنياسىلا ئۇنىڭ ئۇچۇن ئەڭ گۈزەل ، ساپ ھاۋالىق ، بۇككىدە گۈللەر ، شېرىن مېۋىلىك دەرەخلەر قاپلىغان ، سۈزۈك سۈلىرى شىلدىرلاپ ئېقىپ

تۇرغان ، تۇمەن خىل قۇشلار سايرىشىپ تۇرغان خىلۇەت ، گۈزەل ماكان . بۇ يەردە ئۇ يالغۇز ، ياق ، جانكۆيەرى يۈسۈپ بىلەن قول تۇتۇشۇپ ، بىرگە سەيلە قىلىدۇ ، قاقاقلاپ كۈلىدۇ ، چاقچاقلىشىدۇ ، بىر ـ بىرى بىلەن مۆكۈ ـ مۆكۈلەك ئويناپ ، بىر ـ بىرىنى قوغلايدۇ ، بۇلاق سۈلىرىنى بىر ـ بىرىگە چېچىشىپ ، ئۇستىنى ھۆل قىلىشىدۇ . ئاخىر ، يۈسۈپ ئۇنى تۇتۇۋالىدۇ . قويۇق ئۆسكەن كاككۇكگۈللەر ئۇستىدە يۇمىلىتىدۇ . ئۇنىڭ تاپىنىغا يېتەي دېگەن بوستان چاچلىرىنى بوينىغا يۆگۈۋلىپ ، بىرگە يۇمىلايدۇ . ئۇنىڭ قويۇق مايسىدەك ئۆسكەن بۇرۇتلىرى سارەمنىڭ كۆزلىرىگە ، مەڭزىگە ، لەۋىگە ، بوينىغا ، ئاخىر كۆكسى ئارىسىغا چۆكۈپ كېتىدۇ . سارەم قاتتىق چۆچۈپ ، بىر يۇلقۇنۇپلا يۇسۇپتىن ئاجراپ قاچىدۇ ، قاچىدۇ... قېچىپ كېتىۋېتىپ پۇتلىشىپ ، قويۇق ئۆسكەن قىياقلار ئارىسىدا سوزۇلۇپ ياتقان يۈسۈپنىڭ ئۇستىگە يىقىلىدۇ . مانا ئەمدى ئۇنىڭدا يەنە قاچقۇدەك مادار قالمىدى . ھۆل بولۇپ كەتكەن كىيىملىرى ئۇنىڭ بەدەنلىرىگە چاپلىشىپ كەتكەنىدى . ئۇ بايىتىن بېرى بەدىنىنىڭ توڭلىغانلىقىنى ، سەل ئېچىشىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلغانىدى . مانا ئەمدى ، قىياقلار ئارىسىدا ، ھەممە يېرى خۇددى قۇمغا كۆمۈلگەندەك قىزىرىپ كەتتى . ئىسسىق بىر ئېقىم ئۇنى دەرماندىن كەتكۈزدى ، بەدەنلىرىنى بۇژۇردە تەر باستى . ئاخىر ، دەرماندىن كەتتى . ئۇ مۇشۇ كۈنگىچە ، قىياقلار ئارىسىغا يىقىلغان ، يۇمىلغان ، بۇنداق لەززىتى مەست قىلارلىق ئىسسىقلىقنى ھېس قىلمىغان ، بۇنچىلىك تەرلىمىگەنىدى . ئۇ بىلدى ، بۇگۈن قىياقلىق ئارىسىدا ، ئۇنىڭ تىنىقىدا ، يۈسۈپنىڭ كۆچلۈك تىنىقلىرى بار... مانا بۇ قىياقلىق سارەمنىڭ ئېسىدە مەڭگۈلۈك خاتىرە بولۇپ قالدى... جاھان قىزلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئەنە شۇنداق ئۇنتۇلماس بىردىن خاتىرىلىرى چوقۇم بولىدۇ . ئۇ خاتىرە يۈرىكىدە مەڭگۈلۈك ئىز قالدۇرىدۇ . ئۇ خۇشال

چاغلىرىدا ، پىغانلىق كۈنلىرىدە ، ئاشۇ خاتىرىنى ۋاراقلىغاندا ، ئۇنىڭدىن يەنە كۈچلۈك ھارارەتلىك لەززەت ئۇرغۇپ چىقىدۇ . سارەممۇ ئاشۇ قىياقلىق لەززىتىنى ھازىرمۇ خىياللىرى ئارىسىدىن سۈمۈرىدۇ . ئۇنىڭ كۆڭلى گەپ قىلمايدۇ . گەپ ئۇنى تاتلىق ئەسلىمىلەر خاتىرىسىدىن سۆرەپ ئاچىقىپ ، ھازىرقى دەھشەتلىك رېئاللىق پانقىقىغا تاشلايدۇ . ئۇ رېئاللىقتا ، راستىنلا يامان كۈنگە قالدى . ئۇ ئادەملەرنى خالىمىغاچقا ، سېلىمىخانمۇ ئۇنىڭ كۆزىگە كىرىۋالماسلىق ، ئۇنى ئۆز ھالىغا قويۇش ئۈچۈن ، ئۇنىڭ يېنىغا ئانچە كىرمەيدىغان بولدى . ئۇنىڭ ھالىمۇ بارغانچە بەتتەرلىشىپ ، باشقا كىشىلەر بىلەن سۆزلىشىش ، ئالاقىلىشىش ئەركىنلىكى ئېلىپ تاشلاندى . شۇ چاغدا ، كۈزدە باش ئۇستىدە ئۈچۈپ يۈرىدىغان قومۇش توزغاقلىرىدەك ، «بۇزۇق ئۇنسۇر» لۇق قالپىقىدىن بىرى ئۈچۈپ كېلىپ ، بۇ بىچارە ئايالنىڭ بېشىغا كىيدۈرۈلۈپ قالغانىدى . سارەم ئىنتايىن يامان كۈنگە قالدى . ئاچلىق ئۇنىڭ ئۇستىدە ۋەھشىي چىلبۆرىدەك ھۇۋلىماقتا . يىللاردىن بېرى ئەسكى قەغەز كورۇپكا ئىچىگە تۆكۈپ قويغان سېرىق قوناق كېپىكى بىلەن بۇغداي كېپىكى ، ئۇنىڭ ئارىسىدا ئارىلىشىپ كەتكەن نان كۆيۈكلىرىمۇ دەرەخنىڭ يېڭى يوپۇرمىقى ، سۇپۇرگە ، كاۋا ، چامغۇر ، بۇغداي ئارىسىدىن يۇلۇۋېلىنغان قارىمۇق يوپۇرماقلىرى بىلەن ، تېجەپ ، ئارىلاش قاينىتىلىپ ، يېيىلىپ تۇگىدى . كوممۇنا ئاشخانىسى مەزگىلىدىكى ئاچارچىلىق مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا سارەمگىلا كەلگەن ئەمەس ئىدى . ئۇ يەنىلا ئومۇمىيۈزلۈك باشلاندى . خەلق يۈرتىنى تاشلاپ ، ھەر تەرەپكە قاچقىپ ماڭغىلى تۇردى . كىشىلەر ئارىسىدا ، ئوغرىلىق ۋە ۋەھشىيلىكلەر ئەۋج ئالدى . بىراۋ ئاشلىققا چىدىماي ، بىراۋنىڭ توخۇسىنى ئوغرىلاپ قويۇپ ، ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلدى . بىراۋ ئامباردىن سېپىق قوناقتىن بىر تەلپەك ئوغرىلاپ قويۇپ ، تۇرمىگە ماڭدۇرۇلدى . ئەترەتنىڭ چارۋا قوتانلىرىدا ، ئامبارلىرىدا ، كالا قوتانلىرىدا ئوغرىلىق تازا ئەۋج

ئالدى... خېلى ئوبدان ئادەملەرمۇ بۇنىڭدىن خالىي بولالمىدى .

سارەم بىر ھەپتىنى چامغۇر ، سۈپۈرگە ، كاۋا غاجاپ يەپ ئۆتكۈزدى . ئەمما ئۇنىڭ بەدەنلىرىنى چاقا بېسىپ كەتتى ، كىچىككىنە نەفىسەنىڭ بەدەنلىرىدىن ھۇررەك يارا ئۆرلەپ ، ھۇررەكتىن دەسلەپ سېرىق زەرداپ سۇ ئاقتى ، ئارقىدىن ، يارا يېرىڭلاپ ، ئەتراپى ئاق پوستەك ـ قىزىل پوستەك بولۇپ كەتتى . سارەم كېچىسى ئۇخلىماي ئاللاغا نالە قىلدى :

«ئى ئاللا ، بىزمۇ سېنىڭ بىرلىكىڭگە ئىشىنىدىغان ، ساڭا سەجدە قىلىدىغان مۇسۇلمان بەندەڭ ئىدۇققۇ ؟ ئاجىز بەندەڭنى مۇشۇنچىۋالا خارۇ زار قىلغان بارمۇ ؟ ئالدىڭدا قانداق بىر ئېغىر گۇناھ ئۆتكۈزگەن بولغىيدۇق ؟ گۇناھكار بەندەڭنى ئەپۇ قىلغايسەن ، ئاسانچىلىق بەرگەيسەن ! ئاجىز بەندەڭنى خارزار قىلمۇەرمىگىن ، ھەرقانچە غەزىپىڭ كەلگەن بولسىمۇ ، ئەمدى ئەپۇ قىلغىن ، گۇناھىمنى كەچۈرگىن... » سارەم گېپىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇرالماستىن ، جەينامازغا يىقىلدى . نەفىسەنىڭ ئاجىزلاپ كەتكەن ۋۇجۇدىدىن چىققان يىغا ئاۋازى ئۇنىڭغا ئادەملەر تەرىپىدىن يەرگە تىرىك كۆمۈۋېتىلگەن بىچارە كۆچۈكنىڭ يەر ئاستىدا جېنى چىقماي ئازابلانغاندا چىققان غىڭشىش ئاۋازىدەك بولۇپ ئاڭلاندى .

4

ھايات يەنىلا تەكرار ئادەتى بويىچە ھەممە يەردىن ئاڭلىنىۋاتقان نالە ـ پەريات ئىچىدە داۋام قىلماقتا . كىشىلەر قورساق غېمىدە ئالدىراشماقتا ، بىر ۋاق توق كېكىرىش ئۈچۈن ، تىرناقلىرىدىن قان جىرتىلىداپ چىقىشىغا قارىماي ، تىرماقداپ يۈرۈشىدۇ . بۇ سەھرانىڭ ھەممە بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرى ، قۇملۇقلىرى ، سازلىق ـ لىرى ، قومۇشلۇقلىرى ، باغلىرى ، دەرەخلىرى ، ھەتتا ئۇچار

قانات ، هايۋانلىرى... ئۆيلىرىدىن كۈندۈزى گۈلدۈرمامىدەك جەڭگىۋار هايات شاۋقۇنى ، داغدۇغىلىق ئىنقىلابنىڭ جەڭگىۋار ساداسى ، كېچىسى بولسا ، مۇڭلۇق ئەسنەش ، ئاللانى سېغىنىش ، ياغۇنچاقنىڭ كۆڭۈلسىز ئاۋازى كېلىدۇ . كالىلار مۆرەپ باقىدۇ ، قويلار قوتاندا ئۇياق ـ بۇياققا ئۇرۇلۇپ مەرەيدۇ . جان ـ جانىۋارلار دان تالىشىپ جاۋۇلدىشىدۇ ، ئادەملەر ئېغىر ئەسىنىپ ، ئېڭىكىدىن قاس چىققان هالدا ، «ئەستاغپۇرۇللا شەيتان» دېگەن زەئىپ ئاۋاز بىلەن خىتاب قىلىدۇ . ئاخىر قورساقنىڭ خورەكتەك ئاڭلىنىدىغان كوركىراشلىرى ئىچىدە ئۇيقۇغا كېتىدۇ .

سارەم بىردىنلا مانا مۇشۇنداق يامان كۈن ئىچىدە ، ياخشى كۈنگە ئېرىشىپ قالدى . نۇردۇن ئۇنىڭ هالىدىن پۈتۈن هوقۇق كۈچى بىلەن خەۋەر ئېلىشقا باشلىدى . بىر چاڭگال پۇل كۆتۈرۈپ چىقىپ بىر تەلىپەك سېرىق قوناق تاپماق بەسىي مۇشكۈل بولۇۋاتقان بۇ كۈنلەردە ، ئادەملەر : «نۇر چاڭۇپي ئەۋەتتى» دەپ ، خالتىلاردا ئاق ئۇن ، تۇنىكە تۈڭلاردا مېغىز يېغى ، قويلارنىڭ پۈتۈن گۆشىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ، سارەمنىڭ تىللىشىغا ، سۈپۈرگە بىلەن ئۇرۇشىغا قارىماي ، ئۇنىڭ ئۆيىگە تاشلاپ كېتىدىغان بولۇپ قالدى . سارەم ئۇلارنى ئەسكى پايتىمىنى چۆرۈگەندەك ، ئىشىك تۈۋىگە ئاچىقىپ چۆرۈۋېتىدۇ . كىشىلەر كېيىك تاپالماي ، كۆزلىرى پىلدىرلاپ قېلىۋاتقاندا ، سارەمنىڭ بۇ قىلىقى هەممە كىشىنىڭ ئەيىبلىشىگە ئۇچرىدى . بولۇپمۇ هەممىدىن بەك ئەيىبلىگىنى ئۆزىنىڭ يېقىنى سېلىمىخان بولدى . «بۇ ئاش ، گۆش ، ياغدا نېمە گۇناھ ، ئۇ مىڭ ئەسكى بولسىمۇ ، يەنىلا سىزگە نىسبەتەن ياخشى مۇئامىلىدە بولدى . قاراڭ ، ماۋۇ بىچارە نەفسەنى ! ئۇ شۇنداق پوسمىلاق قىز ئىدى . ئاچلىق ئۇنى ئاۋاق قىلىپ قويدى . قارا شامال ، قوتۇر كېسەللىرى چېقىپ ، بارغانچە يەرگە كىرىپ كېتىۋاتىدۇ . كۆزلىرى گەجگىسىدە قاينىاپ ، پىلدىرلاپلا قالدى . ئاداۋۇتىم بار دەپ ، ئاچلىقتىن هەممىگلار ئۆلمەكچىمۇ ؟ بۇنى خۇدا

راۋا كۆرمەيدۇ . بۇنى نۇردۇن دېگەن نائىنساپ كاززاپىنىڭ دىلىغا خۇدا سالدىمۇ ، ئۆزىچە سىزگە غەمخورلۇق قىلىۋاتىدۇ . ئۇنداق قىلمايلى ، ھەر ئىشنىڭ يولى بار . سىز يېمىسىڭىز ، نەفسە بىلەن مەن يەيمەن . » سارەم سېلىمىخانىنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ ، قاتتىق ھۇ تارتىپ يىغلاپ كەتتى . دېمەك ، ئاچلىق ئۇنى نامەرد نېنىنى يېيىشكە مەجبۇرلىدى . ئۇنىڭدا ، ئاچلىقتىن ئۆلۈش نىيىتى يوق ، ھايات قانچە رەھىمسىز بولسا ، ئۇنىڭ ھايانقا بولغان مۇھەببىتى ، ياشاش ئىستىكى شۇنچە ئاشىدۇ . ئۇنىڭ ئىزى ئۆچمەسلىكى ، يۇسۇپنىڭ قۇرىغان تېنىدىن كۆكلەپ چىققان يۇمران نوتا نابۇت بولماسلىقى ئۈچۈن ، نېمىلا بىلەن بولمىسۇن ، جاننى قوغداپ ، ھايات ياشاش كېرەك ! «ئېغىز يېسە ، يۇز ئۆيىلىدۇ . » نۇردۇن ئاستا ـ ئاستا پەردە ئارقىسىدىن چىقتى ، سېلىمىخانىنىڭ ھايھايلىشى بىلەن ، ئۇ سارەم بىلەن نەفسەنىڭ ھايات سەھنىسىگە كىرىپ كەلدى . ئۇ ئادەتتى بويىچە ھەجىيىپ كىرىپ كېلىدۇ . سېلىمىخان تاماق ئەتكەچ ، سارەمنى ھەيۋىلەيدۇ ، تاماق پىشقاندا ، ئۇلار يېيىشىدۇ . نۇردۇن ئۇزۇندىن ئۇزاق ، ئۆزىنىڭ ئىشىدىن چۇشۇپ ، جەمئىيەت ، ھايات ھەققىدە سۆزلەيدۇ . ئۇنىڭ دېگەنلىرىنىڭ ھەممىسى ئورۇنلۇق بولىدۇ . بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئادەمنىڭ ھاياتى پەقەت بىرلا كېلىدىغانلىقى ، بۇ ھاياتنىڭ تولىمۇ قىسقا ئىكەنلىكى ، شۇ قىسقا ھايات ئىچىدە ياشىلىقنىڭ گويا يىللت قىلىپ كۆزنى چاقنىتقان بىر نۇرەكلا ئۆتۈپ كېتىدىغانلىقى ، شۇڭا ھاياتتا پەقەت خۇشال ـ خۇرام ياشاشقىلا بولىدىغانلىقى ، ئۆزىنى بېھۇدە ئازابلاپ ئۆتۈشنىڭ تولىمۇ ئەخمەقلىق بولىدىغانلىقى توغرىسىدىكى سۆزلىرى سېلىمىخاننى تولىمۇ قايىل قىلىدۇ . سارەمنىڭ ئىچىدە بىر يەرلىرى نۇردۇننىڭ سۆزىنى ئورۇنلۇق دېگۈسى كېلىدۇ ، ئەمما ئىچ ـ ئىچىدىن چىقىۋاتقان يىرگىنچلەر ئۇنىڭ بۇ خىياللىرىنى پۈشايمان بىلەن ئاخىرلاشتۇرىدۇ . نۇردۇن دائىم كىچىككىنە نەفسەنى قۇچىقىغا ئېلىۋېلىپ ، چوڭقۇر مېھرى

بـــلـــەن سۆيىدۇ ، ئەركىلىتىدۇ . ئاچچىقىپ كېتىپ ئوينىتىدۇ ، نەقسەنىڭ قولى قاياقنى كۆرسەتسە ، شۇ ياققا ئاپىرىدۇ . نېمىنى كۆرسەتسە ، شۇنى ئېلىپ بېرىدۇ . سارىم بۇنى توسۇشقا ئامالسىز قـالدى . تىللاپمۇ ، قېيىداپمۇ ، كىنايە قىلىپمۇ ، مانا بۇ «مېھىر ـ شـەپقـەت»تـىـن قـۇتـۇلالمىدى . خۇشامەت بىلەن ھەجىيىشلار ، يېقىنچىلىقلار ، ياخشى يېمەكلىكلەردىن ئۇ بىزار ، بولۇپمۇ ئۆزىنىڭ سۈپۈرگە قاينىتىپ يېگەن كۈنلىرىگە قايتا ئېرىشىشنى ئويلايدۇ . ئەمما ئۇ بۇ مەقسىتىگە يېتەلمىدى ، قاچسۇنمۇ ؟ قەيەرگە قاچىدۇ ؟ يىراقلارغا قاچسىچۇ ؟ ئۇ نەفسە بىلەن قەيەرگىمۇ قاچالار ؟ نەفسە ھازىر نۇردۇننى بىردەم كۆرمىسە «دادام ، دادام قېنى ؟» دەپ غەلۇە قىلىدۇ . نۇردۇن نەفسەنى ئەركىلىتىپ «قىزىم» دېگەن ، نەفسە «دادا» دەپ چـاقـىـرغاندا ، سارەمنىڭ بەدەنلىرى تىكەنلىشىدۇ ، شۇركۈنىدۇ ، يىرگىنىدۇ ، يۈرىكى جىغىلدايدۇ ، نەپسى سقىلىدۇ ، ھـالـسـىـزلىنىپ ھاسىراپ ئىزغا ئولتۇرىدۇ ، تەرگە چۆمىدۇ . بىراق ، قىز ئۇيقۇسىدىن ئويغانسىمۇ ، «دادا» ، «دادام قېنى···» دەپ يىغلايدۇ . كۆز ياشلىرى تولۇپ بارغان ئالمىدەك يۈزلىرىنى يۇيىدۇ . ئانا چەكسىز ئازاب ئىچىدە تولغىنىدۇ . ئانىنىڭ كۆز يېشى يوق ، يۈرىكى پۈچۈلىنىدۇ . ئەي ، سەبىيلىك ، گۆدەكلىك ! يەنە ئاتا مېھرىدىن مەھرۇم بولغان ، ئاتا مېھرىگە تويمىغان ، قانمىغان سەبىي قـەلب ! ياتنىڭ مېھرىبانلىقى سېنىڭ يۈمران ، ساددا يۈرىكىڭگە سىڭىپ كىردى ، سېنى مەست قىلدى . ئازدىڭ ، مانا ئەمدى ئۆز ئاتاڭنى ئۇنتۇپ ، يات بىرىنى ئۆزۈڭگە ئاتا قىلدىڭ ! ئۇنىڭ سېنىڭ تېرەڭ بىلەن گۆشۈڭ ، تومۇرۇڭ ، قېنىڭغا ئارىلىشىپ ، يۈرىكىڭنى مـۇجـۇيدىغانلىقىنى ، سېنى نابۇت قـىـلـىدىغانلىقىنـى ، ئەسلى ـ ۋەسلىڭنى قۇرۇتىدىغانلىقىنى بىلمىدىڭ . بەلكى سەن ، ئېسىڭنى تاپقاندا ، كېچىككەن بولارسەن ! ئۇ چاغ سېنىڭ دەرد ـ ھەسرەت ، ئوغا قازىنىدا قاينايدىغان ۋاقتىڭغا توغرا كېلەر··· سەبىي يۈرەكنىڭ ئېزىشى ئانىنىڭ يۈرىكىدە چايانىڭ ئۇۋا سالغىنىغا ئوخشاش بىر

ئىش بولدى . نۇردۇن ئاخشىمى تاكى نەفسە ئۆز قۇچىقىدا ئۆزىگە چىڭ گىرە سېلىپ ئۇخلىغانغا قەدەر ، سارەمنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرىدۇ . ئانا ئۇنى ئۆز باغرىدا ئۇخلىتىشقا قانچە ئۇرۇنسىمۇ ، بالا ھەرگىز ئۇنىمايدۇ . ئانا ئىچىدە قان يىغلايدۇ . ئەمدى ئۇخلىدىمىكىن دەپ ، نۇردۇننىڭ قۇچىقىدىن ئېلىشىغا ، نەفسە قىرقىراپ ئويغىنىدۇ ـ دە ، «دادا... دادا» دەپ ئۇنىڭغا چىڭ يېپىشىدۇ . بىر ھازا يىغلاپ ، يەنە ئۇيقۇغا كېتىدۇ . ئاننىڭ يۈرىكى ھەرىلەنمەكتە . «ئى ئاللا ، ئۆز دادىسىنىڭ رەقىبىگە سەبىي قەلبىنىڭ مېھرىنى شۇنچىلىك باغلامسەن ؟ شۇنچە دەردۇ ئەلەم يەتمىگەنمىدى ؟ ئەمدى بۇنى كۆرسىتەمسەن ؟ » ئانا بالىدىن كەچمەكچى ، بىراق ، «سارەم ، نەفسە ساڭا قالدى ، ئۇنى ياخشى تەربىيىلىگىن ، مەندىن رازى بول ، ئىزىمىز ئۆچۈپ كەتمىسۇن ! » دېگەن سۆزلەر... بۇ سۆزلەرنىڭ يۈسۈپىنىڭ كىيىملىرى ئارىسىدىن چىققان قولياغلىققا قايتا يېزىلىشى ، بۇ سۆزلەرنىڭ قۇلاق تۈۋىدە ياڭراپ تۇرۇشى ھەم ھىدى پۈراپ تۇرىدىغان قولياغلىقتا يالتىرىشى... قانلىق خەتلەر ئۇنىڭ ئالقىنىدا تۇرۇپتۇ . ئۇ ئەقىدە ، ۋىجدان ، بۇرچ يىپلىرىدا چىڭ باغلانغان ! بۇنى ئادا قىلماي ، ئۇ قەيەرگىمۇ بارالايدۇ ؟ كۇن ، تۇن ، ئاي ، يەسىللەر ئۇنى جۇۋازغا كۆنگەن ئۆكۈزدەك ، قەپسىگە قونغان قۇشتەك ، قۇللۇققا كۆنگەن مەھكۇملاردەك قىلىپ بېزەپ قويدى ، مانا بۇ بېزەكلەر ئۇنى بىر يېرىم يىل ئىچىدىلا ئاشۇنداق ياساندۇرۇپ قويدى . ئۇ ھازىر ئاسمان كۆمتۇرۇلسىمۇ ، زېمىننى سەل باسسىمۇ ، مىت قىلماس يېڭى مىجەزگە ، سۆزلىمەس ئېغىزغا ، ئىشتىن بوشىماس قولغا ئىگە بولدى . كىشىلەرگە ئارىلاشمايدۇ ، ئۇنى تولا ئۆرتىگەن دەردلەر مانا ئەمدى ئۇنىڭ ئۈچۈن غىزالانغانغا ئوخشاشلا ھەم تەبىئي ، ھەم نورمال ئەھۋال بولۇپ قالدى . تېخى ئۇ ھازىر سەمرىپ ، باشقىچە يېڭىدىن ھۆسنىگە تولۇپ قالدى . ئەمما ئۇ بۇرۇنقىدەك ئۆزىنى تۇزىمەيدۇ ، ھەممىسىنى بولۇشچە

ئارتىۋالمدۇ ، لېكىن ئاي قارا بۇلۇت ئارىسىدا بولسىمۇ بەربىر ئاي ـ دە ! ئۇنىڭ ئايدەك جامالى مۇشۇ قاملاشماسلىق ئىچىدە ، يەنە باشقىچە لاتاپەت بىلەن كۆزگە كۆرۈنىدۇ . مانا ھازىر نەفسىمۇ خېلى چوڭ بولۇپ قالدى . ئۇ نۇردۇندىن قىلچە ياتلىق ھېس قىلمايدۇ . نۇردۇنمۇ بۇ ئۆيگە بىمالال ، ئۆز ئۆيىدەك كىرىپ ـ چىقىۋېرىدۇ . ھازىر سارەم تۇرۇۋاتقان ئۆي توپا ئاستىدا قالغان زەي بىر ئېغىز ئۆي ئەمەس ، بەلكى ئازادە ئۇچ ئېغىز يورۇق ئۆي ! ئۆي ئىچى رەتلىك ، زامانغا لايىق بېزەكلەر بىلەن تولغان . بۇلارنىڭ ھەممىسىنى نۇردۇن كەلتۈرگەن . ھازىر ئۇ بۇ ئۆينىڭ ئەزاسىلا ئەمەس ، بەلكى خوجايىنى ، بىمالال كىرىپ ـ چىقالايدۇلا ئەمەس ، بەلكى ئايىغى ئۈزۈلمەس ئەر ـ ئايال مېھمانلارنى باشلاپ كېلىدۇ . سارەم قول كۆيدۈرۈپ تاماق ئېتىدۇ ، يۇندىپۈرۈشلۇق قىلىدۇ ، ئۇنىڭ مېھمانلىرىنى كېچە ـ كۈندۈز ئۇخلىماي كۈتىدۇ . بەزىدە مېھمانلار مەست بولۇشۇپ ، ئۆيدە پېتىشماي يېتىپ كېتىدۇ . ياش ناخشىچى قىزلار ، ئەمەلدارلار ، ئۇسسۇلچى داڭدار ئايالار ھەممىسى بار... بۇنداق چاغلاردا ، سارەم نەفسىنى ئېلىپ ، سېلىمخانىنىڭ ئۆيىگە چىقىپ قونىدۇ . تېخى بەزىدە ، نۇردۇن پىكاپىدىن ياش ، چىرايلىق قىزنى قولتۇقلاپ چۈشۈرۈپ ، ئۆيگە ئېلىپمۇ كىرىدۇ . سارەمگە تاماق بۇيرۇيدۇ ، سارەم تاماق قىلىپ بەرگەندىن كېيىن ، نەفسىنى ئېلىپ ، سېلىمخانىنىڭ ئۆيىگە يېنىپ چىقىدۇ . بۇ ئىشلار مانا شۇ بىر يېرىم يىل ئىچىدە بولۇپ ئۆتتى . بىر كۈنى سېلىمخان :

— ئەمدى دېمىسەم بولمىدى سىڭلىم ، جەمئىيەتتە سۆز ـ چۆچەك يامراپ كەتتى . بۇنى سەنمۇ ئوبدان بىلىسەن . سەن ياش ، ھامان تۆشۈك مارجان يېپقا ئۆتكۈزۈلمەي قالمايدۇ . ئۇنىڭ بىلەن توي قىلمىساڭ بولمىدى ، ئۆلگەنىنىڭ كەينىدىن ئۆلگىلى بولمايدۇ ، ئەسكى دېسەڭ ، بۇ زاماندا ئوبدىنى نەدە ؟ بىلگىلى بولمايدۇ ، ياساپ سوقتۇرارنىڭ ئورنى يوق... — دېدى .

سارەم ھېچقانداق ئىپادىسىز كۆزلىرىنى سېلىمىخانغا بىر ھازا تىكتى ، ئەمما گەپ قىلمىدى ، گويا ئۇنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى چۈشەنمىگەندەك قاراپ قويدى .

5

توي بولدى ، توي ناھايىتى داغدۇغىلىق بولدى . پۈتۈن دولان تۇيغا كەلدى . يانتاقنىڭ يىگىتبېشى مامۇت شەيخ ، قالۇنچى ئىسمايىل قالۇن ، راۋابچى مەمەت تۇردىلاردىن تارتىپ ، تۇمەنتال ، قۇمقىسار ، غاز كۆلىنىڭ نەغمىچىلىرى ، ئوغلاقچىلىرى ، ماڭسۇر شەيخىنىڭ ناغرا ـ سۇنايلىرى··· نەچچە مىڭ كىشىلىك مەشرەپ تارتىشتى . نەچچە يۈز چەۋەندازلار ئوغلاق تارتتى··· نۇردۇن دۇخاۋا بەلباغلار① ئارىسىدا كۆمۈلۈپ قالدى . سارەم ئۇچۇن ، بۇ تويىنى ھېچنېمە دېگىلى بولمايدۇ . ئۇنىڭ ھېچ نەرسە بىلەن كارى بولمىدى ، تويىنى مۇبارەكلەپ كۇلكە ـ چاقچاق قىلغانلارغا ھاڭۇبقىپ قاراپلا قويدى ، تەنلىرى چاڭگال ئارىسىدا قىسىلغان مۇزدەك سىرقىراپ كەتتى . ئۇ ھېچ ساداسىز ، خاتىرجەم ئىدى . توي بولۇپ بىر ھەپتىدىن كېيىن ، ئالۋاستىدەك چېچى چۇۋۇلغان بىر سېىترا قىز كۆزىگە قان تولغان ھالدا كىرىپ ، نۇردۇننىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ ، قورسقىنى كۆرسىتىپ ، سارەمنىڭ ئالدىغا تىزلىنىپ ، ئۆزىنى شاپىلاقلىغان ھالدا :

— مەن بۇ كاززاپ شەيتان ئوغرىنىڭ دامىغا چۈشۈپ ، نومۇسۇمنى بۇلغاپ سېلىپ ، ئۇنىڭ قۇلى بولۇپ قالدىم ! يۇسۇپكام ھەم سىزگە ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا يۈز كېلەلمەيمەن . يۇسۇپكام بۇ مۇناپىقنىڭ قارىسىغا كەتتى . ئۇ ئوپېراتسىيە قىلغان كېسەلگە ، مانا بۇ دۆيۈز بىر زەھەرلىك ئوكۇلنى ماڭا سالدۇرغان !··· شۇنىڭ

① دولانلىقلار توي قىلغاندا ، قاتناشقۇچىلار يىگىتنى قۇتلۇقلاپ بەلباغ باغلىشىدۇ .

بىلەن ، ئۇ كىشى ئۆلۈپ كەتتى . مەن ئوكۇلنى سالمايمەن دېسەم ، ئۇ مېنى ئالمايمەن دەپ قورقۇتتى . مەن ئۇنى شۇ چاغدا ، ئۆلگۈدەك ياخشى كۆرۈپ قالغانىدىم . ئۇ مېنى مۇشۇ كەمگىچە خوتۇن قىلىپ كەلدى . مانا ئەمدى مەن ئۆلىمەن . مەن بۇ ھېيلىگەر شەيتاننىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشتۈم··· يۈسۈپكامغا ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا يۈز كېلەلمەيمەن . ئۆلۈشتىن ئاۋۋال ، مەن سىزگە شۇنى دەپ قوياي ، بـۇ ياۋۇز ، بەدنىيەت شەيتاندىن قۇتۇلۇڭ ! بولمىسا ، ئۇ سىزنى خـاراب قىلىۋېتىدۇ··· — دېدى . نۇردۇن ئۇ قىزنىڭ چېچىدىن تۇتۇپ ، ئاغزىنى قولى بىلەن توسۇپ :

— ھۇ ، نېرۋىسىدىن ئازغان جالاپ ، ئۆزۈڭنى چاپلىمىغان مەن قالدىممۇ ؟ — دېگىنىچە ، ئۇنى تالاغا سۆرەپ ئاچىقىپ كەتتى . مـۇردىـدەك قـېـتـىـپ قالغان سارەم : «خاراب··· خاراب··· » دەپ پىچىرلاپ ، مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى .

ئۆينىڭ ئوستىگىلا چۈشكەن بىر بومبىنىڭ پارتلىشى بىلەن ئۆينىڭ لىم تۇۋرۇك ياغاچلىرى قاراسلاپ سۇنۇپ ، ئۆي بېسىلىپ چۈشتى . جان ھەلقۇمىدا قالغان سارەم يۇقىرىقى خىياللار ئارىلاش چـۈشـى بـىـلـەن مەڭگۈ ۋىدالاشتى . سىرتتىكى ئېتىشۋازلىقتىن قورقۇپ ، نەفسىنى سۆرەپ كارىۋات تېگىگە كىرىۋالغان سىلىمىخان تىرىك گۆرگە كىرىۋالغاندەك ، قاراڭغۇلۇق ئىچىدە قالدى . نەفسە قاتتىق چىرقىراپ كەتتى .

تۆتىنچى باب

1

— نېمانچە ھاياجانلىنىپ قاراپ كېتىسىز بۇ قاقاسلىققا ؟ كۆز ئالدىڭىزدىكى نامراتلارغا ، نامراتچىلىقتا ، ئاچارچىلىقتا قالغانلارغا ئېچىنىۋاتامسىز ؟ ھەرھالدا ، ئەڭ دەھشەتلىك كۈنلەر — كوممۇنا

ۋاقتى ئۆتۈپ كەتتى . مەن ئوغلۇم ئەسكەر تۇغۇلغاندا ، كۆك پىت باسقان بىر قوتۇر پاقلاننى تۆت يۈز كويغا ئالغان ، كېيىن يەنە بىر خورازنى سەككەن كويغا ، بىر زاسۇينى يەتمىش بەش كويغا ئالغانىدىم . ھەرھالدا ، ھازىر بىر پاقلان قىرىق ـ ئەللىك كويغا ، بىر خوراز ئۈچ كويغا ، بىر زاسۇي ئون بەش كويغا كېلىدۇ . ئۇ كۈنلەرنى ئادەم ئويلىسىمۇ قورقىدۇ... راست ، بىر قېتىم ، سىرىقبۇيىدىن بىر بۇرادەر ماخور ئەكەپتىكەن ، بىر ۋاخلىق ئۇماچىنى ، ئۇندىن قىلىنغان بولسا كاشكى ، سۇپۇرگە توغراپ قاياناتقان كېپەك دەكا ، ئۇنى ئېشەككە بېرىپتىمىز ، ئىككى يىل شۇنىڭ دەردىنى تارتتىم ، — دەپ چوڭقۇر بىر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ سۆزدىن توختىدى رازاق ھېكىم . ئۇنىڭ چىرايىدىن ھېچقانداق بىر جىددىيلىك ياكى بىسەرەمجانلىق كۆرۈنمەيتتى . ئەكسىچە ، شۇنچە خاتىرجەم ھەم مەغرۇر ئىدى . ئۇنىڭ بەستىدە پارقىراپ تۇرغان ، ئۇست ـ ئۇستىلەپ باغلاپ ئېسىلغان ئوق تىزىقلىرى ، قىستۇرۇلغان قاپلىق ھەم قاپسىز تاپانچىلار ، كىچىك قول بومبىسى بار ئىدى . بۇ نەرسىلەر ئۇنىڭ قاۋۇل بەستىنى تېخىمۇ سۇرلۇك كۆرسىتەتتى . ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن بىرخىل قەتئىيلىك چىقىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ ئاستىدىكى ئۇزۇن يايلىسى تىزىغىچە چۈشكەن ئاق ئات شۇنچە چېچەن ، شۇنچە شاش يورغىلايتتى ، پات ـ پاتلا كۈچلۈك كىشنەيتتى . رازاق ھېكىم بىلەن يانداش ئالا پاچاق ئات بىلەن كېتىپ بارغان يۈسۇپنىڭ قۇلىقىغا رازاق ھېكىمنىڭ بىر ئېغىزمۇ سۆزى كىرمىدى . ئۇ خام كېسەكتىن ھەم لاي تامدىن قويۇرۇلغان ، تاملىرى ساپلا قۇشقاچ كامىرى بىلەن تولغان پاكار ـ پاكار ئۆيلەرگە ، ئۆيلەرنىڭ ئالدىدىكى ، قاپقارا قوللىرىنى ئاغزىغا تىقىپ ، ئۆزلىرىگە قورقۇمسىراپ قارىشىپ تۇرغان قىپيالىكاچ بالىلارغا قارىماقتا ئىدى . بالىلار شۇنچىلىك ئورۇق ھەم جانسىز كۆرۈنەتتىكى ، بەللىرى خۇددى قومۇشتەك ئىنچىكە ، پاقالچاقلىرى چوكىدەك ھەم

قارا ، بوينى تارتىشقان ، باشلىرى يوغان ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشاڭغۇ ، چاپاق باسقان ، باشلىرىدا چاقا ، تاز ، يىرتىلىرى ئاق پاخشەك ئۆرلەپ كەتكەندى . يۈسۈپ كۆزىنى يۇمدى ، نەفىسە خىيالىغا كەلدى ، كۆزلىرىدىن ياش ساقىپ چۈشتى ، ئۇنىڭ كۆڭلى بۇزۇلغاندى .

«ئاھ··· مىللىتىم ، بىچارە مىللىتىم ، نادان مىللىتىم !··· چوڭلىرىمىز قالايمقان ئۇرۇشۇپ ، بۇ سىياسىي قاراڭغۇلۇقنىڭ قىرغىنچىلىقىدا ئۆلۈپ تۈگىسەك ، مانا بۇ بالىلارنى كىممۇ تەربىيىلەيدۇ ؟ ئۇلار نېمە بولۇپ كېتەر ؟ ئاھ ، يۇرتۇم ! ئاھ ، سۆيۈملۈك تەكلىماكانىم ، تاملىرى ، ئىشىكلىرى ، ھەتتا ئىتىنىڭ يالاقلىرىغىچە ئالتۇن بولغان دىيارىم ![1] . . . سېنىڭ ئىزىڭ راستىنلا بۇ قارا بورانلاردا ، قۇم ئاستىغا بارغانچە چۆكۈپ ، ئىنسانىيەت دۇنياسىدىن بارغانچە يىراقلاپ كېتەرمۇ ؟··· بىز نېمە ئىشلارنى قىلىۋاتىمىز ؟ دۇنيا ئەللىرى نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ ؟ بىز قانداق ئۇرۇش قىلىۋاتىمىز ، دۇنيا ئەللىرى قانداق ؟··· » يۈسۈپ قوللىرى بىلەن يۈزىنى توسۇۋېلىپ ، خۇددى كىچىك بالىدەك ھۆمۈدەپ يىغلىۋەتتى . رازاق ھېكىم ئاۋۇ دېھقان بالىلىرىغا ئېچىنغان ھالدا بىر قاراپ قويغاندىن كېيىن ، يېنىدىكى يارەمچىسى — ئابدۇرېشىتقا :

— ئاۋۇ بالىلارغا بىردىن گىرە تارقىتىپ بەرگىن ! — دەپ بۇيرۇق قىلدى . ئابدۇرېشىت :

— خوپ ، — دەپلا ئېتىنىڭ بېشىنى ئارقىغا بۇراپ ماڭدى . رازاق ھېكىم يۈسۈپكە قاراپ بىر نەرسە دېمەكچى بولۇپ ، يەنە دەرھال ئارقىغا قاراپ :

— ھوي ، ئابدۇرېشىت ، ئاۋۇ پىششىق قوي گۆشىدىنمۇ بىر پارچىدىن قوشۇپ بەر ، — دەپ تاپىلىدى ، ئاندىن يۈسۈپكە :

---

① تەكلىماكان ئاستىدىكى شەھەرنىڭ تاملىرى ، ھەتتا ئىت يالىقىغىچە ئالتۇندىن ياسالغان دېگەن رىۋايەت خەلق ئارىسىدا كەڭرى تارقالغان .

— بۇ نامرات ، بىچارە دېھقان بالىلىرىغا قاراپ ، قىزىڭىز يادىڭىزغا كېلىۋاتىدىغۇ دەيمەن؟ بىراق بىز ھەپتىدە قازىنى بىر قېتىم ماي كۆرمەيدىغان ، ئۇماچ ـ يارما بىلەن سېرىقتال جان ساقلاۋاتقان دېھقانلىرىمىزنى قانداقمۇ ئېچ ئاغرىتىپ ، كۆز يېشى قىلىپ ، ئۇماچ ـ يارمىدىن قۇتۇلدۇرۇپ بولالايمىز؟ بۇ ئاللانىڭ پېشانىمىزگە پۈتۈۋەتكەن تەقدىرى ئوخشايدۇ ، ئۇنى ئۆزگەرتىش بەندىنىڭ قولىدىن كېلىدۇ دەمسىز؟ مەسىلەن ، ھازىر بىزنىڭ يىل بويى تۆت سەر گۆش يېمەي ئۆتىدىغان دېھقانلىرىمىز كۇرمىڭ! ئۇلارنى قانداق قىلىمىز؟ ھازىر بىزنىڭ قولىمىزدىكى يېزىلاردا ، بازاردا سودا ـ سېتىق قىلىشقا رۇخسەت قىلىۋىدۇق ، ھەرقايسىسى ئۆز ھۇنىرىنى ئىشقا سېلىپ ، بازاردا تىجارەت قىلىۋىدى ، خەقنىڭ قولى ئاز بولسىمۇ پۇل كۆردى ، قورسىقى ئاز بولسىمۇ توپدى ، ئاغزى گۆشكە تەگدى . ھازىرقى سىياسەت بويىچە ، ئەگەر بىز ئۇنى بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىشى ، قاراڭغۇ بازار دەپ قاراپ ، ھەممىنى بوغۇپ قويساق ، كىشىلەر ئاچلىقتىن ئۆلمەمدۇ؟ بۇ قانداقمۇ ئادەمنىڭ ئەقلىگە سىغىدۇ؟

— بىز ھازىر زولىقۇمدىكى ئۇرۇشقا جانىنى ئالىقانغا ئېلىپ قويۇپ كېتىۋاتىمىز . كىم بىلىدۇ ، ھازىر ھايات سۆزلىشىۋاتىمىز ، يەنە بىر ئاش پىشىم ، بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق ۋاقىتقا قالماي ، قۇملۇقتا قان ئىچىدە بۇ دۇنيا بىلەن مەڭگۇ خوشلىشىمىزمۇ تېخى! لېكىن سىز گويا ئاشىنسى بىلەن ئۇچراشقىلى كېتىۋاتقان بوز يىگىتتەك خۇشالسىز ، — دەپ گەپنى بۇرىۋەتتى يۇسۇپ . رازاق ھېكىم بۇ كەم سۆز ئادەمنىڭ گەپلىرىدىن قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى .

— نېمىشقا خۇشال بولماي؟ ئادەمدەك ياشاش ئۈچۈن ، ياشاشقا يول قويمىغانلار بىلەن ئېلىشقىلى كېتىۋاتىمەن! شۇڭا ، خۇشالىمەن... دەسلەپتە غەزىپىم كۈچلۈك بولسىمۇ ، ئوق ئاۋازىدىن ئۆلگۈدەك قورقانىدىم ، ھازىر بىر يېرىمگە ئوق

تەگسە ، قىزىق چاي ئىچكەندەك بولۇپ قالمەن ، ھا... ھا... ھا...

ماشىنا ، ئاتلىق بولۇپ ئۇچ يۈزدەك ئادەمدىن تەركىب تاپقان بۇ قوشۇن توپىلىق يولدا ، قويۇق چاڭ - توزان ئىچىدە ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى . كۈن چۈشتىن قايرىلغاندا ، ئۇلار بۆرئىبغىز يېزىسىغا يېتىپ كەلدى . يۈسۈپىنىڭ توپا باسقان چىرايىنى ئىنتايىن كۆچلۈك ھاياجان چىرمىدى ، ئۇ چېقىق پاكار ئۆيلەرگە ، ۋەيرانە تاملارغا ، غۇربەتچىلىك ، خارابلىك ، غېرىبلىق باسقان مەھەللىلەرگە ، ھەتتا ھەربىر دەرەخ ، ھەربىر قومۇشقا ، ھەربىر قامىقاق ، يانتاق ، ئوتلارغا قىزىقىپ ، يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتكۈدەك تىكىلەتتى... قويۇق چاڭ - توزاندىن چىرايىنى ئېنىق كۆرگىلى بولمىسمۇ ، ئۇنىڭ بىر قىزىرىپ ، بىر تاتىرىپ كېتىۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى . ئۇ پۈچۈق تامغا ، ئۇنىڭ جەنۇب تەرىپىدە سوزۇلۇپ تۇرغان باغقا قارىدى . بۇ يېزا چېتىدە چوقچىيىپ تۇرغان يولدىن ، ھەممىدىن يىراق ئۆيگە قاراش بىلەن تەڭ ، ئۇنىڭ يۈرىكى تېپىچەكلەپ كەتتى... قومۇشلار ئارىسىدا بىر چىراي... ئۇ شۇنداق نۇرلۇق ، شۇنداق گۈزەل چىراي ئىدىكى... خۇددى قومۇشلار ئارىسىدا ئۇنۇپ قالغان كاككۇكگۈلدەك... سارەمنىڭ چىرايى كۆرۈندى ، ئۇ قومۇشلار ئارىسىدا بىر كۆرۈنۈپ ، بىر كۆرۈنمەي ، بىردە مەرۋايىتلىق مەخمەل دوپپىسىنى ، بىردە قىرىق ئۆرۈملۈك ئۇزۇن بوستان چېچىنى ، بىردە ئەتلەس كۆڭلىكىنى نامايان قىلدى . بۇ دەل يۈسۈپ ئېلىپ بەرگەن ئەتلەس كۆڭلىكى... ئەنە قارا بويناق ئۇنىڭ ئالدىدا يۈگۈرۈپ كېلىۋاتىدۇ ، قاۋاپ كەلدى ، ئاۋازى ئاڭلىنىۋاتىدۇ ، ئۇ كۆرۈنمىگەن بىلەن ، قويۇق قومۇش شىلدىرلاۋاتىدۇ . گويا قومۇش ئۇنىڭ ئالدىدا سىلكىنىپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتىدۇ . يۈسۈپ كۆزىنى چىڭ يۇمدى ، لەززەتلىك ئەسلىمە ئۇنىڭ مەنىۋى دۇنياسىغا ، قەلب بوشلۇقىغا شۇڭغۇپ كىردى . ئۇنىڭ سېيماسى شۇنچىلىك يارقىن ، كۆركەم

ئـــدبـكـى ، گـويـا مـۇشۇ قومۇشلۇق چۆلدىكى بولۇق ئۆسكەن كاككۇكگۇللىرىگە ، مۇشۇ تەكلىماكان قۇملۇقىدا مەغرۇر ئۆسكەن چۆل كېۋىزىنىڭ تولۇق ئېچىلغان گۈلىگە ئوخشىشاتتى...

2

يۇسۇپ تومۇز ئاپتىپىدا ، قويۇق قومۇشلۇق ئارىسىدا ، ئاتنى ئاستا ماڭدۇرۇپ كېتىۋاتىدۇ . ئۇنىڭ مۇرىسىدىكى ئوۋ مىلتىقىنىڭ ئۇچى كۈن نۇرىدا قارامتۇل پارقىرايدۇ . قويۇق قومۇشلار ئىنتايىن سـۇرلۇك ، ئـادەمـنـى بـىر خىل ئەنسىزلىككە سالىدۇ . ئۇنىڭ ئارىسىدا ، بىردە ، ۋىشىلداپ ، خۇددى رېلىستا كېتىپ بارغان تېز سـۇرئـەتـلـىـك پـويـىزدەك كېتىۋاتقان يىلانغا يولۇقسا ، بىردە ، چىرىلدىغان چۆل تورغىيىنىڭ باش ئۈستىدە ئايلىنىپ ، ئۆزىنىڭ ئـۇۋۇىـسـىـدىن قىزغىنىپ ئېتىلىشلىرىغا دۇچ كېلىدۇ . بىردە ، قـۇرۇپ قـالـغان قومۇش دۆۋىسى ئىچىدىن سۇرۇپ چىقىرىلغان قـىـرغـاۋۇل پالاقـلاپ چىقىپ ، ئاتـنـى ئۇركۈتـۇۋېتىپ ئۇچـۇپ كېتىدۇ ـ دە ، ئون ـ يىگىرمە گەز يەرگە ئۇچۇپ بېرىپ قونۇپ ، قويۇق قومۇشلار ئىچىدە كۆزدىن غايىب بولىدۇ . ئەيتاۋۇر ، ھېلى قـارا داڭـگال كاۋىدەك تۇگۈلۇپ ، ئۇچلۇق تىكەنلىرىنى بۇرتۇپ قوپۇرۇۋالغان كىرپە ، سۇرلۇك خىرىس قىلىۋاتقان نوغۇچ قۇيرۇق تۇلكە ، ھاسىراپ ، جاۋىقىدىن پىل چىشىدەك ئۇزۇن ئۆتكۇر ئەگمە چىشلىرىنى چىقىرىپ ، شالىنى ئېقىتىپ ياتقان قاۋان ، توشقان ، كېلە دېگەندەك نەرسىلەر ئۇچرايدۇ . مانا بۇلار بىپايان تەكلىماكان قـومـۇشـلـۇقىنى ئارامگاھ قىلىۋالغان بولۇپ ، ئادەمگە ماڭدامدا ئـۇچـراپ تـۇرىـدۇ . ھەممىسى ئۆز يولى بىلەن ئادەمگە خىرىس قىلىدۇ ، ئېتىلىدۇ . بۇنىڭ ئىچىدە ، ھەممىدىن غالجىر بولغىنى ، خـەتـەرلـىـكى قاۋان ، ئۇ ھە دېگەندىلا قانغا تولغان كۆزلىرىنى چـەكـچـەيتىپ ، سەت ھۇۋلاپ ، چىرقىرىغانچە ئېتىلىپ كېلىپ ،

ئـۆتكۈر ، ئۈزۈن چىشلىرى بىلەن ، ئادەمنىڭ ، ئاتنىڭ قارنىنى چـۈۋۈپ ، قورساقلىرىنى يىرتىۋېتىدۇ . بۇ سىرلىق قومۇشلۇقتا يۈسۈپنىڭ تەنلىرى ئەيمىنىپ ، ئۇنى تەر بېسىپ كەتتى . ئۇ ئات ئۈستىدە مىلتىقىنى بەتلەپ ، ئۇياق ـ بۇياققا قارايتتى ، يېنىدا ياكى ئـارقىدا ، تورغاي ياكى توشقان «شالدۇر ـ شۇلدۇر» قىلسىلا ، مىلتىقىنى شۇ يەرگە قارىتىپ ، چەكچىيىپ قاراپ كېتەتتى ، بەزىدە ژارقىراپمۇ ، بەزىدە ئوق چىقىرىپمۇ سالدى ، كېيىن يەنە ئۆزىدىن نومۇس قىلدى . ئۇ يولغا چىقىش ئالدىدا ، مۇدىر : «يوللىرىمىز پۈتۈنلەي ياۋا توشقان ، ياۋا توڭگۇز ، تۈلكىلەر سالغان چىغىر يـول··· بـىـز بۇ يولغا كۆنۈك ، لېكىن سىرتتىن يېڭى كەلگەن هـەرقـانـداق ئادەمنىڭ ماڭسا قورقۇسى كېلىدۇ ھەم خەتەرلىك··· شۇڭا ، مىلتىقىڭىزدا ئوق بەتلەكلىك بولسۇن ! ئۆزىڭىزگە ئوبدان هـېـزى بـولـۇڭ ! پـومپىشچىك ، باي دېھقان ، بۇزۇق ئۇنسۇرلار قولىدىن كەتكەن جەننىتى ئۇچۇن ، كېچە ـ كۈندۈز چىشلىرىنى بىلەپ تۇرىدۇ ، ئۇلارنىڭ نىيىتى يامان ، بىز كەمبەغەل دېھقان ، تۆۋەن ـ ئوتتۇرا دېھقانلارنى چاينىپ پۈركۈۋەتسە ، دەردى چىقمايدۇ . شـۇڭـا ، بـۇ جـەھـەتتىمۇ سەگەك بولۇشىڭىزغا توغرا كېلىدۇ» دېگەنىدى .

يۈسۈپ ئىچىدە ، نۇردۇن دېگەن تىرىكتاپ لەقۋانى ئۇنىمسا سۆرەپ تۇرغۇزۇۋېمۇ بولسا ئېلىۋالمىغىنىغا پۇشايمان قىلدى . ئۇ بـۇ جـاڭـگـالـغا كېلىپ ، بەدىنىنى چېقىپ ھۇررەك قىلىۋەتكەن پاشىدىن بىزار بولۇپ ، بۇ يەرگە كەلگەنلىكىدىن پۇشايمان يەپ ، يـاتاقتىن چىققىلى ئۇنىماي يېتىۋالغانىدى . دوختۇرخانا باشلىقى ئـۇنى باشقۇرۇش ھوقۇقىنى يۈسۈپكە بەرگەنىدى ، ئۇنى مەيلىگە قويۇۋەتكەندىن كېيىن ، ھەممە ئەيىب ئۆزىدە ! يۈسۈپ ئۆزىنى ئەنە شـۇنداق ئەيىبلەپ يۇرۇپ ، ئېگىز بىر قۇمساڭغۇ دۆڭگە چىقىپ قالغىنىنى بىلمەي قالدى . بۇ دۆڭنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يېرىدە ، ئېگىز ئۆسكەن قومۇشلار بار ئىدى . ئۇ باشقا يەرلىرىنى پۈتۈنلەي ئاق

يانتاق ، چېقىر تىكەن ، سالغىر بۇيا ، قامقاق بېسىپ كەتكەن بىر دۆڭ ئىدى . شىمال تەرىپى سازلىق بولۇپ ، سازلىقنىڭ تەسكەي يەرلىرىدە ، قويۇق يۇلغۇنلار ئۆسكەن ، ئۇنىڭ ئاياغ تەرىپى چەت — ئۇچى يوق قويۇق توغراقلىقتا تۇتىشاتتى . توغراقلىقتىن ھەرخىل قۇشلارنىڭ سايراشلىرى ، جەرەنلەرنىڭ بوم ئاۋازىدا مەرەشلىرى ئاڭلىنىدۇ . بۇ ياقتىكى يۇلغۇنلۇقتا ، بوز گۈللۈك ئاق ياۋا توشقان ، بېغىرتاق ، قىرغاۋۇل ، ئانداق ـ مۇنداق چۇغۇندەك ، ياۋا كەپتەرلەر يايلاشماقتا ئىدى . يۇسۇپ گويا بىر تەبىئىي ھايۋانات باغچىسىغا كېلىپ قالغاندەك ، بۇ مەنزىرىلەرگە تويماي ھاڭۇبقىپ قاراپ ، پۈتۈن ئەس ـ يادى بىلەن مەھلىيا بولۇپ قالدى . بىردىن ئاستىدىكى قارا جەدە ئات قاتتىق بىر كىشنەپ چىچاڭلاپلا ، ھەممىنى ئۇنتۇپ بىخەستە ئولتۇرغان يۇسۇپنى قويۇق يانتاق ئۈستىگە تاشلىدى ـ دە ، شەرق تەرەپتىكى قۇملۇققا قاراپ خارقىرغىنچە چېپىپ چىقىپ كەتتى ، يۇسۇپ يەرگە ئانچە قاتتىق چۈشمىگەنىدى ، ئەمما ئوق تىكەننىڭ زەھەرلىك تىللىرى ئۇنىڭ دۈمبە ، بويۇن ، تاغاقلىرىغا بىراقلا سانجىلىپ ، دۈمبىسىدىن قاتتىق ئاغرىق كىرىپ كەتتى . يۇسۇپ ئاغرىققا چىدىمای ، ژايساپ ژارقىراپ كەتتى . چۆچۈش ئاغرىقتىن غالىب كەلدى ، ئۇ چىشىنى چىشىغا بېسىپ ، بىر يۇلقۇندى ـ دە ، ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كەتتى . ئۇنىڭ دۈمبىسىگە چىڭ بېپىشقان تىكەنلەر شاخلىرى بىلەنلا سۇنۇپ ، ئۇنىڭ دۈمبىسىدە قالدى . ئارقىدىن قارىغاندا ، ئۇ خۇددى مۇشۇ زېمىنىدىكى ئاق يانتاق ئۇنۇپ كەتكەن كونا ئۆينىڭ تېمىغا ئوخشىشىپ قالغاندى . ئۇ ئورنىدىن تۇرا ـ تۇرمايلا ، پاڭ ـ پۇڭ قىلىپ ئىككى پاي ئوق چىقىرىۋەتتى . ئۇنىڭ دۈمبىسىگە گويا نۇرغۇن ھەرە قونۇۋېلىپ ، نەشتىرىنى تارتىنماستىن سانجىۋاتقاندەك ئاغرىۋاتاتتى ، ئۇ تولغىنىپ كەتتى . ئات بولسا ، قويۇق قومۇشلارنى بۆسۈپ ، قۇملۇققا قاراپ بەدەر چېپىپ يىراقلاپ كېتىۋاتاتتى . يۇسۇپ ئەتراپىغا قارىدى ، ھېچ نەرسە كۆرۈنمىدى . ئايىغى ئاستىدا

قومۇش شىلدىرلىدى ، ئۇ شۇنداق بىر قاردى ـ دە ، ئاغرىقنىمۇ ئۇنتۇپ ، «ۋاي» دەپ بىر ۋاقىراپلا ، دۆڭدىن قويۇق قومۇشلۇق ئارىسىغا ئۆزىنى ئاتتى . ئۇنىڭ ئايىغىدا ، بىلەكتەك تومۇلۇقتىكى بىر ئاق يەر يىلىنى ئاغزىدىن قاپقارا نەشتىرىنى چىقىرىپ ، ئۇنىڭغا ئېتىلىپ كەلگەندى... يۈسۈپ بارلىق ئاغرىقنى ئۇنتۇدى ، دۈمبىسىگە چاپلىشىپ قالغان يانتاق تىكەنلىرىنى ئېلىۋېتىشنىمۇ ، دۆڭدىن پەسكە سەكرىگەندە بىقىنىغا قاتتىق تەگكەن داڭگالنىڭ ئاغرىقىنىمۇ ، قېچىپ كەتكەن ئاتنىمۇ ئۇنتۇدى . بىرلا نەرسە — زەھەرلىك يىلان پەيدا قىلغان قورقۇنچ ئۇنىڭ كاللىسىنى ئايلاندۇرۇۋەتكەندى ، ئۇ ئۆزىدىن ئىككى ـ ئۈچ گەز ئېگىز قومۇشلۇقتا شۇنچىلىك تېز يۈگۈردىكى ، قومۇشنىڭ ئۆتكۈر تىغدەك يوپۇرماقلىرى ئۇنىڭ يۈز ـ قوللىرىنى ئۇست ـ ئۇستىلەپ تىلىپ ، پۈتۈنلەي قانغا بويىۋەتتى ، پاتاسلار ئۇنىڭ بېشىنىڭ جۇلۇقىنى چىقىرىۋەتتى . ئۇ بىردىنلا ئۇ يەر ـ بۇ يەردە چاكاندا بىلەن سۆكسۆك ئۇنۇپ قالغان ئاق پوستەك ئۆرلەپ كەتكەن شورلۇققا چىقىپ قالدى . ئۇ شورلۇق خېلى كەڭرى دائىرىدە بولۇپ ، بىر ئۇچى قۇملۇققا ، بىر تەرىپى بىر خام كېسەكلىك پاكارغىنا ئۆينى ئوراپ تۇرغان كىچىككىنە باغقا تۇتىشاتتى .

يۈسۈپ ئەنسىزلىك بىلەن ئارقىغا قاردى ، قومۇش لەرزان شامالدا ، يەنىلا يىلان ماڭغاندەك شىلدىرلىماقتا ئىدى . ئۇ چىلىق ـ چىلىق سۇ بولۇپ كەتكەندى . ئۇ ئۆينى كۆرۈپ : «ئىلاھا شۈكرى ، ھەرقانداق بولسا ئۆيگە ئۇچرىدىم ، بولمىسا بۇ جاڭگالدىن قانداق قۇتۇلۇپ چىقار ئىدىم ؟» دەپ ئويلاپ ، ئىنتايىن چارچىغان ھالدا ، ئاران ـ ئاران مېڭىپ ، ئۆيگە يېقىنلاشتى . ئۇنىڭ يۈزلىرى قىپقىزىل قانغا بويىلىپ كەتكەن بولۇپ ، تىلىنغان يەرلىرىگە شور توپىلار قونۇپ ، جان چىققۇدەك ۋىژىلداپ ، ئېچىشىۋاتاتتى . ئۇ باغنىڭ يېنىغا يېقىنلاپ بارمايلا ، باغنىڭ قاغا جىگدە ، ئازغانلىرىغا يامىشىپ ئۆسكەن چىڭگىلەك چىتلىقى ئارىسىدىن بىرقارا بوينىق تايغان

ئېتىلىپ چىقتى ـ دە ، يۈسۈپ ئۆزىنى ئوڭشاپ ، ئۆشنىسىدىكى مىلتىقىنى ئېلىشقا ئولگۇرە ـ ئولگۇرمەيلا ، ئۇنىڭ كۆتۈرگەن ئوڭ قولىدىن كاپلا قىلىپ ئالدى... ئىت شۇنچىۋالا ۋەھشىي ۋە غالجىر ئىدىكى ، ئۇنىڭ قولىنى بىر چىشلەش بىلەنلا ، بىلەكنىڭ تېرىسىنى ھۆل بادرىنىڭ پوستىنى سويغاندەك ، جەينەككىچە سويۇپ ساڭگىلىتىپ قويدى ، ئاندىن ئېتىلىپ كېلىپ ، مۇرىسى ، قورساقلىرى ، پاقالچاقلىرىنى قىيما قىلىۋەتتى . ئۇ بىرنەچچە قېتىم قاتتىق ۋارقىرىدى ـ دە ، جىمىپ قالدى . باغدىن ئون ئالتە ـ ئون يەتتە ياشلاردىكى بىر قىز خۇددى كېپىنەكتەك يۈگۈرۈپ چىقىپ ، ئىتنى ھەم توۋلاپ ، ھەم تىللاپ يېتىپ كەلگەندە ، يۈسۈپ ھوشسىز ياتاتتى .

3

يۈسۈپ ھوشىغا كەلگەندە ، ئۆزىنى تورۇسلىرى ئىستىن قارايغان ، يىكەن بىلەن توغراقنىڭ بىلەكتەك ئەگرى بادرىلىرى بىلەن يېپىلغان ، ئۆگزىسىدە باش پاتقۇدەك كىچىككىنە بىر تۆڭلۈكى بار ، تار ھەم قاراڭغۇ بىر ئۆيدە كۆردى . ئۆينىڭ بۇلۇڭ تورۇسلىرىدا ئۆمۈچۈك تورلىرى ساڭگىلىشىپ تۇرىدۇ . تەر ھەم تەرنىڭ پۇرىقى ئارىلىشىپ ئاجايىپ بىر خىل سېسىق پۇراق دىماغقا ئۇرۇلىدۇ . ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا ، قىشتا ئوت قالىنىپ ، ياز كىرگەندىن بۇيان چېقىۋېتىلگەن تام مەش تۇراتتى . يۈسۈپنىڭ بەدەنلىرى ئۆزىنىڭ ئەمەستەك سىرقىراپ ھەم لوقۇلداپ ئاغرىماقتا ئىدى . سېسىق پۇراقتىن يۈسۈپنىڭ كۆڭلى ئاينىپ ھېچ بولالمىدى .

— ئۆيدە ئادەم بارمۇ ؟ — دېدى ئۇ بوغۇق ئاۋازدا . ئۇنى شۇئان يۆتەل تۇتۇپ ، قاتتىق يۆتىلىپ كەتتى ، يۆتىلىش بىلەنلا ، بەدەنلىرىدىكى يارىلارنىڭ ھەممىسى بىراقلا ئاغرىپ ، ئاغرىقتىن

ۋارقىراپ كەتتى . شۇئان ئۆيگە ئۇزۇن سەگەز كۆڭلەك ، كونىراپ كەتكەن مەرۋايىتلىق قىزىل دۇخاۋا دوپپا ، كەك پۇچقاقلىق يېشىل بويالغان ماتا تامبال كىيگەن بىر قىز كىرىپ كەلدى ، يىغلىغان بولسا كېرەك ، بۇلاقتەك قارا شەھلا كۆزلىرى سەل قىزارغان ، ئەمما ئۇنىڭدىن ئاجايىپ بىر خىل نۇر چىقىپ تۇرىدۇ . يۇزىنىڭ تېرىسى بۇغداي ئۆڭ ، ئەمما خالىسز ، شۇنچىلىك سىلىق ، لالىدەك قىزىل لەۋلىك ئاغزى ، كىچىككىنە زىننقى··· ئىشقىلىپ ، ئۇنىڭدىن ئاجايىپ بىرخىل گۈزەللىك چاقناپ تۇراتتى . شۇ تاپتا ، ئۇنىڭ قايغۇلۇق چىرايىدىن چەكسىز قورقۇش چىقىپ تۇراتتى . يۈسۈپ ئىختىيارسىز ھالدا يۈزىنى سىلىدى ، ئۇنىڭ ئاغزى ئەتراپىغا پۈتۈنلەي قورقاق يارىسى چىقىپ كەتكەنىدى . ئۇ قىزغا قاراپ ھەيران قالدى . «توۋا ، ئاجايىپ گۈزەل قىزكىنا··· مەن ئۆمرۈمدە ، مەسىلەن ، ئالىي مەكتەپتە··· ئۇرۇمچىدە··· قەشقەردە··· بۇنداق قىزغا ئۇچرىمىغان ، بۇ يەردە تەكلىماكاندا··· قۇملۇق جاڭگالدا ـ ھە ؟··· » يۈسۈپ ئاغرىقىنى سەل ئۇنتۇغاندەك بولدى . قىزنىڭ ئەپتىدىن ئىنتايىن قورقۇپ كەتكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى ، ئۇنىڭ سەل ئېگىلگەن بۇرنى ئۇچىدىن تەر تەپچىرەپ ، چېكسىدىن مۇنچاقتەك تەر تامچىلىرى چىقىپ تۇرىدۇ . قىزنىڭ بۇ قىياپىتىگە ئاجايىپ بىر نازۇك ھېسسىيات يوشۇرۇنغان ، تىل بىلەن ئىپادىلىگۈسىز گۈزەللىككە ئىگە ئىدى . يۈسۈپ قىزغا شۇنچىلىك بېرىلىپ قاراپ قالغانىدىكى ، ئۇنىڭ ئازابلىرى گويا ئۇنتۇلغانىدى . كۈندە ئۇنىڭ كۆزىگە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغىنى كۆپ مەھەللىردىكى كىرىپ ـ چىقىش مەنئى قىلىنىپ ، قويۇق قاغا جىگدە تىكەنلىرىدە تۇسۇۋېتىلگەن قارا كېزىك بار ئۆيلەردىكى ئادەملىك رەڭگىدىن پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ ، كەچ كۈز ئۇششۇكىدىن قاريىپ ، كۆكىرىپ ، سارغىيىپ كەتكەن چىرايلار ياكى جان چىقماي ياكى تىرىلمەي ، كۆزلىرى پىلدىرلاپ ، ئېغىزلىرى قورۇلۇپ يەملىشىپ قالغان كىشىلەر ، توختىماي جۆيلۈيدىغان ، قوۋۇرغىلىرى

سانجىپ ، چۈنى ئاستىدا قالغان بالىلار ، تازدىن قورۇلۇپ ، ھالسىز مونەكتەك بولۇپ قالغان قىزلار... ئىدى . ئۇ مانا بۇ مەنزىرىلەرگە ، بۇلارنىڭ ھەممىسىگە قاراپ ، ناھايىتى ئازابلىناتتى . چالا ئۆلۈك ھالىتىگە كېلىپ ، چۈنىغا يەم بولۇۋاتقان بۇ ئادەملەرمۇ دۇنيادىكى نۇرغۇن بەختلىك ئادەملەرگە ئوخشاش ، ياشاش ، ئادەمدەك ياشاش ھوقۇقىغا ئىگە ئىدى ، ئۇلار دۇنياغا شۇنىڭ ئۈچۈن كەلگەنىدى . بىراق ، بۇ كىشىلەر مانا مۇشۇنداق ، ئۆلۈم بىلەن ھاياتنىڭ ئارىلىقىدا ، گال قىڭراقتا غىرىالغان كالىلاردەك ياشايتتى . دېمەك ، قارا كېزىك — ۋابا باسقان بۇ سەھرادا ، مانا مۇنداق بىر تال قىممەتلىك گۈلمۇ ئۆسكەنىكەن ـ دە ! ئاشۇ كىشىلەرنى كۆرۈپ ، ھاياتقا ، مۇشۇ زېمىنغا ئۈمىدسىز ، چەكسىز ئازاب بىلەن قارايدىغان بولۇپ قالغان يۈسۈپ بۇ زېمىندا مۇنداقمۇ جانىنىڭ بارلىقىنى كۆرۈپ ، ھەيران قالدى . ئۇ دائىم : «ۋاي پىشانىسى شورلۇق ، ھەممە يېرىنى كۆڭۈلسىزلىك ، بەختسىزلىك باسقان زېمىنىم ، ئەمدى ساڭا كەلمىگەن مۇشۇ قارا كېزىك قالغانمىدى ؟ » دەپ ئويلايتتى . مانا ئەمدى ، ئاشۇنچىۋالا بەخسىزلىك ئىچىدە بەخت ، ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە ئۈمىد بار ئىكەن ـ دە ! يۈسۈپنىڭ قەلبى خۇشاللىق بىلەن لىق تولدى .

— قىزچاق ، ئىسمىڭىز نېمە ؟

— سارەم ! — دەپ جاۋاب بەردى قىز سەل قىزىرىپ ، ئەمما ئۇ ئۆزىگە تۇغۇلۇپ چوڭ بولغاندىن بېرى تۇنجى قېتىم مۇنداق ئىللىق مۇئامىلە قىلغۇچىغا ھەيرانلىق بىلەن قىزىقىپ تىكىلدى .

— ئىسمىڭىزمۇ ئۆزىڭىزگە ئوخشاش چىرايلىق ئىكەن ! — دېدى يۈسۈپ سارەمگە كۆزىنى مىت قىلماستىن قاراپ . سارەم يەرگە قارىۋالدى . ئۇنىڭغىچە ، ئۆيگە چوڭى سەككىز ـ توققۇزلاردا ، كىچىكى ئۈچ ـ تۆت ياشلاردا بىر قىز ، ئىككى ئوغۇل كىرىپ كەلدى . بالىلارنىڭ ھەممىسى يالىڭاچ بولۇپ ، بەدەنلىرى ئاپتاپتا كۆيۈپ ، يۈز تېرىلىرى سويۇلۇپ پوستەك بولۇپ قالغانىدى . بالىلار

شۇنچىلىك ئورۇق ھەم ئاجىز ئىدىكى ، بىر نەرسىگە سەل پۈتلاشسىلا ، يىقىلىپ كېتىدىغاندەك كۆرۈنەتتى . سارىم بالىلارنى قوغلىماقچى بولۇۋىدى ، يۈسۈپ توسۇپ قويدى .

— ئاتا ـ ئانىڭىزنىڭ ئىسمى نېمە ؟ — شۇئان قىزنىڭ چىرا-يىدىكى خىجىللىق قايغۇلۇق تۇسكە ئالماشتى .

— مېنىڭ ئاتا ـ ئانام يوق ، تاغامنىڭ ئالدىدا تۇرۇۋاتىمەن .

— تاغىڭىزنىڭ ئىسمىچۇ ؟

— بارات خالقۇش ، — قىز تاغىسىنىڭ ئىسمىنى ناھايىتى تەسلىكتە ئاغزىدىن چىقاردى ، ئۇنىڭغا تاغىسىنىڭ ئىسمىنى ئاغزىدىن چىقىرىش ناھايىتى تەس كەلدى . ئۇنىڭ چىرايى بىر تاتىرىپ ، بىر قىزىرىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ كەينىدىنلا ، كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ تۇرغان بالىلار قاسماق باسقان قاپقارا قوللىرىنى ئاغزىغا سېلىپ ، ھەرخىل شەكىلده تۇرۇشاتتى . ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن شالى قۇيۇلۇپ تۇرىدۇ . يۈسۈپ قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ، تاغىسىنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئېلىشتا ، ئىزا ـ نومۇس ئىچىده ناھايىتى ئازابلىنىۋاتقانلىقىنى دەرھال سەزدى . چۈنكى ، ئۇ زامانلاردا ، پومېشچىك ، باي دېھقان دېگەن بۇ ئىسىملار شۇنچىلىك قورقۇنچلۇق ئىدىكى ، بۇ ئىسىمنى شۇ نامغا مەنسۇپ كىشىلەر ئۇچۇن ھەر قېتىم ئاڭلاش يۈرىكىنى بىر قېتىم چايان چاققانغا باراۋەر بولاتتى . «ھەي پومېشچىك ! » دېگەن بىر چاقىرىش ئاڭلانسا ، بۇ يەردىكى ھەربىر دەرەخ ، قومۇش ، قۇملۇق ، سازلىق ، زەيلىك كۆللەر ، ھەتتا ھەربىر جانىۋارغىچە ئۇنىڭغا چەكسىز نەپرەت بىلەن قاراۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى . «كىمنىڭ بالىسى ؟ پالانى پومېشچىكنىڭ ! ھەي ئىتنىڭ كۇچۇكى !... » دېگەن سۆزلەر ، چەكسىز نەپرەت بىلەن قاراشلار ، مانا بۇلار سىياسىي ـ ئىقتىسادتىن قىلچە خەۋەرسىز سەبىي بالىلار ئۇچۇن نەچچە ھەسسىلەپ ئازاب ئىدى . «ئاتا... ئانا... سەن نېمىشقا پومېشچىك ؟ مېنى ھەممە بالىلار ئۇردى ، تىللىدى . مېنى ئارىسىغا قوشمىدى . مەكتەپتە مېنى ھەممىسى تىللايدۇ ، ئورۇندۇقتا

ھېچقايسىسى مەن بىلەن ئولتۇرغىلى ئۇنمايدۇ . مېنى خام كېسەكتە ئولتۇرغۇزدى . مېنى كىچىك پومېشچىك دەپ پىپەن قىلدى ، «شەرق قىزارىدى ، ناخشىسىنى ئوقۇغاندا ، مېنى ئارىسىدىن چىقىرىۋەتتى . ھەممە بالىلارنىڭ ئاتىسى كەمبەغەل دېھقانكەن ، سەن نېمىشقا پومېشچىك بولۇپ قالغان؟ پومېشچىك دېگەن ئادەمنىڭ قېنىنى شورايدىغان پارازىت ، دەيدۇ . سەن ھەممە ئادەمنىڭ قېنىنى ئىچىپتىكەنسەن . قانىنمۇ ئىچكىلى بولامدۇ؟ بالىلار مېنى كىچىك پومېشچىكنى يوقىتايلى ! دەپ ، قۇرۇپ قالغان كالا تېزىكى بىلەن چالما ـ تېزەك قىلغاندى ، قانغا بويىلىپ كەتتىم . قان تاتلىقمىدۇ؟ ئاتام ئىچىپتىكەن ، مەنمۇ ئىچىپ باقاي دەپ ئىچسەم ، ناھايىتى تۇزلۇق ، قاۋسىق ئىكەن... مېنى توپ ئويناشقا ، پىئونېرلىققا قوشىمايدۇ ، سەن پومېشچىك بولماي ، كەمبەغەل بولغىنا ئاتا ! بولمىسا مەكتەپكە بارمايمەن... » مانا بۇ نارەسىدە پومېشچىكلارنىڭ مۇشۇ ئىسىمدىن تارتىۋاتقان ئازابلىرى ! يۇسۇپ يېزىغا كېلىشىگە ، يېزا باشلىقى ئەڭ ئاۋۋال پومېشچىكلارنى چاقىرتىپ كېلىپ ، باشلىرىدىكى بۆكلەرنى ئېلىۋېتىپ ، قىزىق قۇم ئۈستىگە يۈكۈندۈرۈپ ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ ، ئۇلارنى يۇسۇپكە بىر ـ بىرلەپ تونۇشتۇرغاندى . «مانا بۇلار بىزنىڭ يېزىدىكى كەمبەغەل دېھقان ، تۆۋەن ـ ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ ئەڭ ئەشەددىي دۈشمىنى ، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنىڭ پولات مۇشتى ئاستىدا ئىشلەيدىغان پومېشچىك ئۇنسۇرلار... بۇلار ئىنتايىن ياۋۇز ، قەبىھ ، ھىيلىگەرلەر... بۇلارنى ھازىر ئوبدان تونۇۋېلىڭ ۋە بۇلارغا قەتئىي يېقىنلاشماڭ ! ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ كەتسىڭىز بولمايدۇ ، قاتتىق ھەزەر ئەيلەڭ . خۇدايا توۋا ، ئىتتىرىۋەتكەننى ئىت يېمەپتۇ ، دېگەندەك ، بىزنىڭ شۇنچىۋالا كەمبەغەل دېھقان ، تۆۋەن ـ ئوتتۇرا دېھقانلىرىمىزغا چاپلىشىپ ، ئۇلارنى ئوجمە تۆككەندەك قېقىۋەتكەن بۇ قارا كىيىك ، بۇ ئاپەتنىڭ بۇ ئۇنسۇرلارنىڭ ھېچقايسىسىغا تەگمىگىنىنى كۆرمەمسىز ؟ بۇنىڭغا مەن ھەيران ! بۇ كىسەل ياكى ماۋۇ نېمىلەرگە

ياكى ئۇلارنىڭ كۆچۈكلىرىگە تەگمىدى ، ساق يۈرىدۇ . بۇ ئەبلەخلەر ھازىر ئەترەتلىرىمىزنىڭ ئاساسلىق ئەمگەك كۈچلىرى بولۇپ قالدى . سىنىپىي كۆرەش ئىنتايىن كەسكىن ـ ھە ؟ بۇلارمۇ مۇبادا قارا كېزىك بىلەن يەقلىپ قالسا ، داۋالىماڭ ، ئۇلارنى داۋالاشقا بولمايدۇ . » گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە ، يۈسۈپ بۇ ئاغزى بىر ئېچىلسا توختىمايدىغان يېزا باشلىقىنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى : «بولدى ، ھەممىنى تونۇۋالدىم ، لېكىن ، دوختۇرنىڭ ۋەزىپىسى كېسەلنى داۋالاپ ، ئادەمنى قۇتۇلدۇرۇش . ماڭا سىنىپىي كۆرەش دەرسىنى ئۆتىۋەرمىسىڭلارمۇ بىلىمەن . مېنىڭ ۋەزىپەم — مەيلى ئۇ قانداق تەركىبتىكى ئادەم بولسۇن ، كېسەللا بولىدىكەن ، داۋالاش . بۇ پارتىيىمىزنىڭ سىياسىتى . سىز ئاساسلىق ئەمگەك كۈچىمىز مۇشۇلار ، دەيسىز . بۇلار ئۆلسە ، ئەمگەكنى كىم قىلىدۇ ؟ ناننى كىم تاپىدۇ ؟ ئىلاجى بار بۇلار ئۆلمىسۇن ، ئىشلىسۇن » دېدى يۈسۈپ . يېزا باشلىقى ئاغزىنى كامارەڭ ئاچقانچە ، ھاڭۇبقىپ قاراپلا قالدى : «سىنىپىي كۆرەش ئېڭى ناچار بىر دوختۇرکىنا ماۋۇ ؟ » دېدى ئىچىدە . شۇ چاغدا ، قىزىق قۇم تىزلىرىنى كۆيدۈرۈپ ، ھالىنى قويماي ، كالپۇكلىرىنى چىڭ چىشلەپ ئولتۇرغان ، باشلىرى مىس قازانىنىڭ تۈۋىدەك قارا پارقىرايدىغان ئەرلەر ، چاچلىرى پاخپىيىپ سېرىق قۇيرۇقىنىڭ چاڭگىسىدەك بولۇپ كەتكەن ئاياللار يەردىن باشلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ ، ھارغىن چىرايىدا نۇرسىزلانغان چوڭقۇر كۆزلىرى بىلەن ، ئۇنىڭغا شەپقەت تىلىگەندەك تىكىلىپ قاراشتى . شۇئان ، يېزا باشلىقى : «كۆردىڭىزمۇ بۇلارنى ! سەللا پۈرسەت بولسا ، ئېشىكى تۆت چىشلىق بولۇشىدۇ ، باش كۆتۈرىدۇ ، ئۇلۇغ پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى ئاغدۇرغىلى ئۇرۇنىدۇ » دەپ ، يەنە ئەزۈەيلەپلا كەتتى . ئەنە شۇلار ئىچىدىكى ۋىجىككىنە كەلگەن ، قويۇق قارا ساقاللىق بىر كىشىنى يېزا باشلىقى : «ماۋۇ بارات خالقۇش ، بۇنىڭ ئاكىسى جىنايىتىدىن قورقۇپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان ، ئۆلمىگەن

بولسا ، ياقۇپ جىڭجاڭ ، خاتىپ مىرابلار قاتاردا ئېتىلاتتى» دېدى .

— سىزمۇ كەمبەغەل دېھقانما ؟ — دەپ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش ئاقتۇرغان ھالدا سورىدى سارەم . يۈسۈپ جاۋاب بەرمەستىن ، ئۇنىڭغا ئۇنسىز قاراپ تۇرۇپ قالدى . شۇ چاغدا ، ئاۋۇ قارىشىپ تۇرغان بالىلار «قورسىقىم ئاچتى» دەپ كەينى ـ كەينىدىن غەلۋە قىلغىلى تۇردى .

— ماڭ يۇگۇر ، غورا پۇتاپ يە ، — دېدى سارەم .

— قورساقنى ئاغرىتمىدىكەن··· نان··· نان···

سارەم قىزىرىپ يۈسۈپكە قاراپ كۈلۈمسىرىدى ، ئەمما بالىلارغا غەزەپ بىلەن ھومايدى .

— مېنىڭ دورا سومكام قېنى ؟ — دەپ سورىدى يۈسۈپ .

سارەم ئۇنىڭ دورا سومكىسىنى ئەكېلىپ بەردى ، يۈسۈپ ئۇنىڭ ئاغزىنى ئاچتى ، بىرنەچچە دورا بوتۇلكىلىرى چېقىلىپ ، دورىلار چېچىلىپ كېتىپتۇ . ئىسپىرت شېشىسىگە دەز كېتىپ ، ئازراق تۆكۈلۈپتۇ . ئۇ سومكىنىڭ يان تەرىپىدىكى بىر يانچۇقىدىن گېزىتكە ئورالغان سېرىق قوناقنىڭ زاغرىسىدىن بىرنى چىقاردى . بۇ يۈسۈپنىڭ چۈشلۈك نورمىسى ئىدى . بالىلارنىڭ كۆزلىرى خۇشاللىقتىن پارقىراپ كەتتى .

— ياق ، ئۇنى بەرمەڭ !··· — دېدى سارەم دەرھال .

— بىلىمەن ، ئۇچ كۈندىن بۇيان ، ئەترەتنىڭ ئوزۇقلۇقى ئۈزۈلۈپ قېلىپ ، كوممۇنا ئاشخانىسىدىن كەمبەغەل دېھقانلارغا ئىككى ۋاخلىق تاماق بېرىۋاتىدۇ ، پومېشچىكلارغا بولسا بىر ۋاخلىقلا··· — دېدى يۈسۈپ .

— بۇگۈن بەرمىدى··· بۇگۈن يەتمىدى دەپ بەرمىدى ، — دېدى چوڭ ئوغۇل قولىدىكى زاغرا پارچىسىنىڭ بىر تال ئۈۋىقىنىمۇ يەرگە چۈشۈرمەسلىك ئۈچۈن ناننى چاڭگاللاپ يەپ تۇرۇپ . شۇ چاغدا ، سىرتتىن قارا بوينىاق قاتتىق قاۋاپ ، بىرمۇنچە ئادەملەرنىڭ : «ئۇنداقچى پومېشچىك ، بۇنداقچى پومېشچىك» دەپ

تللىغان ئاۋازى ئاڭلاندى . «پاك !» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ، قاتتىق قاۋاڭاتقان ئىت ناله ـ پەريات قىلىپ ، ھۇۋلاپ غىڭشىپ كەتتى . يەنە بىر پاي ئوق ئېتىلدى . ئىت جىمىقتى . سارەمنىڭ چىرايى تاتىرىپ ، شۇنداق دەھشەتلىك تۇسكە كىردىكى ، ئۇنىڭغا قارىغان ئادەم يىغلاپ تاشلىشى مۇمكىن ئىدى . ئۇ بىردىنلا يۇسۇپنىڭ ئالدىغا تىزلاندى :

— ئوبدان ئاكا ، سىز مېنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىڭ ! ئۇلار تاغام بىلەن يەڭگەمنى بىر ھەپتىدىن بۇيان كېچە ـ كۈندۈز ئېتىز بېشىدىن ئۆيگە كەلتۈرمەيۋاتىدۇ ، مېنى بەك ئۇرۇشىدۇ... بەك ئۇرۇشىدۇ... مەن... مەن... مۇشۇ قېتىم تاياق يېسەم ، ئورنۇمدىن تۇرالماي ئۆلۈپ كېتىشىم مۇمكىن... ئىتنى چاڭ باغلىمىدىڭ دەپ ، چوقۇم مېنى بەك ئۇرىدۇ .

— سارەم ، ئورنىڭىزدىن تۇرۇڭ...

...

— نېمە دەۋاتىسىز دوختۇر ، — رازاق ھېكمىنىڭ سوئالى يۇسۇپنى ئېسىگە كەلتۈردى . ئۆزىنىڭ بۇ ھالىدىن خىجىل بولغان يۇسۇپ غەمكىن كۈلۈمسىرەپ :

— ھېچ نەرسە دېمىگەندەك قىلىمەن ، — دېدى .

— سارەم ئورنىڭىزدىن تۇرۇڭ... دەپ ناھايىتى ئەندىكىپ كەتتىڭىز . ئۇ مۇشۇ بىپايان قومۇشلۇق ئارىسىدا كۆزىڭىزگە كۆرۈنۈۋاتامدۇ ؟

— ئاۋۇ كۆرۈنگەن ئەسكى تام ئۇنىڭ بۇرۇنقى جايى ئىدى ،— دېدى يۇسۇپ .

— ھە... شۇڭا بەك قاراپتىكەنسىز ـ دە ! بارغۇڭىز كېلىۋاتامدۇيا ؟

— ھەئە .

— ھازىر يۇرۇشمىز جىددي ، ئەگەر ئۇرۇشتا شېھىت بولماي ، غەلىبە بىلەن قايتىپ كەلسەك ، ئۆتەر يولىمىزدا كىرىپ

ئـۆتەرمـز ، — دېدى رازاق ھېكىم . بىراق ، رازاق ھېكىمنىڭ دېگىنى پەقەت ئاشۇ بىر ئېغىزنىڭ شور توپىلىق يول ، ئاشۇ يول بويىدىكى چەكسىز كەتكەن سازلىق ، قومۇشلۇق دۆڭلەر ئارىسىدىكى پەقەت بىر قېتىملىق تىلەك ساداسى بولدى ، خالاس . يۈسۈپ ئاشۇ زۇلقۇمغا بىر كەتكىنىچە ،ئىككىنچىلەپ قايتىپ كەلمىدى . ئۇ شۇ قېتىملىق توپىلاڭ تارىخىدىكى مەشھۇر ئۇرۇشنىڭ ئەڭ بەختسىز قۇربانى بولۇپ ، ئاستىدىكى قارا جەدە ئېتى بىلەن ، ئاشۇ چەكسىز قـۇمـلۇقتا مەڭگۈلۈك ماكان تۇتۇپ ، قەبرىسىز قالدى··· ئۇنىڭ پۈتۈن ئارزۇ ـ ئارمانلىرى ، دەرد ـ ھەسرەتلىرىنى ئاشۇ بىپايان قۇملۇق ئۆزىنىڭ شۇنچىۋالا كەڭ قۇچىقىغا سىغدۇرۇپ كەتتى··· دەھشەتلىك بورانلار ئۇنى يېپىنچىسىز قالمىسۇن دەپ ، قۇملارنى كۆچۈرۈپ كېلىپ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئېگىز قىلىپ تىكلىدى . ئۇنىڭ ئۆلۈمىنى كىشىلەر ئانچە بىلىپ كەتمىدى . كىشىلەر ئۇنى پەقەت : «تۇرمىدىن چىقىپ ، ئۇزۇنغا قالماي يوقىلىپ كەتتى» دېيىشىدۇ . كـېـيـىنچە بولسا ، ئۇنىمۇ دېيىشمەيدىغان بولۇشتى . دېمەك ، ئۇ ئـۇنـتـۇلـۇپ كەتتى . ئۇنىڭ سەپداشلىرىنىڭ تەقدىرى ئۇنىڭدىن پـەرقـسـىـز بـولدى . قولغا ئېلىنىدى ، ئېتىلدى ، تۇتقۇندى··· بۇ كۇنلەردە ئامەتلىك بولغان نۇردۇنلار تەرەپ قولىدىكى قوراللىرىنى ھۆكۈمەتكە تاپشۇرۇپلا قۇتۇلدى . ئۇلار ھېچقانداق دەخلىسىزلا ئۆز ئـورنـىـغـا قـايـتـىپ ، غەلىبە شادلىقى ئىچىدە خىزمەت قىلدى . نۇردۇنمۇ ئەلۋەتتە خوجايىنلىق ئورنىغا كەلدى ، ئۇنىڭدا ھېچقانداق بەختسىزلىكنىڭ دېغى قالمىدى ، پەقەت زۇلقۇم ئۇرۇشىدا ئوڭ قۇلىقىدىن ئايرىلىپ قېلىپ ، كىشىلەر ئارىسىدا «نۇردۇن چوناق» دېگەن نامى قالدى . ئۇ ئۇرۇشتىن بىكار بولۇپ ، قولىنى يۇيۇپ ، مـەنـسـەپ ئۈستىلىگە كەلگەندە ، سارەم ئاللىقاچان قارا تۇپراققا كىرگەنىدى . نۇردۇن چوناق بۇ يەردە مەنسەپ ئۈستىلىگە ئولتۇرا ـ ئولتۇرمايلا ، ۋىلايەتتە قايسىبىر باشقارمىغا مۇئاۋىن باشلىق بولۇپ تـەيـىـنـلىنىپ كەتتى . خەق ياقىسىنى تۇتقانچە قالدى··· شۇنداق قىلىپ ، ئۇنىڭ بۇ قەدىمىي دىيارىدىن ئىزى ئۆچتى .

بەشىنچى باب

1

تورغاي چۈچۈلاپ ، چالا ئۇيقۇلۇق بولغان مەزگىل . ئۇيۇقتا ئاقۇچ تۇمانلار پەيدا بولۇپ ، يۇلتۇزلار ناھايىتى نۇرلانغانىدى . باش كۈزدە شەبنەم چۈشۈپ ، شور توپىلىق يولنىڭ ئۈستىنى چاڭ كۆتۈرۈلمىگۈدەك ھالدا نەمدىگەنىدى . يولدا ، پاكارغىنا بىر ئايىغى يېنىك ئېشەك مىنىۋالغان سېلىمىخان قۇچمىدا نەفسەنى تۇتقان ھالدا ، پات ـ پات تىللاپ ماڭاتتى . ئۇ باش ـ كۆزىنى ئۆڭۈپ كەتكەن چاقماق يوللۇق كونا يىپ ياغلىق بىلەن چىڭ ئورىۋالغان ، ئاغزىنىمۇ ياغلىقىنىڭ بىر ئۇچى بىلەن چىگىۋالغانىدى . قۇچمىدا بولسا ، ئون بىر ياشلىق نەفسە پۈشۈلداپ ئۇخلىماقتا . ئېشەكنىڭ پاقالچاقلىرى شەبنەمدىن ھۆل بولۇپ ، پۈتۈنلەي لاي بولۇپ كەتكەن ، ئەتراپتىن كۈز شامىلىدا شىلدىرلىغان قومۇشنىڭ ئاۋازى ، ئاندىن ئۈششاق بالىلار ئۈچۈرغان قەغەز قارلىغاچتەك ، بىر كۆتۈرۈلۈپ ، بىر لەيلەپ ، سايرىشىپ يۈرگەن تورغايلارنىڭ ئاۋازى ، يىراقلاردىن ئىتنىڭ ئۇيقۇلۇق قاۋۇشى ئاڭلىنىدۇ . قومۇشلۇق دۆڭ ئارىسىدىن ئېچىرقىغان تۈلكىنىڭ ھۇۋلىغان ئاۋازى كېلىدۇ . سېلىمىخان تۇنۇگۈن كەچ نامازشام مەزگىلى بىلەن ، بىر يېقىن دېھقان تۇغقىنىنىڭ مۇشۇ ئېشىكىنى سوراپ ئېلىپ ناھىيىدىن يولغا چىققانىدى . ئۇ چوڭ يول بىلەن ماڭماي ، يانتاقتىنلا ئۈدۈل چاپاقكۆل ئارقىلىق جىرىكلىمىنىڭ چىغىريولى بىلەن چىققانىدى . بىرخىل كۈچ كېچىچە ئۇنىڭ كۆزىگە ھېچ نەرسىنى كۆرۈندۈرمىگەن ، ھېچ نەرسىدىن قورقمىغان ،ئالدىغا ئېلىۋالغان نەفسەنى باغرىغا چىڭ بېسىپ ، شۇنچە قورقۇنچلۇق

قومۇشلۇقلار ، دۆڭلەرنى كېزىپ مېڭىۋەرگەن ، قولىدىكى يۇلغۇن زىخى بىلەن ئېشەكنى تولا زىخلاپ ، ئۇچىنى يېغىر قىلىۋەتكەنىدى . مانا تاڭغا يېقىن ، ئۇ بىر ئېغىزغا يېتىپ كەلدى . ئۇ قومۇشلۇق دۆڭلەر ئارىسىغا تارقاق جايلاشقان پومزەك - پومزەك ئۆيلەرنىڭ قايسىسىغا بېرىشنى بىلەلمەي تۇرۇپ قالدى . ئۇپۇق خېلىلا سۇزۇلگەن بولسىمۇ ، ئۆيلەر يەنىلا قارىيىپ كۆرۈنەتتى . يىراقتىن ئاقۇچ كۆرۈنىدىغان ، شەرقىي جەنۇبتىن سوزۇلغان ، تۆگە لوكىسىدەك قۇملار كۈل رەڭ تۈستە كۆرۈنەتتى . سېلىمخاننى بىردىنلا سۇر باستى . قومۇشلار شامالدا شىلدىرلىغاندىن باشقا يەنە ، قانداقتۇر بىر ئاڭلىنىشقا مۇشۇ تەرەپتىن ، يەنە بىر ئاڭلىنىشقا ئالدى تەرەپتىن ، يەنە بىر تېڭىسا ، ئارقا تەرەپتىن ئاياغ تىۋىشى كېلىۋاتقاندەك ، شىلدىرلىغان ئاۋاز كېلەتتى . خۇددى قومۇشلۇق ئارىسىدىن نۇرغۇنلىغان ئاياغ تاۋۇشى كېلىۋاتقاندەك بىلىنىدۇ . سېلىمخاننى قاتتىق سۇر بېسىپ ، پۈتۈن ئەزايىدىن تەر چىقىپ ، گەدىنىدىن سۇس ھور كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى . ھېلىلا قومۇشلۇقتىن بىرى ئېتىلىپ چىقىپ ، ئۇنى بوغۇزلىۋېتىدىغاندەك ، يۇرىكى ئاغزىغا قاپلىشىپ ، زۇۋان سۇرەلمەي قېتىپ قالدى . ئۇزۇن يول بېسىپ ھارغان ، تەر باسقان ئېشەكمۇ جىممىدە تۇراتتى ، ئۇنىڭ پات - پات ئۇياق - بۇياق لىكىلدىتىپ قويىدىغان سالپىيىپ كەتكەن لابدۇر قۇلىقىنىڭ كەينىدىن ھور كۆتۈرۈلەتتى . سېلىمخان قورقۇنچتىن نەفىسىنى چىڭ قۇچاقلىۋالدى . كۆڭلىدە بولسا ، مۇشۇ قومۇشلۇقتىن سەكرەپ چىقىپ ئۆزىنى بۇلايدىغان بۇلاڭچىغا يالۋۇرىدىغان گەپلەرنى تەييارلىدى : «ئوبدان ئۇكام ، مەن ياشىنىپ قالغان ئايالمەن ، مەندە ھېچ نەرسە يوق . مانا مۇشۇ قوتۇر ئېشەك ، ماۋۇ نارەسىدە قىز ، باشقا ھېچ نەرسە يوق ، ماڭا رەھىم قىل ! بۇ يېتىم قىزنىڭ ئاتىسى توپىلاڭدا ئۆلۈپ كەتكەن ، ئانىسىمۇ شۇنداق . بۇنى مۇشۇ يەردىكى چوڭ ئاتىسى — بارات خالقۇشقا تاپشۇرۇپ بەرگىلى ئەكەلگەنىدىم ، ماڭا رەھىم قىل .

ئۇچامدىكى كىيىمىمۇ كونا ، جۇلۇقى چىقىپ كەتكەن ، ئىشلەتمەيسەن . مەن ساڭا ئاتا ـ ئاناڭنىڭ ھەققى ھۆرمىتى ئۈچۈن دۈئا قىلاي··· » ئۇپۇق سۈزۈلدى ، قۇملارنىڭ چوققىلىرى ئاقاردى ، ئەتراپقا ئاقچىلىق يېيىلدى ، خورازلار بەس ـ بەستە چىللاشقا باشلىدى . بامدانقا قويقان كىشىلەرنىڭ ئىشكىلىرىنىڭ غىچىرلاپ يېپىلغان ئاۋازى ، كىشىلەرنىڭ يۆتەل ئاۋازى ئاڭلىنىشقا باشلىدى . قارىيىپ كۆرۈنمىگەن خام كېسەك پاكار ئۆيلەرنىڭ ئەتراپىدىكى تېرەك ، جىگدە ، سۆگەتلەرنىڭ غوللىرى ئېنىق كۆرۈنۈشكە ، ئۇ يەر ـ بۇ يەردىن پىلدىرلىغان چىراغ يورۇقى كۆرۈنۈشكە باشلىدى . سېلىمىخان قاتتىق توڭلاپ ، بارغانچە جالاقلاپ تىترەشكە باشلىدى . ئۇنىڭ ئۇستىبېشى پۈتۈنلەي شەبنەمدىن ھۆل بولۇپ كەتكەنىدى . يول بويىغا دۆۋىلەنگەن قىغدىن ھور بىلەن بىرگە قىغ پۈرىقى كېلىدۇ . ئاۋۇ قۇملۇقنىڭ سازلىققا تۇتىشىدىغان تەرىپىدىكى بىر پارچە قوناقلىقتا ، ئاق قۇشقاچلار جاۋىلداشقا باشلىدى . ئۇپۇق ئەمدى ئونقاشتەك قىزاردى ، ئۇپۇققا باغلانغان بىرقانچە قارا بۇلۇتمۇ قىزارغانىدى . قومۇش پۆپۈكلىرىدىكى ، دەرەخ ، تېرەك ، جىگدە يوپۇرماقلىرىدىكى شەبنەم تامچىلىرى پارقىراشقا باشلىدى .

قۇملۇق ئارىسىدىكى بۇرۇلىدىغان ، كەينى ـ كەينىدىن خېنىيادىن[1] چىققان ئوتۇنچىلارنىڭ ھارۋىسى چىقىپ كەلدى . ئالدىدىكى ھارۋىدا ، كالا بىلەن ئېشەك يانداپ قوشۇلغان بولۇپ ، ھارۋىكەش ئاق تۇمىقىنى سىڭايان قىستۇرۇۋالغان ، ھارغان بولسىمۇ ، «باياۋان»غا توۋلاپ كەلمەكتە ئىدى . سېلىمىخان يولنىڭ ئوتتۇرىسىدىلا تۇرۇپ قالغىنىدىن خىجىل بولۇپ ، ئويلىنىپ تۇرماستىنلا ، شەرقتىكى چوڭ چىغىر يولغا ئېشىكىنى ھەيدىدى . ئۇ ئېشەكنى بىرقانچىنى ئۇرغان بولسىمۇ ، ماڭمىدى . يېغىرىغا بىر زىخلىۋىدى ، ھارغىن ئېشەك سالپاڭ قۇلىقىنى بىر سىلكىپ

---

① خېنىيا — تەكلىماكاننىڭ ئەڭ چوڭ توغرا قىلىقىنىڭ بىرى بولۇپ ، بۇ مارالبېشى بىلەن مەكىتىنىڭ ئاساسلىق ئوتۇن بازىسى — ئاپتور .

پـۇرقـىرىتىپ ، ھالسىز بىر ھاللىز ئېتىپ[1] ، ئىتتىك ماڭدى . قـومـۇشـلـۇق ، سـازلىق بوزدۆڭ ، قۇملۇق يوللار ئەنە شۇنداق ئـۆزگـىرىپ ماڭمدۇ . بۇ چىغىر يول خېلى ئۇزۇنغا سوزۇلدى ، سېلىمىخان ئالاھەزەل بىر ئاش پىشىم ماڭغاندىن كېيىن ، يەنە بىر پارچە قومۇشلۇققا چىقتى . يەنە بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن ، بىر دۆڭـدىـن ئـۆتـۈشىگىلا ، ئەتراپىنى پۈتۈنلەي توغراق ئورمانلىقى قـاپـلـىـغان بىر مەھەللىگە كەلدى . ئۇي ئەتراپىدا ، خەندەكلەپ بېسىۋېتكەن پىچان دۆڭسى ، ھەربىر پىچان دۆڭسى يېنىدا بىردىن ئـىـت باغلاقلىق تۇراتتى . ئىتلار سېلىمىخاننى كۆرۈش بىلەنلا ، يـەۋېـتـىـدىغاندەك ، بەس ـ بەستە زەنجىرلىرىنى تارتىپ قاۋاشقا بـاشـلـىـدى . بـۇ ئىتلارنىڭ ئەپتىدىن شۇنچىلىك ياۋايىلىق ھەم غـالـجـىـرلـىـق چىقىپ تۇراتتى . سېلىمىخان قورقۇپ كېتىپ ، ئـېـشـەكـتىن يىقىلىپ چۈشكىلى تاس قالدى . نەپسە ئۈيقۇدىن ئويغىنىپ ، قورقۇش ، ھەيرانلىق بىلەن ئەتراپىغا قارىدى . ئۇلار تـۇرغـان يـولـنـىـڭ بـويىدىلا بىر كىچىك كۆل بولۇپ ، كۆلدە قاراقومۇش ھەم جامكا ئۆسكەن ، كۆلدىن بىرخىل سېسىق پۇراق كـېـلـەتتى ، كۆل سۈيى سۈزۈك ئىدى . ئەمما ، يىڭنە ئۇچىدەك ئۇششاق ھاشاراتلار ئۇزۇپ يۈرەتتى . ئالتە ـ يەتتە ياشلاردىكى ، قىپيالىڭاچ ، بەدەنلىرى قېرى جىگدىنىڭ غولىدەك قارا بىر ئوغۇل بالا يۇگۈرۈپ چىقتى ـ دە ، ئۇلارغا كۆزىنىڭ چاپقىنى ئادالىغاچ ، قـاراپ تـۇردى ، بـالـىنىڭ چىرايىدىن بىرخىل ياۋايىلىق چىقىپ تـۇراتـتـى . سـېـلـىـمىخان بېشىدىكى ياغلىقىنى ئېلىپ ، يۈز ـ كـۆزلىرىنى ئېچىپ ، ياغلىقىنى قايتىلاپ ئېڭىكىدىن چىگگەندىن كېيىن ، بالىغا دوختۇرغا خاس يۇمشاق كۈلكىسى بىلەن قاراپ :

— ئوغلۇم ، ئۆيدە ئاتا ـ ئانىڭىز بارمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

بالا كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ ، بىر ئالمىپ قويدى ـ دە ، قومۇشلىرى ئورۇۋېتىلگەن دۆڭدە ، داڭقاندەك چۈشكەن يوغان

---

[1] ھاللىز ئېتىپ — مەكىت شېۋىسىدە چىچاڭشىش ، سەكرەش مەنىسىدە — ئاپتور .

ئاق شەبنەم كاۋىسى يېنىغىلا ئولتۇرۇپ ، سېلىمىخانغا ئالدىنى قىلغان ھالدا ، تەرەت قىلغىلى تۇردى .

— بالام ، ئۆيدە ئاتا ـ ئانىڭىز بارمۇ ؟

بالا يەنە جاۋاب بەرمىدى . ئۇ ھەدەپ كۆزىنى ئۇۋۇلىغاچ ، ئىنجىقلايتتى . ئىتلار توختىماستىن زەنجىر تارتىپ قاۋىشۇەردى . ئۇلار ئېغىزلىرىدىن كۆپۈك چاچرىتىپ قاۋايتتى . مەھەللىنىڭ ئالدى قىبلە تەرەپتە بولغاچقا ، ھېچبىر ئۆينىڭ ئىشىكىنى كۆرگىلى بولمايتتى . سېلىمىخان ياندىكى بىر يالغۇز ئاياغ چىغىر يول بىلەن ئايلىنىپ ، مەھەللىنىڭ ئالدىغا بارماقچى بولۇپ تۇرۇۋىدى ، يان تەرەپتىكى توغراقلىقتىن ئايالنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى :

— ھۇ ، ئۆلگۇر قوتۇرلار ! زۇۋانىغا بالا تەگدى ، بىر كېچىدىلا زۇۋانىڭ تۇتۇلۇشۇپ ، ھەممىڭ ئۆلسەڭغۇ قوتۇلاتتىم ، قۇلاق ـ مېڭەمنى ئايلاندۇرۇپ ، بېشىمدا تۇگمەن چۆرگىلىتىدۇيا ! خۇددى...

ئۇزۇن چېكىت گۇللۇك ئاق چىت كۆڭلەك ، قىزىل شەنبىزە تامبال كىيگەن بىر چوكان ئۇچىسىغا داستىخان سېلىپ ، بىر قاپاقنى كۆتۈرگەن ھالدا چىقىپ كەلدى . ئۇ سېلىمىخاننى كۆرۈش بىلەنلا ، كۆڭلىكىنىڭ ئىزمىسى ئېتىلمىگەن ياقىسىدىن كۆرۈنۈپلا قالغان كۆكسىنى يوشۇردى ، ئاندىن ئاستا سېلىمىخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالاملاشتى ھەم قاپاقنى ئۆشنىسىدىن ئېلىپ يەرگە قويدى :

— ھە ، بۇ كاساپەتلەرزە ، بايانىڭ بۇيىزى سىلىگە قاۋاپتىكەن ـ دە ! بىر كىمنى ئىزدەپ كەلگەنما ؟

— ھەئە ، سىڭلىم ، بىلمىگەن يەرنىڭ ئوي ـ چوڭقۇرى تولا دەپ ، بارات خالقۇشنى ئىزدەپ كەپتىم ، — دېدى سېلىمىخان .

— سىلى ئۇنىڭ نېمىسى بولىلا ؟ — سورىدى چوكان . ئۇ گەپ قىلسا ، ئاغزى بىر تەرەپكە مايماق كېتەتتى .

— يىراق بىر تۇغقىنى ئىدىم .

— ھە ، شۇڭا بىلمەپتىكەنلا ـ ھە ! ئۇ ئادەم بۇلتۇر ئورمىدا ئۆلۈپ كەتكەن .

— نېمە بولۇپ؟ — ئالدىراپ سورىدى سېلىمخان ، ئۇنىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ كەتتى .

— ھە ، سۆزلەپ كەلسەم گەپ تولا ! ئۇ ئادەم پومېشچىك ئەمەسمىدى ، شۇ بۇلتۇر ئورمىدا ، ئورما راسا قىزىۋاتقان كۇنى ، شۇ كۇنى ئورمىچىلارغا چىلگە تارقاتقان ، دەل شۇ كۇنى··· قائىدە بويىچە ، پومېشچىك ، بۇزۇق ئۇنسۇر ، باي دېھقانلارغا يېرىم كىشىلىك تاماق نورمىسى بېرىلىدۇ ئەمەسمۇ ! شۇ كۇنى ئىسسىق كارامەت بەك بولۇپ ، ھەممىمىز يەرنى كولاپ سۇ قۇيۇپ ، شۇ يەرگە كىرىۋالدۇق ، ئەمما بارات خالقۇش قاتارلىق ئۇچ خىل ئۇنسۇرلارنى ئەترەت باشلىقى دەم ئالدۇرماي ئورمىغا سالدى . چىلگە تارقاتقاندا ، ھەممىمىز : «ئۇلارمۇ ئادەم بولغاندىكىن ، بىردىن بەرمىسەكمۇ ، ئاشۇ توققۇز ئۇنسۇرغا چىلگىدىن بىرنى بېرەيلى ، ئاغزى نەم بولسۇن ، زەي سۇنى ئىچىۋېرىپ ، باغرى قۇرتلاپ ئۆلىدۇ» دېسەك ، «ئۆلسە ياخشى ، كارىكلار بولمىسۇن ، سىنىپىي كۈرەشنى ئۇنتۇماڭلار» دەپ ئۇناشمىدى . ئۇ بىچارىلەر قىزىق يوبداننى[1] ئىچىپ ، ئورمىنى ئورۇۋەردى . چۈشتىن كېيىن ، ھەي ، ھەممە بالا شۇ چۈشتىن كېيىن يۈز بەردى··· ئەترەت باشلىقى ئۇنچىۋالا ئاشۇرۇۋەتمەسلىكى كېرەك ئىدى . ئۇلار ئىشلىيەلمەي ، ھالىدىن كېتىپ يىقىلىپ قېلىپ ، «كىچىككىنە دەم ئېلىۋالايلى» دېۋىدى ، ئەترەت باشلىقى ئۇلارنى ئۇرۇپ ـ تېپىپ تىللىدى . ئەمما ئۇلار ئورنىدىن تۇرالمىدى ، ماغدۇر يوق ـ دە ! شۇنىڭدىن كېيىن ، مانا ئەمىسە دەم ئېلىش دەپ ، ئەترەت باشلىقى ئۇلارنى بىر ـ بىرىگە چېتىپ ، پۇت ـ قولىنى چۈشەپ ، ئىسسىققا ياتقۇزۇپ قويدى . پېشىن بولغاندا قارىساق ، تۆتىگە ئىسسىق ئۆتۈپ ، ئاغزى ـ بۇرنىدىن قان كەتتى ، قۇستى . كۆزىنىڭ قارىسى كېتىپ قاپتۇ . بىزنىڭ يالاڭ ئاياغ دوختۇر ئۇلارنى داۋالىدى . ھېلىقى بارات

---

① يوبدان — يەرلىك دېھقانلارنىڭ قوناق ئۈنىدا قىلىپ ئىچىدىغان ئۇگرە ئورنىدىكى تامىقى — ئاپتور .

خالقۇشقا ئىسسىق ئۆتمىگەن بىلەن ، ئورما ئورغۇدەك ھالى يوق ئىدى . سىلى بىلەملا ـ بىلمەملا ، ئورمىغا دېگەن ئادەمنىڭ ئادىمى كېرەك ، كۈچ كېرەك . ئەمما ، بارات خالقۇش چىشىنى چىشلەپ ئورمىا ئوردى . كەچتە ، ئەترەتنىڭ قېرى بىر قوتۇر بايتىلغا ئىسسىق ئۆتۈپ كېتىپ ، ئۆلتۈرگەنىدى ، ئەترەتتىكى ئەزالارنىڭ ھەربىرىگە ئالتە سەردىن گۆش كېلىدىكەن ، ئۆچرەتتە تۇردۇق ، بارات خالقۇش قائىدىنى ئۇنتۇپ قالدىمۇ ، بەش خىل ئۇنسۇرلارغا يېرىم نورمىدىن باشقىنى بەرمەيدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ ، كەمبەغەل دېھقانلار ئارىسىدا قاتار بولۇۋاپتۇ . بىر كەمدە ، رەتنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ قاپتۇ . ئۇنى كۆرۈپ ، ئەترەت باشلىقىنىڭ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچتى ـ دە ، ياقىسىدىن سۆرەپ تارتىپ ، بىرنەچچىنى ئۇردى . ئۇنىڭ ئاغزى ـ بۇرنىدىن ئوقتەك قان كەتتى ، خۇددى گودالڭ يالىغان ئىتتەك ئوخشىشىپ قالدى . ۋاي بىچارە خالقۇشەي ، ئۇنداق قىلمىسىمۇ بولاتتى ، ئۆزىمۇ داۋنخور نەرسە زادى . يەنە : «ئۇ بولسام ، بۇ بولسام ، بالىلىرىمنىڭ ئاغزى گۆشكە تەگمىگىلى ئالتە يىل بولدى ، بىرەر ـ ئىككى سەر ئىلتىپات قىلسىلا !... » دەپ تۇرۇۋالدى . ئەترەت باشلىقى ئۇنى يەنە ئۇردى ، تەپتى ، تىللىدى . بارات خالقۇش يەردە دومىلاپ تۇرۇپمۇ ، يىغلاپ يالۇۋردى... ئاخىر ، ئەترەت باشلىقى قانداق قىلدى ، دېمەملا ؟ ئاتنىڭ كۆتىنى كېسىپ كېلىپ : «مانا ، يە ! سېنىڭ يەيدىغان يېرىڭ مۇشۇ ! ئۆزۈڭمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشايدىغان نەرسە ! » دېدى . ۋاي خالقۇشەي ، ئۇنداق بولغىنى بىلەن ، ۋىجدانى بار خالقۇش ئىكەن ، بۇ ئىش ئۇنىڭغا ناھايىتى ھار كەلدى بولغاي ، ئورنىدىن تۇرغانچە : «سېنىڭ ئالدىڭدا ، ھايۋانچىلىك قەدىرىم يوقمۇ مېنىڭ ! » دەۋەتتى . بۇ گەپ ئەترەت باشلىقىنىڭ تىتاڭ تومۇرىغا تېگىپ كەتتى بولغاي : «ۋاي ماۋۇ ئەبگا پومېشچىكقا تىل چىقتى ، سەندىن ھايۋان ياخشى ، ئىت ياخشى » دەپ ، ئۇنى ئۇرغىلى يۈگۈرۈۋىدى ، باشقا ئەزالار ، ئەمدى بولدى قىلسىلا ، ئۇنىڭ تاياق كۆتۈرگۈچىلىكى قالمىدى ، دەپ توسۇپ قويدى . ئەترەت باشلىقى : «يوقال ، بۇ يەردىن يوقال ،

كـۆزۈمـدىن يوقال ، ھېلى ئۆلتۈرۈۋېتىمەن پومېشچىك» دېدى . شـۇنـىـڭ بىلەن ، بارات خالقۇش ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئورغىقىنى ئېلىپ ، ئاغزى ـ بۇرنىدىن قان ئېقىتقان ھالدا ، كىچىك بالىدەك ھـۆركـىـرەپ يىغلاپ ، كەتكىلى ماڭدى . ئەسلىي بارات خالقۇش كـەتـمـىسە بولاتتى . ئەترەت باشلىقى غەزىپىنى باسالماي ئۇنداق دېگـىـنـى بـىلەن ، كەتمىسە ، بەلكى غەزىپى بېسىلىپ قالاتتى . ئادەتتە ، ئۇ دائىم ھەممىنى ، يالغۇز بەش خىل ئۇنسۇرنىلا ئەمەس ، كىم ئاچچىقىنى كەلتۈرسە ، شۇنى ئۇراتتى . ئۇرغاندىمۇ ئاچچىقى چىققۇچە ئۇراتتى . گەپ قىلماي ، سۆز ياندۇرماي ، قول باغلاپ تۇرۇپ بەرسە ، ئۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ، ئاچچىقى يانىتتى . ئۇ ئاياللار ئاچچىقىنى كەلتۈرسە ، ئېتىزلىق ، دۆڭلۈك ، ئۆي... ھەممە يەردە ئـۇلارنـى بـېسىۋېلىپ ، ئاياغ ئاستى قىلىپ ، ئاچچىقىنى چىقىرىدۇ . قارشىلىق قىلسا ، ئېغىر ئىشلارغا سالىدۇ . شۇڭا ، ھېچكىم ئۇنىڭغا چېقىلالمايدۇ . ھەتتا تىكىلىپمۇ قارىيالمايدۇ . بۇ ئەترەتتە ، ئۇنىڭ ئاستىغا چۈشمىگەن ياش ئاياللار يوق . ئەرلەر بىلىدۇ ، ئەمما بىلىكىدىن تۇتالمىغاندىكىن ، ھېساب ئەمەس ـ دە ! كىمنى تۇتالايدۇ ئۇنى ؟ ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتماقتىن باشقا ئامال يوق . ھە ، ماڭا بەك قارايسىزغۇ ؟ مەنمۇ ئۇچ قېتىم ئۇنىڭ ئاستىدا قالدىم . باشقا ئادەمگە دەۋېرىمەن ، ئېرىم بىلىدۇ ، ئەمما كۆڭلىدە شۇ... ۋاي... ۋاي ، مەن سۆزلەپ نەلەرگە كەتتىم ؟ ھە ، شۇنداق قـىـلـىـپ ، رەھمەتلىك خالقۇش كەتمىسە بولاتتى ، مۆمىن ئادەم ئىدى . شۇنداق قىلىپ ئۇ كەتتى ، ئۇ ئادەتتە يەرگە قاراپ ، ناھايىتى ئاستا ، ئالدىرىماي ماڭاتتى . ئۇ چاغدا بولسا ، شۇنچىلىك ئىتتىك ماڭدىكى ، ھەممىمىز ھەيران قالدۇق . ئادەتتە ئۇ ماڭسا ، يەرگە قاراپ ، بېشىنى كۆتۈرمەي ماڭاتتى ، ئۇ چاغدا ، ئۇ بېشىنى شۇنداق تىك تۇتۇپ ، ئىتتىك ماڭدىكى ، ۋاي ـ ۋاي ، نېمىگە ئوخشىتاي ؟ ئاپلا ، ھە ، تېرەكتەك دەي ، چۈشىنىۋالسىلا ـ ھە ، شۇنداق ماڭدى ! ئادەتتە خەق گەپ قىلسا ، جاۋاب بەرمەيتتى ، خەققىمۇ ئايدا ـ يىلدا

بىر ئېغىز گەپ قىلمايتتى . ئۇ شۇ كۈنى ئەڭ كۆپ گەپ قىلدى ، كېتىپ بېرىپ ناھايىتى كۆپ گەپ قىلدى . لېكىن ھېچقايسىمىز ئۇنىڭ بىر ئېغىز گېپىنى چۈشىنەلمىدۇق . ئەتىرەت باشلىقى ئۇنى قەيەرگە بارىسەن ؟ ئارقاڭغا يان ! دەپ بىرقانچە قېتىم قاتتىق ۋارقىرىدى . بىراق ئۇ جاۋابمۇ بەرمىدى ، توختاپ قاراپمۇ قويمىدى ، ئارقىغىمۇ يانمىدى . بارغانچە قىلىيورغىدەك ماڭدى . ئۇ كوپېراتسىيە — كوممۇنا قۇرۇلۇپ تۇنجى قېتىم ئەتىرەت باشلىقىنىڭ گېپىنى يېرىۋەتتى ، ئادەتتە ھېچكىمنىڭ ، ھەتتا كىچىك بالىنىڭمۇ گېپىنى يېرمايتتى . ئەتىرەت باشلىقىنىڭ بەك ئاچچىقى كەلدى . ئۇ ئادەتتە بەك ئاچچىقى كەلسە ، ئىشتىنىغا سىيىۋېتىدىغان ئادەم ئىدى ، شۇ چاغدىمۇ ئىشتىنىغا سىيىۋەتتى . ئۇ بارات خالقۇشنىڭ ئارقىسىدىن قوغلىدى ، ھەتتا بەش قەدەم قالغۇچىمۇ توختا ! دەپ ۋارقىرىسىمۇ ، ئۇ خالقۇش توختىمىدى ، ئارقىسىغىمۇ قارىمىدى . ئەتىرەت باشلىقى يېتىشىپ بېرىپ ، ئۇنىڭ كۆتىگە شۇنداق تېپىۋىدى ، ئۇ ئاران جېنى قالغان بىچارە خالقۇش بىر باغ بۇغداي ئۇنچىسىدەك ئالدىغا ئۇچۇپ چۈشتى . ئۇ دۇم يېقىلغانىدى . ئەتىرەت باشلىقى ئۇنى خۇددى ، ھەم... خۇددى بېشىگنى يەيدىغان بالا تەگكۈر خۇددى نېمىدەك ، ھە راست ، سار چۈجىنى قامالىلىغاندەك قامالىلاپ ، گەدىنىدىن ئېلىپ دەس تۇرغۇزۇپ ، قورسىقىغا بىر قويۇۋىدى ، ئۇ يەنە بىر باغ بۇغداي ئۇنچىسىدەك ئارقىغا ئۇچۇپ كەتتى . خۇدايىم تۇۋا ، ئەي ، بالا تەگكۈرەي ! بىز يۇگۇرۇشۇپ ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلگەنىدۇق ، ھەممىمىز : ئەي ، مۇسۇلمانلار ، ئاجرىتىۋېتىڭلار ، بەربىر ھەممىمىز مۇسۇلمان ئەمەسمۇ ؟ مۇسۇلمان بىر - بىرىنى ئۇرسا ، ئېغىر گۇناھ بولىدۇ . بۇنداق گۇناھتىن ئاللا ئۆتمەيدۇ . ئاۋۇ بىچارە ئۆلۈپ قالاي دېدى ، ئىتتىك ئاجرىتىۋېتىڭلار ، دەپ ۋارقىراشتۇق . ئەمما بىرىمۇ ئاجرىتىشقا جۈرئەت قىلالمىدى . ئەركەك دېسە ، ھەر دىۋىدەك ئەرلەر بار ، بىراق نېمە ، ياغاچ قازان... ياق ، ياق ، ئېشەك تۆشۈك كۆۋرۈكتىن

بىر ئۆتىدۇ . ھەممىمىز ئەترەت باشلىقىمىزنىڭ خۇيىنى ئوبدان بىلىمىز ، ئاچچىق يانمىغۇچە ، بىر كىمدىن ئاجرىتىۋەتسە ، ئارىچىغا ئالتە تاياق دەپ ، ئاجراتقۇچىنى ئانىسىدىن تۇغۇلغىنىغا پۇشايمان قىلدۇرۇۋېتىدۇ . شۇڭا ، ھېچكىم ئاجراتمىدى . ھە··· شۇنداق قىلىپ··· ئەجەب خالقۇش جۇمۇڭ ! ئۇنىڭ شۇ چاغدىكى چىرايىنى ھېچكىم ئېنىق كۆرەلمىدى ، يۈز - كۆزلىرى پۈتۈنلەي قان ئارىلاش لاي بولۇپ كەتكەنىدى . بەلكى ئۇنىڭ چىرايى بەك سارغىيىپ كەتكەن ، خۇددى ئۆلۈكنىڭكىدەك بولۇپ قالغان بولغىيدى ، ئۇ تاياقتىن تۇگۈلۈپلا قالغانىدى . ئەجەب خالقۇش جۇمۇ ، ئەترەت باشلىقى ئۇنى يەنە يۆلەپ تۇرغۇزۇپ قويۇپ ، ئۇرۇش ئۈچۈن شۇنداق قولىنى كۆتۈرۈشىگە ، ئۇ خالقۇش··· ئۆلۈمجان بولۇپ قالغان خالقۇشقا بۇ كۈچ قەيەردىن كەلدى ياكى خۇدا مەدەت بەردىمۇ ؟ قولىدىكى ئورغاق بىلەن شۇنداق بىر سالماسمۇ ؟ ۋاي - ۋاي بىر دېمىسىلە ، نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق !··· ئەجەب قارام خالقۇش ئىكەن بۇ ؟ تېخى ياۋاشتەك قىلىۋىدى ، شۇنچە تاياق يەپمۇ قولىدىكى ئورغاقنى تاشلىماپتىكەن··· ئەترەت باشلىقىمۇ ئۇنى كۆرمەپمىتىكى ، كۆزىگە بىرنېمە كىرىپ قاپتىمكى ، ئاچچىق كەلسە ، كۆزىگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيتتى ئۇنىڭ ! ياكى خالقۇشنى ئۇنداق قىلار دەپ ئويلىماپمىتىكى ؟··· خالقۇشنىڭ ئورغىقى ئۇنىڭ قارنىنى بۆسۈۋەتتى··· ۋاي ئانامەي ، نېمىدېگەن دەھشەت ، ئادەمنىڭ قاراشقىمۇ قورقۇسى كېلىدۇ . مەن شۇنىڭدىن كېيىن ، بىر يىلغىچە ، ئېرىمنىڭ قۇچىقىدا ياتساممۇ قورقۇپ يۇردۇم ، قەيەرگە قارىسام ، چىپىلداپ قان ئېقىۋاتقان چىراي ، يەردە يېيىلىپ ياتقان ، ئۇچەي - باغرى چۈۋۈلۈپ كەتكەن جەسەت··· چەكچىيىپ قالغان كۆز ، ۋاي - ۋاي ، ھازىرمۇ قورقۇۋاتىمەن··· بەك قورقۇنچلۇق ! تولا ئويلاپ ، تولا قارا بېسىپ ، ئۆلەيلا دېدىمغۇ شۇنىڭدىن كېيىن··· نېمە كارىم مېنىڭ ! مەن نېمە بالاغا قالدىم ؟ لېكىن ، شۇنداق دېسەممۇ ، ئويلىماي تۇرالمايمەن . شۇنداق قىلىپ ، خالقۇش باتۇر ،

ياق ، ياق ، سارائ تەلۇە ئەترەت باشلىقىنىڭ قارىنىنى بۆسۈۋېتىپ ، ئۇنى ئۆلتۈردى . قانداق يىقىلدى دېمەملا ، تېخى ئەترەت باشلىقى : «ۋاي··· ۋايجان ، مەن ئۆلدۈم ، رازى بولۇڭلار ! » دەپ ۋارقىرىۋىدى ، خالقۇش ئۇنىڭ كانىيىنى سىققانچە ، ئۇستىگە بېسىپ چۈشتى . ھەممىز قېتىپلا قالدۇق . خالقۇش ھېلى قوپار ، سەل تۇرۇپ ئورنىدىن تۇرار ، ۋاي بىچارە خالقۇشەي ، ئەمدى ھالىڭ نېمە بولار ؟ ھۆكۈمەت سېنى قانداق ئۆلتۈرەر ، جېنىڭ قايسى ھالدا چىقار ؟ دېدۇق . ئەمما ، خالقۇشنىڭ شۇنچىۋالا ئاچچىقى بارلىقىنى ھېچقايسىمىز ئويلىماپتىكەنمىز . شۇنداق قىلىپ ، خالقۇش ئەترەت باشلىقىنىڭ ئۈستىدىن قوپمىدى ، كانىيىنى بىر سىققانچە ، مىدىرلاپمۇ قويمىدى . ئىككى ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتتى ، ھېچكىم ئاجىرىتىشقا جۈرئەت قىلالمىدى ، ئەركەكلەرمۇ بارالمىدى ، خالقۇشمۇ جىممىدە ياتتى . ئاخىر مانا مەن ئايال بولساممۇ باردىم ، يېنىغا باردىمۇ ، چىرقىرىۋەتتىم··· خالقۇشمۇ ، ئەترەت باشلىقىمۇ كۆزلىرىنى چەكچەيتكىنىچە قېتىپ قاپتۇ . ئورمىلىقتا قىيامەت قايىم بولدى . ئەر ـ ئايال ، قېرى ـ ياش ھەممىمىز يىغلىدۇق ، شۇنداق قاتتىق يىغلىدۇقكى ، بۇغدايلىق ، قومۇشلۇق ، قۇملۇقمۇ يىغلاۋاتقاندەك تۇيۇلدى . مەن شۇ چاغدا ، يۇرىكىمگە قولۇمنى سىلىپ باقسام ، خالقۇش ئۇچۇن يىغلاپتىمەن ، ئەترەت باشلىقى ئۇچۇن كۈلۈپتىمەن . كېيىن بىلسەم ، ئەترەت بويىچە ھەممىمىز يىغلىماپتىمىز ، بەك خۇش بوپتىمىز ، ئەترەت باشلىقىنىڭ ئۆلۈمىگە خۇشلۇقىمىزدىن يىغلاپتىمىز . شۇنداق قىلىپ ، رەھمەتلىك خالقۇشنى يۇيۇپ تاراپ نامىزىنىمۇ چۈشۈرمەستىن ، ئۆلۈكى پۈراپ كەتكۈچە پىپەن قىلىپ ، چوڭقۇر مازارلىققا ئەمەس ، تىكەنلىككە كۆمۈۋەتتۇق . ۋاي خالقۇش ، رەھمەتلىك خالقۇش ! ھازىرمۇ ئۇنى پىپەن قىلىمىز ، زەھەرلىك تىكەن ، دەپ ئاغزىمىزدىن ئاقمىغىنى قالماي تىللايمىز ، ئىچىمىزدىكىنى ئۆزىمىز بىلىمىز . سىلى تۇغقىنى بولغىنى ئۇچۇن ، يۇرىكىمدىكىنى دەۋاتىمەن . بۇ مېنىڭ

يۈرىكىمدىكى گەپ ئەمەس ، ھەممىمزنىڭ ، ئەترەتتىكى ھەممىمزنىڭ يۈرىكىدىكى گەپ . ئۇ بىزنىڭ قەھرىمانىمىز ، ياغ پۈراتساقمۇ ، نامىزىمىزدىمۇ ئۇنىڭ روھىغا مەدەت ، ماكانىغا جەننەت دەيمىز ، مەجلىستە بولسا قارغايمىز . ئۇ دېگەن كارامەت ئادەم ئىكەن ، ئۆلگەندىن كېيىنمۇ ، ئەترەت باشلىقىنىڭ كانىيىدىن ئۇنىڭ قولىنى ھېچقانداق قىلىپ ئاجرىتالماي ، ئاخىر قولىنى كېسىپ ئاجراتتۇق . شۇنداق ! خۇدايىم بۇيرۇغان بولسا ، مانا ھازىر كۇن چىقىپتۇ ، تەرتىتىم بىلەن دەۋاتىمەن . شۇنداق بولدى... ئەترەت باشلىقىنى بولسا ، ناھىيە بويىچە چوڭ يىغىن ئېچىپ ، ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۇزۇپ ، ئىنقىلابىي قۇربان دەپ تەزىيە بىلدۇرۇپ ، ھەممە كادىرلارنى ئۇنىڭدىن ئۆگىنىشكە چاقىرىپ ، ئاندىن كۆمدۇق . نەزىرسىنى بەش كالا بىلەن ، قىرقىنى يىگىرمە ئۆچكە ، تۆت كالا ، بەش يۈز مېتىر رەخت ، ئون تاغار گۇرۇچ بىلەن قىلىشتى . قەبرىسىنى سېمونت دەمدۇ بىر نېمە بىلەن قاتۇردى . تېخى ئۆگىنەرمىش !... بۇ ناھىيىدىكى ھەممە كادىر ئۇنىڭدىن ئۆگەنسە ، دېھقانلارنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرسە ، خوتۇنلىرىنى... ۋاي ئەجەب كاپشىپتىمەن ، ئىش ۋاقتى بولدى . ھېلى غالچا كېلىدۇ ! بۇگۇن مەن ئاشۇ خالقۇشنىڭ ئۆيى تەرەپكە قوناق ئورغىلى بارىمەن ، ئۆيىنى ئارقىلىرىدا قالدى . تەتۇرىگە مېڭىپلا ، بايا ئۆيىنى سورىغانتىلە ، شۇنداقمۇ ؟ مانا مەن مۇشۇ بىر قاپاق سۇنى ئەكىرىمەن ـ دە ، قازانغا قويۇپ بېرىپ ، بالىلارغا يارما قاينىتقاچ تۇرۇڭلار ، دەپ چىقىمەن . خالقۇشنىڭ خوتۇنى ھازىر قارىغۇ بولۇپ قالدى ، شۇ تولا يىغلاپ دېسىلە . ھازىر ئىككى چوڭ بالىسى ئۇنى تاشلاپ ، بىر ياققا قاچتى ، كىچىك ئوغلى يېتىلەيدۇ ، تىلەمچىلىك قىلىدۇ... مانا ھازىرلا چىقىمەن ! — چوكان سۆزلىگەنچە ، قاپاقنى يۇدۇپ ، توغراقلار ئارىسىغا كىرىپ كەتتى . سىلىممخانىنىڭ كۆز ياشلىرى يۈزلىرىنى يۇغانىدى . نەپەسە بولسا ، تېخىچە قاۋاۋاتقان ئىتلاردىن قورقۇپ ، بېشىمىنى سىلىممخانىنىڭ قولتۇقىغا تىقىۋالغانىدى .

2

— نېمە ، سارە ئۆلۈپ كەتتىما ؟ — سارەمنىڭ تاغىسىنىڭ مەينىساخان ئىسىملىك ئايالى كىردىن قاپقارا پارقىراپ كەتكەن قۇراق تەكىيىدىن بېشىنى سەل كۆتۈرۈپ ، زەئىپ ئاۋازدا سۆزلىدى . ئۇنىڭ سۆزىنى يېقىن ئولتۇرغان سېلىمىخان يېرىم - يارتا ئاڭلاپ ، چۈشىنەلمەي ، پەرەز قىلىۋالدى . نەفىسە قورقۇنچتا ، بۇ ئايالغا قاراشقا پېتىنالماي ، سېلىمىخاننىڭ پوكىنىغا چاپلىشىۋالغانىدى . ئايال تىتىلىپ مازلىرى چىقىپ قالغان سەگەز يوتقاندا ، يەنە بىر ئالتە - يەتتە ياشلاردىكى يۈزلىرى قاپقارا بالا بىلەن ياتاتتى . ئۆينىڭ ئىچىدىن سېسىق تەر ھەم تەرەت پۇرىقى كېلەتتى ، ئوچاق بېشىدىكى ياغاچ ئاياق ۋە بىر بېشى يېرىلىپ كەتكەن كاساڭدا ، چۈنىلەر غۇڭۇلداپ ئۈچۈشۈپ يۇرۇشىدۇ . ئۆي ئىچى شۇنچىلىك قاراڭغۇ ھەم زەي ، تورۇسنى كۆرگىلى بولمايدۇ . شالاقلاپ كەتكەن ئىشىك شاللىرى ھەم ئەسكى ماز بىلەن يېپىپ قويۇلغان تۆڭلۈكتىن ئازغىنا شولا چۈشىدۇ . ئايالنىڭ چاچلىرى چىگىشلىشىپ ، خۇددى ئوچاق ئالدىغا دۆۋىلەنگەن پاخالدەك سالۋاراپ تۇرىدۇ . كۆزلىرى نۇرسىز ، قېتىپ قالغان ھالەتتە ، ياشاڭغىراپ تۇرىدۇ . جانسىز كىرپىكلىرى پۈتۈنلەي چاپاق ئارىسىدا قالغان ، مەڭىز سۆڭىكى ئورۇق ئىنەكىنىڭ سۆڭگىچىدەك چوقچايغان ، قوۋۇزى ئىچىگە تارتىلغان ، قىسقىسى ، تىرىك مۇردىغا ئايلانغانىدى . ئۇ ئاغزىنى تەستە مىدىرلاتتى :

— ھەممىسى ئۆلۈپ تۈگىدى··· مەن بىلەن ماۋۇ ئىتىنىڭ كۈچۈكى ئىككىمىز سۆرىلىپ يۈرىمىز··· بىزمۇ پات - يېقىندا ئۆلۈپ تۈگەيمىز··· مېنىڭ كۆزۈم يوق ، مەن قاراڭغۇ زۇلمەت ئىچىدە ياشايمەن ، ماۋۇ يېتىم ئوغلۇم بولمىغان بولسا ، بىز ئاللىقاچان ئۆلۈپ تۈگەيتتۇق ، ئاچلىقتىن ئۆلۈپ تۈگەيتتۇق··· مېنىڭ مۇشۇ شۇمتىكىمدىن باشقا ھېچ نەرسەم يوق . سارە مېنى

ئۇنتۇپ كەتكەن... مەن ئۇنىڭدىن خاپا بولمايمەن . چۈنكى ، مەن ئۇنى دائىم ئۆلگۈدەك دۈمبالايتتىم . ئۇ مەندىن بالدۇر كېتىپتۇ... ياخشى قىز ئىدى . بۇ دۇنيادا ، ياخشىلار ئۆلۈپ تۈگەپ ، ئەسكىلەر مۇشۇنداق ئىتنىڭ تاپىدەك سوزۇلۇپ قالىدىغان گەپ ئىكەن !... ماڭا بېرىدىغان ئىنسان يوق ، تېپىپ يەي دېسەممۇ قۇربىم يەتمەيدۇ . ماڭا ئىچ ئاغرىتىدىغان ئادەم بۇ زېمىنده يوق... خەقتىن خاپا بولغىلى بولمايدۇ . ئۆزىنىڭ قورسقىنى تويدۇرالماي ، ئۆزىنىڭ مۈسۈلمان ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ ، هالال بولامدۇ ، هارام بولامدۇ ، گالدىن ئۆتكەننىڭ هەممىسىنى يەۋېرىدۇ . ئەسلىي ئۇلارمۇ يېمەيدۇ ، قورساق يامان ئوغرى ئىكەن ، ماڭسا ئالدىدا ، ياتسا ئۇستىده... جان ساقلاش ئۈچۈن يېيىشكە مەجبۇر... بۇنداق تۇرۇپ ، كارناي ياغلىغلى ياغ يوق ، سۇناي ياغلىغلى ياغ نەده تۇرۇپتۇ ؟ دېگەندەك بىر گەپ... مۇشۇ بالام مېنى يېتىلەپ ئالدىمدا ماڭىدۇ ، مەن تىلەيمەن ، ئادەت بويىچە چاشگاهغىچە تىلىسەك ،بىر قېتىم قورساق تويغۇدەك نەرسىنى ئاران تاپىمىز . چاشگاهتىن كېيىن ، خەقنىڭ ئىشىكىگە بارسا ، نان بېرىش تۈگۈل ، تىللاپ هەيدەيدۇ . بۇگۈن ئۈچ كۈن بولدى ، مىجەزىم قوداڭشىپ ، تۇرغۇدەك مادارىم يوق ، تىلەمچىلىككە چىقالماي ، ئاچ ياتمىز ، ئەمدى ئۆلىدىغان بولدۇم دەپ خۇش بولسام ، جان چىقمايۋاتىدۇ... جانمۇ چىڭ نېمە ئىكەن ، ئىنسانىنىڭ جېنى ئىتنىڭ جېنىدىنمۇ چىڭ ئىكەن ! ئاڭلاۋاتامسىز ، ئۈچ كۈندىن بۇيان ، ئاغزىمىزغا گىياھ سالمىدۇق . ئاۋۋال يەيدىغان نەرسىمىز بولسا بېرىڭ ! سارە يېنىمدا بولغان بولسا ، ئوغرىلىق قىلىپ ، ياق ، ئۇ چىرايلىقنى ئوغرىلىققىمۇ سالمايتتىم ، مەن ئۆمرۈمده ئۇنداق چىرايلىق قىز كۆرمىدىم... يىگىتلەرنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلىپ ، نان تېپىپ بەرگەن بولاتتى ، ئاچ قالمايتتىم . نەدىن كەلدى بىر تاپىنى تۆشۈك قەشقەرلىك !... ئۇنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇپ ئېلىۋالدى . مەن ئۇنى ياتلىق قىلمايتتىم ، نان تاپقىلى سالاتتىم... هە ، ئۇنىڭ قىزىمۇ چىرايلىقمۇ ؟... ۋاي ، مېنىڭ ماغدۇرۇم قالمىدى ، نان بارمۇ ؟...

ۋاييەي... ۋاي ، ئىتتىنگ جېنىنى ، نېمىگە تارتىشىدىغانسەن ؟ مۇشۇ كۈننى كۆرگىلىمۇ ؟... چىرايلىق ئاياللار بۇزۇلۇپ كەتتى... ھەممىسى قورساق ئۇچۇن... بىر توغرام نان ئۇچۇن ! تېنى بارلار... كادىرلارغا بىر نان ئۇچۇن ، قىر بېشىدا... قوناقلىقتا... كېۋەز-لىكتە... كۆك يانتاق تۇڭىدە... موككىدە ياتىدۇ... بېچارىلەر... نېمە ئىلاج ؟... ئەرلىرى ھاشاردا... بالىلىرىنى باقمىسا بولامدۇ ؟ ئاچلىقتىن ئۆلىدۇ... ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ئوغرى بولۇپ كەتتى... ۋاييەي... نان...

سېلىمخان خۇرجۇندىن سېرىق قوناقنىڭ نېنىدىن بىرنى چىقىرىپ :

— مانا نان ، نان يەڭ ئاچا ! — دەپ تەڭلىدى .

— قېنى... قېنى... نان قېنى... سىزنى خىزىر ئەۋەتتىمۇ ؟... خۇدايىمغا ئازارىم يەتتىمۇ ؟

ئۇ قوللىرىنى ھەر تەرەپكە سوزۇپ ، نانىنى ئېلىپ بولغۇچە ، ئۇنىڭ يېنىدا يانقان ئوغۇل كاپ قىلىپ ئېلىپ ، ئېچىرقىغان ھالدا يالماپ يۇتۇشقا باشلىدى . سېلىمخان يەنە بىر زاغرىنى ئېلىپ ، مەينىساخانىنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى ، ئانا ـ بالا ئىككىيلەن نانىنىڭ بىر تال ئۇۋۇقىنىمۇ چۇشۇرۇۋەتمەسلىك ئۇچۇن ، دۇم يانقان ھالدا ، چاڭگىللىدا چىڭ سىقىمداپ ، يالماپ يۇتۇشقا باشلىدى... سېلىمخانىنىڭ كۆزلىرى ياشقا تولۇپ ، بۇرنى ئېچىشىپ كەتتى . كۆزىنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ، ئانا ـ بالا نانىنى يەپ تۈگىتىپ ، تاماقلىرىغا چاپلىشىپ قالغانلىرىنى شوراشقا باشلىدى . بالا ئورنىدىن چىقتى . ئۇ قىپيالىڭاچ ئىدى : ئۇ ئاستىغا ، كۆرپىگە چۇشۇپ كەتكەن نان ئۇۋاقلىرىنى بىردىن ئېلىپ ئاغزىغا سېلىشقا باشلىدى ، مەينىساخان سەل جانلىنىپ ، يەنە سۆزلەشكە باشلىدى :

— خېنىم ، خۇدا ئۆمۈرلىرىنى ئۇزۇن قىلسۇن ! چىققان دۆڭلىرىنى ئېگىز ، دۆلەتلىرىنى زىيادە قىلسۇن... كۈل ئالسىلا ، توپا ئالسىلا ئالتۇن بولغاي . دۇنيا شۇنچىۋالا بىۋاپا بولسىمۇ ، ئادەم يەنە مۇشۇ دۇنياغا تويمايدىكەن... خۇدا مەندەك ئاجىزنى

يوقلىغانلىرى ئۇچۇن ، دوزاخ ئازابىغا — مەندەك كۇنگە قالمىغايلا ! خېنىم ، سىلى بايا نەفسەنى مۇشۇ يەردە ، مېنىڭ يېنىمدا قويۇپ كەتكىلى كەلدىم دەيلا ، شۇنداقمۇ ؟

— شۇنداق ئاچا ، سىلىگە تاپشۇراي دەپ ئەكەلدىم .

مەينىساخان بىرئاز جىممىدە ئولتۇرۇپ قالغاندىن كېيىن ، بىر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ :

— مېنىڭ ھالى - كۇنۇم مۇشۇ . بۇگۇن سىلى نان بېرىپ سەل تىرىلىپ قالغىنىم بىلەن ، ئەتە - ئۆگۈن ماڭا كىم نان بېرىدۇ ؟ كىم مېنى يوقلايدۇ ؟ مەن ئۆلىمەن ، نېمىدەپ بۇ قىزىمنى ماڭا بېرىلا ؟ ئەلۋەتتە سارەم بىلەن تۇز - تائام يېيىشكەن ، بىر - بىرىگىلارنىڭ ھال - مۇڭىغا يېتىشكەندىكىن ، قازانلىرىنىڭ چۆرىسىدە ، ئاشقان - تاشقانىنى يەپ ، چوڭ بولۇپ قالسا ، بۇنىڭدىن يانمىسا ، خۇدادىن يانار . ھېچ بولمىسا ، قېرىپ - چىرىگەندە ، ئۆلگەندە بولسىمۇ ، ئانام ئىدى دەپ يىغلاپ قويسا ، روھلىرىغا ئاتاپ دۇئا قىلىپ قويسىمۇ ھېساب ئەمەسمۇ ؟ بۇ بالا مەن بىلەن تۇرسا چوقۇم ئاچلىقتىن ئۆلۈپ كېتىدۇ ، قىساسى بولۇپ قالىدۇ ،— دېدى .

سېلىمخان گېپىنى قەيەردىن باشلىشىنى بىلمەي ، بىر ھازا يەرگە قاراپ ئولتۇرغاندىن كېيىن :

— سىلى دېمىسىلمۇ بۇنداق ئالتۇندەك قىزنى باقماي قالمايتتىم . بۇرۇنلا مېنىڭ مۇشۇنداق قىزىم ياكى ھېچ بولمىسا نەۋرەم بولسا دەپ ئارزۇسىنى يەيتتىم . ھوناق - ھوناققا كەلمىدى . يولدىشىم ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىغا ئەكېتىلگىلى ئۇچ يىل بولدى . ئۆلۈك - تىرىكلىكىدىن خەۋەرسىزمەن . مەن بولسام ، نازارەت ئاستىدا ، دوختۇرخانىدا تازىلىق قىلىۋاتاتتىم . ئالدىنقى كۇنى كېچە تۇيۇقسىز دوختۇرخانىنىڭ دورا ئامبىرىغا ئوت كېتىپ ، ھەممىسى پارتلاپ كۆيۈپ تۈگىدى . يەتتە ئادەم ئۆلۈپتۇ . شۇ يەردىلا ، ئۇچ ئادەمنى قولغا ئالدى ، تەكشۈرۈۋاتىدۇ . ئۆزۈمۇ ئۇقمىدىم ، ئاڭلىسام ، بۇنىڭ جاۋابكارلىقى ماڭىمۇ كېلىدىكەن .

مۇشۇ بىر - ئىككى كۈن ئىچىدە ، مەنمۇ بۇ يورۇق دۇنيادىن قاراڭغۇ كامىرغا كىرىپ كېتىدىغاندەك تۇرىمەن . شۇڭا ، مۇشۇنچىلىك ۋاقىتىمدا ، بۇ قىزىمنى سىلىگە تاپشۇراي دەپ كېلىشىم... ھەرقاچان ، بۇ چاغقا مېنى ئىزدەپ بارمىغان يېرى قالمىغاندۇ ؟ نېمە بولۇشۇمنى خۇدا بىلىدۇ... ئاللا سالامەت قىلىپ ، نېسىپ بولسا ، ئۆلىمىسەك ، يەنە كۆرۈشەرمىز . ياراتقان خۇدا بىزنى بىر يولغا سالار... ئەگەر خۇدايىم ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە ئىنساپ بېرىپ ، مۇشۇ كۈنۈمنى يەنە بەرسە ، بۇ قىزىمنى نان تىلەپ بېرىپ بولسىمۇ ، ئۆزۈم باقىمەن ، ئىلاجىم يوق...

سىلىمىخان سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ، ئۆزىنى توختىتىۋالالماي ، ھۆمۈدەپ يىغلاپ كەتتى . نەفىسەمۇ سىلىمىخانغا چىڭ چاپلىشىپ ، يىغلاپ كەتتى . مەينىساخان ئاغزىنى كامارەك ئېچىپ قاراپلا قالدى ، ئۇنىڭ كۆزلىرى مىدىرلىمايتتى . ھېچقانداق ھېسسىيات ئىپادىسى كۆرۈنمەيتتى . ئۇنىڭ ئاغزى مىدىرلىغاندەك قىلدىيۇ ، ھېچقانداق گەپ چىقمىدى . چىقتى دېگەندىمۇ ، ھېچ نەرسىنى چۈشەنگىلى بولمىدى . ئاخىر ، ئۇ ئاۋازىنى چىقىرىپ سۆزلىدى . ئۇنىڭ ئاۋازى بوغۇق چىقتى :

— ۋاي ئاللا ، بۇ خاپىلىق بىزنىڭ مۇشۇ سەھرايى قىيامەتتە بار دېسەم ، ئاشۇ ئوقۇغان ئادەملەر ئارىسىدىمۇ بارکىنا ؟... ۋاي ئۆلگۈرلەر... بەتنىيەت نىجىسلار... ئۇنداق بولسا بوپتۇ... بۇ قىزغا خۇدايىمنىڭ ئاتىغان بىر كۈنى باردۇ . بۇ ئىككىسى بىلەن ، ئاچ قالساقمۇ ئۆلمەسمىز ، ئۆلسەك ، خۇدانىڭ جېنى ، ئۆزى بەرگەن ، ئۆزى ئالىدۇ... بۇمۇ ئاللانىڭ بەندىلىرىگە كۆرسىتىدىغان ئالامىتى ئوخشايدۇ . بۇنىڭغىمۇ شۈكرى ! كىمنىڭ ئەزىزلىرى كىمنىڭ ئالدىدا خار بولماپتۇ ، دېگەن شۇ... ۋاي ئاللا ، كۆزۈم ئوچۇق بولغان بولسا ، سىلىنى بىر كۆرۈۋالغان بولسام... ئەڭ ئاۋۋال كۆزۈمدىن خەۋەر بەردى... مېنىڭمۇ ۋاقتىم ئاز... قانداق قىلىمىز ؟ بىزدىن كېيىن قالسا ، بېشى باش ، پاقالچىقى تاش بولار...

كەچ پېشىنگىچە ، سىلىمىخان كۆرۈنۈشىدىن يېشى ئاتمىشتىن

ئاشقاندەك كۆرۈنىدىغان ، ئەملىيەتتە بولسا ئەمدى قىرىقتىن ھالقىغان مەينىساخانىنىڭ باش - كۆزىنى يۇيۇپ - تاراپ ، ئۆزى خۇرجۇندا ئەكەلگەن سىرىق قوناقنىڭ يېرىم چارەك ئۇنىدا ئاۋۇال مونەك ئېتىپ بەردى ، كېيىن نان يېقىپ بەردى . نەقسە ناھايىتى كەم سۆز ، چىرايى مىسكىن ، ناھايىتى قورقۇنچاق ئىدى . ئۇ سېلىمىخان ئوچاق بېشىغا بارسا ، ئوچاق بېشىغا ، تۆشۈككە بارسا ، تۆشۈككە بېرىپ ، ئۇنىڭ پېشىدىن زادىلا ئاجرىمىدى . ئۇ بۇ يەردىكى ھەممە نەرسىگە شۇنچىلىك ياتسىراپ قارايتتىكى ، سېلىمىخاندىن بىرقەدەم ئايرىلسا ، ھېلى ماۋۇ تورۇسنىڭ ياغاچلىرى قىسماقتەك ئېغىلىپ ، يىكەن قومۇشلار ساڭگىلاپ شىلدىرلاپ توپا چۈشۈپ تۇرىدىغان ئىستىن قارايغان تورۇسى بېسىپ چۈشىدىغاندەك ، ھېلى ئاۋۇ قاراڭغۇ بۇلۇڭدىن قانداقتۇر بىر بەتبەشىرە مەخلۇق سەكرەپ چىقىپ ، يالماپ يۇتىدىغاندەك ، ھېلى ئاۋۇ ھەرخىل قورقۇنچلۇق ئاۋازلار ئۇزۇلمەي ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان سۇرلۇك قومۇشلۇقتىن ئانىسى ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكتىكى كۆزلىرى پىيالىدەك ، ئاغزى داڭقاندەك ، ئارقا تەرىپى كوڭتەي ئالۋاستى چىقىپ ، ئۇنىڭ گېلىدىن بوغۇپلا ، ئۆزىنىڭ خالتىسىغا سېلىۋېتىدىغاندەك كۆرۈنەتتى . ئۇ مەينىساخانىغا قاراشقىمۇ جۈرئەت قىلالماي قالدى . ئۇ بىر قېتىم : «قېنى ، سەن مېنىڭ كىچىك سارەم ؟» دەپ قۇچقىنى ئېچىپ ، ھەر تەرەپكە تەلپۈنۈۋىدى ، شۇئان چىرقىراپ يىغلاپ كەتتى . سېلىمىخان ئۇنى شۇنچە پەپلەپ ئالداپمۇ ، مەينىساخانىنىڭ قۇچقىغا بېرىش تۇگۈل ، ئۇنىڭغا قاراشقىمۇ كۆندۈرەلمەي ، ئىچى سىيرىلدى... قەلبىنى ئاچچىق بىر سېزىم چۈلغىدى ، جىلە بولدى ، يەنە جىمىپ چوڭقۇر خىيالغا چۆمدى . نەقسە ھەدەپ ئۆكسۈپ - ئۆكسۈپ يىغلايتتى . ھەر قېتىم كۈچەپ يىغلىغاندا ، يۈرەكنى ئېچىشتۇرۇپ : «ۋاي ئانا ، قېنى سەن ئانا ، قېنى سەن ، قەيەردە ؟» دەپ بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ يىغلايتتى . سېلىمىخان ئۇنى باغرىغا بېسىپ ، يىغلاپ كەتتى : «ۋاي بالام ، ئوماق قوزام ، مانا مەن ئاناڭ... ئاناڭ سېنى تاشلىمايدۇ... سېنى

ھەرگىز يالغۇز قويمايدۇ... قورقمىغىن ، مەن سېنىڭ يېنىڭدا... مەن سېنى ھەرگىز يالغۇز تاشلىمايمەن... بىراق... ۋاي ، ئاللا... ھېچقانچە بولسىمۇ رەھىمىڭ كەلمەسمۇ ؟ مۇشۇ نارەسىدىگە رەھىمىڭ كەلمەسمۇ ؟... ئەي ، يالماۋۇز دۇنيا... ھەرقانچە باغرىڭ تاش بولسىمۇ ، ماۋۇ نارەسىدىنىڭ نداسىنى ئاڭلىمامدىغانسەن ؟ ئۇ ئاللا ئاتا قىلغان بار ئاۋازى بىلەن ، ئانىسىنى چاقىرىۋاتىدۇ... ئۇنىڭ گۆدەك قەلبى ئۇچۇن ، ئۇنىڭغا ئانا كېرەك ! شۇ بېچارە بالىنىڭ نالىسى ئۇچۇن بولسىمۇ ، مېنى پالاكەت ئازگىلىدىن چىقارغىن ، تۆھمەتخورلارنىڭ سېھرىي جادۇسىنى پارە - پارە قىلغىن ، چاۋۇسىنى چىتقا يېيىپ ، شەرمەندە قىلغىن !... » سېلىمىخانىنىڭ قۇچىقىدا قاتتىق يىغلاپ تېلىقىپ ھارغان نەفسە يىغلاپ - يىغلاپ ئۇخلاپ قالدى . ئۇ شۇنچىلىك ئورۇق ھەم يۇمران ئىدىكى ، ئاق بەدەنلىرىنىڭ ھەممە يېرىدىن سۆڭەك كۆرۈنەتتى . نەفسە تولۇق ئۇخلىغاندىن كېيىن ، سېلىمىخان ئۇنى ئەسكى - تۇسكىلەر ئارىسىدىن ئەپچىل ئورۇن راسلاپ يانقۇزۇپ قويۇپ ، ئۇنىڭ بېشىدا بىر ھازا چوڭقۇر خىيال سۈرۈپ ئولتۇردى ، ئاردا ، بىرقانچە قېتىم ئۇنسىز يىغلىۋالدى . مەينىساخان خىلىلا روھلىنىپ قالغاندى ، نەفسەنىڭ يىغىسىدىن كېيىن ، ئۇ جىممىدە يېتىپ قالدى . ئۇ خۇددى ئۆلۈكتەك قېتىپ ياتاتتى... سېلىمىخان مەينىساخانىنى پاكىز يۇيۇپ ، ياساپ تاراندۇردى ، ئۇ خىلى ئادەم ئىسكەتكە كىردى ، ئۇنىڭ ئوغلىنىمۇ يۇيۇندۇردى ، مەينىساخانغا نەفەسەنى قانداق قىلىپ بولمىسۇن ئۆزىگە كۆندۈرۈپ ئەمەك قىلىشىنى قايتا - قايتا تاپىلاپ ، يېنىدىكى ئون سوم پۇلنى ئۇنىڭغا قالدۇرۇپ ، نەفسەنىڭ ئۇخلىغان پۇرستىدە خوشلاشتى . ئۇ ئىشىكتىن چىقىش ئالدىدا ، ئۆزىنى زادىلا توختىتىۋالالمىدى ، ئاۋازىنى چىقىرىپ سالماسلىق ئۇچۇن ، ياغلىقىنىڭ ئۇچىنى قاتتىق چىشلىۋالدى . ئىشىككە باردى ، بىر پۇتىنى بوسۇغىدىن ئالدىيۇ ، يەنە ئارقىغا قايتتى . خاتىرجەم ئۇخلاۋاتقان نەفسەنى سۆيمەك بولۇپ ، ئاغزىنى نەچچە قېتىم ئاپاردى ، ئەمما سۆيمىدى ، يەنە

كۆزىنى چىڭ يۇمۇپ ، ئىشىككە ماڭدى ، يەنە قايتتى . يەنە باردى ، يەنە قايتتى... ئاخىر ئېشىكىگە مىنىپ ، قومۇشلۇق ئارىسىدىكى چىغىر يولغا چۈشكەندە ، كۈن قۇملۇق ئۈستىگە ئولتۇرماقتا ئىدى . كەچكى كۈننىڭ نۇرى ئالدىدىكى يوپۇرماقلارنى قىزارتىۋەتكەنىدى . ئۇنىڭ يۈرىكى ئارقىسىغا تارتىشماقتا ، قاتتىق سوقماقتا... قومۇش «شىرىق» قىلسا ياكى ئېشەك پۇشقۇرسا ، يۈرىكى ئېغىپ ئارقىغا قارايدۇ . ھېلى نەفسىنىڭ يىغلىغان ئاۋازى كېلىدىغاندەك ، ھېلى ، «ئانا... ئانا... مېنى تاشلاپ كەتمە ، مېنى ئالغاچ كەت... » دەپ ، قومۇشلار ئارىسىدا يىغلاپ ، يىقىلىپ ـ قوپۇپ يۈگۈرۈپ كېلىدىغاندەك تۇيۇلاتتى... ئاخىر ئۇ ئۆي بىپايان قومۇشلار ئارىسىدا كۆرۈنمەي قالدى .

ئالتىنچى باب

1

— ۋاي يېتىم ئوغلاق جىن ، مەن ساڭا نەچچە قېتىم دېدىم ، ماۋۇ بالا گىلەم ئۈستىنى نېمە قىلىۋېتىپتۇ ـ ھە ؟ مەن سېنىڭ قۇلىقىڭنى ئوبدان سوزۇپ ياكى گەپ ئاڭلايدىغان قىلىمەن ، ياكى يۇلۇۋالىمەن . يېڭى كەلگەن ۋاقتىڭدا ، پىت بېسىپ ئۆلەي دەپ قاپتىكەنسەن ، مانا ئەمدى توڭرىلىرىڭ ئېرىپ ، پىتتىن قۇتۇلۇپ ، ئادەم سىياقىغا كىرىپ قالدىڭ ، گەپ ئاڭلىماس بولدۇڭ ـ ھە ؟ خەپ توختاپ تۇر ، مەن سېنى...

بالىنىڭ لاتىلىرىنى يۇيۇۋاتقان نەفسە ئىچكىرىكى ئۆيدىن ئېتىلىپ چىقىقان قارىيىخاننىڭ غەزەپلىك ئەپتىدىن قورقۇپ ، دىر ـ دىر تىترەپ كەتتى . ئۇ ئورنىدىن دەس تۇردىيۇ ، لاغىلداپ تىترەپ ، بىر ياققا ، مەسىلەن ، تالاغا قېچىشقا جۈرئەت قىلالمىدى . قاچسىلا ، بۇ ئۆيدىن چىقىپ كەتكىنى ھېساب بولۇپ قېلىپ ، كوچىدا قېلىشتىن قورقاتتى . مانا ئۇ ھازىر ئون بىر ياشقا كىرگەن

بولۇپ ، بويلىرى خېلىلا ئۆسۈپ ، يۈملاق ئاق يۇزلىرى سەل سوزۇلغان ، سولغۇن سېرىق يۇزلىرىگە ئەت قونۇپ ، مەڭزلىرى خېلى قىزارغان... مانا ماۋۇ قارىيخان دېگەن ئايال ئېيتقاندەك ، ئادەم سىياقىغا ئەمەس ، خېلى گۈزەل سىياققا كىرگەنىدى . قارىيخان يۇزىنىڭ ئۆڭى تېگى - تەكتىدىن كۆك ، پېشانە ، يۇزلىرىدە يىلان قاسرىقىدەك ئالا - پاساق بولۇپ قارا داغ توختاپ قالغان ، يۇزىنى ، تۇمشۇقلىرى ئۇستىنى پۈتۈنلەي قارا سەپكۇن باسقان ، سائىتىگە نەچچە قېتىم سۈرتىدىغان نەرسىلىرىنى سۈرتۈپ ، يۇزىنى ئاقلاپ تۇرىدىغان ، پاكار ، ساغرىسى لاپچىيىپ ، ئېغىناقلاپ ماڭىدىغان ئايال . كۆزلىرى ھەرھالدا قارا بولسىمۇ ، خۇددى پاقا تېشىۋەتكەن قارا كۆكچى قوغۇنىنىڭ بۇرنىدەك كۆرۈنىدۇ . قاشلىرى سۈيۇق بولغانىنىڭ ئۈستىگە ، ئاياللارغا خاس ئەمەس . تازا قۇيۇپ قويغان ئەرىنىڭكىدەك كەڭرى ، سۈيۇق . شۇڭا ، دائىم دېگۈدەك ، يۇقىرى - تۆۋەن قاشلىرىنى يۇلۇپ ، ئىنچىكە قىلماقچى بولىدۇ ، يەنى كۆڭلىدىكىدەك قاش چىقىرىدۇ . ئۇنىڭ ئېرى مۇشۇ گۈڭشي سودا كوپېراتىپىنىڭ بوغالتىرى بولۇپ ، تازا قورساق سالغان ، قارا چوقۇر بىرنېمە . ئۇ يۇقىرىغا خۇشامەت ، تۆۋەنگە ھەيۋە قىلىش مۇناسىۋىتىگە تازا پىشقان كونا تاز بولۇپ ، تازلىرى ساقايغان بولسىمۇ ، ئىزى قالغان ، يەنى ، تۇكسىز مىس بېشى دائىم ماي تەپچىرەپ پارقىراپ تۇرىدۇ . گەدىنى قېرى بۇقىنىڭ بوينىدەك تۇرۇلۇپ ، سالۋاراپ تۇرىدۇ . ماڭسا ، ئېغى بىر گەز تامبىلىنى ئۇستۇن قىلىش بىلەن ، گەپ قىلسا ، دائىم شىلدىكلەپ تۇرىدىغان بۇرنىنى تارتىش بىلەن ئاۋارە... ئۇنىڭ يەنە بىر باشقا ئادەملەردىن پەرقى شۇكى ، گەپ قىلسا ، ساقىلىغا تۇكۇرۇپ ، «ئاندىنزە ، ئاندىنزىگە» دېگەن سۆزىنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدۇ . مانا بۇ كىشىنىڭ ئىسمى پازىل ، مۇشۇ زامانىنىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا ، ئۇ كىشىلەر ئارىسىدا ، ئالدىدا ھېچىيىش ، تەزىم بىلەن ، كەينىدە ھومىيىپ ، ئىچىدە تىللاش بىلەن ئىناۋەت تاپقان . ئۇنىڭ قولىدىن مۇشۇ گۈڭشىنى تەمىنلەيدىغان ، مۇشۇ

گـۈڭـشـېنىڭ ئادەملىرىنى تەمىنلەيدىغان ھەممە نەرسە چىقىدۇ . ھەممە نەرسە ئۇنىڭ قولىدىكى ئەلگەكتىن ئۆتىدىغان بولغاچقا ، بۇ كىچىككىنە يۇرتنىڭ بايلىرىمۇ ، گادايلىرىمۇ ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ـ كېتىپ تۇرىدۇ··· مانا بۇ كېلىپ ـ كېتىشلەر پۈتۈنلەي قاقتى ـــ سوقتى يولى بىلەن بولىدۇ . بۇنىڭغا پازىل پىشىپ كەتكەن . كىشىلەر ئۇنى كۆرسە ، پۈكلىنىپ تەزىم بىلەن ، ئانىسىنى ئېمىپ پاقلان بولغان بوۋاقنىڭ قولىدەك بوغۇم ـ بوغۇم گۆشلۈك قولىنى تاۋاپ قىلىپ كۆرۈشىدۇ : «ۋاي پازىل چوڭ ، ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم ، قېنى كەلسىلە ! » دەيدۇ . ئۇ بۇنداق سۆزلەرنى تاڭ سەھەردىن تارتىپ ئېغىر ئەل يانقۇغىچە نەچچە قېتىم ئاڭلاپ ، قۇلاقلىرى ئېتىلىپ كەتكۈدەك چۆڭۈلداپ كېتىدۇ . شۇڭا ، خۇددى بالىسى نېمىنى كۆرسە ، شۇنىڭ غەلۋىسىنى قىلسا ، قۇلاق سالمىغان كىشىدەك ، پەرۋاسىز كېتىۋېرىدۇ . سالام قىلغانلار بولسا ، ئۇ ئالدىدىن ئۇدۇل ئۆتۈپ بولغۇچە پۈكلىنىپ ، ھەرخىل شەكىلدە ھىجىيىپ تۇرۇشىدۇ . ئالدىدىن ئۆتۈپ بەش قەدەم ماڭغاندىن كېيىن ، كۈلكىسى ئۆچۈپ : «ھۇ چوڭ باش تاز ، سەن پازىل جىگىرىڭ ، پازىل تۈكۈرۈك ، بۇنىڭ ھالىنى تېخى ! » دەپ ئىچىدە مىڭىنى تىللايدۇ . «پازىل چوڭ» ، كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭ ئالدىدا ئاتايدىغان تىلى بويىچە ئاتايلى ، ئەسلىي ئاتا ـ ئانىسىدىن يېتىم قېلىپ ، ئىتنىڭ كۈنىنى كۆرۈپ ، ئەتراپتىكى ماخوسىدا ، قىشتا ساماندا ، تېزەكتە ئوت قالاپ ئىسسىنىپ ، يازدا يامغۇردا تونۇردا پاناھلىنىپ چوڭ بولغان ، تاز يىرتىلىرى ئېقىپ تۇرىدىغان ، يۇقۇپ قالىدۇ دەپ ، ھېچكىم ئىشىكىگە يېقىن يولاتمايدىغان ھالدا چوڭ بولغانىدى . كېيىن ، كەچ كۈرستا ئوقۇپ ساۋاتلىق بولدى ، خېتى چىرايلىق بولغىنى ئۈچۈن ، ئەزالار ئۇنى ناھىيىدىكى يېرىم يىللىق بوغالتىر تەربىيىلەش كۈرسىغا قول كۆتۈرۈپ سايلاپ ، ئەۋەتىپ بەردى . ئۇ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ، ئەتراپتىكى نوموۇر قويىدىغان بوغالتىرى بولدى ، ئۇنىڭ نوموۇر قويۇشى ئەزالارنىڭ ، كادىرلارنىڭ

كۆڭلىگە يېقىپ قېلىپ ، دادۇي بوغالتىرى بولدى . بۇ چاغدا ، ئۇ يىگىرمە بەش ياشتا ئىدى . ھالا بۇگۈنگە كەلگەندە ، ئۆزىدىن بەش ياش چوڭ قارىيخانغا ئاشىق بىقارار بولۇپ ، ئۇنى گاچا ئېرىدىن ئازدۇرۇپ ، كىشىلەرنىڭ توقا ـ لەنەتلىرىگە قارىماي ، نىكاھىغا ئالدى . بۇ قېچىقى يامان خوتۇننىڭ ئايىغى ياراشمىدى ، ئۇزۇنغا قالماي ، ئۇنىڭ ھېساباتى كەم چىقىپ ، خىيانەتچى بولۇپ ، يېرىم چارەكلىك كەتمەن بىلەن كۈنلەمچى خوتۇننىڭ ئازابىغا قالدى . كۈندۈزى ئېتىزغا چىقسا ، ئېغىر ئەمگەكتىن مۈكچىيىپ ئاران ئۆيگە كىرسە ، ئاخشىمى خوتۇننىڭ : «ئۇنىڭغا قارىدىڭىيا ، بۇنىڭغا سالام قىلدىڭىيا ، پالانى ساڭا گەپ قىلمۇاتىدۇ ، پالانى خوتۇن ساڭا گەپ قىلدىيا ؟ » دەپ ، كېچىچە سوراق ـ سوئال قىلىشىغا ئۈچراپ ، جەڭگە ـــ جېدەل بىلەن ئۇيقۇسىز قېلىپ ، ئەسكى خوتۇننىڭ ئازابىدىن ھەۋلى مونەكتەك قورۇلۇپ قالدى . ئۇ پات ـ پات ئۇلۇغ ـــ كىچىك تىنىپ : «تۇف··· تۇف··· باشتىن كەلمىگەن تەلەي··· ئاندىنىزگە تۇف ! » دەپ ، ئۆزىگە ئۆزى دەرد تۆكىدۇ ، تەسەللى بېرىدۇ . بۇ ئازابلار ئاز دېگەندەك ، شۇنداق ئېتىزغا چىقسا ، ئۇنى قەستەن مازاق قىلىپ ، ئايالى بىلەن جېدەلگە سېلىپ تاماشا كۆرىدىغان ساپساپچى ئاياللار ئۇنىڭغا تازا مەيدىسىنى قويۇرۇپ تۇرۇپ ، ئەركىلەپ چاقچاق قىلىشىدۇ . ئېغىزلىرىنى تۇتۇپ ، تېلىسقىپ كۈلۈشىدۇ . ئايالى بولسا شۇئان ئۇنىڭ ياقىسىدىن ئالىدۇ . يۈزلىرىنى تاتىلاپ ، قىيما ـ چىيما قىلىدۇ ، باشلىرىنى چىشلەپ يېغىر قىلىۋېتىدۇ . ئاندىن ئاۋۇ ئېلىنمىغان ئاياللارنى بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ ، تازا قاپساپ ، چىرقىراپ تۇرۇپ تىللايدۇ ، ئاپىرىپ ئاق يانتاقتا سۈۋاشقا ، ئاۋۇ زەيكەش بويىدىكى كېسەكچىگە يېلىنىشقا بۇيرۇيدۇ . ئاياللار بۇ سېسىقچىلىققا تېرىكمەيدۇ ، ئەكسىچە ، تېخىمۇ قاقاقلىشىپ كۈلۈ۔

شىدۇ··· مانا بۇ ، بۇ ئىككى ئەر ـ خوتۇننىڭ بىر كۈنى ، ھاياتى··· پازىل ئۆلۈۋالماقچى بولدى ، ھەممىدىن كېچىپ ، دورا ئىچىش

ئۇچۇن بوتۇلكىنى قولىغا ئالغاندا ، بوينىغا سىرتماق سېلىش ئۇچۇن ئارغامچىنى ئالغاندا ، سۇغا سەكرەش ئۇچۇن يارداڭنىڭ بېشىغا بارغاندا ، جان ئۇنىڭ ئۇچۇن ھەممىدىن تاتلىق بولۇپ كېتىپ ، بۇنىمۇ قىلالمىدى . ئاخىر ، بېرىپ ئەترەت چوڭلىرىنىڭ ئالدىدا ھۆڭرەپ يىغلاپ تۇرۇپ ، داد ئېيتتى . باشلىقلار ئۇنىڭ ھالىنى ئاڭلاپ ، تازا كۆزلىرىدىن ياش چىققۇدەك قاقاقلىشىپ كۇلۇشۇپ كەتتى ـ دە : «ھەھ... پازىل چوڭ ، ھەۋلى مونەك ئاداش ، خېلى تۇزۇك نېمە ئىدىڭلار... ھاي دېسە ئۇنىماي ، ئالتە ئەرگە تەگكەن خوتۇننى ئېلىپ ، ھېساباتىڭلار كەم چىقىپ ، بىر توقۇناقتا مىنىپ ، تاز كاللاڭلارنى قاشلاپ ، ئېتىزلىققا چىقتىڭلار... مانا ئەمدى ئاھ ـ ۋاھ دەپ ، غېرىپ ـ سەنەمدەك دوست تارتىشىپ ئالغان خوتۇنۇڭ-لارنى باشقۇرالماي ، بىزگە ھال ئېيتتىڭلار ، بىز بېرىپ ئۇرۇپ بېرەيلىمۇ ئۇنى ! كۆز ئالدىڭلاردا نى ـ نى ئوبدان قىزلار سايىدەك ئەگىشىپ يۈرسە ، كۆزۈڭلىگە كۆرۈنمىدى ، ئەمدى بۇ نېمىدېگەن گەپ ؟ » دېيىشتى . «ئۇنداق چىرايلىق قىزلار مېنى يارىتامدۇ ؟ » دەپ يىغلامسىراپ گۆلەيدى پازىل . كادىرلار تېخىمۇ قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى : «ۋاي پازىل چوڭ ، راست دەيسەن ، خەلق ئارىسىدا ‹قوناق تاپساڭ غازغا بەر ، قىزىڭ بولسا تازغا › دەيدىغان گەپ بار ئەمەسمۇ ! ھەممە خەقنىڭ گېلى سېنىڭ ئالىقىنىڭدا تۇرسا ، ساڭا كىممۇ قىزىنى بەرمەسۇن ؟ شۇ چاغدا ، بىرمۇنچە كىشى بىزگە سېنى كۇيئوغۇل قىلىۋالساق دەپ نىيەت بىلدۇرۇپ ، بىزنى مېھمان قىلىپ ، بىرمۇنچە چىقىمدار بولغان ، قىز ـ جۇۋاز-لارنىڭ مېغىز ـ تۇخۇملىرىنى سەن تاز كۆرمەي ، بىز يېدۇق... ھا... ھا... » . «ئۇنداق قېرىنى قويۇۋېتىمەن !... » قوقاسقا كۆمگەن تۇخۇمدەك پاققىدە ئېتىلىپ ئورنىدىن تۇردى پازىل قەتئىي نىيەتكە كېلىپ . «ھاي... ھاي ، پازىل چوڭ ، ئاخۇنۇم كۇلمەيدۇ ، كۈلسە تېلىقىپ قالىدۇ ، ھەسىنكام تۆت سەردە قىزىپتۇ ، دېگەندەك ، ئەمدى سەكرەپ قەيەرگە بارالىتىڭ ؟ خوتۇنىڭ يارىشقان

ئـــنەكتەك تۇغۇۋەتتى ، قۇچىقىدا ئالتە ئايلىق بولۇپ بولغۇچە ، قورسىقىدا ئۈچ ئايلىق بولۇپ ، بىر يىلدا ئىككى ، ئىككى يىلدا چـــۆچۇرىـــدەك ئـــۇچ بـــالا بولدى ! يەنە باردۇ ھەرقاچان . ئەمدى قويۇۋەتسەك ، چۇجىلىرىڭنى كىم باقىدۇ ؟ قېنى ، ئۇ قولۇڭدىكى ئالتۇن ئاچقۇچ ؟ ئەمدى ساڭا قارىيخاندەك خوتۇن ئەسلا تەگمەيدۇ ، ئاغزىدا چىشى يوق قېرىلارمۇ سېنى ياراتمايدۇ ـ دە ! ھا··· ھا··· ھا··· بولدى قىل ! تاپقان بالاغا··· بىزگە دەۋا قىلساڭ ، بىز نېمە قـــىلالايـــتـــۇق ؟··· سەنمۇ ئېتىزغا چىقساڭ ، خەقنىڭ خوتۇن ـ قـــىزلىرىغا كۆزۈڭنى قىزارتما ! ئاياللار ساپلا سېنىڭ گېپىڭنى قىلىدۇ . ھەمـــمىنىڭ بېشىنى ئايلانـــدۇرۇۋالدىڭمۇ ـ ھە ؟··· ھا ··· ھا ··· ھا···» دېدى كادىر . «نەدە ؟ مەن ئاياللارغا گەپ قىلىش تـــۈگـــۈل ، قـــاراشـــقىمۇ قورقىمەن» ، «ئۇنداق بولسا ، قارىيخان نېمىشقا كۈندە ياقاڭدا ئىلەڭگۈچ ئۈچىدۇ ؟ ئانىسى ئۇنى ئىلەڭگۈچتە تۇغۇپتىكەنمۇ يا !» سوئال قويدى كادىر . «تاڭ ، شۇ ئاندىنزىگە··· تۇف !» كادىرلار چاقچىقىنى توختاتتى : «ئەي··· تاز ! بىز ئوبدان بىلىمىز ، قارىيخان ئۇچىغا چىققان داۋنخور ، ئانچە ـ مۇنچە بىقىنـ ـلىرىغا تەگـكۈزۈپ قويـمىساڭ ، سېنى بوزەك قىلغىنى قىلغان··· بۇرۇنقى ئالتە ئېرىنىڭ ، ھەتتا سەن تارتىۋالغان گاچا ئېرىنىڭمۇ ھېچقايسىسى ئۇنى سەندەك بوش قويمىغان . ئۆزۈڭمۇ ناھايىتى بوش بىرنېمە ، ساڭا ئوخشاش موللا پوك ـ پوكنى تاپالماي يۈرگەن خوتۇن ئۇ . ئانچە ـ مۇنچە بىقىنلىرىغا تەگكۈزۈپ قويمىساڭ ، سېنى بوزەك قىلغىنى قىلغان . سەندىن ئاجرىشالمايدۇ ، ئۇچ بالا بىلەن ئۇنى كىم ئالاتـــتـــى ؟ ئـــاجـــرىـــشالمايدۇ··· » . «ئاجراشسا ، تېخى ياخشى··· ئـــانـــدىـــنـــزىگە··· تۇف···» دەپ خۇشاللىقتىن گەدىنىنى قاشلىدى پازىل . «ھوي تاز ! ئۈردۈم دەپ ئۆلتۈرۈپ قويما يەنە ! ئۆلتۈرۈپ قويساڭ ، بىزنى شېرىك قىلساڭ ، ئۇ چاغدا ، كۆتۈڭگە بورا يۆگەپ ئـــوت قـــويـــمىز . ئۆلۈپ قالارمىكىن دەپ قورقساڭ ، ئۇ سېنى تـــامـــبـــلـــىـــنـــاڭ بـــېغىغا ئېسىۋالىدىغان ئاچقۇچلا قىلىۋالىدۇ .

ئۆلىمەيدىغان يېرىگە سېلىپ ئادەم قىل ئۇنى ! سېنىڭ تايىقىڭ قارىيخان ئۇچۇن پاشا چاققانچىلىك بولالمايدۇ . ئاڭلىدىڭمۇ ؟ » پازىل گۆھەر تېپىۋالغاندەك خوش بولۇپ ، يۇگۇرگىنىچە ئۆيىگە كەلدى . پازىل كۇلۇپ كىرگىنى ئۇچۇن ، قارىيخاندىن ئاغزى ـ قۇلىقىغىچە دەشنام يېدى . تازا سالماقچى بولۇپ دېۋەيلەپ كېلىۋىدى ، قارىيخان ئۇنىڭ قورسىقىغا بىر ئۇسۇپلا ، ئوڭدىسىغا ئۆچۈرۇۋەتتى . پازىلنىڭ بېشى كۇلۇڭدىكى قوقاسقا تىقىلىپ قېلىپ ، پۇچىلىنىپ ، جىن بوغۇۋەتكەندەك تېپىچەكلەپ ، چىرقىراپ كەتتى . قارىيخان ئۇنى يەنە بىر قولىدا بىر تارتىش بىلەن ، ئەسكى تەكىيىنى تاشلىغاندەك ، سۇپا ئۇستىگە تاشلىدى . پازىل كونا تامنىڭ چالمىسىدەك گۇپپىدە يەرگە چۈشۈپ ، ئىچى قاداق بولۇپ كەتتى . كادىرلارنىڭ پازىل توغرىسىدا يەنە بېشى ساقايماي ، تازا جەھلى قاتتى . دەل شۇ چاغدا ، ھەرقايسى ئورگانلارغا كەمبەغەل دېھقان ۋەكىلى چىقىرىش بۇيرۇقى كەلدى . بىردەممۇ بولسا كۆزىمىزدىن نېرى تۇرۇپ ، قۇلقىمىز تىنچسۇن دەپ ، ئۇنى تەمىنلەش ـ سودا كوپېراتىپىغا كەمبەغەل دېھقان ۋەكىلى قىلىپ چىقىرىپ بەردى . پازىل گۇڭشې تەمىنلەش كوپېراتىپىغا بېرىۋېلىپلا ، «قارىينى قويۇۋېتىمەن» دەپ تېپىچەكلەپ يۇردى . بۇ چاغدا بالا تۆت بولغانىدى . ئۇ نەدىمۇ قارىيخاندىن ئاجرىيالمىسۇن ! قارىيخان دادۇي كادىرلىرىنىڭ پازىلنى بۇزغانلىقىنى ، قۇلقىنى تولغاپ ، ئۆزىنى قويدۇرۇۋەتمەكچى بولغانلىقىنى گۇڭشې ، ھەتتا ناھىيىگىچە ئەرز قىلىمەن دەپ ، دادۇي كادىرلىرىنىڭ بۇرنىدىن بۇلاق چىقاردى . قارىيخان كۇدە ـ كۆرپىسىنى كۆتۈرۈپ ، تەمىنلەش ـ سودا كوپېراتىپىغا — پازىلنىڭ يېنىغا كۆچۈپ باردى . تازا غول ئادەم بار يەردە ، پازىلنىڭ ياقىسىدىن ئېلىپ ، يۇزلىرىگە تۈكۈرۈپ ، مەيدىسىگە قىزىل بەلگە ئاسقان بۇ ھۆرمەتلىك كەمبەغەل دېھقان ۋەكىلىنى تازا شەرم ـ ساز قىلدى . مانا شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ، پازىل يېڭىدىن ئادەم بولدى ،

يۇقىرى ـ تۆۋەن قاتراپ يۇرۇپ ، كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇشقا ، مۇناسىۋەت ـ مۇئامىلىگە پىشىپ كەتتى . ئىككى سوم تاپسا ، بىر سوم قەرز ئېلىپ ، بىر قېتىم ئېغىز مايلاشقا ئامراق بولدى . شۇنىڭ بىلەن ، ئۇ تەمىنلەش كوپىراتىپىنىڭ ئادىمى بولۇپ قالدى .

2

سېلىممخان نەفسىنى مەينىساخانىنىڭ يېنىدا قويۇپ بىر كەتكىنچە ، ئىز ـ دېرەكسىز يېتۇپ كەتتى . كۆز كېتىپ ، قىش كەلدى ، قىش ئۆتۈپ ، ئەتىياز كەلدى . سېلىممخاننى كۆتۈپ ، مەينىساخانىنىڭ تاقىتى تۈگىدى . نەفسە بولسا ، ئېغىز دۆڭگە چىقىپ ، بار ئاۋازى بىلەن : «ئانا... ئانا !... » دەپ توۋلىدى ، سادا بولمىدى ، يىغلىدى ، قاقشىدى . مەينىساخان پەپلەپ ئالداپمۇ ، ئۇنى پەس قىلالماي ، ئاچچىقى كېلىپ ، تازا بىر سىلكىشلىۋىدى ، قورقۇشتىن نەفسىنىڭ ئۇنى ئۆچتى . شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ، بۇ ياۋاش قوزا مەينىساخانىنىڭ يېنىدا كىرپىدەك قورۇلۇپ ، سامانەك سارغىيىپ ، غېرىبلىق ، ئاچ ـ توق ھايات‌تى باشلىدى . مەينىساخان تىللىسا ، بوينىنى قىسىپ ، بارمىقىنى چىشلەپ ، يوغان كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ قاراپ تۇردى ، ماڭسا ، ھاسا بولۇپ يول باشلىدى . ئەتىيازغا — سېرىقتال كۇنگە كەلگەندە ، مەينىساخان ئاجىزلاپ ، بارغانچە تۇگىشىپ كەتتى . ئۇلار ھازىر سەرگەردان ، ئۆي ـ ماكانسىز ئىدى ، ئۆيلىرى سالا ئېتىزلاشتۇرۇشتا ، چېقىپ تۇزلىۋېتىلدى . پومېشچىك ، تىرىكتاپ پومېشچىكقا ھېچكىم ماكان بەرمىدى . قىشچە ، قەيەردە كەچ بولسا ، شۇيەردە يېتىپ ـ قوپۇپ تىلەپ ، ئۆز يۇرتىدىن يىراق بىر گۇڭشىغا ، گۇڭشي كوپىراتىپىنىڭ ئاشخانىسىغا كىرىپ ، قورساقلىرى تازا يوغان ، ئۆزى پاكار ، قارا چوقۇر پازىلغا يولۇقتى . نەفسە چوڭ بولۇپ ، ئۇنىڭدەك سېمىز ئادەمنى كۆرۈپ باقمىغانىدى . شۇڭا ئۇ ھەيران بولغىنىدىن ، پازىلغا

تەكەللەپ قاراپلا قالدى . پازىلمۇ قولىنى ئارقىسىغا تۇتۇپ ، ئاشخانىدىكى ئاشپەزلەرنى ئاغزىغا كەلگىنىچە تىللاپ يۈرەتتى . ئاشخانىغا دۇئانە تولۇپ كەتكەنلىكىدىن ، ئاشپەز هاماقەتلەرنىڭ دۇئانىلەرنى قوغلىمىغانلىقىدىن قاقشاپ يۈرەتتى . ئۇنىڭ كەينىدىن ، پاقالچاقلىرى بىر - بىرىدىن قاسماق ، بىر - بىرىدىن ئاۋاق ، بىر - بىرىدىن مەينەت ، ئالدى بەش ياش ، كەينى ئۈچ ياش ئۈچ بالا ئەگىشىپ ، پاقالچاقلىرىغا يامىشىپ : «داد... داد !... » دەپ يۈرەتتى . پازىل دۇئانىلەرنى ئۆزى هەيدەشكە باشلىدى . ئۇ دۆشكەللەيتتى ، تىللايتتى . نەفسە قورققىنىدىن ، مەينىساخانغا چىڭ چاپلىشىۋالدى . قولىدىكى پۇچۇق تاۋاق يەرگە چۈشۈپ چېقىلىپ كەتتى . شۇ چاغدا ، پازىل بىلەن ئۇنىڭ كۆزلىرى ئۇچرىشىپ قالدى . پازىل هەيران بولۇپ ، نەفسەگە تىكىلىپ قارىغانچە يېقىنلاپ كەلدى ، نەفسە قورققىنىدىن تۇگۈلۈپلا قالدى .

پازىل مەينىساخانغا ، ئوغلىغا ، نەفسەگە قاراپ قالدى... ئۇلارنى باشقا دۇئانىلەرنى قوغلىغاندەك قوغلىمىدى ، ئەكسىچە ، بىر تاۋاقتىن ئۇستىگە يېرىم سېرىق قوناق زاغرا پارچىسى بېسىلغان لەڭمەن ئاچىقىپ مېهمان قىلدى . مەينىساخان بىلەن بىر نەرسىلەرنى دېيىشتى ، مەينىساخان خۇشاللىقتىن نەفسەنى سىلاشتۇرۇپ تېپىپ : «تەلەيلىك قىزىم» دەپ سۆيدى ، پازىل چوڭ ئاشخانىدىن يېرىم خالتا ئاق ئۇن ئاچىققۇزۇپ ، مەينىساخانغا تۇتقۇزدى ، مەينىساخان : «تەلەيلىك قىزىم ، بەختلىك قىزىم ، خۇدايىمغا ئازايىڭ يېتىپتۇ ، ئاناڭنىڭ — سارەمنىڭ روهى ، ئاتاڭنىڭ روهى قوللاپتۇ» دەپ ، بىرمۇنچە دۇئا قىلىپ ، نەفسەنىڭ باش - كۆزىنى سىلاپ ، ئۇنىنى يۇدۇپ كېتىپ قالدى . نەفسە يىغلىماقچى ، ئەگەشمەكچى بولدى ، ئەمما مەينىساخاننىڭ : «كۇندە مۇشۇنداق قورسقىڭغا تويغۇدەك لەڭمەن بېرىپ باقىدۇ ، ئىسسىق ئۆيدە ، يۇمشاق ئورۇندا ياتسەن» دېگىنىنى ئويلاپ ، پازىل چوڭغا قورقۇمسىراپ بىر قاراپ قويدى ، گەپ قىلمىدى . مانا شۇنىڭدىن

ئېتىبارەن ، نەفسە پازىل چوڭنىڭ بالا باققۇچىسى ، سەككىز بالىنىڭ ئورۇن - كۆرپىسىنى يىغىشتۇرۇپ ، يۇندىسىنى تۆككۈچى ، پازىل چوڭنىڭ دېدىكى بولۇپ قالدى .

3

تاشلاپ كەتكەن ئەسلىي گېپىمىزنى تاپايلى !...

قارىيخان بوراندەك ئېتىلىپ ، ئىچكىرى ئۆيدىن چىقىپ ، كاپ قىلىپلا نەفسەنىڭ قۇلقىدىن تۇتتى . ئۇنىڭ قۇلقىنى شۇنچىلىك سوزدىكى ، نەفسە ئاغرىققا چىداپ قانچە ئاۋاز چىقارماي دېسىمۇ ، يەنىلا : «ۋايجان... ۋاي قۇلقىم !» دەپ چىرقىرىۋەتتى . «ئاغزىڭنى يۇم يۇزى قېلىن پاسكىنا !» ئۇ «چاڭ !» قىلىپ ، تەستەك بىلەن نەفسەنىڭ ئاغزىغا بىر كاچات سالدى . نەفسەنىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشتى ، ئەمما قەپەسكە سولانغان كەپتەردەك بۇقۇلداپ يىغلىدى ، ئاغزىدىن قان چىقتى ،شالى بىلەن قوشۇلۇپ كىيىمىگە تامدى . قارىيخان ئۇنىڭ قۇلقىنى شۇنچىلىك قاتتىق سوزدىكى ، غېرىچقا يەتكىلى تاسلا قالدى . ئۇنىڭ قۇلقى «چۇڭ» قىلىپ ، ئىت ئىسقىرتقاندەك بىر ئاۋاز بىلەن تەڭ ، غۇڭۇلداپ كەتتى . شۇئان ، ئۇنىڭ قۇلقىدىن قان ساقىدى ، قارىيخاننىڭ ھوقۇشنىڭكىدەك چىرقىراق ئاۋازى پەسلەپ كەتكەندەك بولدى . قۇلقىغا بىگىز تىققاندەك بىر ئاغرىق كىرىپ كەتتى . نەفسە ئاغرىققا چىدىماي ، يەنە قاتتىق يىغلاپ ، تېلىقىپ ، كۆكىرىپ كەتتى . ئۇنىڭ ئاغزىدىن كۆپۈك كېلىپ ، كۆزىنىڭ قارىسى كەينىگە كەتتى . شۇئان جىممىدە بولۇپ كەتتى . چىرايى تازا بىر قارىداپ ، كېيىن بۇرنىنىڭ ئۇچىدىن تەر تەپچىرەپ ، سارغىيىشقا باشلىدى . قارىيخان قورقۇنچتىن چەكچىيىپ قاراپ ، قېتىپلا قالدى . نەفسە يەردە سوزۇلۇپ ياتاتتى ، ئۇنىڭ ئاغزىدا بارغانچە كۆپۈك ئەدەپ ، بۇزۇغۇن پەيدا بولدى ، چىشلىرى كىرىشىپ قالدى . قارىيخان بىردىنلا بېشىغا

مۇشتلاپ : «ۋاي مەريەمخان... ۋاي مەريەمخان... ماۋۇ يەرگە كىرسىلە ، ماۋۇ بىر نېمە ئۆلگىلى ياتىمۇ نېمە ؟ بۇ ئۆلسە ، مەن قەيەرگە بارىمەن ، بالىلىرىم قەيەردە قالىدۇ ؟ ۋاي مەريەمخان ، ماۋۇ جىن نېمە بولدى ؟... ۋاي خۇدايىمەي ! » دەپ ۋارقىراشقا ، تۇنۇگۈن ئۇرۇشۇپ چاچلىشىپ كەتكەن قوشنىسى مەريەمخاننى بار ئاۋازى بىلەن توۋلاشقا باشلىدى . مەريەمخان ئىچ كۆڭلەك بىلەن ، يالاڭ ئاياغ هالدا ، هودۇقۇپ يۇگۇرۇپ كىرىپ كەلدى . ئۇ ئوتتۇرا ياشلىق ، ئېگىز بوي ، سوزۇق يۈزلۈك ئايال ئىدى . ئۇ يەردە كۆكىرىپ جىممىدە ياتقان نەفسەنى كۆرۈپلا ، پېشانىسىگە پاققىدە بىرنى ئۇردى ـ دە : «ۋاي ئىسىت بىچارە قىز ! » دەۋەتتى . ئۇ دەرهال يېنىدىن ياغلىق ئىزدەپ تاپالمىغاندىن كېيىن ، كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكى بىلەن ئۇنىڭ ئاغزىغا كەپلىشىپ قالغان قان ئارىلاش كۆپۈكنى سۈرتتى . ئاندىن ئوڭدا قىلىپ ، چېكىسىنى ئۇۋۇلاشقا باشلىدى . بىر هازادىن كېيىن ، نەفسەنىڭ كىرىشكەن چىشلىرى ئاستا ئاجرىدى . كۆزىنىڭ قارىسى ئىزغا كەلدى . مەريەمخان تەرلەپ ، ئۆپكىسى ئاغزىغا كەپلىشىپ قالغانىدى . ئۇ ئۇهە دەپ چوڭ بىر تىندى ـ دە ، قارىيخاننىڭ يۈزىگە قارىماي تۇرۇپ ، «سۇ» دېدى . هېچ نەرسىنى سەزمەي قېتىپلا قالغان قارىيخان مەريەمخاننىڭ سۆزىنى ئاڭلىمىدىمۇ ياكى ئاڭلىسىمۇ ئۇقمىدىمۇ ، چەكچەيگەن پېتى ئىزىدا تۇرىۋەردى . مەريەمخان شەپە بولمىغاندىن كېيىن ، جىلە بولۇپ ، غەزەپ بىلەن : «سۇ دەۋاتىمەن ! » دەپ قاتتىق ئېيتتى . شۇنىڭدىلا ، قارىيخان قارا بېسىپ چۆچۈپ ئويغانغاندەك مەڭدەپ قېلىپ ، ئۆينى بىر پىرقىراپ ، ئۇنى ـ بۇنى تۇتۇپ بېقىپ ، ئىزىدا توختاپ قالدى . مەريەمخان ئۇچىنچى قېتىم تېخىمۇ چىڭ قىلىپ : «مەن سۇ دەۋاتىمەن ، سۇ ! » دېدى . قارىيخان مەريەمخانغا يوغان بىرنى ئالايدى ـ دە ، بېرىپ نوگايدا سۇ ئەكەلدى . مەريەمخان نەفسەنى قۇچىقىغا ئېلىپ ، ئاغزى ـ بۇرنىدىكى كۆپۈك ، قان يۇقۇندىلىرىنى

پاكىزلاپ يۇدى ، ئاندىن يەنە «چاي ! » دېدى . قارىيخان ئېغىناقلاپ بېرىپ ، چاي ئەكەلدى . مەريەمخان قىزىق چاينى پۇڭلەپ تۇرۇپ ئاغزىغا ئالدى . ئاندىن نەفسەنىڭ ئاغزىغا ئاستا قۇيدى . بىرنەچچە قېتىم شۇنداق قىلغاندىن كېيىن ، نەفسە تولۇق هوشىغا كەلدى . كۆزىنى ئېچىپ ، ئۆزىنىڭ مەريەمخانىنىڭ قۇچىقىدا ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ، شۇنچىلىك يۇرەكنى ئەزگۈدەك قاتتىق يىغلىۋەتتىكى ، ئۇ ئانىدىن ، سېلىمخاندىن ، مەينىساخاندىن ئايرىلغاندىن كېيىن ، تۇنجى قېتىم ئۆزى ئارزۇ قىلغان ، تەشنا بولۇپ يۇرگەن ئانا قۇچىقىدا ياتقاندەك ، ئۆز ئانىسىنىڭ باغرىغا قايتىپ كەلگەندەك بولدى . مەريەمخانىنىڭ كۆزلىرىدىن مۇنچاقتەك ياشلار قۇيۇلدى . قارىيخان :

— ئۇھ··· ۋىيەي ، ئىلاھا شۈكرى ! ئۆلۈپ كەتسە ، قانداق كۈنلەرگە قالارمەن دەپ ، قورقۇنچتا جېنىم چىقىپ قالغىلى تاسلا قالدى . ۋاي جىن تەگكەن سارىكەي ! — دېدى .

— قارىيخان ، بۇ بالا مۇشۇنچىۋالا قىلىۋەتكۈدەك ، نېمە قىلغان سىلىگە ؟ مۇشتۇمدەك بالىنىمۇ شۇنداق ئۇرغان بارمۇ ؟ هېلىمۇ مەن بار ئىكەنمەن ئۆيدە ، بولمىسا بىچارە···

— ۋاي قارىسىلا ، بالىنى گىلەم ئۈستىگە قويۇپ بېرىپ ، بىرمۇنچە يەرنى بۇلغىدى . مەن دائىم ، ئۇنداق قىلما نىسا ! دېسەم گېپىمنى ئاڭلىمايدۇ . يېقىندىن بېرى شۇنداق بولۇۋالدى . يېقىن كېلىپ بولغۇچە ، ۋارقىراپ ـ جارقىراپ ، ئالەمنى مالەم قىلىپ ، قارىيخان ئاچام ئۇنداق ئۇردى ، مۇنداق تىللىدى دەپ ، مۇشۇ ئەتراپتا ، هەممە ئادەمگە مېنى يامان ئاتلىق قىلىۋەتتى . بۇ يېتىمنىڭ قولىدىن هەر بالا كېلىدۇ ! بېقىپ قويسام ، ئادەم بولۇۋېلىپ ، تۇزۇمنى يەپ تۇرۇپ ، مېنى يامان دەيدۇ . ئاز قالدى بۇ يېتىمنى هەيدەپ چىقىرىدىغان ۋاقتىمغا ! كوچىدا قالغاندا ، ئەجەب قىپتىكەنمەن قارىيخان ئاچامغا دەپ ، پۇشايمانىنى ئالغىلى قاچا تاپالمايدۇ بۇ يېتىم ! — دېدى قارىيخان ئاغزىدىكى

كۆپۈكلىرىنى چاچرىتىپ .

— يېتىمنى باققانلىرى ، چوڭ قىلغانلىرى هەممىگە ئايان . ئەمما... — دەپ ، سۆزىنىڭ ئاخىرىنى بوغۇزىغا يۇتۇۋېتىپ ئورنىدىن تۇردى مەريەمخان . ئۇ چىقىپ كېتىش ئۈچۈن ، ئىشىككە قاراپ ماڭدى ، قارىيخاننىڭ رەھمەت ـ هەشقاللىسىز هومىيىپ تۇرۇشلىرى ، هەتتا بىردەم ئولتۇرۇپ چىقىشقىمۇ تەكەللۇپ قىلماسلىقى مەريەمخانغا هار كەلدى . ئۇ ئىككىيلەن مۇشۇ نەپسە توغرىسىدا پات ـ پات ئۇرۇشۇپ قالاتتى ، تۇنۇگۈنكى جېدەلمۇ نەپسە توغرىسىدا قارىيخانغا نەسىھەت قىلىشتىن چىققانىدى . قارىيخاننىڭ رەھمەت ـ هەشقاللىسى ، تەكەللۇپلىرى مەريەمخانغا بەربىر ئىدى ، ئەمما يەنىلا كۆڭلىگە تەگدى . شۇڭا ، ئۇ بوسۇغىدىن ئاتلاپ چىقىپ بولۇپ :

— سىلىنىڭ ئۇششاق باللىرى بار . يېتىمنىڭ ئىگىسى خۇدايىم ، ئۇنى ئىگە ـ چاقسىز دەپ ، بوزەك قىلىپ ، ئۇرۇپ ـ تىللاۋەرسىلە ، مۇشۇنداق ئازابلاۋەرسىلە ، سىلىگە يېنىپ قالمىسۇن . هەركىم قىلسا ئۆزىگە قىلار دەيدىغان گەپ بار ، — دەپلا كېتىپ قالدى . قارىيخان مەريەمخاننىڭ كەينىدىن بىرمۇچە غوتۇلداپ قالدى . مەريەمخان چىقىپ كېتىشىگىلا ، قارىيخان ئۆپكىدەپ يىغلاۋاتقان نەپسەگە شۇنداق بىر قاراپ قويۇۋىدى ، ئۇ دەررۇ يىغىنى يىغىشتۇردى ، ئەمما ئۆزىنى توختىتىۋالالماي ، كىچىككىنە لەۋلىرىنى چىڭ چىشلەپ ، ئۇنسىز يىغلايتتى .

— مانا بولدىمۇ ، هوي جۇۋاش سارائ ! ئۆلۈم تەگكۇر ، سېنىڭ كاساپىتىڭ . ئەمدى مۇرادىڭغا يەتتىڭمۇ ؟ ئۇ سەت ئازازۇلىنىڭ قۇچىقىدا ، خۇددى بۇۋىمەريەمگە بولۇققاندەك ، ئۆپكەڭنى باسالماي يىغلاپ بېرىپ ، دەردىڭنى تۆكتۈڭ ، ئۇ ئازازۇل بۇ گەپنى بىرنى ئون ، ئونىنى يۈز قىلىپ ، بىردەمدە يېيىپ ، سۆز ـ چۆچەك قىلىدۇ . مېنى هەرقانچە يامان ئاتلىق قىلساڭمۇ ، بىر تال مويۇم تەۋرەپ قالمايدۇ . سۆز ـ چۆچەك قىلسا ،

قىلىۋەرسۇن . ئىت قاۋايدۇ ، ھايات قەلەندەرنىڭ . ئۇ بىكارچى ، ساپساپچى خوتۇنلارچۇ ، بىكارچىلىقتىن بىر يەرگە كېلىۋېلىپ ، ئون سەككىزمىڭ ئالەمنىڭ غەيۋىتىنى قىلىدۇ . ئۇلارچۇ ، مېنى ، بىزنىڭ ئۆينى كۆرەلمەيدۇ . مەن بىكار بولمىغاندىكىن ، ئاۋۇ ھەر يىلى نەچچە مىڭ مو يەردىكى قوغۇننى ئۆزۈم باشقۇرۇپ ساتقاندىكىن ، كۆرەلمەيدۇ . سەن بىزنىڭ ئۆينىڭ جاسۇسى بولدۇڭ . ئۆيدە كۆتتىدە گەپ بولسا ، ئەتىسى قارىسام ، ئاشۇ غەيۋەتچىلەرنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلايمەن . ئالدىرىماي تۇر ، خەپ سوك ، ساڭا گەپ ئۆگىتىپ ، ساڭا يەل بەرگەنلەرچۇ ، ساڭا بىر توغرام نان بەرمەيدۇ . نانىنى يەنىلا مېنىڭ قولۇمدىن يەيسەن ! مېنىڭ قولۇمدىن تۇز يەپ تۇرۇپ ، مېنىڭ دۈشمەنلىرىمگە يانتاياق بولساڭ ، خۇدايىمنىڭ كۆزى كۆرەر... زۇۋانىڭ تۇتۇلۇپ ، كۆزۈڭ كور بولار ئىلاھىم . مەن ئىشقا چىقىپ كەتتىم ، ئاۋۇ گىلەمنى ئادالاپ ، بالىلار مەكتەپتىن ، ئوينىغان يېرىدىن كەلگۈچە ، چۈشلۈك غىزا تەييارلا ! لەڭمەن ئەت ، ئاڭلىدىڭمۇ ؟

— ئاڭلىدىم ، ئاق ئاچا .

قارىيخان ھويلىنىڭ ئىشىكىگە تېشىدىن قۇلۇپ سېلىپ چىقىپ كەتتى ، قىز بۇرۇن قارىيخان شۇنچە قاتتىق گەپلەرنى قىلسا ، بۇرۇن - قۇلاقلىرى چۈڭۈلداپ ، كاللىسى ئېلىشىپ كېتەتتى ، ھازىر بولسا ناھايىتى بوش ئاڭلىدى . ئەمما قۇلىقى بىگىز تىققاندەك قاتتىق ئاغرىيتتى ، ئۇنىڭ بىر قۇلىقى كاردىن چىققانىدى...

4

قارىيخان كوپىراتسىيىنىڭ ھەرقايسى دادۇيلەردىن سېتىۋېلىپ ئەكېلىپ ، قىشمۇ ياز پېچىپ ساتىدىغان قوغۇنلىرىغا بېلەت ساتاتتى . بۇ سەپرا مەجەز ئايال ئېرى بىلەن دائىم قاپىرىشاتتى ، ئاچچىقىنى بولسا بېچارە نەفسەدىن ئالاتتى . ئۇنى ئۇراتتى ،

تىللايتتى ، تېپەتتى ، قارغايتتى . سىرتتىمۇ دائىم دېگۈدەك باشقىلار بىلەن قىزىرىشىپ سوقۇشۇپ تۇراتتى . ئۇ ئۇرۇشىدىغان كىشىلەر ئاساسەن ئاياللار ئىدى . ھەرسائىتىگە ، ئىشقىلىپ بوش ۋاقىت تاپسىلا ، ئېرىنىڭ ئىشخانىسىنى يوقلاپ ، ئېرى كىم بىلەن نېمە گەپ قىلىشۋاتىدۇ ، پايلاپ يۈرەتتى . ئېرى بىلەن بىرەر ئايال ، ئىدارىسىدىكى ئايال خىزمەت توغرىسىدا سۆزلىشۋاتقان بولسىمۇ ، كىرگەنچە كىرىپ چېچىدىن ئالاتتى ـ دە ، بالا تېرىيتتى . ئېرىنىڭ ئىشخانىسى ئالدىدا بىرەر ئايالنى كۆرۈپ قالسىمۇ تىللاپ ، شەرمىسار قىلاتتى . شۇڭا ، ھەپتىدە ، بەزى كۈنلىرى ھەر كۈنى ، بەزىدە بىرەر ـ ئىككى قېتىم ، بۇ يەردە باشقىلار ئۈچۈن كۈلكىلىك جېدەللەر دائىم دېگۈدەك بولۇپ تۇراتتى . بۇ ئىدارىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ، ھەتتا سىرتتىكى بىكار تەلەپ كىشىلەر دائىم : «قارىيخانىنىڭ بېلەتسىز كومپىيىسىنى كۆرىمىز» دەيىشىپ ، لەتىپە قىلاتتى . بەزى شاڭخوچىلار سىرتتىن بىر كىمنى ئىزدەپ كەلگەن ئايالنى پازىل چوڭنىڭ ئىشخانىسىغا قەستەن باشلاپ قوياتتى ـ دە ، دەرھال قارىيخانىنىڭ قوغۇنغا بېلەت سېتىۋاتقان يېرىگە خەۋەر قىلاتتى . شۇنىڭ بىلەن ، يېرىم كۈنلۈك ، ھەتتا ئەتىگەنده باشلانسا ، كەچكىچە سوزۇلىدىغان جېدەل يۈز بېرەتتى . بۇ جېدەلنى پەقەت تاماشا قىلىپ كۆرۈشكە بولاتتى ، ئارىلاشقىلى بولمايتتى . ئارىلاشسا ، ئارىلاشقان كىشى ئاغزى ـ بۇرنىغىچە تويۇاتتى .

مانا بۇنداق ۋاقىتنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك ، قارىيخان ئېشىپ قالغان ئاچچىقىنى كىرىپ نەفسەنى دۈمبالاش ، ھارغۇچە تىللاش ئارقىلىق چىقىراتتى . ئۇنىڭ بۇ ئۆيدە كۈچى يېتىدىغىنى پەقەت نەفسە . پازىل چوڭنى بۇرۇنقىدەك بوزەك قىلىش تۇگۈل ، ئالىيىپ قارىيالمايدۇ . بەش ياشلىق بالىلىرىمۇ ئۇنى كۆزگە ئىلمايدۇ ، بالىلىرى دائىم ئۇنى تىللاپ قاچىدۇ . بالىلىرىدىن دەشنام ئاڭلىسا ، دەردىنى يەنىلا نەفسەدىن ئالىدۇ ! ھەممىنىڭ بوزىكى··· ئۆيدىكى سەككىز بالا ، ھەتتا ئىككى ياشلىق بالىغىچە نەفسەنى بوزەك

قىلىدۇ . ئۆينىڭ ئىچىدە ، چوڭلىرى تاماق ئوخشىماپتۇ دەپ ، نەفسەنى ئۇرىدۇ ، تىللايدۇ ؛ كىچىكلىرى ئاخشىمى ياتىدىغاندا سېلىپ قويغان كىيىملىرىنى تاپالمىسمۇ ، ئويناۋاتقان ئويۇنچۇقلىرىنى تاپالمىسمۇ ، نەفسەنى ئۇرىدۇ ، تىللايدۇ . ئۇنى ھەممىسى ئۇرۇپ - تىللايدۇ . ھەممىنىڭ نەفسىگە كۆچى يېتىدۇ . نەفسە ھەممىنىڭ تىل - ئاھانەتلىرىگە ، ئۇرۇشلىرىغا قول باغلاپ تۇرۇشقا ، گۇناھكارلارچە قول باغلاپ تۇرۇشقا ئادەتلەنگەن . شۇنچە قاتتىق تىل - ئاھانەتلەر ، ئۇرۇپ - تىللاشلار ئۇنىڭ ئۆچۈن خۇددى تاماق يېگەنگە ئوخشاش ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن... نە يىغلىمايدۇ ، نە قاپىقىنى تۇرمەيدۇ . پەقەت بۇ ئۆيدە ، ئۇنىڭ بىردىنبىر راھىتى — قورسىقى ئاچ قالمايدۇ . ھەر كۈنى ھەر ۋاخ دېگۈدەك ، سەككىز بالىنىڭ يېرىمى تامىقىنىڭ يېرىمىنى ئاشۇرۇپ قويىدۇ ، بۇ تاماقلارنىڭ يىغىشتۇرغۇچىسى نەفسە ؛ ئۆچىسى يالىڭاچ قالمايدۇ ، بۇ ئۆيدىكى قىزلار بىر كىيىمنى ئېشىپ كەتسە ئىككى ئاي كىيىدۇ ، ئۇنىڭدىن كېيىن نەفسەگە تاشلايدۇ . ئۇلار يەنە يېڭىنى كىيىشىدۇ . نەفسە ئۇلاردىن قالغانىنى كىيىسمۇ ، شۇنچىلىك گۈلدەك يارىشىملىق يۇرىدۇ . ئۇنىڭ تاياق يېمىگەن ، تىل ئاڭلىمىغان بىرمۇ كۈنى بولمايدۇ . ئەنئەنە بويىچە ، كۆڭۈلگە ئازار بېرىشمەيدىغان ھېيىت - ئايەملەردىمۇ ، تېخى ئۇنىڭ يەيدىغان تايىقى ، ئاڭلايدىغان تىل - ئاھانىتى ھەممىدىن كۆپ بولىدۇ . ئۇنىڭ نازۇك بەدەنلىرى دائىم كۆك ، تارتۇق ، ئىششىقلار بىلەن بېزەلگەن بولىدۇ . ئۇرۇپمۇ دەردىنى چىقىرىپ بولالماي ، ئۇنى ھەيدەپ چىقارماقچى بولۇشىدۇ ، ئەمما ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ ، بۇ ئۆيدە ھېچقايسىسى ئۆزىنى باقالمايدۇ .

بۇلارنىڭ ھەممىسگە نەفسە شۇكرى قىلىدۇ ، خۇددى ھازىرقى زامانىدىكى ئادەملىرىمىزدەك ، بېشىغا كەلگەن بارلىق ئېغىرچىلىقلارغا شۇكرى قىلىپ ، ھەممىنى ئاللانىڭ تەقدىرىگە باغلايدۇ . بېشىغا چۈشكەن ئېغىر كۈلپەتلەرنىڭ ھەممىسگە شۇكرى قىلىدۇ . شۇكرى قىلىش ئۇنىڭ قېنىنى ئارقىلىق روھىغا ، پۈتۈن

جىسمىغا سىڭىپ كەتكەن... نەفسە ئۇچۇن قۇللۇق بۇ ئۆيدە شۇ دەرىجىگە يەتكەنكى ، ھەتتا ئۇ ئۆزىنىڭ ئەزان چىللاپ قويغان ئىسمىغىمۇ ، ئاتىسى ـ ئانىسى يۇرىكىدە ، ئۇ تۇغۇلماستا ئۇزاق تالاش ـ تارتىش تېپىشماقلاردىن كېيىن ، تاللاپ قويغان ئىسمىغىمۇ ئىگە بولالمىدى . قارىيخان بىر قېتىملىق تۇغۇتىدا ، ئۇنىڭ ئىسمىنى يېڭى تۇغۇلغان قارا مەدەك ، دوقا باش قىزىغا قويۇۋېلىپ ، نەفسەگە نىسا دەپ ئىسىم قويۇپ قويدى ، نەفسە دەپ چاقىرىشلارغا ھە ! دەپ سېلىپ ، يېگەن تاياق ، ئاڭلىغان تىل ـ ئاھانەتلەرمۇ نەفسەنىڭ ئۆمرىدىن نەچچە ھەسسە ئېشىپ كەتتى . نەفسەنىڭ تارتىۋاتقان دەرد ـ ئەلەملىرىگە ، ئاۋۇال ئۇلارنىڭ قوشنىلىرى ، كېيىن پۈتۈن ئىدارىدىكىلەر چىداپ تۇرالماي ، ھەربىر ئائىلىدىكى چوك ـ كىچىكلەردىن تارتىپ تاكى ياشلىرىغىچە ئارىلىشىپ ، قارىيخاندىن ئۈست ـ ئۇستىلەپ تىل ـ دەشنام يەپ ، ئاغزى ـ بۇرنىغىچە تويۇشتى . بېشەم خوتۇندىن ھەممىسى قورقاتتى ، ھەممىسى دېگۈدەك نەفسە (بۇنىڭدىن كېيىن نىسا دەپ ئاتايمىز) گە ئىچ ئاغرىتاتتى ، ھېسداشلىق قىلىشاتتى . قانداق كۈنلەردە ، قايسى ئىت كۈندە ، نىسانىڭ تەقدىرى بۇ دوزاخقا باغلىنىپ قالغان بولغىيدى ؟ دەپ قاقشايتتى ، يەنە نىسانى ئۇمىدلەندۈرەتتى . ئاز كۈندە ، يەنى ، ئۆسۈپ يېتىلسە ، ئۇنىڭ قانچىلىك گۈزەل ، چىرايلىق بولۇپ ، ھەرقانداق يىگىتنىڭ باغرىنى ئۆرتىگۈدەك قىز بولىدىغانلىقى ، شۇ چاغدا دوزاخ ئۆيدىن قۇتۇلىدىغانلىقى توغرىسىدا شىبرىن سۆزلەرنى قىلىشىپ ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياسايتتى ، ھەتتا نەچچىسى ئۆزىگە كېلىن قىلىۋالماقچى بولۇشاتتى...

5

—— ھەممىسى ، چوڭ بولغاندا ، ئۆسۈپ يېتىلىپ تولغاندا ، تازا گۈزەل بىر ساھىبجامال قىز بولسىز ، شۇ چاغدا ، ئازابتىن

قۇتۇلمسىز ، دوزاختىن قۇتۇلسىز ، دېگەن . مەنمۇ شۇنداق ئويلىغان ، بىراق ھازىر··· — نىما سۆزىنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇرالماي ئېسەدەپ ، يۈزىنى چوكىدەك نازۇك بارماقلىرى بىلەن توسۇپ ، رېشىتقا كەينىنى قىلىپ يىغلۇۋەتتى . ئۇ ھەقىقەتەنمۇ ئۆسۈپ يېتىلگەنىدى . شىددەتلىك بوران ـ چاپقۇن ، كۈلپەتلەر ئىچىدە سەرۋىدەك نازۇك ، يۈلغۇندەك چىداملىق بولۇپ ، ئۆسۈپ يېتىلگەن··· مانا ھازىر ئون يەتتە ياشلىق ، تازا تولۇپ ۋايىغا يەتكەن قىز بولۇپ يېتىلگەنىدى . ئۇنىڭ يىغلاۋاتقاندا تىترەۋاتقان ۋۇجۇدىدىنمۇ ئاجايىپ نەپىس گۈزەللىك يېغىپ تۇرىدۇ . ئايدەك سۈزۈك يۈزى ، كۈلۈپ تۇرغان كىرپىكلىرى ئارىسىدىكى غەمكىن تىنىق كۆزلىرى ، قىيما ئىنچىكە قوشما قېشى گويا ئۇستا رەسسام سىزىپ چىققان خىيالىي گۈزەل قىزلارنىڭ رەسىمىگە ئوخشىشىدۇ . مانا بۇ گۈزەللىكنى قوغدىغۇدەك ، ئۇنىڭ ئېسىل ، نازۇك نەقىشلىرىنى ئاسرىغۇدەك كۈچ بولمىسا !··· گۈزەللىك ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ چوڭ بەختسىزلىك ئەكىلىدىغان سېھىرلىك ھاڭ ئىكەن ! بۇنى نىسا چوڭقۇر ھېس قىلدى . ئۇ چىرايلىق يارالغانلىقىدىن بىزار ئىدى ، كىچىكىدە ، چەكسىز ئازاب ـ ئوقۇبەتلىك كۈنلەردە ، چوڭ بولغاندا چوقۇم بىر بەختلىك كۈنگە ئېرىشىدىغانلىقى توغرىسىدىكى شېرىن ئارزۇلىرى كۈندىن ـ كۈنگە يامان ، تەگسىز قاراڭغۇلۇققا ، قورقۇنچلۇق چۈشلەرگە ئۆزگىرىپ كېتىۋاتاتتى . يەنىلا ، ئۇنىڭ قولىدا ، مۇشۇكنىڭكىدەك دوقا ماڭلاي بالا بار . ئۆلگەنلىرى بىلەن قوشۇپ ھېسابلىغانغا ، بۇ پازىل چوڭنىڭ ئون بىرىنچى بالىسى .

— رېشىت ، جېنىم رېشىت ، سىزدىن خۇش بولاي ، مېنى بۇ دوزاختىن قۇتۇلدۇرۇڭ ، مېنىڭ ئەمدى سەۋر قىلغۇچىلىكىم قالمىدى ، قىزلىرى تېخى مېنىڭ چىرايىمغا ھەسەت قىلىپ ، مېنى ئۆچ كۆرۈپ ، دائىم بوزەك قىلىشىدۇ . ھەممىسى مېنى بوزەك قىلىشىدۇ ، دائىم بوزەك قىلىشىدۇ . سىزگە مۇشۇنىڭ بىلەن ساناپ

تۇرۇپ يەتتىنچى قېتىم دادلىنىشىم... مەن باشقىلارغا دادلىنىشتىن بەك ھەزەر ئەيلەيتتىم ، باشقىلارغا دادلانسام ، ئاق ئاچام ئىنتايىن يامان كۆرىدۇ ، پەقەت سىزگىلا داد ئېيتاي ، ئەمدى دېمىسەم ، سىزمۇ چۈشىنىپ بولالمىدىڭىز . دەۋتەي ، قىزلىرى ئۆچ ئالسىمۇ ، چېقىۋالسىمۇ مەيلىدى... بىراق ، بىراق... ئوغۇللىرى... دادىسى... دائىم بوزەك قىلماقچى بولۇشىدۇ...

— نېمە دېدىڭىز ؟... ئۇلار سىزنى راستىنلا بوزەك قىلالىدىما ؟ — رېشتىنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى .

— ياق... ياق... مەن بوزەك بولمىدىم ، قېچىپ تالاغا چىقىۋالدىم . بوي بەرمىدىم...

رېشتىنىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى . تاتارغان چىرايى ئەسلىگە كەلدى .

— ئامرىقىم ، مەن سىزنىڭ سۆزىڭىزنىڭ يېرىمىغا ئىشەندىم ، يەنى ، ئوغۇللىرى بوزەك قىلسا قىلغاندۇ ، لېكىن ، پازىل جىڭلى ئون بىر بالىنىڭ دادىسى ، يېشى ئەللىكتىن ئاشقان ئادەم ، ئاڭلىسام ، بۇرۇن بەك پاھىشۋاز ئىكەنمىش ، لېكىن ھازىر قوزىدەك ياۋاش ، كىم نېمە دېسە ، ھەتتا يېتىلسە ماڭىدۇ . ئۇ ئادەمنىڭ ئېتىدىن سىز دېگەندەك ئەھۋاللارنى ھېس قىلمىدىم . ئۇنىڭ ئېيتىشچە ، پات ئارىدا شتات كېلىدىكەن ، شتات كەلسە ، ئونى كەلسىمۇ بىرى سېنىڭ ، بىرى كەلسىمۇ ، شۇ بىرى سېنىڭ ، سېنى رەسمىيلەشتۇرۇپ ، ئاندىن نىسا بىلەن تويۇڭلارنى قىلىپ قويىمەن ، دەيدۇ ، — دېدى رېشت ئاغزىنى چاكىلدىتىپ .

— رېشت ، سىز ئۇنىڭ گېپىگە ھەرگىز ئىشەنمەڭ ، ئۇ ئۇچىغا چىققان ھىيلىگەر تۇلكە ! ئۇنىڭ گېپىگە ئالدانماڭ ، بىز باشقا يەرگە قېچىپ كېتەيلى !... ئۇنىڭ گېپىگە كىرسىڭىز ، بىز چوقۇم بەختسىزلىككە ئۇچرايمىز... مۇرادىمىزغا يېتەلمەيمىز ، مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلاڭ . رېشت ، جېنىم رېشت... — قىز

يامغۇردەك تۆكۈلۈپ ، شۇنداق قاتتىق ئۆكسۈپ يىغلىدىكى ، ھەربىي سەپتىن قايتىپ ، مانا بۇ ئىدارىنىڭ ۋاقتىلىق ئامانلىق ساقلىغۇچىسى بولۇپ ئورۇنلاشقان رېشتىنىڭ يۇرىكى شۇررىدە ئېرىپ كەتكەندەك بولدى ، ئۇ ئۆزىنى باسالماستىن ببرىپ ، قىزنى چىڭ قۇچاقلاپ ، باغرىغا باستى .

— ئامرىقىم ، سىز خاتىرجەم بولۇڭ ، ئۇلار سىزنى··· رېشت ھودۇققىنىدىن قىزنى دەرھال قويۇۋېتىپ ، ياغاچ كارىۋاتقا لەسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى ، ياغاچ كارىۋات قاتتىق غىرىسلاپ كەتتى ، ئۇنىڭ چىرايى تامدەك تاتارغان بولۇپ ، ئۆزى بەزگەكتەك لاغىلداپ تىترەيتتى ، كۆزلىرى بولسا ئالاق ـ جالاق بولۇپ ، خۇددى بىر توپ غالجىر ئىتنىڭ ئارىسىدا قالغان لالما ئىتتەك تۆگۈلۈپ قالغانىدى··· نىسا دەرھال ئارقىسىغا بۇرۇلدى ، ئىشكتە قورسقىنى تومپايتىپ ، قوللىرىنى ئارقىسىغا تۇتقان ھالدا ، پازىل چوڭ سۇرلۇك قاراپ تۇراتتى··· نىسا ۋىللىدە قىزاردى ـ دە ، ياغلىقىنى تۇزەشتۇرۇپ ، بالىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ كەتتى . پازىل چوڭ ئۇنىڭغا ئىشكنى بوشىتىپ بەردى . نىسا چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، پازىل چوڭ ئاستا مېڭىپ رېشتىنىڭ يېنىغا كەلدى . رېشىت ياغاچتەكلا قېتىپ قالغان بولۇپ ، مۇردىغا ئوخشىشىپ قالغانىدى···

— نېمانچە تاتىرىپ كېتىسەن رېشت ؟ قورقمىغىن ، ياشلىق ئىەمەسمۇ ؟ بوپتۇ ، ئىككىڭلار بىر ـ بىرىڭلارغا بەك كۆيۈشۈپ قاپسىلەر ، مەن بۇرۇنلا سەزگەن ، تويۇڭلارنى قىلىپ قويىمەن ، قانداق ؟

پازىل چوڭ كۈلۈمسىرىدى ، ئۇنىڭ سالپاڭ گۆشلۈك يۈزىدە كۆزلىرى بىر سىزىقلا ئوخشىشىپ قالدى . رېشتىنىڭ كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى .

— پا جىڭلى ، مەن سىلىنىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرىنى ئۇمۇر بويى ئۇنتۇمايمەن ، ماڭا ئاتىدارچىلىق قىلىپ ، بۇ يەرگە

ئورۇنلاشتۇردىلا ، رەسمىيلەشتۈرۈۋالىمەن دەۋاتىلا ، يەنە تېخى ئۆيلەپ قويىمەن دەۋاتىدىلا . دادام بولسىمۇ ، ھەرقانچە قىلسا ، سىلىدەك قىلاتتى... مەن سىلىنىڭ بۇ ياخشىلىقلىرىنى ئۇلسەممۇ ئۇنتۇمايمەن ! خۇدايىم بۇيرۇغان بولسا ، ھەرگىز ئۇنتۇمايمەن ، سىلى ئوتقا كىر دېسىلە ئوتقا ، سۇغا كىر دېسىلە سۇغا كىرىمەن ! سىزغان سىزىقلىرىدىن ھەرگىز چىقمايمەن . سىلىدەك قورسىقى كەڭ ، ئاق كۆڭۈل ئادەمنى ئىككىنچى قېتىم كۆرىدىغانلىقىمغا ئىشەنمەيمەن ، — دەپ پازىل چوڭنىڭ ئالدىغا تىزلىنىپ ، پاقالچىقىغا ئېسىلىپ يىغلاپ كەتتى ئۇ .

— ئورنۇڭدىن تۇر رېشىت ، ھەممە ئادەم مېنى سەندەك چۈشەنمەيدۇ . كۆپ ئادەملەرگە ياخشىلىق قىلدىم ، ئۇلارمۇ دەسلەپ ساڭا ئوخشاش ۋەدە قىلىپ ، قەسەم ئىچكەندى ، كېيىن تۇزكورلۇق قىلىشتى . ئادەمگە ياخشىلىق قىلماسمەن دەپتىم ، ئادەم دېگەن خام سۈت ئەمگەن نەرسە ئىكەن ، قاراپ تۇرالمىدىم . قىلىپ ئۆگىنىپ قالغاندىكىن ، بۇرنىغا سۇ كىرمەيدىكەن . مېنىڭ ئويۇم ، سېنى ئاۋۋال رەسمىيلەشتۈرۈپ ، ئاندىن تويۇڭنى قىلىپ قويۇش . ئەگەر مەيلى دەپ قالساڭ ، تويۇڭنى بالدۇر قىلمۇەتسەكمۇ ، رەسمىيلىشىش ئىشىڭغا ئانچە دەخلىسى بولمايدۇ . ئەڭ مۇھىمى ، خىزمىتىڭنى ئەستايىدىل ئىشلە ! ھازىر ئوغرى - يالغان كۆپ ، ئىدارىدىكى بەش يۈزمىڭ يۈەنلىك مال سېنىڭ قوغدىشىڭغا قاراشلىق... كەمرەك ئۇخلاپ ، سەگەك يات ! — دېدى پازىل چوڭ .

— مەن ، مانا ئالدىمدا تۇز تۇرۇپتۇ ، قەسەم قىلىمەنكى ، ھەرگىز سىلىگە ۋاپاسىزلىق قىلمايمەن ، سىزىقلىرىدىن چىقمايمەن . توي مەسلىسىدە ، سىلى نېمە دېسىلە شۇ ، — رېشىت ھەم خۇشال سۆزلەيتتى ، ھەم يەتمىش پۇشتىنى ھارماي شىپى كەلتۈرۈپ ، قەسەم بېرەتتى . پازىل چوڭ ئۇنىڭ مۇرىسىگە شاپىلاقلاپ قويۇپ چىقىپ كەتكەندە ، ئۇ تاتلىق كەمپۈت شۇمىگەندەك ئاغزىنى چاكىلدىتىپ ، ئىزىدا تۇرالماي ، ئۆينىڭ ئىچىدە پىرقىراشقا باشلىدى...

6

ئەنە شۇ ئىشتىن كېيىن ، نىسا كۆرۈنمەيلا قويدى . ئۆيدىن تالاغا چىقمايدۇ ، رېشتىنمۇ ئىزدىمەيدۇ . رېشت پازىل چوڭنىڭ ئالدىغا بېرىشقا جۈرئەت قىلالمىدى . بىرقانچە قېتىم قەتئىي قارارغا كەلدى . ياتقىنىڭ ئالدىغا چىقىپ ، يۈرىكى سېلىپ پۈت ـ قوللىرى لاغىلداپ تىترەپ بوشىشىپ ، يەنە قايتىپ كىردى . ئۇ ئاشۇ ئۆي تەرەپكە قارىسىمۇ ، يۈرىكى جىغىلدايدۇ . ئاشۇ ئۆي تەرەپكە باشقا ئىشلار بىلەن بارسىمۇ ، پۈت ـ قوللىرى كالامپايلىشىپ ، ھېچبىر ئىشى قولاشمايدۇ ، تامنىڭ ، دەرەخنىڭ ، ھەممە نەرسىنىڭ كۆزى بارەك··· ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ قېلىپ ، كۆرۈپ قېلىۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ . ئاشۇ چاغدا ، بىر كىم گەپ سورىسىمۇ ، كالامپاي سۆزلەيدۇ . ۋاقىت ئەنە شۇنداق ئۆتىۋەردى . نىسانىڭ قارىسى كۆرۈنمىدى . پازىل چوڭنىڭ ئايالى جىگەر كېسىلى بىلەن دوختۇرخانىدا يېتىپ قالدى . رېشت دەككە ـ دۈككىگە چۈشتى . نىسا ئۇنىڭدىن قاتتىق رەنجىگەنمىدۇ ياكى پا جىڭلى ئۇنى نەزەربەند قىلغانمىدۇ ، ياكى نىسا دېگەندەك ، ياق··· ياق ، ئۇنداقمۇ بولۇپ كەتمىگەندۇ ؟···

رېشىت ئىدارىنىڭ ئەخلەت ئازگىلىغا ھارۋىدا ئەخلەت ئاپىرىپ ، نىسا بىلەن تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قالدى . نىسانىڭ قولىدىمۇ بىر ئەخلەت چېلىكى تۇرىدۇ . رېشت نىسانى كۆرۈش بىلەن ، داڭ قېتىپ قالدى . ئۇنىڭ چىرايلىرى سارغىيىپ ، كۆزلىرىنىڭ خۇنى كەتكەن ، ئورۇقلاپ ، بىر تېرە ـ بىر ئۈستىخان بولۇپ قالغان ، بۇرۇنقى ياۋاش ، ھەممە ياقتا قورقۇش ھەم ئېھتىيات بىلەن قارايدىغان كىشىدەك ، نازۇك تۇيغۇ ، ھېسداشلىق قوزغايدىغان تۇيغۇنىڭ ئورنىنى بىر خىل پەرۋاسىز ، تەلۋىلىك ئىگىلىگەنىدى . ئۇ رېشتنى كۆرۈپ ، دەسلەپ سەل ھودۇقۇپ

قـــزارغـاندەك بولدى ، كېيىن تامدەك تاتىرىپ ، ياندىاپ ئۆتۈپ كـەتـمـەكـچـى بـولۇۋىدى ، رېشىت ئۇنىڭ يولىنى توسۇپ توغرا تۇرۇۋالدى .

— نىساگۈل ، تىنچ تۇرۇۋاتامسىز ؟

نەفسىەنىڭ ئىسمى نىساغا ئۆزگەرگەن شۇنچە يىللاردىن بېرى ، تۇنجى قېتىم نىسانىڭ ئارقىسىغا گۈل سۇپىتى قوشۇلۇپ رېشىتنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتاتتى . نىسا ئۇنىڭغا لەپپىدە قاراپ :

— ھەئە ، — دەپ سۇسقىنا جاۋاب بەردى .

— كـۆرۈنـمـەيـلا كـەتـتـىـگـىـزغۇ ؟ تونۇغۇسىز ئۆزگىرىپ كېتىپسىز . مەندىن خاپا بولدىڭىزمۇ ؟

— ياق .

— ئەمىسە ، نېمىشقا چىقمايسىز ؟

— ...

— مېنىڭ سىزگە دەيدىغان بىر خۇش خەۋىرىم بار ئىدى .

... نىسا جاۋاب بەرمەستىن ، رېشىتقا يات ئادەمگە قارىغاندەك قاراپ ، بىر ھازا تۇرغاندىن كېيىن ، ئۆتۈپ كەتمەكچى بولۇۋىدى ، رېشىت توسۇپ تۇرۇۋالدى :

— پا جىڭلى ئىككىمىزنىڭ تويىنى قىلىپ قويىدىغانلىقىنى ۋەدە قىلدى . ئەمدى مۇرادىمىزغا يېتىدىغان بولدۇق . قاچساقمۇ بولىدۇ ، نېمە ، بارغانچە تاتىرىپ كېتىسىز ؟ خۇش بولمامسىز ؟

— خۇش بولۇش ؟ مەن تۇغۇلغاندىن تارتىپ تاكى ھازىرغىچە خـۇش بولۇپ باقمىدىم... بۇ دۇنيادا خۇش بولۇش ماڭا نېسىپ بولماپتىكەن ؟ !...

— بىز توي قىلىمىز ، مۇرادىمىزغا يېتىمىز ، سىز بۇرۇن مۇشۇ ئىشلارنى ئويلاپ ، چەكسىز خۇش بولاتتىڭىزغۇ ؟

— چۇش كۆرۈپتىكەنمەن ، پەقەت چۇش...

— ئەمدى خۇش بولمامسىز ؟

— خۇش بولغۇچىلىكى قالمىدى...

نسا شۇ سۆزلەرنى قىلدى ـ دە ، رېشتنىڭ توسۇڭالغىنىغا ئۇنماي كېتىپ قالدى . رېشت تېرەكنىڭ ئۈچىدىن ، كاككۇكنىڭ ئۇستىدىن چۈشۈپ ، پاققىدە يېلى چىقىپ ئۆلگەن پاقىدەك ، كۆزلىرىنى چەكچەيتكىنىچە قاراپ قالدى ، ئۇ لاغىلداپ تىترەپ كەتتى... ماڭغۇدەك ماجالى قالماي ، چىرىندى ، چۈشىنلار غۇژۇلداپ ئۈچۈشۈپ يۈرگەن ئەخلەت ، پاسكىنا سۇيۇقلۇق ئۈستىگە ئولتۇرۇپ قالدى...

— رېشت ، مۇرادىڭغا يېتىدىغان بولدۇڭ ! يېتىم بولغىنى بىلەن ، كېسىپ ئېيتالايمەنكى ، ئۇنىڭدەك چىرايلىق قىزدىن بۇ ئەتراپتا يەنە بىرى تېپىلمايدۇ... — ئارىدىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكەنلىكىنى رېشت بىلمەيدۇ ، بىر كۈنى پازىل چوڭ قورساقلىرىنى تومپايتىپ كۈلۈمسىرىگەن ھالدا ، قولىنى كەينىگە تۈتۈپ كېرىپ شۇنداق دېدى . رېشت ئورنىدىنمۇ قوپمىدى ، تەكەللۇپمۇ قىلمىدى ، چىرايى ھېچقانداق ئىپادىسىزلا پازىل چوڭغا تىكىلىپ قاراپ قالدى...

— تويغا تەييارلىق قىل رېشت ! ئالدىمىزدىكى جۈمە تويۇڭلارنى قىلمىز ، ئىككى ئېغىز ئۆي ئاجرىتىپ قويدۇم ، راسلىتىپ بېرىمەن . چىرايلىق قىز ئالدىڭ ، ماڭا كۈيئوغۇل بولدۇڭ !...

رېشت گەپ قىلمىدى ، تاتارغان ھالدا ، زۇۋان سۈرمەي قاراپ تۇرۇپ قالدى .

— بىلمىدىم ، ئۇ كالۋا قىز سېنى رەنجىتىپ قويۇپتۇ . كۆڭلۈڭگە كىرىپ چىقسام ، ئۇنىڭدىن رايىڭ يېنىپ كەتكەن ئوخشايدۇ ، لېكىن توي قىلمىساڭ بولمايدۇ . مېنىڭ سىزنىقىمدىن چىقماسلىقا قەسەم قىلغان ئەمەسمىدىڭ ؟ تويغا خۇشال بولمىغىنىڭ بىلەن ، تويدىن كېيىنلا مەندىن خۇش بولىسەن ، قولىمىزغا رەسمىي شتات چۈشتى . بۇ تويىنى قىلساڭ ، سۆز يوق بىرى سېنىڭ ! باش يېرىلسا بۆك ئىچىدە ، قول سۇنسا يەڭ ئىچىدە دەپ ، مەن بۇ يەردە

تۆتىنىڭ بىرى . سەن ئەتىسى ـ ئاخشىمى ، ئۇ بۇلۇڭ ـ بۇ بۇلۇڭدا ، ئۇنى سۆرەپ يۈرۈپ ، قىلغۇلۇقنى قىلىپ بولۇپ ، ئەمدى مۇشۇكتەك كۆزۈڭنى يۇمۇپ تۇرۇۋالساڭ ، ئۆزۈڭگە ياخشى بولمايدۇ··· سىرتقا يېيىلىپ كەتسە ، «نېمە ئىش بوپتۇ دېسە ، پازىل چوڭنىڭ بالا باققۇچى قىزى پالانى بىلەن يۈرۈپ ، ھارامدىن بالا تېپىپ قويۇپتۇ» دېسە ، سەنلەرغۇ مەيلى ، مەن ماڭۇ يۈرتنى تاشلاپ كەتسەم بولمدۇ ! شۇڭا ، بۇ سۆزنى چىقارماي ، دوختۇرنى ئۆيگە ئەكىلىپلا ، ئۇنىڭ قورسىقىدىكىنى چۈشۈرۈۋەتتىم··· قىلغۇلۇقنى ئۆزۈڭ قىلىشىپ ، ئىزىنى مەن يوقاتتىم . مەن يەنىلا كەڭ قورساقلىق بىلەن ، بوپتۇ ، ياشلىق··· دەۋەتتىم . مەندىن باشقا ئادەم بولسا ، ئاران بېقىپ چوڭ قىلغان قىزىنى بىكاردىن ـ بىكار ئالداپ خوتۇن قىلىپ ، بالا تېپىپ قويسا ، ساڭا بۇنداق ياخشى گەپ قىلىپ ئولتۇرامدۇ ؟ پۇت ـ قولۇڭنى چېقىپ ، سولاقخانىغا ئاپىرىپ بېرىدۇ . ئەگەر غىدىڭ ـ پىدىڭ قىلساڭ ، مېنىمۇ ئۇنداق قىلمايدۇ دەپ قالما ! ئۇ قىزنىڭ ئاتىسى — ئىگىسى مەن ! ئالدىمغا سەككىز يېشىدا چۈشكەن ! ئۇقتۇڭمۇ ؟ ئەڭ ياخشىسى ، قەسىمىڭ بويىچە ، مېنىڭ سىزنىقىمدىن چىقما ، زىيان تارتمايسەن .

پازىل چوڭ تازا سۈرلۈك قاراپ ئولتۇرۇپ ، شۇلارنى دېدى ـ دە ، تازا كېرىلىپ بىرنى ئەسنەۋالغاندىن كېيىن ، ئورنىدىن تۇرۇپ ، يەرگە پېتىپ ، تەرلەپ ئولتۇرۇپ كەتكەن رېشتقا : «شۇنداق بولسۇن !» دەپ قويۇپ ، چىقىپ كەتتى .

7

توي قىلغىلى خېلى كۈنلەر بولدى . رېشت بىلەن نىسا تويى بولغان يېڭى ئەر ـ خوتۇنلارغا ئوخشاشمايدۇ . پەقەت گەپ قىلمىسا بولمايدىغان يېرىگە كەلگەندە ، بىر ـ ئىككى ئېغىز سۆزلىشىپ قويىدۇ . بولمىسا رېشت يېقىندا ئۇچ يىللىق سىناق شەرتى بىلەن ،

رەسمي شتاتلىق ئىشچى بولغاندىن كېيىن ، ئىداره ئامانلىق ساقلاش ئىشىدىن ئاجرىتىلىپ ، يازىچە كوپىراتىپنىڭ ئۆرۈك سېتىۋېلىپ گۈله قۇرۇتۇش ، يېمىش قۇرۇتۇش ، يېزا ئارىلاپ باغ - ۋاران ، قوغۇن - تاۋۇز سېتىۋېلىش ئىشلىرى بىلەن سىرتتا ئالدىراش ، كۈزده ، چارۋا سېتىۋېلىشتەك ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىپ ئالدىراش... ئۇنىڭ پۈتۈن ئەس - يادى سىناقتىن ياخشى ئۆتۈۋېلىش ئىدى .

— هه ، بالىلىرىم ، قانداق ئولتۇرۇۋاتسىلەر ؟ — پازىل چوڭ كەچته ، رېشىت ئۆيده بار چاغدا ، شۇنداق كىرىپ كېلىدۇ - ده ، بەزىده ئۇزۇندىن - ئۇزۇن پاراڭ سېلىپ ئولتۇرۇپ ، «ئارام ئېلىڭلار ! » دەپ قويۇپ ، چىقىپ كېتىدۇ . رېشىت يوق چاغدا ، گەپ قىلماي كىرىپ تاماق يەيدۇ ، نىساغا قاراپ هىجىيىدۇ . «كەل ! » دەيدۇ ، نىسا ئۇنىڭ گەپلىرىگه ، هەممه قىلىقلىرىغا پەرۋا قىلمايدۇ . ئۇنسىز ، قارشىلىقسىز ، سوغۇق هالدا ، سۈكۈت قىلىدۇ . ئۇنىڭدىن يىرگىنىدۇ ، نەپرەتلىنىدۇ ، قارشىلىق قىلمايدۇ . قان - قېنىغا ، روهىغا ، يۈرىكىگه ، جىسمىغا ، هەربىر هۈجەيرىسىگه سىڭىپ كەتكەن قۇللۇق ئۇنى مانا مۇشۇنداق تۇرغۇن سۈدەك ئۆلۈك هالغا كەلتۈرۈپ قويغان... تۇرغۇن سۈدىن هېچ نەرسه قورقمايدۇ . قانىتى هۆل بولۇپ ئۇچالمىسىمۇ ، هېچقانداق خەۋپ هېس قىلمايدىغان ئۇچار قاناتلارمۇ بۇ سۈغا بەھۈزۇر چۈشۈپ هۇزۇرلىنالايدۇ . زەهەرلىك يىلانلار ، يەنه هەرقانداق ياۋايى مەخلۇقلار ئۇنىڭدا خاتىرجەم هايات پەيزىنى سۈرەلەيدۇ... پازىل چوڭمۇ ئەنه شۇنداق... ئۇ نىسانىڭ ياش تېنىدىن پەقەت ئۆزىنىڭ تويماس هارام نەپسى ئۈچۈن لەززەت تاپىدۇ . هازىر قارىيخان جىگەر راكى بولۇپ ، بىر پۇتى دوختۇرخانىدا ، بىر پۇتى گۆر ئاغزىدا... ئۇنى توسىدىغان بۇرۇنقى هالى هازىر قالمىغان ، مانا بۇ تازا بىر پۈرسەت ، ئوبدان غەنىيمەت پۈرسەت...

بىر كۈنى كەچ پازىل چوڭ ئۆيده رېشىت يوق دەپ كىرگەن

بولسا كېرەك ، ئىشكتىن كىرمەي تۇرۇپ : «هاي نىسا... نىسا... بارمۇ سەن؟ ئورۇن... » دەپ ، گېپى بۇ يەرگە كەلگەندە ، ئۇنىڭ ئۆزى ئۆيگە كىرىپ بولغانىدى ، ئۇنىڭ سالپاڭ گۆشلۈك يۈزى بىر قىزىرىپ ، كېيىن تاتاردى ، ئاندىن بوزاردى ، كۈلكە ئۇنىڭ هەممە هودۇقۇشىنى سۈمۈرۈپ كەتتى :

— ۋاي رېشىت ، سەنمۇ باركەنسەنيا؟... هە ، يوقلاپ كىرەي دەپ كىرگەنىدىم . بىرنەچچە كۈن بولدى ، نىسانى كۆرمىدىم ، ئاغرىق ـ سىلاق بولۇپ قالدىمۇ دەپ يوقلاپ كىرىشىم... — دېدى ئۇ ۋە رېشىت بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى .

— هە ، چارۋا سېتىۋېلىش ئىشلىرى قانداق كېتىپ بارىدۇ؟ ئالدىڭلارمۇ؟ هېچ كەلگەندەك قىلمىۋىدىڭلارغۇ؟ سەن چارۋا يۆتكەشكە مەسئۇل ، شۇنداقمۇ؟ — دەپ سوراپلا كەتتى پازىل چوڭ .

— يېرىم يولغا كەلگەندە ، يولنى سۇ بېسىپ كېتىپتىكەن ، ئۇچ تراكتورنىڭ هەممىسى ئارقا ـ ئارقىدىن پېتىپ قېلىپ ، شۇ يەردە قالدى ، — رېشىت هارغىن ، ئەمما خجالەت ئارىلاش جاۋاب بەردى .

— دېمەك ، چارۋا بىلەن ! — پازىلنىڭ چىرايى ئۆڭدى ، رېشىت قورقۇپ تاتىرىپ كەتتى .

— سەن بۇ يەرگە يېنىپ كەلدىڭ ، چارۋا بولسا تراكتوردا قالدى ، پەقەت بىرقانچە قارا نوپۇس يانداقچى تراكتورچى... بىزنىڭ زەنجىر تاپانىنى ئېلىپ بېرىپ سۆرىتىپ كەلمىدىڭمۇ؟

— تراكتورچىغا دېسەم ، ئەتىگەنلىككە ، دەيدۇ ، — دېدى رېشىت پازىل چوڭنىڭ ئەلپازىدىن چۆچۈپ .

— تراكتورچى دېگەن ماي چاپان كاززاپلار بىلەن قارا نوپۇس يانداقچىلار ، سېنىڭچە ، چارۋىنى تاشلاپ بېرىپ كېلىدىغان ئادەملەرمۇ؟ ئۇلار ئاچ قالدۇق ، نان تۇگىدى ، سويۇپ يېدۇق ، كاۋاپ قىلدۇق دەپ ، مالنى يېسە ، قارا نوپۇسلار بىلەن

بىرلىشىۋېلىپ مالنى ئېپقېچىپ ، كېيىن ، قارا نوپۇسلارغا كۆچمىز يەتمىدى ، ئۇلار ئېپقاچتى دەپ مالنى تىقىۋالسا ، سەن ئۇ داردىن قاچقان قارا نوپۇسلارنى قەيەردىن تاپسەن ؟ تراكتورچىلارنى قانداق قىلالايسەن ؟ دۆلەتكە زىيان بولسا ، ماقۇل ، تۆلەرسەن ، سىناقتىكى ئادەمسەن ، خىزمەتتە ئەستايىدىل ئەمەس ، مەسئۇلىيەتسىز دەپ ئاتىلىپ قالساڭ ، ئۇ چاغدا ، ئىشلىرىڭ قەيەرگە بارىدۇ ؟ يۇگۇر ، دەررۇ ئاۋۇ بىزنىڭ بەز قۇلاق تراكتورچىغا پا جىڭلى كېچىچە بېرىپ ئەكېلىڭلار ، دېدى ، دە ! غىدىڭ ـ پىدىڭ قىلسا ، ياقىسىدىن سۆرىگەنچە ، مېنىڭ يېنىمغا ئەكىر ! ئاتىكاچىلىقىنى جايىدىن چىقىرىمەن ، — دەپ قەتئىي بۇيرۇق قىلدى ئۇ . رېشىت ھېرىپ ـ ئاچچىنىنى ئۇنتۇپ ، تەرى قۇرۇماستىن ، يەنە چىقىپ كەتتى . ئۇ بوسۇغىغا بېرىپ ، ئارقىسىغا يەنە بىر بۇرۇلۇپ قارىدى . ئۇنىڭ چىرايى پۈتۈنلەي قارىداپ كەتكەن ، كۆزلىرىدىن چەكسىز دەرد ـ ئەلەم چاقنايتتى ، ئەمما چىقىپ كەتتى . پازىل چوڭنىڭ تاقىتى قالمىغانىدى : «كەل نىسا !» دېدى ئۇ . بۇ قېتىم ، نىسانىڭ تەنلىرى شۇركۈنۈپ تىكەنلەشتى ، ئۇنىڭ كۆزلىرى سەل ئەندىشە بىلەن ئىشىككە تىكىلدى . پازىل چوڭ ئاغزىنى چاكىلدىتىپ ، بېشىنى سىلكىپ ، ئۇ ئەمدى كەلمەيدۇ ، دېگەن مەنىنى بىلدۈردى…

يەر شارى ئۆز ئوقىدا ئايلانغىنى بىلەن ، نان بىر ئۇلدا پىشمىغاندەك ، يىللار ھەرخىل كۆرۈنۈشلەر بىلەن ئالمىشىدۇ . مانا مۇشۇ ئۆزگىرىشلەر ئىچىدە ، پازىل چوڭ پېنسىيىگە چىقتى ، رېشىت سىناقتىن ئۆتۈپ ، تۆمۈر تاۋاقلىق ئادەمگە ئايلاندى . پازىل چوڭ پېنسىيىگە چىقىپ ئەتىسى ، رېشىت نىسانى ئۆيدىن قوچىقىدا بىر بالا بىلەن قوغلاپ چىقاردى… نىسا يەنە باشپاناھسىز كوچىدا قالدى… كىشىلەر ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىشىپ ، پۇل بېرىدۇ . نىساغا ئەمەس ، ئۇنىڭ قولىدا ناسۋال قاپىقدەك ساڭگىلاپ ، بىر قەۋەت

قاسماق ئىچىده قالغان ئاۋاق بالىغا ئىچ ئاغرىتمىپ پۇل بېرىدۇ... نىسا قەيەرده كەچ بولسا ، شۇ يەرده ئۇخلايدۇ . ئۇخلىغاندا ، غەزەل ئوقۇيدۇ . ئۇنىڭ ئوقۇغان غەزىلىنىڭ ئاھاڭى ھېچبىر نېمىگە ئوخشاشمايدۇ ، سۆزىنى پەرق قىلغىلى بولمايدۇ . چاچلىرى چىگىلىشكەن ، يۈزلىرىنى قاسماق باسقان... ئالدىغا مېۋە شۆپۈكى ، ئۇچكە ، مۇز چوكىسىنىڭ ياغىچى ، تۇگمە ، سۆڭەك ، قۇشقاچنىڭ ئۆڭۈكى ، ئالدىغا ئۇچرىغان ھەممە نېمىنى سالىدۇ ، كېيىن ئاپىرىپ ، ئۆزىنىڭ ئاغزىغا سالىدۇ ، بالىنىڭ ئاغزىغا سالىدۇ ، تۇكۇرىدۇ... كاززاپلار : «نىساخان ، بىر موچەن بېرىمەن ، ئاۋۇ كىشىنى قۇلقىدىن تۇتۇپ بىرنى سۆيۈۋەت !» دەيدۇ . نىساخان دەررۇ بېرىپ ، ئۇ كىشىگە ئېسىلىدۇ ، گالۋاڭلىرىنى سۆيۈۋالىدۇ . كۆلكە ـ قىقاس چىقىدۇ . چېچەنلىرى ئۇنى ئىتتىرىۋېتىدۇ ، كاچات بىلەن ئۇرىدۇ ، يەنە كۆلكە كۆتۈرۈلىدۇ ، كىشىلەر توپلىشىدۇ . كاززاپلار يەنە ئۇنى گەپكە سالىدۇ : «نىساخان ، مۇشۇنىڭ ئىچىدىكى ئاشناڭنى ساناپ چىقە ، بەش موچەن بېرىمەن» دەيدۇ . نىساخان چىرايلىق ياش يىگىتلەرنى ، مويىسپىتلارنى ، كادىرلارنى كۆرسىتىپ : «ماۋۇنىڭ بىلەن پالانى يەردە... » ، «ئاۋۇ بىلەن پۇستانى يەردە... » دەپ ئۆزى ئاغزىنى تۇتۇپ كۈلىدۇ... بىر قولىدا ناسۇال قاپقىدەك ساڭگىلاپ تۇرغان بالا... بەزىدە يىغلايدۇ ، بەزىدە ئۇخلايدۇ . نىساخان شۇئان قاچىدىكى پاسكىنا نەرسىلەرنى ، مېۋە شۆپۈكلىرىنى ، سۆڭەكلەرنى قىزلارغا ئاتىدۇ ، قىزلار قاقشايدۇ ، ئۇنىڭدىن قورقۇپ قاچىدۇ . يەنە كاززاپلار سورايدۇ : «نىساخان ، بالاڭنىڭ دادىسى كىم ؟» «ھە ، ماۋۇنىڭ دادىسى ھەربىي... ئېسىل ھەربىي... ياق ، بىر چۆلە ماز ھەربىي... ياق ، ياق... بالامنىڭ دادىسى چوڭ باشلىق... ناھايىتى يوغان باشلىق... ماۋۇ قورسىقىمدىكىنىڭ دادىسى — سەن !... » شۇئان قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلىدۇ . ئۇ تاماشا كۆرگۈچىلەرنىڭ ئالدىغا كېلىدۇ ـ دە : «ھە... كۈلۈپ ، ئىت يالىغۇدەك بولۇپ كېتىپسەنغۇ ؟... ئاشۇنداق گەپ قىلىپ ،

سېنى كۆلدۇرۇۋېتىمەن ، سۆلىتىڭگە بېقىپ پۇل بەرسەڭچۇ ئەي پوخۇر شەپكە... سۆلىتىڭنى سوپەك تراكتور تارتالمايدۇ... ئىسىت ، ساڭا ئاشنا بولغان قىزغا !... » دەيدۇ . ئېتىكى ئاشۇ ۋاراقلاپ تۇرغان كۆلكىلەر ئىچىدە ، پارچە پۇلغا تولىدۇ ، شۇنىڭ بىلەن ، بىر بۇلۇڭغا قاراپ كېتىدۇ - دە ، پۇللىرىنى رەتلەپ ساناشقا باشلايدۇ...

كىشىلەر ، بولۇپمۇ ياشلار ھەر كۈنى كىنوغا كىرىشتىن ئاۋۋال ، نىساخانىڭ ئەنە شۇ تاماشىسىغا داخىل بولۇشىدۇ . ئۇچىيى ئۇزۇلگۈدەك كۈلۈشۈپ ، بىر - بىرىنى مازاق قىلىشقىنىچە ، كىنوغا كىرىپ كېتىشىدۇ...

[General Information]
书名=阿，无情的河　维吾尔文
SS号=40231962